

Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Науковий збірник

Випуск 6

**Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк, 14 червня 2019 року**

Луцьк, 2019

**УДК 069: 908](477.82) (06)
В 67**

Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 6. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 14 червня 2019 року. Упоряд. Є. Ковальчук, М. Мігас. – Луцьк, 2019. – 286 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті учасників VI Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею, яка відбулася в м. Луцьку 14 червня 2019 року, а також Восьмого круглого столу „Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 16 травня 2018 року) і Дев’ятого круглого столу „Музей ХХІ століття: стан і тенденції” (м. Луцьк, 16 травня 2019 року).

Розраховане на науковців, краєзнавців, музейних працівників та широке коло шанувальників мистецтва.

Відповідальна за випуск: *Оксана Важатко.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

**Матеріали надруковані в авторській редакції.
У разі передруку посилання на науковий збірник обов’язкове.**

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2016–2020 роки.

РОЗДІЛ 1. ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА

Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

РОЛЬ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З МУЗЕЄЗНАВСТВА, ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

З часу свого створення у 1929 р. Волинський краєзнавчий музей був і залишається провідною інституцією культурного життя регіону. Виконуючи головні функції виявлення, збереження, дослідження та популяризації пам'яток, на кожному історичному етапі розвитку працівники музею постійно розширювали та урізноманітнювали коло своєї професійної діяльності, гнучко реагуючи на виклики часу та потреби суспільства.

На початку ХХІ ст. важливою складовою діяльності ВКМ стала співпраця з Волинським державним університетом імені Лесі Українки у підготовці фахівців галузі культури (здобувачів фаху «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури» освітніх рівнів бакалавр, спеціаліст і магістр).

У зв'язку із відчутними змінами в політичному та духовному житті держави, зміною структури суспільних відносин, переходом до ринкової економіки, активізацією інтеграційних процесів, на рубежі ХХ–ХХІ ст. українське суспільство поставило особливі вимоги до подальшої професіоналізації у сфері культури. Потреба у фахівцях вищої кваліфікації, здатних на високому професійному рівні здійснювати діяльність з дослідження, музеєфікації пам'яток, їх експертизи; організації та ефективного проведення пам'яткоохоронної роботи, екскурсійної, лекційної, виставкової та аукціонної діяльності далася в знаки на регіональному рівні й активізувала зусилля низки вишів щодо відкриття у їх структурі відповідної спеціальності. Така робота була розгорнута на кафедрі археології та джерелознавства історичного факультету Волинського державного університету імені Лесі Українки. Підготовка ліцензійної справи вимагала укладання цілопакету документів, серед яких одними з найважливіших були навчальний план, освітньо-професійна програма, освітньо-кваліфікаційна характеристика, які встановлювали професійне призначення, кваліфікацію й умови використання фахівця з вищою освітою за даною спеціальністю; систему соціально-професійних задач; сукупність і рівень сформованості вмінь і знань, необхідних для розв'язання соціально-професійних задач; вимоги до атестації випускників. За відсутності державного стандарту підготовки спеціалістів такого профілю, нетривалого досвіду з їх навчання лише у двох закладах вищої освіти України (Харківський та Київський державні інститути культури), надзвичайно важливими для викладачів ВДУ імені Лесі Українки стали консультації та практичні рекомендації директора ВКМ А. М. Силюка щодо логіки та змістового наповнення навчального процесу, визначення первинних посад для випускників, потреб області у фахівцях даної спеціальності. Як директор музею А. М. Силук підтвердив готовність установи виступити у якості бази виробничих практик для студентів історичного факультету, а також до співпраці із професорсько-викладацьким складом факультету в науково-дослідній діяльності.

Все це загалом забезпечило успішність ліцензування університетом нової спеціальності. У 2006 р. вперше був здійснений набір студентів за спеціальністю «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури» у ВДУ імені Лесі Українки.¹ У березні 2008 р. в результаті реорганізації кафедри археології та джерелознавства на історичному факультеті створено кафедру документознавства і музейної справи, яку очолила д. і. н., проф. С. В. Гаврилюк.

Викладачі випускової кафедри сформували та постійно удосконалюють комплекс навчально-методичного забезпечення (систему навчальних курсів та виробничих практик, курсових, дипломних робіт, вимоги до абітурієнтів та студентів) для підготовки майбутніх кадрів у сфері українського музейництва і пам'яткоохоронної діяльності. З уваги на значний практичний досвід до роботи зі студентами були залучені й працівники ВКМ. У 2008/2013 навчальних роках на засадах сумісництва на кафедрі працював директор ВКМ А. М. Силук. Ним було розроблено низку нормативних і спеціальних курсів для студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури», які пройшли належну апробацію: Вступ до музеєзнавства, Науково-фондова робота музеїв, Експертиза пам'яток нумізматики, фалеристики, Експозиційна робота музеїв, Основи атрибуцій та експертизи пам'яток, Основи реставрації і консервації музейних предметів. У 2008/2017 навчальних роках для студентів-музейників ряд дисциплін

¹ У 2012 р. Волинський національний університет імені Лесі Українки перейменований на Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

було розроблено та прочитано заступником директора з наукової роботи ВКМ Є. І. Ковальчук (Волинська ікона, Реституція об'єктів культурної спадщини в Україні, Пам'ятки української культурної спадщини за кордоном, Історія музейної справи на Волині, Історія сакрального мистецтва, Профільні музеї та ін.) [1]. Така співпраця кафедри з музеєм дозволила забезпечити як теоретичну, так і практичну складові навчання майбутніх спеціалістів, стала корисною і для викладачів випускової кафедри.

Серед занять для першокурсників, які проводяться відразу на початку навчання – зустріч з директором ВКМ, під час якої закладаються підвалини для розуміння особливостей майбутньої професії, відбувається безпосереднє знайомство з досвідченим фахівцем; ознайомлювальні екскурсії (О. Г. Важатко, Л. М. Завада). Ця форма роботи стала традиційною.

Важливими для навчального процесу є лекції, які читаються музейними працівниками з метою висвітлення системи обліку, каталогізації та атрибуції музейних предметів (О. П. Корецька), особливостей збереження та популяризації у краєзнавчому музеї натуралій (завідувач відділу природи Волині Т. М. Тищенко), особливостей експозицій і виставкової діяльності художніх музеїв (завідувач Художнього музею м. Луцька З. М. Навроцька; завідувач Музею волинської ікони Т. М. Єлісєва), форм роботи з різновіковою музейною аудиторією (завідувач Музею історії Луцького братства О. А. Бірюліна).

Значною є роль музею у забезпеченні практичної складової навчання студентів. На основі низки укладених між ВКМ та СНУ імені Лесі Українки договорів музей став базою організації виробничих практик для студентів. У його стінах для них проводяться й навчальні практики. Музейна практика для студентів є чудовим експериментальним майданчиком, на якому талановита молодь знайомиться зі специфікою роботи у різних відділах ВКМ та отримує можливість відчувати себе фахівцем з обраної спеціальності. Музейні працівники допомагають студентам закріпити та навчитися практично застосовувати теоретичні знання, отримані при вивченні навчальних дисциплін, а також самостійно застосовувати ці знання у робочій ситуації, удосконалювати практичні навички й уміння приймати самостійні рішення на конкретній ділянці роботи в реальних виробничих умовах при виконанні певних обов'язків. Практиканти вивчають діяльність ВКМ загалом та його конкретних відділів: їх історію, сучасний стан, структуру, штат, технічну базу, місце в системі інших аналогічних закладів, склад експозиції та фондів, організацію обслуговування.

Навчальні ж практики дозволяють студентам ознайомитися з організаційною структурою ВКМ, експозиційними та виставковими залами Художнього музею м. Луцька, Музею волинської ікони, Музею історії Луцького братства, Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського.

Студенти беруть участь у проведенні низки заходів ВКМ. Це не лише відкриття виставок, проведення зустрічей з цікавими людьми, презентацій, де вони є скоріше пасивними спостерігачами. В останні роки музей запрошує студентів спеціальності для реалізації інтерактивних заходів – майстер-класів, проведення Музейних посиденьок,² театралізованих дійств у рамках Ночі в музеї. Так сценарій театралізованого дійства «Під прицілом Кліо – Луцьке братство» розроблявся і втілювався 18 травня 2018 р. Музеєм історії Луцького братства спільно з викладачами і студентами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки [3]. Долучалися студенти й до проведення культурно-мистецької акції «Ніч у музеї. Тут живе історія...», яка 17 травня 2016 р. вперше відбулася у приміщенні ВКМ [3].

У музеї на основі певної групи предметів студенти апробують авторські навчальні екскурсії. Серед них, «Волинський іконопис» (організована студентами-музейниками VI курсу під керівництвом Ф. Д. Рябчикової, 4 квітня 2013 р.) [8], «Ой водили ми Куста від хати до хати...», організована для лучан студентами II і III курсів (6 червня 2017 р.) [7], навчальна екскурсія для учнів молодших класів пришкольного табору «Пролісок» ЗОШ № 3 м. Луцька «Чому і як навчали в Луцькій братській школі XVII ст.», проведена студентами III курсу (19 червня 2017 р.) під керівництвом Т. М. Трофімук-Кирилової та ін.

Студенти-музейники взяли участь у реалізації ще одного проекту, спрямованого на подальші зміни у діяльності ВКМ. З метою вивчення соціальної структури музейної аудиторії, рівня і динаміки затребуваності музею суспільством, попиту на музейний продукт (екскурсії, виставки, лекції, культурологічні заходи) під керівництвом заступника директора з наукової роботи ВКМ Є. Ковальчук у грудні 2011 р. студенти IV курсу спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» провели перше анкетне опитування потенційних відвідувачів. Було розроблено 14 форм анкет, у кожній 20 і більше запитань. Опитування проводилось серед різних груп населення (потенційних відвідувачів) у населених пунктах Волині (сільській місцевості і містах) [2, 73]. Узагальнення результатів дослідження виявило сучасні тенденції ставлення суспільства до музею, рівень готовності сприйняття ним музейного

² Новою формою презентації діяльності ВКМ відвідувачам стало започаткування у листопаді 2015 р. музейних посиденьок, головним завданням яких визначено надання слова музейним предметам, здатним оживити і наблизити певні події.

продукту, окреслило завдання подальшого розвитку музейної комунікації.

У свою чергу студенти запрошують наукових співробітників музею для реалізації власних проєктів. Наприклад, члени студентського наукового товариства «Музейон» (куратор Ф. Д. Рябчикова) обговорювали проблему сороміцького в народній культурі із завідувачем відділу етнографії та народних промислів ВКМ Л. А. Мірошніченко-Гусак (8 грудня 2015 р.) [4]. Про реставрацію Холмської ікони Божої Матері, роботу реставраторів члени «Музейону» дізналися 26 травня 2017 р. на зустрічі-практикумі з відомим художником-реставратором Анатолієм Квасюком.

Тісна співпраця кафедри та студентів з ВКМ реалізується ще в одному напрямі роботи, який є важливим, як для університету, так і для музею. Знайомство студентів з історією та фондами ВКМ часто слугує основою для визначення ними власних наукових зацікавлень, написання курсових, дипломних робіт, виконання магістерських проєктів, участі у конференціях, публікації наукових розвідок. Зважаючи на стан вітчизняної історіографії з проблем музейного будівництва, така робота студентів формує підвалини для написання повноцінної історії музейництва на Волині. Новизною та практичним значенням отриманих результатів відзначаються кваліфікаційні роботи, присвячені різним аспектам формування та діяльності ВКМ: «Розвиток музейної справи у Волинській області в 1991–2010-х роках» (Ю. В. Кальченко, 2011 р.), «Зібрання Галини Мельник-Лужинської у фондах ВКМ: формування, склад і використання» (Н. І. Патійчук, 2013 р.), «Російські стародруки XVIII століття у фондах Волинського краєзнавчого музею» (І. О. Семенюк, 2014 р.), «Музей історії Луцького братства: створення та розбудова» (Л. М. Більо, 2014 р.), «Затурцівський меморіальний музей Вячеслава Липинського: створення та розбудова» (А. В. Данилюк, 2015 р.), «Внесок Віри Комзюк в розбудову Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки» (Б. Г. Піскора, 2015 р.), «Трансформація музейної мережі у Волинській області (1991–2016 рр.)» (О. П. Мельничук, 2017 р.), «Робота з відвідувачами у музеях Волинської області (1991–2016 рр.)» (К. О. Якубенко, 2017 р.), «Внесок Наталії Пушкар у розвиток музейної справи і краєзнавства Волині» (І. В. Шкробот, 2017 р.), «Атрибуція та експертиза ікон Волинської школи іконопису» (М. В. Канецька, 2018 р.) та ін. У 2019 р. К. А. Корнійчук захистила магістерський проєкт «Стратегічний план розвитку Музею історії Луцького братства» [1]. Публікації студентів з названих тем сприяють уведенню до наукового вжитку матеріалів з фондів ВКМ.

Майбутні фахівці з музеєзнавства, пам'яткознавства мають можливість вивчати не лише музейні колекції. Для навчального процесу і наукової роботи студенти використовують також друковані видання, які систематично поповнюють бібліотеку ВКМ. Тому брак фахової літератури в інших книгосховищах міста не є таким відчутним. Актуальну для підготовки спеціалістів інформацію містять також випуски «Волинського музейного вісника». Його випуск у 2010 р. був ініційований ВКМ і підтриманий управлінням культури Волинської облдержадміністрації, кафедрою документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки. Видано 9 випусків вісника, які вміщують статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. До першого випуску увійшли базові нормативно-правові акти незалежної України, які регулюють відносини у галузі музейництва та пам'яткоохоронної діяльності. Системна робота ВКМ щодо вивчення теорії і практики музеєзнавства і пам'яткознавства, представлена у випусках «Волинського музейного вісника», позитивно вирізняє музей серед інших вітчизняних установ.

Активізації наукової роботи студентів сприяють музейні круглі столи, проведення яких було започатковане ВКМ також у 2010 р. Щороку напередодні Міжнародного Дня музеїв на них обговорюються питання історії, теорії і практики музейної справи на Волині, форм і напрямів музейної комунікації, новітніх тенденцій у розвитку музейництва XXI ст. та ін.

Варто наголосити й на вагомому значенні у формуванні майбутніх фахівців веб-сайту «Музейний простір Волині» [5], який було створено Д. Мочкошем у 2011 р.³ У структурі ресурсу передбачені розділи з суто професійною інформацією, а також загальні відомості, що можуть зацікавити будь-кого, хто небайдужий до культурної спадщини краю. Меню сайту містить розділ «Галерея музеїв», в якому подано коротку інформацію про 45 музейних закладів області. Тут висвітлюються новини музейного життя, розміщуються наукові публікації про історію, діяльність музеїв Волині, видатних музейних працівників регіону. Цікаво структурований веб-сайт дозволяє привернути увагу до роботи установи, знайомить студентів з можливостями використання інтернет технологій у діяльності музею.

Проведений аналіз засвідчує вагому роль ВКМ на всіх етапах підготовки фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства у СНУ імені Лесі Українки. З іншого боку, поява нової спеціальності в університеті

³ За створення ресурсу у 2012 р. ВКМ отримав диплом лауреата VII Всеукраїнської акції «Музейна подія року», посівши третє місце серед найкращих подій музейного життя України

вплинула на розширення професійної діяльності працівників музею. Тісна співпраця кафедри документознавства і музейної справи з музеєм забезпечує об'єднання зусиль для реалізації завдань формування у випускників інтегрованих компетенцій з урахуванням стратегічних напрямів розвитку галузі, підвищення якості освіти. Сьогодні у музеї на різних посадах працюють випускники спеціальності О. Матейчук, О. Моренчук, О. Янюк, у музейних установах Волинської області – І. Костюк, Н. Патійчук. Вибір ними місця працевлаштування ще раз доводить значення ВКМ у роботі з студентською молоддю.

1. Архів кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

2. Ковальчук Є. І. Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень) // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; / упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 73–76.

3. Миська атракція у Ніч з музеєм Луцького братства / Музейний простір Волині. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/miska_atrakcija_u_nich_z_muzeem_luckogo_bratstva/2017-05-23-3279.

4. «Музейон» провів свій перший захід! / Музейний простір Волині. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/muzejon_proviv_svij_pershij_zakhid/2015-12-10-2147.

5. Музейний простір Волині URL: <http://volyn-museum.com.ua/>.

6. Ніч у Волинському краєзнавчому музеї / Музейний простір Волині. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/nich_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji/2016-05-19-2523.

7. У Волинському краєзнавчому музеї студенти-музейники до дня Святої Трійці провели навчальну екскурсію «Ой водили ми куста від хати до хати...» / Музейний простір Волині. URL: http://volyn-museum.com.ua/news/u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji_studentsi_muzejniki_do_dnja_svjatoji_trijci_proveli_navchalnu_ekskursiju_oj_vodili_mi_kusta_vid_khati_do_khati/2017-06-06-3302.

8. У Музеї волинської ікони навчаються майбутні екскурсоводи / Музейний простір Волині. URL: http://volyn-majbutni-museum.com.ua/news/u_muzeji_volinskoji_ikoni_navhajutsja_ekskurovodi/2013-04-12-728.

Людмила СТАСЮК (Луцьк)

СПІВПРАЦЯ ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ТА ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

На всіх етапах своєї 79-літньої історії Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки мала в особі Волинського краєзнавчого музею надійного партнера, творчого одностудця, наставника в організації краєзнавчих досліджень, реалізації спільних творчих проєктів. Особливої активності співпраця з головним музеєм Волинського краю набула з утворенням у структурі бібліотеки відділу краєзнавчої роботи (1993) та з часу присвоєння бібліотеці імені Олени Пчілки Постановою Ради Міністрів Української РСР від 27 лютого 1991 року №47 Даний структурний підрозділ, очолюваний бібліотекарями, кваліфікованими, досвідченими фахівцями, закоханими в минулину Волині, став своєрідним центром координації усієї краєзнавчої діяльності книгозбірні, осередком налагодження зв'язків із спеціалістами-музейниками, аматорами краєзнавчої справи в області. Відділ очолювали: Ксендзук Емілія Степанівна (1993-2001), Давидова Галина Василівна (2001-2003), Бабій Валентина Василівна (2003-2012). В жовтні 2012 року завідувачем відділу стала Понагайба Алла Анатоліївна.

Співпраця бібліотеки з Волинським краєзнавчим музеєм відбувається в науковій, видавничій, соціокультурній площинах. Залученню бібліотеки до активної наукової роботи сприяли Анатолій Михайлович Силук, директор Волинського краєзнавчого музею, та Геннадій Васильович Бондаренко, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. „Першою пробою пера” стало проведення 29-30 червня 1999 року науково-практичної конференції „Олена Пчілка і Волинь” з участю дослідників творчості Лесі Українки, Олени Пчілки з Києва, Хмельницького, Кременця, Рівного, Львова, Луцька, Острога, Житомира, Колодяжного. Виданий за матеріалами конференції збірник високо поцінований в наукових колах. Зокрема, відомо, що Євген Сверстюк висловлював жаль із приводу його недостатнього тиражу (250 прим.) [10].

2009 року з нагоди 160-річчя від дня народження Олени Пчілки та 60-річчя з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки бібліотека спільно з Волинським краєзнавчим музеєм виступила одним із організаторів конференції „Минуле і сучасне Волині та Полісся.

Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині” (30 червня – 1 липня 2009 року). Географія учасників була дещо розширена за рахунок учасників із міст Слов’янська, Гадяча, Сімферополя, Черкас, Бердичева, Тернополя. У висвітленні проблематики конференції взяли участь та виступили з повідомленнями директор бібліотеки Л.А.Стасюк, завідувач відділу В.В.Бабій. [9,11,14].

Продовженням розпочатої у 1999 і 2009 рр. розмови про внесок Олени Пчілки та її родини в український та світовий контекст стала конференція з нагоди 165-річчя від дня народження Олени Пчілки та 65-річчя з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Її тема – „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури (26-27 червня 2014 року). Бібліотека в програмі конференції була представлена 3 повідомленнями: головного методиста Ольги Кушнерик „Популяризація життя і діяльності Олени Пчілки, Лесі Українки та родини Косачів-Драгоманових в книгозбірнях області”, завідувача відділу краєзнавчої роботи Алли Понагайби „Джерельна база Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки для дослідження теми „Родина Косачів у громадсько-політичному житті України та Волині кінця XIX – поч. XX ст.”, директора бібліотеки Л.А.Стасюк „Історія спорудження погруддя Олени Пчілки в м. Луцьку: хроніка подій”.

Характерною особливістю названих вище конференцій стало відкриття та продовження протягом першого дня в стінах бібліотеки, яка носить ім’я Олени Пчілки. Другого дня учасники виїжджали для занять у с. Колодяжне Ковельського району.

Настанови від музейників – організаторів наукових конференцій з неабияким досвідом – спонукали керівництво бібліотеки на започаткування науково-краєзнавчих конференцій, присвячених історії бібліотечної справи в Луцьку та на Волині. В якості співорганізаторів виступили Волинський обласний краєзнавчий музей і Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. 1-2 червня 2005 року, зокрема, відбулася історико-краєзнавча конференція „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї”, в якій взяли участь 66 бібліотечних працівників з Волині, Києва, Житомира. Поряд із бібліотекарями потужно заявили про себе фахівці музейної справи, науковці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Конференція була приурочена до 65-річчя з часу заснування Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки.

2015 рік – рік 75-річчя нашої книгозбірні. Продовженням дослідження історії бібліотечної справи на Волині стала конференція „Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років”. Уявлення про коло розглянутих проблем дає перелік основних розділів збірника: „3 глибини віків: історія, просвітництво та діяльність книгозбірень на Волині”, „Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки – територія активної співпраці з обласною громадою”, „У пошуках нових форматів діяльності бібліотечної галузі області”. Співорганізатором уперше виступило обласне відділення УБА, про що свідчить наявність окремого розділу збірника „Волинське обласне відділення Української бібліотечної асоціації на чолі інноваційних процесів”. Всього у збірнику представлено 41 повідомлення.

Наукова співпраця головної бібліотеки Волині з музеєм передбачала участь провідних фахівців бібліотеки в інших музейних наукових заходах. Активність у цій справі виявила Алла Понагайба – завідувач відділу краєзнавчої роботи. Під час I Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених пам’яті Григорія Гуртового, вона виступила з повідомленням „Наукова і творча посвята: бібліографія праць Григорія Гуртового у базах даних „Краєзнавство” та „Історична Волинь” Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки. А під час Міжнародної наукової конференції, проведеної в рамках Восьмого міжнародного фестивалю українського фольклору „Берегиня” 10-11 серпня 2018 року, Понагайба А.А. зробила повідомлення: „Олександра Кондратович: кризь терни життя”. [13,14].

Волинський краєзнавчий музей для працівників бібліотеки є прикладом застосування наукових підходів в організації виставок та експозицій. Так, подією року стало відкриття 4 жовтня 1999 року в бібліотеці музейного куточка Олени Пчілки, автором якої була Тетяна Петрівна Андреева, працівник музею. Разом з пам’ятником, відкритим 29 червня 2011 року громадськістю, та гіпсовим погруддям роботи Миколи Обезюка в фойє музейний куточок є своєрідною візитівкою бібліотеки.

Фахівці бібліотеки надали допомогу у впорядкуванні книжкової частини музейної колекції шевченківської світлиці Миколи Куделі в Волинському краєзнавчому музеї (2016). Особливо багато зусиль доклали до цієї справи ветерани бібліотеки Лариса Онищенко, Галина Степанюк, Олена Сабір’янова. У свою чергу в роботі над державною експертизою культурних цінностей, яка віднедавна належить до сфери інтересів бібліотеки, неоціненними є поради Наталії Юхимівни Пушкар, головного хранителя

Волинського краєзнавчого музею.

Історія спільної видавничої діяльності бібліотеки та музею сягає початку 90-х років XX століття. З 1991 року поліграфічним способом видається плід такої співпраці – „Календар знаменних і пам'ятних дат Волині. ... рік”. Випуск такого видання витримав випробування часом. Із 2003 року біографічні довідки стали авторськими. Перелік дат попередньо обговорюється науковцями обох закладів. Авторами довідок є співробітники музею, а бібліографічні списки готують працівники відділу краєзнавчої роботи бібліотеки. Видання надає матеріали про визначні події історії, громадсько-політичного і культурного життя області, ювілеї уродженців краю та видатних діячів, чий життєвий шлях пролягав через Волинь. Із випуску 2013 року редакторами-упорядниками є кандидат історичних наук Ковальчук Є.І. та Понагайба А.А.

Спільність наукових інтересів музею і бібліотеки засвідчують видання:

біобібліографічний покажчик „Олекса Ошуркевич: до народних джерел”, вид. 2-е, доповнене (Луцьк, 2011), з передмовою Архипа Данилюка, нині покійного [5].;

біобібліографічний покажчик „Богдан Віталійович Колосок” (Луцьк, 2010) [1].;

біобібліографічний покажчик „Вальдемар Едвардович Пясецький” (Луцьк, 2012) [2].;

біобібліографічний покажчик „Наталія Юхимівна Пушкар” (Луцьк, 2012) [4].;

біобібліографічний покажчик „Григорій Гуртовий” *(Луцьк, 2014) [3].

Вагомою складовою соціокультурної діяльності бібліотеки стала традиція вшанування пам'яті Олени Пчілки двічі на рік – 29 червня – в день її народження та в роковини смерті. До участі в літературних, краєзнавчих заходах із цієї нагоди неодноразово залучалися директор музею, заслужений працівник культури України Анатолій Силук, заступник директора Євгенія Ковальчук, головний хранитель музею Наталія Пушкар, науковці музею Людмила Мірошніченко-Гусак, Богдан Зек, Сергій Лис, Людмила Завада та ін.

У жовтні 2014 року в стінах бібліотеки в рамках вшанування пам'яті Олени Пчілки було презентоване репринтне видання 1884 року Олена Пчілка „Козачка Олена”. Про роботу над його відтворенням розповіли Анатолій Силук, директор Волинського краєзнавчого музею, і Любов Мерзвинська, науковий співробітник літературно-меморіального музею-садиби в с. Колодяжне.

Прикладом співпраці із колодяженськими музейниками стала участь Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки в організації виставки „Олена Пчілка і Леся Українка в портретах”, де були представлені роботи, які подаровані бібліотеці, портрети Олени Пчілки виконані Орестом Хмельовським та Іванною Дацюк.

Сподіваємось, що дружні творчі зв'язки музейних і бібліотечних працівників Волині знайдуть продовження в наступних поколіннях, проростуть новими живими прикладами співпраці.

1. Богдан Віталійович Колосок : біобібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; Волин. краєзн. музей ; упоряд. А. А. Понагайба ; ред. Е. С. Ксендзук. – Луцьк : [б. в.], 2010. – 64 с. : фото.

2. Вальдемар Едвардович Пясецький : біобібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки, Волин. краєзн. музей ; упоряд. А. А. Понагайба, О. Л. Рибачук. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 116 с.

3. Григорій Гуртовий : біобібліогр. покажч. / упр. культури Волин. ОДА ; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; Волин. краєзн. музей ; Держ арх. Волин. обл. ; упоряд.: Л. І. Коць, Н. М. Кузьміна, А. А. Понагайба, Н. Д. Хомяк. – Луцьк, 2014. – 60 с.

4. Наталія Юхимівна Пушкар: біобібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; Волин. краєзн. музей ; упоряд. А. А. Понагайба ; відпов. за вип. А. М. Силук, Л. А. Стасюк. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 152 с.

5. Олекса Ошуркевич : бібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки ; упоряд. В. В. Бабій. – Луцьк : Волин. обл. друк, 2004. – 80 с.

6. Олекса Ошуркевич: до народних джерел : бібліогр. покажч. / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки ; упоряд. В. В. Бабій. – 2-е вид., доп. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 128 с.

7. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років : матеріали LIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 75-річчю від дня заснування Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, 28 трав. 2015 р., м. Луцьк. Вип. 54 / відпов. за вип.: А. М. Силук, Л. А. Стасюк. – Луцьк : б. в., 2015. – 180 с.

8. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 165-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжен. літ.-меморіал. музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26-27 черв.

2014 р. : наук. зб. Вип. 51. – Луцьк : б. в., 2014. – 312 с. : іл. + №3572 эл. опт. диск (CD-ROM).

9. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї: матеріали XVI Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 65-річчю Волин. держ. обл. універс. наук. б-ки ім. Олени Пчілки, 1-2 червня 2005 р., м. Луцьк [Текст] : наук. зб. / відп. за вип. А.М. Силук, Л.А. Стасюк. – Луцьк : [б. в.], 2005. – 134 с.

10. Олена Пчілка і Волинь : матеріали наук.-практ. конф. 29–30 черв. 1999 р. : наук. зб. – Луцьк : [б. в.], 1999. – 109 с.

11. Бабій В. Твори Олени Пчілки та література про неї у фондах Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки / В. Бабій // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині: матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народження Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк - с. Колодяжне, 30 черв. - 1 лип. 2009 р. : наук. зб. - Луцьк, 2009. – Вип. 33. – С. 176–180.

12. Понагайба А. Олександра Кондратович: крізь терни життя / А. Понагайба // Народна творчість українців у просторі та часі : наук. зб. / упр. культури, з питань релігії та національностей Волин ОДА ; Волин. краєзн. музей ; Обл. наук. метод. центр культури ; Вол. Обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України / упоряд. А. Силук ; наук. ред. В. Зубович. – Луцьк, 2018. – С. 404–411.

13. Понагайба А.А. Наукова і творча посвята: бібліографія праць Григорія Гуртового у базах даних «Краєзнавство» та «Історична Волинь» Волинської ДООУНБ імені Олени Пчілки / А. Понагайба // І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового: Матеріали І Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового, смт. Торчин, 26 груд. 2014 р. : наук. зб. / відпов. за вип. А. Силук ; ред. О. Трофімчук. – Луцьк, 2014. – С. 35–38. 338 с.

14. Стасюк Л. З історії присвоєння імені Олени Пчілки Волинській обласній універсальній бібліотеці ; Вшанування пам'яті Олени Пчілки бібліотекою її імені в м. Луцьку / Л. Стасюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині: матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк - с. Колодяжне, 30 черв. - 1 лип. 2009 року : наук. зб. – Луцьк, 2009. – Вип. 33. – С. 217–218, 274–275.

Богдан ЗЕК (Луцьк)

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ВОЛИНСЬКИМ КРАЄЗНАВЧИМ МУЗЕЄМ НА ПРИКЛАДІ ПРОЕКТІВ «ПЕРЕМОГИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗБРОЇ» ТА «НАШІ ЗАХИСНИКИ» (2015–2018 РР.)

Роль музею у громадянському суспільстві вже давно перейшла межі його безпосередньої функції – збереження культурних надбань людства. Комплектування фондів відбувається поряд із дослідницькою роботою і популяризацією її результатів. На даному етапі музей повинен не лише постфактум реагувати на суспільні запити, а більшою мірою пропонувати напрямки подальшого розвитку.

У зв'язку з початком бойових дій на сході України актуальною стає військова тематика у багатьох її різновидах, у тому числі історичному. Держава-агресор почала вести активну інформаційну війну проти України використовуючи різного роду спекуляції на минулому. Враховуючи вказані обставини, Волинський краєзнавчий музей започаткував цикл заходів «Перемоги української зброї» (автор ідеї Богдан Зек). Мета проекту полягала не лише у популяризації мілітарної історії, але й наведенні прикладів битв, де поступаючись чисельністю і озброєнням українське військо здобувало перемоги завдяки майстерності використання тактики і стратегії. Розгляд цих тем був особливо актуальним на той час, коли у засобах масової інформації (ЗМІ) повідомляли про поразки української армії, її незадовільне забезпечення. Під час висвітлення історичних битв переважна увага була звернена на російсько-українські війни минулого.

Проект «Перемоги української зброї» являв собою лекційний курс. Кожен захід – історична година була присвячена окремій битві. Спеціально до лекцій готувались виставки предметів озброєння, військової амуніції, фотодокументальних матеріалів із колекції Волинського краєзнавчого музею. Лекційний курс був орієнтований на широку аудиторію, але найбільше його відвідувала молодь – учні, студенти, вихованці Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Небесної Сотні.

Лекторій «Перемоги української зброї» включив розгляд наступних подій і явищ минулого:

1. Оршанська битва 1514 р. Це тема першого заходу із циклу, який відбувся 18 травня 2015 р. Вибір битви мотивувався нещодавнім ювілеєм – 500-річчям перемоги об'єднаної українсько-білорусько-литовської армії над московським військом. Другою причиною вибору, було те, що союзну армію очолював волинський князь К. Острозький. Останній аспект був також дотичним до регіональних меж вивчення та популяризації історії Волинським краєзнавчим музеєм [10].

2. Московський похід П. Сагайдачного 1618 р. – тема другої лекції в рамках проекту «Перемоги української зброї», яка відбулась 2 червня 2015 р. у Волинському краєзнавчому музеї. Головний акцент було зроблено на тому, що український полководець П. Сагайдачний приймав безпосередню участь у вирішенні долі Московського царства. Ім'я гетьмана Сагайдачного було також пов'язане з територією історичної Волині, адже він навчався в Острозькій академії [25].

3. Конотопська битва 1659 р. – третій захід циклу, який відбувся 10 вересня 2015 р. Варто зазначити, що переможець московської армії – гетьман І. Виговський деякий час проживав на Волині, був членом Луцького Хрестовоздвиженського братства. У зв'язку з цим спеціально до лекції була підготовлена виставка зразків озброєння, предметів побуту, документів періоду козаччини із фондів Волинського краєзнавчого музею [8].

4. Битва за гору Маківка 1915 р. – тема четвертої лекції 3 грудня 2015 р. Захід був присвячений вшануванню легіону Українських січових стрільців і 100-річчю боїв на г. Маківка. Також було акцентовано увагу на тому, що представники легіону Січових Стрільців у роки Першої світової війни перебували на Волині, здійснили значний внесок у поширені мережі українських шкіл. Після лекції, слухачі ознайомились із виставкою експонатів того періоду [7].

5. «Холоднорська республіка» – п'ятий захід із циклу «Перемоги української зброї», який відбувся 12 лютого 2016 р. і був присвячений боротьбі проти більшовицьких окупантів, яка велась на території Чигиринського району Черкаської області у роки Української революції 1917–1921 рр. До лекції була підготовлена виставка із фондів Волинського краєзнавчого музею, а також колекція книжкових видань присвячених даному періоду. Таким чином, відвідувачам запропонували наукові праці для детальнішого вивчення теми [24].

6. Чортківська офензива 1919 р. – тема шостої лекції прочитаної 14 квітня 2016 р. На заході були продемонстровані зразки озброєння із фондів Волинського краєзнавчого музею означеного періоду. На відміну від попередніх, тема цього заходу була присвячена успішному наступу Української Галицької армії на польському фронті 8–28 червня 1919 р. [19].

7. Битва на Красному Полі 1939 р. – тема сьомої історичної години. Лекція 12 жовтня 2016 р. була присвячена новоствореній українській армії «Карпатська Січ». Не дивлячись на малу чисельність і погане озброєння, вона чинила опір загарбникам, що дало змогу Карпатській Україні проголосити державну незалежність 15 березня 1939 р. Під час заходу експонувалась виставка із фондів музею [1].

8. Бій у Новому Загоріві 11–12 вересня 1943 р. став темою восьмого заходу 1 грудня 2016 р. Під час лекції слухачам розповіли про бій чоти Української Повстанської армії у монастирі с. Новий Загорів Локачинського району Волинської області. Нечисленний відділ повстанців оборонявся проти десятикратно переважаючих сил противника – німців і поляків, завдав значних втрат і зумів вийти з оточення. У бою загинуло 29 українських стрільців. Спеціально до лекції була підготовлена виставка зразків стрілецького озброєння із фондів Волинського краєзнавчого музею, яке використовувалось вояками Української Повстанської армії [15].

9. Оборона Вуглегірська ротою «Світазь» – завершення циклу «Перемоги української зброї» 21 лютого 2017 р. На заході були присутні учасники АТО, поліцейські роти «Світазь», які опинившись в оточенні 27–30 січня 2015 р. обороняли м. Вуглегірськ Донецької області. Під час заходу бійці підрозділу розповідали присутнім про війну і свій бойовий досвід [22].

Таким чином, проект «Перемоги української зброї» включив у себе дев'ять заходів, які хронологічно охопили період від XVI ст. і до сучасності – подій російсько-української війни. Шість заходів із циклу стосувались перемог українського війська у конфліктах з Росією. Три історичні години були присвячені боротьбі з польськими, угорськими і німецькими окупантами. Вісім заходів циклу являли собою лекції поєднані з експонуванням виставок. П'ять заходів із дев'яти стосувались Волині в її історичних та етнографічних межах. Проект завершився зустріччю із учасниками АТО – волинянами, поліцейськими спецпідрозділу «Світазь».

Ключовим завданням музеїв є комплектація фондів – збір експонатів, предметів матеріальної і духовної культури, їх збереження для історії. Важливо різними способами зафіксувати події і явища сучасності, щоб у майбутньому не виникало так званих «білих плям» і дискусійних питань стосовно подій минулого.

З огляду на російсько-українську війну, яка триває з 2014 р. у Волинському краєзнавчому музеї було започатковано проект «Наші захисники» (автор ідеї Богдан Зек). У порівнянні із попереднім циклом заходів «Перемоги української зброї» формат нового проекту став різноманітнішим і вирішував більший спектр завдань, серед яких: збір і вивчення матеріалів про АТО і ООС з метою створення майбутньої

Фото 1. Військовослужбовці 14-ї окремої механізованої бригади Валерій Настин, Михайло Голіней і Надія Кононова на зустрічі із луцькою молоддю в рамках музейного проекту «Наші захисники» 18 січня 2018 р.

Фото 2. Зустріч із добровольцями полку «Азов» у Волинському краєзнавчому музеї у рамках проекту «Наші захисники» 6 лютого 2018 р.

Фото 3. Зустріч із добровольцями роти поліції особливого призначення «Світязь» в рамках музейного проекту «Наші захисники» 14 березня 2018 р.

Фото 4. Доброволець роти «Світязь» Андрій Квач дарує Волинському краєзнавчому музею прапор підрозділу винесений з «Іловайського котла», 26 березня 2018 р.

Фото 5. Волиняни – захисники Донецького аеропорту на відкритті виставки художника Олега Дробочького «Аеропорт» 22 серпня 2018 р.

Фото 6. Зустріч із військовослужбовцями Луцького прикордонного загону у рамках проекту «Наші захисники» 10 жовтня 2018 р.

експозиції; фіксація і збереження усних свідчень про війну; популяризація внеску волинян у захисті територіальної цілісності і державного суверенітету України; створення можливості для комунікації військовослужбовців з громадянами, передусім молоддю; протидія ворожій пропаганді.

У рамках проекту «Наші захисники», впродовж 2018 р. було проведено наступні заходи:

1. Зустріч із військовослужбовцями 14-ї окремої механізованої бригади 18 січня 2018 р. Дане військове формування першим було обрано не випадково. 14-а бригада була створена під час війни у грудні 2014 р. на основі 51-ї бригади. До лав останньої мобілізували найбільшу кількість волинян ще навесні 2014 р. Саме 51-а бригада однією з перших стала на захист країни, брала участь у найважливіших боях першого періоду війни і була чи не найбільшим військовим з'єднанням. Новостворена 14-а бригада дислокується на території Волинської області, у її рядах державну незалежність України продовжує захищати найбільша кількість волинян. Захід був побудований у форматі виступів військовослужбовців і спілкування з ними [16; 21]. Під час зустрічі вояки бригади подарували музею ряд експонатів. У подальшому була налагоджена співпраця з військовою частиною. Наприклад, до музею надходить бригадна газета «Волинський щит», яка вже є цінним історичним і музейним предметом [2].

2. Зустріч із добровольцями полку «Азов» 6 лютого 2018 р. До заходу була підготовлена виставка матеріалів із фондів Волинського краєзнавчого музею про участь даного військового формування в АТО [26]. У результаті налагодженої співпраці до бібліотеки музею надходить журнал «Національна оборона» [27].

3. Презентація книги «Російсько-українська війна (2014–2017 роки): короткий нарис» [12] професора Миколи Лазаровича 27 лютого 2018 р. Незважаючи на науковий ступінь і вчене звання, автор добровольцем вступив до війська, брав участь у бойових діях в зоні АТО в складі 14-ї окремої механізованої бригади [9].

4. Зустріч із поліцейськими роти особливого призначення «Світязь» на День українського добровольця 14 березня 2018 р. До заходу була підготовлена виставка матеріалів із фондів Волинського краєзнавчого музею, які розповідають про бойові дії підрозділу у зоні АТО [5]. У результаті подальшої співпраці ветерани і бійці роти подарували музею значну кількість унікальних речей. Серед них синьо-жовтий прапор роти «Світязь» винесений з «Іловайського котла» Андрієм Квачем [20], однострій першого командира підрозділу Олександра Фацевича у якому він брав участь в боях за Іловайськ у серпні 2014 р. [18] та інші речі [23].

5. Екскурсія Волинським краєзнавчим музеєм для особового складу роти особливого призначення «Світязь» 21 червня 2018 р. Поліцейські і ветерани підрозділу, члени їхніх сімей ознайомились із експозицією музею, відвідали виставку «Пам'ятай, Україно, героїв своїх», присвячену волинянам – учасникам російсько-української війни, окремий блок якої розповідає про роту «Світязь». Вказані матеріали вдалось зібрати завдяки самим бійцям підрозділу [13].

6. Відкриття виставки картин «Аеропорт» художника Олега Дробочького 22 серпня 2018 р. Роботи автора були присвячені обороні Донецького аеропорту 2014–2015 рр. Виставка відкривалась за участю волинських «кіборгів» – захисників аеропорту. Під час заходу, учасник оборони аеропорту Андрій Сарганчук подарував Волинському краєзнавчому музею захисну кевларову каску [6].

7. Зустріч із військовослужбовцями Луцького прикордонного загону до Дня захисника України 10 жовтня 2018 р. Учасники АТО розповіли присутнім про початок війни на сході України, загиблих побратимів, завдання Державної прикордонної служби. До заходу була підготовлена спільна виставка Волинського краєзнавчого музею і Музею прикордонної слави Луцького прикордонного загону [4].

8. Урочиста передача Волинському краєзнавчому музею колекції матеріалів з історії Державної прикордонної служби України 27 листопада 2018 р. Завдяки налагодженій співпраці з військовою частиною та організацією ветеранів прикордонної служби фонди музею поповнилися реконструкцією однострою отамана 3-ї Волинської кордонної бригади 1918 р., обмундируванням 1990-х – 2000-х рр., військовими відзнаками, хоругвою Луцького прикордонного загону, макетом прикордонного стовпа із місця зіткнення кордонів трьох держав – України, Білорусі, Польщі, стендами, які розповідають про історію становлення Луцького прикордонного загону та багатьма іншими матеріалами [14].

9. Вечір пам'яті капітана Служби безпеки України (СБУ) Мандзика Віктора Сергійовича 7 грудня 2018 р. Офіцер народився в Луцьку, загинув 21 березня 2015 р. у м. Волноваха Донецької області під час виконання службового завдання. До заходу була підготовлена виставка особистих речей Віктора Мандзика, які передала до музею матір загиблого [3].

Під час роботи над проектом, через ЗМІ, співробітники музею наголошували на можливості співпраці з Волинським краєзнавчим музеєм у напрямку військово-патріотичного виховання, популяризації внеску волинян у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України, збору матеріалів про

Фото 7. Вечір пам'яті капітана СБУ Віктора Мандзика у рамках проекту «Наші захисники» 7 грудня 2018 р. На фото вихованці Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Герої Небесної Сотні разом із матір'ю загиблого військовослужбовця Ольгою Мандзик.

російсько-українську війну. У результаті проект «Наші захисники» підтримала обласна організація ветеранів Державної прикордонної служби України, про що вже було зазначено, а також ГО «Військові капелани Волині». Члени громадської організації – волонтери, священики, які виконують духовну місію в українському війську у зоні бойових дій. Значні колекції матеріалів про волинян – військових капеланів, історію організації не однократно передавалися до Волинського краєзнавчого музею [11; 17]. Після початку проекту, значне поповнення фондів музею відбулось завдяки окремим волинянам – учасникам АТО, військовослужбовцям різних підрозділів, які передавали речі, що стосуються подій російсько-української війни. Науковці Волинського краєзнавчого музею отримали змогу постійно вдосконалювати виставку «Пам'ятай, Україно, героїв своїх» цінними експонатами, які розповідають про участь волинян у бойових діях на сході України. Під час зустрічей із військовослужбовцями громадяни і представники ЗМІ отримали змогу більше дізнатися про війну від безпосередніх її учасників, почути відповіді на складні питання. У результаті цього було створено умови для фіксації спогадів очевидців.

Таким чином, упродовж 2018 р. у рамках проекту «Наші захисники» вдалось провести дев'ять різних заходів за своєю структурою. Майже до кожного з них, як і у попередньому проекті «Перемоги української зброї» була підготовлена окрема тематична виставка. У зв'язку із актуальністю теми, її суспільною необхідністю, дирекція Волинського краєзнавчого музею прийняла рішення продовжити проект «Наші захисники» у 2019 р. Окрім музеїв, до збору матеріалів про АТО і ООС мають долучитись інші науково-дослідні, освітні заклади, установи культури. Важливими також є комеморативні практики, реалізація яких має здійснюватися після попереднього вивчення подій війни.

1. Битва на Красному Полі – Україна понад усе / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/bitva_na_krasnomu_poli_ukrajina_ponad_use/2016-10-12-1074

2. Відтепер «Волинський щит» і в обласному музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/vidteper_volinskij_shhit_i_v_oblasnomu_muzeji/2018-01-30-1547

3. В обласному музеї відбувся захід, присвячений пам'яті загиблого капітана СБУ Мандзика Віктора Сергійовича / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/vidbuvsja_zakhid_prisvjachenij_pam_jati_zagiblogo_kapitana_sbu_mandzika_viktora_sergijovicha_foto_video/2018-12-08-1858

4. В обласному музеї зустрілися з прикордонниками / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_zustrilisja_z_prikordonnikami/2018-10-13-1803

5. В обласному музеї зустрілися із нашими захисниками / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_zustrilisja_z_nashimi_zakhisnikami_foto_video/2018-03-14-1593

6. В обласному музеї презентували виставку, присвячену подвигу українських «кіборгів» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_prezentovali_vistavku_prisvjachenu_podvigu_ukrajinskikh_kiborgiv_foto_video/2018-08-23-1764

7. В обласному музеї розповіли про перемогу української зброї у битві за гору Маківка / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_rozpovili_pro_peremogu_ukrajinskoji_zbroji_u_bitvi_za_goru_makivka/2015-12-03-785

8. В обласному музеї розповіли про переможну Конотопську битву / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_rozpovili_pro_peremozhnu_konotopsku_bitvu_foto

video/2015-09-10-730

9. В обласному музеї розповіли про російсько-українську війну / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_rozpovili_pro_rosijsko_ukrajinsku_vijnu_foto_video/2018-02-28-1580
10. Волинський краєзнавчий музей започаткував цикл заходів „Перемоги української зброї” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cult-voladm.com.ua/newsView/702/>
11. Діти волинським воякам / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/diti_volinskim_vojakam/2018-01-18-1529
12. Лазарович М. Російсько-українська війна (2014–2017 роки): короткий нарис / Микола Лазарович. – Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 2017. – 240 с.
13. Легендарна рота «Світязь» у Волинському краєзнавчому музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/legendarna_rota_svitjaz_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji/2018-06-21-1714
14. Колекція музею поповнилась матеріалами з історії Державної прикордонної служби України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/kolekcija_muzeju_popovnilas_materialami_z_istoriji_derzhavnoji_prikordonnoji_sluzhbi_ukrajini/2018-11-27-1842
15. Малімон Н. У Луцьку розказали про легендарний бій у Новому Загороді / Наталія Малімон / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayiny/yaskrava-peremoga-ukrayinskoji-zbroji>
16. На сході нас вже не називають «укрофашистами»: бійці 14 омбр зустрілися з молоддю Луцька / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/na-skhodi-nas-vzhe-ne-nazyvaiut-ukrofashystamy-biytsi-14-omb-zustrilysia-z-moloddiu-lutska/>
17. Нові матеріали про жертвовність волинян / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/novi_materiali_pro_zhertovnist_volinjan/2018-07-16-1729
18. Однострій Олександра Фацевича, що пройшов «Іловайський котел», урочисто передано до Волинського краєзнавчого музею / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/odnostrij_oleksandra_facevicha_shho_projshov_ilovajskij_kotel_urochisto_peredano_do_volinskogo_kraeznavchogo_muzeju/2018-10-09-1798
19. Перемоги української зброї: Чортківська офензива 1919 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/peremogi_ukrajinskoji_zbroji_chortkivska_ofenziva_1919_roku/2016-04-14-927
20. Пранор «Світязя» відмепер у музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/301266>
21. Проект «Наші захисники» – 14-а окрема механізована бригада / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/proekt_nashi_zakhisniki_14_okrema_mekhanizovana_brigada/2018-01-19-3707
22. Рота особливого призначення «Світязь» у «Перемогах української зброї» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/rota_osoblivogo_priznachennja_svitjaz_u_peremogakh_ukrajinskoji_zbroji/2017-02-21-3037
23. Світлина незламних волинян у Волинському краєзнавчому музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/svitlina_nezlamnikh_volinjan_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji/2018-04-03-1623
24. У Волинському музеї розповіли про Холоднороську республіку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.museum.ua/post/36594>
25. У Луцьку популяризують історію українського війська / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/society/u-lutsku-populiaryzuiut-istorii-ukrayinskoho-viyska/>
26. У рамках проекту «Наші захисники» в обласному музеї відбулася зустріч з колишніми бійцями полку «Азов» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/u_ramkakh_proektu_nashi_zakhisniki_v_oblasnomu_muzeji_vidbulasja_zustrich_z_kolishnimi_bijcjami_polku_azov/2018-02-07-1553
27. Чергові номери журналу «Національна оборона» вже у Волинському краєзнавчому музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/cherгови_nomeri_zhurnalu_nacionalna_oborona_vzhe_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji/2018-04-12-1631

**Григорій ОХРИМЕНКО,
Світлана ЛОКАЙЧУК,
Наталія СКЛЯРЕНКО (Луцьк)**

ЯН ФІТЦКЕ. ОПИС НУМІЗМАТИЧНОЇ ЗБІРКИ

Важливим періодом музейництва на Волині були передвоєнні роки. На це впливали різні чинники, зокрема поява у Волинському музеї Товариства приятелів наук (у Луцьку) молодого енергійного археолога, музейника Яна Фітцке – випускника Ягеллонського університету в Кракові, який перед тим пройшов добру школу в кількох музеях Польщі.

Вивчаючи документи у фондах Волинського краєзнавчого музею, пов’язані з Я. Фітцке, ми відкрили для себе ще одну грань захоплень цього дослідника – нумізматику. Виявилось, що і в цій царині він залишив для нас цінний спадок. До книги «Jan Fitcke – archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. Z

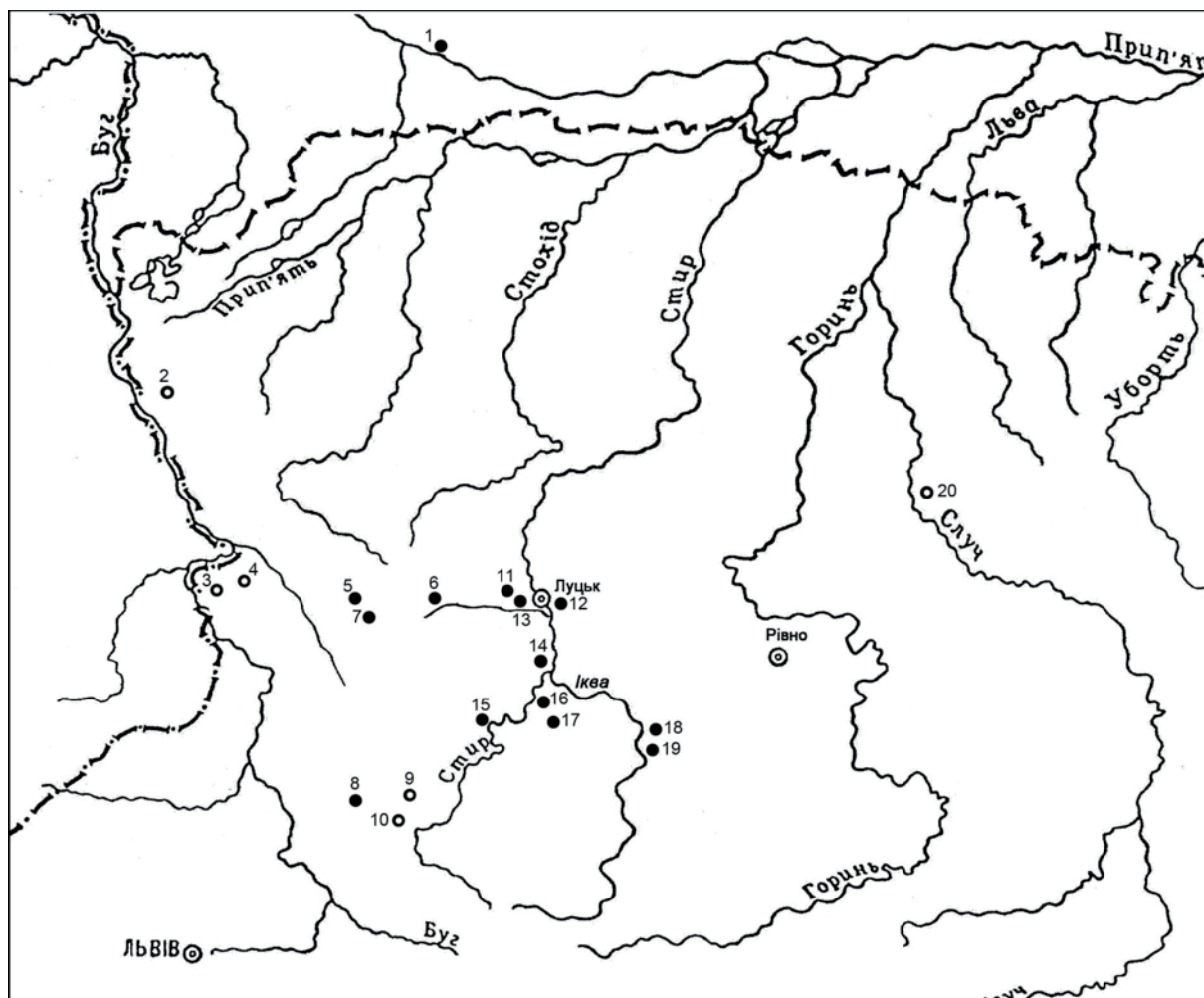

Рис. 1. Рідкісні монети: 1 – Драгічин; 2 – Висоцьк; 3 – Лудин; 4 – Ласків; 5 – Замличі; 6 – Линів; 7 – Дорогиничі; 8 – Квасів; 9 – Борочиче; 10 – Брани; 11 – Гать; 12 – Лище (ур. Вигаданка); 13 – Новостав; 14 – Торговиця; 15 – Жабче; 16 – Підлозці; 17 – Красне; 18 – Коблин; 19 – Івання; 20 – Березнівський р-н (за Г. Охріменком, Н.Скляренко).

Wołynia 1936–1939: fragment spuścizny piśmienniczej» (2009 р.) А. Гачол та В. Ковалюв ввели дві невеликі статті Я. Фітцке про нумізматичні збірки краєзнавчого музею у Луцьку. Зокрема, у публікації «Zbiór numizmatyczny Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku» (1936 р.), надрукованій у збірнику «Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne» 1937 року, Я. Фітцке лаконічно подав зведену інформацію про всю нумізматичну колекцію музею, яка включала цінні монети Риму, Візантії (в тому числі золоті, срібні, бронзові), арабські дирхеми тощо. Автор зазначає, що музей Волинського товариства приятелів наук у Луцьку, крім відділів природи, археології, давньої історії, етнографії, мистецтва, ремесел, має ще чисельну збірку польських монет, а також значну кількість давніх іноземних: грецьких, римських, візантійських, куфичних, російських, татарських та інших. Частина з них виставлена у трьох вітринах, інші (через малу площу експозиції) зберігаються у фондах. Колекція охоплює знайдені в різних місцях окремі монети та цілі скарби, які нараховують від кількох десятків до кількох сотень екземплярів.

Далі цитуємо текст статті Я. Фітцке в довільному перекладі з нашими уточненнями: «У музейній колекції давніх монет з інших країн нараховується 7 грецьких бронзових та 344 екземпляри римських (золотих, срібних, бронзових) монет від Клавдія до Каракали, а також кільканадцять золотих візантійських та 3 куфичні монети. Недоліком цієї збірки є те, що місцезнаходження зазначених артефактів невідоме. Більшість з них була кілька років тому закуплена разом з іншими предметами від аматора-збирача п. Беднарського, і лише про окремі з них маємо дані. Вони знайдені в Боратині (поблизу Луцька), в Глинську (Рівненщина), Горохові, Губкові (сучасний Березнівський р-н), Яловичах (сучасний Млинівський р-н), в Мізочі Здолбунівського р-ну, Острозі на Рівненщині, в смт Рожище Волинської обл., місті Вишнівці на

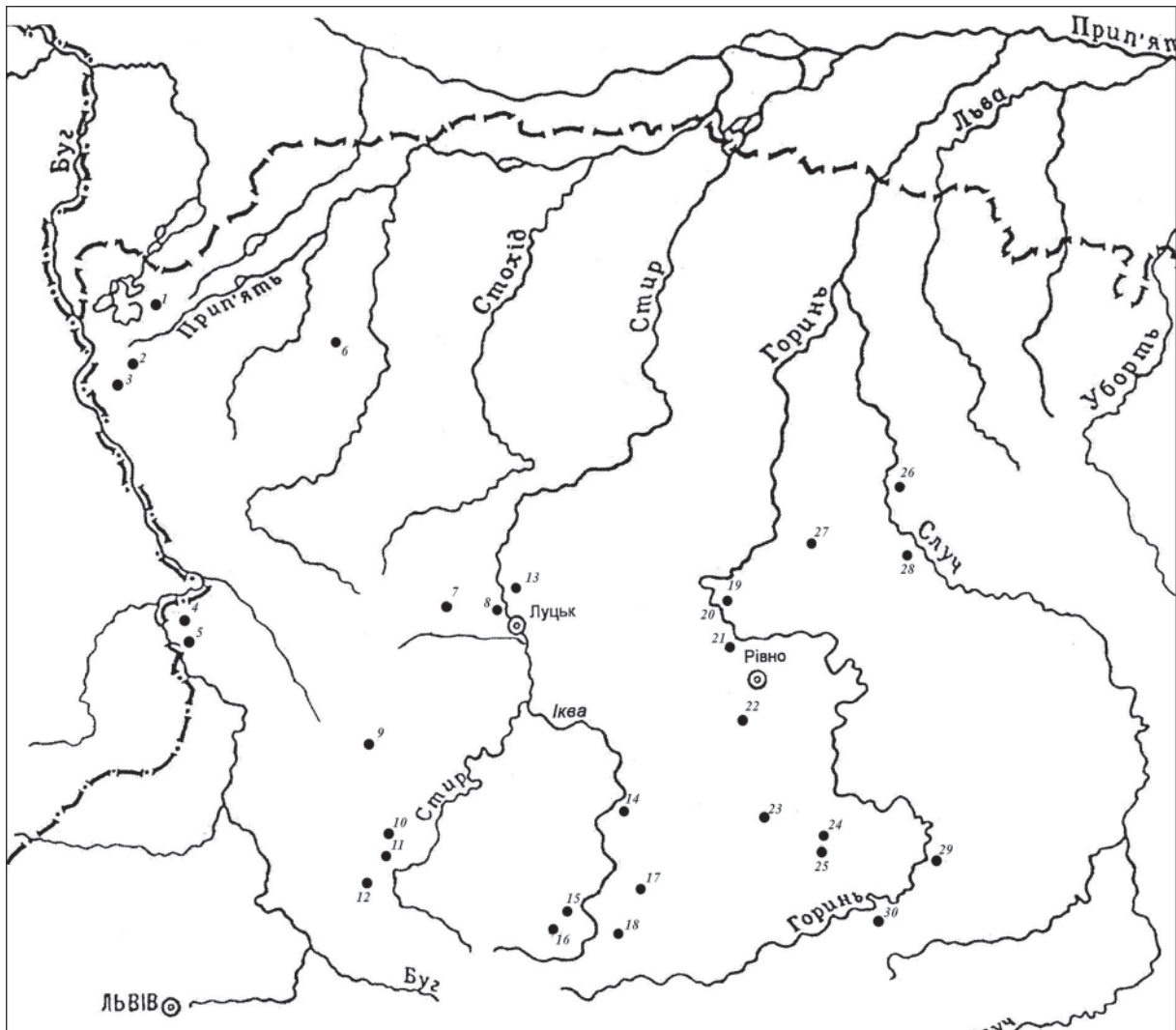

Рис. 2. Скарби римських монет: 1 – Яревище; 2 – Машиів; 3 – Висоцьк; 4 – Ласків; 5 – Лудин; 6 – Сереховичі; 7 – Веселе; 8 – Зміїнець; 9 – Лучиці; 10 – Борочиче; 11 – Брани; 12 – Бужани; 13 – Ківерці; 14 – Плоска; 15 – Онишків; 16 – Стоянівка; 17 – Онишківці; 18 – Кременець; 19 – Рубче; 20 – Хотин; 21 – Бегень; 22 – Здолбунів; 23 – Княгинин; 24 – Мізоч-1; 25 – Мізоч-2; 26 – теч. р. Случ; 27 – Костополь; 28 – Соснове; 29 – Острог; 30 – Білгородка (за Г. Охріменком, Н.Скляренко).

Тернопільщині (ймовірно, в перелічених пунктах знайдено переважно римські монети – Г. О.)» [3, s. 193].

Автор зазначає, що нумізматична збірка польських монет включає близько 40 великих та менших скарбів, більшість яких датується XVII ст., кілька – XVIII ст., відомо по одному скарбу XVI та XIX століть. Я. Фітце звертає увагу на те, що в колекції скарбів XVI ст. в Луцькому музеї відсутні монети Михайла Корибута Вишневецького, Владислава IV. Найбільш цінним серед інших є скарб XVI ст., викопаний у квітні 1934 р. у передмісті Луцька – Гнідаві. В ньому було 188 литовських півгрошей Александра Ягеллончика (бл. 20 видів), 251 півгрош литовський Зигмунта Старого (від 1509–1525 рр.), 379 півгрошей литовських Зигмунта Августа (від 1546–1566 рр.) [3, s. 193–194].

Далі перераховано скарби, знайдені в населених пунктах (або поблизу них) колишньої Волинської губернії, зокрема, в с. Борохів (тепер Ківерцівського р-ну Волинської обл.), с. Кустин (Рівненського р-ну), с. Красне (тепер Млинівського р-ну Рівненської обл.), м. Луцьк, с. Переморівці (Шумського р-ну Тернопільської обл.), с. Пулемець (Шацького р-ну Волинської обл.), с. Воля Островецька (колишнє село біля сучасного с. Рівне Любомльського р-ну Волинської обл.), с. Воронки (тепер Володимирецького р-ну Рівненської обл.) та ін.

Насамкінець Я. Фітце зауважує, що серед випадково знайдених монет трапляються екземпляри від Людовика Угорського аж до XIX ст. включно. Доповненням до монетних скарбів є 33 срібних хрестики та небагато рубаних срібних російських монет XVII ст. (?), що походять з с. Куснища (Любомльщина) [3, s. 194].

Рис. 3. Римські монети (аверс і реверс).

В іншій публікації – «Skarby monet historycznych w Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku» – подано вступ до підготовленого Яном Фітцке опису трьох тисяч монетних артефактів (переклад цього каталогу українською мовою вміщено в книзі «Археологічна спадщина Яна Фітцке» 2005 року, упорядкованій Г. Охріменком та О. Златогорським [1, с. 45–94]). Докладний інвентарний список давніх монет, передусім польських від XIV до XVIII ст., укладений Яном Фітцке, які знаходяться у Волинському музеї, був опублікований у Кракові 1939 року в каталозі «Monety Muzeum T-wa Przyjaciół Nauk w Łucku» (до цієї книги входив також опис римських монет, підготовлений Л. Піотровічем).

У вступі до каталогу Я. Фітцке пише, що значну частину збірки в історично-мистецькому відділі Волинського музею в Луцьку складають скарби історичних (давніх) монет (в кількості 62 інвентарних номерів), зібраних на теренах Волинського воєводства. В музей згадані скарби потрапили або через безпосередню закупівлю, або передані Бюро охорони пам'яток у Луцьку [3, s. 195].

Найдавніший монетний скарб, за Я. Фітцке, датується XIV та XV ст., знайдений біля с. Седлище (колишнього Костопільського повіту, а нині Любешівського р-ну Волинської обл.– Г.О.), який містив 38 монет Вітольда та 1 динар Казимира Ягеллончика. До періоду XV–XVI ст. належить скарб із Гулевич Ковельського повіту (нині с. Гулівка Ковельського р-ну), в якому були півгроші коронні та литовські Казимира Ягеллончика, Яна Ольбрахта, Александра Ягеллончика, Зигмунта Старого, Зигмунта Августа. Три скарби датуються XVI ст. – один із с. Ясинівка Дубенського повіту та два скарби з Луцька (передмістя Гнідава), а також три скарби XVI–XVII ст. – із с. Бір та с. Буца Здолбунівського повіту та с. Мнішин Рівненського повіту (нині Гошанського р-ну Рівненської обл.) [3, s. 195–196]. Найбільше великих та малих скарбів – всього 50 – з монетами Зигмунта III (21), Яна Казимира (6) та інших належать до XVII ст., чотири скарби – до XVIII ст.

У розміщенні скарбів Я. Фітцке виділяє два скупчення: менше – в західній частині воєводства: Ковельському, Любомльському, Володимирському повітах, та значно більше на півдні – в Дубенському (9 скарбів), Горохівському (3), Кременецькому (8), Луцькому (8, у т. ч. в м. Луцьку 4 скарби – два XVI та два XVII ст.), у Рівненському (7), Здолбунівському (6) повітах. Автор припускає, що значна кількість скарбів у західній та особливо південній частині Волинського воєводства, ймовірно, пов'язана з краще освоєними, багатими, надзвичайно урожайними землями цієї території Волині [3, s. 196].

Поліська зона характеризується зовсім іншими умовами. Декілька скарбів, відомих на той час, було відкрито поблизу рік: два скарби XVII ст. над Стиром – в Чорторийську та Козлиничях Луцького повіту (нині Маневицького р-ну), два над Стоходом – в Гулевичах (XVI ст.) та у Велицьку (XVII ст.) Ковельського повіту, а також скарб XVII ст. – над р. Случ поблизу с. Воронки Сарненського повіту (нині Володимирецького р-ну Рівненської обл.) [3, s. 197]. Автор слушно зауважує, що ці скарби були пов'язані з торговими шляхами.

В описаних скарбах значну кількість становили монети інших держав (сусідніх і віддалених): шведські, пруські, австрійські, іспанські, бельгійські. Я. Фітцке підкреслює, що археологічну цінність мають не лише монетні скарби, а й посудини, в яких вони були сховані: «Ця обставина має велике значення

для визначення хронології давньої кераміки Волині» [3, s. 197].

У ВКМ зберігається чернетка мапи знахідок скарбів і окремих монет із Західної Волині. Зокрема, велику увагу в ній приділено фіксації знахідок римських монет. Вона є цінним дороговказом у подальших пошуках та сприяє об'єднанню результатів досліджень, розпочатих до війни та теперішніх [2, с. 558–562].

На цій мапі знаходимо позначені трикутниками місцезнаходження римських монет: Світязь, Любомль, Гуша, поблизу с. Олеськ, Грибовиця, Володимир-Волинський, Вербка, Згорани, Заболоття, на захід від с. Кримне, Скобелка, Берестечко, два інші пункти в Горохівському р-ні, Велицьк, північніше смт Володимирця, південніше Луцька, на захід від смт Олики, північніше с. Княгинине, на південний захід від с. Дядьковичі, с. Хорів, два пункти південніше Клевая, Корець, два пункти поблизу с. Тучин, два пункти біля с. Чорторийська. Також на карті знаходимо місця виявлення скарбів: Боратин, Глинськ, Горохів, Губків, Устя, Уїздці, Здолбунів, Мізоч.

Як зазначалося вище, у праці «Monety Muzeum T-wa Przyjaciół Nauk w Łucku» (1939 р.) була опублікована також інформація професора, доктора Людвіка Піотровіча «Monety rzymskie w Muzeum Wołyńskim w Łucku». Професор Л. Піотровіч подає важливі відомості про римські монети, знайдені на Західній Волині та Поліссі в міжвоєнний період, і лише ті, що потрапили до Волинського музею в м. Луцьку. Усього таких пунктів Л. Піотровіч називає 14, шість із них – у Луцькому повіті (Боратин, Городок (поблизу Чарукова), Луцьк, Пулганів, Романів, Усичі), 3 в Рівненському (Глинка, Леоновка, Пересопниця), 1 в Здолбунівському (Уїздці), 2 в Костопільському (Губків, Томашів), 1 в Горохівському повітах та 1 в Дубенському повіті (Яловичі). В сумі з цих місць одержано 24 монети (20 денаріїв, 1 антоніан, по одній великій (Гордіана III), середній (С. Севера), малій (Ліцинія) бронзовій монеті) [4]. Частина знайдених римських монет збереглася в хорошому стані.

Далі автор перераховує знахідки монет:

1. с. Боратин Луцького р-ну Волинської обл. – денар Г. Пертінакса (193 р.);
2. с. Глинка Рівненського р-ну Рівненської обл. – денар Комода (182 р.);
3. с. Городок Луцького р-ну Волинської обл. – денар Фаустини Старшої;
4. м. Горохів Волинської обл. – денар А. Пія (145–161 р.);
5. с. Губків Березнівського р-ну Рівненської обл. – три денарії А. Пія, 1 денар М. Аврелія (155 р.) 1 денар Л. Вера (166 р.);
6. с. Яловичі Млинівського р-ну Рівненської обл. – велика бронзова монета Гордіана III (240 р.);
7. с. Леоновка (колишня гміна Тучин) – денарій М. Аврелія (174 р.);
8. м. Луцьк, вул. Караїмська – на городі на глиб. 1 м знайдено 5 денаріїв: Веспасіана (75 р.), дві монети М. Аврелія (162 р.), С. Севера (198–200 р.), А. Геліогабала (220 р.);
9. с. Пересопниця Рівненського р-ну Рівненської обл. – 1939 р. знайдено один денар А. Пія (140–143), бронзова монета С. Севера (з грецькою легендою);
10. с. Пулганів (тепер с. Промінь) Луцького р-ну Волинської обл. – денарій М. Аврелія;
11. с. Романів Луцького р-ну Волинської обл. – денарій Доміціана (91 р.);
12. с. Томашів (колишня гміна Деражне) – денарій Веспасіана;
13. с. Уїздці (гміна Мізоч) – мала бронзова монета Ліцинія (308–324 р.);
14. с. Усичі Луцького р-ну Волинської обл. – денарій М. Аврелія (162 р.).

Як пише Л. Піотровіч, до цієї інформації (про 21 монету) можна додати 24 монети, які знаходяться в колекції А. Яцевича з с. Малево гміни Боремель (тепер Демидівського р-ну Рівненської обл.). Переважна частина з них, а саме 15 денаріїв, дві великі бронзові, одна середня та грецька бронзова монета походять з с. Хрінники (найдавніша бронзова монета середньої величини належить до часів Августа). З інших монет – 3 денарії Веспасіана (72–73 рр.), 3 денарії Траяна (101–102 рр.), 2 великі бронзові монети цього ж правителя, 2 денарії Гордіана (134–138 рр.), 3 денарії А. Пія (139 р.), 1 денарій Фаустини Старшої, 3 денарії М. Аврелія (158 р.) та бронзова грецька монета, на якій видно голову Персея в шоломі, прикрашеному зображенням крил і голови медузи. Імовірно остання походить з якогось чорноморського міста часів Мітрідата VI. Решта монет знайдені в селах Малево, Пропасники, Вербень, Забороль (Луцьк повіту).

Крім того, в музеї були римські монети, подаровані шляхетними «офяродавцями» (дарувальниками). Серед них ауреус Гордіана III, 402 денарії: 2 Веспасіана, 1 Доміціана, 1 Титуса, 9 Траяна, 20 Гордіана, 2 Сабіни, 103 А. Пія, 2 варварські наслідування А. Пія, 24 Фаустини Старшої, 115 М. Аврелія, 1 Каракали, 1 М. Трака, 11 Луцини, 23 Фаустини Молодшої, 18 Л. Вера, 51 Комода, 11 Криспіни, 1 Пертінакса, 1 Г. Етрусцили, 2 бронзові монети Адріана (з грецькою легендою), 6 великих добре збережених бронзових сестерцій (Клавдія, Веспасіана, Гордіана, Пертінакса, Гордіана III). У збірці є 3 монети – золоті соліди з пізніших часів Валентиніана (363–375 рр.), Теодозія II (408–450 рр.), Леона I (457–474 рр.) та чотири

візантійські: солід Юстиніана (527–565 pp.), півсоліда Геракліуса (610–641 pp.), солід Романа III (1028–1034 pp.), солід М. Дикаса (1071–1078 pp.). Всі монети правдоподібно знайдені на Волині. З Луцька походить також мідна візантійська монета Я. Зімісеса (969–976 pp.). Ще дві монети цього правителя виявлено (по одній) в Новожукові (Рівненщина) та в Острожці Млинівського р-ну Рівненської обл. Крім того, в музеї зберігаються 4 мідні грецькі монети, знайдені в Луцьку [4, с. 9–10].

Отже, зроблений Я. Фітцке та Л. Піотровічем опис монет, що зберігалися в Луцькому музеї становить солідну джерельну базу – книгу-довідник (хоч і невеликих розмірів) «Monety Muzeum T-wa Przyjaciół Nauk w Łucku». Із повідомлень Я. Фітцке та Л. Піотровіча довідуємось про значну кількість переважно срібних монет невеликих розмірів, «знайдених очима», а також місця знахідок не лише монет, а й імовірних населених пунктів носіїв вельбарської культури, розміщених поряд.

1. *Археологічна спадщина Яна Фітцке / Упоряд.: Г. Охріменко, О. Златогорський. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 488 с.*

2. *Потамчук В., Охріменко Г., Матейчук О. Римські монети на Волині та Поліссі. Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії. Ковель, 2018. С. 558–562.*

3. *Jan Fitcke – archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. Z Wołynia 1936-1939: fragment spuścizny piśmienniczej / zebrał Gaczol A., Kowalów W.-J. Biały Dunajec-Ostróg, 2009. 308 s.*

4. *Piotrowicz L. Monety rzymskie w Muzeum Wołyńskim w Łucku. Kraków, 1939. T. 20.*

Тамара АНДРЕЙЧУК (Луцьк)

РОДИННА ЗУСТРІЧ У МУЗЕЇ ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОГО БРАТСТВА ЯК ФОРМА МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Діяльність музею передбачає широкі контакти з громадськістю, і комунікативна функція набуває особливої ваги у взаємозв'язках музею та суспільства. Нині в умовах інформаційно-технологічного розвитку з'являються сучасні інноваційні способи взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу цих закладів культури на громадськість. Фахівці музейної галузі приділяють пильну увагу проблемі залучення до музейного поля якомога більше відвідувачів.

Традиційними формами музейної комунікації є: експозиційно-виставкова, культурно-просвітницька, освітня, видавнича та інші процеси спілкування, які відбуваються не лише в музеї, але й поза ним, з використанням музейних предметів [10, 177].

Поняття «музейна комунікація» ввів у науковий оборот у 1968 р. канадський музеолог Дункан Ф. Камерон. Відповідно до його трактування, музейна комунікація – це процес спілкування відвідувача з музейними експонатами, що представляють собою «реальні речі». В основі цього спілкування лежить, з одного боку, вміння творців експозиції вибудовувати за допомогою експонатів особливі невербальні просторові «висловлення», а з іншого боку – здатність відвідувача розуміти «мову речей» [12, 330].

Специфічним полем музейної комунікації виступає музейна експозиція, за допомогою якої відвідувач спілкується із музейним предметом. Як стверджує австрійський музеолог Ф. Вайдахер, «теорія музейної комунікації досліджує та пояснює загальні та особливі засади поширення змісту музейних фондів серед суспільства» [9, 174], підкреслюючи, що музейна комунікація відбувається через експонування та інтерпретацію автентичних пам'яток, а її головним змістом є доступ суспільства до музейних збірок, збережених і досліджених музейниками [9, 177–182]. Зазначимо, що відвідувач вступає в контакт із музеєм, коли оглядає експозицію, спілкується із співробітниками, цікавиться музейними виданнями і бере участь у заходах музею, вбираючи інформацію для власних потреб (пізнавального, естетичного, освітньо-виховного розвитку тощо).

Важливо врахувати, і на цьому наголошував польський музеолог З. Странський, що музейна комунікація буде дієвою лише тоді, коли суспільство матиме широкий доступ до музейних колекцій та засвоїть їх [9, с.181], а музейні працівники добре знатимуть свою аудиторію, її базові знання, навички, вікові особливості, уподобання тощо, щоб глядач міг усебічно опанувати музейні збірки, а експозиційна робота була ефективною. Якість музейної комунікації залежить від фахового діалогу з відвідувачами.

Найчастіше Волинський краєзнавчий музей працює з трьома категоріями відвідувачів: дослідниками, які у своїй роботі використовують музейні фонди; навчально-освітньою аудиторією, яка зацікавлена специфічною інформацією для освітньо-пізнавальних цілей; а також відвідувачі, для яких музей є формою

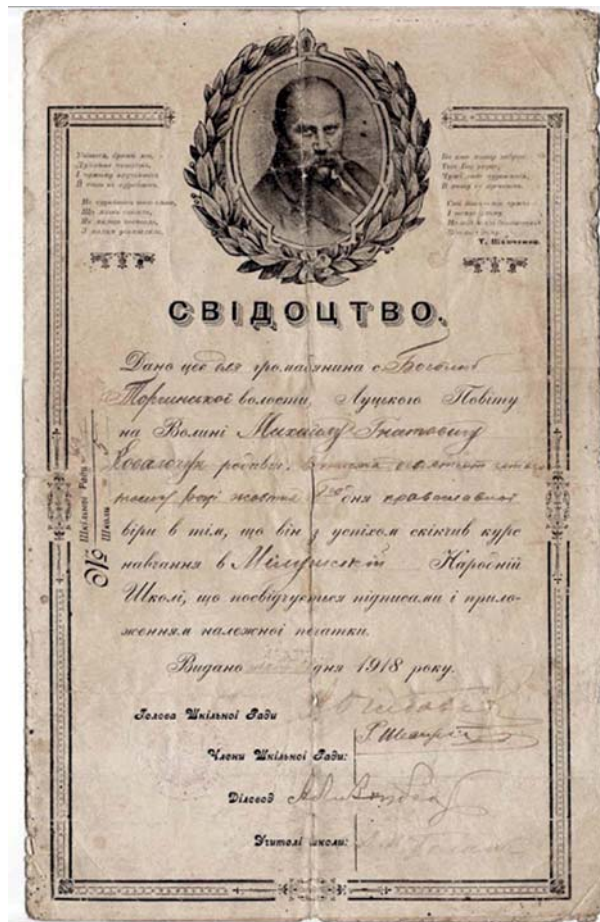

Фото 1. Свідоцтво, видане Ковальчуку Михайлу
Гнатовичу про закінчення Милушської школи.
21 жовтня 1918 р.

відпочинку. Сьогодні у музейному комунікативному процесі ці три категорії відвідувачів є активними співрозмовниками. Доволі часто, під час екскурсій, презентацій виставок та інших музейних промоцій екскурсанти охоче розповідають про себе, свою сім'ю, родове коріння. Ці розповіді виникають стихійно, але неодмінно стають складовою музейної роботи, особливо коли люди вдаються до генеалогічних пошуків. Для музейних працівників ці родинні історії рівноцінні та важливі в подальшій музейній роботі, зокрема, експозиційно-виставковій, просвітницькій. Адже, історії окремих родин відображають життя нашої держави в різні історичні епохи. Так спрацьовує аксіома: велике пізнається через мале.

Як правило, генеалогія розкривається на конкретних прикладах, які стосуються проблемам пошуку родинних документів. Тому більшість пересічних людей асоціюють її з архівними матеріалами, оскільки, генеалогічна інформація, являє собою, як правило, юридично оформлену та закріплену у відповідних типових документах інформацію, що встановлює родинні зв'язки, історію родини, надають біографічну інформацію. Проте, слід підкреслити, що під час дослідження свого генеалогічного коріння до архівних пошуків необхідно залучати також музейні, бо часто їх матеріали взаємодоповнюються та складаються ніби «пазли».

Вивчення власного роду є актуальним в сучасному суспільстві. Мобільний телефон, соціальні мережі та інші цифрові технології надзвичайно розширюють наші можливості. Найбільш популярні сайти, де можна знайти потрібну інформацію про свою родину: <https://szukajwarchiwach.pl>, <https://www.myheritage.com.ua> тощо. В результаті пошуків та досліджень, хтось малює генеалогічне дерево, а хтось відтворює своє походження у вигляді геометричних форм.

Не тільки гаджети стають «зв'язковими» між поколіннями. На Волині та й в інших регіонах України ще можна побачити в багатьох сільських хатах великі рами і під склом десятки світлин – від старих чорно-білих вже побляклих від часу і до кольорових. Малих дітей беруть на руки і показують, розповідаючи про дідусів, бабусь та прародичів. В такий спосіб зберігають родинні світлини. З часом нащадки з метою подальшого збереження передають їх та інші сімейні раритети до музею.

Фото 2. Матеріали Ковальчука М.Г. з фондів музею.

У подальшому наукові працівники музею на різних етапах своєї діяльності працюють з генеалогічним матеріалом: належно обліковують, ідентифікують, вивчають та зберігають. У результаті цих досліджень в науковий обіг вводяться нові цінні джерела локальної історії, які презентуються в експозиційно-виставкових проєктах.

Трапляються випадки, коли відвідувачі вперше бачать свої родинні реліквії в музеї, що викликає в подальшому у них такі позитивні емоції, як гордість за своє коріння, повагу до старших, а головне бажання – в подальшому вивчати свою генеалогію. Такий випадок трапився в роботі Музею історії Луцького братства, так званий «зворотній зв'язок» своєрідне музейне «відлуння», коли сімейний раритет з музейних фондів, представлений на виставці допоміг членам родини Ковальчуків визначити дату народження Ковальчука Михайла Гнатовича та зібрав навколо себе різні гілки генеалогічного дерева Ковальчуків волинського села Боголюби.

Цій музейній зустрічі передували генеалогічні пошуки. Понад 70 років поспіль лучанка Ковальчук Марія Михайлівна (1935 р. н.), уродженка волинського села Боголюби, шукала дату народження свого батька – Ковальчука Михайла Гнатовича, учасника Другої світової війни, загиблого і похованого в 1944 р. в латвійському місті Прієкуле. Попередньо вона зверталась до архівних установ, біографічних довідників та інших довідкових матеріалів, проте дату народження батька не знайшла. У подальшому вдалому пошуку допомагала «випадковість».

Переглядаючи телепередачу «Грані» виробництва волинських телевізійників Марія Михайлівна почула розповідь про шкільний документ свого тата. Сюжет цієї передачі був присвячений діючій виставці «Волинська віньєтка» в Музеї історії Луцького братства, яка висвітлювала історію регіонального шкільництва через представлення оригінальних матеріалів з фондів Волинського краєзнавчого музею – шкільних світлин, фотоальбомів, свідоцтв про освіту, підручників тощо.

В телесюжеті з-поміж десятка свідоцтв кінця XIX – першої половини XX ст. завідувачка музею Олена Бірюліна зосередила увагу в інтерв'ю на рідкісному в музейній колекції шкільному свідоцтві від 1918

року – короткого часу панування української влади в Луцьку, виданий документ для жителя села Боголюб Михайлова Гнатовича Ковальчука. Вінєтка документа містить скромний рамковий орнамент, портрет Тараса Шевченка і пам'ятні слова його вірша «Учітесь брати мої...». Свідомство засвідчене печаткою «Луцкая уездная земская управа» з міським гербом зразка 1911 р. у вигляді ратника між вежами Луцького замку [1].

Після телеперегляду Марія Ковальчук поспішила до музею, з метою ознайомитись з нововиявленим сімейним раритетом. В її присутності, за допомогою збільшувача скла музейним працівникам вдалось розгледіти напіввигаслу дату народження: «Свідомство. Дано цеє для громадянина с. Боголюб Торчинської волості Луцького повіту на Волині Михайлу Гнатовичу Ковальчуку родивш. тисяча дев'ятсот четвертому році, жовтня 8-го дня, православної віри, в тім, що він з успіхом скінчив курс навчання в Мілушській Народній школі, що посвідчується підписами і печаткою. Видано жовтень 21 дня 1918 року». Окрім печатки свідомство засвідчене підписами: Голови шкільної ради, членами шкільної ради, діловодом та вчителями школи (Фото 1).

Дізнавшись день і місяць народження свого батька, Марія Михайлівна емоційно сказала: «Я щаслива, що батьків документ зберігся у вашому музеї і встановив, нарешті, для нашої родини важливу пам'ятну дату – дату його народження» [8].

Працівникам музею були приємно здивовані, що на цей же сюжет згодом зреагувала ще одна жителька Луцька Наталія Андріївна Ляшук. Її візит до музею також був викликаний іменем та місцем народження власника експонованого свідомства – Михайла Гнатовича Ковальчука з Боголюб.

Реконструкція родини та, зрештою, її гуртування навколо експонованого на виставці родинного раритету, мала своє продовження, оскільки через деякий час у Музеї історії Луцького братства науковими працівниками було організовано зустріч поколінь Ковальчуків з Боголюб. З'ясувалось, що Наталія Андріївна Ляшук є правнукою Василя Гнатовича Ковальчука з цього ж села. Пані Наталя вже досліджувала своє родинне коріння, й зокрема вивчала поховання на боголюбському кладовищі, та вже знала, що у Гната Ковальчука було принаймні двоє синів – Василь та Йосип. Йдучи до музею, вона не сподівалась виявити спільних родичів, тим паче в рідному місті.

У невимушеній музейній атмосфері родина Ковальчуків об'єдналась навколо збережених у музеї сімейних раритетів. У 1993 р. найцінніше з архіву свого батька передав на збереження Волинському краєзнавчому музею Ковальчук Юрій Михайлович, рідний брат Марії Михайлівни (Фото 2).

Окрім згаданого шкільного свідомства 1918р. [1], ним були передані батькове фото середини 1930-х рр. [7], його особисті та господарські документи 1920-30-х років [2,3], документи періоду Другої Речі Посполитої – час перебування М.Г. Ковальчука у польському війську [4], та батькові фронтові листи-«трикутники» [5]. Цінними та меморіальними для родини є його останній лист з фронту, датований 10 жовтнем 1944 р. [5], та довідка про захоронення Ковальчука Михайла Гнатовича на військовому кладовищі в латвійському місті Прієкуле [6].

Збережені в музеї фронтові листи-«трикутники» батька Марії Михайлівни до сім'ї – окрема, «своя історія» родини, яка пережила лихоліття Другої світової війни. Стан збереження цих листів – задовільний. Деякі з них пожовклі, забруднені, надірвані. Тексти написані розбірливим почерком, навіть простим олівцем, прочитуються. Листи сповнені надій і сподівань на зустріч з рідними: «...як дасть Бог війна скінчиться, тоді знов сядемо разом, кругом столу...», «...не думайте, що я далеко від вас, але кожну ніч я розмовляю у сні з вами» – ці рядки написані 9 квітня 1944 р. [5]; пронизані батьківською настановою: «...слухайте матеру, бо її спіткала лиха доля...» [5]. Глибокий зміст цих епістолярій створив сильний емоційний вплив на родину. Так, особисті листи, що стали музейними експонатами, посприяли відтворенню «живого образу людини», її внутрішнього світу, часткової реконструкції суб'єктивної реальності періоду війни.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що традиційна інформаційна співпраця волинських музейників та телевізійників посприяла зустрічі родини Ковальчуків з с. Боголюби Луцького району в Музеї історії Луцького братства. Під час цієї зустрічі відвідувачі детальніше ознайомились з музейними предметами, сімейними раритетами, стали активними учасниками у творчому просторі, змодельованому працівниками музею. Цей метод музейної комунікації у формі відкритого діалогу поколінь однієї родини є прикладом довіри громадськості до музею, бо він не тільки зберігає сімейний архів, а й сприяє подальшим генеалогічним пошукам, пропагуючи сімейні та родинні цінності.

Список скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

КДФ – фондова група «Книги. Документи. Фотографії»
 ДМ – фондова група «Допоміжні матеріали»

1. Свідомство про освіту учня 3-го класу Луцької чоловічої гімназії Ковальчука Михайла Гнатовича за 1921-1922 рр. // ВКМ, інв. № КДФ-15288.
2. Посвідка № 179 про те, що Ковальчук Йосип здає корову на забій. 1925р. (польська мова). // ВКМ, інв. № КДФ-15290.
3. Рецепт на видачу ліків Ковальчуку Гнату. 1935р.(польська мова). // ВКМ, інв. № КДФ- 15294.
4. Перепустки видані рядовому польської армії Михайлу Ковальчуку про дозвіл перебування за межами казарми в певні години. 1927р. (польська мова). // ВКМ, інв. № КДФ-15291–15292.
5. Листи з фронту учасника Другої світової війни Ковальчука Михайла Гнатовича до своєї сім'ї в с. Боголюби. 1944 р. // ВКМ, інв. № КДФ-15274–15286.
6. Довідка №1169 видана Ковальчуку Юрію Михайловичу 23 вересня 1969 р. про те, що його батько Ковальчук Михайло Гнатович похований на братському військовому кладовищі в місті Прієкулі, Липайського р-ну, Латвійської СРСР. // ВКМ, інв. № КДФ-15287.
7. Фотокопія Ковальчука Гната, рядового польської армії - батька Ковальчука Михайла Гнатовича в 1930-ті роки. // ВКМ, інв. № ДМ-26630.
8. Андрейчук Т. «Я щаслива, що батьків документ зберігся у вашому музеї...».— [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://volynmuseum.com.ua/news/ja_shhasliva_shho_batkiv_dokument_zberigsja_u_vashomu_muzeji_foto_video/2017-02-27-3053.
9. Вайдакер Ф. Загальна музеологія: Посіб. / Ф. Вайдакер. Пер. з нім. мови В. Лозинський, О. Лянз, Х. Назаркевич; Наук. ред. З. Мазкрик : Літ. ред. А.-М. Волосвицька. – Л. : Літопис, 2005. – 630 с.
10. Ковальчук Є. Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень) // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; / упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 73–76.
11. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку // Краєзнавство. – 2013. – №3. – С.75.
12. Юрєнева Т. Ю. Музееведение : Учебник для высшей школы. – 4-е изд., испр. и доп. / Т. Ю. Юрєнева. – М., : Академический Проспект; Альма Матер. – 2007. – 560 с. + 16 с. цв. л. – („Gaudeamus”). – 558 с.

Алла ДМИТРЕНКО (Луцьк)

ЗБІРКА КЕРАМІКИ І ГОНЧАРСЬКИХ ПРИСТОСУВАНЬ В МУЗЕЇ ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ПРЕДМЕТНИЙ СКЛАД

Постановка проблеми. Розвиток музейництва, в т. ч. й етнографічного, на території Західної Волині у міжвоєнний період має свої особливості у порівнянні із наддніпрянською (радянською) Україною й іншими західноукраїнськими регіонами (Буковина, Галичина, Поділля, Закарпаття). В той час як на Наддніпрянщині, в т. ч. й Східній Волині (Житомирщині) музеї (кабінети) створювалися державним коштом, на західноукраїнських землях — приватними особами [15, с. 169-202]. На Західній Волині, яка перебувала у складі Польської держави (Другої Речі Посполитої), історико-краєзнавча робота проводилась переважно польськими вченими. Тому вивчення особливостей комплектування фондів Волинського музею у міжвоєнний період є актуальним як з точки зору вивчення історії музеїв, так і особливостей гончарного промислу Волині.

Мета. На основі інвентарної книги етнографічного відділу міжвоєнного часу [17] з'ясувати особливості комплектування збірки кераміки Музею Волині у 1929-1939 рр.

Завдання. Визначити час та простежити основні шляхи комплектування збірки кераміки у Музеї Волині. Висвітлити географію надходження керамічних виробів і визначити мережу гончарних центрів Волині міжвоєнного часу та прізвиська окремих гончарів. З'ясувати предметний склад збірки кераміки (миски, макітри,ринки, горщики, гладишки, дзбанки, баньки, кубки, вазони, баклажки, дитячі іграшки, гончарське начиння та ін.). Проаналізувати локальні особливості орнаментування кераміки із фондів Волинського музею: кольори, узор, полива та ін.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти етнографічних досліджень Музею Волині висвітлювалися у статтях О. Ошуркевича [11-13], А. Силука [14], Є. Ковальчук [6], Н. Гатальської [2], Л. Мірошниченко-

Гусак [9] та А. Дмитренко [3-4]. Однак вони практично не торкалися аспекту комплектування збірки кераміки, її предметного складу та художньо-декоративних особливостей.

Виклад основного матеріалу. 1927 року з ініціативи інженера Франца Ксенжопольського, керівника Дирекції Публічних робіт у м. Луцьку організоване Волинське товариство краєзнавства та опіки над пам'ятниками минувшини, яке й стало ініціатором відкриття 16 червня 1929 року у м. Луцьку Музею Волині. Вже за першого директора Олександра Прусевича визначилась структура музейних фондів в результаті чого у Музеї Волині створено чотири відділи: природи, археології, історії та мистецтва, етнографії. З перших днів існування значна увага приділялась комплектуванню фондів, що мали представляти усе розмаїття пам'яток історії та культури Волині.

Етнографічні дослідження, які проводились музеєм у міжвоєнний період (1929–1939 рр.), через брак відповідних джерел, не знайшли належного висвітлення в краєзнавчій літературі. Окремі відповіді на питання про шляхи формування етнографічної збірки музею та про її склад дає «Інвентарна книга етнографічного відділу», що збереглася у Волинському краєзнавчому музеї з тих часів [17]. Крім неї, тут є книги з описом археологічних, нумізматичних матеріалів. Всі вони велися польською мовою.

Час початку і завершення інвентарної книги відділу етнографії (Т. VI) є невідомим, так як ці відомості ніде не зафіксовані. Як бачимо із записів, ця книга заведена не в перші дні надходження предметів до музею, а писалась, очевидно, під час переобліку чи звірки музейних предметів, так як є графа «старий інвентарний номер». Запис музейних предметів здійснений не в порядку їх надходження, а в довільній формі, наприклад, після старого номера 282 іде № 1467, потім — 1562, 1620, 2340-2342, 3030, 213, 216-218, 223 та ін. [3, с. 58].

Поміж тим інвентарна книга дає чітке уявлення про предметний склад етнографічної колекції. Тут представлені майже всі компоненти традиційного вбрання (81 одиниця); знаряддя праці і різноманітні пристосування, а також вироби народних ремесел (477 одиниць); доцільно виділити й групу «інше», що мала 8 предметів. Найбільше музейних предметів мала збірка «гончарство» (398 од. збереження).

Стосовно часу формування збірки «гончарство», то точно з'ясувати час надходження тих чи інших пам'яток до музею неможливо у зв'язку з тим, що в інвентарній книзі лише щодо шести музейних предметів вказаний точний або приблизний рік. Однак, після аналізу інших інвентарних книг міжвоєнного часу, де дати надходження зустрічаються частіше (особливо в нумізматичній книзі), та взявши до уваги старі інвентарні номери, можна визначити хоча б приблизний час надходження окремих гончарних виробів та знарядь праці, а також простежити динаміку поповнення колекції кераміки загалом [3, с. 59] (див. Табл. 1).

Як бачимо, комплектування збірки кераміки здійснювалось нерівномірно. Абсолютна більшість гончарних виробів та знарядь праці надійшли до музею впродовж 1929 року, а також за період з грудня 1931 по жовтень 1935 року. Надалі формування збірки практично припинилося. Однак стосовно значної частини кераміки старі інвентарні номери не зазначені, що унеможливує визначення точного часу їх надходження до музею. Однак можна зробити припущення, що ці предмети були придбані саме в той час, коли писалася дана інвентарна книга і вони можуть бути віднесені до останніх передвоєнних років.

Інвентарна книга дає змогу простежити шляхи формування етнографічної колекції Музею Волині. Її започаткували експонати першої рільничо-промислової виставки, організованої Волинським товариством краєзнавства та охорони пам'яток минулого в Луцьку у вересні 1928 року. Значна їх частина була придбана для майбутнього музею [13, с. 18]. Як свідчать записи інвентарної книги, до 9 вересня 1929 р. у музеї було 108 етнографічних пам'яток, в т. ч. кераміка з Рокити Ковельського (7 предметів), Великого Клецька (8) Рівненського, Антонівця (2), Великої Яловиці (15), Кунінця (12) і Вишнівця (8) Кременецького повітів [3, с. 60].

Комплектування фондів Волинського музею відбувалося шляхом дарування і закупок.

Згідно із записами в інвентарній книзі, значна частина кераміки подарована музеєві приватними особами або офіційними установами, свідченням чого є відповідний запис («Дар»). До групи подарованих предметів можна віднести й ті, навпроти яких записано лише слово «від...» («Від п. Генріка Краєвського», «Від пані Помятовської» та ін.), але не вказано куплено це чи подаровано.

Предмети, подаровані музеєві, можна об'єднати в декілька груп. До першої відносимо пам'ятки, подаровані чи передані науковими співробітниками Волинського музею або приватними особами. Наприклад, глиняний горщик надійшов від директора музею Олександра Прусевича. Керамічні вироби музеєві подарували: п. Помятовська (12), Генріх Краєвський (9), воєвода Годлевський (3), п. директор Бідарський (2), п. Вишневський (2), Людмила Пашинська (2), п. Крижановська (1), п. Керн (1), а також консерватор пам'яток мистецтв у м. Луцьку і керівник відділу мистецтв у Волинському воєводському уряді Едвард Дуткевич (1). Окремо слід виділити глиняний посуд, що надійшов до музею безпосередньо від

гончарів (очевидно під час експедиційних виїздів працівників музею): від гончаря Вінцюка із с. Кульчин Луцького повіту (10), Григорія Кореневського (6), Петра Кореневського (3) і Олексія Симоновича (4) із м. Острог Здолбунівського повіту.

До другої групи варто віднести гончарні вироби, подаровані певними установами: «Союзом Харцерів у Луцьку» (3), «Волинським відділом ... народного промислу» (5), «базаром І. б. І. Р. О. К. в Кременці» (25), «Виставкою народного промислу в Кременці» (1). Хоч запис «Дар» є лише навпроти предметів, переданих харцерами, всіх їх також варто вважати подарунком музеєві, так як біля них зазначено: «від», «з», але немає позначки про купівлю.

Більшість керамічних виробів було куплено у приватних осіб (часто у майстрів-гончарів), деякі — на виставках, базарах, торгах тощо. Значна частина збірки (115 предметів) сформована д-ром Олександром Яворчаком, який очолював етнографічний відділ Волинського музею та був секретарем Волинського товариства прихильників наук і керівником його етнографічних досліджень. Записи інвентарної книги дозволяють стверджувати, що то були спеціальні експедиційні виїзди до гончарних осередків Сарненського, Здолбунівського і Кременецького повітів. До формування збірки кераміки долучився і завідувач відділу археології Зигмунт Леський, який придбав 22 предмети. Вісім посудин та іграшок придбав А. Беднарський.

Ряд гончарних виробів куплено магазинах, на базарах, виставках і торгах. Інвентарна книга свідчить про існування в Луцьку спеціального «Базару народного промислу», де куплено 4 посудини із с. Антонівці Кременецького повіту. Такий же базар був і в Кременці, де в 1933-1934 рр. придбано 13 предметів (в інвентарній книзі відзначено: «З базару І. Р. О. К. в Кременці», «Куплено з базару І. Р. О. К. в Кременці»). Шість керамічних виробів у 1934 р. придбано на Рівненських торгах за посередництвом «Ізби ремісничої» («Набуте на торгах Ровенських через Ізбу ремісничу для Музею»). Багато посуду куплено безпосередньо від гончарів («Куплено», «Куплено від гончаря»), очевидно, під час спеціальних експедиційних виїздів, однак без зазначення даних тих, хто купував.

Стосовно 45 керамічних виробів взагалі не зазначено, яким чином вони потрапили до музею. Але, зважаючи що це посуд із гончарних центрів: Криниці, Суража і Кременця Кременецького та Острога Здолбунівського повітів (7), Нудиже Любомльського (11), Кульчина Луцького (25), можна вважати, що вона була спеціально закуплена для музею. Свідченням цьому може бути й те, що впродовж 1835-1937 рр. Волинський музей працював над темою «Народна кераміка Волині» [8, с. 152].

Завдяки зазначенню в інвентарній книзі конкретного місця набуття предметів до музею, можна з'ясувати і основні гончарні осередки Волині міжвоєнного часу і навіть простежити прізвища окремих гончарів (див. Табл. 2).

Таблиця 1.

**Гончарні осередки Волині, кераміка з яких була представлена у
Волинському музеї в міжвоєнний період.**

№ п/п	Гончарний осередок	За сучасним адміністративним поділом	Гончарі
1	с. Солтиси гміна Коритниця Володимирського повіту	с. Кладнів Володимир- Волинського р-ну Волинської обл.	Едвард Косинський
2	с. Нудиже Любомльського повіту	Любомльський р-н Волинської обл.	
3	с. Кульчин Луцького повіту	Ківерцівський р-н Волинської обл.	Никанор, Каленик і Микола Вінцюки, Хома Стаднюк, Микола Скорупський, Пестина Корольчук і Муліта Васильчук
4	с. Рокита Ковельського повіту	Старовижівський р-н Волинської обл.	В. Мороз
5	с. Велика Клецька Рівненського повіту	Корецький р-н Рівненської обл.	
6	гміна Деражне Костопільського повіту	Костопільський р-н Рівненської обл.)	

7	с. Якулі гміни Дубровиця Сарненського повіту	у складі с. Літвиця Дубровицького р-ну Рівненської обл.	
8	с. Кривиця Сарненського повіту	Дубровицький р-н Рівненської обл.	
9	м. Острог Здолбунівського повіту	Острозький р-н Рівненської обл.	Петро і Григорій Кореневські, Олексій Симонович, Яків Ярмолук
10	с. Залібівка гміни Будераж Здолбунівського повіту	Острозький р-н Рівненської обл.	
11	с. Вілія гміни Новомалин Здолбунівського повіту	Острозький р-н Рівненської обл.	
12	хутір Підсоснівка біля с. Антонівці гміни Угровськ Кременецького повіту	Шумський р-н Тернопільської обл.	Андрій Омельчук, І. Ясінський, Ю. Ясінський
13	с. Велика Іловиця Кременецького повіту	Шумський р-н Тернопільської обл.	І. Омельчук
14	с. Кунинець Кременецького повіту	Збараський р-н Тернопільської обл.	Ф. Бойко
15	с. Сураж гміни Шумськ Кременецького повіту	Шумський р-н Тернопільської обл.	
16	с. Садки гміни Шумськ Кременецького повіту	Збараський р-н Тернопільської обл.	
17	с. Ходаки гміни Шумськ Кременецького повіту	Шумський р-н Тернопільської обл.	
18	с. Залісці гміни Вишнівець Кременецького повіту	Збараський р-н Тернопільської обл.	
19	с. Бутинь гміни Вишнівець Кременецького повіту	Збараський р-н Тернопільської обл.	
20	м. Вишнівець Кременецького повіту	Збараський р-н Тернопільської обл.	
21	Коломия		

Збірка кераміки у Волинському музеї в довоєнний період нараховувала майже 400 предметів і складалася із посуду, іграшок та гончарних пристосувань.

Типологічна група «посуд» була надзвичайно різноманітною за формами, розмірами, призначенням, декоруванням. Відкритий посуд включає миски, тарілки, макітри,ринки.

Миски, призначені для прийому їжі та різних господарських потреб, залежно від розмірів поділяються на «миси», «миски», «півмиски» («півмисок»), «мисочки». Крім того, миски були малі і великі, мілкі, з «вушками».

До мисок відносимо і «чешку» із с. Вілія. Саме так називали цю посудину у багатьох західнополіських селах: «чешка» — миска, «чещина» — маленька миска [1, с. 252]. У Кременці було придбано по дві «вази» і «вазки» — так, як наголошує К. Матейко, називали круглі миски [7, с. 100].

Тарілки (тарелі) — столовий посуд, близький до мисок, але більш мілкий. Щодо тарілки із с. Сураж зазначено її призначення — на пироги.

Друшляки також подібні до мисок, але з дірками, використовувались для відціджування сиру та ін.

Макітри схожі за формою до мисок, але глибші, використовувались для розтирання сиру, маку та ін. потреб.

Ринки (риночки) — посудини, подібні до макітри, із ручкою або вушком, використовувались для

приготування їжі (випікання бабок, кип'ятіння молока та ін.) [5, с. 109]. Р. Мотиль поділяє ринки на «заминачки», «тулійки» [10, с. 102]. Був у збірці і «поросятник». Так називали плоску ринку для смаження поросят [7, с. 105].

Значно багатшою є група закритого посуду. Найбільш поширена функціональна група закритого посуду — горщики, призначені для приготування їжі. Стосовно окремих предметів зазначено їх форми: «пукатий» (опуклий, тобто сильно профільований), «широкий», «низький», «з вухом», «великий», «низький широкий». Були у збірці три «стовбушки» із Здолбунівського і Кременецького повітів. Так, за твердженням К. Матейко, називали неполиваний горщик з одним вухом [7, с. 106].

Горщики були білі, чорні, коричневі, червоні; без поливи і поливані, але лише всередині (зелені, жовті, коричневі). Стосовно одного горщика відзначений стан його збереження — «тріснутий». Горщик із м. Острога був у комплекті з покришкою, хоча всі інші покритишки («більші», «менші», «з вушком»), записані в інвентарній книзі як окремі предмети. Окрему підгрупу складають горщики-близнята, призначені для транспортування їжі — «двойки» і «тройки» (з солонкою).

До горщиків можна віднести і два «баняки», що були в колекції. За визначенням словника української мови так називали чавунний горщик [16]. Формою баняк нагадував традиційний горщик, що, очевидно, і стало причиною появи такої назви керамічного посуду. Обидва баняки мали по два «вуха», що може говорити їх великі розміри. К. Матейко відзначає, що баняками називали велику посудину для зберігання води [7, с. 99]. Але ж для чого тоді у баняків із Волинського музею «вуха»?

Для приготування їжі використовувались й інші посудини. З збірки Волинського музею були два «тигелєки», що використовувались євреями для приготування пончиків. В інвентарній книзі значиться і чотири «гугельники». Посудину з подібною назвою — «гурельник» — використовували для випікання булок [7, с. 101]. У збірці була й одна «селерка». Так, за даними К. Матейко, називали сільничку [7, с. 106].

Слої («слоїки»), за твердженням дослідників, є перехідною групою від горщиків до глеків, мають злегка випуклу і звужену до низу форму. Використовувались для зберігання продуктів [5, с. 111]. Інвентарна книга не містить жодної інформації про особливості їх форми і розміри. Відзначено лише, що вони є білі, жовті і зелені, поливані і неполивані.

Гладишки («гладушки») — високий посуд для зберігання або перенесення рідин, з вушком або без нього. Як і горщики, вони були більш профільовані («пукаті»), так і слабопрофільовані, видовжені («висмуклі»). В колекції Волинського музею були великі і малі гладишки, чорні (очевидно димлені) і поливані (коричневі). Цікаво, що термін «гладішка» характерний для осередків Кульчин і Нудиже, а також Кременеччини; «гладушок» — для с. Вілія. Очевидно, до гладишок слід віднести і «леєк» із Острога.

Досить велику групу у довоєнній збірці кераміки складали дзбанки (60 предметів) — посудини для рідин, переважно для молочних продуктів, записані під назвами: «збанок», «збан», «дзбан», «дзбаночок», «дзбаночок-малютка». У с. Вілія куплений «молочник», що очевидно, також є місцевою назвою «гличика». Інвентарна книга дозволяє з'ясувати окремі конструктивні особливості дзбанків: «великий», «менший», «з носиком», «з одним вухом», «з двома вухами». Два «вуха» мали амфороподібні гличики («амфора», «дзбанок-амфора»), що мали приземкуваті пропорції, тулуб, звужений до низу у вигляді зрізаного конуса. Ручки виходили з найширшої частини тулуба і кріпилися до короткої шийки [5, с. 112]. Дзбанки були поливані переважно всередині (жовта, зелена і коричнева полива) і неполивані. Стосовно однієї посудини зазначено, що вона використовувалась «на воду». Два збанки із с. Нудиже були тріснуті.

У збірці Волинського музею було також дванадцять «бань», дев'ять «баньок», три «банки» і одна «банечка». Стосовно однієї «банки» зазначена назва: «Амфора на воду (банка з двома вухами)». Всі ці предмети можна віднести до однієї типологічної групи — «баньки» (на Наддніпрянщині їх називають «тиква»). Це посудини майже кулястої або грушоподібної форми з вузьким горлом і ручкою. Призначались для зберігання і перенесення рідин (води, олії), що підтверджують і записи в інвентарній книзі: «банка на воду», «банька на воду», «банечка на воду», «баня на воду». Щодо конструктивних особливостей даних посудин, то стосовно однієї з бань зазначено, що вона має одне «вуха». Баня із с. Велика Іловиця Кременецького повіту мала не кулясту, а видовжену форму. Даний факт підтверджує й Г. Істоміна, яка відзначає, що для північної частини Волині (Полісся) були характерні баньки з кулястим тулубом, а для південної — з серцеподібним. Від найширшої частини стінки різко звужуються до низу, нагадуючи зрізаний конус [5, с. 114].

Нечисленні у збірці «баклажки» (4) для зберігання і перенесення рідин. Вони круглі у поздовжньому розрізі зі сплюсненими боками і низьким горлом з накривками [10, с. 115]. За твердженням Г. Істоміної, баклажки не мали широкого поширення серед селян Волині, але в гончарних осередках краю їх виготовляли на замовлення [5, с. 115].

Значною була збірка кружок (горняток) для пиття, які в інвентарній книзі записані як «кубок» (11), «чашка (кубок)» (1), «кружка» (1), «кухлик» (1), «горня» (1). Різноманітні назви кружок, на думку Р. Мотиль, залежать від їх форми: циліндричні (горнята), циліндрично-опуклі (кухлі), кулясті (чашки) [10, с. 118]. Г. Істоміна кухлями називає невеликі посудини циліндричної або конусоподібної форми із вухом, а горнятами — мініатюрні кухлі [5, с. 115]. Щодо розмірів, форм та конструктивних особливостей кружок, інвентарна книга відзначає: «кубок з двома вушками», «кубок маленький», «чашка (кубок) низький широкий», «кружка брюхата» (тобто опукла), ««Горня, з боку вушко»».

З інтер'єрних предметів у музейній збірці були горщики для квітів — «вазони» і «донички». Окремо записані підставки («підставець», «підставок») під вазони. Лише щодо однієї донички зазначено, що вона складається із двох частин (очевидно, горщика і підставки). Стосовно вазонів, то біля окремих з них відзначено, що вони «на квіти».

Були у збірці «флакон», покритий чорною емаллю (очевидно, не кустарний, а фабричний виріб); а також «рулечка», «тохмал», «шабашнік» і «кльош» призначення яких не з'ясоване.

Дрібна керамічна пластика у Волинському музею була представлена різноманітними типологічними групами іграшок. До першої групи віднесемо іграшковий посуд: мисочки (5), «гарничок» (горщик), «риночка», «доничка», «макітерка», «двояки» (горщики-двійнята), «дзбаночок» (3), один — без вуха. Другу групу складають глиняні фігурки у вигляді «вершника», «собаки», «коника». Крім того, було два свищики у формі «вершника на коні» і «кури» (курки); іграшка-скарбничка та глиняна фігурка «гончар при праці».

Окрему групу складали гончарські пристосування (20 одиниць). Серед них — три моделі гончарної печі (із Дубровиці, Кульчина і Острога). Модень печі із Кульчина виготовив Никанор Вінцюк. Піч із Острога, куплена в О. Симоновича, особлива. Її модель затверджена Міською управою і була типовою для гончарів цього міста. Вживалася для випалювання горщиків. Кілька предметів призначалися для декорування посуду: два різки для орнаментування посуду («ріжок до писаних узорів», «ріжок до роблення орнаментів писаних») від Петра Кореньовського із Острога; «дощечка до рисунку» від Миколи Скорупського із Кульчина; «інструмент з рогу для орнаментатії», «зубате кулко для орнаментатії начиння гончарського» і «дерев'яний ніжик для малювання узорів на глині» від Андрія Омельчука із хут. Підсоснівка. Збірку доповнювали дерев'яні для вигладжування мисок («ножик мисковий») (2) і горщиків (2), ножі гончарські (2), «дріт» для зрізування готових виробів (1), гончарний «струг», гончарна глина «копална» і вироблена («козелік») та гончарське пристосування під назвою «машинка».

Інвентарна книга етнографічного відділу Волинського Музею дозволяє простежити й окремі художньо-декоративні особливості керамічних виробів. Зокрема, залежно від якостей глин (жирні, пісні) та особливостей випалювання (із задимленням, без задимлення, температура) керамічні вироби були «білі» (баня біла, горщик білий без поливи), «жовті» (дзбанок жовтий), «червоні» (горщик з червоної глини), «цеглясті» (вазон цеглястий без поливи), «коричневі» (підставець темно коричневий). Чорний колір характерний для димленої кераміки. У музеї були чорні посудини із Кульчина (4), Нудиже (2) та Кременця (1). Звісно, це не всі осередки виготовлення димленої кераміки, наприклад, відомим осередком була Рокита, але інвентарна книга не дає повної інформації про всі предмети.

На основі аналізу записів в інвентарній книзі можна виділити шість способів декорування посуду: лощення, полива, розпис (малювання), тиснення, ліплення, написи.

Такі способи декорування як лощення і полива виконують не тільки декоративну, а й захисну функцію, так як ущільнюють і зміцнюють черепок. Про те, що димлені вироби лощилися (полірувалися) свідчить наступний запис: «баня чорна з орнаментом» (с. Кульчин). У міжвоєнний період широко поширились полив'яні вироби, яких було багато у збірці Волинського музею. Найчастіше гончарі використовували полину зеленого кольору: «підставець зелений», «друшляк поливаний зелений», «баня зелена», «збанок зелено-поливаний» та ін. На другому місці — жовта полива: «слоїк жовто-поливаний», «іграшка мисочка жовто поливана», «горщик жовто-поливаний», «баня жовто поливана» та ін. Подекуди використовували коричневу поливу: «гладішка поливана коричнева», «горщик темно коричневий поливаний». Зрідка брали поливу цеглистого кольору: «миска поливана цеглова», «миска цеглисто-поливана». Інформація щодо того, як саме покривали посуд поливою, фіксується рідко. Наприклад, дзбан з Острога покритий поливою всередині: «дзбан з білої глини, всередині зелений». Миски у Кульчині та Кременці поливали всередині: «миса жовта, всередині зелено-поливана», «мисочка всередині поливана зелена», «миска жовта, всередині жовто-поливана». Горщики (Кульчин, Острог) покривали поливою також зсередини: «горщик зовні коричневий, всередині жовто-поливаний», «горщик з червоної глини без поливи, всередині зелено-поливаний», «горщик з білої глини, всередині зелено-поливаний». Як свідчать записи, покриття

поливою поєднувалося із іншими способами декорування: «тарілка зелено-поливана з орнаментом», «миска поливана з орнаментами», «горщики зелено-поливані з орнаментом», «вазон мальований і поливаний» та ін.

Суто декоративним способом оздоблення був розпис (малювання). В описах часто зустрічаються такі характеристики декору: «баня з багатим орнаментом», «збанок багато орнаментований», «дзбанок з багатим орнаментом», «збанок мальований» та ін.

Місце розміщення орнаменту вказане лише щодо одного предмету: «забавка мисочка жовта з кольоровими берегами» (краями) (Острог).

Частіше в описах зустрічається колір орнаменту — білий («збанок темно коричневий з білим орнаментом», Кременець), жовтий («горщик білий із жовтим орнаментом», Дубровиця), зелений («миска жовта із зеленим орнаментом», Дубровиця), жовтаво-зелений («миска червона із жовто-зеленим орнаментом», Острог), золотий («мисочка жовта із золотим орнаментом», Острог). Хоча частіше просто записано: «збанок кольоровий» (Велика Іловиця); «кружка поливана з кольоровим орнаментом» (Острог).

Серед узорів, які зустрічаються при описі посуду, можна назвати: рожі («збанок жовтий з орнаментами в зелені рожі», Кременець); птахи («збанок коричнево-зелений з птахами», Острог); смужки («збан коричневий в білі смужки», Кульчин); хвилячки («макітра жовта з орнаментом хвилястим», Кульчин).

Свідчення про інші способи декорування дуже скупі. Про використання тиснення говорять наступні записи в інвентарній книзі: «вазон з карбованими берегами» (Велика Іловиця); «миска глиняна з карбованим берегом» (Кунинець); «доничка з орнаментом гребінцевим» (Кульчин). Рідко використовували ліплені орнаменти (накладні): «вазон на квіти коричнево-поливаний з оздобленням накладним» (Кульчин). Один вазон декорований наступним написом: «Дай, Боже, щастя сему пану» (Кульчин).

Отже, визначити точний або приблизний рік надходження пам'яток кераміки до Музею Волині можна лише щодо шести предметів, стосовно інших матеріали інвентарної книги дозволяють вказати лише приблизні хронологічні межі їх набуття.

Основні шляхи комплектування збірки кераміки: 1) дарування працівниками музею, приватними особами або офіційними установами, є відповідний запис («Дар») в інвентарній книзі; 2) закупки, що здійснювались музейними працівниками (переважно завідувачем етнографічним відділом О. Яворчаком) в ході спеціальних експедицій до гончарних осередків, або ж на різноманітних виставках, торгах, базарах.

Збірка керамічних виробів сформована на основі надходжень з більшості гончарних осередків майже всіх повітів Волині: Володимирського, Рівненського, Костопільського, Сарненського, Луцького, Здолбунівського, Кременецького. Один предмет під назвою «кераміка народна» походив із Коломиї.

Предметний склад збірки включає три групи пам'яток: 1) посуд, миски, макітри, тарілки,ринки, дзбанки, гладішки, горщики баньки, слої, кубки, вазони, баклажки, «тигелек» на пончики та ін.; 2) дитячі іграшки: фігурки у вигляді вершників, собаки, коника; свищики та іграшковий посуд; 3) пристосування гончаря: глина вироблена і невироблена, ножі для вигладжування і декорування виробів та ін.

Локальні особливості орнаментування кераміки із фондів Волинського музею простежуються у: 1) кольорах посуду: білий, жовтий, цеглистий, червоний, коричневий, чорний, що зумовлено властивостями глини та способом випалювання; 2) способах оздоблення: захисних (лощення та полива), та декоративних (розпис, тиснення, ліплення, написи).

Подальшого дослідження потребує сучасна збірка кераміки у фондах Волинського краєзнавчого музею з метою виявлення та атрибуції керамічних виробів, що збереглися з довоєнного часу.

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок у 2-х т. Т. 2. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 458 с.

2. Гатальська Н. Колекція взірців народної вишивки початку ХХ ст. з Ковельського повіту у фондах Волинського краєзнавчого музею (до питання каталогізації). Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Зб. наук. пр. Ч. 2. С. 87.

3. Дмитренко А. Етнографічна колекція Волинського музею у міжвоєнний період. Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 3. Луцьк, 2004. С. 58-61.

4. Дмитренко А. Етнографічна колекція із Сарненщини у Волинському музеї в міжвоєнний період. Західне Полісся: історія та культура. Наук. зб. Вип. 1. Матер. наук.-пр. конф., присвяченої 30-річчю Сарненського історико-етнографічного музею, 3-4 грудня 2004 року, м. Сарни, Рівненська область. Рівне, 2004. С. 123-130.

5. Істоміна Г. В. Мистецтво народної кераміки Волині другої половини ХІХ-ХХ століть. Рівне: Вол. береги, 2009. 232 с.

6. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії етнографічних досліджень (1929-1992 роки).

Минуле і сучасне Волині й Полісся: Народна культура шлях до себе. Мат. обл. наук.-етногр. конф. 10-11 квітня 2003 року, м. Луцьк. Луцьк, 2003. С. 71-73.

7. Матейко К. І. Народна кераміка західних областей Української РСР. К.: Видавництво АН УРСР, 1959. 108 с., 32 с. іл.

8. Мірошниченко-Гусак Л. А. Польові етнографічні дослідження як складник формування збірки Волинського краєзнавчого музею. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. № 13. Луцьк, 2016. С. 151-156.

9. Мірошниченко-Гусак Л. Інвентарна книга Волинського музею в Луцьку як джерело до вивчення писанкарства на Волині. Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вип. IV: Матер. наук. конф. 25-26 жовтня 2006 р. Рівне: Волинські обереги, 2006. С. 242-243.

10. Мотиль Р. Українська димлена кераміка XIX — початку XXI ст. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. 208 с.

11. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею. Волинський музей: Історія і сучасність. Тези і мат. І наук.-пр. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки. 16-17 червня 1994 року. м. Луцьк. Луцьк: Ініціал, 1997. С. 5-7.

12. Ошуркевич О. Олександр Прусевич — музеолог, дослідник народного мистецтва на Волині. Волинський музей: Історія і сучасність. Тези і мат. І наук. пр. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки. 16-17 червня 1994 року. м. Луцьк. Луцьк: Ініціал, 1997. — С. 8-9.

13. Ошуркевич О. Ф. Етнографія Волинського музею у Луцьку (1929-1939 рр.). Тези наук. конф. до 100-річчя Волинського Єпархіального давньосховища. 18-20 травня 1993 р. Житомир, 1993. С. 18-20.

14. Силук А. Волинський краєзнавчий музей: Сторінки історії формування колекції. Волинський музей: Історія і сучасність: Наук. зб. Вип. II. Луцьк: Надстир'я, 1999. С. 6-10.

15. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України: Становлення і розвиток. К.: Наук. думка, 1989. 304 с.: іл.

16. Словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>, назва з екрану.

17. Muzeum inwentarz dzialu etnograficznego. T. VI. Без року. Рукопис.

Людмила ЛАНШИНА,
Тетяна ТИЩЕНКО (Луцьк)

КВЕСТ ЯК ІНТЕРАКТИВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ У ВІДДІЛІ ПРИРОДИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У сучасному світі впроваджуються нові технології та методики навчання і виховання, які сприяють зацікавленості та різнобічному розвитку школярів. Одним із методів роботи з дітьми, який вчить знаходити необхідну інформацію, аналізувати її, систематизувати та вирішувати поставлені задачі є квест.

За джерелами Вікіпедії, квест (від англ. quest – пошук, пошук щастя, знання, істини, пошук пригод) – інтелектуальне змагання з елементами рольової гри, основою якого є послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань командами або окремими учасниками [1].

Перші організовані квести в Україні відбулись у Києві у 2002 році.

У Волинському краєзнавчому музеї наукові співробітники відділу природи розробили і організували інтерактивну форму організації дозвілля школярів – природничі квести. Вони розраховані на дітей молодшого і середнього шкільного віку.

Природничий квест є командною грою, яка допомагає учасникам самостійно дослідити експозицію музею, глибше пізнати природу Волинського краю, дізнатися нові для себе історичні факти, розкрити цікаві таємниці. Отримавши завдання від працівника музею, декілька команд розпочинають змагання, шукаючи в кожному із залів потрібні експонати та відповіді на питання. Учасники самостійно досліджують експозицію музею. Впродовж квесту командам необхідно розгадувати природничі загадки, вирішувати головоломки, шукати підказки на території музею, складати пазли із зображенням діорам природничого відділу, підготувати розповіді про життя тієї чи іншої тварини. Наприклад, у знайденому в сховку конверті лежать деталі пазлу, який потрібно скласти. Виконавши це завдання, учасники квесту дізнаються цікаву інформацію та отримують підказку, де шукати конверт з наступним випробовуванням. Це надзвичайно захоплива гра. Діти постійно знаходяться в русі та проявляють свої знання, кмітливість, артистичність і згуртованість. Під час таких інтерактивних заходів школярі дізнаються багато цікавого про природу Волині, і водночас, отримують яскраві емоції та позитивні враження.

Квест зацікавлює учнів до вивчення предмету, зокрема природничих дисциплін. За допомогою

наочних засобів (опудал тварин, муляжів овочів, фруктів, грибів; діорам, макетів, схем, фотографій, малюнків, слайдів) діти краще сприймають і засвоюють навчальний матеріал. Вони вчаться застосовувати свої знання на практиці у нестандартних ситуаціях, мислити логічно, у них розвиваються інтерактивні здібності.

Основні правила проведення квесту.

Гра відбувається в межах музею, зокрема, у відділі природи. Учасникам видається завдання, якщо вони правильно розгадують його за відведений час, то одержують завдання-перехід, де зашифровано номер чи назву залу, в якому розв'язуватимуть наступне завдання. Вільно орієнтуватися в експозиції відділу природи допомагає карта-схема. Команди самостійно слідкують за часом, відведеним для виконання одного завдання. Перемагає команда, яка виконала завдання швидше за інших.

Дітей завжди цікавить все незвичне, тому такий підхід до подачі матеріалу, поставлені в неформальній формі завдання переключають їхню увагу, вони починають логічно мислити.

Застосування такого методу перетворює екскурсію на творчий процес. Діти мають можливість більше спілкуватися, висловлювати власну думку, в них розвивається вміння не тільки працювати самостійно, а й у команді.

Під час квесту учні краще пізнають один одного в умовах, коли необхідно прийняти швидкі рішення, виявляються приховані якості учнів, потенційних лідерів та інтелектуалів. За допомогою гри діти спільно переживають позитивні емоції, які їх психологічно зближують. У школярів залишаються приємні спогади про цікаве дозвілля у музеї.

Розвиток логічного мислення, уваги, пам'яті, уяви, спостережливості, кмітливості, комунікабельності підвищує загальний рівень розвиненості школяра [4].

На зразок інтерактивних форм організації дозвілля школярів у Волинському краєзнавчому музеї ми подаємо нижче тексти природничих квестів, які підготували науковці відділу природи ВКМ.

Орнітологічний квест

Науковець проводить ознайомчу екскурсію на тему: „Птахи Волинської області” та інструктаж до квесту.

Відділ природи. Зал №7

Природа завжди вражає людину розмаїттям своїх проявів. Одним з найцікавіших її створінь є птахи. Вони являються найбільш привабливими, численними і помітними з усіх хребетних тварин. Птахи оточують нас всюди – на відпочинку серед природи, в місті, під час роботи в саду чи на городі. Навіть, через закриті вікна долинують в квартири їхній спів та галаслива метушня.

А яку велику користь приносять невідомі крилаті захисники полів, лісів, лук, садів! Хижі птахи живляться гризунами, які завдають на полях шкоди, зерноїдні – насінням бур'янів. Особливо корисні комахоїдні птахи, які поїдають дуже багато комах-шкідників. Серед птахів є мисливськопромислові – людина використовує їх м'ясо, пір'я, пух. Деяких птахів людина приручила й одомашнила.

Птахи є окрасою нашої рідної природи, вони мають велике естетичне значення. Ці дивовижні істоти чарують нас розмаїттям свого оперення, гнучкістю поведінки і, звичайно, співом. Птахи надають природі неповторного колориту, без них вона одразу потьмяніла б. Розуміння цього зароджується ще в дитинстві. Тому, зустрівши десь у лісі чи полі якогось птаха, не поспішайте проминути його, придивіться до нього, прислухайтеся. Порівняйте його з відомими вам птахами, і ви зможете пересвідчитись наскільки різноманітна і неповторна природа у своїх виявах.

Клас птахи налічує близько 8700 видів. В Україні зустрічається 416 видів птахів. [6, 3 – 25]. До складу орнітофауни Волині входить 265 видів птахів, що відносяться до 16 рядів і 47 родин. Найбільш численними рядами є Горобцеподібні – 101 вид, Качкоподібні – 34 види, Сивкоподібні – 44, Соколоподібні – 25 видів. [2, 67–68]

Екологічні групи птахів

Птахів Волині можна умовно поділити на 3 екологічні групи:

1. *Птахи орних земель і суходільних лук* – горобець, шпак, бджолоїдка, боривітер, куріпка. (зал №7).
2. *Птахи водойм (авіафауни)* – водоплаваючі і навколоводні птахи. Навколоводні птахи – екологічна група птахів, які узбережжя водойм використовують як місце гніздування і харчування, але не плавають. Це представники рядів Лелекоподібні, Журавлеподібні та Сивкоподібні.

До водоплаваючих птахів наших водойм відносяться представники рядів Гагароподібних, Пірникозоподібних, Гусеподібних. (зал №7)

3. *Птахи лісів* – сова, підорлик малий, канюк, яструб малий і великий. (зал № 8). [6, 101–112]

Відділ природи. Зал №2

Як і всі представники живої природи Волині, птахи Волині по різному пристосувалися до змін пір року. Відповідно до **фенологічних** особливостей різних видів птахів виділяють **групи птахів**: осілі, перелітні, зимуючі, кочові, пролітні, залітні, інтродуковані (акліматизовані).

Осілі та перелітні складають групу гніздових птахів. Вона нараховує понад 180 видів, серед яких 48 видів осілих, і 140 – перелітних. **Осілими** є всі види із родини Воронових (ряд Горобцеподібних) – сойка, ворона, грак, крук, галка, Дятлових (9 видів), Синицеві (7), Совових, Золотомушкових (2), Горбцевих (2), Фазаноподібних (Куроподібних), В'юркових (щиглик, коноплянка, зеленяк).

19 видів птахів прилітають на зимівлю: шишкарі ялинковий та сосновий, білокрилий, щур (смерічник), снігур, в'юрок, омелюх, рогатий жайворонок, біла куріпка, чечітка звичайна, гірська і біла, зимняк-мишоїд.

Понад 40 видів птахів зустрічається під час весняних та осінніх міграцій. Більшість **прилітних** птахів відносяться до рядів Качкоподібних та Сивкоподібних. **Пролітними** є всі види гусей, які зустрічаються на Волині (гуска сіра, гуменник, гуска білолоба), а також рідкісні види качок (огара, свищ, гоголь), північні види куликів (кулик-сорока, сивки, пісочники, коловодники, грицики).

Ще одна категорія птахів – **залітні** (19 видів). Серед них – сіруватень (орлан-білохвіст), орел-беркут, сапсан, казарка чорна.

Але ці прекрасні створіння у своїй більшості є дуже вразливими і залежать від стану навколишнього середовища, від того як ми хазяйнуємо на землі, як ставимося до братів наших менших, як враховуємо їх потреби. Ми повинні не лише милуватися ними, а наше завдання – активно охороняти їх, оскільки з кожним днем і годинаю птахам загрожує дедалі більша небезпека в зв'язку з великим втручанням людини в життя природних екосистем.

Отож, щоб милуватися красою птахів та насолоджуватися їх неповторним співом нам необхідно їх оберігати. Слід також розуміти, що й наше життя знаходиться в прямій залежності від їх життя і благополуччя.

А зараз ми з вами проведемо орнітологічний квест. Для цього ви маєте розділитися на 4 команди. Перша команда буде під назвою – „Зелені”, друга – „Червоні”, третя – „Жовті”, четверта – „Смарагдові”. Кожна команда отримує карту маршруту і „шляховий” лист, на якому показано зали із захованими завданнями.

Головне завдання – віднайти птаха в експозиції відділу природи – зозулю в діорамі „Зубри”, сороку в діорамі „Лісостеп”, чибіса в діорамі „Світязь”, повзика в діорамі „Зима”.

Кожна команда отримує карту-схему по відділу природи із вказанням місця знаходження по маршруту (П – Л – ПР – Л –П) і конверти із завданням.

Завдання:

1. Скласти максимальну кількість слів із букв назви птаха – „сорока”.
2. Подається фото птахів і потрібно вказати спосіб живлення цих птахів:
 - 1) сова, яструб, качка;
 - 2) лелека, глухар, синиця;
 - 3) горобець, вальдшнеп, лебідь;
 - 4) дятел, гуска, зозуля.
3. Скласти пазли з фотографією діорами, де знаходиться об'єкт – зозуля, сорока, чибіс, повзик.
4. Відгадати зоологічні загадки.
5. Скласти коротку розповідь про птаха, якого ви знайшли (розповісти до якого ряду належить птах, до якої екологічної та фенологічної груп належить, який спосіб живлення у цього птаха та ін.)

Підсумки та визначення переможців.

Зоологічний квест „Слідами звірів”

Науковець проводить ознайомчу екскурсію на тему: „Звірі Волині” та інструктаж до квесту.

Віddіл природи. Зал №7

Звірі, або ссавці еволюційно найрозвиненіші і напрочуд різноманітні представники царства Тварин. На Землі їх живе близько 4000 видів. На суші ссавці зустрічаються скрізь: вони живуть під землею, в траві, кронах кущів і дерев. Кити і тюлені складають важливу частину морських тварин, а видри і бобрі не менш успішно пристосувалися до прісних водоем.

Ссавці належать до теплокровних тварин. Самки вигодовують малят молоком, яке продукують молочні залози, – наявність молочних залоз є основною систематичною ознакою усіх звірів без винятку. Зародок проходить повний розвиток у тілі матері і народжується повністю життєздатний організм. До морфологічних ознак ссавців належать різнотипність зубів (різці, ікла, кутні); первинна наявність

волосного покриву і різноманітність різних шкірних залоз.

Ссавці мають високий рівень обміну речовин, що підтримується завдяки роз'єднанню венозної і артеріальної крові, добре розвинутих травній та нервовій системах.

Ще однією важливою особливістю ссавців є високо диференційований мозок з розвинутими півкулями. Для цих тварин характерна досконалість органів чуття, що забезпечується розвитком окремих частин мозку.

Серед ссавців представлено всі життєві форми: наземні, підземні, водні, повітряні. Представники класу здатні пересуватись на поверхні землі та під землею, у товщі води і повітрі.

Звірі – це один із найпоширеніших на земній кулі класів тварин. Вони опанували майже увесь суходіл та Світовий океан. [3, 3–9]

За останніми даними клас Ссавці об'єднує понад 20 рядів і налічує близько 5 тис. видів. У фауні України ссавці представлені 9 рядами, що включають 124 види.

У Волинській області водиться 64 види звірів, вони відносяться до 6 рядів, 18 родин.

Ряд комахоїдних нараховує на Волині 8 видів: кріт звичайний, два види кутори, два види бурозубки, два види білозубки.

Гризуні – найчисельніший ряд ссавців. Нарховує 23 види.

Білка, вовчки, лісова миша – лісові жителі. Бобер, ондатра, водяна полівка – навколоводні тварини.

Більшість представників ряду – мешканці культурного ландшафту, які живляться насінням зернових і коренеплодами і є шкідниками культурного ландшафту. Два види мишовидних гризунів – ховрахи крапчасті і хом'яки уже стали дуже рідкісними червонокнижними видами.

Серед хижих ссавців на культурних ландшафтах можна зустріти куницю кам'яну, тхора чорного і степового, лисицю.

На водоймах зустрічається небагато ссавців: видра річкова, ондатра (акліматизована), бобер (реакліматизований), водяна полівка. [6, 101–112]

Відділ природи. Зал № 8

Ряд Хижі на Волині нараховує 14 видів. Найчисельніші кунячі – 9 видів. Серед них багато рідкісних – видра, борсук, норка звичайна, тхір степовий, горностаї. Тільки куниця, тхір чорний та ласка більш чисельні.

Родина Котячі представлена двома видами – рись, дикий лісовий кіт (за даними Червоної книги України він зник із території Волині).

Родина Собачі включає три види: лисиця, вовк і акліматизований єнотовидний собака (батьківщина – Далекий Схід).

Ряд Парнокопитні представлений у фауні Волині підрядом Жуйних: родини Дикі свині, Оленячі, підродина Лосі, родина Порожнисторогі. Парнокопитні – великі, переважно лісові тварини, об'єкти мисливського промислу. Впродовж віків на цих звірів велось нещадне полювання. Результатом цього стало зникнення з територій Волині турів, зубрів, благородних оленів. У 60-х роках ХХ ст. мисливські господарства завезли на територію області зубрів із Білорусії, благородного і плямистого оленів, взяли під охорону лосів. На даний час найбільше занепокоєння викликає волинська популяція зубрів, яка зменшилась до 12 особин.

Борсук – один із найцікавіших звірів наших лісів. Завдяки його оригінальному зовнішньому вигляду, він легко впізнається і широко відомий. В народі він прославився винятковою охайністю (ретельно прибирає нору, має свою „вбиральню”, слідує за станом своєї „зачіски”, витирає лапки перед норою і т.п.). Досить відомий корисними властивостями „борсучий жир”. З метою отримати цю цінну лікарську речовину бракон'єри вбивають цього милого симпатичного звірка. Неконтрольований промисел борсука призвів до різкого скороченню його чисельності і послужив підставою занесення цього виду до другого видання Червоної книги України. Він мав статус червонокнижного з 1996 по 2009 року.

Рідкісні тварини Волині демонструються в окремій вітрині. Серед них: кутора мала, рись, кіт лісовий, що вже зник з території Волині. [7, 195 – 201]

На початок ХХ століття, у нашому краї не було крупних копитних (лось, олень, зубр). Мало залишилось і козуль, і диких кабанів. В 60-70-х роках ХХ століття багато звірів було реакліматизовано — зубр, лось, олень, бобер річковий (біогрупи „Лосі”, „Олень”, „Дикий кабан”). Для збагачення мисливської фауни Волині були акліматизовані ондатра, єнотовидний собака, дикий кролик, олень плямистий.

Найбільший хижак у лісах нашого краю – вовк. Довжина тіла від 1 до 1,5 метрів, хвоста – 30-50 сантиметрів, вага – від 12 до 80 кілограмів. Чисельність вовка невисока. Вони живуть тільки у труднодоступних глухих ділянках лісів далеко від жител людини, оскільки на них ведеться круглорічне

полювання. У більшості країн Західної Європи сіроманці уже винищені. Цей вид занесений до Європейського червоного списку рідкісних тварин. Саме вовк був предком домашнього собаки – першої одомашненої людиною тварини. Пройшло багато тисячоліть, і людське суспільство зіштовхнулося із проблемою бродячих собак, які заповнили вулиці наших міст, приміські лісосмуги, звалища побутового сміття. Для гуманного вирішення цього гострого питання громадськість області організувалась у Волинське товариство захисту тварин (2008).

Діорама „Зубри в Цуманській пущі” — найбільша і найпопулярніша в нашому музеї. Саме Цуманський ліс у Ківерцівському районі прийняв у 1965 році 15 реакліматизованих європейських зубрів. Вони повернулись сюди через багато століть.

Зубр – справжній лісовий велетень (2 метри у висоту, 3 – у довжину, 1000 кг вагою). Зубриці з телятами тримаються групою – стадом. Керує стадом стара досвідчена зубриця. Великі самці приєднуються до стада в період гону (у серпні – вересні). Саме в цю пору вони можуть бути небезпечні для людини. Зубр занесений у національні Червоні книги Білорусі, України, Росії, Польщі та у Міжнародну червону книгу.

Короткий огляд фауни ссавців Волині ми завершили. Розпочнемо зоологічний квест.

Поділимося на команди: зелені, сині, червоні, фіолетові. Кожна команда отримує карту маршруту і „шляховий” лист, на якому показано зали із захованими завданнями.

Завдання № 1 для всіх команд

Хто із звірів залишив ці сліди? Запишіть цифри, якими позначені знайдені вами тварини у Лист відповідей.

Завдання № 2 для команди Зелених

Знайдіть єдиного звіра, опудало якого є у цьому залі. Дайте відповіді на питання:

Як називали цього звіра вдавнину: 1) вивірка; 2) викрутка; 3) вертихвістка?

Який плід носила із собою саблезуба білка Скрет із мультфільму „Льодовиковий період”: 1) шишку; 2) гриб; 3) жолудь?

Що відрощує білочка на зиму: 1) кігті; 2) зуби; 3) китиці?

Запишіть правильні відповіді у Лист відповідей.

Завдання № 2 для команди Синіх

Знайдіть опудало дикого предка домашньої свині.

Дайте відповіді на питання:

Як називають цього звіра в українських казках: 1) полкан; 2) чурбан; 3) іклан?

Як називається його „ніс”: 1) монетка; 2) п’ятачок; 3) копійка?

Як звуться його діти: 1) кабанята; 2) свинята; 3) поросята?

Запишіть номери правильних відповідей у Лист відповідей.

Завдання № 2 для команди Червоних

Знайдіть єдиного літаючого звіра Волині.

Дайте відповіді на питання:

Чим живиться цей звір: 1) кров’ю; 2) зерном; 3) комахами?

Що робить цей звір узимку: 1) літає у теплі краї; 2) спить; 3) прилітає до годівничок?

Як кажан спить: 1) на спині; 2) на боці; 3) вниз головою?

Запишіть номери правильних відповідей у Лист відповідей.

Завдання № 2 для команди Фіолетових

Знайдіть у залі опудало звіра, який живе на водоймах.

Дайте відповіді на питання:

Що є на його пальцях: 1) персні; 2) перетинки; 3) манікюр?

Де він живе: 1) у гнізді; 2) у норі; 3) у хатці?

У яку книгу занесений цей звір: 1) книгу Пошани; 2) книгу Рекордів Гінеса; 3) Червону книгу України?

Запишіть номери правильних відповідей у Лист.

Завдання № 3 для всіх команд

Складіть пазл. Знайдіть зображене на ньому в експозиції, порівняйте картинки. Який звір „зайвий”. Впишіть його назву у клітинки Листа відповідей.

Підсумки та нагородження переможців.

1. Вікіпедія (Вільна енциклопедія). Квест (значення). – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Квест> (значення).

2. Єврове́рсия́ Буг: Волинська область / ред. Б. П. Клімчук, П. В. Луцишин, В. Й. Лажнік. – Луцьк: Редакційно-

видавничий відділ Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 1997. – 448 с.

3. Межжерін С. В., Лашкова О. І. Славці України (довідник-визначник). – К.: „Наукова думка”. – 2013. – 357 с.

4. Мішагіна О. Д. Використання квесту як засобу активізації навчальної діяльності учнів. – Форум педагогічних ідей „Урок”. – Режим доступу: <https://osvita.ua>>...> Форум педагогічних ідей>Методика та технологія.

5. Навчальний квест: навчати, шукати, грати. Як створити і провести квест-урок. Практичні прийоми // Журнал „На Урок”. – 2018. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua>>Журнал>Практичні прийоми.

6. Природа Волинської області / ред. К. І. Геренчук. – Львів, 1975. – 146 с.

7. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійного розвитку Волинської області. Колективна монографія. – Луцьк. – 2016. – 316 с.

8. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України (польовий визначник). – К.: ТОВ „Новий друк”. – 2002. – 413 с.

Людмила ЗАВАДА (Луцьк)

ТВОРЧИСТЬ ЯК ЕКСПОНАТ: ЩО МИ ПОКАЗУЄМО, КОЛИ ПРЕЗЕНТУЄМО ТВОРЧИСТЬ / ДОСВІД СПІВПРАЦІ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ І ЗАСНОВНИЦІ ВИДАВНИЦТВА КНИГ РУЧНОЇ РОБОТИ «КРЕАТИВНА КНИГА» ОЛЕНИ МЕДВЕДСВОЇ (м. РІВНЕ)

За всі роки існування ідейний задум музею не викликав ні загальних, ані приватних заперечень. Якщо б знадобилось повторити той самий експеримент сьогодні, то його початкова «формула» – збереження, дослідження та популяризація матеріальних свідчень про людину – лишилась би без змін. Інша справа – доповнення, покликані до життя сучасними реаліями, і мова йтиме саме про них.

Що ж ми маємо сьогодні? Світ змінився, і зміни тривають. Все, що музейники називають «матеріальними свідченнями», невинно трансформується. Відходять письмові джерела, йдуть видавництва як домінанта представлення тексту. Література XIX століття стає для сучасної молоді чимось архаїчним – виникають інші ситуації, інші цінності, інша мова. Аналітики приходять до висновку, що друкована книга перестає бути найбільш зручним форматом для читання, дедалі більше зміщуючись до площини історико-культурного об'єкта. Швидше за все, музей скоро стане тим місцем, куди люди зможуть прийти, аби почитати «справжні» книги – ті, котрі видавались ще за життя того чи іншого письменника.

Змінились і відвідувачі, їх соціальні й споживачські орієнтації: як провести вільний час, чим заповнити своє дозвілля. Дилетантизм, необізнаність, втрата інтересу до читання – риси, типові для значного сегменту музейної аудиторії.

Певна річ, у світі, де на передній план виходять нові цінності і з'являються нові слова, музейні співробітники змушені ґрунтовно переосмислити головну свою місію, якій підпорядковуються всі інші – музейну комунікацію [4, 13]. Адже музей сьогодні – це соціокультурний інститут, котрий ставить перед собою, окрім специфічних професійних завдань, ще й завдання просвітницькі, естетичні та виховні. За висловом методиста навчально-методичного центру освіти м. Львова, «навчання в музеї, на відміну від школи, відбувається в особливому, естетично вагомому та інформаційно насиченому предметному середовищі, де людина відчуває свою дотичність до культури і має можливість комунікувати з нею» [2, 38].

Одним із провідних термінів сьогодення є «креативність» – слово, що відображає сталу тенденцію суспільства до нестандартних, творчих рішень. Тема творчості взагалі стає центральною, причому мова йде не лише про творчість окремого автора, а й про творчість його шанувальників, оскільки сприймання твору – це також творчий процес, котрий потребує особливих навичок, уяви. Тут важливо дослухатись думки досвідчених фахівців: завдання музею не зводяться лише до передачі інформації про те чи інше явище чи процес; він повинен звертатися і до внутрішнього світу відвідувача, впливати на його чуттєво-емоційну сферу [5, 227].

Нині не існує чіткого уявлення про те, що таке творчість як експонат, хоча виставки творчих робіт – часті гості музейної установи. Діалог музею з публікою впродовж їх експонування – це свого роду піраміда, в основі якої знаходяться ті матерії, про які експерт розмовляє з експертом. Завершення піраміди – розмова в перекладі на мову не експерта, часто людини, яка взагалі не відвідує музей. І нерідко ця розмова наповнена кліше, щось на кшталт «видатний український художник», «славетна поетеса» і т. п. Існує величезний розрив між творчістю і переосмисленням творчого процесу в музеї. Як уникнути цього? І як, зрештою, представити творчість у якості «ходового» музейного продукту?

Спробуємо поділитись особистим досвідом роботи над одним із проектів Волинського краєзнавчого

музею – «Креативна книга Олени Медведєвої».

Олена Медведєва (м. Рівне) – член Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів України, лауреат літературних премій ім. Михайла Дубова та Уласа Самчука, номінант на здобуття Національної премії України ім. Тараса Шевченка, а також засновниця авторського видавництва книг ручної роботи «Креативна книга». Саме їй належить ідея започаткування мистецького книготворення, виготовлення недрукованих книг. Техніка виконання кожної арткниги індивідуальна, розроблена Оленою Медведєвою та майстрами Рівного.

На сьогодні видавництво налічує майже тридцять артбуків, серед яких: вишиті «Їжачок Сто Голочок» та «Сніжинка-Даринка», бурштинова «Сон - син соняха», солом'яна «Метеликові ножиці», бісерна «У парі з Ангелом», вив'язана спицями «В'язана киця», різьблена на дереві «Легенда про Рівне», мереживна (плетена гачком) «Руки», фетрова «Кольорова тінь», гербарна «Червона гербера», книга-батик «Доля», вербова «Живі парасолі», шкіряна «Абеткове дерево», книга-будинок «Різдвяна зоря», книга-криниця «Два джерела», праска-казка «Старовинна праска», книга-млин «П'ять мішків», випалена на дереві «Сонячна веселка», книга-іграшка «Зимові каруселі», які не мають аналогів в Україні.

Серед унікальних вишиваних книг-фоліантів (розмір сторінок 60х42 см) – «Кобзар» Тараса Шевченка 1840 року видання, «Народна пісня» Івана Франка, збірка поезій Ліни Костенко «Я поцілую мальву у щок», а також повні тексти «Євангелія від Івана», «Євангелія від Марка», «Євангелія від Луки» та «Євангелія від Матвія» (кожна з чотирьох книг має шкіряну, індивідуально декоровану палітурку і виставлена у спеціальному дерев'яному футлярі, оздобленому художньою різьбою). Окрім фоліантів, авторка вишила ще дві книги меншого формату: «Ода молодості» Адама Міцкевича польською та «Біблійні псалми» англійською мовами.

Підготовка до музейного проекту була цікавою і плідною. Пані Олена поділилась своєю ідеєю створити нову книгу-фоліант – «Лісову пісню» Лесі Українки і попросила допомоги в підборі теми ілюстрацій. Авторка статті порекомендувала їй відвідати Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки і звернути увагу на оригінальні ілюстрації до драми-феєрії – графічні роботи Софії Караффи-Корбут, котрі зберігаються там. Саме вони і стали основою ілюстративного матеріалу до майбутньої рукотворної книги. Надзвичайно важливим для мисткині було дотриматись усіх настанов Лесі Українки щодо друку свого безсмертного твору. Тож факсимільне видання першої окремої книги «Лісова пісня» (колективна робота волинських музейників і лесезнавців), надане їй, стало взірцем для наслідування [6].

Презентація виставки «Креативна книга Олени Медведєвої» у Волинському краєзнавчому музеї відбулась 19 жовтня 2018 року і стала справжнім святом творчості [1]. Музейна акція зібрала довкола себе багато зацікавлених волинян: учнів і викладачів навчально-професійних закладів міста напрямку художньої вишивки, науковців, журналістів, майстрів народного мистецтва. Учасники презентації дізнались про всі етапи дивовижного процесу – народження мистецьких книг, які відносять нас до найдавніших рукописів, створених руками середньовічних майстрів.

Приємним сюрпризом для авторки стало особисте знайомство із почесними гостями та партнерами музею, представниками торгової марки «Едельвіка» – виробника тих тканин, які вона давно обрала для вишивання своїх творів. Присутня на заході Оксана Скорич, начальник відділу продажу тканин, запросила Олену Медведєву на екскурсію у виробничі цехи підприємства.

З хвилюванням зустріли учасники презентації звістку про започаткування роботи над новинкою видавництва «Креативна книга» – ілюстрованою книгою-фоліантом «Лісова пісня» Лесі Українки, розробленою на основі збірки із фондів музею. Луцькі майстрині традиційної народної вишивки Людмила Сахнюк, Наталія Рубльова, а слідом за ними і всі бажаючі долучились до її створення – проклали власноруч по кілька вишитих стібків тексту драми-феєрії. Зробити це можна було безцінними інструментами-реліквіями – голками, які належали родині Косачів. Для того, аби цей момент став насправду неповторним для кожного, їх разом із гольником унікальної роботи було спеціально надано з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

Черговим етапом співпраці Олени Медведєвої та Волинського краєзнавчого музею стала виставка «Будуть приходити люди...», приурочена до 148-ої річниці від дня народження Лесі Українки та 105-ої річниці з часу виходу першого окремого видання драми-феєрії «Лісова пісня» (1914), яку було відкрито 25 лютого 2019 року [3].

Цьогоріч Лесині дні в музеї відбувались під знаком творчості, здатної об'єднати минуле і сьогодення, тому й обрали для назви виставки саме цю цитату з драми-феєрії «Лісова пісня»: «Будуть приходити люди...».

Окрім книжкових видань «Лісової пісні» з музейних колекцій, в тому числі й справжніх раритетів першої половини ХХ століття, виставка містила окремий розділ, представлений творами скульптури і декоративно-прикладного мистецтва. Це: скульптурна композиція «Музика весни» за драмою-феєрією «Лісова пісня» (автор – С. Наумов), а також фарфорові статуетки персонажів «Лісової пісні» (автор – М. Беляєв).

Вперше у Волинському краєзнавчому музеї експонувались 36 графічних робіт – повна серія ілюстрацій «Лісової пісні» самобутньої української художниці Софії Караффи-Корбут.

Буквально напередодні музейної презентації Олена Медведєва поділилась ще одним своїм творчим здобутком – унікальною вишитою книгою-мініатюрою «Лісова пісня» Лесі Українки, яка не має аналогів у світі. Видання відповідає світовим стандартам мініатюри: висота книги 9 см, а самої сторінки – 7 см. Розмір вишитого полотна – лише 5 на 4 см, а вага всього 70 грамів. Книга виконана під стародрук: є псевдобинти, кутники, золотий зріз, золотий каптал і закладка. Тобто є все, що властиво повноцінній книзі. Цей міні-шедевр, за словами авторки, «не був запланований, а народився спонтанно».

Таким чином, експозиційним центром виставки «Будуть приходити люди...» стали дві новинки видавництва «Креативна книга» – дві книги під назвою «Лісова пісня» Лесі Українки: вишита мініатюра і одна з ілюстрацій до майбутнього рукотворного фоліанту, виконана в техніці шовкографії рівненською художницею Наталією Серветник за мотивами графіки Софії Караффи-Корбут.

Музейний захід, на якому були присутні люди різного віку і різних професій, завершився традиційним дійством: всі бажаючі вишивали на полотняній сторінці текст «Лісової пісні» і в такий спосіб долучались до створення майбутньої унікальної книги.

Творчий проект Волинського краєзнавчого музею і Олени Медведєвої подарував не лише новий досвід в організації науково-освітніх заходів та музейних виставок, а й дав можливість представити творчість Лесі Українки в поєднанні з творчістю натхненних нею митців по-справжньому динамічно і нешаблонно.

Виставка «Креативна книга Олени Медведєвої» за тривалий час експонування стала справжнім «хітом» відвідування, а її формат і різноманітність публіки змусили шукати нових підходів до найбільш традиційного виду музейної діяльності – проведення екскурсій. Відвідувачі «Креативної книги», яких можна було б умовно розділити на дві категорії: читаючих і не читаючих, приходили до музею з різними очікуваннями. Запитання екскурсовода: «чи любите ви книгу?» створювало платформу для обговорення не лише потреби сучасного суспільства в друкованій книзі, а й інших гострих тем: про освіту, політику, культуру, громадянську позицію, життєві пріоритети і духовні цінності, які дозволяють віднайти своє особисте покликання. Разом із відвідувачами ми досліджували, як працювала авторка, її творчі методи, наміри, виклики, що надихало і стимулювало народження нового твору. А ще – це вартує окремої уваги – ми читали. З дітьми молодшого віку читались казки із книг-іграшок, з дорослими – Євангельські тексти, поезії Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко. Таким чином, під час екскурсій музей здійснював ще одну свою мету: пропагувати читання.

Ще одним наслідком проекту «Креативна книга Олени Медведєвої» стало те, що в багатьох навчальних закладах міста учні та студенти почали створювати свої креативні книги. Результатами творчої праці, колективної та індивідуальної, вони охоче ділились на інтернет-сторінках. Фактично, музей став для наших відвідувачів справжньою школою творчості.

Загалом, робота над проектом дала нам можливість реалізувати один із способів взаємодії музею зі своєю аудиторією, який рідко використовується – залучення її в якості експертів. Отриманий досвід переконує: замість подавати біографії видатних людей як щось незмінне, ми можемо заговорити в унісон з часом і представити відвідувачам не готову історію творчості, а історію історії творчості. Це значно цікавіше, ніж звичайний штампований діалог про те, що такий-то автор тоді-то створив свій черговий шедевр. Проведені зустрічі показують: можна знайти такі способи подачі матеріалу, які дозволять передати людині серйозні та глибокі знання у доступній для неї формі. Досвід спілкування з музейним гостем показує, що особливої уваги потребує саме сучасна творчість. І якщо музей стане платформою для зустрічі митців зі своїми шанувальниками, якщо увага аудиторії буде зосереджена довкола актуальних нині культурно-мистецьких подій, то люди зрозуміють, що творити, зберігати і популяризувати свою історію – спільна потреба громади і музею.

museum.com.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_mozhna_pobachiti_vistavku_kreativnikh_nedrukovanikh_knig_ruchnoji_roboti_rivnjanki_oleni_medvedevoji_foto_video/2018-10-22-4274

2. Гурін О. Взаємозв'язок школи і музею як чинник розвитку пізнавальної активності школярів: досвід співпраці педагогів м. Львова з працівниками Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької // Матеріальні пам'ятки музичної культури України: аспекти дослідження, збереження і популяризації: Мат. наук. читань до Дня пам'яті Соломії Крушельницької, Львів, 15 листоп. 2010 р. / Упоряд. Р. Пасічник. – Львів, 2010. – С. 37–39 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://salomeamuseum.lviv.ua/info/articles/>

3. І будуть приходити люди // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2019. – 26 лютого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/i_budut_prikhoditi_ljudi_foto_video/2019-02-26-4507

4. Капустіна Н. Перспективи розвитку Дніпропетровського історичного музею: ретроспективний аналіз музейних завдань та їх реалізації / Н. Капустіна // Зб. мат. заг. укр. нау. конф. «Роль музеїв у культурному просторі України й світу». Вип. 11. – Дніпропетровськ: «АРТ-ПРЕС», 2009. – С. 5–17.

5. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання / В. В. Шевченко, І. М. Ломачинська. – К.: Університет України, 2007. – 288 с.

6. Українка Леся. Лісова пісня: Драма-фесрія в 3-х діях. – Факсимільне видання. – Луцьк-Ковель: Надстир'я, 2015. – 88 с.

Тетяна ЄЛІСЄВА (Луцьк)

МУЗЕЙ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Проголошення у 1991 р. державної незалежності України викликало зростання національної самосвідомості і бажання глибше пізнати свою історію. Актуалізація проблем відродження духовності, національних народних традицій, формування почуття національної гідності та патріотизму сприяли створенню музеїв, експозиції яких втратили колишню політичну заангажованість і отримали історико-мистецтвознавче та культурологічне наповнення. Яскравим прикладом нових тенденцій в українському суспільстві стало відкриття у 1993 р. Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею. Вперше музейники отримали можливість представити відвідувачам ікону як основний експонат без ідеологічного забарвлення. Колекція пам'яток сакрального мистецтва, що була зібрана працівниками ВКМ у 1970–1980-х роках [1], стала об'єктом дослідження та популяризації, а Музей волинської ікони – науковим і духовним центром не тільки Волині, а й України.

У своєму становленні музей пройшов непростий шлях. На початку 1990-х років колектив боровся за збереження колекції сакрального мистецтва, що розташовувалась у костелі Петра і Павла, який передали римо-католицькій громаді без надання, як це вимагав закон, рівноцінного за площею приміщення. Завдяки зусиллям музейників 5 березня 1992 р. виконавчий комітет Волинської обласної Ради народних депутатів прийняв рішення передати в оренду Волинському краєзнавчому музею частину приміщення корпусу управління Служби національної безпеки України по Волинській області за адресою проспект Перемоги, 4 [2, арк.3]. У приміщенні планувалося відкрити експозицію Музею волинської ікони, ідея створення якого була оприлюднена у 1991 р. [2, арк. 1], та розташувати колекцію пам'яток сакрального мистецтва, що перебувала в костелі Петра і Павла. Після проведення ремонту працівниками музею була побудована перша експозиція, яка презентувала 57 ікон XVI-XVIII ст. та царські врата «Древо Єсея» XVIII ст. Реставрація творів була проведена спеціалістами Державної науково-дослідної реставраційної майстерні Міністерства культури УРСР та Київського державного художнього інституту, творчого об'єднання «Еліпс» м. Київ, кооперативів «Відродження-2» та «Гарантія» м. Київ, фірми «Скіфія» м. Київ. Науковим консультантом створення експозиції став відомий дослідник давнього українського малярства, доктор історичних наук Володимир Александрович. 26 серпня 1993 р., напередодні 2-ї річниці Незалежності України, був відкритий Музей волинської ікони. У вересні–жовтні 1994 р. зусиллями реставраторів та працівників колекція творів сакрального мистецтва була перевезена з костелу Петра і Павла та розміщена у фондових кімнатах [4, 20–21]. Працівники музею почали працювати над дослідженням колекції, створенням виставок з власних фондів та фондів інших музеїв, знайомили відвідувачів з творчістю сучасних волинських іконописців, започаткували проведення щорічних наукових конференцій з дослідження волинського іконопису, одними з перших організували школу писанкарства (1997–2001 р.), залучили до співпраці релігійні організації області. Але вже у жовтні 1995 р. Управління СБУ у Волинській області в листі повідомило дирекцію Волинського краєзнавчого музею про припинення договору оренди з 1 січня 1996 р. Музею запропонували звільнити приміщення, а колекцію передати до фондів Волинського краєзнавчого музею або відкрити експозицію ікон на третьому поверсі у залах

1. Колектив Музею волинської ікони. 1997 р.

2. Перший президент України Леонід Кравчук в експозиції Музею волинської ікони. 1996 р.

3. Відкриття Музею волинської ікони в приміщенні по вул. Ярощука, 5. 2001 р.

4. Візит до музею Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. 2005 р.

5. Учасники відкриття виставки «Волинська ікона XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони». Національний заповідник «Софія Київська», м. Київ. 2010 р.

6. Учасники презентації альбому - каталогу «Музей волинської ікони», м. Луцьк. 2013 р.

радянського періоду обласного краєзнавчого музею, що означало ліквідацію Музею волинської ікони як установи. Завдяки принциповій позиції музейних працівників, чисельних звернень дирекції Волинського краєзнавчого музею до Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, підтримці громадськості та голови Волинської облдержадміністрації Бориса Клімчука питання з приміщенням було вирішене. 17 червня 2001 р. до 10-річчя проголошення незалежності України за участі Президента України Леоніда Кучми, духовенства, громадськості, музейників Волині, Львівщини та Рівненщини відкрили експозицію музею у новозбудованому приміщенні по вул. Ярошука, 5. Друга експозиція включала 81 пам'ятку: двоє царських врат, ікони першої експозиції та твори, що були відреставровані у Національному науково-дослідному реставраційному центрі України та його Львівській філії в останні роки, зокрема, це – монументальні ікони XVI ст. «Моління» та «Спас на престолі з ангелами», ікони XVII – «Св. Димитрій», «Юрій Змієборець», «Успіння Богородиці» та ін.

У фондосховищі з відповідним обладнанням для різних категорій пам'яток були розміщені ікони, предмети декоративної різьби і скульптура. Реставратори ВКМ почали працювати у реставраційній майстерні з необхідним устаткуванням.

За 25 років музейні працівники чітко визначили основні напрямки своєї роботи. Основою діяльності будь-якого музею є науково-дослідницька робота. Це – наукове комплектування фондів, наукова організація обліку, збереження, консервації і реставрації колекцій. Завершальним етапом такої різнобічної роботи є ретельне дослідження пам'яток, що зберігаються у фондах, атрибуція, класифікація, систематизація, що дає можливість створювати каталоги, тематичні картотеки, бібліографічні довідники тощо.

Наукове комплектування фондів музею включає як польові дослідження (поодинокі виїзди, організація і проведення експедицій), так і поточне комплектування (дарунки колекціонерів і окремих громадян, передача силовими структурами після їх вилучення та ін.). У 1996 р. музей провів окремі виїзди, а з 1997 р. відновив науково-збиральницькі експедиції по церквах Волинської області, які збагатили музейну колекцію унікальними творами XVI–XVIII ст. Найбільші надходження до фондів припадають на 1999–2004 рр. – 105 ікон XVII–XVIII ст., а також частини іконостасів з с. Грудки Камінь-Каширського (друга пол. XVIII ст.) та з с. Осівці того ж району (1847 р., маляр Каспер Списацький). У 2009 р. з Свято-Миколаївського монастиря с. Мильці Старовижівського району музейники привезли дияконські врата, апостольський, пророчий, празниковий ряди іконостасу XIX ст. та інші ікони (всього 25 одиниць збереження). У цьому ж році з смт. Головно – іконостас (1886 р.) та бокові вівтарі, які зараз після проведення реставраційно-консерваційних робіт (художник – реставратор А. Квасюк, реставратор В. Копилов) демонструються у Волинському краєзнавчому музеї. Серед дарунків колекціонерів та окремих громадян за останній час – дві ікони із зображенням апостолів XVII ст. (В. Шульга, с. Боголюби Луцького р-ну), які після реставрації поповнили експозицію музею, ікона «Богородиця Одигітрія» кін. XVIII – поч. XIX ст. (Р. Новак, м. Луцьк), феретрон «Новозавітна Трійця. Непорочне зачаття» та ікона «Христос з чашею» (о. В. Антонюк, настоятель церкви Собору Пресвятої Богородиці с. Забороль Луцького р-ну). У 2013 р. Предстоятель УПЦ Митрополит Володимир передав до музею зразки нагород і нагородних грамот УПЦ (42 експонати), у 2015 р. Митрополит Луцький і Волинський УПЦ Ніфонт – колекцію сувенірних пасхальних яєць (107 предметів).

На сьогодні колекція Музею волинської ікони нараховує 2034 пам'ятки сакрального мистецтва XVI–XIX століть, зокрема: 1472 твори темперного іконопису, 127 творів олійного живопису, 112 предметів металопластики, 323 твори декоративної різьби та скульптури, 462 хатні ікони кінця XVIII – поч. XX століть, вилучені на українських митницях при спробі незаконного вивезення за кордон.

Наукові співробітники музею мають великий досвід проведення наукової роботи і гідно виконують досить значний обсяг досліджень та використовують їх у своїй діяльності. Першочерговим завданням для працівників стала каталогізація фондових колекцій: від створення каталожного списку до укладання каталогів з детальним каталожним описом. У 2013 р. була видана перша частина, а у 2014 р. – друга частини каталогу «Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею» [5]. Укладачі – С. Василевська, А. Вигоднік. До каталогу увійшли 176 творів з відреставрованої частини колекції. У 2017 р. був випущений електронний варіант третьої частини каталогу, який містив 37 творів, відреставрованих за попередні п'ять років [6]. Підсумком дослідницької роботи за 25 років діяльності музею стало видання у 2018 р. електронного варіанту зведеного каталогу «Волинська ікона XVI–XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею», де подані уточнені дані щодо сюжетів, атрибуції і авторства 223 ікон, приналежності їх до певних малярських осередків і стилістичних груп [7]. Одночасно з каталогізацією творів темперного живопису проводилась робота з наукової систематизації усіх фондових колекцій. У 1996 р. був опублікований каталог царських врат кінця XVI–початку XX ст., у наступні роки

– каталоги декоративної різьби та скульптури XVII–XVIII ст. [8]. Укладач – Т. Єлісеєва. Своєрідність музейної колекції ікон на полотні втілює каталог «Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX ст.», електронний варіант якого був випущений у 2017 р. [9]. Укладачі С. Василевська та А. Вигодник. Результатом дослідницької роботи колективу музею стала публікація у 2009 році каталогів «Мідне старообрядницьке лиття XVIII–XIX століть у колекції Волинського краєзнавчого музею» (Л. Карпюк, Т. Єлісеєва) [10] та «Ікони у срібних окладах XVIII–XX століть з колекції Волинського краєзнавчого музею» (С. Василевська, А. Вигодник) [11]. Переважна більшість пам'яток, що увійшли до каталогів, були вилучені на волинських митницях і передані до музею на зберігання. Інші – привезені з експедицій, закуплені у власників або подаровані.

У результаті багаторічної дослідницької діяльності співробітники музею виконали сотні різних наукових робіт у вигляді статей, наукових довідок, лекцій, повідомлень. Важливим етапом у вивченні волинського іконопису стали публікації працівників з іконографії, стилістики, символіки, авторства, історії і творчого спадку малярських осередків. Л. Карпюк провела систематизацію складної у плані атрибуції колекції творів західноєвропейської живописної традиції XVIII–XIX століть, написаних на полотні. У науковий обіг були введені імена авторів Івана Квятковського, Йозефа Прехтля, Лукаса Шрейдера [12]. Вагомим напрямком наукової роботи музею є вивчення написів на волинських іконах. А. Вигодник ідентифіковані тексти на Євангеліях на іконах Спаса та тексти на сувоях пророків, прочитані імена іконописців та донаторів, проаналізована символіка обов'язкових написів на іконах [13]. Виконана робота стала основою для внесення у каталоги палеографічних даних, що допоможе не тільки максимально точно датувати твори іконопису, але й об'єднати їх за характером письма та почерком окремих авторів.

Логічним завершенням наукових досліджень є публікація результатів, що робить їх доступними для наукової громадськості. У 1994 р. Волинський краєзнавчий музей на базі Музею волинської ікони започаткував проведення щорічних міжнародних наукових конференцій «Волинська ікона: дослідження та реставрація». Видані 25 наукових збірників, де друкуються матеріали з історії формування музейних колекцій, каталогізації, іконографії, техніко-технологічних характеристик, збереження та реставрації пам'яток волинського іконопису, вивчення сницарства, монументального малярства, культової архітектури, церковного шитва, книжкової гравюри, використання сучасних технологій у дослідженні пам'яток тощо. Значна кількість наукових повідомлень та доповідей друкуються працівниками музею у збірниках відомих наукових інституцій як в Україні, так і за кордоном.

Наочним відображенням науково-дослідницької роботи є видавнича діяльність. Першими виданнями, які презентували музейну експозицію та колекцію волинського іконопису, були каталог та альбом «Волинська ікона XVI–XVIII ст.» (1998 р.) [14], буклет «Музей волинської ікони» (1999 р.), путівник «Музей волинської ікони» (2001 р.). У 2010 році Волинський обласний благодійний фонд Б. Клімчука «Рідна Волинь» профінансував видання альбому «Музей волинської ікони» [15]. Великий резонанс у науковому і мистецькому середовищі викликало видання книги-альбому «Музей волинської ікони» [16], яке було здійснене видавничим домом «Адеф-Україна» у 2013 р. на замовлення Державного комітету телебачення та радіомовлення України за програмою «Українська книга 2012». Друге видання, доповнене новими пам'ятками, побачило світ у 2016 р. [17]. В альбомі вперше представлена колекція сакрального мистецтва Музею волинської ікони з докладним описом і повноколірними репродукціями більше ста кращих експонатів, які демонструються в експозиції і зберігаються у фондосховищах музею. Видана українською і англійською мовами, книга-альбом пропагує духовну спадщину Волині не лише в Україні, але й за кордоном. У 2008 р. музей видав новий буклет «Музей волинської ікони» та набір листівок «Волинська ікона XVI–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони в Луцьку», який був доповнений і перевиданий у 2013 р., у 2010 р. – набір листівок «Православні свята».

Науково-дослідницька робота музею є основою для відбору на реставрацію творів, які розкривають основні етапи становлення волинської школи іконопису. Стан пам'яток частини колекції не дає можливості їх експонувати без проведення реставраційних робіт. Важливою ланкою у роботі музею є співпраця з Національним науково-дослідним реставраційним центром України (ННДРЦУ) та його Львівською філією, Національною Академією образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА) за такими напрямками: реставрація творів колекції, проведення техніко-технологічних досліджень окремих груп експонатів, обстеження фондів приміщень та експозиції з виробленням рекомендацій щодо збереженню пам'яток.

Завдяки співпраці, починаючи з 1993 р на кафедрі техніки та реставрації творів мистецтва НАОМА були відреставровані 41 твір темперного та 21 твір олійного живопису, 2 скульптури. У ННДРЦУ та його Львівській філії – 81 пам'ятка темперного живопису, 6 пам'яток олійного живопису, 7 царських врат та 8

скульптур.

Науковцями відділу фізико-хімічних досліджень (Н. Шевченко, О. Асаулова) та сектору рентгенографічних досліджень (Н. Бредіс, Л. Єфіменко) ННДРЦУ були проведені техніко-технологічні дослідження творів темперного живопису, які стали базою для вивчення матеріально-технічних характеристик волинських ікон, фрагментів іконостасів, дерев'яної скульптури [18]. У 2016 та 2018 рр. спеціалісти Львівської та Одеської філій ННДРЦУ провели комплексне обстеження фондів, експозиційних приміщень (дотримання параметрів мікроклімату, мікрофлори повітря) та стану збереженості експонатів музею з наданням рекомендацій до температурно-вологісного режиму та освітленості [19, 5–9, 20].

До реставрації пам'яток збірки активно долучились художники-реставратори реставраційної майстерні ВКМ, яка була створена у 1993 р. у складі трьох реставраторів (завідувач А. Квасюк, художники-реставратори О. Романюк, Л. Обухович). У 2000 р. збільшили штат реставраторів. П. Петрушак та А. Чабан (Львів), художники-реставратори вищої категорії, виконували складні та відповідальні роботи з реставрації творів темперного та олійного живопису. За 25 років у реставраційній майстерні ВКМ, були відреставровані 51 ікона та 1 скульптура.

Відреставровані твори не залишалися просто одиницями збереження у фондах. Ікони, які характеризували творчість іконописних осередків та окремих іконописців Волині, в першу чергу поповнювали експозицію. Нині у залах музею експонується 132 ікони, 6 царських врат, 10 скульптур, 3 виносні хрести розп'яття XVI–XVIII ст. Представлені твори дають можливість відвідувачам прослідкувати розвиток волинського іконопису та сницарства протягом трьох століть, побачити художні та стилістичні зміни, що відбувалися в залежності від економічної, політичної та релігійної ситуації на Волині, оцінити його високий мистецький рівень. В окремому залі експонується перлина колекції – Холмська Чудотворна ікона Богородиці, унікальний твір візантійського мистецтва XI–XII ст., яка була передана музею Н. Горлицькою за погодженням товариства «Холмщина» у 2000 р. (реставратор А. Квасюк).

Пам'ятки церковного мистецтва в експозиції музею усвідомлюються відвідувачами не тільки як предмети культу, а й як об'єкти естетичного сприйняття. Принципи богословського і церковно-археологічного вивчення давнього релігійного мистецтва доповнюються критеріями більш широкого, художньо-естетичного та культурно-історичного осмислення духовної спадщини Волині.

Формування музейної колекції вимагало налагодження діалогу з церковними організаціями у справі збереження, дослідження та популяризації сакральної спадщини Волині. Це – благословення на проведення експедицій по культових спорудах і передачу до фондів творів, що не використовуються у богослужінні; охорона та реставрація мистецьких пам'яток, що знаходяться у храмах; фінансова підтримка проведення наукових конференцій та реставрації окремих експонатів, залучення церкви до участі у спільних виставках та тематичних заходах [21].

Завдяки консультаціям музейних фахівців та представників релігійних громад були віднайдені варіанти, як у музейних умовах підкреслити і, по можливості, «активувати» початкове сакральне призначення Холмського Чудотворного образу. У дні роботи музею віруючі мають доступ до святині з особистими молитвами, задовольняються попередні звернення громад для відправлення обряду у залі музею, ікона у спеціальному кіоті виноситься для пошанування вірними УПЦ, ПЦУ та УГКЦ під час хресних ходів.

Робота Музею волинської ікони по збереженню, дослідженню та популяризації пам'яток сакрального мистецтва Волині високо оцінена Православною Церквою. Музей і працівники нагороджені грамотами, орденами і медалями УПЦ та УПЦ КП.

Працівники проводять велику культурно-просвітницьку і виставкову роботу. Музей організував більше 200 виставок творів сакрального мистецтва з музейних фондів, приватних колекцій, збірок музеїв України. Колектив прагне віднайти і показати у Луцьку те, чого позбавлений пересічний волинянин, який хоче поринути у прекрасний світ мистецтва іконопису. Тісна співпраця з Національним художнім музеєм України дала можливість представити своїм відвідувачам три масштабні виставки «Достойно величати тебе, Богородиця» (2008 р.), «Символічно-алегоричні композиції в українському живописі XVII–XVIII ст.» (2010 р.), та «Скарби землі Волинської» (пам'ятки сакрального мистецтва Волині XVII–XVIII ст. з колекції НХМУ)» (2016 р.). Виставка «Духовність і мистецтво фрески і мозаїки з Національного заповідника «Софія Київська» (2010 р.) сприяла ознайомленню з мистецтвом мозаїки і фрески, як із найдавнішими видами творчості.

Музей волинської ікони презентував пам'ятки власної колекції у Києві, Дніпропетровську, Чернігові, Острозі, Негішині, Вараші. У 2010 р. в рамках проекту «Скарби музеїв України на Святій землі Софії Київської» у виставковій залі «Хлібня» була представлена виставка «Волинська ікона XVII–XVIII ст.

з колекції Музею волинської ікони» (47 творів темперного іконопису). У 2013 р. в рамках офіційної програми відзначення 1025-річчя Хрещення Київської Русі музей взяв участь у міжмузейних проєктах: «Велике і величне» (Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький Арсенал») та «Свята Православної Церкви» (Національний заповідник «Софія Київська»). Двічі твори з колекції музею були представлені на виставках, організованих ННДРЦ України (м. Київ): «Щоб зберегти на всі віки скарби козацької доби» (2017 р.) та «Погляд крізь віки» (2018 р.) [22].

Нові суспільно-економічні реалії вимагають пошуку сучасних підходів до організації освітньо-виховної роботи, якісних змін взаємовідносин між музеєм і його аудиторією. Поряд з оглядовими та тематичними екскурсіями, в останні роки запроваджені інтерактивні екскурсії-квести для різних категорій відвідувачів: «Мова іконописного мистецтва», «Образи святих воїнів на волинських іконах XVI–XVIII ст.», «Образ Св. Миколая у волинському іконописі XVI–XVIII ст.», «Музейна вервиця». Наразі співробітники музею працюють над розробкою тактильної екскурсії-лекції для сліпих та людей зі слабким зором «Сакральне мистецтво Волині на кінчиках пальців» з рельєфно-графічними зображеннями і тактильними етикетками. Розробка інтерактивних екскурсій демонструє неабияку креативність в адаптації певних тем чи експонатів, щоб зацікавити аудиторію і надати водночас певну пізнавальну інформацію. В останні роки традицією стало проведення сімейних, індивідуальних екскурсій; екскурсій, як своєрідний подарунок ювілярам, рідним і близьким.

Важливим аспектом діяльності музею є організація тематичних вечорів, майстер-класів, презентацій, зустрічей з іконописцями. З 2008 започатковані «Різдвяні зустрічі» – творчий проєкт, що поєднує два види церковного мистецтва – музику та духовний спів з іконописом, і націлений на розширення музейної аудиторії.

Музей популяризує свою діяльність через засоби масової інформації: публікації у газетах і журналах, виступи наукових працівників на телебаченні і радіо. Прикладом є багаторічна співпраця з газетою «Волинські єпархіальні відомості» Волинської єпархії ПЦУ, в якій у рубриці «Волинська ікона» музей знайомить читачів з пам'ятками іконопису власної колекції.

Особливе місце в комунікації сучасного музею з аудиторією належить інтернет-технологіям. У 2009 р. вийшов диск з віртуальною інтерактивною 3D презентацією «Музей волинської ікони», яка дає можливість самостійно вивчати експонати та відтворювати їх опис у тривимірному просторі. Музей став одним із перших об'єктів у інтернет-проєкті газети «День» «Україна incognita» і на сьогодні залишається одним із найбільш відвідуваних у системі он-лайн. Постійна і оперативна інформація про діяльність музею висвітлюється на сторінці у facebook.

За 25 років Музей волинської ікони став своєрідною візиткою міста Луцька. Його відвідали більше 160 тисяч волинян і гостей нашого краю. Почесними відвідувачами музею були відомі духовні, політичні та державні діячі, видатні діячі культури та мистецтва. Музей мав за честь приймати президентів України Леоніда Кравчука, Леоніда Кучму, Віктора Ющенка, президента Литви Валдаса Адамкуса, Патріарха Київського і всієї Руси – України Філарета, Митрополита Київського та всієї України Володимира, Верховного Архієпископа Києво-Галицького УГКЦ Святослава, Митрополита Київського та всієї України Онуфрія.

На сьогодні шість залів Музею волинської ікони максимально задіяні у показі відреставрованих творів колекції. При надходженні з реставрації ікон високого мистецького рівня з експозиції знімаються вже виставлені твори і переносяться у фонди. У якості виставкових залів використовуються холи музею. Саме приміщення музею потребує ремонту, після якого можна було задіяти в експозиції рекреаційну зону першого залу і, враховуючи останні дослідження волинського іконопису, перебудувати експозицію першого поверху із залученням відреставрованих пам'яток. Зал, де знаходиться Холмська Чудотворна ікона Богородиці, – замалий для чисельних паломницьких груп та віруючих. Викликає занепокоєння стан фондових приміщень, який не дозволяє зберігати там відреставровані музейні предмети. Відреставровані ікони музею змушений зберігати вертикальними штабелями, що згідно інструкції дозволяється тільки тимчасово.

У 2013 р. на баланс Волинського краєзнавчого музею за ініціативи голови Волинської обласної держадміністрації Бориса Клімчука рішенням Волинської обласної ради передали приміщення по вул. Ярошука, 16. Тут після проведення ремонту і облаштування фондів планувалося розмістити відреставровані твори сакрального мистецтва з колекції музею, які наразі знаходяться у підвальному приміщенні. Однак, сесія Волинської обласної ради сьомого скликання рішенням від 26.09.2018 р. повернула будинок по вул. Ярошука, 16 на свій баланс без надання музею іншого приміщення. Таким чином поставлено під загрозу збереження фондової збірки творів сакральної спадщини Волині.

Задля збереження наших духовних святинь і забезпечення належного доступу відвідувачів фактично настав час вирішувати питання будівництва нового приміщення Музею волинської ікони з великими експозиційними площами, виставковими залами, відповідно облаштованими фондами і залом-каплицею для Холмської Чудотворної ікони Богородиці, де б могли вільно розмішуватися і проводити богослужіння чисельні паломницькі групи, що приїжджають поклонитися святині з усього світу. Працівники музею і надалі будуть відстоювати державницькі інтереси, нагадуючи, що музеї є не тільки охоронцями та дослідниками духовних і матеріальних надбань українського народу, а й – активними конструктивними чинниками позитивних змін у суспільстві. Адже саме музеї є ланкою між поколіннями, яка не повинна перериватися.

1. Про формування колекції сакрального мистецтва ВКМ найбільш повно див. Ковальчук Є. І. *Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки): Монографія / Євгенія Ковальчук. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 296 с., іл.*

2. Науковий архів Волинського краєзнавчого музею. Про передачу приміщення музею громаді римо-католиків м. Луцька. Лист-звернення працівників Волинського краєзнавчого музею до Волинської обласної Ради народних депутатів від 1 лип. 1991 р., 3 арк.

3. Науковий архів Волинського краєзнавчого музею. Про передачу приміщення Волинському краєзнавчому музею. Розпорядження виконавчого комітету Волинської обласної Ради народних депутатів від 5 берез. 1992 р. № 68-р., 1 арк.

4. Квасюк А., Романюк О. Реставраційна майстерня при Волинському краєзнавчому музеї/ Анатолій Квасюк, Олена Романюк // *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та мат. II Міжнар. наук. конф. – Луцьк: Ініціал, 1995. – С. 20–21.*

5. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею / Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27–28 жовт. 2011 р. – Луцьк: Б. в. 2011. – Вип. 18. – С. 202–214.*

6. Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. I. / Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 2013. – 174 с., іл.; Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. II. / Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 2015. – 194 с., іл.

7. Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. III. / Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – 152 с., іл.

8. Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. / Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 443 с., іл.

9. Єлісєєва Т. Каталог царських врат кін. XVI – поч. XX ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею // *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та мат. III Всеукр. наук. конф. – С. 48–56; Єлісєєва Т. Каталог декоративної різьби та скульптури XVII–XVIII століть зі збірки Волинського краєзнавчого музею // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Мат. VII міжн. наук. конф. з волинського іконопису... – С. 92–101; Єлісєєва Т. Матеріали до каталогу декоративної різьби та скульптури XVII–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею // *Сакральне мистецтво Волині. Матеріали IX міжн. наук. конф. ... – С. 151–157.**

10. Волинська ікона XVI–XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. II. Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX ст. Каталог. Ч. I. (електронний варіант) / Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. – Луцьк 2017 – С. 80 – 152, іл.

11. Карпюк Л., Єлісєєва Т. Мідне старообрядницьке лиття XVIII–XIX століть у колекції Волинського краєзнавчого музею / Людмила Карпюк, Тетяна Єлісєєва // *Волинський музей : історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. Мат. IV наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк – Колодяжне, 19–20 трав. 2009 р.. – С. 132–149.*

12. Василевська С., Вигодник А. Ікони у срібних окладах XVIII–XX століть з колекції Волинського краєзнавчого музею / Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник // *Волинський музей : історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 4. Мат. IV наук.-практ. конф. – С. 123–131.*

13. Карпюк Л. Традиція зображення образу Римської Богоматері на Волині у XVII–XVIII ст. / Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XIV міжн. наук. конф., м. Луцьк, 29–30 жовт. 2007 р. – Луцьк: Б. в. 2007. – Вип. 14. – С. 77–79; Карпюк Л. До питання історії культу Богоматері Римської у Луцьку / Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVII міжн. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2010 р. – Луцьк: Б. в. 2010. – Вип. 17. – С. 112–116; Карпюк Л. Образ Спасу в терні у релігійному живописі Волині XVIII століття / Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVIII Міжн. наук. конф., м. Луцьк, 27–28 жовт. 2011 р. – Луцьк: Б. в. 2011. – Вип. 18. – С. 89–93; Карпюк Л. Живопис західноєвропейської традиції XVIII–XIX століть / Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XX Міжн. наук. конф., присвяченої пам'яті українського мистецтвознавця Павла****

Жолтовського. 20-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 27–28 серп. 2013 р. – Луцьк, 2013. – Вип.20. – С. 78–86.

14. Вигодник А. Вивчення євангельських текстів на іконах волинської школи іконопису / Ангеліна Вигодник // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та мат. наук. конф., присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського, м. Луцьк, 23–24 лист., 1994. – Луцьк, 1994. – С.25–28; Вигодник А. Датовані і підписані ікони у збірці Волинського краєзнавчого музею / Ангеліна Вигодник // Волинська Ікона питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та мат. II Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 29 лист. – 1 груд. 1995 р. – Луцьк, 1995. – С.48–50; Вигодник А. Ідентифікація написів на сувоях «Пророків» XVIII ст. Йова Кондзелевича / Ангеліна Вигодник // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27–29 жовт. 2005 р. – Луцьк: Б. в., 2005. – Вип.12. – С. 59–62; Вигодник А. Авторські підписи на волинських іконах / Ангеліна Вигодник // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XVI міжнар. наук. конф., присвяченої 105-й річниці від дня народження П. Жолтовського, 70-річниці утворення Волинської області та 810-річниці Галицько-Волинського князівства, м. Луцьк, 4–5 лист. 2009 р. – Луцьк: Б. в. 2009. – Вип.16. – С. 53–58; Вигодник А. Донаторські написи на іконах XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони в Луцьку/ Ангеліна Вигодник // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. мат. XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 жовт. 2016 р. – Луцьк, 2016. – Вип.23. – С. 52–57.

15. Волинська ікона XVI–XVIII ст. Каталог та альбом під редакцією Сергія Кота. – Київ-Луцьк: ТОВ. «Спадицина», 1998. – 102 с.; іл.

16. Єлісєєва Т., Вигодник А. Музей волинської ікони. – Київ: Р.К. Майстер-принт, 2010. – 80 с.; іл.

17. Музей волинської ікони: книга-альбом. // Александрович В. С., Василевська С. В., Вигодник А. П., Єлісєєва Т. М., Карпюк Л. А., Ковальчук Є. І., Міляєва Л. С., Силук А. М. – Київ: «Адеф – Україна», 2013. – 400 с.; іл.

18. Музей волинської ікони: книга-альбом. // Александрович В. С., Василевська С. В., Вигодник А. П., Єлісєєва Т. М., Карпюк Л. А., Ковальчук Є. І., Міляєва Л. С., Силук А. М. – Київ: «Адеф - Україна», 2016. – 400 с.; іл.

19. Братушко Ю., Люльєва С. Наноплактонова ідентифікація крейдяних левкасів волинської ікони / Юлія Братушко, Світлана Люльєва // Сакральне мистецтво Волині. Мат. IX між нар. наук. конф., м. Луцьк, 31 жовт. – 1 лист. 2002 р. – Луцьк, 2002 – С. 53 – 57; Бредіс Н. Рентгенографічні дослідження творів іконопису з фондів Волинського краєзнавчого музею / Наталія Бредіс // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XI міжн. наук. конф. . м. Луцьк, 3–4 лист. 2004 р. – Луцьк, 2004 – С. 103–108; Шевченко Н., Асаулова О., Обухович Л. Ікона «Свята Параскева» 1749 року з міста Каменя-Каширського Волинської області. Результати попереднього стратиграфічного аналізу / Наталія Шевченко, Олена Асаулова, Лариса Обухович // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XIV міжн. наук. конф. м. Луцьк, 25–26 жовт. 2007 р. – Луцьк, 2007 – С. 102–104; Шевченко Н., Асаулова О. Дослідження матеріалів волинського іконопису методами світової мікроскопії ВКМ / Наталія Шевченко, Олена Асаулова // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XVI міжн. наук. конф., м. Луцьк, 4–5 лист. 2009 р. – Луцьк, 2009 – С. 58–61; Шевченко Н., Асаулова О. До проблем дослідження пам'яток волинського іконопису: хіміко-технологічний аспект / Наталія Шевченко, Олена Асаулова // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XIX між нар. наук. конф. м. Луцьк, 24–25 жовт. 2012 р. – Луцьк, 2012 – С. 143–150; Єфіменко Л. Про рентгенографічне дослідження ікони «Моління про чашу» з фондів Музею волинської ікони. / Любов Єфіменко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXI міжн. наук. конф., м. Луцьк, 16–17 жовт. 2014 р. – Луцьк, 2014 – С. 174; Асаулова О., Шевченко Н. Некоторые подходы к проблеме классификации материалов памятников храмовой деревянной полихромной скульптуры при химико-технологических исследованиях / Олена Асаулова, Наталія Шевченко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXI міжн. наук. конф. – С.195–196; Шевченко Н. До проблем комплексного дослідження поліхромного розпису храмової дерев'яної скульптури: художньо-декоративні характеристики поліхромного розпису та їх зв'язок з техніко-технологічними прийомами розпису / Наталія Шевченко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXI міжн. наук. конф. – С. 197–200; Шевченко Н. Особливості застосування техніки «золотого лаку» в поліхромному розписі храмових пам'яток дерев'яної пластики 17–19 ст. з колекції Музею волинської ікони / Наталія Шевченко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXII Міжн. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2015 р. – Луцьк, 2015 – С. 141–145; Єфіменко Л. Виявлення прихованих зображень методом рентгенографії на прикладі ікони «Христос Боремельський» із фондового зібрання Музею волинської ікон / Любов Єфіменко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXII Міжн. наук. конф. – С. 77–78; Шевченко Н. Дослідження матеріалів розпису в техніках кольорових лаків пам'яток дерев'яної поліхромної скульптури XVII–XIX ст. з колекції Національного художнього музею України (м. Київ) та Музею волинської ікони (м. Луцьк) / Наталія Шевченко // Дослідження, консервація, реставрація пам'яток історії та культури: традиції, інновації. Наук. доповіді X Міжн. наук.-практ. конф. (Київ. 24–27 травня 2016 р.) – Київ, 2016 – С. 372–377; Єфіменко Л. Рентгенографічні дослідження творів XVII ст., що приписуються колу майстрів Білостоцького малярського осередку / Любов Єфіменко // Дослідження, консервація, реставрація пам'яток історії та культури: традиції, інновації... – С. 108–113; Шевченко Н. Хіміко-технологічні ознаки поліхромного розпису фрагментів іконостасів XVII початку XIX ст. з храмів Волинського регіону (за результатами дослідження колекції храмової пластики Музею волинської ікони м. Луцька) / Наталія Шевченко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXIII Міжн. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 жовт. 2016 р. – Луцьк, 2016 – С.86–90; Єфіменко Л. Метод музейної рентгенографії при виявленні прихованих зображень в творах іконопису Волині / Любов Єфіменко // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Мат. XXIII Міжн. наук. конф. – С. 97–99.

20. Науковий архів Волинського краєзнавчого музею.

Акт обстеження фондів, експозиційних приміщень та експонатів із Волинського краєзнавчого музею та його відділів: Музею волинської ікони і Художнього музею від 8 листопада 2016 р. – 15 с.

21. Науковий архів Волинського краєзнавчого музею.

Результати ентомологічного обстеження приміщень фондів Музею волинської ікони від 14 листопада 2018 р. – 7 с.

22. Василевська С., Вигодник А. Маркетингова діяльність Музею волинської ікони / Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник // Волинський музей: історія і сучасність. V Всеукр. наук.-краєзн. конф., присвячена 85-річчю Волинського краєзнавчого музею та 24 річчю Незалежності України, Луцьк, 2014 – С. 26–31; Василевська С., Вигодник А. Популяризація колекції Музею волинської ікони у виставковій діяльності / Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник // Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання. Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (з нагоди 35-річчя заснування Музею мистецтв Прикарпаття). Музей мистецтв Прикарпаття, 8-9 верес. 2015 р. – Івано-Франківськ, СІМІК, 2015 р. – с. 102-103.

Олена СТАРИКОВА (Луцьк)

ДО ПИТАННЯ ІЗ ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ М. ЛУЦЬКА: МІЖНАРОДНА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА АКЦІЯ «НІЧ МУЗЕЇВ» (2009–2018)

Європейська «Ніч музеїв» – щорічний захід, який проводиться у травні, в найближчу до Міжнародного дня музеїв ніч, з суботи на неділю. Її мета полягає в демонстрації колекцій музеїв різних профілів і спрямувань, їх можливостей та потенціалу. «Ніч музеїв» було започатковано Міністерством культури Франції у 2005 році під егідою ICOM та UNESCO. Перша така подія відбулася в Берліні у 1997-му році, друга – у Франції 1999-го. Україна приєдналася до цієї всесвітньої акції у 2008 році, а у 2009 році – вже і Художній музей у Луцьку (відділ Волинського краєзнавчого музею), який створив свій власний варіант цієї міжнародної мистецької події.

Новаторська ідея долучитись до ініціативи музейної спільноти Європи стала успішним проектом невеликого колективу Художнього музею під керівництвом завідувача Зої Навроцької на багато років. Він отримав схвальні відгуки і став резонансною подією у культурно-мистецьких заходах Луцька. Його мета: популяризація здобутків української культури в контексті світових надбань, привернення уваги до значимих подій в історії держави та імен її творців, знайомство із «золотим» фондом музею та діяльністю сучасників: художників, поетів, майстрів народного мистецтва, музичних гуртів, вокалістів та ін. Організаторам події вдалось оминати банальних сценаріїв проведення подібних заходів, кожен з яких, концептуально споріднений з попередніми, відрізняючись темою, символікою, головним дійством – ставав важливою подією в історії міста. Працівники музею використовували достоту великий арсенал виражальних засобів різних видів культури: образотворчого мистецтва, музики, літератури, театру. Символічним покровителем свята було обрано образ Василя-Костянтина Острозького (1526–1608) (фото 1), найвідомішого представника українського княжого роду Острозьких, політика і мецената, діяльність якого стала взірцем для наслідування для десятків поколінь українців і нас сьогоднішніх, зокрема. Зображення портрета князя із колекції музею було використане для значка в обрамленні кольорової стрічки, який став невід’ємним атрибутом традиційного свята впродовж років. Він асоціативно нагадував ордені часів Речі Посполитої.

Щороку змінювались місця локацій «Ночі музеїв». Ними ставали зали постійної експозиції та виставкові площі музею, подвір’я замку Любарта, його вежі та підземелля, крипта церкви Іоана Богослова. Особливої урочистості та святковості дійству додавало декоративне оздоблення інтер’єру музею, його фасаду та прилеглих територій квітковими гірляндами, вінками, композиціями. Над цим працював творчий колектив музею, а також студенти Волинського державного училища культури та мистецтв імені І. Ф. Стравінського під керівництвом педагогів Руслани Вронської та Софії Пасюк. Велика увага приділялась друкованій продукції (банер, афіші та запрошення) у авторському виконанні фотохудожника Віктора Чухрая, дизайнера Ольги Щерби. Ці, щоразу ексклюзивні речі, увиразнювали зміст події, сприяли розкриттю її теми і фіксації у просторі та часі.

Ніч з 17-го на 18-те травня 2009 року була надзвичайно хвилюючою для працівників музею, адже вони вперше приймали своїх поважних гостей, відчуваючи велику відповідальність перед громадськістю. Тоді темою свята стала розмова про славні імена Великих предків та їх діяння, а також – здобутки української музичної культури минулих часів. Урочистості події додав значок із портретом Острозького, прикрашений бантом ультрамаринового тону – його на згадку отримав кожен учасник. На короткий проміжок часу

Художній музей

Портрет князя Василя-Костянтина
Острозького (біля 1524/1525 - 1608)

загальноєвропейська акція Ніч музеїв

Луцьк 2009

1. Афіша першої «Ночі музеїв-2009».

4. Ансамбль старовинної музики «Львівські менрестрелі» (мистецький керівник: Олена Дадукевич). 2012.

6. Під час презентації виставки творів Дмитра Стецька та Катерини Ганейчук «Богові і Батьківщині» в рамках культурно-мистецької акції «Ніч музеїв-2017».

2. Опера-хвилинка «Ноктюрн» Миколи Лисенка у виконанні вихованців вокальної майстерні «Лучано» (керівник: Сергій Бень). 2009.

3. Виступ «A capella Leopoldis» (керівник: Роман Стельмацук). 2009.

5. Запрошення, значки. «Ніч музеїв-2016».

*Автори фотозйомок – Віктор Чухрай і Леонід Максимов, автор дизайну друкованої продукції (значків, афіш та запрошень) – Ольга Щерба.

велика зала музею перетворилась на камерну сцену домашнього театру. У першій частині культурно-мистецької акції присутні отримали унікальну можливість почути виконання одного з блискучих творів видатного українського композитора Миколи Лисенка (1842–1912) – оперу-хвилинку «Ноктюрн» на лібрето Людмили Старицької у постановці відомого у Луцьку вокаліста і педагога Сергія Бень. Як і за сюжетом музичного твору, дійство розпочалось рівно опівночі, коли у шляхетському будинку оживають старовинні предмети. Людські емоції й переживання героїв твору передавали сольні партії Цвіркуна (Олександр Голошук), Цвіркунки (Анна Раєва), Вакханки (Інна Кириченко), Офіцера (Сергій Бень), Пани (Анна Зарицька), Покоївки (Соломія Сидун) (фото 2). Усі вони – вихованці вокальної майстерні «Лучано», створеної у 2006 році за ініціативою Сергія Бень. Музичний супровід здійснював Камерний оркестр Інституту мистецтв ВНУ імені Лесі Українки під керівництвом Ігоря Гриньківа (1957–2012), який зробив оркестрування фрагментів опери М. Лисенка. Ольга Бень виконувала партію фортепіано. Текст від автора читала заслужена артистка України Лариса Зеленова. Кожен присутній у залі неначе подумки перенісся у далекий час, в якому жив автор твору, час шляхетності та романтизму.

У другій частині «Ночі музеїв-2009» лучани вперше почули виступ колективу зі Львова «A capella Leopolis» (фото 3) під керівництвом Романа Стельмашука, з яким у подальшому колектив Художнього музею пов'язали спільні творчі проекти. Спрямований на відродження партесних концертів (від. лат. сл. *partes* – голоси), започаткованого в українській музиці на межі XVI – XVII ст. ст., ансамбль у Луцьку презентував унікальну програму української музики бароко «Седе Адам прямо Рая». Його учасники (сопрано – Оксана Гриценко, Людмила Капустіна, Мар'яна Винар, альт – Романна Гунько, Василина Талько, Люба Тихан, тенор – Володимир Гандзало, Богдан Яскевич, Роман Стельмашук, бас – Тарас Грудовий, Василь Чучман, Дмитро Губ'як) продемонстрували один із кращих взірців багатоголосного церковного співу, який вражав своїми тональними барвами та мелодикою. Продовженням свята «Ночі музеїв-2009» стало дружнє спілкування гостей та солодкі почастунки від бренду «Rozzallini».

Новий проект «Мистецтво, талант, творчість в контексті історії, особистих біографій митців», присвячений українській культурі XVIII століття, було презентовано на «Ночі музеїв-2010». Як і в попередні роки, патроном свята став Василь-Костянтин Острозький, портрет якого зображено на запрошенні та традиційному значку-символі. Головний мажорно-величний акорд усьому святковому дійству в пошану Великому Українцю задали слова українського письменника, мовознавця початку XVII століття Мелетія Смотрицького (бл. 1577 – 1633) із епіграми на герб Їхньої Світлості Їхньої Милості Острозьких: «... І ти, о чесний князю, шляхом предків власних Живи, тривай побожно в замислах прекрасних, Батьківська віра в тебе має хай патрона – нев'януча для слави вічної корона...» (1608 р.) [1, ст. 148-149]. Вони спонукали згадати ім'я відомої історичної постаті, діяння Великого князя і наших попередників на благо розвитку української культури. Візуальним фоном мистецької акції стала виставка із колекції Волинського краєзнавчого музею «Оповіді Святого Письма у західноєвропейському малярстві XVIII століття», на якій були представлені артефакти із колекцій ВКМ.

Головною родзинкою «Ночі музеїв-2010» стало музичне дійство. В його основу лягла сюжетна лінія про життєву драму двох геніїв – Моцарта і Сальєрі. Написана кілька століть тому, вона відображає і трагедію українських митців різних часів. Цю головну ідею концертної програми було розкрито у низці презентованих музичних творів XVIII століття. «Концерт С-Дуг у трьох частинах» Антоніо Сальєрі (1750–1825) виконав струнний квартет Волинської філармонії (Ольга Савчук та Ірина Вівчарук (скрипка), Ольга Панащук (альт), Ніна Бреднева (віолончель), солісти – Михайло Вівчарук (флейта), Мирослав Гоцко (гобой). Аспірант ВНУ імені Лесі Українки Сергій Горбач (Моцарт) та артист Волинського обласного музично-драматичного театру імені Тараса Шевченка Сергій Бень (Сальєрі) вразили виконанням опери російського композитора Н. Римського-Корсакова «Моцарт і Сальєрі». Влучним доповненням цих номерів стала музична композиція Вольфганга Амадея Моцарта (1756–1791) «Маленька нічна серенада» у відтворенні струнного квартету (О. Савчук, І. Вівчарук, О. Панащук та Н. Бреднева). Вишукані твори українських авторів XVIII століття (давні церковні співи з українських ірмологіонів XVI-XVII ст. та музика «золотої доби» (М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя) виконав ансамбль «Калофонія» Львівської музичної академії імені М. Лисенка під керівництвом о. диякона Тараса Гурдового.

Третю Міжнародну культурно-мистецьку акцію із традиційною символікою у Художньому музеї було проведено у 2011 році. Тоді зібранню друзів-однодумців та поціновувачів мистецтва було запропоновано цікаву мандрівку сторінками вітчизняної та європейської культур. Епіграфом проекту стали слова Дем'яна Наливайка (...? – 1627) на герб родини Острозьких: «...будь звияжцем або вми, змагавшись сміло За Вітчизну, щоби люди поминали тебе мило...» [1, ст. 147]. У першій частині святкової програми гості познайомились із творчістю відомих луцьких митців. Фотохудожник Віктор Чухрай презентував

виставку «День за днем», яка розповідала про діяльність Художнього музею впродовж останніх років, його пріоритети, пошуки й здобутки. Її доповнила міні-експозиція «Волинське альфреско», що була збудована із полотен знаних у Луцьку художників: Костя Борисюка, Галини Івашків, Наталі Кумановської, Андрія Русановича та Сергія Корся, що продемонструвала різноплановість творчих шукань кожного з цих художників на ниві мистецтва.

Музично-поетичну частину «Ночі музеїв-2011» було розпочато традиційним читанням віршів українських поетів давніх часів на честь роду Острозьких та вишуканим концертом класичної музики, на якому звучали арії з відомих опер та оперет не тільки українських, а й західноєвропейських композиторів (Луїджі Ардіті, Амадея Моцарта, Джоаккіно Россіні, Джузеппе Верді, Миколи Лисенка, Йоганна Штрауса, Імре Кальмана, Михайла Жербіна, Анатолія Кос-Анатольського). Мовою оригіналу їх виконали справжні майстри своєї справи: артисти Волинської обласної філармонії та Волинського обласного музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка Ірина Малашевська (сопрано) та Сергій Бень (бас). Партію фортепіано зіграли Петро Сухоцький та Світлана Мішеніна. Також в рамках події гості отримали можливість почути у виконанні Сергія Бєня відомі шлягери українських композиторів: Олександра Білаша, Ігоря Шамо, Степана Сабадаша та ін. Ще одним, достоту несподіваним подарунком цього вечора, стала моно-вистава «Річард після Річарда» – режисерська праця заслуженого діяча мистецтв України Ірини Волицької (м. Львів) за мотивами драми Вільяма Шекспіра «Річард III». Це авторське прочитання і переосмислення відомого твору XVI століття було презентовано артисткою творчої майстерні «Театр у кошику», заслуженим діячем мистецтв України Лідією Данильчук. Вона, використовуючи модерні засоби, надала відомому твору сучасного звучання, проектуючи події, стосунки, що описані Шекспіром декілька століть тому, на історію рідної землі і народу. Показ міні-вистави у архітектурно-просторовому середовищі крипти давньої церкви іще більше увиразнювала цю думку. Ця ж сама ідея (трагізм долі українського народу) була втілена і в образах малярства художника Миколи Кумановського, виставка якого стала візуальним фоном події 2011 року. Несподіваною та приємною частиною програми «Ночі музеїв» було вручення почесних грамот імені Його Величності Костянтина Острозького людям, які впродовж року своєю працею особливо прислужились вітчизняній культурі; меценатам, які сприяли діяльності Художнього музею. І на завершення гостям дійства було запропоновано спільне осмислення побаченого, обговорення одвічно актуальної теми: «Що таке людина? У чому полягає її призначення? Що в ній переважає: дух чи плоть, земне чи небесне?», бо як сказав в давнину Кирило Транквіліон-Ставровецький (? – 1646): «Людина – це світло і темрява, ангел і звір...».

Гаслом проекту четвертої «Ночі музеїв-2012» були слова святого Августина: «Хочеш досягнути велике? Тоді починай з малого». У вступному слові завідувач музею Зоя Навроцька звернулася до присутніх словами Мілоша Формана: «Не кричи про весь світ – скажи про своє село, але так, щоб всі почули». Іншими словами, кажучи: «Гортаючи сторінки історії та культури своєї малої батьківщини, можна усвідомити значимість великого». Тож, за задумом організаторів, метою «Ночі музеїв-2012» було пригадати імена творців історії Волині і Луцька, нагадати сучасникам про їх вагомий внесок у культурно-мистецьку скарбницю нашого краю. Першою локацією стало підземелля церкви Іоана Богослова XII ст., де усі присутні стали учасниками надзвичайного і важливого обряду запалення свічок та поминання будівничого Луцького замку Дмитра-Любарта – знакову особистість в історії України. Його провели вікарій Волинської єпархії, єпископ Володимир-Волинський Матфей та староста кафедрального собору Святої Трійці, протоієрей Володимир Подолець у супроводі співу студентів Волинської православної богословської академії. У священному місці прозвучала молитва святого Кипріяна – її колись було прочитано ним над могилою Великого князя. Луцький історик Петро Троневи́ч розповів про життя та діяння Дмитра-Любарта та про його час.

Згодом бесіда, зазначена у програмі дійства, продовжувалась у приміщенні Художнього музею. Її візуальним тлом, як і всієї події в цілому, стала виставка творів малярства та художнього фото луцьких митців «Послання брату», яку було розгорнуто напередодні. Гості дізналися про таємниці будівлі музею (в минулому – Будинку повітової канцелярії і шляхетського суду), читанням величального вірша-епіграми Мелетія Смотрицького вшанували пам'ять князя Василя-Костянтина Острозького – іще одного сподвижника української культури, патрона свята «Ніч музеїв» у Луцьку.

Родзинкою події стала вистава «Три радості» за мотивами твору геніального українського поета доби «Розстріляного відродження» Володимира Свідзинського (1885–1941) у постановці київського театру «Мушля» (художній керівник – заслужений діяч мистецтв України Петро Архипчук). Присутніх полонила прониклива гра акторів: Наталки Сопіт, Олени Степаненко, Василя Гоцьки, Ірини Бондаренко та Дарини Кривошей. Влучним доповненням до цього став виступ дослідниці творчості Володимира Свідзинського

Елеонори Соловей. Анатолій Свідзинський (1929–2019), племінник поета, професор, доктор фізико-математичних наук, познайомив гостей із біографією свого дядька, акцентуючи увагу на трагедії митців його покоління, прочитав напам'ять низку його поетичних творів. Перед початком святкової програми Зоя Навроцька представила безцінний подарунок – полотно «Діти» (нині, атрибутоване як копія з твору австрійського художника Йозефа Грассі (1757–1838), знаходиться у постійній експозиції Художнього музею), що було відреставроване на кошти меценатів: родини Олени та Петра Пилипюків з Луцька. Анатолій Квасюк, художник-реставратор, розповів про етапи роботи над цим твором.

В рамках «Ночі музеїв-2012» розважальну частину «Зорі над Луцьким замком» презентував концерт «Львівська лютнева табулатура XVI століття» (з розшифровок Леві Шептовіцького) у виконанні ансамблю старовинної музики «Львівські менестрелі» (мистецький керівник – Олена Дадукевич) (фото 4). Учасники колективу продемонстрували віртуозну гру на старовинних альті, віолончелі, дарбуці, бароковій скрипці, блок-флейті сопрано, сопілці тощо. Магія звучання цих давніх інструментів полонила увагу кожного, хто прийшов на свято до музею. Співпереживаючи разом з акторами, музикантами, доповідачами, глядач щиро реагував на почуте та побачене, стаючи справжнім учасником проекту.

«Ніч на варті з Великими»... Під такою назвою відбувся культурно-мистецький проект у 2013 році. В цей час у приміщенні музею проводився капітальний ремонт. Однак, не зважаючи на це, організатори не відступили від багаторічної традиції. Проект «Ніч музеїв-2013» мав на меті нагадати сучасникам імена відомих історичних постатей, згадати їхні благі справи, натхненними молитвами, думками та добрими словами гідно вшанувати пам'ять князів Дмитра-Любарта та Василя-Костянтина Острозького, представників олицької гілки роду Радзивілів, поета Данила Братковського, гетьманів-звитяжців Івана Виговського і Павла Тетерю – тих, хто боронили свою землю – мечем або словом, дбаючи про спокій, освіту, віру та культуру власного народу. І знову, як і в попередні роки, патроном свята було обрано князя Василя-Костянтина Острозького. Значок із зображенням його портрету в обрамленні стрічки світло-фіолетового кольору отримали на згадку усі гості та учасники свята.

Розпочалась подія у церкві Іоана Богослова із поминання Його Величності князя Дмитра-Любарта і достойників землі Волинської. Молитву святого Кипріяна прочитав митрополит Луцький і Волинський Владика Михайл у супроводі хору студентів Волинської духовної академії УПЦ КП. Локацією подальшого святкового дійства стало подвір'я Луцького замку, що біля будівлі Художнього музею. Тут, на імprovізованій сцені, прозвучали розповіді науковців про сторінки вітчизняної історії, українські шляхетські роди та їх відомих представників. Куратор проекту Зоя Навроцька познайомила гостей із міні-виставкою авторських варіантів гербів Івана Виговського, Данила Братковського, князів Радзивілів та Острозьких, долі яких невід'ємно пов'язані з Луцьком. Їх створив Дмитро Зінко, науковий співробітник Художнього музею. Влучним доповненням цієї експозиції під відкритим небом став традиційний проект фотохудожника Віктора Чухрая «День за днем», який розкривав тему діяльності музею.

Виступ гурту «Хорея Козацька» (м. Київ) із концертом давньої української музики XVI–XVIII століть став родзинкою «Ночі музеїв-2013». Він супроводжувався влучними коментарями лідера гурту, заслуженого діяча мистецтв України Тараса Компаніченка про історію та культуру минувшини. В контексті розмови ним було зачитане «Слово боярина Горзова» (XVI ст.): «...лети, Любезнеє чудо! Лети! Чуєш, звиняща труба зоветя на місто слави! Бог да благословить твої поступки, а я щирою молитвою і желанієм добрим буду ти на поміч. Иди, і за нашу вольность і слободу іли починь, іли знев славен і предкам твоїм рамен повернися...». Цю, незвичну для сучасного слухача мову, було забарвлено грою на малій суремці учасниками «Хореї Козацької».

«Ніч музеїв-2014» відбулась у рік кардинальних змін та початку драматичних подій в історії України. Вона була присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Григоровича Шевченка, добі романтизму. Назва проекту «...Тоді я веселий, тоді я багатий, Як буде серденько Поволі гуляти!» [5, с. 33] була співзвучна настрою українського суспільства на порозі зрушень, віри у щасливе майбутнє, невмирущим ідеям романтизму людей, які відстоювали права народу на Майдані. Портрет Великого Кобзаря у поєднанні із квітами, які в народі називають «розбите серце» (наче небайдужі долі України серця, серед яких, безперечно, був і Тарас Шевченко), було зображено на запрошенні та значку із жовтою стрічкою.

Дійство розпочалось із братської молитви за Україну біля кам'яного престолу у підземеллі церкви Іоанна Богослова (XII ст.) за участі ігумена Костянтина та насельників Жидичинського монастиря. Тарас Компаніченко, давній друг музею, знову натхненно озвучив усім присутнім вибрані твори Тараса Шевченка в музичному аранжуванні. Згодом у великій залі музею разом зі своїм колективом «Хорея Козацька» він презентував концертну програму «Співи, музика та поезія українського романтизму». Для гостей свята в музичному обрамленні звучали твори Шевченка, Куліша, Гоголя, Боровиковського, Руданського,

Маркевича та інших авторів. Пізнавальним доповненням сценарію дійства став виступ доктора історичних наук, професора, викладача СНУ імені Лесі Українки Світлани Гаврилюк про дослідження професора Київського університету М. Д. Іванишева (1811–1874) питання участі Тараса Шевченка в археографічній комісії на Волині у 1840-х – 1850-х роках. Його доповнила розповідь краєзнавця Юрія Мазурика про історію Свято-Троїцької церкви в с. Вербки на Ковельщині, зображення якої збережено на графічному малюнку поета. Завершальним акордом події «Ніч музею-2014» стало спільне виконання учасниками та гостями Гімну України – символу патріотизму, звитяги, духовного єднання народу.

«Вірність землі і преданням...» – напис, запозичений зі старовинної козацької шаблі, став назвою культурно-мистецького проекту «Ніч музеїв-2015». Кожен його розділ розкривав тему мужності, честі, відваги українських лицарів минулих століть та воїнства сьогодення. Одним із таких героїв в українській історії був гетьман Іван Виговський (?-1664). Його постать, заслуги і поразки – головна тема події у Художньому музеї 2015 року. І це не випадково, адже певний період життя Виговський був урядником Луцького староства. Суд, в якому він працював, знаходився на території замку Любарта. На підмурівках цієї споруди у кінці XVIII було збудовано Будинок канцелярії та шляхетського суду (нині це – приміщення Художнього музею).

Традиційно мистецька акція розпочалась молитвою за Україну в церкві Іоанна Богослова (XII ст.), поминанням усіх полеглих за волю нашої неньки-батьківщини біля меморіальної дошки Івану Виговському (її було встановлено на фасаді приміщення Художнього музею, урочисто відкрито й освячено 24 жовтня 2010 року; створено коштом фундаторів: Козацького Стрілецького Братства, Луцького міського голови Богдана Шиби, адвоката Петра Стеха, видавництва «Ініціал» (автор – художник Микола Кумановський, архітектор – Віктор Федосюк). Одним із учасників події, Тарасом Компаніченком, було зачитано текст «Маніфесту Війська Запорозького до володарів Європи» (1658 р.).

Значимою частиною програми стала презентація виставки «Ікони на ящиках з-під набоїв: мистецтво, що перетворює смерть на життя». Модератор свята Зоя Навроцька познайомила присутніх із автором ідеї проекту: іконописцем Олександром Клименком та Геннадієм Друзенком, урядовим уповноваженим з питань етнонаціональної політики, головою наглядової ради Першого добровольчого мобільного шпиталю ім. М. Пирогова. Опісля був проведений благодійний аукціон-продаж ікон з виставкового проекту: отримані кошти спрямовані на підтримку військового шпиталю. Одним із благодійників було куплено ікону «Святий Миколай». Після освячення біля престолу церкви Іоанна Богослова її урочисто передали до колекції Волинського краєзнавчого музею.

Концертну програму «Ночі музеїв-2015» презентували давні та нові друзі музею: Тарас Компаніченко – кобзар, заслужений артист України, керівник гурту «Хорея Козацька» (м. Київ); Василь Лютий – бандурист-бард; Борис Гуменюк – поет, боєць батальйону ОУН (81-а Житомирська аеромобільна бригада); Ярема Шевчук – лірник, боєць 81-ї Житомирської аеромобільної бригади; Тарас Силенко – кобзар, заслужений артист України. На завершення культурно-мистецької акції усі, хто завітав у цей вечір до Художнього музею, під нічним небом в унісон виконали старовинний український кант «Похвала святому Миколаю» – охоронцю Луцька та містян.

Міжнародна культурно-мистецька акція «Ніч музеїв-2016» була присвячена пам'яті Лесі Українки (1871–1913). В рік 145-річного ювілею від дня народження поетеси організатори проекту пропонували не лише пригадати святе для кожного українця ім'я Великої землячки, а й спонукали подивитись на її життя і творчість з дещо іншої точки зору, розставивши нові акценти в її мистецькому доробку. Епіграфом свята стали слова Лесі Українки, особливо актуальні сьогодні: «Хто визволиться сам, той буде вільний, Хто визволить кого, в неволю візьме» [4, с. 401-402], а образ Лариси Косач – його головним символом. На традиційному значку із зеленою стрічкою було подано репродукцію портрета Лесі Українки відомого художника-графіка Софії Каррафи-Корбут (1924–1996) (фото 5). Кожен, хто завітав на музейне свято, проходив крізь символічну арку, декоровану пишною травневою зеленню та бузком, що асоціативно нагадувала волинський ліс, оспіваний у «Лісовій пісні». Окрасою події був герб-реконструкція родини Косачів «Косач», над яким працював волинський художник Сергій Корсай. На тлі виставки творів графіки Софії Каррафи-Корбут із колекції Волинського краєзнавчого музею (ілюстрації до драми-феєрії «Лісова пісня» [3]) відбулась цікава і змістовна розмова про поетесу. З коментарями про сторінки біографії, творчість Лариси Косач, експозицію виставки виступили завідувач Колодяжненського літературно-меморіального музею Віра Комзюк і завідувач Художнього музею, куратор проекту Зоя Навроцька.

У великій залі музею відбулось головне музично-поетичне дійство вечора. Його першу частину презентував фортепіанний концерт творів Людвіга ван Бетховена (1770–1827) та Фридерика Шопена (1810–1849), який став символічним містком у минуле: час, коли жила і творила велика поетеса. На

межі XIX–XX ст. ці та інші твори звучали в салонах європейської аристократії, вони були улюбленими композиціями і Лесі Українки. У музеї їх виконали заслужений працівник культури України Ірина Циганкова та Дарина Зубчук, лауреат міжнародних конкурсів, Всеукраїнського огляду-конкурсу за програмою Українського фонду культури «Нові імена України». Юна піаністка зіграла і власний твір на вірш Лесі Українки «Прощання з фортепіано», демонструючи блискучий вишкіл та натхненно-зворушливе виконання композиції. Поетичним акцентом програми «Ночі музеїв-2016» стали вибрані вірші Лесі Українки, сцени із вистав «Одержима», «На полі крові», «Розмова» у прочитанні Лідії Данильчук зі Львова, заслуженої артистки України, та Ірини Волицької, режисера ТМ «Театр у кошику», заслуженого діяча мистецтв України (м. Львів). Гарним доповненням дійства стала Соната для фортепіано №23 Людвіга ван Бетховена, відомої під назвою «Апасіоната». Іще один твір, який надихав Лесю Українку, виконав талановитий лучанин Мікаел Гюлазян, учень Ірини Циганкової, випускник Національної музичної академії імені Петра Чайковського, лауреат міжнародних конкурсів.

У 2017 році в рамках Міжнародної культурно-мистецької акції «Ніч музеїв» було запропоновано нову програму під назвою: «Українське рицарство: відвага і честь». Концептуально пов'язана із попередніми, вона акцентувала увагу на іще одній дуже актуальній сьогодні темі: звитяги, честі, духовної величчї захисників України від найдавніших часів і аж до нині. Епіграфом події стали слова зі старовинного Троїцького канта доби Івана Мазепи (зі Збірника пісень XVII століття під редакцією Михайла Грушевського): «Гетьману пану подай булаву, Всему рицарству вічну славу...». Тож проект мав на меті долучити глядачів до особливого інтелектуального дійства, хоча б на мить занурити їх у глибину світової та вітчизняної культури, виявити зв'язки із сучасністю, захопити досі незнаними фактами, іменами, спонукаючи, водночас, осмислювати власну причетність до справи збереження й примноження мистецької спадщини своєї вітчизни.

Урочисте дійство розпочалось із традиційного читання Вірша на герб Його Величності князя Костянтина Острозького. Його яскравою подією стала презентація виставки творів Дмитра Стецька (м. Тернопіль) та Катерини Ганейчук (м. Луцьк): «Богові і Батьківщині», яка розкривала головний зміст проекту (фото 6). Послугуючись виразними засобами професійного та народного мистецтва ці два художники різних поколінь продемонстрували свій вишкіл, індивідуальний стиль, трепетне ставлення до національних традицій. У кожному їх творі, представленому на виставці, прозвучав лейтмотив патріотизму, пошани до звитяжців нашої історії, спогадів про скорботні сторінки їх поразок та радісні моменти перемог.

У суголоссі із проголошенням Євросоюзом Роком культурної спадщини в ніч з 18 на 19 травня відбулась десята культурно-мистецька акція «Ніч музеїв-2018». Епіграфом ювілейного свята став іще один крилатий вислів Святого Августина: «Майбутнє народжується в минулому і сьогодні». У цій короткій фразі, за задумом організаторів, було приховано глибокий зміст, який зримо розкривав виставковий проект «Свічадо» – діалог традицій й десятків поколінь українців, нерозривний зв'язок із минулим крізь призму дня сьогоднішнього. В рамках його в експозиції вперше були представлені старі графічні портрети представників родини магнатів Радзивілів, ікони, церковна скульптура, вжиткові предмети давніх волинських майстрів із фондів Волинського краєзнавчого музею, в яких закарбовані здобутки мистців різних епох, які доносять до нас мудрість віків і є орієнтиром на майбутнє. Поряд із музейними артефактами шляхетно поєдналися і роботи сучасних авторів (Олександра Дишка, Катерини Ганейчук, Геннадія Юр'єва, Сергія Шмида, Михайла Штика, Сергія Корсая), які з любов'ю вдивляються у сторінки історії, вивчають автентичні традиції, намагаючись вдихнути в них нове життя і, неначе символічно, відновити перерваний ланцюг епох. Однак, не лише на сивій давнині, а й довкола зовсім недалекого минулого – XX століття – була сфокусована увага учасників свята. До програми «Ночі музеїв-2018» також був долучений спогад про лучанина Костянтина Шишка (1940–2001) – поета-неокласика, художника, людину істинно драматичної долі. А на малій сцені музею у прочитанні молодих акторів театру-студії «Коло Лесі» під керівництвом заслуженої артистки України Світлани Органісти було представлено його поему «Серце матері» [2, ст. 214-231] – багатомовний символ невинної боротьби за волю Батьківщини.

Справжньою родзинкою ювілейного дійства став концерт вокальної музики – подарунок гостям, учасникам, усім музейникам з нагоди професійного свята – Міжнародного дня музеїв. У виконанні відомих оперних співачок: солістки Львівської філармонії, заслуженої артистки України Лілії Коструби (сопрано) та солістки Львівського національного театру опери та балету ім. Соломії Крушельницької Марфи Шумкової (мец-сопрано), заслуженої артистки України Ярослави Матюхи (партия фортепіано) – прозвучали твори європейської класики. Своїм виконанням ці відомі оперні дівки продемонстрували силу традицій школи українського вокалу як величного надбання вітчизняної культурної спадщини. Їх виступ

викликав бурхливі оплески, виконання творів на біс і став блискучим завершальним акордом ювілейної «Ночі музеїв-2018».

Десять років у Художньому музеї тривав традиційний культурно-мистецький проект. За кожною його подією стояв невеликий згуртований колектив однодумців на чолі із завідувачем, автором ідеї та головним натхненником Зосєю Навроцькою. У різні часи над ним працювали: Олена Старикова, Дмитро Зінко, Оксана Вознюк – наукові співробітники музею. Для кожного з них цей проект став своєрідним професійним вишколом, можливістю розширити свій інтелектуальний кругозір, отримати нові знання з історії України та Європи, музики, костюма і театру, вітчизняної та зарубіжної літератури. Разом із ними до вельми шляхетної справи відродження та творення культури своєї Батьківщини долучались й інші працівники музею, серед яких Антоніна Климюк, Ганна Бойко, Серафима Скрипник, Лариса Лукашевич, Софія Терешкович, Мирослава Концевич, Тетяна Фарина, Катерина Павлюк, Юлія Войцеховська, Олена Чайка, Ольга Щерба, Людмила Панаший.

Своїм успіхом це дійство, великою мірою, також завдячує і участі волонтерів (студентської молоді), підтримці очільників області та міста, Управління культури, з питань релігій та національностей Волинської обласної державної адміністрації, Департаменту культури Луцької міської ради, Волинської єпархії ПЦУ та добродійників: Олені та Петру Пилипокам, Олегу Клімчуку, Богдану Шибі, родині Корсаків, Володимиру Дмитруку та Антону Шотіку. До праці колективу Художнього музею долучались і небайдужі люди, друзі, серед яких – Анатолій Свідзинський, Сергій Бень, Віктор Федосюк, Віктор Чухрай, Руслана Вронська і Софія Пасюк, члени Козацького стрілецького братства та Братства бджолярів землі Волинської «Ройовий стан».

Кожна подія проекту «Ніч музеїв» ставала яскравим мистецьким явищем в житті міста Луцька, а Художній музей – місцем гуртування та єднання людей близьких по духу на засадах патріотизму, гуманізму, любові до мистецтва, турботи про розвиток культури України майбутнього. Десять років поспіль працюючи над проектом, Художній музей у Луцьку зарекомендував себе як сучасна культурно-мистецька інституція, яка, піднімаючи актуальні проблеми морально-етичного виховання, повертаючи із забуття імена достойників української держави, популяризуючи натхненну працю творців дня теперішнього, виховує глядача, впливає на формування суспільної думки, реагує на потреби і виклики сьогодення.

1. *Марсове поле. Книга перша. Героїчна поезія на Україні X – першої половини XVII століть/приміт. В. О. Шевчука. – К.: Молодь, 1988. – 280 с.*

2. *Шишко. К. Пісня дощу: Вибране з неопублікованого: Поезії. (Упорядк. і передм. А. Якубюка). Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2001. – 256 с.*

3. *Українка Л. Лісова пісня: Драма-феєрія в 3 діях; Іл. С. П. Караффи-Корбут/Післяслово Р. Д. Горака. – Львів: Вид-во отців Василіан «Місіонер», 2000. – 134 с.*

4. *Леся Українка Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1986. Т 1 : Поетичні твори /Упоряд. і приміт. О. Ф. Ставицького; Вступ. ст. Л. І. Міценко; Ред. тому І. О. Дзеверін. – 608 с.*

5. *Шевченко Т. Г. Кобзар. Вступна стаття О. Гончара. – К.: Дніпро, 1980. – 613 с.*

Тамара ЛЕВИЦЬКА (Луцьк)

ХРОНОЛОГІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ПОДІЙ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНИКА А. Г. ЛАЗАРЧУКА

У наші дні, коли творчість великих майстрів минулого в основному вивчена, повсякчас зростає інтерес до художників менш відомих. До тих, хто не прокладав нових шляхів у мистецтві і не створив шедеврів історичного значення, але чудово володів секретами своєї професії і писав картини високого художнього рівня. Такі майстри склали більшість у різні епохи і в різних країнах. Але нерідко їх імена губилися у часі і незаслужено замовчувались.

У Волинському краєзнавчому музеї зібрана унікальна джерельна база ще донедавна маловідомого українського художника, уродженця нашого краю Андроника Григоровича Лазарчука (1870–1934). Першим біографом і берегинєю творчого спадку митця стала його донька Олена Михалевич. Вона старанно збрала і записала спогади про батька. Складений нею список усіх відомих їй картин Лазарчука – єдиний і тому дуже цінний матеріал при вивченні його творчості. У 1950–1960-і роки вона подбала, щоб його твори потрапили до музейних збірань України. До Луцька із Борзни, що на Чернігівщині, архів

художника і низку його робіт було привезено в жовтні 1963 року науковим співробітником Волинського краєзнавчого музею Олексієм Ошуркевичем. В особі Ошуркевича творчість Лазарчука знайшла сумлінного дослідника. У наступні роки вивчення життєвого і творчого шляху художника продовжили інші науковці. Було виявлено комплекс архівних документів періоду його навчання в Санкт-Петербурзькій Академії мистецтва. Віднайдено листи Лазарчука до Федора Коваленка, організатора художніх виставок у центрі Кубанського краю – Катеринодарі, активним учасником яких він був. До музею також було передано епістолярні матеріали з родинного архіву онука художника Валентина Лазарчука (Київ) та комплекс інших документів.

Нині збірка творів А. Г. Лазарчука у Волинському краєзнавчому музеї налічує 58 живописних полотен, серед яких знакове – «Молодиця» (1907) та 32 графічних аркушів, виконаних художником у різні періоди творчості у техніці акварелі й олівця. Вивчаючи їх, можемо пізнавати великий масив народного життя, побут, обрядовість, родинні стосунки, споглядати і милуватись поліськими краєвидами, оспіваними художником, вдивлятися в обличчя його сучасників, членів його родини, бачити очі самого Митця. Для Волинського краю постать А. Г. Лазарчука стала мистецьким камертоном національного образотворення.

1870, 3 січня	народився в багатодітній родині Ксенії Косміної і Григорія Лазарчука-Комаря в селі Уховецьк Любитівської волості Ковельського повіту Волинської губернії. Був четвертим хлопчиком у сім'ї. Старші брати – Степан (1859 р.н.), Федір (1860 р.н.), Трохим (1867 р.н.), молодша сестра Текля (1873р.н.)
1870, 4 січня	священник Йосип Колядинський охрестив новонародженого в парафіяльній церкві села. Хрещеними батьками були селянин із Уховецька Аверкій Гнатюк і рекрутка Євдокія Півень.
1876	померла мати Ксенія Косміна. Батько одружився вдруге.
1879	помер батько Григорій Григорович Лазарчук-Комар, колишній кріпак, відставний миколаївський солдат (був відданий до війська на 25 років), учасник героїчної оборони Севастополя під час Кримської війни 1853–1856 рр. В Уховецьку він отримав від громади невеликий шмат землі для городу, стельмахував, був гарним майстром столярної справи. Дітей теж навчав ремеслу.
1879–1880	жив у родині старшого брата Степана, допомагав рідним у господарстві, пас худобу, виявив хист до малювання.
1880	закінчив початкову школу.
1880–1884 (?)	перебував на навчанні у маляра-іконописця в Ковелі, частково отримав перші мистецькі навички. Ошуканий у своїх надіях (маляр мало приділяв уваги учню, більше змушував виконувати хатню роботу, бути хлопчиком на побігеньках), таємно залишив вчителя.
1884–1886	навчався в церковно-учительській школі в селі Брикові (тепер Шумського району на Тернопіллі). Школа готувала вчителів для церковно-учительських семінарій, перебувала під патронатом графині Антоніни Блудової, письменниці, просвітниці, благодійної діячки, в домі якої і містилася.
1886, листопад – 1889, червень	навчався у Рисувальній школі Почаївської Свято-Успенської лаври, оволодівав секретами іконописного мистецтва, був у числі її кращих учнів.
1886–1888	з групою лаврських іконописців розмальовував Печерну церкву преподобного Іова Почаївського, яка має найбільше культове значення після головного Успенського собору. Сюжетами розписів стали сцени з життя Іова Почаївського. Також брав участь в оздобленні іншої лаврської святині – Свято-Троїцької, так званої Теплої зимової (тепер Похвальної) церкви.

1889	зарахований вільнослухачем Санкт-Петербурзької Академії мистецтв. Застав Академію в період її внутрішньої перебудови. У 1895 році реформа була завершена, був прийнятий новий Статут, оновлено склад Ради. В Академію прийшли працювати І. Рєпін, А. Куїнджі, В. Маковський, І. Шишкін.
1891	помер брат Федір.
1891, 1 січня – 1895, 19 серпня	мобілізований до війська, рядовий Іжорського резервного полку у Санкт-Петербурзі, пізніше – старший писар. Ввечері відвідував рисувальні класи Академії.
1895, 21 грудня	Рада Академії мистецтв присвоїла звання «некласного художника» і надала право продовжити навчання.
1897, квітень	успішно складає іспити і отримує атестат за № 2274 про закінчення повного курсу Санкт-Петербурзької імператорської Академії художеств.
1897–1899	повертається в Україну, працює вчителем рисунка й живопису в іконописній школі Почаївської Свято-Успенської лаври. Серед його учнів – Іван Хворостецький.
1898	одружується з Синьковською Таїсією Юліанівною, живуть у Почаєві Кременецького повіту Волинської губернії.
1898, 31 грудня	народилася старша донька Олена.
1899, липень – 1900, травень	знову у Санкт-Петербурзі, слухач затверджених при Академії мистецтв Педагогічних курсів, що давали право на викладання малювання в середніх навчальних закладах. Тоді ж відвідує майстерню професора В. Маковського.
1901, лютий	перебуває в Києві, живе на вулиці Мала Володимирська, робить спробу закріпитися у великому культурному центрі.
1901, грудень – 1904, червень	переїздить з сім'єю до Ковеля і працює вчителем чистописання, креслення і малювання у двокласному міському училищі. Можливо, тоді особисто знайомиться з родиною Косачів. Ковельський період – роки становлення А. Лазарчука як художника і педагога.
1902	народжується донька Ганна (Нютя).
1903, 13 серпня	народився син Іполит.
1904, 1 серпня	розпорядженням управляючого Київським навчальним округом переведений на посаду вчителя чистописання, креслення і малювання в Дедеркальську (епархіальну) учительську семінарію.
1904–1913	9 років з родиною живе у селі Великі Дедеркали – адміністративному центрі волості Кременецького повіту (36 км. від Кременця) Волинської губернії (тепер Шумського району Тернопільської області). Вступає в пору творчої зрілості. Вдосконалює майстерність живописця, використовує досягнення пленерного малярства, збагачує палітру багатобарв'ям. Пише найкращу свою картину «Молодиця» (1907). Займається самоосвітою, студіює мистецькі часописи.
1906–1913	виконує обов'язки старости домової церкви Дедеркальської учительської семінарії.

1906–1916	стає постійним учасником періодичних художніх виставок у картинній галереї імені Федора Коваленка в м. Катеринодарі (Краснодар), які відбуваються двічі на рік, та експонує свої твори в інших містах: Сумах, Мінську, Кременці. Картину «Лист солдата рідним» демонструє на виставці в Парижі (нині її місцезнаходження невідоме).
1908, грудень	помирає донька Ганна.
1909	тяжко переживає смерть дочки.
1912	за відмінну службу в Дедеркальській учительській семінарії А. Лазарчука преміюють і утверджують у чині «коллежского ассесора со старшинством».
1912–1914	бере участь в ілюструванні тижневика «Рідний край» і періодичного видання для дітей «Молода Україна». Листується з відомою діячкою української культури Оленою Пчілкою (Драгомановою-Косач Ольгою Петрівною), фактичним редактором і видавцем часописів.
1913, квітень	переведений на посаду вчителя малювання і чистописання в Конотопську жіночу гімназію.
1914, вересень	отримує запрошення від директора Кременецького 8-класного комерційного училища.
1914, жовтень – 1915, листопад	викладає малювання, креслення, сницарство у Кременецькому 8-класному комерційному училищі. Перша світова війна руйнує усі плани. Училище закривають.
наприкінці 1915-х переїздить з родиною до Борзни – старовинного козацького містечка на північному сході Чернігівщини.	
1915–1918	викладає малювання і креслення в Борзнянській професійно-технічній школі.
1916	відкриває власну студію для здібних дітей, її також відвідують дорослі. Заняття відбуваються тричі на тиждень. Студійці малюють олівцем або тушшю гіпси, академічні постановки, живу натуру, пишуть акварельними і олійними фарбами, ходять на етюди. У ній навчались майбутні відомі художники – Володимир Костецький, Іполит Лазарчук, Михайло Фрадкін, Студія проіснувала кілька років.
1918	народився син Олексій.
1919	очолює Художні курси для дорослих у Борзні, викладає там образотворче мистецтво.
1919	за дорученням Борзнянського райвідділу народної освіти засновує краєзнавчий музей.
1920–1922	завідує Борзнянським краєзнавчим музеєм.
1921–1922	вчитель малювання Борзнянської професійно-технічної школи.
1922–1924	викладає на Педагогічних курсах у Борзні малювання, креслення, сницарство.
1922–1925	вчитель малювання і сницарства Борзнянської трудової школи № 2.

1924	викладає малювання в Борзнянській трудовій школі № 1.
1920–1933, січень	вчитель малювання і креслення Борзнянського технікуму садівництва, городництва та бджільництва.
1933–1934	вчитель Борзнянської зразкової школи.
1934, 6 вересня	помер. Похований у Борзні Чернігівської області на Новоміському цвинтарі Свято-Воскресенської церкви.

Тамара ЛЕВИЦЬКА (Луцьк)

СВІТ ЛЮБОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНИЦІ ЛЕСІ КАСПРУК. НОТАТКИ З ВИСТАВКИ «МИТЕЦЬ І МІСТО: ВІДКРИВАЄМО ІМЕНА»

Час неблаганний. Відходять у минуле дати, роки, епохи, віхи життя як окремої особистості, так і цілого покоління митців. Сьогодні молоді художники живуть в інший час, пишуть інші картини. Але й досі в історії українського мистецтва є ще чимало забутих чи замовчуваних імен митців. І щоразу їх повернення у культурний контекст стає справжньою подією.

Вже другий рік подорожує по Волині виставка художниці Лесі Каспрук (1943–2015), презентована до 75-річчя мисткині у серпні 2018 року в Художньому музеї в Луцьку.

Виставка дозволила вперше побачити творчі напрацювання художниці впродовж півстоліття – творчість майстра як живописця, графіка, театрального художника. Представлено більше ста художніх творів. Доповнює виставку фотоілюстративний ряд «Луцьк і лучани. 1960–1980-і».

Автори спробували музейними засобами дати відповідь на запитання: яке місце творчої особистості в художньому житті міста, соціуму? Червоною ниткою через всю виставку проходить ідея про високу роль митця в житті суспільства. Його ім'я не має загубитися, а творчий спадок врешті дійде до людей і буде затребуваний громадою.

Хто вона Леся Каспрук? Волинянка. Красуня. Талановита художниця і педагог. Професіонал, яка за життя не мала жодної персональної виставки, не отримувала державних нагород, майже не брала участі у виставкових проектах і разом з тим знана й помітна в Луцьку. Талановита, розумна, інтелігентна й стильна вона цікава, як своїм сучасникам, так і нинішнім українцям.

Все життя Лесі Павлівни Каспрук пов'язане з Луцьком за винятком років навчання у Львові. З дитинства вона виявила хист до малювання. У 1961–1965 роках навчалася у Львівському училищі прикладного мистецтва імені І. Труша на відділенні художньої кераміки. Успішно закінчивши навчання в училищі та отримавши диплом (спеціальність – художня кераміка, кваліфікація – художник-майстер), повернулася до рідного міста. У 1966 році продовжила навчання у Львівському поліграфічному інституті імені Івана Федорова на факультеті графіки, де у 1972 році здобула диплом художника-графіка (спеціалізація оформлення та ілюстрація книги).

У художньому середовищі Луцька вона стала виразним носієм львівських малярських традицій як у власній творчості, так і в педагогічній практиці. 1960–1970 роки – цікавий насичений період у художньому житті Луцька. У місті активізується виставкова діяльність Художньо-виробничих майстерень Художнього фонду УРСР, функціонують декілька художніх студій. У 1961 році розпочинає свою роботу Луцька дитяча художня школа. У 1973 році відкривається картинна галерея. Луцьк стає одним із центрів художнього життя Західної України.

Від 1965 до 1978 року Л. Каспрук працює в Луцькій дитячій художній школі. Пізніше протягом десяти років (1977–1988) – художником-постановником у Волинському обласному музично-драматичного театрі імені Т. Г. Шевченка, де у її постановці вийшло більше 20 вистав, серед них: «Наталка Полтавка» І. Котляревського; «Езоп» Гільєрмо Фігейредо; «Без вини винні» О. Островського; «Сорочинський ярмарок» М. Старицького; «Соловейко-сольвейг» І. Драча; «Лікар не по своїй волі» Ж. Б. Мольєра; «Лісова пісня» Лесі Українки.

Однак, тяга до педагогічної праці, спілкування з дітьми спонукали художницю повернутися до викладацької роботи. Працює в Луцькому будинку вчителя та Луцькій дитячій художній школі.

У творчому доробку Лесі Каспрук сотні художніх творів, які покоїлись зверху на великій одежній

шафі в її квартирі. З творчістю художниці були добре знайомі лише близькі їй люди, родичі, друзі, яким вона любила дарувати свої картини. Вони ж були й персонажами її творів. Не один портрет вона написала зі своєї бабусі по материнській лінії Агнії Антонівни Олекси. Створила портрети своїх подруг – Олени Никорак, Світлани Ромашки та Євгенії Ромашук, колег Галини Хаджіоглової та Володимира Жижеруна, матері Віри Олександрівни, доньки Насті, автопортрети різних років. Леся Каспрук створила свій світ образів. Мистецтво стало сенсом її життя. Воно віддзеркалювало душу художниці. Різнобічно обдарована, вона пробує свої сили в різних галузях і жанрах образотворчості і скрізь досягає успіху.

В експозиції виставки було представлено тільки невелику частину мистецької спадщини художниці. Тут демонструвалось біля сотні творів Каспрук, тонкого майстра акварелі, рисунка та живопису.

Широко репрезентовано пейзажний жанр, який приваблював її протягом усього життя. Гостро й безпосередньо відчуючи природу, вона пише пейзажі етюдного характеру. Її свіжим прозорим краєвидам властива імпресіоністична мінливість настроїв, миттєвість враження. Вона пише Волинь з тихоплинними річками, струмками й срібними блюдцями озер, в яких віддзеркалюються небо і ліс у весняних, літніх чи осінніх шатах; пише вікові ківерцівські дерева («Дерева», 1981; «Густий ліс. Ківерці», поч. 1980-х; «Пейзаж», 1981; «Ліс. Віддзеркалення», 1998; «Віддзеркалення», початок 1980-х; «Струмок», поч. 1980-х). Прагне не так відтворити перед глядачем природний ландшафт, як висловити почуття, пробуджене його спогляданням. Її пейзажі написані легкими мазками, зробленими з натури, під впливом першого закоханого погляду. Перевага емоційного над раціональним сприйняттям помітна. Вона пише осяяні сонцем стовбури дерев, вертикальний ритм яких створює мажорний оптимістичний настрій, пише сосни у притихлому поліському лісі («Кольорові дерева», 1980-і; «Сосни. Жабка», 1980-і). Її захоплюють камерні мотиви, замкнені куточки природи. Задум визначає й вибір формату (зазвичай, горизонтальний) і композиційний прийом із зображенням головного об'єкта на передньому плані. Любов художниці до декоративності, яку ми будемо спостерігати в ряді її натюрмортів і портретів, проявилася уже в ранньому активно колористичному пейзажі із зображенням оспіваної поетами й художниками «української Швейцарії» («Кременецькі гори», 1968).

Звертається Каспрук і до непримітного вуличного пейзажу околиць, міських чи сільських двориків. Вона не вводить в образну структуру пейзажів людські постаті. Усю свою увагу зосереджує на досягненні відповідного настрою обраного мотиву. У «Пейзажі з архітектурними формами», початок 1980-х пов'язаність старого мотиву – церкви Покрови у Луцьку – із суто авторськими враженнями й емоціями позбавили твір сухого історизму. Виділяється з-поміж інших твір, сповнений напруги, «Голі дерева», початок 1980-х.

Що думала про твір авторка, яка майже ніколи не підписувала і не датувала своїх робіт, ми вже ніколи не дізнаємось. Та й назву йому придумала не вона. Упорядники мистецької спадщини художниці назвали картину «Голі дерева», а назви, як відомо, нерідко слугують ключем до розуміння змісту творів.

Плідно працює Каспрук у жанрі натюрморту. У її доробку різновиди класичного натюрморту – композиції з квітами, фруктами, овочами, рибою – з усім, що несе в собі живе дихання життя. Набір предметів, який вона зображає, теж не ділить на естетичний й неестетичний. У натюрморті «На кухонному столі», 1980-і у благородній холодній кольоровій гамі зелених тонів точні дотики пензля ліплять форму і об'єм речей з побутового оточення людини.

Малюючи натюрморти, художниця відточувала свою майстерність. У її творах, виконаних олією, відчувається прагнення активізувати колірну дзвінкість, підкреслити суто декоративні принципи живопису. У рухливих мазках «Натюрмарту з перцем», 2000-і, якими вона віртуозно ліпить розкидані на рушнику яблука, перці на круглomu блюді, багато емоцій і внутрішньої динаміки. Фон картини нагадує орнамент, мозаїку із різнобарвних камінців, що міняються на сонці.

Як темпераментний живописець, Каспрук домагається сильного звучання барв, але предмети не втрачають своєї матеріальності, конкретності рисунка, контуру, об'єму («Рожеві троянди і півонії», 1980-і). Сміливим використанням контрастів, протиставленням холодних і теплих тонів (синього, рожевого, жовтого) відзначається натюрморт «Тюльпани», 1980-1990-і. У калмиків ці ніжні квіти, які розцвітають у степах ранньою весною, називають квітами щастя і вважають символом життя. Написаний з настроєм, розкішний натюрморт «Тюльпани» Лесі Каспрук як багатобарвне повнокровне людське життя. Поступово мисткиня відмовляється від насичених кольорів і переходить до більш спокійних і гармонійних рішень. В її творчому доробку найбільша кількість натюрмортів з квітами. Краса квіткового світу стала однією з головних тем її творчості. Між художницею і квіткою існував якийсь містичний зв'язок. Їх вона писала завжди – і в радісні дні, і в дні смутку. Кали, тюльпани, троянди, жоржини, лілії, маки, айстри, гладіолуси, півонії, ромашки, соняхи мали магнетичний вплив на її чутливу душу. Її квіти повертають до

глядача свої голівки, дихають, рухаються, живуть. Художниці була близькою естетика модерну, де мотив квітки, бутона був своєрідною візиткою стилю, а стебло символізувало життя. Залишаючись романтиком, естетом, Леся Каспрук була прибічником чистої краси. Її «квітковий рай» – прекрасний експозиційний матеріал, але писала ці твори художниця для себе, своїх друзів і ніколи їх не виставляла. Вона мала рідкісний дар знаходити в палітрі тонкі поєднання кольорових відтінків, котрими майстерно передавала ніжність і крихкість квітів. У її акварельних композиціях кольори стають легкими, прозорими, витончено-гармонійними. У них утверджується краса і поетичність. Серед кращих можна назвати: «Улюблені півонії», 1980-1990-і; «Фіолетові квіти», 1980-і; «Півонії. Весняний вибух.», 2000-і; «Букет. Айстри», 1980-19990-і; «Соняшники», 1980-1990-і; «Улюблена кімнатна лілія, що цвіте на День народження художниці», 2006 та інші.

Найбільш повно майстерність художниці виявилась у портреті. Створені в різні періоди, портрети Каспрук прості за композицією, точні й місткі за психологічною характеристикою. До раннього періоду належать реалістичні акварельні портрети: «Студентка», 1960-і; «Дівчина в білому», 1960-і; «Марічка», Космач, 1972.

Навидовижу одухотвореною, в ореолі світла, яким промінилося розкішне волосся, постає на портреті «Актриса», 1980-і вродлива молода жінка. Духовне багатство і артистизм її натури виявлені з великою виразністю і майстерністю. Справжнім успіхом Каспрук є портрети її матері Віри Олександрівни. Написані у властивій їй художній манері холодних синьо-блакитних тонів, вони утворюють своєрідну сюїту самотності. Деформацією форми, її узагальненням, крайнім напруженням настрою виділяється олійний портрет матері, яка, підперши голову рукою, поринула у свої невеселі думки («Портрет матері», 1990-і).

Предметом гордості виставки стала низка автопортретів художниці, яка талановито володіла і пензлем, і словом. Вдивляючись у своє обличчя, Каспрук прагнула пізнати себе як творчу особистість і як людину, а через самопізнання йти до художнього пізнання інших. У техніці пастелі з її ніжним і водночас дзвінким звучанням кольору, великою світлонасиченістю виконано автопортрет зовсім юної Лесі («Автопортрет», початок 1960-х). Таким же активно колористичним є олійний автопортрет зрілої мисткині, зображеної майже покоління («Автопортрет», 1980-і). Його побудовано на варіаціях тонких нюансів салаткових, жовтих, блакитних, фіалкових, вохристих тонів, які ніжно лягли на картон. У стані внутрішньої зосередженості постає молода авторка на портреті, виконаному гуашшю («Автопортрет», 1960-і). Тут немає жодної деталі, яка б відволікала від її обличчя. Глядач залишається наодинці з внутрішнім світом художниці, її напружено-запитальним поглядом великих очей.

Леся Каспрук отримала міцну рисункову грамоту. Її портретні начерки, студії натури, виконані вугіллям і сангіною, – «Голова чоловіка», 1980-і; «Голова жінки», 1980-і; «Бабуся», 1980-і; «Бабуся Агнія Антонівна», 1980-і; «Красуня», 1980-і та інші – дають безпосереднє уявлення про індивідуальну манеру художниці, виявляють її самобутній авторський почерк.

Доробок Каспрук надзвичайно розмаїтий. Вона бездоганно малює оголену натуру. Її художній почерк як майстра високої мистецької культури стриманий і витончений («Оголена на білому тлі», початок 1960-х; «Оголена», середина 1960-х; «Натурник», середина 1960-х; «Натурниця», середина 1960-х).

Близькою природі Лесі Каспрук була графіка. Особливий інтерес викликають елементи оформлення та ілюстрування книг (обкладинка до видання В Шекспіра «Дванадцять ніч»; ілюстрації до книги «Птахи», кілька варіантів оформлення «Казки про золотого півника» О. Пушкіна; «Абетка» тощо). Високою графічною культурою відзначаються її ліногравюри «Майстер», «Земля», «Стихія води» та ескібри, які стали для нас своєрідними символами реальних людей: О. Никорак, В. Королюка, Б. Зільберштейна, Я. Добкіна, В. Хорошкевича та інших. Себе ж авторка зобразила в образі вічного співця прекрасного з лірою в руках.

Мистецтво Каспрук як театрального художника представлено проектами оформлення сцени, ескізами костюмів: до перлини української драматургії – п'єси І. Котляревського «Наталка-Полтавка», казки В. Лиса «Квітка з чарівної рукавички».

В останні роки життя Каспрук дала волю своїй фантазії, вразивши глядача повними експресії та світла дивовижними картинами гелевими ручками – серія «Гармонія»; композиції «Пташиний гамір»; «Писанки». Творчість Лесі Каспрук – це світла і поетична сторінка в історії нашого мистецтва.

Її виставка у Художньому музеї Луцька стала великим одкровенням майстрині. Нарешті, хоч посмертно, у 75-у річницю від дня народження, прийшло до української художниці Лесі Каспрук публічне визнання. Її творчість стала відкриттям не лише для широкого загалу, а й для поціновувачів мистецтва та фахівців. Звучить тепер волинянка Леся у містах і селах Поліського краю і графічним аркушем, і картиною, і поетичним рядком... З успіхом відбуваються її виставки у Торчині, Ківерцях, родинному гнізді Косачів – Колодяжному. Пам'ять земляків – найвдячніша пам'ять.

ЗАТУРЦІВСЬКИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО НА КРАЄЗНАВЧІЙ ПАЛІТРІ ВОЛИНИ

Краєзнавство як наука включає пізнання з різноманітних сфер: природи, історії, культури, релігії, основних видів діяльності людини, розвитку ремесел, способів ведення сільського господарства, промислового виробництва і промислів, архітектури і побуту, місцевих традицій, звичаїв, обрядів, мовних діалектів та ін. [9, 51]. Та цим переліком не вичерпуються завдання краєзнавства. Вважаємо, що вивчення конкретної території ні в якому разі не може здійснюватись без поглибленого дослідження життя та діяльності визначних людей, які “органічно (місцем осідку та праці) зв’язані” з нею [2, 417].

Волинська земля дала Україні багато відомих діячів, які відзначилися в науці, культурі, шкільництві, праці на виробництві. Далеко не всі з них належно пошановані. Це спонукає краєзнавців до активнішого пошуку та популяризації здобутків наших земляків. Прилучити до цієї шляхетної справи ширше коло краян покликані працівники Волинського краєзнавчого музею як найбільшого осередку краєзнавства нашої території.

Цьогоріч минає 24 роки від часу створення відділу Волинського краєзнавчого музею “Музей В’ячеслава Липинського в с. Затурці” [7], який функціонує як повноцінний музейний заклад від 22 серпня 2011 року. Теперішня назва – “Затурцівський меморіальний музей В’ячеслава Липинського”, що засвідчує його органічну прив’язку до родинного гнізда. Характерно, що заснування цього культурно-краєзнавчого осередку базувалося на ініціативі аматорів-краєзнавців, які, починаючи ще з 1990 року, вели збір інформації та пошук матеріалів, налагодили тісний зв’язок з родиною Липинських, що замешкала в Польщі. Саме ці взаємні доброзичливі стосунки забезпечили створення потужної фондової колекції, значною мірою спонукали українську сторону до здійснення конкретних кроків щодо реставрації родинного будинку та пристосування приміщення під музей.

Нині для відвідувачів пропонується огляд постійно діючої експозиції, яка розташована у чотирьох залах. Тут на основі зібраних меморіальних речей, документів і фотографій детально висвітлено життя і побут родини Липинських, яка протягом цілого століття володіла маєтком у Затурцях. У фондах нашого музею тепер нараховується більше двох тисяч експонатів. Експозиція допомагає відвідувачам відчутти подих давнини, зрозуміти виробничі відносини, ставлення власників до дворової служби, висвітлює стосунки між членами родини, їхній зв’язок з місцевими селянами та навколишнім світом. Експозиційний показ допомагає відвідувачам зрозуміти роль шляхетської родини Липинських та окремих її членів у формуванні культури співжиття із сусідами, виховання міжконфесійної доброзичливості, поширення наукових знань [4, 57].

У двох виставкових залах періодично відкриваються різнопланові виставки. Крім представлення персональних робіт відомих майстрів народної творчості, художників, сільських умільців, відвідувачам пропонується огляд тематичних виставок з нагоди знаменних подій, а також дат, пов’язаних із вшануванням членів цієї родини та видатних історичних осіб. Наукові співробітники музею, уважно стежачи за подіями в Україні та світі, намагаються організовувати велелюдні презентації колекційних збірок з інших музеїв та приватних архівів. Слід зауважити, що багато авторів вважають за честь звернутися з пропозицією виставити свої роботи у меморіальному музеї в Затурцях. Деякі колекції для огляду експонувалися вперше саме тут.

Завдання меморіального музею В’ячеслава Липинського полягає у якнайширшому висвітленні життєпису самого політика і його родини та близького оточення. Поряд з тим, як відділ обласного краєзнавчого музею наш заклад покликаний збирати різнопланові матеріали краєзнавчого характеру. Тому в експозиції фрагментарно торкаємося історії Затурець та їх околиць, а також людей, які населяли цю територію. В той же час фонди музею зберігають багато цінних відомостей стосовно інших аспектів краєзнавства, які ще не достатньо досліджені. Зібрано багато етнографічного матеріалу: одяг, побутові речі, знаряддя праці та інструменти, дитячі іграшки, фотографії місцевих типажів різних історичних періодів, комплекси матеріалів з історії освітніх та медичних закладів села, розвитку сільськогосподарських підприємств та ін. Серед книг музейної бібліотеки велику частку складає краєзнавча література про нашу територію. Відвідання музею та робота у музейних фондах відкриває широкі можливості для розширення пізнання дослідниками рідного краю.

Вигідне географічне розташування музею “на відвічнім шляху з Києва до Кракова” [6, 863] сприяє зацікавленню краєзнавців у вивченні давнього поселення біля витоків річки Турії, а також околиць,

*Учасники семінару музейних працівників
у Затурцях.*

*Учасники пленуму Національної спілки
краєзнавців України гості Затурцівського музею.*

*Учасники конференції до 510-ї річниці першої
писемної згадки про Затурці. 14.06.2013 р.*

багатих своєю історією. Ймовірно, саме по цьому шляху 490 років тому прямували європейські монархи на з'їзд до Луцька, де мало відбутись коронування Вітовта [10, 261]. Тож не випадково назву “Над Королівським Шляхом” отримав фестиваль народного мистецтва, який упродовж п'яти років проходив тут напередодні Міжнародного дня музеїв [1, 115]. Навколишні ліси (зокрема, Садівський) аж до 1917 року були у власності княжих родів. Можливо, в колишніх його пушках у 1429 році в період згаданого з'їзду проводились мисливські полювання численних гостей на різну звірину. Відомо також, що Садівський ліс слугував прихистком для учасників польського повстання 1832–1834 рр. [8]. У час Другої світової війни тут базувалися окремі відділи українських повстанців [5, 126].

З метою популяризації спадщини В'ячеслава Липинського та його родини, розвитку музейного закладу, поширення його впливу на формування загальної культури населення у музеї проводяться різноманітні культурно-масові заходи. Окремі з них об'єднані загальною назвою “Шляхетські зібрання в домі Липинських”, інші проводяться у вигляді етнофестивалів, літературних та музичних вечорів, дитячих свят, конкурсів, зустрічей з письменниками, кінофестивалів, вистав місцевого аматорського гурту “Толока” тощо [3, 346]. Музей розширює проведення наукових заходів: круглих столів з обговорення проблем суспільного життя, історико-краєзнавчих конференцій із залученням до їх роботи молодих науковців, студентів та учнівської молоді, читань пам'яті В. Липинського.

Музейні заходи привертають увагу громадських організацій та засобів масової інформації, зокрема, Міжнародного громадського об'єднання “Волинське братство”, Української Національної спілки краєзнавців, Польського наукового товариства в Житомирі, Всеукраїнської газети “День”, Волинського телебачення та радіо, з якими підтримуємо тісні зв'язки. У відповідь вони надсилають до музею свою

друковану, відео- та аудіопродукцію, а також цінні дослідницькі матеріали.

Потужне товариство краєзнавців-волинян могло б відіграти більш вагому роль у підтримці діяльності музейного закладу в Затурцях та його популяризації через активнішу участь у науково-освітніх заходах, які тут проводяться, у тому числі, у виданні путівника по музею.

1. Волинь моя. Журнал Міжнародного громадського об'єднання "Волинське братство". Випуск дев'ятий / Гол. Редактор Михайло Сорока.- К., 2017. – 384с.
2. В'ячеслав Липинський. Листи до братів-хліборобів / Ред. Ярослав Пеленський.- Київ-Філадельфія, 1995. – 470с.
3. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею, комунального закладу Волинської обласної ради у 2017 році / Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 9. Упоряд. Є.Ковальчук, А.Сілюк. – Луцьк, 2018. – 378 с.
4. Кушнір В. Меморіальний музей – унікальний об'єкт туристичного показу / Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 7. Упоряд. А.Сілюк. – Луцьк, 2015 – 552 с.
5. Кушнір В. Локачинці у повстанських лавах / Минуле і сучасне Волині та Полісся. Локачинський район та Затурці в історії України та Волині. Науковий збірник. – Випуск 46. – Матеріали XLVI Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Упоряд. А. Сілюк. – Луцьк: "Волинські старожитності", 2013. – 202 с., іл.
6. Księga pamiętkowa / Gazeta rolnicza.- Warszawa, 1938.
7. Наказ управління культури Волинського облвиконкому від 29.05.95р. №4801/1-6.
8. Польові записи автора 1980-1990-і рр.
9. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб.-К.: Знання, 2008.-428с.
10. Сюндюков І. Вища дипломатія в замку Любарта. Про Луцький з'їзд європейських монархів 1429 року / Корона, або Спадіщина Королівства Руського// За загальною редакцією Л.Івиної.- Видання перше.К.: ТОВ "Українська прес-група", 2017.- 696с.

Наталя ГАТАЛЬСЬКА (Затурці)

МИСТЕЦЬКІ ЕТНОФЕСТИВАЛИ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ (З досвіду роботи музею в Затурцях)

Фестиваль, за визначенням сучасних тлумачних словників, – “урочистий огляд досягнень професійного або самодіяльного музичного, театрального мистецтва, кіномистецтва, часто поєднаний з конкурсом” [2, 282], “масове свято, огляд професійного або самодіяльного музичного, театрального та кіномистецтва” [7, 872]. Особливо популярними в Україні після здобуття нею незалежності стали широкомасштабні фестивальні свята в етностилі. Це засвідчило повернення народу до своїх витоків, до самих себе. Не випадково і перша обласна етнологічна конференція, ініційована і проведена відділом етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею у 2003 році, носила назву “Народна культура — шлях до себе”, і саме ця назва отримала високу оцінку одного з відомих етнологів з Києва. Фестивалі всеукраїнських і міжнародних масштабів проводяться (а декотрі й започатковані) і на Волині: “Оберіг”, “Поліське літо з фольклором”, “Берегиня”, “На хвилях Світязя”, “Солом'яний бичок” тощо. Все частіше окремі елементи фестивальних заходів переміщуються з центру на інші території краю. І це справедливо: справжня, жива народна культура, традиції, звичаєвість збереглись саме в селах та ще й найбільш віддалених. Щоправда, на наших очах українська обрядовість, наприклад, набуває нових рис через певні запозичення з інших культур, хоча ці вкраплення не завжди органічно вписуються в місцеву народну звичаєвість.

Зазначимо, що фестивальні традиції краю набувають поширення і в невеликих населених пунктах. Спочатку невпевнено, але з кожним роком все гучніше заявляє про себе етнофестиваль “Над Королівським шляхом”, ініційований музейними працівниками у селі Затурці Локачинського району. Він проводиться щорічно напередодні Міжнародного дня музеїв (у вихідні – суботу або неділю) на території комплексу “Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського”. Руйнуючи стереотипи класичних напрямів діяльності музейних установ [5, 388], сільський музей у Затурцях започаткував та успішно (за оцінками учасників і гостей свята) провів п'ять мистецьких етнофестивалів, які стали ще одним елементом діяльності закладів культури на селі. Безперечно, якби більш активно, а головне, різнопланово діяв сільський будинок культури, то, ймовірно, музейна установа і не вдавалася б до таких не властивих їй форм роботи [5, 388]. Проте застарілість та однотипність заходів (виключно у вигляді пісенних

Вітання учасникам від районної влади.

Володимирські писанкарки Оксана Білик і Леся Мартинюк.

Музейники зустрічають тріо «Волиняни» з Києва.

Фестиваль «Над Королівським шляхом».

Польська молодь з Варшави - учасники фестивалю.

Плетені вироби від Руслани Вронської.

Хлоп'ята переконались, що не святі горишки ліплять (майстер-клас гочара Володимира Кусика).

концертів школярів) змусила невеликий колектив музейників шукати нові форми діяльності. Особливу роль відіграють такі масові свята у залученні відвідувачів до музею, щоправда, тоді проводиться день відкритих дверей, і відвідування експозицій є безкоштовним.

Організатори сміливо називають своє свято фестивалем, адже йому притаманні всі ознаки справжнього фестивалю: ідея (мета), формат, назва, програма, учасники, оформлення території проведення тощо. Умовно дійство у Затурцях можна назвати фестивалем у мініформаті. Тривалість свята всього чотири-п'ять годин, концертна програма в межах півтори-дві години. Крім того, є ведучі свята, привітання учасників від представників органів місцевої і районної влади, озвучення, підбиття підсумків, дипломи та подяки учасникам.

Та події історичної ваги внесли свої корективи в проект музейників. Задуманий як фестиваль старовинної народної пісні (скільки піснених скарбів несправедливо забуто, не кажучи вже про традиційне (акапельне) виконання!), наш фестиваль вже від першого разу набув іншого спрямування: відбулась Революція Гідності з численними жертвами, почалась війна на сході держави. Ми розуміли, що серце фестивалю повинне битись в унісон з великим зболеним серцем України. Тож при відкритті першого фестивального дійства прозвучала тужлива "Пливе кача". Учасники і гості (а серед них були мати Героя Небесної Сотні Сергія Байдовського пані Марія з Нововолинська і народний депутат України Ігор Гузь) слухали пісню стоячи. І кожного наступного року перші слова виголошуються в адресу тих, хто нині зі зброєю в руках захищає нашу незалежність у війні з Росією, а хвилиною мовчання вшановуємо полеглих у цій війні земляків.

Зауважимо, що в організаторів пісенного фестивалю закрадались сумніви: чи доречним буде пісенне свято в час великої народної скорботи? І самі ж дали відповідь: а чи повинні мовчати музи, коли стріляють гармати? Адже пісня звучала і в козацьких походах, потужний пласт пісенної культури створений в роки Першої світової війни українськими січовими стрільцями, в легіоні УСС творив скульптор Михайло Гаврилко, безсмертні графічні роботи всесвітньо відомого Ніла Хасевича народились у повстанських криївках. Значить, в усі часи героїчної і трагічної української історії музи допомагали жити і боротись.

Отож, ідея проведення фестивалю "Материнська пісня" 2014 року в День матері не здавалась вже такою недоречною. Щоправда, не вчитавшись у положення Першого фестивалю, деякі учасники вирішили, що материнська пісня – це пісня про маму. Організатори ж вклали у назву фестивалю інший, глибший зміст: пісня наших матерів, бабусь, дідів і прадідів, тобто старовинна українська пісня в автентичному виконанні. І хоч тоді зі сцени звучали також величальні пісні на адресу Матері, проте ведучі свята ще і ще раз наголосили, що завданням фестивалю є повернення в наш побут, у сценічну культуру саме старовинної пісні нашого народу.

Стосовно ж назви фестивалю, то її довелося змінити. Співорганізатор заходу (сектор культури Локачинської районної держадміністрації) заперечував проти проведення нашого фестивалю саме в День матері, адже тоді традиційно святкові концерти відбуваються в усіх установах культури району. В результаті дискусій одностайно та вмотивовано прийшли до рішення приурочувати захід до Міжнародного дня музеїв, що відзначається 18 травня. Водночас було запропоновано інші назви, які вказували б на географічне розташування фестивального дійства (наприклад, "Джерела Турії" тощо), проте ми наполягли на назві "Над Королівським шляхом", яка, зрештою, була схвалена всіма.

Чому саме така назва? Останній власник родового маєтку в селі Затурці Станіслав Липинський писав, що Затурці лежать "na odwiecznym szlaku z Kijowa do Krakowa" [3, 863], який був однією з гілок т.з. Великого, або Королівського шляху. Як мовиться, гріх було б не скористатись такою підказкою історії. Назва прижилась і стала відомою далеко за межами Волині. Це не голослівна річ, бо ж для участі у фестивалі приїжджали співаки, декламатори, з Локач і багатьох сіл району, хори, фольклорні колективи та окремі виконавці з Луцька і Луцького, Горохівського, Маневицького, Ковельського районів, ансамбль "Волиняни" Волинського братства з Києва та студентський гурт з Варшави.

Ще однією ознакою етнофестивалю стала участь у ньому майстрів народного декоративно-ужиткового мистецтва: гончарів і соломникарів, лялькарів і вишивальниць, майстрів лозоплетіння і коренепластики, авторів народних іграшок і шийних прикрас із бісеру, писанкарів тощо. Кожен з них мав можливість не тільки показати свої вироби, а й продати їх, а ще – провести майстер-клас.

До кожного фестивалю наукові працівники музею готують оригінальні виставки народного мистецтва, з якими учасники свята можуть ознайомитись до початку фестивального дійства, під час нього або по закінченню. Варто зазначити, що протягом усього періоду діяльності нашої установи паралельно з фотодокументальними виставками, які розширюють інформаційне поле постійно діючої експозиції, вибудовуються різноманітні виставки з окремих видів народнопобутової культури. Цьому,

зокрема, сприяє і наявність другої виставкової зали, а також використання вільних площ конференцзали. Зокрема, за сім років роботи у Затурцівському музеї було розгорнуто такі народномистецькі виставки: “Традиційне народне мистецтво Локачинського району” (ткані інтер’єрні тканини, традиційне вбрання), “Золоте перевесло Марії Кравчук”, “Барвистий світ народного мистецтва” (вишиване вбрання Світлани Тихоліз з Володимира-Волинського і розпис дерев’яних предметів Оксани Деревич з Локач), “Штрихи історії України у вишиваному портреті” Юрія Савки, “Рушниками змережені долі” (персональна виставка вишивки Галини і Світлани Махонюк), “Краса, опромінена сонцем” (соломопластика Валентини Галкіної), “Чарівна голка Віри Роїк та її учнів” (Крим), “Святий Миколай – волинським дітям” (дерев’яна іграшка Андрія Бондарука і малюнки на склі Ірини Сардак), “Волинське ткацтво -- стародавнє ремесло” (один із розділів — оригінальні ткані вироби Неоніли Кренц із с. Новий Загорів Локачинського району), “Воскресла писанка” (писанки Оксани Білик і Лесі Мартинюк, батик Ірини Надюкової), “Цей шляхетний світ мережива” (авторські роботи затурцівських майстринь Віри Троць, Руслани Тарасюк і Лариси Кошицької), “Ялинкові прикраси: традиція і сучасність” (творчі роботи Анни Дикун (Закарпаття), Валентини Якимович (Турійськ), Мирослави Кліщук (Луцьк), “Творчий ужинок Галини Кажан” (авторські вишивані ікони і сценічне вбрання заслуженої артистки України Г. Кажан), “Казковий світ ляльок Ольги Куляши” (селище Торчин).

Кожна з виставок викликала неабиякий інтерес гостей музею, а проведені майстер-класи Марії Кравчук (соломоплетіння), Олесі Іщук (художня витинанка), Мирослави Кліщук (новорічна іграшка), Валентини Якимович (ялинкова прикраса з соломки), Оксани Білик (писанка), Оксани Деревич (розпис по дереву), Анатолія Лучка (лозоплетення), Володимира Кусика (гончарство), Неоніли Кренц (ткацтво), Ольги Куляши (виготовлення ляльки-мотанки) не лише зацікавили відвідувачів музею роботами майстрів, а й дозволили зробити перші кроки у певному напрямку народної творчості і дітям, і дорослим. До речі, кожна така виставка збагачує і музейні фонди, адже автори дарують свої роботи, знаряддя праці, каталоги персональних виставок, методичні розробки [1, 5].

Обов’язковим елементом фестивалю є акція “Подаруй музею експонат”. Так до наших фондів потрапив шеститомник “Українські народні мелодії” (ню-йоркське видання 1964-1971 рр.), подарований Оленою Отт-Скоропадською, старовинний вишиваний жіночий кожух, книга “Листи до братів-хліборобів” з автографом В’ячеслава Липинського, розкішні ткані рушники з Волині і Чернігівщини, гончарний посуд, повний комплект знарядь ткацтва тощо.

Під час кожного фестивалю поділитись саджанцями рідкісних декоративних дерев, кущів і квітів можуть місцеві квітникарі, а затурцівські кондитери-аматори демонструють солодку випічку, яку разом з чаями з трав залюбки дегустують учасники свята. Ще одним елементом затурцівського фестивалю є виставка-продаж краєзнавчої літератури, книг місцевих авторів та учасників фестивалю.

Обов’язковою сторінкою фестивального дійства є відзначення за участь у святі співаків, музик, декламаторів, майстрів народного мистецтва, а також закладів освіти і культури, які сприяли проведенню фестивалю. Призами глядацьких симпатій нагороджуються власники найдосконаліших народних строїв.

За півроку до заходу в Затурцях організаторами розробляється положення про фестиваль наступного року для внесення певних корективів до тематики. Так, зокрема, перший фестиваль був присвячений Героям Небесної Сотні і їх матерям, наступний – землякам, призваним до війська на Донбас і членам їх родин, третій – 100-річчю перебування на території Локачинщини представників легіону Українських Січових Стрільців, четвертий – 75-річчю УПА та пам’яті загиблих і померлих від ран чотирьох випускників Затурцівської школи, воїнів АТО, п’ятий – 100-річчю Української Держави. Незмінною вимогою до учасників концертної програми залишається виконання творів героїко-патріотичної тематики, що є суголосним реаліям сьогодення. Відповідно до теми фестивалю стрижнем кожної концертної програми є чи то козацька, чи стрілецька, чи повстанська пісня та поезія. Особливо хвилюючою стала зустріч з Юрієм Щербиком – учасником АТО, автором книг і виконавцем власних музичних творів.

Козацький куліш, прогулянка впорядкованою частиною парку та обов’язкове виконання Гімну України всіма учасниками свята завершує фестивальне дійство.

Варто зазначити, що з року в рік фестиваль у Затурцівському меморіальному музеї проводиться власним коштом його працівників. Що ж, це теж реалії сьогодення. Один з гостей свята, який прибув із сусідньої Польщі (а раніше сам був учасником нашого заходу), прорік, що наш етнофестиваль не має майбутнього, перспективи. От, мовляв, якби молодіжний фест в рамках польсько-українських взаємин! Організатори фестивалю героїко-патріотичної пісні в Затурцях не заперечують потреби таких проєктів і готові надати майданчик для їх проведення. Проте братись за організацію цих зустрічей зі своїми скромними можливостями не можуть. А ідея явно хороша, цікава: хай молодь спілкується через мистецькі

заходи для зміцнення дружби між нашими народами.

Затурцівські фестивалі стали темою для віршованих і прозових творів літераторів, журналістів, аматорів пера [6]. А шанувальників народного мистецтва хочемо запевнити, що фестиваль у Затурцях буде продовжувати збирати над Королівським шляхом зорепад талантів. Щоб не вичах у наших серцях вогонь любові до рідної пісні, до Батьківщини.

1. Галкіна В. Уроки соломoplastики. – Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2006. – 103 с.
2. Короткий тлумачний словник української мови. , К.: Рад. школа, 1978. – 296 с.
3. Księga pamiętkowa / Gazeta rolnicza. – Warszawa, 1938.
4. Нев'янучий сад: вишивані рушники сестер Галини та Світлани Махонюк. (Каталог). – Луцьк, 2006.
5. Рутинський М., Стецюк О. Музеєзнавство. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
6. Рутковська В. Як "Волиняни" "Королівським шляхом" подорожували/ Сайт МГО "Волинське братство". – 23, 26 травня 2016 р.
7. Словник іношомовних слів (за ред. О. С.Мельничука). – К.: Гол. Редакція Української радянської енциклопедії, 1985. – 966 с.

Віра ЧОПКО (Затурці)

МУЗЕЙНИЙ ПАРК В ЗАТУРЦЯХ – ОСЕРЕДОК ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ РІДНОГО КРАЮ

22 серпня 2011 року в Затурцях урочисто відкрили меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Крім родового будинку Липинських, до музею відноситься старовинний парк площею близько 4 га. Парк закладений у XIX столітті. Він є одним з найкраще збережених дворянських парків нашої області [2, 102]. Рішенням обласної ради № 17/19 від 17.03.1994 року парку надано статус пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Звичайно, ця велика територія вимагає ще впорядкування, дослідження та постійного догляду. В автохтонних насадженнях переважають ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), тополя біла (*Populus alba*), граб звичайний (*Carpinus betulus*), клен гостролистий (*Acer platanoides*), гіркокаштан звичайний (*Aesculus hippocastanum*), акація біла (*Robinia pseudoacacia*). У невеликих кількостях зростають: береза бородавчаста (*Betula verrucosa*), верба біла (*Salix alba*), черемха звичайна (*Padus racemosa*), горіх волосський (*Juglans regia*), модрина європейська (*Larix decidua*), дуб звичайний (*Quercus robur*), липа серцелиста (*Tilia cordata*), ялина європейська (*Picea alba*), бруслина бородавчаста (*Evonymus verrucosa*), бузина чорна (*Sambucus nigra*). Видова різноманітність – близько 20 видів дерев.

Вражає різноманіття трав'янистих рослин. Особливо привабливий парк навесні, коли зацвітають первоцвіти: пшінка весняна (*Ficaria verna*), барвінок малий (*Vinca minor*), зірочки маленькі (*Gagea minima*), фіалка запашна (*Viola odorata*), анемона дібровна (*Anemone nemorosa*). Проте видовий склад флори ще повністю не вивчений.

Навесні 2018 року закладено насадження рідкісних рослин, занесених до Червоної книги України [3]. Відвідувачі музею можуть ознайомитися з такими рослинами: підсніжник складчастий (*Galanthus plicatus*), підсніжник звичайний (*Galanthus nivalis*), білоцвіт весняний (*Leucojum vernalis*), пізньоцвіт осінній (*Colchicum autumnale*), шафран гейфелів (*Crocus heuffelianus*), півники сибірські (*Iris sibirica*), тюльпан двоквітковий (*Tulipa biflora*), тюльпан гранітний (*Tulipa graniticola*), білотка альпійська (*Leontopodium alpinum*), півонія кримська (*Paeonia daurica*), півонія тонколиста (*Paeonia tenuifolia*), горицвіт весняний (*Adonis vernalis*), тис ягідний (*Taxus baccata*). Звичайно, побачити їх всіх одночасно неможливо, бо ці рослини ростуть і розвиваються в різний час. У березні цвітуть підсніжники, крокуси, білоцвіт. Горицвіт та тюльпани розцвітають у квітні. Півонії кримська, тонколиста та ірис сибірський квітнуть у травні. Завжди є змога помилуватися тисом ягідним, адже тис дуже довговічне дерево (росте близько 3 тисяч років), за міцну деревину має ще одну назву – негній-дерево.

Крім червонокнижних рослин виділяють ще й регіонально рідкісні для кожної області. На Волині перелік видів, що підлягають особливій охороні, затверджений рішенням обласної ради від 20.12.2018 року. До цього переліку увійшло 165 видів покритонасінних рослин (у списку регіонально рідкісних рослин, затвердженого у 2009 році було 65 покритонасінних рослин).

У музейному парку також зростають рослини, що потребують особливої охорони: барвінок малий

*Їжак звичайний
(їжачиха переносить малюка).*

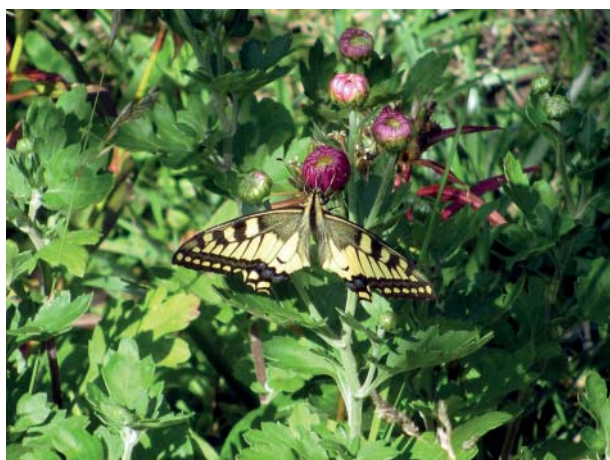
Барвінок малий.

Виноградний слимак.

Горицвіт весняний.

Махаон.

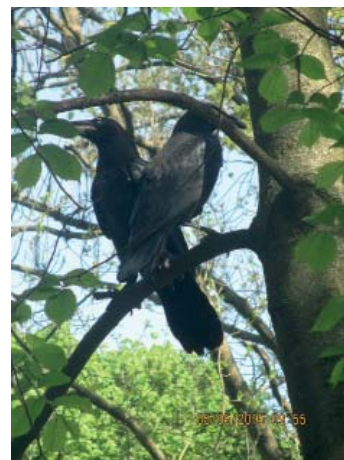
Підсніжник звичайний.

Печіночниця благородна.

Пташеня дрозда-горобинника.

Пташенята крука.

(*Vinca minor*), печіночниця звичайна (*Hepatica nobilis*), плющ звичайний (*Hedera helix*), проліска дволиста (*Scilla bifolia*), холодок лікарський (*Asparagus officinalis*).

Багатий і різноманітний тваринний світ музейної паркової зони. З хребетних тварин найчисельніші птахи: крук (*Corvus corax*), шпак звичайний (*Sturus vulgaris*), дрізд-горобинник (*Turdus pilaris*), повзик (*Sitta europaea*), синиця блакитна (*Padus caeruleus*), дятел строкатий (*Dendrocopos major*), щиглик (*Carduelis carduelis*), зяблик (*Fringilla coelebs*). Представники класу Ссавці: білка звичайна (*Sciurus vulgaris*), їжак європейський (*Erinaceus europaeus*), кажани та мишовидні гризуни. З класу Плазунів спостерігали два види: ящірку прудку (*Lacerta agilis*) та вужа звичайного (*Natrix natrix*). Зустрічається декілька видів земноводних, а саме кумка червоночерева (*Bombina bombina*), ропуха звичайна (*Bufo bufo*), жаба трав'яна (*Rana temporaria*). Фауна безхребетних представлена багатьма видами. Найчастіше спостерігаються комахи, представники яких відносяться до рядів Перетинчастокрилі (*Hymenoptera*), Напівтвердокрилі (*Hemiptera*), Твердокрилі (*Coleoptera*), Лускокрилі (*Lepidoptera*), Бабки (*Odonata*), Двокрилі (*Diptera*), Прямокрилі (*Orthoptera*). Найпоширеніший молюск — виноградний слимак (*Helix pomatia*). Зустрічаються й інші види черевоногих молюсків. У липні 2018 року на музейній території сфотографовано самку рідкісного метелика махаона (*Papilio machaon*) [3, 297].

Для відтворення малих архітектурних форм парку Липинських міжвоєнного періоду облаштовано дитячий майданчик з квітниками. Тому паркова зона особливо приваблює відвідувачів молодшого шкільного віку, адже тут, крім вивчення природи рідного краю, можна пограти в рухливі ігри, погойдатись на гойдалках, слухаючи спів птахів. Менших школярів цікавить все навкруги, найбільше їм подобаються яскраві квіти та пухнасті білочки. Екскурсія у парковій зоні Затурцівського меморіального музею

В'ячеслава Липинського викликає зацікавлення старших учнів, тому вони уважно слухають і ставлять запитання. Під час екскурсій парком розповідаємо про історію його створення, цікаві форми насаджень, особливі куточки у ньому, рослин, що зростають на цій території, та тварин, які населяють парк.

На основі гербарію, зібраного у парковій зоні та переданого до фондів музею, організовуємо виставки флори ЗМЛ. Саме завдяки такій виставці відвідувачі можуть ознайомитися з рослинним світом нашого парку в будь-яку пору року. Облаштована центральна алея, яка веде від приміщення музею до "круглої річки". Саме там була закладена Липинськими горіхова алея, від якої залишилося лише одне дерево. Щоб відновити алею, працівники музею висадили молоді деревця горіха грецького. Біля центральної алеї посадили виткі троянди, білу гортензію, спірею. Галявину обсадили бузком, обліпихою та жасмином. За роки існування музею у парку висаджені нові види дерев, не властиві нашій місцевості дуб червонолистий, ялівці кількох видів, бархат амурський [1, 188].

Парк у Затурцівському меморіальному музеї В'ячеслава Липинського є улюбленим місцем відпочинку дітей і дорослих. Для поліпшення комфортного перебування у парку гостей музею необхідно облаштувати спеціальні рекреаційні куточки. І, звичайно, потрібні працівники паркової зони, які би підтримували територію парку в належному стані.

1. Бродович Т. М., Бродович М. М. *Дерева і чагарники заходу УРСР*. – Львів, 1979. – 250 с.

2. Харів О. Садиба Липинського як пам'ятка садово-паркового мистецтва на Волині // *Перші та другі читання пам'яті В'ячеслава Липинського*. – Луцьк-Затурці, 21–23 квітня 1994 та 27–28 квітня 1995 рр. – Луцьк – Львів, 1996. – 112 с.

3. *Червона книга України* / Авт.-укл. С. О. Шапаренко. – Харків, 2012. – 480 с.

Олександр ВЕРНИДУБОВ (Луцьк)

МЕТОДИЧНИЙ ВІДДІЛ В ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Музей, створений спочатку для зберігання, вивчення і експонування цікавих, з точки зору культури і науки, предметів природного і штучного походження, поступово набирає статусу сховища соціальної пам'яті. Він зберігає цінності як історико-культурну спадщину, сприяючи безперервності та наступності поколінь і культур.

У 2019 році виповнюється 90 років Волинському краєзнавчому музею (ВКМ) та 50 років методичному відділу музею, який протягом всіх цих років є науково-методичним центром розвитку музейної справи на Волині.

У другій половині 1960-х років краєзнавчий рух на Волині набирає обертів. Мережа музейних закладів Волині щорічно зростає. З метою кращої координації роботи музеїв і музейних кімнат, у 1969 році у Волинському краєзнавчому музеї створюється методичний відділ.

20 вересня 1973 року Міністерство культури Української РСР затвердило "Положення про методичний відділ музейних закладів на громадських засадах при обласному історичному, краєзнавчому музеї" (Додаток 1).

За роки існування методичного відділу кілька разів змінювалась його назва. У 1969 це був методичний відділ, з 2008 року – відділ науково-методичної роботи з громадськими та комунальними музеями, а з 2014 року – відділ методичної роботи з комунальними та громадськими музеями.

Відділ методичної роботи – один із відділів, де була найбільша плинність кадрів. Не всі витримували насичений режим роботи, постійні відрядження. Потрібно було не лише мати хороші знання з історії краю, а й досконало володіти методикою побудови та оформлення музеїв. Саме такими професіоналами-методистами були: Олександра Нагорна – перша завідувачка відділом, працювала з 1969 по 1981 рік, та з 1993 по 2003 рік; Олександр Вернидубов, працює з 1977 року, завідувачем відділу став у липні 1981 року; Надія Чернець, працювала з 1980 по 1988 рік, та з 1991 по 1992 рік; Лариса Криштапук, працювала з 1998 по 2017 рік. У різні роки працівниками відділу були: Василь Столярчук, Ігор Кухарчук, Богдан Новарчук, Жанна Ткачук, Ольга Антонова, Зінаїда Воронова, Микола Прокопюк, Олекс Ошуркевич, Микола Сміховський, Володимир Комар, Світлана Кравчук, Ніна Болдирева.

Основним напрямком роботи методичного відділу ВКМ є розвиток музейної мережі області, побудова нових експозицій та перебудова уже діючих, надання методичної допомоги музеям, що створюються.

Музейний рух на громадських засадах розпочався наприкінці 1950-х років. Першим музеєм на

громадських засадах на Волині був створений у 1957 році Торчинський історичний музей. Заснував його і більше 50 років був незмінним директором відомий краєзнавець Григорій Гуртовий. Експозиція музею декілька разів перебудовувалась, а у 2007 році, до 50-річчя музею, була побудована авторська експозиція Григорія Гуртового. У 2014 та 2016 роках у музеї були проведені Перші та Другі Всеукраїнські краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. За матеріалами читань видано наукові збірники.

Другим за часом створення був відкритий у 1960 році музей у с. Уховецьк Ковельського району. У 1961 році було прийнято рішення про створення, і у 1963 році відкрито музей у місті Берестечко. У 1967 році були відкриті Маневицький краєзнавчий музей, Горохівський музей революційної, бойової та трудової слави, Лопатенський музей партизанської слави (Ківерцівський р-н). У 1968 році було відкрито Хворостівський історичний музей Любомльського району. Вищеназвані експозиції будували працівники ВКМ: Тетяна Андреева, Римма Кашевська, Наталія Федоренко, Наталія Пушкар, Людмила Туліна, Олександра Нагорна та інспектор по громадських музеях обласного управління культури Іван Чернецький.

Після затвердження Міністерством культури УРСР "Положення про методичний відділ при краєзнавчому музеї" та утворення методичного відділу у ВКМ робота по побудові музеїв, написання тематико-експозиційних планів, розробка монтажних листів, побудова та перебудова експозицій, затвердження ескізів художнього оформлення майбутньої експозиції і, навіть, у деяких випадках, написання лекцій-екскурсій, стало прерогативою працівників відділу. Рецензію писали тільки на тематико-експозиційний план експозиції Волинського краєзнавчого музею. При безпосередній побудові та художньому оформленні експозиції на місці завжди був присутній працівник методичного відділу, який керував та узгоджував роботу. Тому, іноді методисти знаходились у відрядженнях до двох місяців. Статті О. Вернидубова, Л. Криштапук "З історії становлення мережі музейних закладів на громадських засадах Волині" [1, 24–25] та О. Вернидубова, О. Нагорної, Л. Криштапук "Хроніка громадського музейного будівництва" [1, 25–28], надруковані у науковому збірнику "Волинський музей: історія і сучасність" (Вип. 3), висвітлюють роль методичного відділу у розбудові та удосконаленні музейної мережі області. Всі 17 комунальних музеїв, в тому числі частина експозиції Волинського краєзнавчого музею та кращі громадські музеї області були створені чи перебудовані за участі працівників методичного відділу. Музей партизанської слави в с. Лобна перебудовувався тричі: у 1978 році (автор О. Вернидубов), у 1983 році (автори О. Вернидубов, О. Нагорна, Л. Потапчук – працівник відділу новітньої історії), у 1988 році (автор О. Вернидубов), Лопатенський музей партизанської слави теж перебудовувався тричі: у 1978 році (автор О. Вернидубов), у 1979 році (автор О. Нагорна), у 2007 році (автори О. Вернидубов, Л. Криштапук). Іваничівський історичний музей перебудовувався в 1982 році (автор Надія Чернець).

У 1982 році була перебудована експозиція народного історичного музею в с. Уховецьк (автор О. Вернидубов). Експозиція була розміщена в 10-ти кімнатах пристосованого двоповерхового приміщення. На той час цей музей вважався кращим сільським музеєм України. На жаль, на початку 1990-х років, музей припинив своє існування, так як розміщувався у культовій споруді. Берестечківський народний історичний музей було відкрито у 1963 році, а у 1991 році створена нова експозиція в приміщенні міської Ради (автори О. Вернидубов, Н. Чернець).

У 1990-ті роки були створені: Музей історії села Ратнів Луцького району при Будинку культури (автори О. Нагорна, О. Вернидубов, місцевий краєзнавець, вчителька Л. Котко); Музейна кімната історії села Линів, Локачинського району при школі (автори О. Нагорна, О. Вернидубов). Значна частина експозиції присвячена сенаторці Другої Речі Посполитої Олені Левчанівській. В експозиції представлені унікальні експонати – особисті речі сенаторки; Музейна кімната українського політичного діяча, історика В'ячеслава Липинського у селі Затурці Локачинського району при школі (автор О. Нагорна). У 1998 році був створений Нововолинський історичний музей (автори О. Нагорна та краєзнавець Н. Войтюк). 2002 року створено музей історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки і у 2003 році – музей освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти. Авторами цих експозицій були працівники методичного відділу Л. Криштапук та О. Вернидубов.

У 2004 році до 60-ї річниці визволення області від нацистів у Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки вперше було відкрито стаціонарну експозицію "Сторінки воєнної історії Волині" (автори О. Вернидубов, Л. Криштапук, працівник відділу охорони пам'яток О. Златогорський, заступник директора з наукової роботи ВКМ Є. Ковальчук).

Завідувач методичним відділом Олександр Вернидубов надавав методичну і практичну допомогу у створенні експозицій історії радянського суспільства ВКМ, яка була відкрита 16 серпня 1985 року, та Шевченківської світлиці Миколи Куделі, відкритої 14 березня 2007 року.

У 2011 році, до 20-ї річниці Незалежності України, було відкрито Затурцівський меморіальний

музей В.Липинського. У побудові експозиції активну участь брали працівники методичного відділу О. Вернидубов та Л. Криштапук.

Своїм досвідом та знаннями ділились працівники відділу і у створенні першого в Україні Музею історії становлення судової влади на Волині, відкритого у приміщенні апеляційного суду, 15 грудня 2011 року.

Методичним відділом ВКМ створено декілька оригінальних пересувних виставок: “Волинь в роки Великої Вітчизняної війни”; “Великий українець” (до 130-річчя від дня народження історика, голови Центральної Ради Михайла Грушевського, у 1996 році ця виставка експонувалась у м. Хелмі, Республіка Польща); спільно з відділом охорони пам’яток та культури “Люди, події, пам’ятники”.

Значну роль в оформленні музейних експозицій відіграв Волинський художньо-оформлювальний комбінат під керівництвом Анатолія Санілевича, пізніше – Богдана Федончука. Головний проєктант Іван Гаврилюк, проєктанти Іван Бобровник, Віктор Чухрай, Григорій Семеняк, художники-оформлювачі Володимир Жупанюк, Євген Белоглазов, Микола Цвід, Надія Мельничук, Надія Четвержук, Зоя Литвин, Микола Полішук, Микола Будзило, Євген Стасюк, Юрій Бойко, Леонід Яртись, Петро Ковалюк, Олександр Гац, Віктор Колотілін, Віктор Шиманський, Георгій Воробей, Олександр Сільвеструк, Олександр Савко, Володимир Федорук, Анатолій Сад, Вячеслав Боярчук, Богдан Гнатів, Георгій Косарук, Володимир Бартошек, Микола Білашук.

Відділ методичної роботи впродовж багатьох років також співпрацював із досвідченими художниками фірми “Пам’ять” під керівництвом Олександра Ярославича (основні художники: Ніна Чирко, Діана та Анатолій Сад, Олександр Сільвеструк, Сніжана Ярославич (при необхідності художники наймались)).

У цих творчих тандемах створювались як форма, так і зміст музею. Відтак, кожен музей має своє обличчя та індивідуальний стиль.

З метою впорядкування та систематизації музейної мережі в 1970-х роках активно проводилась паспортизація музейних закладів на громадських засадах. На кожен музей було заведено паспорт, який підписував директор народного музею (керівник музейної кімнати).

Народний музей (музейну кімнату) реєстрували в обласному управлінні культури. Народний музей – так раніше називали всі музеї на громадських засадах.

Працівники відділу виїжджали в музеї, на місцях заповнювали паспорт від руки, а потім паспорт роздруковувався на друкарській машинці в 4-х примірниках. Затверджували в обласному управлінні культури, один примірник надсилався до Міністерства культури УРСР, один – до обласного управління культури, один – до державного музею, що здійснював методичну допомогу, а один залишався у справах музею, музейної кімнати. До паспорта прикладалось фото музею та експозиції. Про всі зміни, які відбулися після заповнення паспорта, необхідно було в письмовій формі повідомити обласне управління культури та державний музей, що здійснює методичне керівництво.

Для створення автоматизованого банку даних про музеї України у 1996 році вводиться Уніфікований паспорт музею, який став більш деталізованим (Додаток 2). Читаючи такий паспорт, можна було отримати досить вичерпну інформацію про музей та його працівників. Уніфіковані паспорти музеїв надсилались на обласне управління культури Волинської облдержадміністрації та Волинський краєзнавчий музей. Більша частина паспортів на ці музеї зберігаються в методичному відділі.

У 2010 році була проведена перепаспортизація та впорядкування музейної мережі області. Станом на 01.01.2011 року в області нараховувалось 75 музейних закладів на громадських засадах. Станом на 01.01.2019 року нараховується 89 музейних закладів на громадських засадах.

Згідно Положення про методичний відділ при краєзнавчому музеї було обладнано методичний кабінет. Він був і робочою кімнатою відділу. На стінах були оформлені стенди про музеї, які діють на громадських засадах, карта-схема з позначеннями на ній музейних закладів. Було оформлено два стенди з фотографіями експозицій та культурно-освітніх заходів музеїв області. Один стенд був присвячений краєзнавцям області. Ще один був присвячений геральдиці Волині. В кабінеті зберігались методичні матеріали, краєзнавча література та видання, паспорти музейних закладів на громадських засадах, інформаційно-довідковий матеріал про музеї області, тематико-експозиційні плани, підготовлені відділом.

Важливе місце в діяльності методичного відділу займає робота по підготовці та виданню методичних рекомендацій і методико-інструктивних листів з актуальних питань та проблем музейної справи. Ці матеріали надають значну допомогу музейникам в експозиційній, науково-освітній, науково-дослідницькій, виставковій та фондовій роботі.

Перша методична розробка відділу – “Примірний тематико-експозиційний план історичного музею, музейної кімнати” (автор О. Вернидубов, 1984 рік) була підготовлена і видана способом ротапринт

(невелика машина для друкування малотиражних видань з машинописного тексту). Це були, мабуть, єдині в той час методичні рекомендації такого формату – матеріал було розподілено по темах з давнього минулого і до сьогодення. До кожної теми складено головні тексти, перелік експонатів, фотографій, документів, які необхідно розмістити з етикетажем. Зміст головного тексту включав (згідно вимог того часу), інформацію з історії України та Волинської області. Також вимагалось розміщення анотації з історії району даного населеного пункту. На основі цих методичних рекомендацій в області було створено чимало музейних закладів.

У 1985 році було підготовлено і розповсюджено на друкарській машинці “Примірний тематико-експозиційний план” музейної кімнати бойової слави (О. Вернидубов), який включав наступні теми: “Початок Великої Вітчизняної війни”, “Окупаційний режим”, “Організація перших партизанських загонів та підпільних груп”, “Партизанське з’єднання А. П. Бринського”, “Загони особливого призначення”, “Чернігово-Волинське з’єднання партизанських загонів під командуванням О. Ф. Федорова”, “Рейдові партизанські з’єднання”, “Визволення області”, “Вшанування пам’яті”. До кожної теми рекомендувалось обов’язкове включення місцевих матеріалів. Цими методичними рекомендаціями користувались і при створенні теми “Велика Вітчизняна війна 1941–1945 рр.”.

Після проголошення незалежності України з’явилися нові видання, документи з історії нашої країни та краю, тому виникла потреба у перебудові музейних експозицій. Перший методико-інструктивний лист мав назву “Про висвітлення в музейних експозиціях області так званих “білих плям” в історії України” (автори О. Нагорна, О. Вернидубов). Також було підготовлено “Примірний тематико-експозиційний план історичного музею, кабінету” (автори О. Нагорна, О. Вернидубов). Відділом підготовлено і набори фотографій по цій тематиці, які розповсюджувались серед музейних закладів, що створювались, і тих, що потребували перебудови. Наступним був “Примірний тематико-експозиційний план формування української державності” (автори О. Нагорна, О. Вернидубов). Цими планами користувались і працівники Волинського краєзнавчого музею при створенні стаціонарних та пересувних виставок.

Згодом методико-інструктивні листи розроблялись згідно сучасних вимог на задану тематику; до різноманітних ювілеїв видатних особистостей та пам’ятних дат в історії нашої держави та краю: “Про відзначення Дня незалежності України”; “Про відзначення 10-ї річниці незалежності України”; “Про відзначення 20-ї річниці незалежності України”, “Створення музейної кімнати, розділу експозиції музею “Козацтво і Волинь”; “Про висвітлення в музейній експозиції матеріалів з нагоди 60-річчя утворення Волинської області”; “Про оформлення фотовиставки “Леся Українка і Волинь” до 125-річчя від дня народження Лесі Українки”; “Про відзначення 130-ї річниці від дня народження Лесі Українки”, “Про вшанування жертв голодомору в музеях області”; “Про відзначення 70-х роковин голодомору на Україні”; “Про висвітлення у музейних експозиціях та куточках бойової слави українського партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни”; “Про відзначення 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, 60-річчя визволення Волині та України від фашистських загарбників”; “Про відзначення Дня партизанської слави”; “Про відзначення 65-річчя утворення Української Повстанської Армії”; “Про відзначення 70-річчя утворення Української Повстанської Армії”; “Про висвітлення та показ у музейних експозиціях подій, пов’язаних з 60-ю річницею початку депортації українців з території Польщі в Україну”; “Про показ в музейних експозиціях матеріалів, присвячених 80-річчю проголошення ЗУНР (13 листопада 1918 року) та масово-освітні заходи до цієї дати”; “Показ в експозиції музею розділу “Помаранчева революція – нова ера української історії”; “Про висвітлення в музейних закладах Волині подій революції Гідності та участі волинян в антитерористичній операції”; “Про роботу музейних закладів області до 20-річчя Чорнобильської катастрофи”; “Дослідження актуальних проблем історії та культури Волині та відображення їх у музейній експозиції”. Цими методико-інструктивними листами користувались музейні працівники області, в тому числі і ВКМ.

У 2014 році було видано методичні рекомендації “Створення сільського музею на громадських засадах” (автори О. Вернидубов, Л. Криштапук). Зміст методички розкриває етапи створення сільського музею, порядок реєстрації та рекомендації по заповненню Уніфікованого паспорта музею. У 2016 році було видано методичні рекомендації “Методика побудови музейної експозиції” (автори О. Вернидубов, Л. Криштапук). Дано основні поняття музейної експозиції, методи побудови експозицій, дається визначення експозиційним матеріалам та методи проектування експозиції.

Фондова робота методичного відділу полягала, в основному, у складанні Актів обліку експонатів діючих музейних закладів на громадських засадах. Акт обліку складався директором музею на громадських засадах та представником ВКМ по такій формі: номер за порядком, назва предмету та його короткий опис, кількість експонатів, інвентарний номер, примітка. В кінці ставились підписи осіб, що склали цей

Акт. Всі Акти заносились у спеціально надруковані типографією інвентарні книги, які досі зберігаються у методичному відділі ВКМ. Ця робота, в основному, проводилась в кінці 1970-х, на початку 1980-х років. Питання обліку та збереження експонатів неодноразово піднімалось на семінарах-практикумах працівників музеїв на громадських засадах, а пізніше і комунальних музеїв. У 1988 році було видано методичні рекомендації “Фондова робота в музеях на громадських засадах” (Н. Болдирєва), надруковано на друкарській машинці та розіслано на райвідділи культури для поширення в музеях. Методичний відділ спільно з відділом фондів сприяли проведенню звірення експонатів основного фонду комунальних музеїв області.

Важливе місце в діяльності методичного відділу займала видавнича та популяризаторська робота. Особливо було поширене видавництво плакатів з досвіду роботи музейних закладів на громадських засадах (декілька плакатів з історії Торчинського народного історичного музею, з досвіду роботи Рожищенського народного краєзнавчого музею, Ратнівського музею бойової слави при школі-інтернаті, Любомльського краєзнавчого музею), буклетів з досвіду роботи Торчинського народного історичного музею, Лопатенського музею прикордонної слави, з історії Камінь-Каширського народного краєзнавчого музею. Оригінальне видання було підготовлене і видане працівником методичного відділу М. Прокопюком “Меморіальний комплекс “Партизанська Слава” - фотозбірник обсягом більше 60 сторінок (1986 р.). Такого ж типу було видано і путівник “Лобненський меморіальний комплекс”, до складу якого входить музей партизанської слави.

Працівники методичного відділу постійно друкувались і брали участь у Всеукраїнських наукових історико-краєзнавчих конференціях. В основному ці статті присвячувались історії музейних закладів Волині та відомим волинським краєзнавцям: Анатолію Григоровському – фундатору та директору Уховецького народного історичного музею, Олексію Бренчуку – фундатору та директору Лобненського музею партизанської Слави, Григорію Гуртовому – засновнику та першому директору першого на Волині музею на громадських засадах (Торчин), Петру Жуковському – фундатору та директору Олицького народного історичного музею, Семену Лаховському – фундатору і директору Маневицького краєзнавчого музею, Зіновію Євницькому – одному з організаторів Лопатенського музею партизанської слави, зразкового музею бойової слави при СШ № 4 м.Ківерці, Дмитру Остапоку – фундатору та директору Любомльського краєзнавчого музею та його сину – Олександру Остапоку, продовжувачу справ батька, Ларисі Куль – директору Іваничівського історичного музею, Наталії Пась – теперішньому директору Камінь-Каширського народного краєзнавчого музею, Василю Кмецинському - фундатору та директору Камінь-Каширського народного краєзнавчого музею, Петру Хомичу – директору Маневицького краєзнавчого музею, заслуженому працівнику культури, Григорію Філіповичу – фундатору та директору Берестечківського народного історичного музею, Петру Заклекті – краєзнавцю, працівнику Володимир-Волинського історичного музею.

До Календаря знаменних і пам’ятних дат Волині подавались статті до ювілейних дат краєзнавців і багатьох музейних закладів області.

Оригінальною формою популяризації музейних закладів Волині є інформаційно-довідковий матеріал “Комунальні та громадські музеї Волинської області”, який аналізує та узагальнює діяльність музейних закладів за рік на основі поданих текстових та цифрових 8-НК звітів. Вони друкувались як окремими брошурами, так і у Волинському музейному віснику. Текстова частина цих інформаційно-довідкових матеріалів за звітний період показували експозиційну, науково-дослідницьку, фондову та виставкову роботу комунальних та громадських музеїв області.

Ці матеріали опрацьовували та готували до друку працівники методичного відділу О. Вернидубов, Л. Криштапук (2001–2016 рр.), Т. Андрейчук (2017 р.), Т. Андрейчук, О. Вернидубов (2018 р.).

Звіти подають: Володимир-Волинський історичний музей ім. Омеляна Дверницького (директор – Стемковський Володимир), Горохівський районний народний історичний музей (директор – Шешко Ігор), Іваничівський історичний музей (директор – Куль Лариса), Камінь-Каширський народний краєзнавчий музей (директор – Пась Наталія), Ківерцівський районний краєзнавчий музей (в.о. директора – Войчик Степан), Ковельський історичний музей (директор – Матвійчук Маргарита), Кортеліський історичний музей (директор – Михалевич Микола), Музей партизанської слави села Лобна (директор – Черевко Віра), Любомльський краєзнавчий музей (директор – Фініковський Юрій), Лопатенський історико-природничий музейний комплекс (директор – Шульгач Валентина), Маневицький краєзнавчий музей (директор – Хомич Петро), Нововолинський міський історичний музей (директор – Костюк Ірина), Рожищенський районний історико-краєзнавчий музей (директор – Патійчук Наталія), Музей історії сільського господарства Волині – скансен (директор – Середюк Олександр), Старовижівський районний народний краєзнавчий

музей (директор – Ковальчук Наталія), Торчинський народний історичний музей ім. Григорія Гуртового (директор – Мельник Олександр), Берестечківський народний історичний музей (директор - Дергай Олег), Устилузька дитяча школа мистецтв – музей-садиба Ігоря Стравінського (директор – Терещук Володимир), Музей історії органів внутрішніх справ Волині (директор – Маруга Валерій).

Друга частина інформативно-довідкового матеріалу складається з трьох цифрових таблиць: 1. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області. 2. Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області (в розрізі районів). 3. Аналіз діяльності громадських музеїв Волинської області (в розрізі районних музейних закладів).

Традиційними в роботі методичного відділу стали організація та проведення семінарів-практикумів для директорів громадських, а пізніше і комунальних музеїв області. Їхнім завданням було вдосконалення фахового рівня, підвищення професійної кваліфікації та обмін досвідом роботи музейних працівників області. В 1970–1980-х роках такі семінари проводились часто і були чисельними (на них запрошувалось понад 100 осіб).

У 2000-х роках організація та проведення семінарів-практикумів вийшли на новий рівень. До кожного семінару-практикуму затверджувалась та роздруковувалась програма проведення, яка включала виступи фахівців, практичні заняття, ознайомлення з експозиціями та виставками, круглий стіл по обміну досвідом та підведенню підсумків. Учасники отримували підготовлені відповідно до теми методичні матеріали та іншу музейну продукцію. За наявності коштів семінари-практикуми проводились двічі на рік.

Теми деяких семінарів-практикумів: "Актуальні проблеми роботи сільських та районних музеїв на сучасному етапі" (29–31 травня 2002 р, на базі ВКМ, м. Луцьк); "Робота музеїв області по дослідженню, вивченню та показу в експозиціях та на виставках теми "Козацтво і Волинь" (26–27 вересня 2002 р., на базі ВКМ, м. Луцьк); "Актуальні проблеми роботи музеїв на сучасному етапі" (15–16 квітня 2008 р. м. Луцьк); "Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років в експозиційній і науково-дослідній роботі музею" (27–28 квітня 2010 р., м. Луцьк); "Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель" (16 травня 2012 р. м. Луцьк); "Сучасні технології в роботі музейних установ різних рівнів" (19–20 вересня 2012 р., ВКМ, с. Кортеліси); "Сучасні форми роботи музею з дітьми" (15–16 травня 2013 р., ВКМ, Затурці); "Організація роботи районних та сільських музеїв в сучасних умовах" (23 квітня 2014 р., ВКМ); "Інтерактивні форми роботи музеїв із учнівською та студентською молоддю в сучасних умовах" (21–22 квітня 2015 р., ВКМ); "Музейна комунікація: теорія і практика" (15 травня 2015 р., м. Луцьк); "Організація роботи районних та сільських музеїв у сучасних умовах" (22–23 вересня 2015 р., на базі ВКМ); "Роль музеїв області в охороні культурної спадщини Волині" (14-15 червня 2016 р., Луцьк-Маневичі); "Проблеми побудови музейної експозиції" (22 листопада 2016 р., ВКМ); "Події Української революції 1917-1921 рр. в експозиційній та науково-освітній діяльності музеїв" (25–26 квітня 2017 р., м. Луцьк, смт. Торчин); "Інтерактивність і креативність як основа діяльності сучасного музею" (3-4 листопада 2017 р. Маневичі); "Діяльність музеїв в об'єднаних територіальних громадах" (25 квітня 2018 р., на базі Нововолинського міського історичного музею); "Звірення предметів і матеріалів науково-допоміжного фонду з фондово-обліковою документацією" (29 листопада 2018 р., ВКМ).

Невід'ємною частиною роботи методичного відділу є підготовка чисельних довідок, відповідей на листи Міністерства культури України, обласного управління культури, органів місцевої влади про роботу і діяльність музейних закладів області.

У 1980-ті роки методичний відділ рахувався при обласному управлінні культури. Навіть атестацію працівники методичного відділу проходили в обласному управлінні культури в присутності начальника чи заступника.

Відповідальність в районах за музейне будівництво та розвиток мережі було покладено на заступника голови райвиконкому, з якими безпосередньо співпрацювали працівники методичного відділу.

Плідною та багатогранною була співпраця методичного відділу ВКМ із методистами Волинського обласного центру туризму, спорту та екскурсій Ларисою Хмелярською та Любов'ю Грабінською. Методичний відділ надавав їм консультації з питань музейної роботи, брав участь у створенні деяких шкільних музеїв.

Обласним центром туризму, спорту та екскурсій проводились конкурси краєзнавчо-дослідницьких робіт учасників Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді "Моя Батьківщина – Україна" за напрямками: "Духовна спадщина мого народу", "Козацькому роду нема переводу", "Із батьківської криниці", "З попелу забуття", "Географія рідного краю", "Геологічними стежками України". Проводився Всеукраїнський конкурс екскурсіводів музеїв закладів освіти "Край, в якому я живу" за темами: Військово-

історичні музеї (щороку), Історичні музеї, Етнографічні музеї, Музеї історії населеного пункту, Музеї історії закладу освіти, Літературні музеї, Краєзнавчі музеї. Працівники методичного відділу оцінювали конкурсні роботи, входили до складу журі конкурсів.

Методичний відділ ВКМ вніс вагомий вклад у розвиток музейної справи на Волині, але перед ним стоять нові виклики та завдання. Багато музейних закладів Волинської області потребують розробки нової наукової концепції відповідно до умов сьогодення та вдосконалення музейної експозиції. Завданням відділу є допомога у вирішенні існуючих проблем, з якими стикаються музеї при передачі їх до ОТГ.

1. Волинський музей: історія і сучасність. Вип. 3 : матеріали III Всеукр. наук.-прак. конф., присвяч. 75-річчю Волин. краєзн. музею та 55-річчю Колодяжнен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, Луцьк–Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. / упоряд. А. Силук. – Луцьк : [б. м.], 2004. – 392 с.

Додаток 1.

Міністерство культури Української РСР

Положення про методичний відділ музейних закладів на громадських засадах при обласному історичному, краєзнавчому музеї. 20 вересня 1973 року

I. Загальна частина

1. Методичний відділ музейних закладів на громадських засадах при обласному, історичному, краєзнавчому музеї створено відповідно до постанови колегії Міністерства культури Української РСР.

2. Головним завданням методичного відділу музейних закладів на громадських засадах є всебічне сприяння справі підвищення ролі народних музеїв і музейних кімнат, піднесення рівня всіх ділянок роботи музейних закладів на громадських засадах.

II. Зміст і форми роботи відділу

3. Методичний відділ музейних закладів на громадських засадах:

а) вивчає експозиційну, науково-дослідницьку, науково-освітню та інші форми роботи музейних закладів на громадських засадах, узагальнює і розповсюджує їх досвід;

б) розглядає та рецензує тематико-експозиційні плани народних музеїв та музейних кімнат;

в) бере безпосередню участь у побудові експозиції музейних закладів на громадських засадах;

г) розглядає ескізи художнього оформлення експозицій народних музеїв та музейних кімнат;

д) надає допомогу в організації обліку і збереження фондів музеїв на громадських засадах та проведенні державними музеями обліку унікальних експонатів народних музеїв та музейних кімнат;

е) надає допомогу музейним закладам на громадських засадах в розгортанні і обліку масової науково-освітньої роботи;

ж) координує роботу працівників державних музеїв області по наданню методичної та практичної допомоги народним музеям та музейним кімнатам;

з) готує до видання методичні розробки та дослідження, які викликаються потребою створення нових та удосконалення діючих експозицій, організації та поліпшення науково-дослідницької, науково-освітньої та збиральницької роботи музейних закладів на громадських засадах;

і) бере участь у підготовці та проведенні конференцій, нарад та семінарів активістів музейних закладів на громадських засадах та в розробці заходів по підвищенню кваліфікації працівників музейних закладів на громадських засадах;

к) популяризує роботу народних музеїв та музейних кімнат шляхом виступів у пресі, по радіо та телебаченню;

л) аналізує та узагальнює досвід роботи музеїв на громадських засадах за рік.

4. Відділ може контролювати, за окремими дорученнями обласного управління культури, стан виконання наказів та розпоряджень обласного управління культури з питань роботи музейних закладів на громадських засадах.

III. Структура відділу

5. Методичний відділ музейних закладів на громадських засадах організовує свою діяльність у відповідності до профілів і видів роботи музейних закладів на громадських засадах.

6. При відділі створюється методичний кабінет, де концентрується методична література, картотека народних музеїв і музейних кімнат та узагальнений матеріал, що пропагує досвід роботи кращих народних музеїв області.

IV. Керівництво методичним відділом музейних закладів на громадських засадах

7. Методичний відділ музейних закладів на громадських засадах очолює завідувач, який

призначається і звільняється дирекцією обласного історичного, краєзнавчого музею у погодженні з обласним управлінням культури.

8. Вся робота методичного відділу музейних закладів на громадських засадах ведеться за річним планом, який затверджується дирекцією музею та обласним управлінням культури і надсилається до Міністерства культури УРСР.

9. Відділ щорічно складає звіт про свою роботу і, затверджений дирекцією музею, до 15 січня подається обласному управлінню культури.

Додаток 2.

Уніфікований паспорт музею

1. Повна назва народного музею
2. Профіль народного музею, музейної кімнати
3. Адреса музею, музейної кімнати
4. Народний музей (музейну кімнату) відкрито на підставі рішення
5. Приміщення (окреме, спеціально побудоване для музею, розміщується в клубі, школі)
 - а) загальна площа музею (кількість кімнат, в них – кв.метрів)
 - б) експозиційна площа (кількість експозиційних залів, в них – кв.метрів)
 - в) площа фондового приміщення
 - г) площа, відведена для інших потреб (бібліотека, службові приміщення)
6. Технічні засоби пропаганди та збереження експонатів (магнітофони, кіноустановка, діапроектор та ін.)
7. Загальна кількість експонатів, з них оригінальних
 - а) кількість експонатів, представлених в експозиції, з них оригінальних
8. Кількість експозиційних відділів (розділів) та які
 - а) кількість в них експонатів
9. Постійний актив музею (кількість)
 - а) голова громадської ради (прізвище, ім'я та по-батькові, освіта, де працює в даний час)
 - б) кількісний склад громадської ради
 - в) наявність секторів або відділів (фондів, експозиційної та культурно-освітньої роботи)
 - г) кількість громадських екскурсів
 - д) директор народного музею (керівник музейної кімнати – прізвище, ім'я по-батькові, рік народження, освіта, спеціальність, партійність, де працює в даний час, урядові нагороди, почесні звання, скільки років займається краєзнавчою роботою).
10. Який державний музей здійснює методичне керівництво народним музеєм (музейною кімнатою)
11. Коли і скільки унікальних експонатів народного музею (музейної кімнати) взято на облік державним музеєм, що здійснює методичне керівництво

Лариса ГРИБ (Луцьк)

СПОГАДИ. МОЄ МУЗЕЙНЕ ЖИТТЯ

Народилася я в мальовничому селі Галичани Горохівського району. Навчалася в середній школі села Брани і після закінчення 10-го класу працювала завклубом у селі Хмельницьке Горохівського району. У 1969–1971 роках навчалася в Луцькому культурно-освітньому училищі (директор В. Чеблін), за спеціальністю культурно-освітній працівник – режисер театального колективу. Багато практичних навиків режисури отримала від досвідчених режисерів Ф. Герладжі і М. Гасіч.

Моє музейне життя розпочалось у відділі фондів 25 грудня 1973 року (директор О. Зарицький), а завідувачем фондами була Н. Пушкар. Дуже цікаво було працювати з фондowymi матеріалами. Саме робота у фондах була для мене базою вивчення історії краю. З особистих причин змушена була розрахуватися з музеєм. Перейшла на роботу в школу №2 м. Луцька (директор М. Киричук), а згодом переїхала в Олександрію Кіровоградської області, де працювала зав. клубом на м'ясокомбінаті. Далі декретна відпустка, навчання в Балашовському педагогічному інституті Саратовської області на факультеті російської мови і літератури.

17 серпня 1977 року я знову у Волинському краєзнавчому музеї на посаді екскурсовода. Першим моїм завданням було вивчення екскурсії по експозиції музею. Консультації надавали всі: Л. Туліна (зав. відділом природи), Р. Кашевська і Т. Садовник (дорадянський період), А. Огородній, О. Нагорна, Л. Мартинова (радянський період). Перше моє чергування було з Т. Садовник. Проводила екскурсії українською і російською мовами. В літній період екскурсій було багато (з Москви, Ленінграду, з Архангельська, з Іркутська, з Владивостока тощо). Проведення екскурсій було основною роботою науковців відділу науково-освітньої роботи. Ще одна обов'язкова робота – це опрацювання музейних предметів. Перше моє відрядження було в село Холонів Горохівського району. Привезла багато матеріалів про діяльність колгоспу імені Калініна. 23 липня 1981 року мене переведено на посаду наукового, а з 1 лютого 1989 року старшого наукового співробітника відділу науково-освітньої роботи. На той час завідувачем відділу була Т. Войтович. Згодом її змінила Л. Грицина, яка перед тим працювала в екскурсбюро і готувала молодих екскурсоводів. До музею вона прийшла з великим досвідом роботи, була прекрасним методистом. У різні роки в масовому відділі працювали: Н. Патрай, О. Наумова, Л. Остапчук, Г. Скрипчук, А. Кулай, Ю. Фалюш, Л. Сафулько, І. Агасієв, О. Дубень, Т. Дудар, Р. Наїдко, І. Петрухіна, О. Вашук, О. Колодій, І. Ляшук, В. Михальчук, Ю. Ляхов, Л. Більо, О. Костюк.

Нині у відділі працюють: Л. Гриб, провідний науковий співробітник, в. о. зав відділом; Л. Завада, науковий співробітник; Л. Пальоха, науковий співробітник, В. Станіславчук молодший науковий співробітник; І. Сафулько, молодший науковий співробітник; К. Яремчук, молодший науковий співробітник; Т. Боймук, завідувач пересувними виставками.

Хочеться повернутися до 1980–1990 років. У цей період популярними були масові заходи, такі як прийом учнів у жовтенята, піонери, комсомол, уроки миру, уроки мужності, усні журнали, КВНи, вікторини, зустрічі та ін. Діти пишалися тим, що червоні галстуки їм пов'язували ветерани Другої світової війни, а музейні працівники вручали посвідчення. Прийом у піонери відбувався в музеї. Цікавою формою роботи був захід «Екскурсію веде ветеран». Частими гостями музею були ветерани: С. Бородулін, І. Глушук, А. Ольхович, Є. Шурмей, А. Черняк, А. Ліхтарович, В. Єщенко, Л. Маклаков, В. Юдін, М. Калініченко, М. Єрлін та інші. Добре працював Клуб цікавих зустрічей (керівник Л. Сафулько). Окрім ветеранів частими гостями були Почесні громадяни м. Луцька, відомі художники, артисти, будівельники, Герої соціалістичної праці. Членам клубу запам'ятався виїзд до села Чаруків на зустріч з Костянтином Йосиповичом Найчуком-Висоцьким, матросом з крейсера «Варяг».

З року в рік проводились літературно-музичні вечори, присвячені родині Косачів. Про один з них газета «Народна трибуна» від 29 лютого 1992 р. писала: «Вечір, присвячений 121-ій річниці від дня народження Лесі Українки розпочався віршем «Надія», який прочитала У. Коваленко, учениця 4-го класу ЗОШ № 15. Від цього першого Лесиного промінчика і до її глибоких філософських творів, від дитинства поетеси і до останніх днів її короткого життя провели учасників вечора працівники музею Л. Грицина, Т. Тищенко, Л. Гриб. Присутні на заході (учні педагогічного училища) прослухали українські мелодії та твори світових класиків у виконанні викладачів С. Вишенської (фортепіано) і Л. Пекарської (скрипка). Музика і поезія створили особливу атмосферу свята. Хвилюючим був виступ актора, бандуриста Б. Ляховича. Про нові надходження до фонду Лесі Українки розповіла зав відділом давньої історії, кандидат історичних наук О. Огнєва. На заході була розгорнута фотодокументальна виставка «Волинськими стежками Лесі Українки» [1].

Згадується тематичний вечір «Пані сенаторка», присвячений Олені Левчанівській, і відкриття музею історії села Линів Локачинського району, де проживала сім'я Гродзінських. Після урочистого відкриття музею всі присутні прийшли в зал школи, де і відбувся вечір. Ведучі – І. Петрухіна (молодий науковий працівник) і О. Нагорна (досвідчений науковець). Присутня була і донька Олени Левчанівської Ірина, журналісти, земляки, які поділилися своїми спогадами. Учні місцевої школи підготували тематичний концерт.

У 1990-х роках популярними були новорічні дитячі ранки, акторами були музейні працівники. Музей це в основному жіночий колектив і роль Діда Мороза виконувала Л. Сафулько, а роль Снігуроньки – діти або онуки музейних працівників. Роль Баби Яги завжди грала я, а пізніше Л. Мельничук, художник-оформлювач. Якось іду я по місту, а назустріч Н. Гатальська (зав. відділом етнографії) з донькою. Побачивши мене, дівчинка каже: «Мамо, мамо, Баба Яга йде». Посміялися. Лісовиком завжди була Т. Тищенко (зав відділом природи), яка виконувала й інші ролі. Активними учасниками дійства були Т. Аніщенко, Г. Стабрилова, Л. Ланшина, О. Гаврилюк, Т. Боймук. Колядники – С. Кальчик, Г. Боцеровська, М. Крат, Г. Левицька, А. Захарчук, М. Медведюк, А. Лучко. Є. Лукашук, Н. Гатальська, Н. Пушкар, Р. Федорук, І. Агасієв та інші.

Першого травня 1993 року мене переведено на посаду зав відділом науково-освітньої роботи. На цій посаді пропрацювала рівно 20 років. 1 травня 2013 року переведена на посаду провідного наукового співробітника, а зав відділом призначено Л. Пальоху.

Як науковець я досліджувала і вивчала такі теми: «Їх іменами названі вулиці міста Луцька», «Почесні громадяни міста Луцька», «Родина Косачів і Волинь», «Відомі постаті краю», «Подвижники музейної справи Волинського краєзнавчого музею новітнього періоду», «Відомі жінки Волині».

На основі досліджених матеріалів «Відомі жінки Волині» працівниками відділу науково-освітньої роботи було створено однойменну виставку. Газета «Аверс-прес» у березні 2010 року повідомляла: «Працівники Волинського краєзнавчого музею засобами музейних експонатів зобразили колективний портрет жінки. Долі видатних волинянок – письменниць, художниць, актрис, музикантів, політиків, героїнь війни і праці – залишили в історії нашого краю незабутній слід, осяяний талантом, життєвим досвідом та любов'ю до рідної землі» [2]. Виставка «Відомі жінки Волині» знайомила відвідувачів музею з видатними особистостями краю: фундаторкою Київського і Луцького братств Галшкою Гулевичівною, жінками із родини Косачів, драматургом, актрисою та письменницею Габріелею Запольською, однією із перших літераторів Волині Євою Фелінською, активісткою громадського руху, сенаторкою Оленою Левчанівською, акторами ХХ століття Наталією Ужвій та Марією Горленко-Морозовою, нареченою гетьманича Данила Скоропадського Галиною Мельник-Калужинською, композиторкою Людмилою Матвійчук, літературним критиком, письменницею і журналісткою Маргаритою Малиновською, поетесою Людмилою Лежанською та багатьма іншими славетними жінками. Серед відомих волинянок можна побачити і портрети наших сучасниць: Зої Комарук, Людмили Приходько, Лариси Мікоян, Валентини Штинько, Ірини Сендзюк, Ольги Ольхової, Марії Кравчук, Валентини Михальської, Тетяни Галькун. На базі цієї виставки було проведено багато цікавих зустрічей, вечорів-портретів, літературних та музичних вечорів, мистецьких годин.

Цікавими та змістовними були музейні акції: «Подаруй музею експонат», «Слово матері. Миру – мир! Війні – ні!», яка відбулася 24 березня 2014 року. Представники різних національностей, які проживають у Волинській області: азербайджанців, вірменів, поляків, чехів, ромів, євреїв, які віршами та піснями засуджували війну.

У ході музейно-мистецької акції «Волинський одяг: традиції і сучасність» відбулася презентація колекції одягу з фондів музею, яку представили студенти кафедри хореографії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки. Моделі сучасного одягу з вкрапленням вишивки за волинськими узорами продемонстрували учні Волинського технікуму Національного університету харчових технологій, учні Центру професійно-технічної освіти, а також були представлені дипломні роботи дизайнера-початківця, випускниці Луцького національного технічного університету О. Лозовик. Показ моделей супроводжувався українськими народними піснями у виконанні учнів Луцької музичної школи № 1 імені Фридерика Шопена. В результаті проведених акцій та інших музейних заходів фонди музею поповнювалися новими пам'ятками.

18 травня – Міжнародний День музеїв. До цього свята наукові співробітники музеїв традиційно проводять низку заходів: День відкритих дверей, тематичні екскурсії, майстер-класи, зустрічі з відомими людьми тощо. Завершуються заходи урочистою академією.

1. Гуменюк Н. Завітали музи у музей / Н. Гуменюк // Народна трибуна, 1992. – 29 лютого.

2. Гуменюк Н. // Аверс-прес, 2010. – Березень.

Олена БІРЮЛІНА (Луцьк)

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОГО БРАТСТВА, ВІДДІЛУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Музей історії Луцького братства відкрився 27 вересня 2011 р. Предметом вивчення і популяризації музею є суспільна діяльність Луцького Хрестовоздвиженського братства – крупної мирянської організації вірян Української Церкви східного обряду, що була створена у 1617 р. і діяла в різних суспільних обставинах впродовж тривалого часу [5; 8; 9].

Урочисте відкриття музею стало вінцем значної підготовчої роботи. З 1999 р. майбутня територія

музею перейшла у використання спорідненій з історичним братством сучасній громадській організації, відомій тоді як Волинське крайове братство св. ап. Андрія Первозванного (після перереєстрації у 2017 р. – ГО «Луцьке Хрестовоздвиженське братство (відроджене)») [6]. Сама ж ідея створення музею, пристосування для його потреб невеликого приміщення в колишньому братському монастирі, а потім і підтримання життєдіяльності музею зразу після відкриття, належала довголітньому голові сучасного братства Андрію Івановичу Бондарчуку, журналісту, народному депутату України І скликання, громадському діячеві, почесному громадянину Луцька. Завдяки його активному просуванню новостворений музей згодом став державним [7].

Отже, перші півтора роки функціонування, музей діяв як виставковий проект Волинського краєзнавчого музею в рамках музейної світлиці Волинського крайового братства св. ап. Андрія Первозванного, у громадському приміщенні останнього. Наукову концепцію музейної експозиції забезпечила Олена Бірюліна, на той час завідувачка відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею. З доброї волі адміністрації обласного музею (директор Анатолій Силук, головний хранитель Наталія Пушкар) в експозицію молодого музею були тимчасово передані перші оригінальні експонати, якими відтворювалась епоха Луцького братства. Значну частину художньо-мистецьких та речових предметів музей отримав в дарунок особисто від А.І. Бондарчука.

Рішенням Волинської обласної ради за №14/60 від 26.12.2012 р. Музей історії Луцького братства з 1 січня 2013 року став відділом Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ) [10].

Експозиція розміщена в колишніх келіях луцького братського монастиря XVII – XVIII ст. – пам'ятки архітектури і містобудування національного значення, яка в державному реєстрі має назву «Монастир василіан». Це один з найстаріших мурованих будинків Луцька і єдиний зі збережених в місті давніх монастирів Української Церкви східного обряду. Монастир, як і розташована поруч братська Хрестовоздвиженська церква XVII ст., є важливою частиною єдиного колись архітектурно-господарського братського комплексу, що обіймав значну ділянку землі середньовічного острівного міста біля найстарішої в Луцьку північної Глушецької брами. [5, 262-264]

Сьогодні музейна експозиція розгорнута в трьох залах і складається з кількох основних тем: зал №1 «Зародження і основні види діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства у XVII ст.», зал №2 «Видатні діячі Луцького Хрестовоздвиженського братства XVII – XVIII ст.», зал №3 «Інституційна діяльність Луцького братства у XVII – першій третині XIX ст. – церква, монастир, школа» та «Діяльність братських організацій в Луцьку у період останньої третини XIX – XX ст.».

Інформаційна фото-художня частина музейної експозиції ґрунтується на спеціалізованих дослідженнях, з використанням історичних ілюстрацій та відтворенням рідкісного архівного матеріалу. Складається з 12 підтем, в яких прослідковано еволюцію та причини виникнення братств на теренах Київської митрополії, переддень та зародження братства в Луцьку, його соціальний склад та організаційну структуру, реконструкцію суголосних часові релігійних та соціальних конфліктів. Окремо подано розвиток найголовніших луцьких братських інституцій: церкви, шпиталю, монастиря, школи та друкарні. Ексклюзивним є картографування 30 братських об'єктів нерухомості на сучасній мапі Луцька.

Організаційні форми Луцького братства в музеї розкриваються через акцентування на людському факторі, відтак велика увага відведена членам братської спільноти – свідомим людям, активним членам тогочасного суспільства. Через суспільну діяльність Луцького братства пройшли видатні постаті української історії: вчений чернець Ісакій Борискович, архімандрит козацького Терехтемирівського монастиря Іоан Курцевич, театральний драматург Іван-Іоаникій Волкович, козацький писар і гетьман Іван Виговський, луцько-острозькі єпископи Афанасій Пузина і Гедеон Святополк-Четвертинський, київський митрополит Дионісій Балабан, волинський парламентар Лаврентій Древинський, київська фундаторка Галшка Гулевичівна, поет-сатирик св. мчн. Данило Братковський, іконописець Іов Кондзелевич, юрист Петро Косач, історики Орест Левицький та Іван Власовський, архітектор Сергій Тимошенко, капелан армії УНР і згодом братський священник Павло Пашевський та багато інших. Почесними членами Луцького братства вважали себе київський митрополит св. Петро Могила, молдовський господар Васіле Лупул, митрополит Іларіон Огієнко.

Вдалими образотворчими елементами експозиції стали твори малярства волинських авторів Володимира і Ярослава Жупанюків, Ірини та Іванни Дацюк, Олександра Дишка. Авторству останнього належить живописне полотно «Останній шлях Данила Братковського» (сцена підготовки діяча до страти, на фоні ранньомодерного міста) та портретна галерея відомих братчиків XVII ст. [7].

У музейних залах відтворено ансамбль монастирських меблів кінця XVIII – XIX ст., у вітринах демонструються оригінальні предмети церковного вжитку з колекції ВКМ.

Раритетами музейної експозиції є стародруки XVII – XIX ст. з фондової збірки ВКМ, які за покрайніми записами та власницькими печатками реконструюються як належні до бібліотеки Луцького братства. В експозиції музею представлений документ з фінансової діяльності Луцького братства другої половини XVII ст., квитанції про сплату шелязного податку початку XVIII ст., метричні книги Хрестовоздвиженської братської церкви першої половини XX ст. Цінним «експонатом» музею слід визнати автентичну інтер'єрну цегляну кладку братського монастиря, демонстровану в одному з залів.

З допомогою об'ємної карти-реконструкції об'єктів нерухомості Луцького братства на космічному знімку сучасного Луцька відвідувачі музею знайомляться з матеріальним становищем братської організації. Карта також сприяє знайомству відвідувачів з історичною мікротопонімікою волинської столиці – міста Луцька. Завдяки окремим експозиційним акцентам уперше в практиці музейних закладів міста відвідувачі мають можливість познайомитись зі «світом» луцького міщанського поспільства XVII – XIX ст.

Розчищена і впорядкована у 2012 р. силами ГО «Луцьке Хрестовоздвиженське братство (відроджене)» крипта під братським храмом, що була впродовж XVII – XVIII ст. усипальницею луцьких братчиків, стала доступною для відвідування [7]. Тож, за домовленістю з настоятелем храму, співробітники музею проводять в крипті екскурси, які є продовженням оглядової екскурсії. Велика кількість похованих у братській церковній крипті, а тільки за архівними документами відомо щонайменше про 50 осіб руського (т.б. українського) походження, які побажали собі тут місце вічного спочинку, підтверджує релігійний і моральний авторитет братства у XVII ст. [1; 2; 3]. Слід наголосити, що цей об'єкт музейного показу завжди користується підвищеною увагою.

Отже, в сфері музейних послуг Музей історії Луцького братства пропонує оглядову екскурсію, серію тематичних екскурсій науково-пізнавального та патріотично-виховного спрямування, відвідини братської крипти.

Попри невелику експозиційну площу музейного відділу, а вона складає лише 56, 67 м², вдається організовувати виставки з фондів ВКМ та приватних колекцій. В перший рік роботи, у 2013 р., було відкрито дві виставки: «Загадки Старого Луцька» (археологічні артефакти з розкопок в Луцьку по вул. Кафедральна 13), «Пам'ятки волинської рукописної спадщини з колекції ВКМ». Наступного року відкрились велика виставка «Люльки і самовари в історичному інтер'єрі. Презентація двох колекцій» [13], та дев'ять виставок до заходів. Зокрема хочеться відзначити тогорічну виставку «Унікальні і рідкісні видання друкованих творів Т.Г. Шевченка з колекції ВКМ», що експонувалась під час історично-літературного музейного вечора «Слово Кобзаря» до 200-річчя Тараса Шевченка [11]. Успішною стала тематична стаціонарна виставка в наступному 2015 р., облаштована до 125-річчя відновлення з руїни братського храму в Луцьку – «Історія Луцької Хрестовоздвиженської церкви в історичних джерелах та світлинах».

Увагу відвідувачів привертали стаціонарні виставки і в наступні роки: «Старожитності князівської доби», «Найсвятіша Панна *vr* святий Миколай», «Волинь фотографічна», «З історії шкільництва на Волині», «Свищики – філософія глини і музики», «Автографи на берегах часу. Покрайні записи як історичне джерело», «Джерела з історії української мови XVII ст. з колекції ВКМ» та інші. Цьогоріч було відкрито дві виставки «Волинь на картах XVI – XX ст.» з приватної збірки лучанина Віктора Літевчука та «Луцьк у фотознімках першої половини XX ст.» з фондів ВКМ [21].

З метою популяризації відділу і його глибшої соціалізації та задля більш якісного обслуговування своїх відвідувачів Музей історії Луцького братства проводить значну науково-освітню роботу. Використовуються такі музейні форми роботи як серії історичних годин на тему «Фундатори Луцького братства» [15], заняття до Дня української писемності і мови [18], працює постійнодіючий лекторій «Волинська рукописна спадщина».

Музейним відділом напрацьовані різні форми комунікацій з відвідувачами – майстер-класи [16], круглі столи, презентації наукових і науково-популярних книг [14], родинні зустрічі в музеї (у випадках, коли підставою є музейний експонат), дні відкритих дверей, безкоштовні екскурсії в пропам'ятні дні, театралізовані уроки [19], воркшопи. Двічі за час існування музею брав участь в міжнародній акції «Ніч в музеї» [20].

У 2016 р. в Музеї історії Луцького братства була вперше проведена історично-літературна майстерня «Моя мова – живе слово», метою якої стало ближче знайомство різних категорій лучан з оригінальними джерелами з історії рідної мови зі збірки ВКМ. Відтоді майстерня проводиться регулярно, здебільшого для студентів спеціалізованих навчальних закладів.

Учасники історично-літературна майстерні мають нагоду побачити мовні джерела на виставці,

а також послухати і порівняти як у давнину звучала українська мова писаних документів судової канцелярії Луцького гроду початку XVII ст. та ранньобарокових поезій збірки віршів «Лямент» – луцького першодруку, що вийшов у 1628 р. за кошти луцьких братчиків. Іншого разу пропонується читання сторінок музейного стародрука (Тріодь пісна, Київ, 1647 р.) з колоритною «Історією пожитечною як перси і варвари Константинополь облягли війною...» о. Тарасія Земки.

Оригінальною формою взаємодії Музею історії Луцького братства з відвідувачами є розпочатий у 2014 р. проект «Музей – громаді» – регулярна (щоквартальна) серія народних читань (публічних лекцій) з авторськими лекціями на актуальну історичну (краєзнавчу) та інші тематики [12; 17]. Щоправда, не завжди вдавалось дотримуватись сезонності, однак в окремі роки народних читань було більше від запланованих.

2017 рік пройшов для музейного відділу під егідою визначної події – 400-ліття Луцького братства.

28–29 вересня 2017 р., при сприянні управління культури Волинської облдержадміністрації і департаменту культури Луцької міської ради та за участі ГО «Луцьке Хрестовоздвиженське братство (відроджене)», Волинський краєзнавчий музей та його відділ Музей історії Луцького братства провів Міжнародну наукову конференцію «Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі» (до 400-річного ювілею Луцького братства). До участі в міжнародній конференції зголосились близько 40 дослідників з України, Польщі та Білорусі. Конференція підняла широке коло питань генези, функціонування, соціальної конфігурації, церковно-релігійної і культурної діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства та інституційного і суспільного вимірів українських та білоруських братств з ранньомодерної доби до сьогодення.

Відкривав роботу конференції заслужений працівник культури України, директор Волинського краєзнавчого музею Анатолій Силук. З вітальним словом до учасників конференції прибули: митрополит Луцький і Волинський Михайл, в. о. луцького міського голови Григорій Пустовіт, заступник управління культури Волинської обласної державної адміністрації Віталій Стрільчук, старший науковий співробітник Центру пам'яткознавства Національної академії наук України Богдан Колосок, народні депутати України І скликання Андрій Бондарчук і Олександр Гудима, голова Волинського краєзнавчого товариства Геннадій Бондаренко та ін.

На пленарному засіданні прозвучали доповіді: Леоніда Тимошенка, к. і. н., професора Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка на тему «Луцьке Хрестовоздвиженське братство в XVII ст.: особливості джерельної бази дослідження, типологічні риси мирянської організації та її інституційний розвиток», Ірини Ворончук, д. і. н., доцента Науково-дослідного інституту українознавства МОН України на тему «Генезис інституту православних братств: історіографічна проблема», Михайла Довбищенка, д. і. н., професора Інституту філології та масових комунікацій університету «Україна» на тему «Волинські адвокати в суспільно-релігійному житті Луцького братства і братського монастиря другої половини XVII – середини XVIII ст.», Антоні Мірановіча, білоруського і польського історика, професора Університету в Білостоці (Польща) на тему «Дабрачынная дзейнасць царкоўных брацтваў у XVI-XVIII стагоддзях», Івана Кузьмінського, к. мист., докторанта Національної Музичної Академії ім. П. І. Чайковського на тему «Партесний спів у Луцькому Хрестовоздвиженському братстві XVII ст.», Андрія Бондарчука, голови ГО «Луцьке Хрестовоздвиженське Братство (відроджене)», народного депутата України І-го скликання, письменника і журналіста на тему «Відроджене Луцьке Хрестовоздвиженське братство і його діяльність в кінці XX – початку XXI ст.». Плідна робота пройшла й на секційних засіданнях.

У результаті проведеної музеєм підготовчої роботи, у співпраці з адміністрацією ВКМ, державними і громадськими організаціями, волонтерами був підготовлений комплекс заходів до ювілею Луцького братства:

1. Історичні години із серії «Фундатори Луцького братства»:

а) історична година з елементами театралізації «*Учити даскал і любити маєт діти всі заровно*»: освітньо-виховна система Луцької братської школи». 22 березня 2017 р.;

б) історична година «*Браття стану рицарського*»: світські ктитори Луцького братства» для магістрів-істориків 4 курсу СНУ ім. Лесі Українки. 23 листопада 2017 р.;

2. Вуличне театралізоване дійство «Під прицілом Клію – Луцьке братство» в рамках загальноєвропейської акції «Ніч музеїв» 2017 року. 18 травня 2017 р. Місце проведення – експозиція Музею історії Луцького братства та територія історичного дитинця Луцького братства в Старому місті.

3. Дводенна Міжнародна наукова конференція «Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі», присвячена 400-річному ювілею Луцького братства. 28–29 вересня 2017 р.

4. Підготовлено та видано збірник матеріалів конференції «Луцьке Хрестовоздвиженське братство –

інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-літтю Луцького Хрестовоздвиженського братства, м. Луцьк, 28 – 29 вересня 2017 р. : наук. зб. / упоряд. О. Бірюліна, О. Карліна. – Луцьк, 2017. – 478 с. : іл.»

5. Презентація пам'ятної ювілейної 5-гривневої монети Національного банку України – «Луцьке Хрестовоздвиженське братство. 400 років». 18 жовтня 2017 р. Спільно з ГО «Товариство нумізматів Волині» (голова Михайло Білик).

6. Підсумки акції «Подаруй музею твір» (знагоди 400-річного ювілею Луцького Хрестовоздвиженського братства) із передачею для експозиції МІЛБ двох художніх портретів луцьких братчиків Івана Виговського і Галшки Гулевичівни. 28 листопада 2017 р.

За результатами ювілейного для Луцького братства року Музей історії Луцького братства виборов почесну нагороду і отримав Диплом І місця Дев'ятої обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині – 2017». Слід відзначити, що у 2012 р., за фактом створення, наш музей здобув II місце в Третій обласній рейтинговій акції і отримав Диплом «Відкриття Музею історії Луцького братства».

Музей історії Луцького братства став першим і дотепер лишається єдиним з музеїв в Україні, який присвячений братському руху, що виник на тлі українського національно-культурного відродження в ранньомодерний час.

1. Бірюліна О., Долженко Ю. Історико-антропологічний нарис про похованих у крипті луцької Хрестовоздвиженської (братської) церкви / О. Бірюліна, Ю. Долженко // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. Випуск Х. Матер. Х ювіл. Наук. конф. «Любартівські читання», м. Луцьк, 22–23 трав. 2014 р. – Луцьк: ФОП Сікачова В. А., 2014. – С. 111–123.

2. Бірюліна О., Долженко Ю. «Ciało moje grzeszne w cerkwi ma być pogrzebione u pochowane»: історико-антропологічний нарис про похованих у крипті луцької Хрестовоздвиженської (братської) церкви / О. Бірюліна, Ю. Долженко // Замосцько-Волинські музейні зошити: Т. VI / ред. Р. Kondraciuk, J. Kuszniierz, А. Силук, А. Urbański. – Zamość-Луцьк: «Терези», ФОП Сікачова В. А., 2014. – С. 35–52.

3. Бірюліна О., Бондарчук А. Поховання на дитинці Луцького Хрестовоздвиженського братства – український некрополь пізньосередньовічного і ранньомодерного часу» / О. Бірюліна, А. Бондарчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Некрополі краю. Наук. зб. Випуск 56. Матер. ХІІ Волинської обласної наук. іст.-краєзн. конф.. – Луцьк, 2015. – С. 34–47.

4. Бірюліна О. В музей, на зустріч із джерелами! Учнівський лекторій з курсу «Історія України» на базі Музею історії Луцького братства / О. Бірюліна // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 8 / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – 416 с. – С. 3–6.

5. Бірюліна О. 400 років – від часу заснування Луцького Хрестовоздвиженського братства, національної всестанової релігійно-громадської організації Волині в період перебування українських земель у складі Речі Посполитої (1617). / О. Бірюліна // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік / упр. культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ОУНБ ім. Олени Пчілки; ред. – упоряд. Є.І. Ковальчук. – Луцьк, 2016. – С. 253–264.

6. Бондарчук А. Відроджуємо історію / Луцьке Хрестовоздвиженське братство: історія та відродження / Автор і упорядник А. І. Бондарчук. – Луцьк : ВМА «Терен», 2013. – 472. – С. 5–16.

7. Бондарчук А. Музей Луцького братства XVII – XXI ст. та некрополь / Луцьке Хрестовоздвиженське братство: історія та відродження / Автор і упорядник А.І. Бондарчук. – Луцьк : ВМА «Терен», 2013. – 472. – С. 467–465.

8. Боярчук А. Діяльність Луцького Хрестовоздвиженського братства у 90-х рр. XIX – поч. XX ст. / А. Боярчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Некрополі краю. Науковий збірник. Випуск 56. Матеріали ХІІ Волин. обл. наук. іст.-краєзн. Конф. – Луцьк, 2015. – С. 155–160.

9. Боярчук А. Сергій Тимошенко – генератор легалізації та функціонування Луцького Чеснохресного братства в 30-х рр. XX ст. // Роль особистості в Церкві: матеріали міжнар.наук.-практ. конф., присвяченої 400-літтю Луцького Хресто-Воздвиженського братства та 220-літтю від заснування Волинської духовної семінарії і 50-літтю служіння на Київській кафедрі Святейшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета (19.05.2016) / орг. ком.: прот. Володимир Вакін (голов. орг. ком.) [та ін.]. – Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії ЕΙΚΩΝ. – 2016. – С. 53–59.

10. Музей історії Луцького братства став відділом Волинського краєзнавчого музею. Рішення Волинської обласної ради шостого скликання. [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу до ресурсу: http://volyn-museum.com.ua/news/muzej_istoriji_luckogo_bratstva_stav_viddilom_volinskogo_kraeznavchogo_muzeju/2012-12-26-564.

11. Бірюліна О. У Музеї історії Луцького братства пройшов літературно-історичний вечір «Слово Кобзаря». [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу до ресурсу: http://volyn-museum.com.ua/news/u_

muzeji istoriji luckogo bratstva projshov literaturno istorichnij vechir slovo kobzarja/2014-02-17-1109

12. Бірюліна О. В рамках проекту «Музей – громаді» лучани знайомились з литовською добою волинської історії. [Електронний ресурс]. / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/v_ramkakh_proektu_muzej_gromadi_luchani_znajomilis_z_litovskoju_doboju_volinskoji_istoriji_foto_video/2014-05-03-1222

13. Бірюліна О. Як подружилась люлька з самоваром. [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/jak_podruzhilas_ljulka_z_samovarem/2014-09-25-1430

14. Бірюліна О. Інтелектуальна українізація – під таким гаслом в Музеї історії Луцького братства провів зустріч з волинянами львівський поет Юрій Руф. [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/intelektualna_ukrajinizacija_pid_takim_gaslom_v_muzeji_istoriji_luckogo_bratstva_proviv_zustrich_z_volinjanami_lvivskij_poet_jurij_ruf/2015-03-22-1709

15. Бірюліна О. «На вічні часи даю, дарую і фундую добра мої власні». Читання на тему української благодійності пройшли в Музеї історії Луцького братства. [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/na_vichni_chasi_daju_daruju_i_funduju_dobra_moji_vlasni_chitannja_na_temu_ukrajinskoji_blagodijnosti_projshli_v_muzeji_istoriji_luckogo_bratstva/2015-10-19-2052

16. Бірюліна О. «Схід і Захід разом» під час уроку з ліплення в Музеї Луцького братства, (15 лютого 2016). [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/skhid_i_zakhid_razom_pid_chas_uroku_z_liplennja_v_muzeji_luckogo_bratstva/2016-02-15-2285

17. Бірюліна О. Маленький музейний проект, який вчить цінувати правову державу (6 березня 2016). [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/malenskij_muzejnij_proekt_jakij_vchit_cinuvati_pravovu_derzhavu_foto_video/2016-03-06-2351

18. Бірюліна О. Музейна промоція до Дня української мови зібрала лучан різного віку (10 листопада 2016 р.). [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/muzejna_promocija_do_dnja_ukrajinskoji_movi_zibrala_luchan_riznogo_viku/2016-11-10-2823

19. Андрейчук Т. В день покровителя знань в музеї влаштували театральний поміст (22 грудня 2016). [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/u_den_pokrovitelja_znan_v_muzeji_vlashtovali_teatralnij_pomist/2016-12-22-2912

20. Бірюліна О. Ласкаво запрошуємо лучан і гостей міста на Ніч з Музеєм історії Луцького братства! [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/laskavo_zaproshuemo_luchan_i_gostej_mista_na_nich_z_muzeem_istoriji_luckogo_bratstva/2017-05-16-3249

21. Бірюліна О. У Музеї історії Луцького братства відкрилась виставка «Луцьк у фотознімках першої половини ХХ століття». [Електронний ресурс] / Музейний простір Волині / Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/u_muzeji_istoriji_luckogo_bratstva_vidkrilas_vistavka_luck_u_fotoznmkakh_pershoji_polovini_khkh_stolitja/2019-05-19-4653

Тамара САДОВНИК, Ігор МАРКУС (Луцьк)

РАРИТЕТНІ ЕКСПОНАТИ У ВІДДІЛІ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У цьому році Волинському краєзнавчому музею (ВКМ) виповнюється 90 років. Відкритий 16 червня 1929 р. у Луцьку при Товаристві краєзнавців і охорони пам'яток минулого, він впродовж всього часу був і залишається центром музейництва на Волині, осередком накопичення і зберігання автентичних речей з усіх куточків краю, починаючи від найдавніших часів до сьогодення. З 9 тис. експонатів у 1929 р. фонди музею збільшились до солідної цифри – на сьогодні вони складаються приблизно 160 тис. одиниць. У 30-х роках ХХ ст. у чотирьох відділах музею (природи, доісторичного минулого, етнографії і мистецтва) працювали знані науковці – Тадеуш Сулімирський, етнограф Олександр Прусевич, археолог Ян Фітцке, ботанік Стефан Мацко, Анатолій Дублянський.

У 1985 р. почала діяти нова експозиція Волинського краєзнавчого музею, яка функціонує і нині. Автори експозиції відділу давньої історії – Р. Д. Кашевська і Т. Є. Садовник. Тематико-експозиційний план був затверджений у Міністерстві культури України, де працівникам відділу доводилось його захищати перед «метрами» музейної справи України. На колегії культури в Києві заступник міністра Чайковський дав високу оцінку представленому плану.

Експозиція відділу давньої історії нараховує 1536 експонатів, серед яких є раритетні речі. «Раритет», як свідчить тлумачний словник, повинен мати значний вік (не менше 50 років), а його цінність визначається, в першу чергу, винятковою рідкістю. Частина раритетних експонатів представлена у експозиції відділу давньої історії, деякі знаходяться у музейних запасниках (фондах).

Найбільш цінними експонатами відділу в історичному і вартісному відношенні є скарби. Колекція

Фото 1. Скарб срібних речей римського періоду з
с. Качин Камінь-Каширського району. V ст.

скарбів Волинського краєзнавчого музею формувалась протягом тривалого часу, серед них: грошові, речові. Як випадкові знахідки перші з них надійшли до музею в 30-х роках, решта – в 50-70-х роках ХХ століття. В основному це скарби монет (близько 120) – арабських дирхемів (ВКМ, інв. № Н – 345), польсько-литовських монет XV–XVIII ст. (ВКМ, інв. №№ Н – 38, Н – 44, Н – 747, Н – 40 та інші), шведських (ВКМ, інв. №№ Н – 667, 1765), російських (ВКМ, інв. №№ Н – 6, 48, 49 та інші). Скарби за своїми художнім виконанням та історичним значенням є цінним джерелом для реконструкції матеріальної і духовної культури народу.

На Волині такі скарби знайдені в селах Ласків Володимир-Волинського, Борочичі і Брани Горохівського районів. Картографія цих пам'яток свідчить, що всі вони належать до однієї епохи, більш-менш синхронні в часі (V ст.) і складають тісні територіальні групи. Речі, які входили у вищезазначані скарби, крім функціональності, відзначалися ще й значною естетикою.

Найбільшої уваги заслуговує скарб срібних речей римського періоду (поч. V ст.) з с. Качин Камінь-Каширського району, розміщений у залі №1 «Археологія Волині» ВКМ і скарб срібних прикрас періоду Київської Русі (XI–XII ст.) з с. Городище-2 Луцького району, який з часом займе своє місце в експозиції музею.

Качинський скарб срібних речей датується приблизно 420 роком і належить готам – одному із східногерманських племен (фото 1).

До появи готів на Волині мешкали носії зубрицької культури, що належали до західного відгалуження венедсько-слов'янського масиву. В останній чверті II ст. населення цієї культури припинило існування і змінилося племенами вельбарської культури. Деякі дослідники (Ю. М. Кухаренко, Д. Н. Козак, В. Д. Баран, Б. В. Магомедов) ототожнюють готів з носіями вельбарської культури, які в IV–V століттях активно втрутилися в процеси культурної інтеграції, що супроводжували формування черняхівської культури. В III–IV століттях компактний вельбарський масив існував на Волині, де пам'ятки репрезентовані поселеннями та могильниками в Любомлі, в селі Баїв під Луцьком.

Качинський скарб було знайдено випадково в 1961 р., під час копання силосної ями. Знаходився він у горщику, перевернутому догори дном; при спробі його підняти горщик розпався на окремі фрагменти. З 1974 р. скарб зберігається у ВКМ і представлений в експозиції відділу давньої історії. Унікальність пам'яток підсилюється гармонійним поєднанням елементів орнаменту, функціональністю і естетикою кожної речі. Всі складові, окрім бурштинової намистини, виконані зі срібла 700, 860, 875 і 916 проб, залежно від вмісту в них лігатури.

Скарб складався з жіночих прикрас (три пари двоплатівчастих фібул, велика щиткова пряжка з позолотою, сережка); фрагментів обладунку коня (вудила з чотирма срібними бляшками, дванадцятипелюсткова кругла бляшка, бляшки-підвіски), бурштинової намистини і злитку срібла, що є деталлю якогось невідомого предмета.

Згідно досліджень археологів Ю. В. Кухаренка та О. К. Амброза, точних аналогій речам з Качинського скарбу знайти не вдалося. Кожен предмет є індивідуальним за виконанням. Качинські фібули (за О. К. Амброзом) належать до групи гладеньких інкрустованих великих двоплатівчастих фібул з сильно видовженою ромбічною ніжкою, розширеною дещо вище середини (фібули Унтерзібенбрунна).

Ширші рамки датування великої поясної щиткової пряжки з позолотою. Вона аналогічна розкішним виробам, що були популярними серед варварської знаті Європи у V ст. і виготовлялися римськими ремісниками. Аналоги предметам кінського обладунку відомі з багатьох могил на території Румунії, Угорщини, Польщі. Як вважає Я. Тейрал, вони виготовлялися в майстернях Рейну і Північної Італії; датуються рубежем IV–V ст. і особливо поширені в перших десятиліттях V ст. Дослідниками виділено цілу групу знахідок під назвою „скарби типу Качина – Кошована”, де співіснують багаті набори жіночих прикрас і кінської упряжі, виготовлені в пунсонній техніці.

Свого часу ВКМ отримав запрошення для експонування качинського скарбу на виставці «Історія готів» в Німеччині.

Городищенський скарб срібних прикрас XI–XII століть складається з жіночих срібних прикрас – п'яти шийних гривен, трьох браслетів, п'яти намистин (фото 2). Загальна його маса – 1 кг 400 г. Скарб датується XI–XII ст. Це був період, коли Києворуська держава існувала як ранньофеодальна монархія на чолі з князем із династії Рюриковичів. Населення – бояри, дружинна знать, дворяни і феодально залежні від них селяни – проживали в сільській місцевості і містах, які виникали як центри ремесла і торгівлі. Основними галузями господарства були землеробство і скотарство, в містах розвивалися ремесла (понад 60 видів). Давньоруська держава проводила активну зовнішню політику, яка знаходила свій вияв у встановленні дипломатичних контактів, укладенні торгівельних договорів, взятті династичних шлюбів з

Фото 2. Скарб срібних прикрас давньоруського періоду. XI–XII ст. с. Городище Друге Луцького р-ну на Волині.

Фото 3. Хрестильна таріль. XV ст.

Фото 4. «Градуал». 1642 р.

Фото 5. Чорнильниця-каламар. XVI–XVII ст.

Фото 6. Порцелянова чашка. Корець на Волині (суч. Рівненська обл.). 1794–1796 рр.

представниками різних країн, веденні успішних військових походів за межі східнослов'янських земель.

Пам'ятку – давньоруське городище – досліджувала експедиція тоді ще Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки (нині Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) під керівництвом професора М. М. Кучинка у 1983 році. Городище знаходилося за південно-західною околицею села. Станом на 1985 рік було досліджено понад 2,5 тис. м² площі, розкопано 25 житлових і 35 господарських споруд. Було знайдено уламки гончарної кераміки, предмети костерізного ремесла, вудила, псалії, наконечники списів і стріл.

Скарб був знайдений у будівлі № 11 (розкоп № 6) у східній частині городища. Будівля, розміром 3,6х4,2 м, була заглиблена в материк на глибину 2,2 м, мала три сходишки у східній стінці. В об'єкті знаходилась піч розміром 1,4х1 м. Будівля, де знайдено цей скарб, була складовою частиною архітектурного комплексу боярського двору – садиби феодала.

Причина, що привела до заховання скарбу, не має сакрального характеру, і пов'язана з пожежею на рубежі XI–XII ст. Скарб зберігався у шкіряному мішку, про що свідчать залишки зотлілих шматків шкіри.

Типи виробів Городищенського скарбу звичайні для складу давньоруських скарбів. Гривни та браслети, плетені з дроту, Г. Ф. Корзухіна віднесла до групи прикрас, для яких простежується безперервна лінія розвитку протягом I тис. н. е.

Соціальна належність скарбу визначається складом: набором традиційних прикрас для місцевої знаті, племінної верхівки бояр.

Техніка виготовлення виробів – лиття, зернь, кручення, скань; матеріал – срібло 500, 916 і 925 проб. Скарб срібних прикрас був виготовлений у майстерні волинських ювелірів, на що вказує використання зерні при виготовленні намистин (комплекс зернених прикрас «волинської традиції»).

Склад речей Городищенського скарбу, окремі риси декору дають можливість датувати його рубезем XI–XII ст. Так, Г. Корзухіна вважає, що відмінною рисою подібних скарбів є велика кількість, а часто просто переважання у них шийних гривен і браслетів. Вони характерні для скарбів Волині, Київщини XI ст.

Городищенський скарб – цінна історична і мистецька пам'ятка, яка зберігається у Волинському краєзнавчому музеї. Скарб пройшов жорсткий відбір у 90-х роках минулого століття на участь у виставці «Скарби України» в Канаді.

Скарби є засобами історичного пізнання, носіями інформації про місце, період, де і коли вони були виготовлені і побутовали. Їхня матеріальна вартість доповнюється історичною цінністю.

Раритетними предметами в усьому світі вважається зброя. Започаткував зібрання колекційної зброї археолог Ян Фітцке у музеї Волинського товариства приятелів наук у Луцьку, збираючи найрізноманітніші зразки. У своїх спогадах він зазначав, що на особливу увагу заслуговують: двосічний середньовічний лицарський меч, шабля «баторівка», східний спис.

Зазначимо, що в залі № 2 експозиції відділу давньої історії ВКМ представлено три мечі XIII–XIV ст. (інв. №№ Р4 – 200, 82, 83). Дворучний меч (№ 82) був знайдений у Луцьку на річці Стир. Можливо, це той самий меч, про який писав Ян Фітцке у 1930-х роках.

У 30-х роках XIV ст. Волинь увійшла до складу Великого князівства Литовського. Під час правління Великого князя Литовського Вітовта (1392–1430), Луцьк досягає свого найвищого піднесення. Місто стає поліетнічним і поліконфесійним, тут поселяються кримські татари, караїми, поляки, вірмени. В цей період розбудовується центральна частина Луцька, зводяться перші кам'яниці, прокладаються дороги. Домуровується окраса Луцька – замок, закладений при князеві Любартові. На той час князівські палати розкішно декорувалися gobеленами й коштовними тканинами, наповнювались дорогим посудом.

Юзеф Ігнацій Крашевський, польський письменник, знавець історії Литви та України у 30-х роках XIX ст. писав: «Бачив я багато замків, але жодний не здався мені таким поважним, таким прекрасним, таким красномовним, як той, – може, це ім'я Вітовта додає йому привабливості». При Вітовтові на Волині і, зокрема, у Луцьку утверджується один з католицьких орденів – домініканський, який закладає тут монастир. Вітовт, будучи його донатором, поповнював монастир творами мистецтва, коштовним посудом.

Раритетним експонатом у експозиції відділу давньої історії (зал № 2) є хрестильна таріль (Р4 – 900). На думку дослідників Луцька XV ст., вона походить з домініканського монастиря. Існує кілька версій її використання. Одні вважають, що таріль за своїм функціональним призначенням виконувала роль посудини, проводячи паралелі з цехом ремісників у німецькому містечку Наумбург, який продукував схожі тарелі. Інші схиляються до думки, що посудина є сакральним предметом і використовувалась при обряді хрещення у католицькій церкві. На користь цієї версії свідчать отвори в центрі виробу (ймовірно, для стікання води). Таріль виготовлена з міді, жовтого кольору. В центрі виробу зображена сцена Благовіщення

*Фото 7. Вишита сорочка подарована
Лесею Українкою В. Й. Дмитрук, жительці
с. Колодяжне. 90-і роки XIX ст.*

*Фото 8. Медальйон з зображенням
Ю. І. Крашевського. 1880 р.*

– Діва Марія і архангел Михаїл (фото 3).

З домініканського монастиря Діви Марії у Луцьку походить, ймовірно, Градуал (зал № 2, вітрина № 8). Це книга піснеспівів (нотний запис) у римо- католицькій церкві. Датується – 40-и роками XVII ст. Градуал зшитий з окремих пергаментних листів, розміром 60-80 см. Дослідники, зокрема, професор Ю. Ясіновський зі Львова, називають ім'я виконавця запису – художник-монах Дерей Блажей з домініканського монастиря і датують його 1642 р. (фото 4).

Поруч з Градуалом в експозиції музею знаходиться «Ірмологіон», що походить з с. Дубечне Старовижівського району (XVII ст.). Ірмологіон – співоча православна книга, збірник ірмосів (гімнів) у православній церкві. Ірмологіон з Дубечного писаний півуставом з елементами скоропису. Книга оздоблена рослинними заставками (квіти, бутони, листя). Вищеназвані експонати – Градуал та Ірмологіон – репрезентують духовну культуру Волині XVII ст., коли відбувається самоідентифікація українського народу.

Статусним експонатом відділу давньої історії є документ «Підтверджуючий привілей на магдебурзьке право Ковелю», наданий місту королем Яном Собеським у 1689 р. (КДФ – 564).

Перший привілей на магдебурзьке право Ковелю був підписаний польським королем Сигізмундом I Старим 24 грудня 1518 р. Місто отримувало самоуправління, право мати свій герб, проводити щорічні ярмарки і торги. Польські королі ще кілька разів видавали підтверджуючі привілеї місту.

Привілей 1689 р. писаний на пергаменті старопольською мовою з підписом польського короля Яна Собеського, скріплений сургучевими печатками. Документ нараховує 8 сторінок, дві обкладинки. На лицевій обкладинці стоїть титулятура короля. Документ писаний чорними чорнилами і оздоблений рослинним орнаментом.

До цінних документів з історії магдебурзького права у Ковелі відноситься ще один документ – «Привілей польським цеховим установам міста Ковеля», дарований місту польським королем Августом II Ветіном 1 березня 1724 р. Документ показує економічну палітру міста, чітко структуроване у цехи ремісниче населення на початку XVIII ст. Мова йде про привілеї даровані ковельським різникам, пекарям і олійникам. У «Привілеї...» зустрічаються імена тогочасних жителів Ковеля – бурмистр Іван Шафранович і ремісник Марко Ніфанович. Цілком ймовірно, що документ походить з замку князів Радзивіллів у Олиці.

У залі № 3 експозиції відділу давньої історії, присвяченому історії козацтва на Волині, найбільш

цінними є наступні експонати: каламар, пернач (ознака полковника у козацькому війську), шоломи польських крилатих гусар, панцир польського воїна – шляхтича, турецький святковий щит і меч-ятаган.

Каламар музей придбав у приватної особи, всі інші перераховані експонати надійшли до музею в 40-х роках ХХ ст. із замку князів Радзивіллів у Олиці.

Слово «каламар» означає на латині «шкатулка для письмового приладдя», воно походить від грец. слова «тростина», оскільки в давнину саме палички з тростини використовували для письма. У козацьких канцеляріях чорнильниці-каламарі мали найрізноманітніші форми, були стаціонарними і похідними. В експозиції відділу представлений похідний каламар – посудина зі звуженим горлечком і вушками для підв'язування до поясу (фото 5). На лицевому боці каламаря є стилізоване зображення східної тварини. Каламар – символ влади військового писаря, який під час ради козаків займав почесне місце поряд з іншими старшинами.

Раритетним експонатом відділу є карта «Течія Дніпра (Борисфена)», ХVІІ ст., Голландія. На карті є зображення торгових «бань» (митниць), споруджених князем Вітовтом при походах у Південні землі Великого Князівства Литовського до татар, з якими у нього були дружні відносини. Михалон Литвин, автор трактату «Про норони татар, литовців і московітів» (бл. 1550 р.) згадує так звану «Вітовтову баню» на нижньому Дніпрі. За його описом, це була «склепінчаста будівля з суцільного каменю», що правила за митницю. Картографічні джерела пізнішого часу згадують ще дві такі «бані». Планомірна забудова південних рубежів ВКЛ такими банями-митницями мала не тільки військово-стратегічне, а й економічне значення, сприяла розвитку торгівлі.

Зал № 4 експозиції присвячений історії Волині ХVІІІ ст., одному з найменш досліджених періодів краю. Волинь в цей час продовжувала входити до складу Речі Посполитої. Шляхта ставала дедалі сильнішою як соціальний стан, освоювали «вільні землі», на які головний сюзерен держави (польський король) роздавав «Жалувані грамоти». У музеї експонуються книга «Опис маєностей магнатів Радзивіллів у ХV–ХVІІІ ст.».

Окрему групу раритетів складає колекція творів західноєвропейського живопису, сакральних і побутових предметів, які належали потужному литовсько-польському роду князів Радзивіллів, відомих на теренах Європи впродовж чотирьох століть. Їх родинним гніздом, центром третьої генеалогічної гілки Радзивіллів, був замок в Олиці (нині Ківерцівський район Волинської обл.) заснований у 1564 р. як замок-бастион. Всі предмети з цього маєтку складають єдину колекцію, тобто систематизоване зібрання за певною ознакою, що підкреслює їх унікальність.

Твори живопису знаходяться у художньому музею, відділі Волинського краєзнавчого музею. Вражає колекція гравюр членів роду Радзивіллів, віддрукованих у Німеччині у ХVІІІ ст. Імена Радзивіллів розміщені на раритетному експонаті – родинному дереві (КДФ – 4602). Автор дерева – Пітер Босе, 1742 р., Данцінг, техніка – шовкографія.

До музею з Олицького замку надійшли два зразки шитва золотом на оксамиті малинового і зеленого кольорів ХVІ ст. На цей час у Луцьку діяв ремісничий цех золотарів, а один з його голів – Ян Маланкович користувався повагою у місцевої шляхти. Шитво знаходиться у дерев'яних рамах і, можливо, було елементом декору сакрального чи побутового характеру.

До «радзивіллівської» колекції раритетів входить рельєфний надгробок одного з Радзивіллів – Єжи Юрія, який у віці 27 років був похований у костелі святих Петра і Павла в Олиці. Рельєф виготовлений з сірого мармуру круглої форми. У верхній частині рельєфу розміщений герб князівської родини. Три князівські корони на надгробку зверху символізують три гілки власності Радзивіллів. Олика, разом з Несвіжом (сучасна Білорусь), входила до третьої. У центрі рельєфу знаходиться геральдичний щит, розділений на чотири частини, в кожній з яких є герби родів, пов'язаних з Радзивіллами шлюбними зв'язками. Один з гербів – «Три труби», являє собою стилізовані мисливські ріжки, належить князям Радзивіллам.

У 2017 р. після відновлювальних робіт у костелі святих Петра і Павла в Олиці до ВКМ надійшли нові експонати: два натрунні портрети сім'ї Радзивіллів – Альбрехта Станіслава Радзивілла і Ганни Христини. Портрети виготовлені зі срібла і датуються серединою ХVІІ ст.

До статусних речей відділу відносяться предмети побуту, зокрема, порцеляна. У вітрині залу № 4 експонується чашка, виготовлена на корецькій мануфактурі (сучасна Рівненщина) у маєтку князя Юрія Чарторийського. Чашці приблизно 220 років, одна з відомих дослідниць порцелянового виробництва на Україні Ф. Петрякова датує її виготовлення приблизно 1794–1796 роками. Корецька чашка – грушевидної форми, виготовлена у класичному стилі, темно синього кольору, оздоблена геометричним орнаментом з позолотою. Саме позолота надає чашці витонченості й одночасно монументальності. На дні чашки

розміщена сигнатура (клеймо, марка) – у перевернутому трикутнику зображений масонський знак («всевидяче око») і напис «Kozes» (фото 6).

З погляду раритетності, на увагу заслуговують ще кілька предметів посуду. Насамперед, це дві чаші для пуншу і дві великі вази з замку князів Радзивіллів у Олиці. Одна ваза і чаша складають гарнітур, декоровані рослинним орнаментом, датуються XVIII ст. Друга ваза виконана у стилі «шинуазрі» (китайський стиль) і є європейською імітацією китайської синьо-білої кераміки XVIII ст. На цих предметах стоять знаки власності князів Радзивіллів.

Історичною і матеріальною цінністю відзначаються дві тарілки з колекції посуду у Волинському краєзнавчому музеї. Перша тарілка виготовлена на фабриці німецького міста Мейсен, про що свідчить клеймо – два схрещені мечі голубого кольору, XIX ст.

Цікавою є тарілка з зображенням посудної мануфактури у Городниці (сучасна Житомирська обл.). Фабрика у Городниці виникла як філія Корецької мануфактури. Очевидець, який побував у Городниці у середині 50-х років XIX ст. відмічав, що вироби легкі, орнаментовані зі смаком і не поступаються англійським фаянсам. Нині відомо близько 100 одиниць порцелянового посуду, виготовленого у Городниці в проміжку з 1807 до 1917 років.

В експозиції відділу давньої історії представлена сорочка (Р2–196), подарована Лесею Українкою товаришці дитячих років Варварі Дмитрук з с. Колодяжного Ковельського повіту. На думку волинських лесезнавців (О. Пиріг, Г. Мудрик, Т. Андрєєва), її особисто вишила Леся Українка. Це типова волинська сорочка з нескладним композиційним узором. Геометричний орнамент виконаний червоними і чорними нитками (фото 7).

Історія Волині тісно пов'язана з Юзефом Ігнацієм Крашевським, який у 1837–1859 роках проживав і творив на Волині, де володів почергово маєтками у селах Омельно, Городок, Губин. Серед невеликого фонду експонатів, пов'язаних з цією видатною особою, у музеї є кілька раритетних предметів. Зокрема медаль, подарована Крашевському на його 50-ліття. Медаль спроектована М. Бадудецьким і датується 1879 р. Наприкінці 1938 р. Волинське товариство приятелів наук придбало її у пана Оссовського.

В експозиції залу № 8 поруч з медаллю поміщений медальйон з зображенням письменника у похилому віці. Медальйон спроектований А. Прушинським, виплавлений Ф. Вітковським на фабриці братів Геппебергів. Невелика кількість таких медальйонів була виготовлена Товариством охорони польського мистецтва у Королівстві Польському для своїх членів у 1880 році (фото 8).

Практично всі експонати відділу давньої історії мають велику історичну цінність, оскільки репрезентують ту чи іншу сторінку історії Волині. Планується, що при побудові нової експозиції, кількість експонатів буде значно збільшена за рахунок предметів, які знаходяться у фондах Волинського краєзнавчого музею.

Світлана ВАСИЛЕВСЬКА, Ангеліна ВИГОДНИК (Луцьк)

МІСЦЕ ХОЛМСЬКОЇ ЧУДОТВОРНОЇ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Інтеграція України у світовий культурний простір, відкритість українського суспільства зумовлює підвищену увагу до національних культурних традицій і цінностей, розвитку духовності українського суспільства. Завдання духовного відродження України вбачається у подоланні тоталітарного мислення в суспільній свідомості, у мобілізації всіх рятівних засобів і резервів всередині України та за її межами, необхідності захисту справжніх цінностей національної культури в опорі на багатовікові духовно-моральні принципи, зібрання і відновлення усіх скарбів, створених українським народом за його багатовікову історію. Саме музейні заклади в усі часи покликані були віднаходити, досліджувати, популяризувати серед населення кращі зразки минувшини – духовної і матеріальної культури. На Волині вже у XIX ст. таку активну діяльність проводило Волинське давньосховище, яке стало своєрідним провісником Волинського краєзнавчого музею (ВКМ), який цього рік відзначає своє 90-річчя. Відкриття у 1993 р. Музею волинської ікони (МВІ), сприяло вивченню унікального явища в культурі України – волинської ікони. З появою МВІ перестали виникати питання про можливість існування такого незвичного музею, питання демонстрування у музеї творів сакрального мистецтва, які звичніше було бачити у храмах. З передачею до музею Холмської Чудотворної ікони Богородиці, унікальної пам'ятки візантійського іконопису XI ст., заклад культури став центром її всебічного наукового дослідження, всенародного пошанування і широкої

популяризації. У незалежній Україні поява цієї загальнохристиянської святині стає подією державної ваги, покликаною об'єднати віруючих різних конфесій, вселити почуття гордості за рідну землю, поваги до її історичної минувшини і віри у торжество істинних християнських чеснот.

Передача до музею сакральної святині стала яскравим свідченням авторитету нового музею, довіри до музейних працівників як охоронців і дослідників давньої пам'ятки. Це єдиний приклад у новітній історії українського музейництва, коли Чудотворний образ постійно зберігається і вшановується у стінах музею. Якщо в окремих музеях України практикуються виставки із представлених копій (списків) чудотворних ікон того чи іншого регіону, то у Луцьку постійно знаходиться Чудотворний образ, пошанувати який приходять тисячі паломників. Вже сьогодні нарізла потреба побудови спеціального приміщення для розташування ікони.

Не від кожної ікони виходить незбагненна сила та її результат – здійснення чуда. Чудотворна ікона – особливо шанована у християн ікона, за посередництва якої вчинені особливі події, чуда: порятунок людей, майна, населеного пункту від нападу загарбників, раптове припинення пожежі чи іншого стихійного лиха, зцілення хворих, воскресіння померлих тощо. Чудотворною може стати будь-яка ікона, перед якою люди моляться з істинною вірою і гарячою любов'ю до того, до кого звернута молитва. Прославлення тої чи іншої чудотворної ікони відбувалося спонтанно у тому чи іншому місцевому духовному середовищі, не вимагаючи офіційної канонізації. Свідомість віруючих людей приписувала чудодійність конкретній іконі, а не тільки зображуваному лику, цим вони і різняться від інших ікон того ж святого. Точним копіям чудотворної ікони чудо творення не приписувалися. Чудотворні ікони відомі з перших років діяльності християнської церкви. Пошанування ікон було узаконено на VII Вселенському соборі у 787 р. Виключні правила стосувалися особливо шанованих ікон. Історія церкви нараховує тисячі образів, які прославилися чудотвореннями. Визначальними для таких образів є підтвердження дарування конкретної допомоги людині і які отримали широку популярність. Традиція пошанування чудотворних ікон в українців започаткована з часів раннього християнства у різних формах: богослужіння, паломництва, прикрашання квітами і стрічками, рушниками і вотивами, залишення милиць, інвалідних візків тощо. Найчастіше чудотворіння в Україні відбувалися у періоди пізнього середньовіччя (XI–XIV ст.) та доби козаччини (XVI–XVIII ст.). Серед віруючих завжди особливо шанувалася Діва Марія, Богоматір, як найближча, найдоступніша, найвідкритіша. На честь ікон Божої Матері побудовано багато храмів і престолів. У багатьох православних, греко-католицьких і римо-католицьких храмах перебували і являли чуда ікони, до яких йшли паломники, поклоняючись і розносячи відомості про чудотворний образ. Найбільше чудес в Україні відбулося при іконах Богородиці, тому переважна більшість чудотворних ікон – богородичні. На Волині впродовж віків особливо шанувалися Почаївська, Бучинська, Зимненська, Загорівська, Загаєцька, Тростянецька та інші чудотворні ікони Богородиці. Давній образ з Холма теж був відомий на Волині і часто поширювався у списках, гравюрах, книгах. Враховуючи всі ці особливості церковного ставлення до чудотворних образів, зростає важливість пошанування Холмської ікони у Луцьку.

Ще у XVII ст. уніатський єпископ Яків Суша книгу присвячену Чудотворній Холмській іконі Богородиці назвав «Фенікс» і це стало пророчим визначенням на всю її історію, тому що час прославлення змінювали часи поневір'я, але образ жив і чудесно воскресав після, здавалось би, забуття. Ікона постала через більш як п'ятдесят років невідомості, таємничості, здогадок. Головне завдання музею, який став місцем знаходження такої рідкісної пам'ятки, полягає у якнайширшому висвітленні її давньої історії і пошануванні у сучасному світі. Всі культурно-мистецькі заходи, які відбуваються у музеї – тематичні виставки, презентації книг, зустрічі з дослідниками, продаж сувенірної продукції – покликані розбудити інтерес, поглибити знання і укріпити у вірі громадян, які будують нову українську державу. Популяризуючи чудотворний образ, виконується неоціненна робота щодо консолідації українського народу. Достойно пошановуючи пам'ятку чи під час щоденних екскурсій, чи під масового паломництва дієво втілюється ідея української державності з метою піднесення національного духу. Діяльність музею, як закладу культури, створює і особливу інформаційну ауру національній святині, дозволяє знайомити все більше людей, віруючих чи атеїстів, з історією знакових українських символів.

Першим з музейних працівників, хто побачив ікону у листопаді 1996 р. став Анатолій Квасюк, завідувач реставраційної майстерні ВКМ, якому випала почесна і нелегка місія її реставрації і повернення до людей у XXI ст. Весь той час, поки велася реставрація ікони, як приватної речі, в умовах суворой секретності, Анатолій Квасюк переконував Надію Горлицьку в тому, що необхідно передати ікону до музею, де вона буде надійно збережена і достойно пошанована. Намагання віддати ікону до храму не увінчалися успіхом, розмови про віднайдення святині поширювалися, у пресі з'явилися статті про повернення святині. Склалися умови для відкриття великої таємниці родини священника Гавриїла

Надія Горлицька біля Холмської Чудотворної ікони Богородиці. 2000 р.

Дослідники оглядають Холмську Чудотворну ікону Богородиці. 2005 р.

Реставратор Анатолій Квасюк за роботою. 2008 р.

Урочистий молебень перед Холмською Чудотворною іконою Богородиці. 2015 р.

Молитва воїнів АТО до Холмської Чудотворної ікони Богородиці. 2017 р.

Коробчука, яку оберігали впродовж десятиліть, чекаючи сприятливого історичного моменту, щоб явити цей унікальний історичний образ. Рішення родини передати ікону до музею було глибокозваженим і відповідальним, час наочно показав правильність такого кроку. Музей стає не тільки місцем її надійного зберігання, а й вседоступним центром її вивчення та пошанування. Музей всіма можливими кроками, масовими заходами та індивідуальними зустрічами щоденно демонструє істинність твердження про те, що у процесі становлення держави України ікона постає духовним об'єднуючим началом.

15 вересня 2000 р. був підписаний договір про передання, за яким Горлицька Н. Г. «передає безкоштовно у довічну власність Волинському краєзнавчому музею – ікону Холмської Богородиці», а директор Волинського краєзнавчого музею А. М. Силук зобов'язується, що «музей зберігає, експонує в своєму приміщенні та забезпечує її охорону, а також наукове дослідження і реставрацію»; «ікона зберігається лише у м. Луцьку»; «музей здійснює тимчасову видачу ікони для використання та задоволення релігійних потреб»; «музей не має права вивозити ікону за кордон та експонувати її за межами України». Подія підписання договору відбувалася у приміщенні Волинської облдержадміністрації у присутності представників влади, юристів, науковців, реставраторів, журналістів, представників товариства «Холмщина». Цього ж дня ікона стала експонатом музею, і їй був присвоєний інвентарний номер «ВКМ І – 453/КВ – 77792».

19 вересня 2000 р. ікона була виставлена у залі Музей волинської ікони і сотні людей, учасників Четвертого Всесвітнього конгресу холмщаків мали можливість прикласти до святині. Ікона була поміщена у спеціальний кіот, який був спроектований і виготовлений стараннями членів товариства «Холмщина».

Ідентифікація Холмської чудотворної ікони Богородиці мала надзвичайно велике наукове значення. Висновки науковців підтвердили автентичність давнього образу, не залишивши ні у кого жодних сумнівів. Перша експертна довідка від 12 вересня 2000 р. була складена завідувачем реставраційною майстернею ВКМ Анатолієм Квасюком, художником-реставратором і мистецтвознавцем Оленою Романюк, старшим викладачем кафедри культурології Волинського державного університету імені Лесі Українки Оксаною Ременякою. У ній давалися історична довідка, детальний опис, стан збереження ікони. У висновках було записано: «візуальне обстеження ікони та порівняльний аналіз на основі існуючих датованих пам'яток доводить, що ікону можна віднести до періоду Київської Русі. Золоті прикраси, що залишилися на іконі, за аналогією можна віднести до золотих виробів з перегородчастою емаллю періоду Візантії та Київської Русі IX–XII ст.». 18 вересня образ мали можливість оглянути дослідники сакрального мистецтва: доцент Львівського державного університету ім. І. Франка, тоді кандидат історичних наук Володимир Александрович зазначив, що дана ікона «є пам'яткою візантійського малярства ілюзіоністичного стилю в наслідуванні пізньоантичної традиції» і датував її не пізніше, як XII ст.; завідувач художнім відділом Рівненського краєзнавчого музею Віктор Луц вказав на «певні аналоги для порівняння з Вишгородською-Володимирською Богородицею» і датував ікону кінцем XI – початком XII ст.

У жовтні 2000 р. на запрошення Волинської облдержадміністрації та ВКМ прибула представницька комісія з Києва на чолі з дійсним членом Академії мистецтв України, доктором мистецтвознавства Людмилою Міляєвою. До комісії увійшли провідні спеціалісти в галузі дослідження іконопису з Національного науково-дослідного реставраційного центру України (ННДРЦУ), Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА) та Національного художнього музею України (НХУ): Микола Тітов – завідувач кафедри техніки та реставрації творів мистецтва (НАОМА), Юлія Братушко – доктор хімічних наук, заступник генерального директора ННДРЦУ, Володимир Цитович – реставратор вищої кваліфікації, мистецтвознавець, старший викладач кафедри реставрації НАОМА, Сергій Нерезов – рентгенолог кафедри реставрації НАОМА, Галина Белікова – мистецтвознавець, завідувач фондами НХУ. У експертній довідці від 17 жовтня 2000 р. записано: «Є підстави вважати цю ікону дійсно автентичною. Це підтверджують і вотиви XII–XIII ст. Зображення Богоматері і дитини збереглося орієнтовно більше, ніж на 50 відсотків. Отже, вказана ікона є унікальним твором давньоруського мистецтва і має першорядне значення не лише для української, а і для світової культури».

За результатами проведених досліджень у 2002–2003 рр. В. Цитович датує Холмську Чудотворну ікону Богородиці другою половиною XI ст. Датування ікони підтверджене авторитетною думкою спеціалістів Державного історико-культурного заповідника-музею «Московський Кремль» Лідії Іванової та Анни Яковлевої, які безпосередньо працювали над атрибутуванням пам'ятки спільно з реставратором А. Квасюком. Автор фундаментальних праць з історії Богородичних ікон, відома дослідниця візантійського іконопису Ольга Етінгоф із Третьяковської картинної галереї (Москва, Росія) датує ікону першою третиною XIII ст.

*Художник Володимир Жупанюк дарує Музею волинської ікони свою сакральну картину
«Холмська Чудотворна ікона Богородиці з історією». 2018 р.*

У листопаді 2000 р. на VII міжнародній науковій конференції з питань волинського іконопису ікону було вперше введено до наукового обігу і представлено широкому колу науковців з України, Росії, Білорусі, Польщі. У наукових збірниках наступних конференцій друкувалися документи, статті і матеріали з історії та реставрації ікони, спогади холмщиків. У 2010 р. ВКМ видав тематичний науковий збірник «Ікона Холмської Богородиці: дослідження та матеріали», у який увійшли раніше опубліковані матеріали науковців, істориків, реставраторів, священнослужителів з України, Польщі і Росії, спогади Н. Горлицької, М. Онуфрійчука та ін. [3]. У розділі «Документи та матеріали про ікону Холмської Богородиці» вперше опубліковані документи про передачу ікони до музею, історичні матеріали різних років, пов'язаних з Холмом і чудотворним образом.

З передачею Холмської Чудотворної ікони Богородиці до музею розпочався новий етап її дослідження та реставрації. Висновки, зроблені у жовтні 2000 р. авторитетною комісією на чолі з Л. Міляєвою, про необхідність порятунку унікальної пам'ятки світової історії і культури сприяли важливим крокам на шляху дослідження і реставрації ікони. Тоді ж науковцями В. Цитовичем, Ю. Братушко та С. Нерезовим були зроблені перші дослідження ікони у рентгенівських променях, взяті проби фарбового шару, левкасу та деревини для фізико-хімічних досліджень. Після зйомки зворотної сторони ікони в інфрачервоному спектрі випромінювання В. Цитовичу вдалося розшифрувати напис грецькими буквами, який досі не прочитувався у звичному світлі: «ΚΥΠΑΡΙΣΕ/ сиреч понаш (ему)/ ЦИПРИСЬ».

12 лютого 2001 р., наказом міністра культури і мистецтв України Б. Ступкою було затверджене «Положення про створення науково-методичної ради з дослідження та реставрації ікони XII ст. «Богоматір Холмська». Згідно положення науково-методична реставраційна рада, до якої входять провідні українські та закордонні фахівці, «забезпечує необхідне всебічне історико-культурне та техніко-технологічне дослідження ікони; розробляє порядок і методику наукової реставрації ікони, здійснює нагляд за консерваційними та реставраційними втручаннями». Такий колосальний об'єм роботи вимагав солідного фінансування. Питання було вирішене А. Кінахом, прем'єр-міністром України (2001–2002 рр.) після його візиту до Музею волинської ікони у лютому 2002 р. Безпосереднє проведення реставраційних робіт було покладене на реставратора А. Квасюка. За роки реставрації А. Квасюком проведений комплекс реставраційних робіт, який включав: зняття пізніших різночасових нашарувань шпатлівки і забруднень, дезінфекцію та укріплення левкасу і фарбового шару, монтаж золотих пластин. Три золоті і одна срібна давньоруські пластини XII–XIII ст., які оздоблюють ікону, були відреставровані В. Голубом, заввідділом реставрації скульптури та творів декоративно-ужиткового мистецтва ННДРЦУ.

Цікаві дослідження Холмської Чудотворної ікони Богородиці провів у серпні 2004 р. І. Кордунов, член Української Асоціації біолокації з м. Луцька. Дослідження проводилися біолокаційним методом з допомогою біолокаційної рамки по певній програмі досліджень. Біолокаційний метод базується на аналізі відхилень рамки в руках оператора над певним місцем чи предметом, інформаційний (біоенергетичний) рівень яких відрізняється від фонового інформаційного рівня в даному місці (або від рівня поля в оператора). Досліджувалися біофізичні параметри ікон у експозиції і фондосховищах МВІ, а також чудотворний образ. У висновках експерименту відзначається, що «рівень поля ікони у три рази вище рівня аналогічного людини. Віддаль фіксації поля – 60 см. Моління людей в безпосередній близькості (до 80 см) може справляти на певних людей в деякій мірі зцілюючий вплив – заспокоєння, зменшення болей, можлива «самоліквідація» незначних «поробок» і біоенергетичних аномалій в організмі (в процесі

молитви)».

Спочатку ікона зберігалася у виносному кіюті, який і сьогодні використовується для експонування ікони під час хресних ходів. Для збереження святині необхідні були належні умови. З 2003 р. чудотворний образ зберігається у вітрині фірми «Ротштайн» (Німеччина), яка була придбана за сприяння Міністерства культури України, Волинської облдержадміністрації, Волинського краєзнавчого музею. Монтаж конструкції провели спеціалісти фірми «Ганза» (м. Київ). У вітрині з куленепробивного скла встановлена сучасна система освітлення і контролю за температурно-вологісним режимом. У залі, де експонується Холмська ікона Богородиці, функціонує найновіша система відеонагляду, яка забезпечує надійну цілодобову охорону.

Перше пошанування Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Луцьку після її чудесного віднайдення відбулося 23 жовтня 2000 р. в день свята Всіх святих землі Волинської, коли 17 архієреїв УПЦ на чолі з Предстоятелем, Митрополитом Київським і всієї України Володимиром склали подячний молебень і проспівали величальні пісні повернутому людям святому образу. У червні 2005 р. чудотворному образу поклонився Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет разом із кількома архієреями УПЦ КП. Неодноразово біля чудотворного образу молилися віруючі греко-католицького віросповідання з різних міст України.

Багато разів за тисячолітню історію ікони, на свято Різдва Пресвятої Богородиці, що є днем славлення Холмської Чудотворної ікони Богородиці, у Холмі проходили велелюдні хресні ходи до ікони, коли вулицями міста проносили ікону. Відколи ікона знаходиться у Луцьку, ця традиція відроджена. Це єдиний приклад у сучасній музейній історії, коли до музею йдуть паломники, щоб поклонитися святому образу. Першими, хто приходив до чудотворної ікони у день великого свята були члени товариства «Холмщина», українські переселенці, які перед тим, як поїхати на свою прадавню батьківщину приходили до музею під благословення свої святині. Починаючи з 2003 р. під керівництвом Митрополита Волинського і Луцького УПЦ МП Ніфонта до ікони йдуть віруючі Української православної церкви, а з 2004 р. таке ж урочисте дійство організовують віруючі Української православної церкви Київського патріархату на чолі з Митрополитом Луцьким і Волинським Михайлом. Тисячі волинян і гостей краю, серед яких багато дітей і молоді, прикладаються до святині і миропомазуються священнослужителями. Копії чудотворного образу, які проносяться вулицями міста від Свято-Покровської церкви і Свято-Троїцького собору віруючими до музею, прикладаються до оригіналу, набуваючи сили від першообразу. У 2009 р. під час урочистого богослужіння реставратором А. Квасюком була передана часточка деревини Холмської Чудотворної ікони Богородиці, яка була вміщена у копію ікони. Копія знаходиться у храмі Холмської Чудотворної ікони Богородиці, який розбудовується у Луцьку. У березні 2010 р. з благословення керуючого Люблінсько-Холмською єпархією Польської православної церкви Авеля за участю Митрополита Волинського і Луцького Ніфонта, паломників з Польщі і священників Волинської єпархії був відслужений молебень з акафістом перед святинею. А вже у вересні 2010 р. Архієпископ Люблінський і Холмський Авель взяв безпосередню участь у традиційному хресному ході і пошанування святині. У березні 2013 р. до чудотворного образу молився Блаженніший Святослав (Шевчук), предстоятель УГКЦ. З 2014 р. вірні Луцького екзархату УГКЦ на чолі з екзархом Луцьким Йосафатом (Говерою) щорічно у травні хресною ходою приходять до Холмської ікони і здійснюють перед нею урочистий молебень. 9 лютого 2019 р. відбулося Всеукраїнське паломництво богопосвячених осіб під гаслом «Мій володар – Христос, і я буду йому вірний». На прощу прибули представники монаших Чинів і Згромаджень УГКЦ із різних регіонів України. Головною подією прощі стала Архієрейська Божественна Літургія у храмі монастиря св. Василя Великого. Після літургії монахи та парафіяни урочистою хресною ходою прийшли до Музею волинської ікони. Кількасот молільників зібралися перед святинею, щоб звершити урочистий молебень. Очолив молитву Преосвященний владика Йосафат (Говера), екзарх Луцький, у співслужінні з владиками Михайлом Бубнієм, екзархом Одеським й Головою Патріаршої комісії у справах монашества, Василієм Тучапцем, екзархом Харківським, Володимиром Груцюю, єпископом-помічником Львівської архієпархії, Петром Лозою, єпископом-помічником Сокальсько-Жовківської єпархії.

Якщо перші пошанування ікони проходили у залі-каплиці музею, то з часом, враховуючи велику кількість віруючих і прагнучи створити сприятливі умови для відправи, ікону виносять у спеціальному кіюті на ганок музею, де і проходить богослужіння. Ікону прикрашають квітами і рушником, який вишила Н. Г. Горлицька і подарувала музею. Особливого піднесення святкуванню надає прекрасний спів церковних хорів. За рішенням керуючих волинських єпархій, зібрані у цей день віруючими грошові пожертви передаються музею для потреб реставрації волинських святинь.

За час перебування чудотворного образу у музеї його побачили більше 300 тисяч людей з різних

міст і сіл України, а також з Білорусі, Польщі, Росії, Молдови, Казахстану, Німеччини, Великобританії, Голландії, Швеції, Данії, Бельгії, Франції, Греції, Італії, Португалії, Канади, США, Таїланду, Кореї, Австралії, Мексики, Аргентини. Обов'язково, пройшовши залами музею, слухаючи екскурсію чи самостійно оглядаючи експозицію, відвідувачі заходять у зал Холмської ікони Богородиці. Завжди розповідь екскурсовода викликає живий інтерес і щире захоплення прадавнім образом. Сильне враження справляє історія ікони і людей, причетних до її порятунку і збереження. Працівники музею, спостерігаючи за реакцією людей на побачене і почуте про ікону, відзначають їх різну поведінку: одні плачуть, інші стоять заворожені, але нікого ікона не залишає байдужим. Часто просять залишити їх наодинці з святинею, і тоді, стаючи на коліна, моляться до ікони. У знак щирої вдячності чудотворному образу люди часто дарують живі квіти.

З 2007 р. у музеї діє постійна виставка «Ти не згасла, зоре ясна. Історія Холмської Чудотворної ікони Богородиці у фотографіях, листівках та документах», яка знайомить відвідувачів з історичними місцями перебування ікони і її пошанування у різний період. Оригінальні документи і фотографії розповідають про життєвий шлях священника Гавриїла Коробчука і його родини – людей, які долучилися до збереження чудотворного образу. У стендах подається копія договору про передачу ікони до музею у вересні 2000 р., експертні довідки науковців Національного науково-дослідного реставраційного центру України, музею-заповідника «Московський Кремль», фотографії з хресних ходів різних років, державних діячів України і зарубіжжя, ієрархів Української православної церкви, які поклонялися іконі. Певний період на виставці експонувалися рідкісні книги з Музею книги і друкарства м. Острога (Рівненська область): Максиміліан Рилло «Коронування Чудотворного образу найсвятішої Марії Панни в Холмській катедрі...», видання друкарні отців Кармелітів босих у Бердичеві 1780р., Яків Суша «Фенікс відроджений», 1684р., репринтне видання. Про нові дослідження ікони і спогади холмщиків розповідали книги Володимира Александровича «Холмська ікона Богородиці» (Львів, 2001р.), Миколи Онуфрійчука «Холмському роду нема переводу» (Луцьк, 2005р.), «Ти не згасла, зоре ясна. Пісні Холмщини і Підляшшя» (Луцьк, 2006 р.), Олени Романюк «Повернення з небуття» (Луцьк, 2009 р.) [7] та ін. З березня 2018 р. у залі демонструється сакральна картина відомого луцького художника Володимира Жупанюка «Холмська Богородиця у подіях та фактах», у якій традиція українського іконопису зображати чудодіяння, якими прославився образ, поєднана з написанням історичних персоналій давньої і сучасної історії – князь Володимир, священник Гавриїл Коробчук, його донька Надія Горлицька, реставратор Анатолій Квасюк та ін. Картина була подарована автором картини музею за сприяння благодійного фонду «Рідна Волинь» (голова фонду Д. Глазунов).

Прагнучи поширити інформацію про віднайдення, перебування і пошанування Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Музеї волинської ікони серед широкого кола віруючих і пошановувачів сакрального мистецтва, музей разом із видавництвом «Ініціал» здійснив видання листівки з зображенням чудотворної ікони. На звороті листівки розміщена «Молитва Пресвятій Богородиці перед Чудотворною іконою Холмською». Переклад тексту молитви з церковнослов'янської на сучасну українську мову зробила Наталія Пушкар, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею, з благословення протоієрея Юрія Косареви́ча. За давнім християнським звичаєм, листівки прикладені до оригіналу ікони, і тому перебирають на себе частину чудодійної сили образу. Віруючі охоче купляють листівки і особисто для себе, і у подарунок, тим самим долучаючись до її популяризації і реставрації. До цього закликає напис на листівці: «Придбавши цю листівку, Ви прилучилися до справи збереження ікони».

Лише у музеї можна придбати книгу «Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття» (Луцьк, Ініціал, 2009 р.) [7], у якій узагальнені відомі і невідомі факти з історії образу. Упорядник і автор тексту мистецтвознавець, О. Романюк. Тут опубліковані матеріали та документи, а також вміщені унікальні поштові листівки та фотографії із приватних колекцій та сімейних архівів, які доповнюють розповідь про святиню. На презентації книги були присутні представники волинської влади, духовенства, науковців. Присутність представників родини Коробчуків, самої Надії Горлицької наповнювали атмосферу зустрічі особливою емоційністю.

Холмській іконі Богородиці присвячений розділ книги-альбому «Музей волинської ікони», що був виданий на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за програмою «Українська книга» у видавничому домі «АДЕФ-Україна» у 2013 р. [4] та перевиданий у 2016 р. [5]. До розділу увійшли робота доктора мистецтвознавства, дійсного члена Національної академії мистецтв України Людмили Міляєвої «Ікона Холмської Богоматері очима Якова Суші» і стаття провідних наукових співробітників Музею волинської ікони Світлани Василевської та Ангеліни Вигодник «Холмська Чудотворна ікона Богородиці». Урочиста презентація видання відбулася у Софії Київській. Примірники

книги отримали центральні і регіональні бібліотеки України.

У 2015 р. минуло 250 років із часу коронації Холмської ікони Богородиці. Це дало імпульс до проведення низки академічних зустрічей, конференцій, презентацій. Одним із таких заходів став міждисциплінарний семінар «Топографія святості: ікона Холмської Богородиці в традиціях *Slavia Orthodoxa*, *Slavia Unitai* *Slavia Latina*», організований гуманітарним і філософсько-богословським факультетами Українського католицького університету за участі богословського факультету Люблінського католицького університету Івана Павла II. Семінар відбувався у Львові та Луцьку. Волинську частину організатори провели в Музеї волинської ікони, безпосередньо при чудотворному образі 20 грудня 2016 р. Завдяки співпраці двох католицьких університетів – у Любліні та Львові – побачила світ нова книга про Чудотворну Холмську ікону Богородиці. Науковий збірник «Повернута із небуття. Ікона Холмської Богородиці» за редакцією Анджея Гіля, о. Мірослава Каліновського та Ігоря Сковчиляса виданий у рамках публічного проекту «Соборна Україна та Київська традиція» (Люблін-Львів, 2016) [6]. Книга акумулює статті 14 учених, котрі репрезентують декілька академічних та університетських середовищ Польщі й України. Свою увагу ці дослідники зосередили як на самій чудотворній іконі, так і на соціокультурному та релігійному просторі, в якому святиня функціонувала. У виданні вміщено тексти, що описують долю Холма від його початків і до сучасності (це своєрідна монографія з історії міста). Інший тематичний блок збірника стосується самого холмського образу та різноманітних аспектів його культу. Остання частина книги містить два есеї – панорамний огляд історії Холмсько-Белзької єпархії як складової Київської унійної митрополії, та розвідку про взаємодію в ягеллонську добу двох мистецьких систем – Сходу і Заходу.

У березні 2017 р. вийшов у світ двомовний «Акафіст Пресвятій Богородиці, у чудотворній Холмській іконі прославленій», «*Akathist hymn to our Lady in Holm ikon glorified*» (Луцьк, Ініціал. – 2017) [2]. Автори – Віктор Гребенюк, літредактор інформаційно-видавничого центру Волинської єпархії УПЦ КП, член Спільки християнських письменників та перекладач Наталія Добжанська-Найт – кандидат філологічних наук, доцент СНУ, член Спільки християнських письменників України. Акафіст – це особливий різновид духовних гімнів у візантійській традиції. Його грецькі зразки писано переважно римованими віршами. Проте на Русі численні акафісти донедавна побутували тільки у ритмізованій прозі чи з принагідними співзвуччями. В. Гребенюк став першим українським літератором, хто почав писати їх римованими. Це третє видання твору, але це перший англomовний переклад. До акафіста, теж двома мовами, додано коротку історію Холмського образу та розповіді про деякі чудеса від ікони, а також поетичну молитву до волинських святих. Книгу можна придбати в єпархіальній книгарні-бібліотеці «Ключі» і у Музеї волинської ікони. У вересні того ж року у музеї відбулася презентація «Акафісту» за участю викладачів і студентів СНУ імені Лесі Українки. 10 жовтня 2017 р. перед Холмською Чудотворною іконою Богородиці вперше ієрей Євген Маласпіна відслужив акафіст Богородиці Холмській у перекладі англійською мовою. Молільниками були викладачі та студенти факультету романо-германської філології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Після презентації у жовтні 2018 р. у музеї можна придбати і монографію В. Александровича – доктора історичних наук, завідувач відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, «Холмська ікона Богородиці з Емануїлом» (Львів, 2018) [1]. У книзі, виконаній на високому поліграфічному рівні з використанням багаточисельних ілюстрацій, автор пропонує докладний аналіз Холмської ікони у контексті еволюції візантійської богородичної іконографії у зіставленні з широким колом зразків релігійної мистецької культури Візантії та малярства Італії. Пам'ятка трактується як вагоме свідчення часів короля Данила Романовича (1201–1264 рр.) – виняткового періоду у національній історії України, та як рідкісний приклад україно-візантійських мистецьких зв'язків княжої доби.

Йдучи назустріч шанувальникам давнього і сучасного мистецтва, які є частими гостями нашого міста, у 2018 р. було видано туристичний путівник «Три музеї: від сакрального через ренесанс до сучасного», який розповідає про своєрідний естетичний трикутник Луцька: від Музею волинської ікони, до Художнього музею м. Луцька, і далі – Музей сучасного українського мистецтва Корсаків. Лаконічно, просто і доступно подається інформація про адреси, маршрути доїзду, найцікавіші експонати музеїв. Про Холмську Чудотворну ікону Богородиці читаємо: «Це одна з найдавніших богородичних ікон, шанований у християнському світі образ. До якого йдуть не тільки екскурсанти, але й паломники». Путівник дарується відвідувачам музеїв.

Віднедавна великим попитом серед відвідувачів музею користуються гравертони із зображенням Холмської Чудотворної ікони Богородиці – своєрідні відбитки ікони на металевій пластині, які можна придбати лише у Музеї волинської ікони. Оригінальним подарунком може стати Холмська Чудотворна

ікона Богородиці, виконана фірмою «Byzantiumaxiom» у техніці ручної роботи з нанесенням сусального золочення.

Волинські і всеукраїнські газети, журнали, телевізійні і радіоканали неодноразово розповідали про святиню, яка знаходиться у музеї. Повідомлення про виставки, презентації, паломництва, цікаві зустрічі біля ікони з'являються на сторінках періодичних видань – газети «День», «Експрес», «Волинь-нова», «Віче», «Вісник», «Волинські губернські відомості», «Луцький замок», «Аверс прес», «Слово і діло», «Народне слово», «Наша віра», журнал «Сіті Лайф» та інтернет-видання «Волинська правда», «Святой источник», а телевізійні репортажі та фільми на каналах Волинського телебачення і телекомпанії «Аверс». У 2007 р. київська телекомпанія «Глас», у 2010 р. телеканал «Інтер» зняли телевізійні фільми про музей і чудотворну Холмську ікону Богородиці. У 2010 р. про чудеса зцілення розповів телеканал «Інтер» у телевізійному фільмі. Лучани Наталія Пушкар і Віктор Вербич повідали про те, як щиросердна молитва до ікони сприяла їхньому оздоровленню.

Зображення Холмської Чудотворної ікони Богородиці тепер можна побачити на поштових конвертах та музейних запрошеннях, які поширюючись по всьому світу, несуть інформацію про ікону, яка до гордості волинян знаходиться у Луцьку.

Про чудотворну святиню, яка перебуває у музеї, дізнається все більше і більше людей, і кожен по-своєму хоче її принести у своє життя. Відрадно, що молоді люди, будучи справжніми патріотами, прагнучи до духовного зростання, нині приходять до музею, щоб вклонитися тисячолітній святині. У листопаді 2006 р. подружжя з Канади Ірини та Андрія Скурчанських стало першою парою, яка у день вінчання прийшла під благословення Холмської Чудотворної ікони Богородиці. У наступні роки молодята із Луцька Ірина та Олександр Сидоруки, Катерина та Назар Яремчуки просили заступництва Богородиці, щойно побравшись.

Подію вересня 2000 р., появу Холмської Чудотворної ікони Богородиці у Луцьку важко оцінити розумом. Це чудо з чудес. Працівники Музею волинської ікони, усвідомлюючи відповідальність перед Богом і людьми, докладають усіх зусиль для того, щоб Холмська Чудотворна ікона Богородиці була збережена, відкрита для людей і достойно пошанована. Про ікону, як про справжнє чудо, пишуть відвідувачі різного віку і різних віросповідань, українці та іноземці у «Книзі відгуків». Ось окремі з них: «Хай щасливою буде Україна у віках під покровом Чудотворної ікони Холмської Богородиці», «Холмська Богоматір, найбільша пам'ятка, що зберігається в Україні. Нам повезло, її могло вже не бути», «Історія Чудотворної ікони Холмської – це історія України!». Ці слова тішать і надихають на нові добрі справи заради процвітання віри і християнської любові.

1. Александрович В. Холмська ікона Богородиці з Емануїлом / Володимир Александрович. – Львів, 2018. – 142 с.

2. Гребенюк В. Акафіст Пресвятій Богородиці, у чудотворній Холмській іконі прославленій / Віктор Гребенюк. – Луцьк: Ініціал, 2017. – 70 с.

3. Ікона Холмської Богородиці: дослідження та матеріали. Науковий збірник. – Луцьк, 2010. – 236 с.

4. Музей волинської ікони: книга-альбом. / Александрович В., Василевська С., Вигодник А., Єлісєєва Т., Карпюк Л., Ковальчук Є., Міляєва Л., Силук А. – К.: АДЕФ-Україна, 2012. – 400 с.

5. Музей волинської ікони: книга-альбом. / Александрович В., Василевська С., Вигодник А., Єлісєєва Т., Карпюк Л., Ковальчук Є., Міляєва Л., Силук А. – К.: АДЕФ-Україна, 2016. – 400 с.

6. Повернута із небуття. Ікона Холмської Богородиці. За редакцією Анджєя Гіля, о. Мірослава Каліновського, Ігоря Скочилися. – Люблін – Львів, 2016. – 327 с.

7. Романюк О. Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття / Олена Романюк. – Луцьк: Ініціал, 2009. – 35 с.

Любов ГРАБИНСЬКА, Катерина ПАВЛЮК (Луцьк)

МУЗЕЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Вагома роль у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді належить музеям закладів освіти, які є скарбницею історичної пам'яті, несуть правдиві знання про історичне минуле українського народу, його боротьбу за волю та державну незалежність.

Впровадження музейної педагогіки, співпраця освітянських музеїв з державними та комунальними музеями, громадськими організаціями створюють гармонійний педагогічний простір для проведення

виховної роботи, відіграють важливу роль у формуванні світогляду дітей та молоді.

У своїй діяльності музеї керуються Законом України від 29.06.1995 р. №249/95-ВР «Про музеї та музейну справу», Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року №1195.

У Положенні про музеї чітко прописано: «Музей є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріотів українського народу» [1, 3].

Організаційно-методичним центром з питань діяльності, обліку та оглядів музеїв закладів освіти є Центр туризму, спорту та екскурсій управління освіти, науки та молоді обласної державної адміністрації, який у питаннях розвитку музейної справи співпрацює з Волинським краєзнавчим музеєм, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Українським інститутом національної пам'яті.

В області нагромаджено позитивний досвід роботи музеїв, стабільною є динаміка розширення їх мережі: у 2004 р. на облік перебувало 102 музеї, у 2010 р. – 171, у 2019 р. – 183. За останні 3 роки відкрито і взято на облік 7 музеїв, з них по два музеї – у Горохівському районі і місті Ковелі та по одному – у Любешівському, Ратнівському районах, місті Луцьку. За цей же період 2 музеї припинили своє існування. Це – музей лісу Мосирської ЗОШ I-II ступенів Любомльського району (причина закриття: призупинення діяльності закладу освіти), музей бойової слави Ківерцівської ЗОШ I-III ступенів №4 (причина закриття: застаріла експозиція музею, що втратила свою актуальність, реорганізація приміщення музею під класну кімнату).

Станом на 25 квітня 2019 року зі 183-х офіційно зареєстрованих музеїв при закладах освіти працюють: 3 – при закладах дошкільної, 171 – загальної середньої, 2 – позашкільної, 7 – професійно-технічної освіти.

За профілями музеї розподілені таким чином: 119 – історичні (з них 26 – військово-історичні, 24 – широкого історичного профілю, 40 – історії населеного пункту, 22 – історії освіти, закладу освіти, 7 – історії особи), 50 – етнографічні, 6 – краєзнавчі, 3 – природничі, 3 – літературні, 2 – мистецькі. Як бачимо, у профільній класифікації переважають музеї історичного профілю.

За значні успіхи у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу, у формуванні і збереженні Музейного фонду України, пропаганді пам'яток історії, культури, природи рідного краю високого звання «Зразковий музей» удостоєно 34 музеї закладів освіти області, з них 5 музеїв лише з Турійського району із 9-ти зареєстрованих на цій території.

Звання «Народний музей» за високий рівень дослідницької роботи, наявність унікальних музейних предметів присвоєно Зразковому етнографічному музею «Світлиця» Луцького навчально-виховного комплексу «Гімназія № 14 імені Василя Сухомлинського».

Щороку у листопаді подаються документи комісії Міністерства освіти і науки України на присвоєння звання «Зразковий музей». За останні 2 роки це високе звання присвоєно історичним музеям загальноосвітньої школи I-III ступенів с. Соловичі Турійського району та навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія» смт. Голоби Ковельського району. Подано документи комісії Міністерства освіти і науки України на присвоєння звання «Зразковий музей» Музею історії села ЗОШ I-III ст. с. Доросині Рожищенського району.

У музеях закладів освіти зберігаються понад 49 тисяч музейних предметів основного фонду – пам'яток матеріальної і духовної культури, які є частиною Музейного фонду України.

Періодично через кожні три роки з метою упорядкування музейної мережі проводяться огляди музеїв. На виконання наказу управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації від 07.11.2018 р. № 612 «Про проведення обласного огляду музеїв при закладах освіти» з 15 листопада 2018 року до 31 січня 2019 року здійснено огляд музеїв при закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти Волинської області [3]. У ході огляду проведено аналіз діяльності музеїв щодо формування і збереження Музейного фонду України та відповідності музеїв вимогам Методичних рекомендацій щодо засад діяльності музеїв історичного профілю навчальних закладів (Додаток до листа МОН України від 22.05.2015 №1/5-225 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю») [2].

Питанню оновлення діяльності музеїв історичного профілю у зв'язку з вимогами законодавства про декомунізацію суспільного життя управління освіти, науки та молоді облдержадміністрації, Центр туризму, спорту та екскурсій приділяють особливу увагу.

Реалії сьогодення вимагають переглянути підходи до оформлення експозицій музеїв історичного профілю. Переосмислення та оновлення потребують музейні матеріали про Другу світову війну.

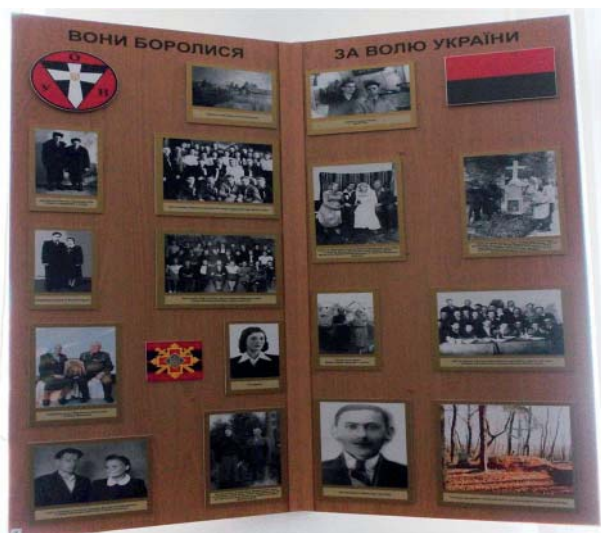

Фото 1. Матеріали про діяльність односельчан в УПА у музеї бойової слави ЗОШ І-ІІІ ст. с. Підбереззя Горохівського р-ну.

Фото 2. Пошанування захисників України в історичному музеї ЗОШ І-ІІ ст. с. Білашів. Ковельського р-ну.

Фото 3. Акція «Маки пам'яті» у Зразковому музеї бойової слави ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 м. Рожище.

Фото 4. Експозиція Зразкового історичного музею ЗОШ І-ІІІ ст. с. Соловичі Турійського р-ну.

Фото 5. На обласному конкурсі екскурсоводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». 27. 01. 2018 р.

Фото 6. Переможці обласного конкурсу екскурсоводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». 31. 01. 2019 р.

Головний акцент у змісті експозицій даного періоду – це український вимір перемоги, внесок українців у перемогу над нацизмом. У музеях у першу чергу має бути інформація про рідний край та земляків. У музеях історичного профілю закладів освіти області внесено зміни до експозицій, які висвітлюють події Другої світової війни, приведено у відповідність до трактувань української та світової історичної науки терміни, вживані в музейних експозиціях, проведено цілеспрямовану роботу з оновлення текстів екскурсій в рамках вимог законодавства про декомунізацію. Ця робота продовжується. Пріоритетними у змісті експозицій музеїв є сучасні події в житті українського народу, громадянський подвиг учасників Революції гідності, вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні, патріотизм українських воїнів у боротьбі за незалежність та територіальну цілісність України.

У питаннях розвитку музейної справи управління освіти, науки та молоді облдержадміністрації, центр туризму, спорту та екскурсій постійно співпрацюють з науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею. Центром туризму, спорту та екскурсій спільно з Волинським краєзнавчим музеєм підготовлено і направлено міським управлінням, районним відділам освіти Інструктивно-методичний лист «Про висвітлення в музейних закладах Волині подій революції Гідності та участі волинян в антитерористичній операції». Прикладом плідної співпраці управління освіти, науки та молоді облдержадміністрації, Центру туризму, спорту та екскурсій, Волинського краєзнавчого музею та Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки стало проведення 26.04.2017 року обласного семінару керівників музеїв військово-історичного профілю, на якому обговорено завдання музеїв у зв'язку з декомунізацією суспільного життя.

На обласному семінарі з відповідальними за організацію національно-патріотичного виховання та туристсько-краєзнавчої роботи у районах, містах, ОТГ області 28 лютого 2019 року розглядалися питання: «Музеї закладів освіти – осередки національно-патріотичного виховання дітей та молоді», «Шляхи співпраці державних, комунальних музеїв з музеями закладів освіти».

З метою розвитку музейної справи в закладах загальної середньої, позашкільної та професійної освіти, виховання в учнів любові до рідного краю, бережливого ставлення до історії, духовної спадщини українського народу, природного довкілля з 2017-го року щорічно проводиться обласний конкурс екскурсодів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». У ході віртуальних оглядових екскурсій за допомогою слайд-презентацій юні екскурсодви переконливо демонструють, що шкільні музеї служать благородній справі – вихованню патріотів України. На обласних етапах Всеукраїнського конкурсу екскурсодів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (08.02.2017 р., 27.01.2018 р., 31.01.2019 р.) при виступах учасників в обов'язковому порядку зверталася увага на відповідність музейних експозицій та змісту екскурсій вимогам законодавства про декомунізацію.

За останній рік Центром туризму, спорту та екскурсій налагоджено тісну співпрацю з Українським інститутом національної пам'яті. Це дало можливість у січні 2019 р. кожному учаснику обласного конкурсу екскурсодів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» з трьох напрямів: «Військово-історичні музеї», «Краєзнавчі музеї» та «Історичні музеї» (широкого змісту) вручити бібліотечки необхідної літератури актуальної тематики, створеної УІНП. Зокрема, це брошури: «100 років боротьби. Українська революція 1917–1921 років», «Україна в Другій світовій війні», книга-каталог виставки «УПА – відповідь нескореного народу», плакати «Військова еліта Української революції 1917–1921 років».

Діяльність музеїв закладів освіти постійно висвітлюється у путівниках з досвіду роботи, у збірниках наукових конференцій, під час тематичних екскурсій, на сайті «Музейний простір Волині», сайтах закладів освіти, інших джерелах масової інформації.

Впродовж 2017–2018 років педагоги-музейники області популяризували діяльність музеїв закладів освіти на таких заходах, організованих Волинським краєзнавчим музеєм, кафедрою документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України:

- Всеукраїнській науково-етнографічній конференції «Етнографічне музейництво в Україні і на Волині» (27–28 квітня 2017 р., м. Луцьк),
- Міжнародній науковій історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії» (24-25 жовтня 2017 р., м. Любомль),
- Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині» (06 грудня 2017 р., м. Камінь-Каширський),
- VI музейному круглому столі «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» (16.05.2018 р., м. Луцьк),
- Міжнародній науковій історико-краєзнавчій конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся».

Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії», висвяченій 100-річчю Української революції та 500-річчю надання Ковелю магдебурзького права (18 жовтня 2018 р., м. Ковель).

З метою покращення методичного і наукового супроводу музейної справи відповідно до існуючої нормативно-правової бази працівниками Центру туризму, спорту та екскурсій підготовлені методичні рекомендації «Музей при навчальному закладі», рецензентами яких стали наукові працівники Волинського краєзнавчого музею.

Очолюють музеї закладів освіти Педагоги з великої літери. Керівники, завідувачі музеїв, ентузіасти музейної справи за їх благородну подвижницьку працю заслуговують особливої шани і підтримки. Адже згідно діючих нормативних документів робота керівника музею не оплачується. У зв'язку з цим питання оплати праці керівників музеїв поки що вирішується на місцевому рівні.

Керівники музеїв разом з вихованцями повертають українському народові його правдиву історію: від маленького факту, незначної події до великих, відомих усьому світові, наповнених драматизмом і звитягою, подій. Основним завданням діяльності музеїв на сучасному етапі є пошанування героїчного минулого України, поваги до борців за волю та незалежність України.

1. Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України: наказ М-ва освіти і науки України від 22.10.2014 р. № 1195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14>

2. Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю: лист М-ва освіти і науки України від 22.05.2015 р. № 1/9-255. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 7. С. 3–7; URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47045/

3. Про підсумки обласного огляду музеїв при закладах освіти. Наказ управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації від 31.01.2019 р. № 37.

4. Про підсумки I туру Всеукраїнського конкурсу екскурсиводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». Наказ управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації від 07.02.2019 р. № 45.

Євгенія КОВАЛЬЧУК (Луцьк)

ЯН ФІТЦКЕ У ВИСТАВКОВОМУ ПРОЕКТІ «МУЗЕЙНИКИ» ДО 90-РІЧЧЯ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У 2019 році виповнюється 90 років від часу створення Волинського краєзнавчого музею. В історії закладу можна виділити кілька історико-хронологічних періодів, кожен з яких має певні особливості, пов'язаний з особистостями музейників, які зробили свій внесок у створення чи розбудову закладу.

До ювілею музею було розроблено виставковий проект «Музейники» (автор проекту Євгенія Ковальчук), який розпочав свою роботу в кінці 2018 року і буде зреалізований впродовж ювілейного 2019 року. В основу наукової концепції проекту покладена ідея показати через особистість професіонала-музейника складність і багатогранність праці музейного працівника, діяльність музею, його місце в житті громади. Часто музей асоціюється лише з музейною експозицією та екскурсією, які презентують готовий продукт для відвідувача. У проекті йдеться про інше – про складність професії музейника, різні форми музейної роботи. Спробуємо дати пояснення як функціонує музей? Як створюється музейна експозиція? Наскільки це трудомісткий процес, що складається з багатьох творчих та робочих моментів. Через особистість музейника пропонуємо заглянути на музейну кухню.

У проекті заплановано десять фотодокументальних виставок та онлайн експозицій про людей, які внесли свій вклад у формування, вивчення та популяризацію музейних колекцій, збереження пам'яток історії та культури Волині. Періодично протягом року представляємо різні виставки. Так, у грудні 2018 року презентували виставку «Півстоліття у музеї» до 90-ліття Тетяни Андреевої, науковця Волинського краєзнавчого музею, одного з організаторів музейної справи в Україні. Залишаючи інтригу, не розкриваємо імена персоналій, у рекламі озвучуємо лише робочі назви виставок: «Три роки у Волинському музеї»; «Півстоліття у музеї»; «Директор з майбутнього»; «Мистецьке кредо і музейне подвижництво»; «Головний зберігач»; «Екскурсивод від Бога»; «З неї починалась музейна реставрація на Волині»; «Віра для Лесі»; «Краєзнавець у музеї»; «Козак, політик і музейник»; «Він подарував Луцьку музей»; «Музейна молодь: яка вона?».

Польський період історії музею (червень 1929 – вересень 1939 рр.) в нашому проекті «Музейники» представляє виставка «Три роки у Волинському музеї» до 110-річчя від дня народження Яна Юзефа Фітцке,

польського археолога, дослідника Волині міжвоєнного періоду, одного з будівничих Волинського музею в Луцьку. Діяльність музею регламентувалась статутом, який визначав профіль і напрямки його роботи, ставив завдання у збиральницькій, експозиційній, популяризаторській роботі. Від початку створення профіль Волинського музею визначився, як комплексний. «Волинський музей за своїм змістом є строго регіональний і має завдання не лише збирати різноманітні зразки пам'яток, але й поширювати знання про пам'ятки культури і мистецтва і любов до них, досліджувати терен Волині, її природу, пам'ятки історії, етнографії ...» – повідомлялось у Часописі „Przegląd Wołyński” за 23 червня 1929 року з нагоди відкриття музею.

Серед головних статутних завдань, відкритого 16 червня 1929 року Волинського музею, було збирання і зберігання пам'яток історико-культурної, природничої спадщини краю та оприлюднення й популяризація музейних надбань. Ян Юзеф Фітцке належав до когорти польських науковців, які прийшли у новостворений музейний заклад, маючи своє бачення щодо його статусу, завдань і напрямків роботи. У наукових колах Ян Фітцке був відомий як археолог, а не як музейник. У нашому проекті розглядаємо постать науковця в першу чергу, як музейного працівника, який маючи вагомий науковий і творчий потенціал, вніс значний вклад у теорію і практику музейної справи.

За останні два десятиліття про Яна Фітцке написано досить багато. Дослідників спонукали до цього як його наукова діяльність, так і трагічна доля. Серед науковців, які в своїх публікаціях торкалися життя і діяльності Яна Фітцке – Г. Охріменко, В. Дмитрук, О. Ошуркевич, Н. Кінд-Войтюк, О. Златогорський, І. Марченко, Л. Потапчук, А. Гачол, О. Гаврилюк, Ю. Мазурик та інші.

Народився Я. Й. Фітцке 20 січня 1909 року в м. Гдові Мисленіцького повіту Краківського воєводства. Професійну освіту здобув у 1929–1933 роках на археологічному відділенні Ягелонського університету у Кракові, практичні ж навички – у численних науково-дослідних та археологічних експедиціях. З 1930 року він є членом Польського Археологічного Товариства.

З 1936 року Ян Фітцке працював у Волинському музеї, спочатку на посаді археолога, пізніше головного хранителя. Він мав певний досвід музейної роботи, адже до того кілька років трудився в етнографічному музеї в Лодзі. Протягом трьох років праці у Волинському музеї він зробив дуже багато як дослідник музейних колекцій, організатор музейної справи і, звичайно, як професійний археолог, проводячи регулярні розкопки на значній території Волинського воєводства.

Яном Фітцке було обстежено сотні пам'яток на Волині, вперше виявлено, зафіксовано і описано ряд об'єктів різноманітних археологічних культур, активно поповнювались музейні колекції, з'явилися численні наукові й популярні статті вченого, каталоги та описи окремих колекцій музейних предметів.

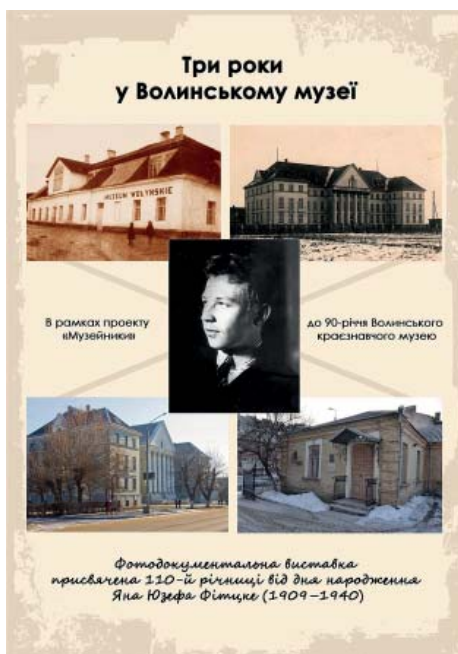
Найвагоміші дослідження й археологічні знахідки були зроблені в Луцьку (в районах Красне, Гнідава, Яровиця) – поселення культури лінійно-стрічкової кераміки; смт. Торчині – могильник стжижовської культури епохи бронзи; с. Піддубцях – кургани Х–ХІІ ст. з тілопокладеними похованнями із супровідним матеріалом (предмети побуту, прикраси, зброя), м. Любомлі – давньоруське городище Х–ХІІІ ст.; с. Боратині та с. Шепель – кургани епохи бронзи; у с. Дружкополі та с. Черську – поховання лужицької та тшинецької культур; у с. Берестяни – давньоруські кургани. Були проведені розвідки на поселеннях і городищах у місті Рожище, селах Кульчин, Жидичин, Коршів, Маркостав, Амбуків, Дерев'яне, Баїв, Буяни, Линів, Білосток, Несвіч.

Ян Фітцке займався археологічними культурами різних історичних періодів. Він досліджував пам'ятки різних типів: стоянки, городища, поселення, кургани та ґрунтові поховання, крем'яні майстерні. Предметом його наукових інтересів були культури лінійно-стрічкової кераміки (Луцьк-Гнідава, Луцьк-Красне), волино-люблінської (Сьомаки, Амбуків, Городок), стжижовської (Усичі), східно-тшинецької (Черськ), кулястих амфор (Кутянка), залізного віку, давньоруського часу (Луцьк-Красне, Замок Любарта, Любомль, Піддубці, Берестяне та ін).

Частина віднайдених матеріалів зберігається у Волинському краєзнавчому музеї, однак, більшість знахідок згідно політики польської влади щодо збереження культурної спадщини передавались до Державного археологічного музею (Państwowe Muzeum Archeologiczne) у Варшаві.

Наукові інтереси Яна Фітцке окрім археології стосувалися нумізматики, сфрагістики, археографії, етнографії, музеєзнавства. Він був причетний в цілому до організації музейної справи у Волинському воєводстві (опікувався колекціями музею князів Острозьких; збирав матеріали, пов'язані із перебуванням на Волині Ю. І. Крашевського; упорядковував нумізматичну колекцію Волинського музею (видав каталог монет); сприяв створенню регіональних музеїв у Дубно та Крем'янці.

У музейній політиці в регіоні Ян Фітцке визначав центральну керівну і координуючу роль Волинського музею серед повітових музеїв. Він був прихильником концентрації найбільш цінних пам'яток у головних музеях, щоб уникнути їх нищення або втрат у провінційних музейних закладах, які здебільшого не мали

ні відповідних приміщень, ні фахівців.

Пропонуємо за нашим визначенням основні принципи музеєзнавчої програми Яна Фітцке:

– Керівна роль музею Волинського товариства приятелів наук у Луцьку, який має узгоджувати плани роботи закладів, визначати – за погодженням із засновниками і в інтересах всієї Волині спеціалізацію окремих музеїв, усувати зайву конкуренцію у зборі матеріалів, надавати методичну допомогу.

– Створення і функціонування у краї багатьох музейних осередків при наявності для цього наукових, фінансових, організаційних можливостей.

– Пріоритет пам'яткоохоронної діяльності в роботі повітових музеїв. Займатися всіма видами пам'яток, але поповнювати свої колекції згідно спеціалізації. Недопустимо зберігати у маленьких музеях чи приватних збірках предмети археології, яким загрожує знищення чи департизація, та архівні збірки, які мають передаватися у великі наукові центри;

– Спеціалізація повітових музеїв. При комплектуванні музейних колекцій враховувати статус і профіль музею. Право головного музею воєводства вести згідно своїх планів збиральницьку роботу на всій його території, а по можливості охопити нею всю історичну Волинь.

– Співпраця в галузі музейного будівництва на Волині владних органів і громадських наукових та культурно-освітніх об'єднань (Польське краєзнавче товариство, Волинське товариство приятелів наук, ін.), навчальних установ, залучення до цієї справи провідних університетських центрів країни.

– Орієнтація повітових музеїв («земельних») музеїв на історичні, етнографічні, природничо-географічні границі, а не на існуючі адміністративні.

З точки зору вченого недопустимо було зберігати у маленьких музеях чи приватних збірках певні види пам'яток. Він вважав безглуздом у Сарнах зосереджувати пам'ятки археології чи мистецтва, коли самі умови визначають, що там має бути тільки етнографія. До речі, його позицію підтвердила історія – в Сарнах нині діє етнографічний музей.

Позитивним прикладом реалізації положень музеєзнавчої програми Я. Фітцке були домовленості між Волинським та іншими музеями щодо пріоритетів у тематиці збору пам'яток залежно від профілю музею чи його наукових інтересів пов'язаних з історією чи природою краю. Так, одним із напрямків роботи Волинського музею було вивчення біографічних даних відомих польських краєзнавців. Відповідно до міжмузейної домовленості Кременецький музей отримав виключне право на збір матеріалів про Юліуша Словацького і Польський Ліцей з одночасною передачею до Волинського музею в Луцьку всіх матеріалів про Крашевського та інших волиняків, пам'яток польських повстань. Згідно угоди з Промисловим музеєм у Рівному йому з Луцька передавались предмети господарського характеру. На пріоритети комплектування впливав не лише зміст, а й тип пам'яток.

Ян Фітцке практикував у різних формах музейної роботи на Волині. В травні 1939 року він разом з працівниками музею Зигмунтом Ревським та Юліаном Нечем викладав на курсах екскурсів по Луцьку. Науковець залишив нам чимало публікацій, які стосуються дослідження колекцій пам'яток

Волині, розвитку музейної справи у Волинському воєводстві, долі окремих музеїв.

Підсумовуючи варто зазначити, що Ян Фітцке протягом свого короткого життя (31 рік) зробив значний внесок у вивчення давньої історії Волині, проводячи археологічні розкопки у Волинському воєводстві, досліджуючи маловідомі сторінки історії Волині, розвиваючи музейну справу. Саме завдяки Яну Фітцке за три роки його праці на наших теренах було обстежено сотні пам'яток, вперше виявлено, зафіксовано і описано ряд об'єктів різноманітних археологічних культур. Діапазон наукових зацікавлень дослідника охоплював археологію від найдавніших до новітніх часів, нумізматику і сфрагістику, археографію і етнографію. Активно поповнювались музейні колекції, з'являлися численні наукові і популярні статті, каталоги, описи окремих колекцій пам'яток.

Джерелом до вивчення культурної спадщини Волині і нині є статті Я. Фітцке по дослідженню музейних колекцій, написані ним у 1936–1939 роках і видані у збірниках Товариства приятелів наук у Луцьку чи надруковані у місцевих періодичних виданнях. Це ряд статей з нумізматики «Нумізматичне зібрання музею ВТПН у Луцьку» (1936), «Скарби історичних монет у музеї Волинською Товариства приятелів наук у Луцьку» (1938 р.); статті з описами окремих музейних колекцій: «Багата збірка кахлів у музеї ВТПН у Луцьку» (1937 р.), «Про декілька зразків давньої зброї із зібрання музею ВТПН у Луцьку» (1937 р.), стаття про Ю. І. Крашевського (1939 р.).

Ян Фітцке розумів місце Волинського музею в краї, його центральну, керівну і координуючу роль серед повітових музеїв. За короткий проміжок часу в три роки йому вдалося реорганізувати роботу музею, поставити її на наукову основу, значно поповнити і систематизувати музейні колекції, вивести установу на провідне місце у східному регіоні тодішньої Польщі. Висловлені ним 90 років тому думки були реалізовані в процесі розбудови музейних закладів Волині.

1. Археологічна спадщина Яна Фітцке / за заг. ред. Г. В. Охріменка. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – 488 с.

2. Баяк В. Археологічні дослідження Луцька (історія та сьогодення) / В. Баяк // Краєзнавство. – 2010. – № 1/2. – С. 123–129.

3. Гаврилюк О. Заходи властей Другої Речі Посполитої щодо відновлення Луцького замку / О. Гаврилюк // Краєзнавство. – 2009. – № 3/4. – С. 185–189. – Бібліогр.: с. 188–189.

4. Дмитрук В. Ю. Відданий краєзнавству (Ян Йозеф Фітцке. 1909–1940) / В. Ю. Дмитрук // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах : в 3 т. / М-во освіти і науки України, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Волин. Академ. Дім ; авт.-упоряд.: Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, А. М. Силук ; заг. ред. М. І. Дубини. - Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 422–431.

5. Дмитрук В. Розстріляна в Катині передісторія Волині / В. Дмитрук, Г. Охріменко // Віче. – 1999. – 21 січ.

6. Дослідники Волині : Фітцке Ян Юзеф (1909–1940) // Нариси культури давньої Волині / за ред. Г. Охріменка. – Луцьк, 2006. – С. 29–31.

7. Кінд-Войтюк Н. В. Польська історіографія з вивчення історико-краєзнавчих досліджень і пам'яткоохоронної роботи на Волині у 1920–1930-х рр. / Н. В. Кінд-Войтюк // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: Баран В. К. та ін.]. – Луцьк, 2009. – Вип. 1. – С. 83–88.

8. Ковальчук Є. Його розстріляли в Катині / Є. Ковальчук // Волинь. – 2005. – 23 черв.

9. Мазурик Ю. Дослідження українських та польських археологів на території Волині та їх роль у формуванні колекцій музеїв краю / Ю. Мазурик // Замосцько-волинські музейні зошити = Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne : матеріали наук. конф. / ідея конф. і наук. ред. П. Кондрацюк. - Замосць, 2006–2007. – Т. 4. – С. 269–280.

10. Марченко І. Історія не забула про нього / І. Марченко // Аверс-прес. – 2005. – 26 трав.

11. Охріменко Г. Стежками Яна Фітцке / Г. Охріменко // Молода Волинь. – 1991. – 4 січ.

12. Охріменко Г. Ян Фітцке і вивчення культури лінійно-стрічкової кераміки / Г. Охріменко // Остріг на порозі 900-річчя : матеріали І–ІІІ наук.-краєзн. конф. (1990–1992) / Наук.-краєзн. т-во «Спадщина», м. Остріг Рівнен. обл. - Остріг, 1993. – Ч. 2. – С. 5–8.

13. Ошуркевич О. Вікно у давнину століть : 3 історії створення Волинського краєзнавчого музею / О. Ошуркевич // Волинь. – 1993. – 3 квіт.

14. Силук А. Волинський музей в Луцьку та його діяльність в сфері накопичення і охорони пам'яток / А. Силук // Замосцько-волинські музейні зошити / ідея конф. і наук. ред. П. Кондрацюк. – Замосць, 2006–2007. – Т. 4. – С. 241–252.

15. Fitzke Jan. Z Wołynia 1936–1939. Fragmenty spuszczny pismieniczey : W stulecie urodzin i siedemdziesięciolecie smierci / J. Fitzke ; Uniw. Jagiellonski w Krakowie, Inst. Archeologii; zebr. i oprac. A. Gaczol, W. J. Kowalow. - Biały Dunajec ; Ostrog : Wolanie z Wołynia, 2009. – 308 s.

16. Ян Фітцке (1909–1940) [Електронний ресурс] : біобібліогр. нарис до 205-ї річниці від дня народж. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. - Луцьк, 2014.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА КАТАЛОГІЗАЦІЯ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ

Ольга КОРЕЦЬКА (Луцьк)

ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. (На прикладі документів з фондів Волинського краєзнавчого музею)

Впродовж останніх років у разі зріс інтерес громадян до дослідження своїх родоводів, побудови генеалогічних дерев і т. п. На сьогоднішній день існує велика кількість письмових джерел, інформації з яких достатньо для вивчення історії своїх родин.

Основними джерелами є: метричні книги, ревізькі казки, сповідальні відомості.

Ревізькі казки – документи, в яких фіксували персональний склад податного населення імперії, а саме – різних прошарків сільського та міського люду. Причиною їх введення була зміна податкової політики – від подвірного оподаткування до подушного. Дворяни, священники, чиновники не потрапляли до Ревізьких казок, хоча під час проведення перших ревізій на українських теренах нерідко складалися списки дворян і шляхтичів, через невизначеність ставлення держави до цілої групи родів української привілейованої верстви, яка не змогла довести своїх прав на дворянство. Згодом багатьох із них позбавили привілейованого становища та зарахували до окремої соціальної групи однодвірців, котрі мали право доводити свої втрачені права, але ставали тягловим населенням. Пізніше через скасування верстви однодвірців їх записали до селян. Перша ревізія датується 1718–1727, а остання – 1856–1858 рр. Усього відбулося 10 ревізій, причому кількість років між ними була різна – від 4–5-ти до 15-ти.

У ревізьких казках вказувалися ім'я, по батькові та прізвище власника двору, його вік, ім'я та по батькові членів родини із зазначенням віку, стосунків до глави сім'ї. До ревізьких казок (крім 1, 2 та 6 ревізій) включалися особи чоловічої і жіночої статі, але в зведених таблицях жіноча стаття ніколи не фігурувала.

У містах ревізькі казки складалися представниками міського управління, в селищах – старостами, в приватних володіннях – поміщиками або їх управителями.

У проміжках між ревізіями ревізькі казки уточнювалися. Вироблялася фіксація наявності або відсутності особи на момент поточного обліку, причому в разі відсутності фіксувалася причина (помер, в бігах, відселений, в солдатах і т. п.). Всі уточнення ревізьких казок залишалися до наступного року, тому кожна «ревізька душа» вважалася наявною до наступної ревізії навіть в разі смерті людини, що дозволяло державі з одного боку підвищувати збирання подушного податку, а з другого – створювало умови для зловживань.

Ревізькі казки з фондів Волинського краєзнавчого музею (КДФ-2443, 5521, 5594, 5595, 9260, 9261, 11482, 13776) охоплюють часовий період 1834-1850 рр. Всі вони по Володимир-Волинському повіту.

Наступними джерелами в генеалогічних дослідженнях є Сповідальні відомості – книги обліку мешканців населених пунктів, що приходили на сповідь до церков, у яких вказано: соціальний стан, склад сім'ї та їх вік, а також Книги дошлюбних опитувань.

Сповідальні відомості з фондів ВКМ у своїй більшості стосуються Володимир-Волинського (КДФ-18869, 18870, РА-851, 869, 1063, 1844, 2973, 4825, ДМ-8848), Ковельського (КДФ-7143, РА-722, 7216, 7231) й Овруцького повітів Волинської губернії. Окремі комплекси становлять документи з церкви Св. Симеона Стовпника с. Любохини Володимир-Волинського повіту (КДФ-18505-18548, 18561) за 1838-1911 рр. в кількості 45 од. зб., документи з Володимир-Волинського (РА-851, 869), Локачинського (РА-2973) і Порицького (РА-4825) римо-католицьких костелів за 1868-1899 і 1914 роки відповідно та Соборної Хрестовоздвиженської церкви м. Луцька (КДФ-24532) за 1935 р. Остання згадана сповідальна відомість становить інтерес для краєзнавців і дослідників ще й тому, що на с. 11 зазначено ім'я 23-річного Анатолія Захаровича Дублянського, в майбутньому відомого релігійного діяча, Митрополита Созопольського, Правлячого Єпископа Західно-Європейської Єпархії.

Книги дошлюбних опитувань і шлюбних записів з фондів ВКМ охоплюють доволі широкий проміжок часу: від 1807 до 1948 року. Найбільше примірників з церкви Святої Трійці м. Олика (РА-6743-6747) і церкви Покрову Пресвятої Богородиці с. Дубечне (КДФ-18094-18102).

Також інформацію біографічного характеру можна знайти у таких документах: формулярні (послужні) списки, клірові відомості (ВКМ, інв. № № РА-735, 1369, 1934, 4832-4838, 7221-7234), рекрутські відомості (ВКМ, інв. № КДФ-2443), місцеві переписи, слідчі та судові справи та ін.

Зупинимось докладніше на Метричних книгах, одному з найбільш інформативних джерел. Метрика (застаріле) – паперовий реєстр. В метричних книгах духовенство реєструвало акти громадянського стану членів церкви: хрещення (народження), вінчання (шлюб), відспівування (поховання) людини з фіксацією днів і років.

На західноукраїнських землях метричні книги з'явилися у XVI столітті, в Наддніпрянщині в XVII столітті. В 1724р. Синод Російської Православної Церкви затвердив зразок формуляра метричної книги, і їх ведення стало обов'язковим для священників не тільки православної церкви, а й для католиків, лютеран, юдеїв. Для членів протестантських конфесій реєстрація актів громадянського стану здійснювалась повітовими та волосними управліннями.

Треба зазначити, що спочатку більшість записів у метричних книгах робили традиційною для конфесії мовою: польською, німецькою, латинською чи ін. Але пізніше діловодство було переведено на російську мову, як, наприклад, католицькі метричні книги (РА-2716, 2728).

Система оформлення записів складалася поступово. Тільки 1806 р. з'явилися друковані форми для ведення метричних книг, а остаточний формуляр та вимоги до оформлення метричних записів були затверджені 1838.

Указом Синоду було передбачено ведення метричних книг у двох примірниках. Один зберігався в церкві, а інший – в єпархіальному управлінні.

Метрична книга була розрахована на один рік і мала три розділи:

- про народжених. Цей розділ був присвячений новонародженим. Класичний запис про хрещення дитини містив дату її народження та хрещення, адресу, суспільний стан, професію, прізвище, ім'я та по батькові батька та ім'я й по батькові матері (у православних прізвище матері зазвичай не вказувалося), віросповідання та законність шлюбу, стать і ім'я в час хрестин, ім'я, по батькові та прізвище хрещених батьків. Іноді вказували ім'я священника, який здійснив таїнство, а також місце, де був проведений обряд;
- про вінчання. Приводилися дані про дату вінчання та імена тих, хто брав церковний шлюб, із зазначенням кількості років, віросповідання та кількості шлюбів, місце мешкання, соціальний стан, ім'я та прізвище поручителів, ім'я священника, який здійснив таїнство;
- про відспівування. Сюди вносили дані про померлих: їх стан, вік, ім'я, по батькові та прізвище, адресу, хворобу чи подію, що викликала смерть, ім'я священника, який здійснив обряд поховання, та місце поховання.

У кінці книги могли бути підсумки про кількість народжених у парафії, вінчань чи смертей. У другій половині XIX ст. траплялися випадки, коли для кожного виду реєстрації існувала окрема метрична книга (ВКМ, інв. №№ КДФ-549, 554, 557, 558, 562, 7184, 7185, 8248, 16144, 16145, 21087, 24535, РА-301). У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається лише кілька повних (з трьома розділами) метричних книг (КДФ-560, 5510, 8492, 12599, РА-321, 4736, 7214, ДМ-8941).

Найдавнішою в колекції Волинського краєзнавчого музею є Метрична книга охрещених православної церкви Воскресіння Христового міста Рівне (КДФ-558), де містяться записи за 1712-1744 рр. Дослівно назва звучить так: «Метрика или опись отрочат новокрещенных, описана в богоспасаемом граде Ровно». Книга рукописна, в шкіряній обкладинці, інформація на 152 сторінках подана російською та латинською мовами різними почерками.

В експозиції відділу давньої історії представлена для огляду Метрична книга (РА-301) з записами убитих воїнів у роки Першої світової війни, серед яких є й волиняни. Записи зроблені військовими священниками (капеланами). На титульній сторінці заголовок «Часть третія. Об умерших», обрамлений чорною рамочкою, вгорі по центру – герб Російської імперії. Папір з водяними знаками, гербовий.

Інші дві метричні книги, що належали Володимирському Духовному Управлінню, містять записи про народжених, одружених і померлих в селах Новосілки, Суходоли, Орань впродовж 1843-1845 рр. (КДФ-8492) і 1856-1872 рр. (РА-321). Записи зроблені від руки чорним чорнилом. Книги прошиті і скріплені печаткою Володимирського Духовного Управління.

У метричних книг з фондів музею є багато недоліків. Священники вели записи не регулярно, на окремих аркушах (ДМ-9420, 9416), тому в книгах багато пропусків, доволі часто відсутній початок або кінець. Характер записів також не завжди відповідає звичним вимогам граматики, деякі записи зовсім не читаються. Уряд Російської імперії видавав чимало указів з приводу порядку ведення метричних книг (РА-3040, 3162, 3973, 3988, 3995), але їх не завжди дотримувались. Окрім іншого церкви часто горіли, церковне начиння розкрадалось, документація губилась, а в радянський період, коли церкви (культові споруди) використовувались не за призначенням, багато документів було просто знищено.

Окрім згаданих метричних книг, у групі зберігання «РА» і «КДФ» Волинського краєзнавчого музею

є чимало витягів або виписок з них (РА-214, 2893, 2968, КДФ-8149, 9264, 9436, 9999, 10043, 11408, 11466, 16297), метричних свідоцтв (РА-6442-6445, 6447, 6448, 6462-6467), відомостей (РА-259-267, 492, 497, 2915, 3608-3615, 3617-3620, 3622-3627, 3629-3631, 3643, 3770-3773, 3887-3888), таблиць (РА-2877, 2878, 3925, 4035-4062, 5026-5033), що відображають окрім іншого стан народонаселення Волині.

Географія документів свідчить, що в кінці XIX – на початку XX ст. метричні книги були запроваджені в усіх парафіях Волинської єпархії.

За радянської влади, після відокремлення Церкви від Держави і після масового закриття храмів ведення метричних книг стало не обов'язковим. Усі метричні книги різних релігійних конфесій (православної, католицької, лютеранської) були конфісковані, а у священників було відібрано право вести подібні документи. У 1918 р. був затверджений – «Кодекс законів об актах гражданского состояния», метричні книги були замінені на актові (або реєстрові) книги в місцевих відділках РАГСу, документи отримали назву «Акти про народження» (ВКМ, інв. №№ РА-6442-6448, 6459, 6461-6463). Але, за записами в метричних книгах і за виписами з них, що зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї, стає зрозуміло, що чимало священників продовжували вести метричні книги за попереднім зразком ще досить довгий час.

Метричні книги – важливий історичний документ і джерело для науковців, істориків, демографів, краєзнавців. Тривалий час метричні книги залишалися поза увагою науковців. Лише віднедавна розпочалося їх ретельне дослідження – висвітлення історії виникнення, ведення та зберігання. Такі розвідки сприяють введенню до наукового обігу одного з найінформативніших джерел для реконструкції родоводів.

Насамкінець кілька порад дослідникам-початківцям. Перш за все, перед тим, як приступити до генеалогічних пошуків, потрібно з'ясувати назву населеного пункту, де проживали предки, до яких територіальних одиниць належав населений пункт у різний час; віросповідання пращурів, соціальний стан (селяни, міщани, однодворці, військові, службовці, дворяни). Також необхідно врахувати, що практично усі документи – рукописні. Трапляються на старослов'янській мові, доводиться тренувати око в майстерності розшифрування різноманітних почерків. До поганого почерку може додаватися ще й своєрідний стиль написання минулих сторіч.

Перераховані вище документи та багато інших, які тут не згадуються, але також зберігаються у фондах ВКМ, дають можливість охочим відшукати свої прадавні корені.

Дослідження родоводу – далеко не просте заняття. Тут необхідна наполегливість, витримка та неабияке бажання. Якщо всі ці якості присутні – перепони, що ставатимуть на шляху, будуть лише можливістю набуття нових навичок та удосконалення майстерності у складанні сімейного дерева.

Список скорочень

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

КДФ – група зберігання «Книги. Документи. Фотографії»

РА – група зберігання «Релігія. Атеїзм»

ДМ – група зберігання «Допоміжні матеріали»

1. Мордвінцев В., Томазов В. *Метричні книги* // Українська архівна енциклопедія. – Київ, 2008.

2. Томазов В. В. *Ревізькі казки* // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2012. – Т. 9 : С. 147.

3. *Каталог метричних книг Державного архіву Волинської області (1600-1933)*. – Луцьк: Надстир'я, 2009.

Сергій ЛИС (Луцьк)

ПРАВОЗАХИСНІ МАТЕРІАЛИ ДИСИДЕНТА М. Г. КОЦА У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Микола Георгійович Коц – один з найвідоміших дисидентів, родом із Волині. Народився він 4 грудня 1930 року в селі Гуща Любомльського повіту [12]. З приходом у 1939 році на Західну Україну радянської влади його родина потрапила під маховик сталінських репресій. Брата Івана у 1940 році вислали на північні простори СРСР, де він і загинув в Архангельській області. У 1947 році заарештували й батька, якому за небажання вступати до колгоспу присудили 10 років таборів. У сім'ї забрали будинок, позбавили

її всього майна [2, 4]. Невдовзі померла мати, Дарина Коц, яка з трьома меншими дітьми опинилася без даху над головою. Микола утримував рідних, працюючи вантажником на залізничній станції в Любомлі. Через важкі поневіряння в юності (деякий час жив навіть у порожній цистерні) Микола Коц захворів на плеврит і туберкульоз кісток [8, 44].

Початкову освіту Микола Коц здобував при трьох режимах – за Польщі, при «перших» більшовиках і німцях (1937–1942). У 1950–1952 роках був призваний до армії, звідки його звільнили достроково за станом здоров'я. Влітку 1952 року в Луцьку закінчив бухгалтерські курси. Працював у селищі Головно. У 1956 році закінчив Любомльську вечірню школу. Вищу економічну освіту здобував стаціонарно в Українській академії сільськогосподарських наук у Києві (1957–1962), а математичну – заочно у Київському державному університеті (1960–1966). Безумовно, смерть Сталіна у 1953-му та початок ліберальнішої «хрущовської відлиги» у 1956 році стали тією загальносуспільною зміною, яка й дозволила йому, сину і брату репресованих, здобути вищу освіту [7, 548].

Після закінчення академії Микола Коц працював викладачем різних дисциплін у Чортківському, а згодом у Копичинському сільськогосподарських технікумах на Тернопільщині. Він зразу ж не вписався у шаблон радянської освіти: не засуджував віруючих студентів, публічно говорив на заборонені комуністичною ідеологією теми [8, 45]. У Копичинцях Микола Коц виготовляв фотоспособом заборонену цензурою самвидавну продукцію і нелегально розповсюджував її в різних населених пунктах. Зокрема, у Києві, Тернополі, Хмельницькому, Луцьку, Нововолинську, Затурцях, Дубному. Найчисельніша серед виготовленої ним самвидавної продукції – 80 примірників з перефразованим віршем Василя Симоненка «Українському брату» [2, 4].

У 1964 році неосталіністи усунули Микиту Хрущова від влади. На чолі КПРС і СРСР став Леонід Брежнєв. На зміну короточасній «хрущовській відлизі» прийшли «брежнєвські заморозки». Це не віщувало нічого доброго усім демократично налаштованим «незгідним». Працівники радянського КДБ вистежили і заарештували Миколу Коца 26 жовтня 1967 року [8, 45]. Засідання Тернопільського обласного суду пройшло у закритому режимі, не допустили навіть близьких і рідних із Любомльщини [4, 134]. Вирок суду максимальний: сім років таборів та п'ять років заслання. 6 червня 1968 року Миколу Коца відправили у мордовські табори.

Карався у таборі №11 (Явас), №19 (Лесной), №17 (Озерний). 13 липня 1972 року разом з великою групою політв'язнів етапований на Урал, у пермський табір №35. Після табору в Пермі № 35 відбував заслання у Сибіру. 26 жовтня 1974 року з двома валізами і торбою книжок етапований у Томськ, звідти – до села Тегульдєт. Повернувся на Волинь 13 вересня 1979 року. Півроку перебував на становищі гнаного і бездомного, оскільки його ніде не брали на роботу і не прописували [7, 549].

Зрештою, Микола Коц поїхав у Київ, де прийшов у МВС та заявив: «Або дайте мені жити, або садіть мене назад!» [2, 4]. Після цього відвертого і мужнього вчинку йому нарешті дали дозвіл на отримання прописки у Волинській області. При цьому, поїздку до столиці УРСР Микола Коц використав і для того, аби зустрітися з відомим українським поетом і дисидентом Василем Стусом [8, 46].

У березні 1980 року зумів зачепитися учнем на будівельному комбінаті в Луцьку, де навчався на машиніста крана. А восени цього ж року став «професіоналом» з п'ятим розрядом Луцького управління механізації «Волиньбуд». Восени 1982 року перейшов на роботу за цим же фахом у «Волиньсільбуд», де працював до виходу на пенсію за віком (1990). При цьому постійно перебував під стеженням КДБ. П'ятеро з його колег пізніше зізналися, що були приставлені до нього як сексоти [2, 4].

З початком у 1985 році «перебудови» волинський дисидент відновлює свою активну громадську діяльність, стає одним з тих, хто активно виступає за проголошення незалежної й демократичної України. У 1990–1991 роках був редактором газети «Волинь»: не сучасної, спадкоємиці «Радянської Волині», а самвидавної, яку випускала в Луцьку опозиційна до КПРС Українська республіканська партія [8, 551].

За незалежної України брав участь у кількох десятків різноманітних форумів загальноукраїнського та міжнародного рівнів, зокрема, у Санкт-Петербурзі (1991), Пермі (1992), Києві (1991–1993) [10]. З питань злочинів, здійснених комуністичним режимом, опублікував безліч статей, був співавтором кількох монографій. 26 січня 2017 року Миколи Георгійовича помер. Поховали видатного українського дисидента на головному міському кладовищі Луцька, поблизу села Гаразджа [7, 549].

У Волинському краєзнавчому музеї сформовано іменний фонд Миколи Георгійовича. Значну частину матеріалів він особисто передав на державне зберігання у 1993 році. А вже за 40 днів після смерті Миколи Георгійовича до Волинського краєзнавчого музею було передано значний масив його особистих матеріалів. Це, зокрема, стоси його щоденників, рукописних і набраних на друкарській машинці та досі ніде не опублікованих спогадів – від часів Другої світової війни і до проголошення незалежності України.

*Фото 1. Микола Коц
у с. Тегульдєт, серпень 1979 р. [11]*

*Фото 2. Микола Коц (в центрі)
на IV засіданні Нацкомітету УАМА
у м. Луцьку, лютий 1994 р. [13]*

*Фото 3. Микола Коц (в центрі) на правозахисній
виставці УАМА у м. Луцьку, 1997 р. [14]*

А ще – маса особистих листів, фотографій, перших видань незалежної волинської преси [7, 551].

Важливі для історичного вивчення і зібрані ним справи про маловідомих волинських дисидентів, які були запроторені до тюрем та психлікарень брежнєвським режимом, але які, в силу різних обставин, не потрапили до міжнародних правозахисних реєстрів політв'язнів. Власне, далі і хотілося б дати загальний опис матеріалів, які свідчать про участь Миколи Коца у правозахисному русі. Адже це була одна з найважливіших сторін життя волинського дисидента [6].

З міжнародними правозахисними організаціями Микола Георгійович вперше почав налагоджувати співпрацю ще в радянські часи. В ув'язненні, у 1968–1978 роках, ним перш за все почала опікуватися «Amnesty International» («Міжнародна амністія») – всесвітньо znana неурядова організація, яка бореться за проведення досліджень та дій, спрямованих на попередження та припинення грубих порушень прав людини, а також допомогу тим, чий права вже були порушені. У фонді Миколи Коца зберігається цілий блок грошових квитанцій переказів від «Amnesty International» [16], а також від Фонду Олександра Солженіцина [15].

На початку 1990-х роках виникають регіональні організації «Міжнародної Амністії». За ініціативи дисидента та члена Української Гельсінської групи Мирослава Мариновича перша така організація була заснована 24 березня 1991 року в місті Дрогобич. Рідкісним експонатом з фонду Миколи Коца є перший посібник для членів Міжнародної Амністії на українській мові, виданий у 1992 році Дрогобицькою регіональною громадською групою «Міжнародна Амністія» [9, 1].

У 1994 році всесвітня «Міжнародна Амністія» офіційно визнала створення Української Асоціації

«Міжнародної Амністії». 26 жовтня 1994 року Микола Георгійович написав заяву на вступ до організації. Ця написана від руки заява теж зберігається у фондах музею. Як і машинописний перший статут Української Асоціації «Міжнародної Амністії», дані регіональних українських координаторів організації у 1990-х роках, бланк з даними по Луцькій групі «Україна-6» (волинське відділення УАМА): її першою юридичною адресою зазначено будинок на вул. Гордіюк Домни. Власне, це була квартира першого керівника Луцької групи «Україна-6» Мирослава Різванюка, чиє посвідчення дійсного члена УАМА теж є серед матеріалів музею.

Раритетними є й кільком десятків перших видань цієї організації: «Бюлетня Української Асоціації «Міжнародної Амністії», «Вісника Української Асоціації «Міжнародної Амністії» Контури», брошури «Права жінок – це права людини» тощо. У них повідомлялося як про порушення прав людини в світі, так і про діяльність УАМА. Наприклад, у «Контурах» за 1998 рік, №6-8 (39-41) є стаття членкині луцької групи «Україна-6» Наталії Галаюри про відзначення у Луцьку 50-ї річниці Загальної Декларації прав людини. Акція відбулася на Театральному майдані Луцька. На ній луцькі УАМА-вці інформували лучан, про порушення прав людини у світі й Україні [1, 1]. Саму ж Луцьку групу «Україна-6» прийняли до спілки українських регіональних організацій «Міжнародної Амністії» ще 7 серпня 1992 року: офіційний лист привітання Мирослава Мариновича з цього приводу також зберігається у фонді волинського дисидента.

Цікавими для історії є й переписка між першим головою УАМА Мирославом Мариновичем і Миколою Коцом. З цих листів можна дізнатися про ті проблеми, які стояли на початках організації Української Асоціації «Міжнародна Амністія». Зокрема, про певне напруження між тими регіональними організаціями, які ставили на перше місце суто правозахисну діяльність і тими, хто акцентував увагу на національних питаннях. Про це, зокрема, свідчить лист Мирослава Мариновича волинському правозахиснику від 17 червня 1994 року. Є й свідчення голови УАМА, що тодішня українська влада без пояснень гальмувала реєстрацію «Міжнародної Амністії» в Україні.

В особистому фонді Миколи Коца зберігається чимало робочих звітів УАМА, а також рукописні нотатки волинського дисидента про відвідання ним з'їздів «Міжнародної Амністії». Але він співпрацював не лише з цією правозахисною організацією. Микола Коц – співзасновник Всеукраїнського Товариства політичних в'язнів і репресованих (1989). У фонді волинського дисидента зберігаються звернення колишніх політв'язнів в роки перебудови, з вимогами розслідування порушення прав людини в СРСР [7, 549].

Важливим свідченням, для розуміння особистого вкладу Миколи Георгійовича у правозахисну діяльність, є інформативний лист про проведення Харківською правозахисною групою (разом з дослідницькою групою УАМА) міжнародної конференції «Право на життя і смертна кара» у листопаді 1994 року. А від 22 серпня 1994 року – машинописний лист волинського дисидента, у якому він засвідчує готовність виступити на цій конференції, присвяченій необхідності скасування смертної кари в Україні й світі. У ньому Микола Коц розповідає, що під час перебування у місцях позбавлення волі мав спілкування з тими в'язнями, які були засуджені радянською владою до смертної кари, а потім помилувані. Тож він хотів виступити на тему «Психологічна, соціологічна і кримінологічна характеристика осіб, засуджених до страти».

Чимало брошур УАМА і Харківської правозахисної організації за відміну смертної кари (в Україні остаточно скасована у 2000 році) теж є у фонді волинського дисидента [10, 1]. Як і низка видань Харківської правозахисної організації 1990-х років, з циклу «Права людини»: зокрема, «Комітет проти катувань», «Права меншин», «Права людини і біженців», «Громадянські і політичні права людини» тощо. До 30-ти річчя правозахисної Української Гельсінської групи, Харківська правозахисна група (де-факто правонаступниця УГГ, хоча де-юре заснована у листопаді 1992 року) випустила «Опитування учасників дисидентського руху» (Харків, 2006). Примірник цього видання теж зберігається у особистому архіві волинського дисидента.

До останнього Микола Коц не полишав і тему дослідження злочинів радянського і нацистського тоталітаризму, порушення прав людини у роки Другої світової війни. Він був членом редколегії по написанню тому «Волинська область. Реабілітовані історією» (2003). Серед його книг про порушення прав людини й дослідження «Розстріл в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 року» (2010) [7, 549]. Тоді сталінське НКВД розстріляло кілька тисяч ув'язнених у Луцьку волинян. Хоча ці люди не були засуджені до смертної кари, а до різних термінів ув'язнення. Значна їх частина узагалі перебувала ще лише під слідством. Однак, оскільки перед лицем наступу німецького Вермахту їх було важко евакуювати, то замість того, щоб відпустити, було прийняте злочинне рішення про їх знищення.

У рукописних згадках, які зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї, він залишив і спогади

своїєї юності про Другу світову війну. Зокрема, про польсько-українське протистояння у 1943 році. За його свідченнями окремі націоналістичні командири як з українського, так і з польського боків здійснювали злочинні акції по винищенню цивільного населення на Волині. Власне, про це він писав і в своїй опублікованій книзі «Волинь у лещатах смерті» (2007) [3, 211]. У цій книзі, як безпосередній свідок, він також розповів про спалення нацистами його рідного села Гуща [3, 261].

Описані в статті матеріали експонувалися у Волинському краєзнавчому музеї на виставці «Микола Коц: український дисидент, правозахисник, політв'язень». Адже створена вона була не лише до 87-річчя від дня його народження, а також приурочена до Міжнародного Дня захисту прав людини, який (згідно постанови Генеральної Асамблеї ООН від 4.12.1950) щорічно відзначається 10 грудня.

Відкриття виставки відбулося 4 грудня 2017 року. На захід завітали студенти Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Небесної Сотні. Авторка виставки і цих рядків розповіла про непросту долю Миколи Коца крізь призму представлених експонатів. Зробивши при цьому наголос на правозахисній діяльності волинського дисидента, у зв'язку з проблемами порушення прав людини: як у часи радянського тоталітаризму, так і за незалежної України. Микола Коца завжди ставив людину та її потреби в основу вирішення суспільних проблем, а не якусь ідеологію.

Поділилися своїми спогадами про Миколу Георгійовича тоді й троє його друзів, які завітали на відкриття виставки: Валентина Єгорова – голова Громадської ветеранської організації «Волинське обласне товариство політичних в'язнів і репресованих», Анатолій Лесик – голова секретаріату Волинського обласного відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів та Валентин Ваколюк – голова Товариства польської культури на Волині ім. Єви Фелінської. І усі три їхні виступи були, напевно, дуже хвилюючими і цікавими [6].

Отож, виставка стала першим публічним показом тієї частини особистого фонду нашого земляка, яка відноситься до його правозахисної діяльності. Надалі науковці відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею планують продовжити досліджувати та презентувати громадськості історію волинських дисидентів та, зокрема, історичну спадщину Миколи Георгійовича [7, 551].

І насамкінець: цікаво, що «Amnesty International в Україні» (теперішня назва УАМА) з 2016 року очолює відома юристка і правозахисниця Оксана Покальчук, чие коріння родом із Волині. Адже вона є дочкою відомого волинського письменника, перекладача, науковця і правозахисника, який понад 16 років свого життя опікувався малолітніми в'язнями, Юрія Володимировича Покальчука (1941–2008). Ну а його брат, соціальний психолог, письменник і перекладач Олег Покальчук у 1990-х роках разом з Мирославом Різванюком та Миколою Коцом входив до Луцької групи УАМА «Україна-6».

Влітку 2018 року, на запит авторки даної статті, Оксана Покальчук передала до музею блок матеріалів, про діяльність «Amnesty International в Україні». Серед них були і матеріали про Миколу Коца. Зокрема, вирізки статей, де є згадки про волинського дисидента, під час зустрічі волинян з Мирославом Мариновичем у Луцьку в 1994 році. Фотографії Миколи Коца на виставці Amnesty International, яку організація презентувала в Луцьку в 1997 році. Цей блок експонатів став логічним доповненням до фонду Миколи Георгійовича у Волинському краєзнавчому музеї. Всі ці експонати були представлені увазі відвідувачів на виставці «На сторожі прав людини», приуроченої до 70-ої річниці міжнародного Дня прав людини [5]. Експонувалася вона у Волинському краєзнавчому музеї з грудня 2018-го по лютий 2019-го року.

1. Галаюра Н. Святкуймо 50-річчя загальної декларації прав людини! / Н. Галаюра // Вісник Української Асоціації «Міжнародна Амністія» Контури. – Дрогобич, 1998. – літо. – №6-8 (39-41). – С. 1.

2. Гуменюк Н. Тайнопис долі: терном по снігах / Н. Гуменюк // Віче-інформ. – Луцьк, 2007. – 18–24 січня. – №3. – С. 4.

3. Коц М., Осауленко Л. Волинь у лещатах смерті. Сторінки з життя Миколи Коца і не тільки / М. Коц. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. – 432 с. (посилання с. 211).

4. Коц М. Слідство / М.Коц // Реабілітовані історією / Упор. М. Кучерена. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – С. 132–140.

5. Лис С. В обласному музеї відкрили виставку до Дня прав людини / С. Лис // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2018. – 10 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_vidkrili_vistavku_do_dnja_prav_ljudini/2018-12-10-4368.

6. Лис С. В обласному музеї презентували виставку, присвячену дисиденту, правозахиснику та політв'язню Миколі Коцу / С. Лис // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2017. – 5 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/v_oblasnomu_muzeji_prezentovali_vistavku_prisvjachenu_disidentu_pravozakhisnik_ta_politv_jaznju_mikoli_kocu/2017-12-05-3610.

7. Лис С. Матеріали волинського дисидента М. Г. Коца (1930–2017 рр.) у фондах Волинського краєзнавчого музею / С. Лис // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії*. Наук. зб. Вип. 63. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24-25 жовтня 2017 року, м. Любомль / Упор. Г. Бондаренко, О. Остапук, А. Силук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – С. 548–552.

8. Лис С. Слово поза цензурою. Самвидав як феномен культури і суспільно-політичної думки 1960-х – 1980-х років (Західна Україна). – Луцьк: Твердиня, 2008. – 76 с.

9. Лист на захист в'язнів сумління (посібник для членів Міжнародної Амністії). – Дрогобич: Дрогобицька міська друкарня, 1992. – 36 с.

10. Міжнародна Амністія. Коли держава вбиває... Смертна кара проти прав людини. – Харків: СП «ФОЛЮ ПЛЮС», 1995. – 22 с.

11. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №ДМ – 27413.

12. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №ДМ – 39162.

13. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №ДМ – 70097.

14. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №ДМ – 70098.

15. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №КДФ – 15124.

16. Фонди Волинського краєзнавчого музею. – Інв. №КДФ – 15126.

Людмила КАРПЮК (Луцьк)

ГРАФІЧНІ ВЗІРЦІ У ВОЛИНСЬКОМУ ІКОНОПИСІ XVII – XVIII СТ. НА ПРИКЛАДІ ПАМ'ЯТОК КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Ще на початку XX століття мистецтвознавцями було зауважено, що іконописці України, Росії, а також живописці західноєвропейської традиції, у якості джерел нерідко використовували гравюри, які завдяки своїй типажності були широко розповсюджені і доступні. Розвідки про використання гравюр як іконописного протографа зустрічаються у працях білоруських, українських та російських дослідників. На спільні риси книжкової графіки, творів європейських граверів та української ікони акцентували увагу П. Жолтовський [1], Д. Степовик [2], В. Пуцко [3, 30-40] та інші українські та зарубіжні дослідники. В. Свенціцька, В. Александрович, В. Делюга звертали увагу на іконографічні наслідування творів латинської графіки, виданих упродовж XVI століття, як взірців для українського іконописного малярства [4]. Професор протоієрей Ф. Тітов у своїй праці «Типография Киево-Печерской Лавры...» зазначав, що джерелом, з якого печерські гравери, а також рисувальники, що готували для них рисунки, брали свої оригінали, особливо у другій половині та в кінці XVII ст., слугували також іноземні, переважно латино-німецькі ілюстровані видання. Автор зауважує, що за його спостереженням, крім голландської Біблії відомого видавця Піскатора, печерські гравери і рисувальники зверталися переважно до аугсбургських видань Хр. Вейгеля [5]. Альбоми (кужбушки) учнів та вчителів Києво-Лаврської іконописної майстерні, які зберігаються у Відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є першорядним джерелом для пізнання розвитку станкового живопису в Україні, мистецьких і культурних взаємин із західноєвропейським мистецтвом [1, 5]. Перегляд рисунків з цих альбомів надає інформацію про обізнаність іконописців з європейськими тенденціями живописного мистецтва, про окремі роботи, які використовувалися малярами як першоджерела мотивів та сюжетів.

Як зазначав Вальдемар Делюга: «Використання графіки як прототипу було одним із чинників, який зумовив розвиток малярства у Східній Європі. Гравюри, відбиті у десятках примірників, часом доходили до районів, дуже віддалених від свого виникнення і спричинилися до поширення тем, що їх несли нові ідеї і художні течії. Малярство кола православної церкви на території, обмеженій історичними кордонами Речі Посполитої XVII ст., зазнавало впливу латинського мистецтва і змінювалося й переймало невідомі іконографічні взірці» [6].

Починаючи з 20–30-х років XVII ст., самостійні гравіровані аркуші набули загального розповсюдження. Виготовленням окремих ілюстрованих листків із молитвами, святців, гравірованих картинок, паперових ікон-образів, антими́нсів, займалися провідні українські друкарні, насамперед друкарня Києво-Печерської лаври. Інша справа, що через розповсюдження серед різних верств населення такі зразки ксилографії збереглися до нашого часу частково, лише в поодиноких примірниках чи фрагментах, тому складно досліджувати та аналізувати це явище в цілісності. До первістків самостійної естампної гравюри слід віднести Святці П. Беринди, ксилографічні аркуші 1626–1629 рр., цикли біблійних гравюр Іллі та Прокопія. Відоме свідчення Павла Алепського, який в описі відвідин Антіохійським патріархом Макарієм Києва в 1655 р. серед іншого зазначав, що в Печерській лаврі друкували «малюнки»

Фото 1. Ікона «Розп'яття Ісуса Христа».
Початок XVIII ст.

Мал. 1. Беккет Ісаак. Розп'яття. 1681/88.
Автор оригіналу А. ван Дейк.

Фото 2. Икона «Св. Варвара».
Середина XVIII ст.

Мал. 2. Гравюра «Св. Варвара».
Початок XVIII ст.

та «ікони святих» [7].

Явище розповсюдження паперових естампних зображень було запозичене з Заходу – з Німеччини, Польщі, де набуло популярності ще у XV–XVI ст. та не одразу було сприйняте в Україні. Але, зважаючи на демократичність жанру естампної гравюри, дешевизну гравірованих ікон порівняно з писаними, в другій половині XVII ст. вони поступово набули великої популярності серед найширших народних мас.

Використання українськими майстрами взірців інших європейських граверів при виконанні власних творів було на той час явищем цілком природним і типовим. Серед «кужбушків» лаврських малярень зберігався примірник Біблії Піскатора, яким користувалися місцеві художники та їх учні. В «Реєстрі Книгам, находящимся, найденнымъ въ Библиотеке Почаевской Лавры 1831 года Октября 26 дня» значиться книга Христофора Вейгеля під назвою «Книга изображений в Лицах Истории Св. Писания Ветх. и Нового Завета» (1730 р.), яку, найвірогідніше, використовували гравери Почаївської друкарні як навчальний посібник. Завдяки західній та українській гравюрі іконописці вчилися правильно будувати простір, вирішувати різні композиційні й іконографічні проблеми. Майстри ікон чудово розуміли принципову різницю між зображенням у книжці (мініатюрою, гравюрою, рисунком), що є лише ілюстрацією тексту, та іконою, яка має надзвичайні молитовні, літургійні функції і тільки частково – ілюстративні [8, 112].

Ряд дослідників зазначають, що між графікою та малярством існувало взаємозапозичення. Оскільки на час появи і становлення графіки в Україні іконопис мав за собою багатовікову історію, то цілком логічно, що первинними зразками для граверів були малярські твори. У подальшому нерідко було навпаки, адже гравери втілювали у своїх роботах нові риси та тенденції тогочасного мистецтва [7, 172; 9].

В іконописі малярів з теренів України, як зразок нерідко домінувала північноєвропейська гравюра. Одним з головних джерел знайомства з європейським релігійним мистецтвом середньовіччя були ілюстровані книги з графічними зразками західних майстрів. Такі графічні твори привозилися в Україну й архіереями церкви. Так, луцький єпископ Кирило Терлецький після відвідин Риму у 1595 р. привіз цілу збірку естампів, про що негативно зауважували його колеги [10]. Найбільшої популярності набули різні видання Біблії Піскатора (1614, 1639, 1643, 1650 pp.), ця книга має більш як 400 гравірованих ілюстрацій до текстів Старого та Нового Заповітів. Крім того, поширеними виданнями серед живописців були альбоми Герхарда де Йоде 1650 та 1674 pp. [11]. Існує думка, що українські іконописці користувалися гравюрами й інших видань, насамперед – аугсбурзьких, а також станковими гравюрами на окремих аркушах, так названими кужбушками (з німецького «Kunstabuch»). До нашого часу їх збереглося надзвичайно мало, кілька подібних альбомів зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. Вернадського. Це найбільша з відомих досі колекцій [1].

Серед українських граверів, які працювали з західноєвропейськими зразками, можна назвати майстрів Іллю, Григорія Левицького, Адама та Йосифа Гочемських, І. Стрельбицького, Никодима Зубрицького та ін. Гравюри, відбиті в десятках примірників, часом доходили до районів, дуже віддалених від місця свого виникнення, і спричинили до поширення тем, що їх несли нові ідеї й художні течії.

У іконописному мистецтві Волині, як православної так і греко-католицької традицій, у XVII – XVIII століттях помітні впливи графіки. Таку малярську реалізацію, яка відтворює частково, а інколи й повністю графічні твори, можна побачити у цілому ряді творів з колекції Волинського краєзнавчого музею (ВКМ).

У книжковому графічному мистецтві XVII ст. тема Розп'яття втілювалася за двома іконографічними варіантами, які мають аналогії у творах волинських малярів того ж часу. На іконі початку XVII ст. з церкви Св. Миколая с. Борочиче Горохівського р-ну (Ж – 310) зображена монументальна сцена, у центрі якої масивний дерев'яний хрест з розп'ятим Ісусом, обабіч нього – четверо пристоячих: Діва Марія та Марія Магдалина – зліва, Св. Іоан і сотник Лонгін – справа. Сюжет у виконанні волинського майстра позбавлений гострої емоційності і психологізму, як того вимагає тема. Постаті пристоячих зображені у спокійних позах, їх лики одноманітні і невиразні. Про почуття персонажів свідчать рухи їх рук, піднятих до грудей у жінок та опущений долу лик Св. Іоанна. Вірогідно, безпосереднім зразком для іконописця була гравюра з «Книги о священстві» 1614 р., львівського видання. В композиції образу відтворені основні іконографічні деталі, постави, жести, одяг Лонгіна. По іншому маляр написав небесні світила та більш спрощено – архітектуру Єрусалиму [3, 31].

У іншому «Розп'ятті» (Ж – 306), початку XVIII ст., з церкви Успіння Богородиці с. Качин Камінь-Каширського р-ну, волинський маляр відтворюючи традиційну іконографічну схему, доповнює її зображеннями ангелів, які обабіч хреста збирають кров Ісуса, що стікає з його кистей, у чашу і пелену. (Фото 1). Загальна композиція у цілому відповідає характеру схеми, поширеній у волинському мистецтві XVI – XVIII століть. Обабіч хреста з тілом померлого Ісуса стоять Богородиця та Іоан Богослов у спокійних, здавалось би, позах, лише розведені у сторони руки Богородиці та сльози на її ликові, свідчать

Фото 3. Ікона «Воздвиження Чесного Хреста».
Початок XVIII ст.

Мал. 3. Служебник. Київ. 1629.

Фото 4. Ікона «Св. Дмитрій Солунський».
1729 р.

Мал. 4. Гравюра. Св. Дмитрій Солунський.
Міня Празнична. Львів. 1638 р.

про глибоке переживання. Їх постаті покриті оджеми з густо драпірованими бганками, одяг Богородиці прописаний у західноєвропейському варіанті – накинута на плечі плащ і плат на голові, який покриває розсіпане по плечам волосся і відкриває шию. Маляр створив натуралістичний образ страждаючого і померлого Ісуса, його тіло обвисле на перекладині хреста, долоні зведені від болю. Лик залитий кров'ю, яка тече з-під тернового вінка. Саме кров Христа стала символічним центром композиції, її струмені течуть з його грудей, долонь. Культ Святої Крові у католицькій традиції був поширений з XIV століття, тому у творах художників епохи Відродження, а пізніше й у гравюрах, з'являються зображені біля Розп'яття ширяючі ангели, які збирають кров Христову у чаші (мал. 1). «Розп'яття» волинського маляра, композиційно пов'язане з гравюрами Альбрехта Дюрера та Мартіна Шонгауера, які працювали у кінці XV ст. чи Ісаака Беккета (друга половина XVII ст.), які зверталися до цієї теми. Проте всі образи у ньому змальовані у традиції української ікони, а не німецької чи голландської ілюстративної гравюри. Ангели, які збирають кров Ісуса у чашу і пелену, позбавлені рис амурів-путті, яких можна побачити у творах західноєвропейських художників, це традиційні зображення посланців Господніх, які навколішки стоять на хмарах.

Манера виконання цієї ікони свідчить, що автор не просто копіював те чи інше зображення, у ньому проглядається яскрава індивідуальність, творчі пошуки та водночас, прихильність до традицій середньовічного волинського малярства [12].

Про взаємозв'язок та своєрідний взаємообмін іконографічними схемами опосередковано свідчить тема «Воскресіння Ісуса Христа – Зішестя до аду» у виконанні волинського маляра першої половини XVII ст. з церкви с. Прохід Ратнівського р-ну (І – 152). Символічно відтворена євангельська подія трактована досить наближено до світського явища, що стало наслідком засвоєння ренесансних тенденцій у середовищі волинських малярів. Можливо, на композицію твору та відтворення певних деталей мали значний вплив дереворити з київських видань Тріоди Цвітної 1631 р. В іконі присутній той же красвид, лише доповнений малюнком фортечних мурів, а дошки розбитих воріт аду під ногами Христа, тонкі лінії проміння золотої мандоли навколо нього та одяжі царів – репліки з гравюр Тріоди.

Ікона «Зішестя Святого Духа на апостолів» початку XVII ст. з с. Окорськ Локачинського р-ну (І – 126) вирізняється архаїстикою та незвичною для живописного твору чіткою графічністю, ймовірно також була виконана народним малярем за графічним взірцем. Центром композиції є тронна постать Богородиці з хрещеними на грудях руками, обабіч неї у три яруси зображені по парам апостоли. Трон Богородиці, розграфлена на квадрати підлога та зображення другого плану, мурів будівель з довгастими отворами вікон, дуже близькі до дереворитів Києво-Печерського видання 1624 р. «Бесіди Іоанна Златоуста на Діяння апостолів» та «Апостола» 1639 р. львівського видання [3, 35].

У середовищі волинських малярів, принаймні серед досліджених іконописних осередків, таких як «Волинський іконописець 1630 р.» та його малярське коло, «Михнівський маляр», один з найкращих іконописців давньої Волині – Йов Кондзелевич та малярів близьких до нього, ми знаходимо незначну кількість ікон, які наслідують графічні твори. У пам'ятках цих авторів видно традиційну провінційну майстерність поєднану з новими художніми цінностями, які були принесені західним мистецтвом ренесансу, а пізніше й бароко.

У контексті досліджуваної теми цікавим є виявлення серед альбомів навчальних малюнків учнів майстерні Києво-Печерської Лаври гравюри «Св. Георгій» XVIII ст. Відомості про художню діяльність у Печерській лаврі досить скромні, оскільки збереглося небагато робіт. Архівні матеріали також досить скупі, бо у 1718 р. більшість документів згоріли, тоді ж загинуло багато малюнків. Про діяльність малярської школи у другій половині XVII – початку XVIII століть свідчать збережені альбоми із західноєвропейськими гравюрами, а також навчальні рисунки учнів, їх малярські проекти.

Гравюра «Святий Георгій» знаходиться на 28-му листі у 2-му альбомі «кужбушків» [13]. Сюжет зображення, яскраві іконографічні особливості композиції повністю співпадають з іконою волинського «Маляра з Михнівки» «Святий Георгій Переможець» XVIII ст. (Ж – 301) зі Стрітенської церкви с. Михнівка Камінь-Каширського району [14]. При написанні «свого» Георгія маляр чи не повністю, майже у всіх деталях, копіює лаврську гравюру, яка відповідає традиційній, усталеній іконографічній схемі, поширеній в Україні з XIV ст. Цей твір має яскраво виражені стилістичні особливості, у ньому переважає романтичний, майже казковий дух. Маляр яскраво і безпосередньо зобразив легенду про чудо змієборства, наповнивши образ реалістичними деталями. У цілому, сюжет сприймається, як епізод батальної сцени у провінційному малярському трактуванні. У переданні пластики руху і реалістичних елементах, автор водночас слідує канону даного сюжету та ретельно копіює гравюру невідомого західноєвропейського майстра. Проте у деталях та зображеннях другого плану ікона дещо відрізняється

від графічного взірця. Як і на гравюрі, зліва від вершника зображена невелика постать юної діви, з молитовно складеними перед грудьми руками. На гравюрі її постать прихована об'ємним плащем з ретельно проробленим драпіруванням. Волинський маляр, аби підкреслити царське походження діви, зображує її у червоній, підбитій горностаєм мантиї. Замість розлогого дерева на скелі (гравюра) у лівому верхньому куті композиції маляр пише, як на більшості волинських образів Святого Георгія, замкові мури з високою, триярусною білою вежею. Вся нижня частина ікони – своєрідний пейзаж, який завершується біло-блакитними горами. Як і на гравюрі, у верхньому правому куті зображена благословляюча десниця з трьома, прокресленими широкою грав'ю, променями. Отож, іконописець не просто «документально» відтворив гравюру, а вніс, хоча би у другорядних деталях, своє світобачення, відтворивши місцеву іконографічну традицію. Весь твір пройнятий експресією, динамікою та водночас величною урочистістю, рівновагою і гармонією. Не виключено, що волинський маляр навчався живопису у Лаврській майстерні, адже «західноєвропейські гравюри та естампи були важливим інструментом художнього виховання в Києво-Лаврській малярні» [1, 13]. У його творах видно традиційну провінційну майстерність та водночас помітні спроби поєднати її новими художніми вартостями, які несло західне мистецтво.

Та ж гравюра лежить в основі іконографічної схеми образу «Чудо Георгія про змія», який зберігається у колекції історико-культурного заповідника м. Полоцьк (Білорусь). Його вирізняє досить професійний рисунок, тло з гравійованим рослинним орнаментом, а особливо – експресивно і виразно написаний образ Святого [15]. Ікона має більш спрощену композиційну схему, постать діви вписана у арку дверей триверхої башти, таким чином вершник є домінуючим і основним у композиційному ладі.

У XVIII ст. малярі нерідко буквально копіювали дереворити чи мідерити, про що свідчить не лише ікона Св. Георгія «Маляра з Михнівки», а й образ Св. Варвари середини XVIII ст. (І – 490) з с. Старий Чарторийськ Маневицького р-ну. (фото 2). На гравюрі невідомого походження автор відтворив монументальний за формою та водночас шляхетний і елегантний за характером, образ Святої мучениці. Згідно барокової традиції, вона зображена у довгому хітоні, який на грудях покритий короткою кірасою. У руках – традиційні атрибути, меч з пальмовою гілкою та високо піднята чаша – символ страждання і терпіння. Німб та сийво навколо чотириконечного хреста над чашею зроблені у вигляді тонких променів. Зліва від постаті Варвари – масивна башта з трьома високими вікнами, тло гравюри ілюзорно відображає невисокі пагорби, покриті рідкою рослинністю (мал. 2). [16] Невідомий волинський маляр у середині XVIII ст. до найменших деталей повторює малюнок гравюри, ніби «одягнувши» її у кольорову барву. Лише дрібні елементи він опрацьовує по-своєму, дещо зменшує розмір башти, пише традиційний, круглої форми німб та яскраво декорує вбрання Святої. Її кіраса орнаментована легкою різьбою по ґрунту, червона троянда прикріплена справа до грудей, а на шії та руці, якою вона тримає чашу – низки перлин, масивні сережки у вухах.

Як зазначав у своїх дослідженнях Д. Степовик, величезний вплив на мистецький процес України XVII – XVIII ст. мала творчість так названої «великої трійці» граверів – Олександра і Леонтія Тарасевичів та Івана Щирського. «Утвердженні цими граверами принципи бароко справили позитивний вплив на українське малярство XVIII ст. У його розвитку бачимо ті ж засоби жанровості, психологізації персонажів, ту ж помірність при передачі руху, масивності, контрастів і напруження, що і в гравюрі.» [2, 357].

У 1682 р. Іван Щирський створив гравюру з образом одного з авторів літургічних служб Іоана Златоустого для потреб віленських отців василіан. На гравюрі він зображений у повних архірейських шатах на тлі декору з тканини з глибокими широкими банками, перед ним стіл з книгами, рукописом та чорнильницею з пером. Всі ці динамічні художні засоби притаманні здебільшого портрету. Вірогідно, живописна досконалість гравюри спричинила до того, що вона стала взірцем для «Михнівського маляра», який, як вже було зауважено, нерідко писав ікони з подібних дереворитів чи мідеритів. На початку XVIII ст. ним була написана ікона до храму с. Михнівка Камінь-Каширського р-ну «Св. Миколай Мирлікійський», яка зараз зберігається у Національному музеї ім. Андрея Шептицького у м. Львів. Майстер творчо підійшов до трактування образу, художньо замінивши лик Святого Іоанна Златоуста на Миколая Мирлікійського. У загальному ж композиція твору залишилася майже без змін [2, 393]. Образ Св. Миколая умовно можна назвати іконою – портретом, у ньому поєднані світські і іконописні традиції. Монументальне поясне зображення Святого вписане у масивну глибоку раму з боніями та орнаментовану декором на міжрам'ї, що є традиційним для «Маляра з Михнівки». Він «одягає» гравюру у кольори. Перед Миколоєм – стіл, застелений блакитною скатертиною з чорнильницею, пером та грамотою на якій написаний уривок з акафіста до Святителя, чотири книги у яскравих палітурках. Золоте тло ікони, як і на гравюрі, доповнює червона завіса з великим вузлом та широкими драперіями. Всі художні деталі в іконі приведені у відповідність до мети – розкриття внутрішнього світу та духовної діяльності зображуваного.

Гравюри сприяли поширенню не лише окремих сюжетів, а й збагачували вже існуючі новими варіантами деталей композицій, зразками барокового декору, орнаментальних прикрас. Так, на іконі Йова Кондзелевича «Св. Георгій» (РА – 1064) з с. Бобли Турійського р-ну, у загальних рисах автором відтворені зображення коня з деталями зброї, елементи лицарського обладунку на Святому, своєрідний, дещо казковий змії-дракон, яких можна побачити у гравюрі фронтисписа Патерика Києво-Печерської Лаври (1702 р.) авторства Л. Тарасевича. У лівій частині композиції зображений лицар, який вбиває списом дракона, що іконографічно відповідає темі змієборства в іконах Св. Георгія. Цей фрагмент гравюри Тарасевича у 1709 р. був копіюваний з невеликими змінами російським гравером М. Карновським при створенні листа «Політиколепный апофеоз» [17].

Завдяки західній та українській гравюрі іконописці вирішували і урізноманітнювали новими деталями композиційні та іконографічні сюжети. Цікавою у тому плані є волинська ікона початку XVIII ст. «Воздвиження Чесного Хреста» (РА – 1473) з с. Козлинич Ковельського району (фото 3). Вірогідно, під час перебування у церкві вона була храмовою (походить з церкви Воздвиження Чесного Хреста). Сюжет відноситься до досить короткого варіанту іконографічної традиції та має свої, лише йому притаманні особливості. Митрополит Макарій зображений у центрі композиції не на підвищенні, а перед широким квадратним столом – тетраподом. Архієрей піднімає над головою хрест, прикрашений зіллям і квітами. Його за лікті підтримують два диякони з кадилами у руках (як це проходить під час богослужіння). Обабіч тетраподу – група свідків події; зліва стоять чоловіки, очолювані Св. Костянтином, справа – жінки зі Св. Єленою. Тло ікони багато декороване листям аканту, яке строго симетрично розподілене у символічному відображенні вітваря з трьома аркадами. Відтворюючи релігійну сцену, майстер індивідуалізує її, передає втілення реальної дії – святкової служби у храмі, водночас не відступаючи від іконографічного канону за типом афонської «Єрмінії». Особливу увагу привертає центр композиції – тетрапод, навколо якого і відбувається святкова церковна служба. Подібна побудова композиції зустрічається рідко, прикладом може слугувати фрагмент стінопису церкви Святої Трійці с. Сихів на Львівщині 1683 р. [18]. Вірогідно, аби наблизити символічну подію і представити літургійне дійство, волинський маляр дещо змінює традиційний іконографічний варіант, використавши при цьому певний графічний взірць. Зокрема, граверне втілення подібного тетраподу у центрі храму можна побачити у Київському Служебнику 1629 р. та Львівському Служебнику 1646 р. (мал. 3). І на іконі і на гравюрі ми бачимо великий чотирикутний стіл, маляр написав його покритим темно-зеленою з густими бганками тканиною, яка прикрашена білою мереживною накидкою. Автором ікони, вірогідно, є майстер близький до кола волинського «Маяра з Михнівки», який працював у кінці XVII – початку XVIII ст. У композиції «Хрестовоздвиження» присутня характерна риса творів, пов'язаних з живописом цього маляра – строга симетрія, декоративність, поєднання символічних і реалістичних форм.

Автор ікони «Св. Дмитрій Солунський» 1729 р. (І – 192) з с. Кримне Старовижівського р-ну (фото 4) частково запозичив елементи образу Святого з гравюр львівського видання Мінеї Празничної 1638 р. та Анфологіона 1651 р., які майже тотожні одна одній (мал. 4). Як і на гравюрі, постать Дмитрія займає майже весь іконний простір. Однак, тло ікони маляр заповнює не лише традиційним гравіруванням, а й двома життєвими клеймами та зображенням донатора [19]. Автор пише Святого, запозичивши узагальнений типаж, струнка постать воїна з хрестом у правій руці та оригінальної форми щитом – у лівій, лише відсутній спис, який він тримає разом зі щитом на граверному зображенні.

На Волині іконографію церковного мистецтва XVIII ст. формували унійні тенденції, поширені отцями василіанами. Унійне середовище принесло невідомі досі східній церкві теми, пов'язані зі страстями Христа, символіко-євхаристичні образи «Христос – недремне око», «Христос – Виноградна Лоза», «Пелікан (Христос) кров'ю годує своїх пташенят». Ці теми були відомі від часу середньовічного мистецтва католицького Заходу, а в Україну потрапили завдяки графічним взірцям і станковому малярству [6, 126]. До них нерідко зверталися малярі Центральної та Східної України, на території Волині ікони на такі теми є поодинокими.

Сюжет «Христос – Виноградна Лоза» у варіанті, представленому на іконах з колекції ВКМ, виник доволі пізно. В українському мистецтві подібна іконографія з'являється орієнтовно у 1670-х рр., відома за гравюрою в Акафістах 1674 р. друкарні Києво-Печерської Лаври. У гравюрах львівських друкарень цю тему розвиває Никодим Зубрицький. Відомі дві його гравюри: одна – 1691 р. – для титульного аркуша Служебника, виданого у Львові в друкарні Ставропігії, друга – 1699 р. – для Акафісту цієї ж друкарні. На першій гравюрі чашу, в яку стікає кров Христа, тримає апостол Яків – перший єпископ Єрусалимський, що підкреслює Літургійне, Євхаристійне значення образу і акцентує на становленні Церкви Христової [20].

Художнє вирішення, виразність та образність, а перш за все композиційний лад ікон «Христос – Виноградна Лоза» середини XVIII ст., свідчать, що вони написані під впливом дереворитів Н. Зубрицького. Ймовірно, авторство цих творів можна віднести до малярів майстерні, яка локалізувалася в Острозі на Волині. Індивідуальний почерк цих майстрів вирізняють характерні обличчя світлої карнації, з правильними рисами. Твори декорує посріблене тло з гравійованим рослинним орнаментом (мотив – листя аканта). Дві ікони на цю теми походять з храмів сіл Луцького р-ну (І – 234, І – 106).

До цікавих взірців наслідування граверних зображень належить ікона Св. Миколая другої половини XVIII ст. (І – 456) з с. Журавники Горохівського р-ну. У іконописі Волині XVIII ст. поширюється традиція зображення Святого на повний зріст у парадному архієрейському облаченні. Такі ікони встановлювалися на передвітарних огорожах, пристінних вітварях, прикрашали стіни храмів [21]. Основною рисою образу Миколая у виконанні невідомого волинського маляра є впровадження нової іконографічної схеми, запозиченої, вірогідно, з деревориту гравера Тита у книзі «Пречестнии акафисты всеседмичнии» 1709 р., чернігівського видання [22]. Маючи у якості взірця книжкову гравюру, автор створив прекрасний, майже класичний по духу образ Святого архієрея. Обидва твори передають велич і монументальність постаті Миколая, красу облачення. Як й у гравюрі, у верхніх кутах ікони на хмаринах – Христос і Богородиця зі знаками єпископського сану у руках – книгою та омофором. Маляр лише дещо скорочує кількість деталей другого плану, замінивши пейзаж з церквою та річкою на скромне зображення невисоких пагорбів з мурами міста.

Волинська земля знаходиться на межі латинського Заходу і православного Сходу, що з давніх часів сприяло виникненню тісного зв'язку мистецтва давньоруської ортодоксальної традиції із західноєвропейським середньовічним мистецтвом, а також поширенню в іконописі України багатьох нових сюжетів, запозичених з латинської іконографії та пристосованих до потреб греко-католицької обрядовості. Греко-католицький іконопис серед творів мистецтва інших конфесій визначається різносторонністю сюжетів і образів, що обумовлено використанням західно- та східно-християнських композиційних схем. Серед них – «Діва Марія Непорочного Зачаття», «Коронування Діви Марії», «Христос скорботний».

Мотиви станкової графіки католицького світу часу пізнього середньовіччя опосередковано впливали на створення та поширення у греко-католицьких храмах оригінальних образів «Коронування Діви Марії». Кілька ікон цієї теми у колекції ВКМ свідчать про подібні впливи. У пам'ятці середини XVIII ст. з с. Тростянець Ківерцівського р-ну (Ж – 339) маляр відтворює ніжний і ліричний образ Діви з підкреслено юним ликом. Її шати багато декоровані різьбленим орнаментом зі срібленням, а голову вінчають масивною короною з «каменями» два ангели у яскраво-червоних хітонах. Майже ідентичною до неї є ікона «Коронування» другої половини XVIII ст. з с. Прилісне Маневецького р-ну, її різнить лише дещо більш строга манера у виконанні ликів.

У першій половині XVI ст. кілька відомих граверів, серед них Мартін Шопенгауер та Альбрехт Дюрер, розробляють композицію «Діва Марія коронована ангелами». У 1740-х роках львівський гравер Іван Філіпович створює дереворит, копію ікони Богородиці Одигітрії Шкаплерної з костелу кармелітів Босих у Любліні [23]. Ікона написана за мотивами латинської графіки на тему «Коронування Марії ангелами», однак втілена у формах, притаманних традиції греко-католицького обряду, навіть більше – православному. За стилістично-пластичними та образними характеристиками волинська ікона «Коронування» дуже близька до гравюри Філіповича.

Подані вище приклади графіки, які могли бути використаними волинськими іконописцями впродовж XVII – XVIII ст., свідчать, що вітчизняна та західноєвропейська гравюра виконувала роль своєрідного посібника чи інформатора про стан розвитку світового мистецтва. Вона сприяла поширенню нових іконографічних схем та полегшувала впровадженню нових мистецьких стилів ренесансу та бароко.

1. Жолтовський П. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. Альбом – каталог. – К., 1982. – 285 с.

2. Степовик Д. Українська гравюра бароко. – К. 2013. – 494 с.

3. Пуцко В. Волинський іконопис XVII ст. і українська гравюра. // Волинська ікона: дослідження і реставрація. Матеріали XII міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 27-28 жовтня 2005. – Луцьк, 2005. 155 с.

4. Пелех М. Елементи візантійського та європейського стилю львівського малярства першої половини XVII ст. // Пам'ятки України. Львівське малярство. № 8. – Львів, 2013. – С. 46

5. Нове життя книг кунтошових. book.net/index.php

6. Делюга В. Графічні взірці в українському іконописі XVII – XVIII століть. – ЗНТШ, 1998 р., т. 236. С. 117.

7. Сидор О. Почаївська графіка XVIII – початку XIX ст. // Олег Сидор. // Апологет. № 1- 4. Матеріали I Міжнародної наукової конференції. – м. Львів. 23 – 24 листопада – 2009. – С. 172.

8. Бакович О. Художні та іконографічні особливості рококо у іконописі Галичини другої половини XVII ст. / Олена Бакович // *Народознавчі зошити*. – Випуск 1. – 2011. 183 с.
9. В. Пуцко. До історії Києво-Печерської іконографії XVIII ст. / Василь Пуцко // *Могилянські читання 2000 року: Києво-Печерська Лавра в контексті світової історії: зб. наук. пр.* – К. 2001. – С. 233 – 242.
10. Демків Р. Особливості поширення гуманістичних та ренесансних ідей в українському мистецтві XVII ст. / Роман Демків // «HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES 2009» (HSS-2009), 14-16 MAY 2009, LVIV, UKRAINE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу Р Демків – 2009 – ena.lp.edu.ua
11. Свенцицька В. Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст. / Віра Свенцицька // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mankurty.com/sven/?page_id=473
12. Карпюк Л. Західноєвропейська гравюра як іконографічне джерело волинських ікон XVIII ст. / Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16 – 17 жовтня 2014 року: Науковий збірник*. – Луцьк, 2012. – С. 76
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-n
14. Карпюк Л. Твори XVII – XVIII століть «Маляра з Михнівки» та майстрів його кола. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIX міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 24 – 25 жовтня 2012 року: Науковий збірник*. – Луцьк, 2012. – С. 88
15. Ярашевич А. Иконы белорусской школы в коллекции Полоцкого историко-культурного заповедника. / Александр Ярашевич / *Художественная галерея в Полоцке*. – Минск, «Рифтур». – 2009. С.15. [Електронний ресурс] – Режим доступу: museum.by/download/polotsk_gallery
16. [Електронний ресурс] – Режим доступу: icon.org.ua/gallery/
17. Погосян Е., Сморгжевских М. «Я Деву в сонце зрю стоящу...». Образ апокалептической Жены в русской официальной культуре 1695 – 1742 гг. / Елена Погосян, Мария Сморгжевских. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: sites.ualberta.ca
18. Грабар М. Храм Пресвятої Трійці з Сихова. / Марта Грабар / *Національний науково-дослідний центр України. Львівська філія. 2013. Видання присвячене 30-літтю Львівської філії ННДРЦ України*. – Львів, 2013. – С. 127
19. Вигонник А., Карпюк Л. Житійні ікони XVII – XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. / Ангеліна Вигонник, Людмила Карпюк // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIII міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 2006 р.: Науковий збірник*. – Луцьк, 2009. – С. 67
20. Косів Р. Ікона – «Спас – виноградна лоза». 2010 р. / Роксолана Косів / [Електронний ресурс] – Режим доступу: risu.org.ua/ua/index/spiritual_culture/icon/.../35312/
21. Єлісєєва Т. Образ Святого Миколая Чудотворця у волинському іконописі XVII – початку XIX ст. / Тетяна Єлісєєва // *Історія та сучасність православ'я на Волині. Матеріали IV науково-практичної конференції*. – м. Луцьк. 12 – 14 листопада – 2013. – С. 35.
22. *Українська графіка XI – початку XX ст.. Альбом*. – м. Київ. – 1994. С. 98.
23. Мердх Ю. Люблінський слід львівського гравера та друкаря Івана Філіповича. / Юрій Мердх // *Пам'ятки України*. – 2013. – № 8. С. 30 – 38.

Тарас ОТКОВИЧ (Львів)

ПОРТРЕТ ЙОГАННА IV АНГАЛЬТ-ЦЕРБСТА ЛУКАСА КРАНАХА СТАРШОГО В УКРАЇНІ

Українські музеї є на жаль значно обділені творами великих європейських художників, в силу різних історичних, політичних, та економічних обставин. Тому, кожна робота знаменитого художника, що знаходиться в музеях українських міст, є його гордістю, та своєрідною «культурною візитівкою» міста – такими художниками є для Києва Дієго Веласкес, Жорж де ля Тур для Львова та Караваджо для Одеси. Ще однією такою знаковою роботою для музейної спільноти України з недавнього часу став «Портрет Йоганна IV Ангальт-Цербста» 1532 року, авторства знаменитого німецького художника епохи Ренесансу Лукаса Кранаха Старшого – єдиною в Україні роботою цього майстра, що тепер знаходиться в експозиції Художнього музею м. Луцька – філіалу Волинського краєзнавчого музею.

Лукас Кранах Старший (1472–1553) геніальний художник німецького Ренесансу. Спільно із Альбрехтом Дюрером та Томасом Гойльбейном, вони стали першопрохідцями нового гуманістичного мистецтва в художній культурі Німеччини першої половини XVI століття.

Художник прожив довге насичене подіями і творчими зверненнями життя. Син художника Ганса Зундера або як він ще фігурував в документах Малера (нім. художник), Лукас взяв собі за прізвище назву свого рідного міста Кранаха в регіоні Верхня Франконія (північна частина Баварії). Придворний художник саксонських кюрфюрстів Фрідріха Мудрого (1463–1525) та Йогана-Фрідріха (1503–1554), з яким він, по середньовічному вірний підданий добровільно подався у вигнання на старості років в

1. Лукас Кранах Старший.
Портрет Йоганна IV Ангальт-Цербста 1532 р.
Художній музей м. Луцька.

2. Родовий герб Ангальт-Цербстів на
зворотному боці портрета.

3. Лукас Кранах Старший. Портрет Йоганна
IV Ангальт-Цербста. 1520 р.

4. Фірмовий знак Лукаса Кранаха Старшого.

місто Веймар де і помер; дипломат (виконував дипломатичну місію Фрідріха Мудрого до імператора Максиміліана); видавець – власник друкарні та успішний підприємець (був власником будинків, аптеки, займався виноторгівлею) та адміністратор (близько тридцяти років він був членом міської ради відомого університетського міста Віттенберга, скарбником та бургомістром Віттенберга в 1537–1546 рр.), засновник цілої династії художників що існувала до середини XVII ст. (його сини Ганс та Лукас Кранах Молодший, внук Августин і правнук Лукас також були художниками, різного ступеню обдарованості та знаменитості) та великої творчої майстерні-підприємства, з численними підмайстрами та учнями, що виконувала найрізноманітніші художні роботи по усіх німецьких землях – геніальна та універсальна особистість, типова людина епохи Ренесансу, що досягнула успіху у найрізноманітніших сферах людської діяльності.

В 1508 р. Лукас Кранах за свої заслуги одержавши дворянський титул від кюрфюрста Фрідріха Мудрого помістив свій фірмовий знак (коронований крилатий змії або дракон з рубіновим перстнем в пащі, який він ставив на своїх картинах та гравюрах) на родовий герб.

Лукас Кранах Старший був знаним на усю Німеччину художником та впливовою особою, серед тогочасної німецької владної еліти, особисто знайомий із такими великими та знаковими художниками епохи, як Альбрехтом Дюрером та Ієронімом Босхом, що вплинули на його творчість, гостем в його будинку у Віттенберзідеякий час був вигнаний із своєї батьківщини данський король Христіан II, але особлива багаторічна дружба пов'язувала Кранаха із знаменитим релігійним діячем Реформації Мартіном Лютером – він був свідком шлюбу Лютера, та хресним батьком його сина Йоганеса. Також, Кранахом створено портрети дочки та батьків Лютера та його самого; ним виконано ілюстрації для перекладеного Лютером на німецьку мову Нового Завіту Біблії, він же і брав участь у фінансуванні цього овидання.

Художник відзначався енергійним, рішучим впертим характером, часто буваючи нетерпимим та жорстким, про що свідчить епізод засудження ним в 1537 р. в складі віттенберзького суду декількох жителів міста до спалення на багатті через звинувачення їх в чаклунстві.

Як бачимо, Лукас Кранах був сином свого часу – епохи жорстоких війн, епідемій, голоду, релігійної та національної нетерпимості, особою, що прекрасно поєднувала в своєму характері виточену людину мистецтва, творця ліричних пейзажів, експресивних релігійних творів, психологічних портретів, та особливо прекрасних витончених жіночих образів, із практичним, раціонально-мислячим бюргером та водночас людиною із по середньовічному сентиментально-старомодним почуттям вірності своєму сюзерену – складну та геніальну людину, якою ми його бачимо на портреті виконаному Лукасом Кранахом Молодшим в 1550 р. та особливо на прекрасному та вражаючому психологічному автопортреті 1530 р.

Лукасом Кранахом створено велику кількість різножанрових картин, гравюр, рисунків – портретів, пейзажів, жанрових та алегоричних творів, творів на християнську, міфологічну та античну тематику. Він є автором прекрасних релігійних творів, цілої портретної галереї владної, та інтелектуальної еліти Німеччини цього часу.

Проте, особливо відомі його знамениті легковпізнавальні жіночі образи, що стали своєрідним еталоном тогочасної жіночої краси – насамперед це знаменита відверто-смілива у зображенні оголеного жіночого тіла і водночас містично-тривожна картина «Венера та Амур» не менш сміливі численні зображення оголених німф, Діан, Венер, Лукрецій, Адамів та Єв; окремо можна виділити заворожуючу та прекрасну картину «Юдіф з головою Олоферна», та багатьох інших прекрасних та захопливих образів створених художником.

Обставини появи «Портрету Йоганна IV Ангальт-Цербста» в Луцьку є достатньо цікавими. Картина була виявлена в 2012 р. на пункті пропуску через українсько-польський кордон у Ягодині на Волині, під час спроби незаконного її вивезення громадянином України до Польщі. Для того, що би картину не виявили митники, він перетворив її на дно ящика, в якому поклав консервовані продукти, пошкодивши при цьому тонку дерев'яну основу металевими самонарізами. Проте, ця варварська «конспірація» не мала успіху, оскільки усі дії чоловіка давно відстежувалися Службою безпеки України, тож його було затримано, а картину було передано до Волинського краєзнавчого музею для проведення експертизи. Пізніше в 2013 р. постановою суду картину було конфісковано, та передано до Волинського краєзнавчого музею в Луцьку.

Як потрапила ця робота Лукаса Кранаха до України – невідомо. Цілком можливо вона була вивезена з Німеччини на територію СРСР під час Другої світової війни, як своєрідний «трофей переможців», що було на той час широко розповсюдженою фактично безкарною – «законною» практикою мародерства і тривалий час саме існування картини було невідоме, аж до подій 2012 р.

У 2016 р. портрет надійшов на реставрацію до Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України – провідної реставраційної організації в Західному регіоні України, що має великий досвід у проведенні реставрації знакових творів українського та європейського мистецтва.

5. Лукас Кранах Молодший. Портрет Лукаса Кранаха Старшего. 1550 р. Галерея Уффици. Флоренція.

6. Автопортрет Лукаса Кранаха Старшего. 1530 р.

7. Лукас Кранах Старший. Портрет Йоганна IV Ангальт-Цербста. 1532 р. Ангальтська картинна галерея. Дессау

Консерваційно-реставраційним процесам передували ряд досліджень та експертиз, здійснених у Луцьку, Києві та Львові, що дало змогу точно ідентифікувати портретовану особу – німецького князя Йоганна IV Ангальт-Цербста, атрибутувати картину і встановити з великою мірою вірогідності авторство саме Лукаса Кранаха Старшого.

На портреті зображено одного із численних тогочасних князів в центральній частині Німеччини – Йоганна IV Ангальт-Цербста (1504–1551) з династії Асканіїв – активного прихильника Реформації серед вищої аристократії в Німеччині, якого Лукас Кранах зображав вже раніше в віці 16 років на парадному портреті в юнацьких лицарських обладунках. На «луцькому» ж портреті 1532 р. князя зображено вже у дорослому віці – сповненим гідності монархом, із зосередженим та спокійним поглядом. Він зображений на світло-блакитному безпредметному умовному тлі з датою 1532 зображеною маленькими цифрами над лівим плечем в три-чвертному положенні в поясну зображенні із складеними долонями. Портрет винятково тонко промальований в деталях одягу, прикрас та особливо у зображенні волосся, бороди та вусів персонажа. Існує ще один портрет Йоганна IV авторства Лукаса Кранаха, із збірки Ангальтської картинної галереї в Дессау що зображає князя приблизно в тому ж самому віці, в надзвичайно подібній позі, зачісці, формі бороди та вус, і навіть у специфічному розрізі очей та загальній композиції. Відрізняються портрети лише одягом, який є набагато пишнішим та параднішим в портреті з Дессау, на відміну від стриманно і дещо аскетичного луцької картини. Також різними є вирази обличчя портретованого Йоганна IV Ангальт-Цербста на цих портретах – достатньо стандартне спокійне та безвиразне обличчя із портрета з Дессау, і виразне гостро-психологічне, задумане лице на портреті з Луцька.

Картина невеликого розміру – 52,3×36 см., виконана олійною фарбою на тонкій залевкашеній дошці. На звороті картини зображено родовий герб, та напис: «Johann / Furstzu Anhalt / geb. 1504 † 1551» (нім. Йоган. Володар Ангальту. Народився 1504 р., помер 1551 р.).

Вже під час обстеження картини, а саме при обстеженні фарбового шару в ультрафіолетовому освітленні, а особливо при рентгенівських дослідженнях, було виявлено пізніші локальні поправки та перемалювання, а саме повністю було перемалювано кисті рук портретованого – авторський живопис схований під шаром пізніше нанесеної фарби. Також, через значне потемніння та пожовтіння лакової плівки, що покривала живопис, авторський колорит зазнав спотворень у візуальному сприйнятті, особливо це стосувалося тла на якому зображений князь Йоганн IV Ангальт-Цербст, в авторському виконанні воно було легкого блакитного кольору, типового для багатьох робіт Кранаха, а через здеструктований лак, колір тла набув зеленуватого відтінку. Теж саме стосується і тілесних тонів портрета, що набули дещо неприродних сірувато-зелених відтінків.

Таким чином, реставрація картини передбачала цілий комплекс консерваційно-реставраційних робіт, серед яких найважливішим було усунення із авторського живопису цих численних пізніших нашарувань – локальних перемалювань, підправок і т. п., а також усунення значних забруднень та потемнілої лакової плівки, що, як вже було згадано раніше значно спотворювали авторський колорит живопису та приховували окремі дрібні деталі зображення. Таким чином реставратору Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України Олександрі Гливці, яка реставрувала картину треба було застосувати усю свою майстерність та професійне вміння для такої відповідальної роботи, що і було успішно здійснено, повернувши твору великого майстра його автентичний вигляд.

Після завершення реставрації картини, «Портрет Йоганна IV Ангальт-Цербста» було презентовано 13 грудня 2016 р. у Львові в Львівській Національній галереї мистецтв ім. Б. Г. Возницького в «Палаці Потоцького» на окремій експозиції з демонстрацією процесів вивчення та реставрації картини. В наступному 2017 р. роботу Лукаса Кранаха із супроводжуючими демонстраційними матеріалами, було показано у Луцьку в Художньому музеї Луцька – філії Волинського краєзнавчого музею.

Наталія ПУШКАР, Ілона НЕСТОРУК (Луцьк)

НАУКОВА КАТАЛОГІЗАЦІЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ – СКЛАДОВА ЇХ ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ

Навчальний посібник «Музеєзнавство» (автори М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк) подає чітке визначення терміну: «Каталогізація – це підсумовуючий і найважливіший етап обліку й оцінки матеріальних цінностей музейної установи; мета каталогізації полягає у пошуку й зборі вичерпної інформації про ту чи іншу пам'ятку, вивчення її в контексті подібних пам'яток, створення колекцій з метою подальшого

експонування й широкої популяризації». Разом з тим каталогізація є складовою охорони музейних культурних цінностей, сформованих у колекції, тобто збірки однорідних або підібраних за певними ознаками різнорідних предметів, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню відповідно до законодавства України. Колекції можуть надходити до музею від окремих доброчинців як цілісні комплекси, сформовані за певними ознаками: за типом предметів, функціональним призначенням, походженням, приналежністю до життя та діяльності видатних діячів держави, науки, культури, літератури, громадських і релігійних організацій. За такими ж ознаками колекції можуть формуватися і з музейних предметів, які надходили у різні роки і з різних джерел; це предмети декоративно-прикладного і декоративно-ужиткового традиційного народного мистецтва, оригінальні художні твори живопису, графіки і скульптури, предмети, знайдені під час археологічних розкопок, предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури тощо. Каталогі історико-культурних цінностей, укладені на основі одномоментно набутих музеєм або укомплектованих різночасовими тематичними надходженнями, що набули значення колекцій, мають велике значення і є серйозною допомогою у щоденній роботі наукових співробітників музею, а також для позамузейних відвідувачів, – адже вони (каталоги) знайомлять з музейними фондами, допомагають оперативніше використовувати їх у науковій, експозиційній, виставковій діяльності тощо. За каталогами можна проводити звірення та ідентифікацію музейних предметів як окремих, так і колекцій на предмет їх наявності або зміни у стані збереження, особливо якщо вони супроводжуються детальним описом, фотознімками або замальовками.

За роки діяльності Волинський краєзнавчий музей каталогізував десятки тисяч музейних предметів зі своїх фондів. Каталоги введено в науковий обіг через публікації окремими виданнями або у наукових збірниках за матеріалами різноманітних конференцій. Музейні колекції часто, особливо останнім часом, каталогізовано у наукових збірниках інших авторів й інших музейних установ, які використовували предмети з фондів Волинського краєзнавчого музею у спільних виставкових проєктах.

Уперше музейну колекцію тематичного спрямування – нумізматичну – було каталогізовано і видано окремою книжкою Яном Фітцке (1909-1940), молодим археологом з Кракова, який у 1936-1939 рр. працював у музеї Волинського товариства приятелів наук (ВТПН) у Луцьку. Каталог має назву: *J. Fitzke. Skarby monet historycznych Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lucku.* – Luck, 1938. У невеликій передмові автор характеризує музейну збірку за хронологічно-географічним принципом:

- Місця, де було знайдено скарби, охоплюють усю Велику Волинь: Ковельський, Володимирський, Костопільський, Кременецький, Дубнівський, Рівненський, Луцький повіти тощо;
- джерела надходжень скарбів до музею – частково придбані, передані окремими доброчинцями, передані за посередництвом Управління охорони пам'яток у Луцьку;
- скарби датуються XIV-XVIII століттями; каталог складається з 5 розділів – за хронологією; найбільшими кількісно є знахідки XVII століття;
- називаючи країни, з яких походять скарби, автор називає й імена правителів; досліджуючи місця знахідок скарбів, автор стверджує, що вони визначають торгівельний шлях, який долинами рік Стир і Стохід проходив із півдня на північ;
- називаючи номінали, автор вказує і їх кількість.

В окремих випадках він детально описує збережений посуд, у якому знайдено скарби, адже ця обставина має велике значення для датування історичної кераміки на Волині.

Інвентарний номер, на який посилається автор, – єдиний для усього скарбу. Це, на нашу думку, є недоліком. Для прикладу: у скарбі, знайденому у селі Воля Островецька Любомльського повіту, налічувалося загалом 316 одиниць; з них – польські Зигмунта (Сигізмунда) III, Яна Казимира, Яна III; за хронологією – 1624-1677; за номіналами: польські трояки, польські шостаки, польські орти, польські злоті; іноземні монети Фрідріха Вільгельма, Фрідріха III, Леопольда I, Яна Фрідріха, князя ганноверського, Яна – Комеса де Монфорта, Філіпа IV, Альбрехта, Ізабелли; хронологічно – 1646-1703; за номіналами: пруські шостаки, пруські орти, пруські трояки, австрійські трояки, чеські трояки, угорські орти, іспанські талери.

Скарб отримано музеєм за сприяння Управління охорони пам'яток; обліковано за № 106.

Кількісно це найбільший з каталогізованих скарбів, але ідентифікувати монети за одним лише інвентарним номером неможливо.

На жаль, каталогізовані Яном Фітцке музейні скарби, як і колекційні описи до них (якщо вони й були) не збереглися, хоча музей і нині володіє великою кількістю розрізнених монет, які пережили війну, та визначити їх приналежність до будь-якого скарбу практично неможливо. Але принаймні відомо, що на 1938 рік нумізматична колекція музею налічувала понад 32000 монет.

Для ідентифікації окремих предметів з сучасної фондової збірки музею з давніми, до 1939 року надходженнями, для фіксації змін у стані їх збереження можуть служити і деякі описові статті Яна Фітцке, які друкувалися в різних польських часописах у часи його життя і надзвичайно плідної праці на Волині:

- Пам'ятки Ю. І. Крашевського у Волинському краєзнавчому музеї (*Ziemia Wołyńska*. – 1939. – № 5);
- Про декілька зразків давньої зброї із зібрання музею Волинського товариства приятелів наук у Луцьку (*Barwa i Broń*. – 1937. – № 1);

- Багата збірка кахлів у музеї Волинського товариства приятелів наук у Луцьку (*Kuryer literacko-naukowy*. – 1937. – № 288). За малюнками, виконаними автором до цієї статті, можна стверджувати, що деякі з описаних ним кахлів збереглися, щоправда, не всі у цілісному вигляді.

У 1932-39 рр. жив і працював у Луцьку ботанік Стефан Мацко (1899-1967). Він викладав природничі дисципліни у гімназії ім. Тадеуша Костюшка, одночасно завідував відділом природи Волинського музею і був членом наукової ради Волинського Товариства Приятелів Наук. Сучасний гербарій, зібраний С. Мацко і Й. Панеком під час літніх польових досліджень у 1921-1938 рр., налічує 3075 аркушів судинних рослин, а разом з мохами (70) та лишайниками (240) – 3385 гербарних зразків. Географія їхніх пошуків – Волинь, Тернопілля, Татри, Бескиди у Польщі. Серед зібраних є рідкісні види рослин. Колекція нині зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею. У 2001-2004 роках групою науковців, серед яких були співробітники Волинського краєзнавчого музею Владислав Олешко і Тетяна Андреева, здійснено велику роботу по систематизації і впорядкуванню гербарію. Допомогу у визначенні в основному мохів і лишайників надали працівники інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України (к. б. н. Зеленко С.), Казанського державного університету імені В. І. Ульянова-Леніна (к. б. н. Таран Г.). 2005 року при сприянні та допомозі Генерального Консула Республіки Польща у Луцьку Войцеха Галонзки було видано «Каталог гербарію Стефана Мацка та Йозефа Панека» (Із фондів Волинського краєзнавчого музею).

Першою спробою каталогізації музейних колекцій у період, коли Україна жила в умовах Перебудови і наближалась неухильно до Незалежності, став каталог за матеріалами виставки «Культ святих у православній церкві» (Ікони, рукописи, стародруки, церковне начиння), розгорнутої на галереї другого поверху обласного Музею історії релігії (колишня католицька катедра Петра і Павла) у жовтні 1989 року. На той час музей уже володів значною колекцією творів іконопису XVII – поч. XX ст., стародруків, металопластики (церковного начиння) тощо, зібраних науковими співробітниками музею у 1981-86 рр. під час експедицій з обстеження чинних і недіючих храмів Волині. Керував експедиціями Павло Миколайович Жолтовський, видатний учений, доктор мистецтвознавства, лауреат Державних премій. Робота під його керівництвом була чудовою школою для науковців музею. Виставка, багато ікон для якої було на той час реставровано, стала, треба думати, першим вагомим кроком до перепрофілювання Музею історії релігії («і атеїзму» – було в його повній попередній назві) у Музей Волинської ікони, урочисто відкритий 26.08.1993 р.

Каталог – скромний, з чорно-білими ілюстраціями, – репрезентує трохи більше п'ятдесяти назв ікон, стародруків, творів металопластики; хронологічні рамки експонованої колекції – XI – початок XX століття. Але значення його непересічне: він був першим, він поклав початок значному прошарку наукової роботи музею, яка продовжується досі, з каталогізації музейних колекцій.

1998 року за сприяння та підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», Фонду сприяння розвитку мистецтв України, фірми «Регент» вийшов перший каталог та альбом з кольоровими світлинами «Волинська ікона XVI – XVIII ст.»; автори-упорядники Сергій Кот, Тетяна Єлісєєва, Євгенія Ковальчук, Людмила Карпюк. Презентовано 50 кращих пам'яток волинського іконопису з Музею волинської ікони – відділу ВКМ, з детальною атрибуцією українською й англійською мовами.

З нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі у Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький Арсенал» відбулась грандіозна виставка: в рамках міжмузейного проекту «Велике і Величне» представлено 1000 вірцевих творів з колекцій 35 музеїв України, приватних збірок та сучасних митців. Організаторами були Міністерство культури України та «Мистецький Арсенал», проект здійснювався за підтримки Президента України. Учасником, серед багатьох музейних закладів, був і Музей Волинської ікони – відділ ВКМ. Експонувалося 22 ікони XVIII ст. і колекція надбаних хрестів з восьми одиниць, які увійшли до спільного каталога «Велике і Величне» (мова українська й англійська; Київ, 2013 р. – 368 с.).

Понад чверть століття, від 1993 року, активно і плідно діє Музей волинської ікони, унікальний тим, що це єдиний в Україні музей такого профілю. Наукові співробітники музею практично від початку планомірно і всебічно вивчають, досліджують, вводять до наукового обігу, реставрують пам'ятки сакрального мистецтва. У наукових збірниках за матеріалами наукових конференцій, починаючи від другої,

постійно подавалися результати опрацювань збірки, практично в кожному друкувалися матеріали до каталогу волинської ікони (А. Вигоднік, С. Василевська, О. Низькохат, Т. Єлісєєва, Л. Карпюк). Окремими книгами вийшли каталоги «Волинська ікона XVI-XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею» і «Волинська ікона XVI-XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею» у 2013 (ч. I, Луцьк: Волинські старожитності. – 174 с., іл.) і 2015 (ч. II, Луцьк: Вежа – Друк, – 196 с., іл.), автори-упорядники А. Вигоднік, С. Василевська. Готовий до друку третій, наразі завершальний том. Каталоги, як вказують автори, є проміжним «підсумком роботи дослідників, розпочатої зі створення Музею волинської ікони, і є продовженням укладання зведеного каталогу творів волинського іконопису, які зберігаються у музеях України». Кожна позиція каталогів проілюстрована репродукційною кольоровою світлиною, атрибуційними даними за схемою: назва, автор, інвентарний номер, датування, розмір, походження, реставрація, матеріал і техніка, стан збереження, опис, місце зберігання чи/або експонування; публікації.

Подібні каталоги не лише сприяють вивченню волинського іконопису як феноменального явища української культури. За ними можна проводити звірення колекції на предмет наявності, зміни у стані збереження окремих предметів, комплектувати тематичні виставки тощо.

Каталог видань кириличного друку в установах Волині (1600-1825) окремими книгами виходив двічі. Уперше – 2001 р. (упорядники С. Н. Крейнін, О. Д. Огнева; Луцьк: Надстир'я. – 132 с.). Було систематизовано описи 193 стародруків, що зберігаються в музеях, архівах, учбових закладах та інших установах Волині. Друге видання, упорядковане С. Крейніним (2015 р., – 356 с.), подає описи 403 стародруків, які зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею, Державного архіву Волинської області, Волинської православної Богословської академії, Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку, Любомльського краєзнавчого музею, Маневецького краєзнавчого музею, Володимир-Волинського історичного музею, Торчинського історико-краєзнавчого музею ім. Григорія Гуртового, Наукового товариства імені митрополита Полікарпа.

Змінений обсяг стародруків у другому виданні вдалося каталогізувати не лише завдяки музейним експедиціям 1980-х років, але й завдяки дарункам, які отримав Волинський краєзнавчий музей. Відомий волинський музейний меценат архієпископ Рівненський і Острозький Варфоломій подарував особисту колекцію з 270 екземплярів книг, у тому числі 132 стародруки. Митрополит Волинський і Луцький Ніфонт (1948-2017) передав 35 примірників книг, з них – 15 стародруків.

Найдавніший стародрук з представлених у каталозі датується 1600 роком: це Євангеліє, надруковане у Вільно в друкарні Мамоничів. Цікавим є Апостол – перше видання друкарні Михайла Сльозки, яке він подарував Луцькій Хрестовоздвиженській церкві 8 червня 1639 року, підписавши власноручно.

Друге видання Каталогу стародруків споряджене Показчиками: видань за друкарнями, назв книг, авторів книг, осіб, згаданих у маргіналях; Списками: використаної літератури, прийнятих скорочень, ілюстрацій.

Мета зведеного каталогу – встановити репертуар та ареал поширення стародруків у межах Волині. Подібна каталогізація місцевих колекцій сприяє збереженню і введенню в науковий обіг інформації, яка може бути використана як джерельна база для інших історичних наук.

Комплектування колекції видових поштових листівок початку XX століття іноземних видавництв почалося ще 1981 року спочатку спонтанно. Це були оригінальні поштівки з видами Венеції, Генуї, Відня, Берна, Мілана, Парижа і Неаполя, подаровані добродієм Юрієм Даниленком зі Львова. Народилася щаслива думка поєднати їх, як ілюстративний матеріал, з життям і творчістю Лесі Українки і родини Косачів. Адже, наприклад, Олена Пчілка і Петро Косач, батьки Лесі, 1878 року їздили на всесвітню виставку до Парижа, де зустрічалися з емігрантом з примусу Михайлом Драгомановим; Леся Українка в часи своїх вимушених подорожей, викликаних необхідністю консультацій з лікарями і лікування на кліматичних курортах, відвідувала Відень (1891 р., разом з матір'ю), міста Італії, хоч би й проїздом (1901-1902 р.), Берн (Швейцарія; 1902 р.; 11(24) травня тут створено поезію «Де тиї струни, де голос потужний»). Надалі комплектування відбувалось планомірно і систематично. Іноді це були поодинокі знахідки, іноді – по кілька примірників одного міста (Ковель, Луцьк, Варшава). 1989 року за домовленістю Віри Михайлівни Комзюк з відомим колекціонером-філателістом Михайлом Степановичем Забоченом для літературно-меморіального музею Лесі Українки в Колодяжному було придбано велику тематичну колекцію видових поштових листівок, у яких в різні часи жила Леся Українка. 17 листівок з його колекції було придбано і для Волинського краєзнавчого музею. Коли загальна кількість спільної для музею та його філії колекції сягнула понад сімсот одиниць (були представлені майже усі населені пункти Європи, Азії та Африки, де упродовж життя довелось побувати Лесі Українці), з'явилась можливість підготувати виставку «Леся Українка в ілюстрованій поштовій листівці», присвятивши їй 120-річчю від дня народження поетеси.

Наступним етапом була підготовка одноіменного каталога-путівника до виставки (автор-упорядник Н. Пушкар; каталогізовано 528 одиниць зберігання); передмову до видання (Луцьк, 1991) написав відомий лесезнавець, директор Київського літературно-меморіального музею Лесі Українки Г. Г. Аврахов.

Комплектування лесезнавчої філокартії на цьому не припинилось. Окремі листівки, а іноді й цілі колекції доповнювали музейну збірку й у пізніші роки (так, 1996 р. професор Людмила Василівна Бублейник подарувала 41 поштівку з видами Відня поч. XX ст., альбоми, у яких серед листівок різної тематики було по кільканадцять з видами Києва, Петербурга, Москви, Криму – початку XX ст.).

Тематика розширювалась у плані цілеспрямованого комплектування репродукційних портретних фотонатурних листівок; репродукцій з живописних і графічних робіт українських і зарубіжних художників; листівок, на яких відтворені пам'ятники поетеси на Батьківщині та за її межами, фоторепродукцій місць, де проживала родина Косачів (нині музеїв). Результатом цієї роботи було укладання Каталога із коментарем «Лесезнавча філокартія» (ідея та впорядкування Н. Пушкар; рецензенти Бублейник Л. В., доктор філологічних наук, професор Волинського державного університету імені Лесі Українки, Бондаренко Г. В., кандидат історичних наук, професор Волинського державного університету, імені Лесі Українки, член-кореспондент Української академії історичних наук. Луцьк: Надстир'я, 2005. – 72 с.)

У каталозі, видання якого присвячене 135-річчю від дня народження Лесі Українки, вперше відібрано і систематизовано філокартичні матеріали – поштові листівки, присвячені Лесі Українці, Олені Пчілці, місцям їх спільного проживання (нині – музеї), вшануванню пам'яті видатної поетеси (відтворення на поштових листівках її живописних, графічних та скульптурних портретів). До окремих листівок публікуються статті-коментарі, які розкривають історію їх створення, побутування, містять дані про авторів, редакторів, дарувальників (автори Т. Данилюк, Л. Златогорська, В. Комзюк, І. Несторук, Н. Пушкар, Л. Федорук). 64 позиції проілюстровано.

До 125-ї річниці від дня народження Лесі Українки укладено каталог-довідник «Прижиттєві документи і матеріали Лесі Українки та родини Косачів» (упорядник та автор передмови Пушкар Н. Ю., Луцьк: Ініціал, 1996. – 48 с.) на основі фондів Волинського краєзнавчого музею, його філіалу – Літературно-меморіального музею Лесі Українки в с. Колодяжному Ковельського району та Державного архіву Волинської області. Каталогізовано 360 найменувань (287 позицій), частина матеріалів проілюстрована. Каталог став першою спробою зібрати воедино ті документи і матеріали Лесі Українки і родини Косачів, що зберігаються в різних установах Волині. Матеріали розміщені за тематично-хронологічним принципом; подано покажчик імен та назв.

У другому виданні цього каталога-довідника, зі змінами й доповненнями (упорядкування Т. Я. Данилюк-Терещук, Н. Ю. Пушкар; Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2008. – 136 с.), у повному обсязі (станом на рік видання, 2008) представлено фондів колекції Літературно-меморіального музею Лесі Українки в с. Колодяжному, Волинського краєзнавчого музею, Музею Лесі Українки Волинського національного університету ім. Лесі Українки та Державного архіву Волинської області.

Суттєво змінити структуру каталога, розширити хронологічні межі матеріалу від 1864 до 2006 рр., охопити інформацію з усіх музейних та архівних колекцій Волині, що пов'язана з іменами Лесі Українки, Олени Пчілки, Ольги Косач-Кривинюк, Ізидори Косач-Борисової, Михайла та Миколи Косачів, Петра Косача стало можливим завдяки тим дорогоцінним дарункам, що зробила Ольга Сергіїв, донька Ізидори, небога Лесі Українки, передавши до музею в Колодяжному родинні речі, дбайливо збережені попри всі лихоліття. Меморіальні Косачівські меблі до музеїв Лесі Українки в Колодяжному і Волинського національного університету передані родиною Олександра Петрова з Києва (О. Петров – зять Ізидори Косач-Борисової). Незначна частина речей хатнього вжитку родини Косачів зберігалася у селян Колодяжного. Упорядники розширили попереднє (1996 року) видання каталога новими розділами, які репрезентують листи до Лесі Українки та листи осіб близького оточення поетеси, рідкісні видання Лесі Українки мовами народів світу. Загалом каталогізовано 588 позицій, понад 70 проілюстровано. До каталога додано Покажчик імен та назв.

Каталог-довідник «Документи і матеріали Лесі Українки і родини Косачів у музеях, установах Волині» став настільною книгою музейних працівників: він дозволяє чудово орієнтуватись у колекціях трьох музеїв Волині при підготовці виставок, які в останні роки стають все частіше спільними, а також бачити лакуни, які можна заповнювати новими матеріалами. Час не стоїть на місці. Наближається 150-а річниця від дня народження Лесі Українки, відзначення планується на державному рівні. Пошуки нових матеріалів про життя і творчість Лесі Українки, Олени Пчілки та й усієї родини Косачів, а також їхнього найближчого оточення тривають.

2003 року спочатку в Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки, далі – у Волинському краєзнавчому музеї відбулась виставка «Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі», яка репрезентувала біля 60 творчих робіт, книжкових знаків переможців та учасників Міжнародного конкурсу книжкових знаків, приуроченого 90-річчю пам'яті Лесі Українки. Ілюстрований каталог виставки вийшов з датою «1 серпня 2003», – день пам'яті поетеси, – а творчий доробок 29 учасників з України та США, 10 з яких стали дипломантами, організатором виставки, президентом Українського екслібрис-клубу, мистецтвознавцем Петром Нестеренком передано на постійне зберігання до фондової збірки Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

2015 року Волинський краєзнавчий музей та Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки здійснили факсимільне видання безсмертного шедевр української і світової літератури – драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», яка 100 років тому, 1914-го, вийшла вперше окремою книгою. Групою науковців – Н. Пушкар, І. Несторук, В. Комзюк – підготовлено і упорядковано другу складову диптиху – збірку «Лісова пісня» Лесі Українки в рецепціях», передмову до якої написала Луїза Оляндер, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, завідувач кафедри слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Другий і третій розділи збірки є, по суті, двома каталогами: 1. «Видання «Лісової пісні» Лесі Українки в музеях та установах Волинської області» (автори – Н. Пушкар, В. Комзюк, Т. Данилюк-Терещук, Л. Златогорська); 2. «Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» в образотворчому мистецтві» (автори І. Несторук, В. Комзюк, Н. Пушкар, Т. Данилюк-Терещук, А. Радько). У першому каталозі подано перелік видань, які зберігаються у музеях та бібліотеках Волинського краєзнавчого музею з філіалом та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, – 88 позицій; 290 одиниць збереження; хронологічні рамки – 1912-2015 рр. Другий каталог укладено за розділами: Живопис, Графіка, Скульптура, Декоративно-прикладне мистецтво; всередині кожного розділу матеріали розміщено за алфавітом прізвищ авторів. Загалом каталогізовано 206 найменувань творів, які охоплюють хронологічні рамки 1950-ті – 2011 рр. Суттєвим, інформативним і надзвичайно цікавим доповненням другого розділу є цикл статей науковців про окремі групи експонатів-ілюстрацій до драми-феєрії, про ілюстраторів – живописців, скульпторів, фотографа, – митців, для яких перша зустріч з «Лісовою піснею» стала знаковою, пройшла крізь душу і серце, тому і народилися шедеври.

Як зазначає автор передмови, Л. К. Оляндер, «Розділ «Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» в образотворчому мистецтві» заслуговує на увагу ще і тому, що він є на часі, бо в літературознавстві ХХІ ст. з маргінесів на перший план виходять такі проблеми, як *взаємодія ілюстрацій з художнім текстом, твори мистецтва та інтерпретація художнього твору, твір – ілюстрація - читач, тощо*» (підкреслення автора).

Своєрідним каталогом можна вважати набір поштових листівок – репродукцій з живописних і графічних портретів Лесі Українки з фондів Волинського краєзнавчого музею та Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Фото колекції виконані науковим співробітником музею в Колодяжному Т. Воробей; у наборі 22 поштівки; видання присвячене 100-річчю пам'яті Лесі Українки (1913-2013). На листівках – акварелі Л. Іванової; чорно-біла графіка В. Чебаника, Я. Омеляна, В. Михальської і В. Новаковського; кольорова графіка В. Касіяна, Т. Гордун; живописні портрети поетеси, виконані в різні роки художниками П. Басанцем, Г. Морозом, І. Мікулою, Г. Левицькою, М. Колмак, С. Градзбергом і П. Карцем; копії перших живописних портретів Лесі Українки пензлів І. Труша (1901 р.) та Ф. Красицького (1904 р.), виконані на замовлення музею спеціально для його нової експозиції художником К. Криловим.

На початку 1990-х розвалився «кокос на глиняних ногах» – Радянський Союз. У липні 1992 р. Службою Безпеки України на постійне зберігання до фондів Волинського краєзнавчого музею передано невелику частину творчої спадщини українського маляра і графіка, воїна Української Повстанської Армії Ніла Антоновича Хасевича (1905-1952). То була насправді визначна подія для Волині і для музею зокрема. З'явилося декілька публікацій у ЗМІ, перша виставка відбулась у Волинському краєзнавчому музеї; інші музеї України наввипередки подавали заявки на демонстрацію унікальних творів воїна-митця у своїх експозиціях (перевагу було надано меморіальному комплексі «Національний музей історії України у Другій світовій війні»). При сприянні Люблінського музею-меморіалу «Майданек» здійснено репринтне видання з оригіналу (1939р., примірник 112) брошури «EXLIBRIS» Ніла Хасевича і каталог, до якого увійшло 13 творів художника (Друк: Laser-Graf, Lublin, ul. Przyjaźni 13). Коли перший сплеск ажіотажу трохи вщух, почалося планомірне і систематичне вивчення теми, накопичення нових матеріалів, які надходили з різних джерел. Результатом стали публікації в Україні і за кордоном, що стосувалися біографії

митця, діяльності його у довоєнний період, під час війни – в умовах підпілля і боротьби.

Чи не першою публікацією з каталогом робіт була стаття О. В. Сидора «Митець деревориту (Про творчість Н. Хасевича)» у науковому збірнику «Роде наш красний... (Волинь у долях краян і людських документах)» (ідея й упорядкування Л. Оляндер). За хронологічним принципом (1939-1950-ті рр.) каталогізовано 66 робіт з 16-ма чорно-білими ілюстраціями, з посиланням на інвентарні номери колекції ВКМ.

З окремих каталогів хочеться відзначити книгу «Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда» (упорядкування Криштальський А., Марчук І., Несторук І., Пушкар Н.), у якій використано матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею, Рівненського обласного краєзнавчого музею, приватних архівів шанувальників творчості Ніла Хасевича. Каталогів з дев'яти розділів (загалом каталогізовано/ілюстровано понад 100 творів), передують передмова А. Криштальського «Дух одвічної стихії», в якій розділи розпочинаються ініціалами Ніла Хасевича, його життя ілюструють світлина від початку ХХ століття, творчість – кольорові репродукції картин, гравюр, проектів нагород і відзнак. Ілюстрації кольорові і чорно-білі.

Найповнішим на сьогодні каталогом є колективна праця Олександра Іщука, Ігоря Марчука і Дарії Даревич «Життя і творчість Ніла Хасевича», відповідальний редактор Петро Потічний, яка вийшла в серії «Літопис Української повстанської армії. Бібліотека – том 10», Торонто – Львів, вид-во «Літопис УПА», 2011 р. Автор вступної статті українською та англійською мовами Дарія Даревич (Торонто, Канада), вона ж є одним із упорядників Каталогу. У «Списку фотоілюстрацій» подано 480 найменувань світлин і репродукцій. Це фото, копії документів, які ілюструють життєвий і творчий шлях митця мирного і воєнного часу, фотокопії оригінальних художніх творів (кольорові, чорно-білі, переважно – в натуральну величину) Ніла Хасевича (Бей-Зота) та його бойового оточення; серед імен співавторів митця найчастіше зустрічаються псевда «Мирон», «Свирид».

Матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею в обох Каталогах відтворено повністю.

Своєрідним каталогом є комплект з 20-ти карток розміром 21х30 з текстами українською, російською та англійською мовами «Поетика волинського вбрання»: науково-художня реконструкція, яку підготували етнограф Гатальська Н. Г. і художниця Івашків Г. М. (рецензент Стельмащук Галина Григорівна, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри історії і теорії мистецтв Львівської національної академії мистецтв). На 2004-2005 рр. колекція народних строїв у Волинському краєзнавчому музеї налічувала понад 700 одиниць збереження. Територія сучасної Волинської області розташована в межах двох географічних зон: західної Волині та північно-західного Полісся. Це і зумовило поділ реконструйованих одягових строїв на Волинь і Полісся (понад 10 карток на кожен регіон; на кожній фігурі від чотирьох до шести-семи зразків одягу). І хоча інвентарні номери на картках не вказані, але узори відтворені художницею настільки точно, що за реконструкцією легко розпізнати/ідентифікувати будь-який предмет з музейної збірки.

Наступним кроком в каталогізації етнографічної колекції став каталог-альбом «Традиційні жіночі сорочки Волині й Західного Полісся кінця ХІХ-ХХ століть: Збірка Волинського краєзнавчого музею» (Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 88 с.). Каталог, у якому представлено 379 одиниць збереження, укладено за географічним принципом; до кожного предмета подано інформацію, яка містить такі дані: назва пам'ятки; рік виготовлення чи побутування, назва населеного пункту, прізвище, ім'я, по-батькові майстра, рік його народження чи роки життя (якщо такі відомості є); прізвище особи, яка здійснила передачу; матеріал і техніка (види оздоблення); лінійні обміри (довжина рукава від уставки та довжина виробу); інвентарний номер в обліковій фондовій документації.

Каталог ілюстровано світлинами загального вигляду сорочок або цілих комплектів, окремих деталей, орнаментальних елементів. Автори (Л. Мірошниченко-Гусак, Н. Гатальська, Т. Хомова) відтворили у каталозі одну з найбагатших і найцікавіших колекцій у збірці Волинського краєзнавчого музею.

Колекція писанок є однією з найбільших тематичних збірок Волинського краєзнавчого музею: у ній налічується понад 3000 одиниць (на час створення каталогу – 2437). Давня, довоєнна збірка не збереглась; залишилась тільки згадка про неї в Інвентарях початку 1930-х років: відомо, що писанок з різних повітів Волині було кілька сотень.

Можливо, до її комплектування долучився письменник, педагог і лікар Модест Пилипович Левицький (1866-1932), адже відомо, що під час праці в Луцькій українській гімназії він давав завдання гімназістам, які роз'їжджалися на Великодні свята по домівках: повернувшись, привезти писанки зі свого села; їх виставляли для огляду з обов'язковими етикетками. Про це вперше мені розповіла світлої пам'яті Наталя Павлівна Федоренко ще у 1968 році (фонди я прийняла від неї 1972-го). Перші писанки у нинішній музейній колекції були з Луцька (Іванюк Надія Андріївна, Бичковська Ніна Проклівна, Воробік Олег), з села Валер'янівка (Бальбуза Марія), з Колодяжного (Бортнік Марія Іванівна), з міста Володимир-

Волинський (Ковальський Вячеслав Лукич, Тетерук Марія Антонівна). До комплектування долучились колеги Тамара Леонідівна Левицька, Анатолія Миколаївна Бакальчук, Лариса Євгенівна Войницька. Перші дряпанки (не збереглись) надійшли з Маневич. Колеги з Львівського музею етнографії і народних промислів на моє прохання надали зразки інвентарного опрацювання писанок, за ними, удосконаленими, наукові співробітники працюють і досі.

З 1993 року у Волинському краєзнавчому музеї проводиться обласний конкурс писанкарства, понад 20 років діє Школа писанкарства. За умовами конкурсу творчі роботи переможців залишаються в музеї на постійне зберігання, суттєво поповнюючи таким чином музейну збірку.

Каталог «Писанки другої половини XX – початку XXI століть» (автори Л. А. Мірошниченко-Гусак, О. М. Моренчук, Т. О. Хомова) укладено за алфавітом прізвищ авторів, з вказівкою на місце та рік створення писанки та інвентарний номер в обліковій документації. Додатками до каталога є Список майстрів, нагороджених Дипломом імені Модеста Левицького обласних конкурсів на кращу писанку Волині та Перелік переможців обласних конкурсів на кращу писанку Волині (1993-2013 рр.), а також Іменний покажчик.

Окремим виданням 2012 року (Луцьк: Волинянин) вийшов ілюстрований каталог-довідник «Миколай Крушевський і Волинь» (автори З. О. Пахолок та І. М. Несторук). У цьому контексті не можна не згадати подвижницьку діяльність Зінаїди Олександрівни Пахолок, на рік виходу книги – кандидата філологічних наук, доцента Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, члена Національної спілки журналістів України, члена Волинського обласного товариства краєзнавців, яка чимало зусиль доклала до вивчення і популяризації життєвого і наукового шляху Миколая Крушевського, (06. (18).XII.1851 – 31.X.(12.XI).1887, Казань, вченого-мовознавця зі світовим ім'ям, який народився в Луцьку. Матеріали про об'єкт свого наукового зацікавлення вона шукала і вивчала в різних архівах України, Росії, Польщі. Брала участь у міжнародних конференціях, виступаючи з доповідями про вченого. Публікувала віднайдені раритети. Укомплектувала меморіальний фонд М. В. Крушевського у Волинському краєзнавчому музеї, каталог якого уклала старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею Ілона Несторук (загалом каталогізовано понад 120 одиниць зберігання (книги, фото, документи, публікації, образотворчі матеріали).

Не можна не згадати окремі видання каталогів, авторами/упорядниками яких не були співробітники ВКМ, але брали участь в укладанні каталогів музейних колекцій. Це, насамперед, альбом-каталог В. О. Літевчука «Луцьк», – справжнє подарункове видання, – до якого увійшла його величезна за обсягом приватна колекція, доповнена автентичними світлинами і поштівками з музейного фонду, Бібліотеки Народової у Варшаві, колекціонерів О. Сеніва з Луцька і Роберта Кричевського з Варшави (сумарна кількість позицій - 656). Велика кількість каталогізованого матеріалу в науковий обіг вводиться вперше. Хронологічні рамки – 1836-1944 рр. Деякі листівки, гравюри і фото доповнені історичними довідками, сучасними світлинами. Каталог листівок подано за хронологією: від 1900 до 1944 року; у додатках – Перелік видавництв і видавців (з історичними довідками), Предметний та іменний покажчик. Мова українська, англійська, польська.

У збірнику документів «Інвентарі Олицького замку XVII – XVIII століть» (В. Александрович; серія «Джерела до історії культури і мистецтва»; Луцьк: Твердиня, 2007) автором враховано ті автентичні матеріали, які зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею: документи, твори живопису і друкованої графіки.

Окремою брошурою 2001 року вийшов каталог «Єврейська спадщина». З фондів Волинського краєзнавчого музею і державного архіву Волинської області, який уклали О. Д. Огнєва, Н. Ю. Пушкар, А. П. Кравчук. Наступного року це ж видання повторено у перекладі російською мовою. До каталога увійшов перелік тих розрізнених матеріалів, що ілюструють культуру, історію, релігію і побут єврейської нації: Тори і їх фрагменти, книги, світлини, поштівки, культові речі і предмети щоденного вжитку.

Крім книг, окремими накладками виходили ілюстровані буклети; кожен презентував окрему фондову збірку. Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею» була започаткована 2007 року. Усього вийшло п'ять буклетів:

Випуск 1.

Садовник Т. Порцеляна зі збірки Волинського краєзнавчого музею (2007 р.).

Видання представляє зразки посуду з Корця, Баранівки, Городниці, Полонного, російських заводів Гарднера і Кузнецових, деяких зарубіжних фірм, які зберігаються та експонуються у Волинському краєзнавчому музеї та Літературно-меморіальному музеї Лесі Українки в Колодяжному Ковельського району.

Випуск 2.

Садовнік Т., Маркус І. Скарби срібних речей зі збірки Волинського краєзнавчого музею (2008 р.).

Видання представляє два срібні скарби – Качинський і Городищенський з фондів ВКМ, які є цінним історичним джерелом для реконструкції матеріальної і духовної культури жителів Волині доби переселення народів і функціонування Києворуської держави.

Випуск 3.

Мірошниченко-Гусак Л. Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею (2009 р.).

У буклеті представлено матеріали 15 обласного конкурсу на кращу писанку Волині «Волинська писанка третього тисячоліття», присвяченого 20-річчю відділу етнографії і народних промислів і 80-річчю Волинського краєзнавчого музею.

Випуск 4.

Гатальська Н. Над вертепом зоря ясна (2010 р.).

Видання представляє колекцію з фондів ВКМ, скомплектовану з робіт переможців семи обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики (1993-2010 рр.). Каталогізовано 66 предметів за усіма правилами укладання каталогів.

Випуск 7.

Комзюк В. Меморіальні речі Лесі Українки та родини Косачів (2013 р.).

Родинні реліквії, представлені у буклеті, складають основу музейної експозиції і є неоцінним скарбом Косачівського дому в Колодяжному.

Окрім каталогів і буклетів, які виходили окремими виданнями, кільканадцять каталогів різноманітної тематики опубліковано в наукових збірниках за матеріалами історико-краєзнавчих конференцій. Це укомплектовані всередині музейного фонду і опрацьовані тематичні колекції, які надходили комплексами, або поодинокі надходження в різні часи від різних осіб або установ. Серед них: опрацьовані персональні комплекси письменниць і літературного критика Маргарити Малиновської (Пушкар Н.), голови Волинського облвиконкому Юхима Ярошука (Пушкар Н., Несторук І.), польського письменника Йозефа Ігнаці Крашевського (Пушкар Н., Корецька О.), художника Володимира Караваєва (Несторук І.), художника Гаврила Остапенка (Несторук І.), письменника Юрія Косача (Пушкар Н., Чашук М.); вчителів Луцької української гімназії (наукові співробітники відділу фондів). Каталог колекції документів на пергаменті (Несторук І.) публікувався у наукових збірниках України і Польщі. Опрацьовано філокартичні колекції Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського, окремо – видання поштівки Яна Булгака (Пушкар Н., Жгун М., Комзюк В., Стемпковський В., Несторук І.), колекцію «Українське мистецтво», передану О. Отт-Скоропадською (Огнєва О., Пушкар Н.). Скомплектовано і каталогізовано колекцію бон періоду Української революції 1917-1921 рр. (Пушкар Н., Несторук І.). Речовий фонд Волинського краєзнавчого музею теж знайшов відображення в каталогах: самоварів (Карабін Н.); глиняних люльок (Кревська Л.); «тютюнової» колекції (Карабін Н.), мундирних гудзиків (Карабін Н., Матейчук О.); каталог кераміки з Рокити (Кревська Л.). Підготовлено до публікації каталоги: кишенькових годинників (Карабін Л., Матейчук О.), гутного скла (Пушкар Н., Кревська Л.), графіки Наполеона Орди (Несторук І.), каталог «Луцьк живописний» (Несторук І.). Активно вводяться в науковий обіг документальні матеріали з музейного фонду (Корецька О.). У щорічних наукових збірниках за матеріалами конференцій, які проводив Музей волинської ікони, публікуються каталоги різноманітної тематики (Василевська С., Вигоднік А., Єлісєєва Т., Карпюк Л.), адже колекція волинського іконопису є невичерпним джерелом для вивчення.

Підсумовуючи, хочемо ще раз наголосити на важливості наукового комплектування тематичних колекцій всередині музейної збірки, наукового укладання каталогів музейних колекцій, введення в науковий обіг нових матеріалів, які є джерельною базою для наукової, експозиційної, науково-освітньої діяльності музею.

1. Велике і Величне: Всеукраїнський музейний проект. – Київ, 2013. – 368 с.

2. Виставка «Культ святих у православній церкві»: Ікони, рукописи, стародруки, церковне начиння: Каталог. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського обласного видавництва, 1990. – 32 с.

3. Віктор Літевчук. Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії: альбом-каталог. – Луцьк: Ініціал, 2012. – 288 с. : іл.

4. В. Комзюк, Н. Пушкар. Пам'ятники Лесі Українці на Волині. Буклет. – Луцьк: Медіа, 2008. – 8 с., кол. іл.

5. Волинська ікона XVI-XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. I / Упорядники А. Вигоднік, С. Василевська. – Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 2013. – 174 с.: іл.

6. Волинська ікона XVI-XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. II / Упорядники

- А. Вигоднік, С. Василевська. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 196 с.: іл. – Серія: Колекції Волинського краєзнавчого музею. Вип. 12.
7. Волинська ікона XVI-XVIII ст.: Каталог та альбом / Авт.-упор.: С. Кот, Т. Єлісєєва, Є. Ковальчук, Л. Карпюк; Під ред. С. Кота. – К., Луцьк: ТОВ «Спадицина», 1998. – 102 с.: іл. – Укр., англ.
8. Гатальська Н. Над вертепом зоря ясна. Каталог робіт переможців обласних конкурсів різдвяно-новорічної атрибутики (1993-2010 рр.). Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 4. Науково-популярне видання. – Луцьк: Медіа, 2010. – 16 с., кол. іл.
9. Документи і матеріали Лесі Українки та родини Косачів у музеях, установах Волині. Каталог-довідник. – Вид. 2-ге зі змінами й допов. / Упорядкув. Т. Я. Данилюк-Терещук, Н. Ю. Пушкар. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 136 с.
10. Інвентарі Олицького замку XVII-XVIII століть: Збірник документів / Зібр. і підг. до друку В. Александрович. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. – 276 с. – (Серія Джерела до історії культури і мистецтва; т. I).
11. Каталог видань кирилицького друку в установах Волині (1600-1825 рр.). – Упор. Крейнін С. Н. – Луцьк, 2015. – 356 с.
12. Каталог «Єврейська спадицина»: (з фондів Волин. краєзн. музею та Державного архіву Волин. обл.) / упоряд.: О. Д. Огнева, Н. Ю. Пушкар, А. П. Кравчук. – Луцьк, 2001. – 22 с.
13. Комзюк В. Меморіальні речі Лесі Українки та родини Косачів. Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 7. Науково-популярне видання. – ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2013. – 16 с.: іл.
14. Крейнін С. Н., Огнева О. Д. Каталог видань кириличного друку в установах Волині (1600-1825). – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 132 с.
15. Лесезнавча філокартія: Каталог із коментарем. – Упоряд. Пушкар Н. Ю. – Луцьк: Надстир'я, 2005. – 72 с.
16. «Лісова пісня» Лесі Українки в рецепціях. / Упоряд. Н. Ю. Пушкар, І. М. Несторук, В. М. Комзюк. – Луцьк – Ковель: Надстир'я, 2015. – 128 с.
17. Леся Українка в живописі та графіці (з фондів Волинського краєзнавчого музею та Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки). – Фото Т. Воробей. – Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2013 р.
18. Леся Українка в ілюстрованій поштової листівці (каталог-путівник до виставки, присвяченої 120-річчю від дня народження великої поетеси). Автор-упоряд. Н. Ю. Пушкар. Наук. ред. та автор передм. Г. Г. Аврахов. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського облуправління по пресі, 1991. – 88 с.
19. Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі. Каталог виставки. Укладачі П. Нестеренко, А. Силук. – с. Колодяжне, 2003 р. – 80 с.
20. Мірошніченко-Гусак Л. Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею. Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 3. – Луцьк: Медіа, 2009. – 8 с., кол. іл.
21. Наталія Пушкар, Ілона Несторук, Віра Комзюк. Матеріали до каталога-довідника «Документи і матеріали Лесі Українки і родини Косачів у музеях, установах Волині» // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: Наук. зб.: Вип. 65 / Ковельськ. міськ. рада; упр-ня культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА; СНУ ім. Лесі Українки; Волин. краєзн. музей; Ковельський іст. музей; ВОО НСКУ; Упор. Г. Бондаренко, І. Прокопів, А. Семенюк, А. Силук. – Ковель, 2018. – С. 408-418.
22. Наталія Юхимівна Пушкар: біобібліогр. покажч. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; Волин. краєзн. музей; упоряд. А. А. Понагайба. – Луцьк: Волин. старожитності, 2012. – 152 с. – с. 23-24.
23. Ніл Хасевич. Воїн, митець, легенда. – Упорядкування Криштальський А., Марчук І., Несторук І., Пушкар Н. – Луцьк: ВМА «Терен», 2010. – 100 с.
24. Ніл Хасевич. Графіка. – Луцьк, 1992 р. – 32 с.
25. Олександр Ішук, Ігор Марчук. Життя і творчість Ніла Хасевича. Вступна стаття укр. та англ. мовами Дарії Даревич. Упорядники каталогу: д-р Дарія Даревич, Анна Ладик, Ігор Марчук. – Торонто-Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011 р.
26. Олешко В. В., Савчук Л. А., Андрєєва Т. П. Каталог гербарію Стефана Мацка та Йозефа Панека. – Луцьк, 2005. – 582 с.
27. Пахолок З. О., Несторук І. М. Миколай Крушевський і Волинь: каталог-довідник / Зінаїда Пахолок, Ілона Несторук. – Луцьк: Волинянин, 2012. – 156 с.: іл.
28. Писанки другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею: каталог / вступ. ст. О. М. Моренчук; упоряд.: Л. А. Мірошніченко-Гусак, О. М. Моренчук, Т. О. Хомова. – Луцьк: Терези, 2014. – 80 с.: іл. – (Колекції Волинського краєзнавчого музею, вип. II).
29. Поетика волинського вбрання. Науково-популярне видання. – Реконструкція, упорядкування, текст Наталія Гатальська. Художник Галина Івашків. – Луцьк: Ініціал, 2004.
30. Порцеляна зі збірки Волинського краєзнавчого музею. Текст: Садовник Т. Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 1. Науково-популярне видання. – Луцьк: Медіа, 2007. – 16 с.: іл.
31. Прижиттєві документи і матеріали Лесі Українки та родини Косачів. Каталог-довідник. До 125-ї річниці від дня народження Лесі Українки. – Упоряд. і автор передмови Н. Пушкар. – Луцьк: Ініціал, 1996. – 48 с.
32. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

33. Садовник Т., Маркус І. Скарби срібних речей зі збірки Волинського краєзнавчого музею. Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 2. Науково-популярне видання. – Луцьк: Медіа, 2008. – 16 с., кол. іл.
34. Сидор О. В. Митець деревориту (Про творчість Н. Хасевича) // «Роде наш красний...» (Волинь у долях краян і людських документах) Наукове видання. Група авторів: Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, М. М. Кучерена. – Луцьк: «Вежа», 1996. – Т. II. – 344 с.: іл. – С. 114-125.
35. Традиційні жіночі сорочки Волині та Західного Полісся кінця XIX-XX століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Упоряд. Л. А. Мірошніченко-Гусак, Т. О. Хомова. Вступні статті: Н. Г. Гатальська, Л. А. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013. – 87 с.: іл. / Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Випуск 5.
36. Еврейское наследие. Из фондов Волинского краеведческого музея и государственного архива Волынской области. – Каталог / Е. Огнева, Н. Пушкар, А. Кравчук. – Луцьк, 2002. – 30 с.
37. EXLIBRIS Ніла Хасевича. – Луцьк, 1992. – 32 с.
38. J. Fitzke. Skarby monet historycznych Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku. – Łuck, 1938.// Охріменко Г. В. Археологи на спадщина Яна Фітцке. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 488 с. – С. 44-94.

Ілона НЕСТОРУК (Луцьк)

ЛУЦЬК ЖИВОПИСНИЙ. КАТАЛОГ

У фондовій збірці Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) зберігаються живописні роботи з видами міста Луцька. Колекція почала формуватись у 1950-х роках; роботи частково передані безоплатно Волинським обласним товариством художників, волинськими художніми майстернями, або придбані у авторів (художників), приватних осіб.

Умовно збірку можна розділити на кілька тематичних частин: міські пейзажі, картини з видами замку Любарта, види старої частини міста, вулиці та історичні місця Луцька, портрети історичних осіб, життя і діяльність яких пов'язані з містом. Картини різні за стилістикою, манерою написання, реалістичні і дещо надумані, абстрактні, різні в колористичному та композиційному вирішенні. Але всі написані душевно, з теплом і любов'ю до рідного Луцька.

Визначний пам'ятник луцької архітектури, який зберігся до наших днів та найчастіше зображуваний художниками – замок Любарта, пам'ятка архітектури та історії національного значення, один з найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків. Багато в місті старовини, історичних пам'ятників, що свідчить про славу його минувшину та багату історію.

На живописних етюдах 1930-х років бачимо стару, провінційну архітектуру Луцька, пам'ятки сакральної архітектури, які формувалися на межі XVIII-XIX століть представниками різних національностей, що тут проживали, піддаючись різним культурним впливам, у різних історичних умовах, а також навколишні села, які давно стали частиною міста.

Художники звертаються не лише до об'єктів старовини, але й новобудов, які змінили дворики і вулиці міста, а також навколишню природу, міські парки і річку Стир. Зображуване художниками місто середини ХХст. постає перед нами більш сучасним, оновленим. У цей період Луцьк розбудовується, з'являються нові промислові об'єкти і будівлі, публічні і приватні будинки, великі і малі, часто вже не провінційні, які надають місту модерного вигляду.

Сучасний Луцьк – політичний, культурний і релігійний центр Волині, одне з найбільших міст у західній частині України. Нові економічні умови розвитку змінюють і зовнішній вигляд міста: з'являються сучасні висотні будинки, торговельні і розважальні центри.

Картини є не лише ілюстративним матеріалом, це «свідки» історичної архітектурної забудови та формування Луцька. Вони дають змогу побачити розвиток, зміни певного етапу життя, уявити минуле та сьогодення нашого міста очима художників.

До каталогу живописних робіт Волинського краєзнавчого музею ввійшло 162 роботи. Хронологічні рамки – від 1930-х рр. до наших днів.

Каталогізовані живописні роботи розміщені в алфавітному порядку за прізвищами авторів.

Фізичний стан колекції задовільний.

* Позиція проілюстрована.

Вживані скорочення:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

Ж – група збереження ”Живопис”
 ОМ – група збереження „Образотворче мистецтво”
 П. о. – полотно, олія
 К. о. – картон, олія

Каталог

1.*Андрейчин С. Б. (1962 р.н.)

Свідок віків. 2000 р.

П. о.; 60,5 х 80,5 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 896

2.*Байдуков О. В. (1923 - 2005)

Луцький замок. 1955 р.

П. о.; 48 х 72 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 91

3.*Букатевич М. П. (1907 - 1985)

Замок Любарта. 1952 р.

П. о.; 33 х 24 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 248

4. Валента О. Р. (1944-1997)

Вечірнє місто. 1973 р.

К. о.; 75 х 76 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 160

5. Валента О. Р. (1944-1997)

Моя вулиця. 1975 р.

К. о.; 65 х 98 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 189

6.*Валента О. Р. (1944-1997)

Весна. Вечір. 1970-ті рр.

П. о.; 59 х 88 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 237

7. Валента О. Р. (1944-1997)

Дощить. 1964 р.

К. о.; 37,5 х 25 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 717

8. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Вулицями старого міста. 2000 р.

К. о.; 40 х 30 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 888

9.*Дишко О. А. (1953 р. н.)

На вулиці Данила Галицького в Луцьку. Кін. XX ст.

К. о.; 19 х 39,5 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1014

10. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Останній шлях Данила Братковського. 2010 р.

П. о.; 120 х 200 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1148

11. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Іоанна Василевича, першого настоятеля братської Хрестовоздвиженської церкви. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1149

12. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Лаврентія Древинського, сенатора Речі Посполитої. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1150

13. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Анастасії Древинської. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1151

14. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Самійла Солтана (Василевича), бургомістра Луцька. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1152

15. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет князя Афанасія Пузини, єпископа Луцького і Острозького. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1154

16. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Олександра Мозеллі (+ 1642). 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1155

17. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет князя Григорія Четвертинського. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1156

18. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Портрет Іова Кондзелевича. 2010 р.

П. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1155

19. Дишко О. А. (1953 р. н.)

Північний схил. 1993 р.

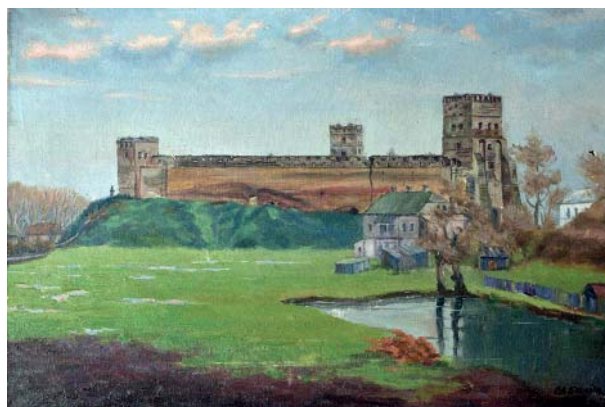
ДВП. о.; 70 х 50 см.

ВКМ. Інв. № Ж – 1261

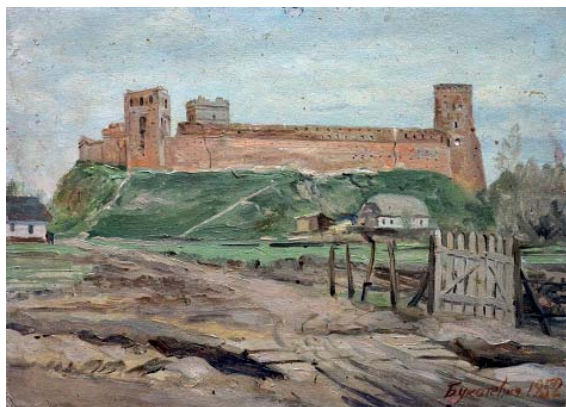
20. Дьомін М. В. (1950 р. н.)
Старий Луцьк. 1987 р.
П. о.; 104 x 79 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 430
- 21.* Дьомін М. В. (1950 р. н.)
Луцьк. Вид на замок Любарта з боку парку. 1985 р.
П. о.; 115, 5 x 55,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 966
22. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Вид на Петропавлівський собор зі сторони
ринкової площі. 1989 р.
Дерево о. лак; 27,5 x 22,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 469
23. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Пейзаж з видом на р. Стир, замок Любарта
і собор св. Петра і Павла. 1989 р.
Дерево о. лак; 20 x 14,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 470
- 24.* Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Вид на В'їзду та Єпископську вежі Луцького
замку. 1989 р.
Дерево о. лак; 21 x 16,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 471
25. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Колядники. 1992 р.
К. о.; 18 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 482
26. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Вечір перед Водохрещами. 1992 р.
К. о.; 18 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 483
27. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
На Пасху. 1991 р.
К. о.; 21 x 16,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 484
28. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Посівальник. 1992 р.
К. о.; 18 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 485
- 29.* Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Золотий ранок. Вид на костел у Луцьку. 2003 р.
К. о.; 50 x 60 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 901
30. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Вид старого міста в заході сонця. 1984 р.
П. о.; 60 x 80 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 943
31. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Йов Кондзелевич у майстерні. 2001 р.
П. о.; 43 x 29,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1159
32. Жупанюк В. Г. (1947 р. н.)
Історія Луцького братства в особах і подіях. 2009 р.
К. о.; 91 x 70 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1160
- 33.* Івашків Г. М. (1955 р. н.)
У старому місті. 2006 р.
П. о.; 75 x 100 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1015
34. Карабулін Б. М. (1926-2012)
Взяття Луцького замку повсталими
селянами і козаками під проводом
Северина Наливайка. 1950-ті р. р.
П. о.; 200 x 160
ВКМ. Інв. № Ж – 97
35. Кирилков В. Ф. (1936 р. н.)
Етюд. Стир. 1960-ті рр.
К. о.; 69,5 x 51 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 861
36. Кирилков В. Ф. (1936 р. н.)
Етюд. Подвір'я в старому місті. 1960-ті рр.
К. о.; 49,5 x 36,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 864
37. Кирилков В. Ф. (1936 р. н.)
Етюд. Вхід до міського парку. 1960-ті рр.
К. о.; 40,8 x 37 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 866
38. Кирилков В. Ф. (1936 р. н.)
Етюд. Озеро в Теремному. 1960-ті рр.
К. о.; 49,8 x 38 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 867
39. Кирилков В. Ф. (1936 р. н.)
Вулиця Радянська. Вхід до собору Св. Трійці.
1960-ті рр.
К. о.; 50 x 37 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 868

Андрейчин С. Б. (1962 р.н.)
«Свідок віків». 2000 р.

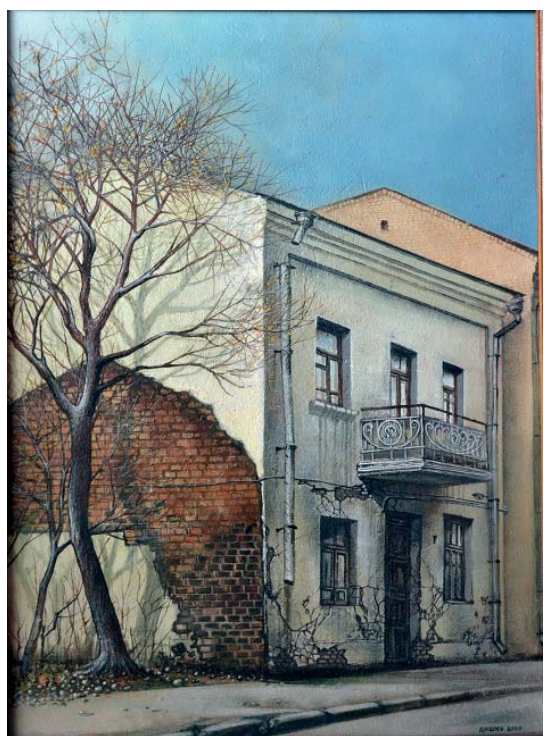
Байдуков О. В. (1923 - 2005)
«Луцький замок». 1955 р.

Букатеви́ч М. П. (1907 - 1985)
«Замок Любарта». 1952 р.

Валента О. Р. (1944-1997)
«Весна. Вечір». 1970-ті рр.

Дишко О. А. (1953 р. н.) «На вулиці Данила
Галицького в Луцьку, кін. XX ст.

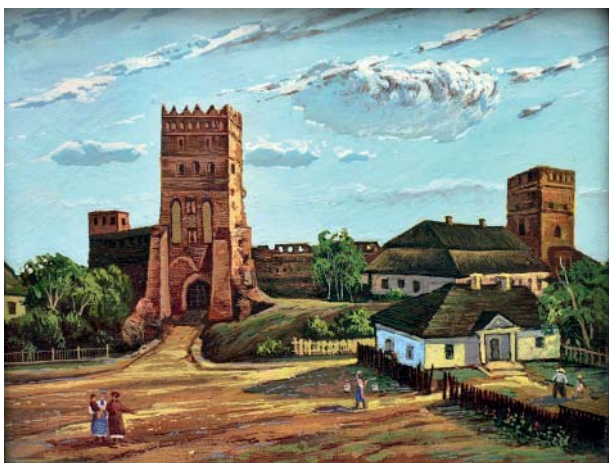

Дьомін М. В. (1950 р. н.) «Луцьк. Вид на замок
Любарта з боку парку». 1985 р.

Жупанюк В. Г. (1947 р. н.) «Вид на В'їзду та
Єпископську вежі Луцького замку». 1989 р.

-
<p>40. Кирилков В. Ф. (1936 р.н.)
Вулицею старого міста. 1960-ті рр.
К. о.; 48,8 x 34 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 869</p> <p>41. Кирилков В. Ф. (1936 р.н.)
Зимовий вечір. Вулиця Леніна. 1960-ті рр.
К. о.; 33 x 46 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 870</p> <p>42.*Кирилков В. Ф. (1936 р.н.)
Свято. Старе місто. 1996 р.
П. о.; 60 x 70 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1255</p> <p>43. Климов Ф. П. (1936 - 2017)
Луцький замок. 1965 р.
П. о.; 97, 5 x 86 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 163</p> <p>44.*Климов Ф. П. (1936 - 2017)
Старий Луцьк. 1972 р.
П. о.; 69 x 84 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 192</p> <p>45. Корсай С. Р. (1960 р.н.)
Замок і квіти. 2007 р.
П. о.; 74,5 x 105 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1031</p> <p>46.*Корсай С. Р. (1960 р.н.)
Замок. Лесин ясен. 2016 р.
П. акрил.; 60 x 60 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1257</p> <p>47. Корсай С. Р. (1960 р.н.)
Луцьк. Стара фортеця. 2016 р.
П. акрил.; 60 x 60 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1258</p> <p>48.*Кумановський М. І. (1951 - 2016)
Міський пейзаж. 1980-ті рр.
П. о.; 46 x 53 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 335</p> <p>49.*Курако Ю. М. (1935 р.н.)
Луцьк. Вид з набережної. Старі будинки. 1980 р.
К. о.; 90 x 59 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 281</p> <p>50.*Литвин Л. Є. (1943 р. н.)
Луцький замок. 1987 р.
ДВП, о.; 46,5 x 60 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1012</p> | <p>51. Моргунець П. А.
Осушка парку. 1960 р.
П. о.; 93 x 45,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 93</p> <p>52.*Моргунець П. А.
Підстанція в місті Луцьку. 1960 р.
П. о.; 67 x 135 см.
ВКМ. Інв. № ОМ – 1393</p> <p>53. Невідомий художник.
Вулиця старого міста. 1929 (?), 1939 р. (?)
К. о.; 73 x 105 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 116</p> <p>54. Невідомий художник.
Волинська фортеця. 1970-ті рр.
П. о.; 79,5 x 99 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1218</p> <p>55.*Ніколаєнко А. Є. (1926 - 2011)
Околиця міста. 1984 р.
К. о.; 49 x 67,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 903</p> <p>56.*Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Замок Любарта. В'їзна башта. 1956 р.
К. о.; 34,5 x 48 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 644</p> <p>57. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Вечір. 1967 р.
К. о.; 29 x 41,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 520</p> <p>58. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Ранок. Замок Любарта. 1967 р.
К. о.; 26,2 x 38,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 587</p> <p>59. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вид з парку Гагаріна на замок Любарта. 1965 р.
К. о.; 24 x 33 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 500</p> <p>60. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Замок Любарта. 1962 р.
К. о.; 34 x 24,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 497</p> <p>61. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Замок Любарта. В'їзна башта. 1957 р.
К. о.; 24 x 34 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 592</p> |
|---|--|
-

Жупанюк В. Г. (1947 р. н.) «Золотий ранок. Вид на костел у Луцьку». 2003 р.

Івашиків Г. М. (1955 р. н.) «У старому місті». 2006 р.

Кирилков В. Ф. (1936 р.н.) «Свято. Старе місто». 1996 р.

Климов Ф. П. (1936 - 2017) «Старий Луцьк». 1972 р.

Корсай С. Р. (1960 р.н.) «Замок. Лесин ясен». 2016 р.

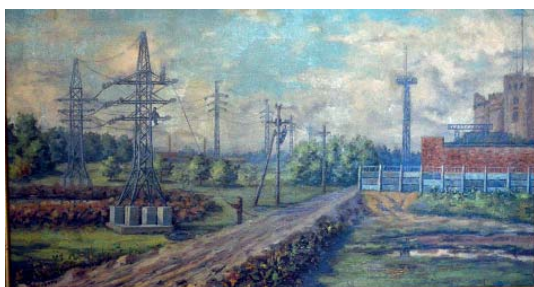

Кумановський М. І. (1951 - 2016) «Міський пейзаж». 1980-ті рр.

62. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. 1955 р.
К. о.; 15,5 x 22,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 631
63. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. 1958 р.
К. о.; 24,9 x 18,9 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 612
64. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Синагога в Луцьку. 1950-ті-60-ті рр.
К. о.; 25,5 x 33 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 522
- 65.*Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Церква Покрова Богородиці, побудована
в XV ст., по вул. Хлібній.
1968 р.
К. о.; 37,5 x 25,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 513
66. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Етюд. 1931 р.
П. о.; 37,5 x 29,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 515
67. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Житловий будинок
(єпископа Фальчевського «Пузини»)
1970 р.
П. о.; 28 x 37 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 560
68. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Етюд. 1948 р.
К. о.; 19,5 x 30 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 509
69. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Березень. Луцьк. 1964 р.
К. о.; 28 x 35,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 525
70. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Східна околиця Луцька в 1938 р. 1938 р.
К. о.; 25,5 x 30,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 511
71. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Недобудована хата. Рік нев.
К. о.; 29,8 x 41 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 648
72. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Околиця міста (район Гнідава, дорога до с. Полонка).
1949 р.
К. о.; 16,5 x 24,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 581
73. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Старе місто. 1969 р.
К. о.; 37,5 x 26 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 514
74. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Шукає справедливості. 1937 р.
К. о.; 24 x 32,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 493
75. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк, р. Стир. 1964 р.
К. п. о.; 34,5 x 48 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 645
76. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вид на Красне. Р. Стир. 1962 р.
К. п. о.; 34,5 x 48 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 518
77. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Річка Стир по вул. Шевченка. 1961 р.
К. п. о.; 30,5 x 40,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 507
78. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Околиця села Черчиці за р. Стир. 1961 р.
К. о.; 47,2 x 33,8 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 643
79. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Околиця с. Черчиці. 1948 р.
П. о.; 22,2 x 25,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 615
80. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Черчиці. 1946 р.
К. п. о.; 27 x 36,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 517
81. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Дорога в село Черчиці. 1951 р.
К. о.; 24,6 x 33,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 571
82. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Пейзаж. 1951 р. К. о. 27,5 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 598

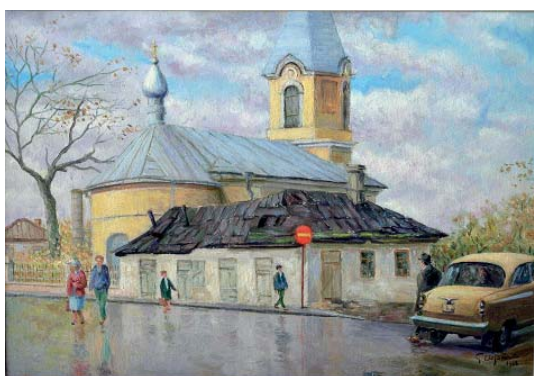
Курако Ю. М. (1935 р.н.) «Луцьк. Вид з набережної. Старі будинки». 1980 р.

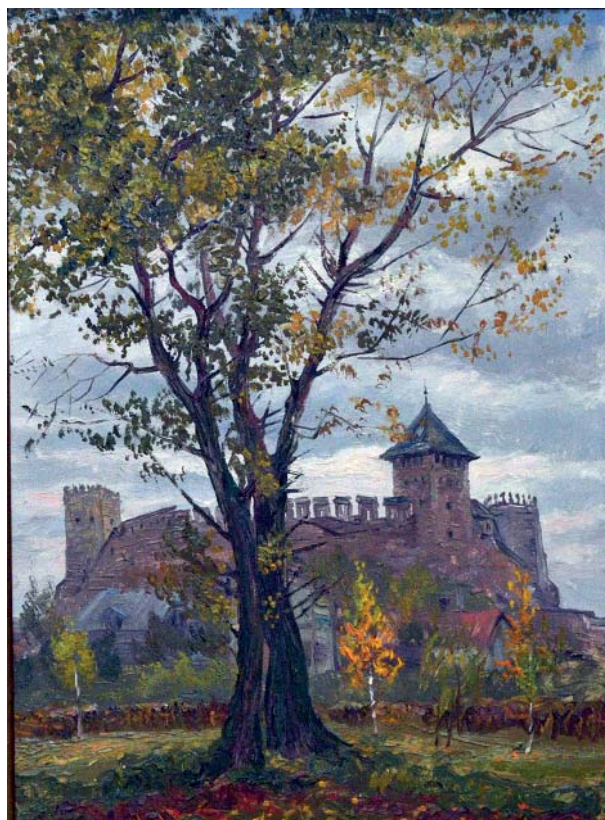
*Моргунець П. А.
«Підстанція в місті Луцьку». 1960 р.*

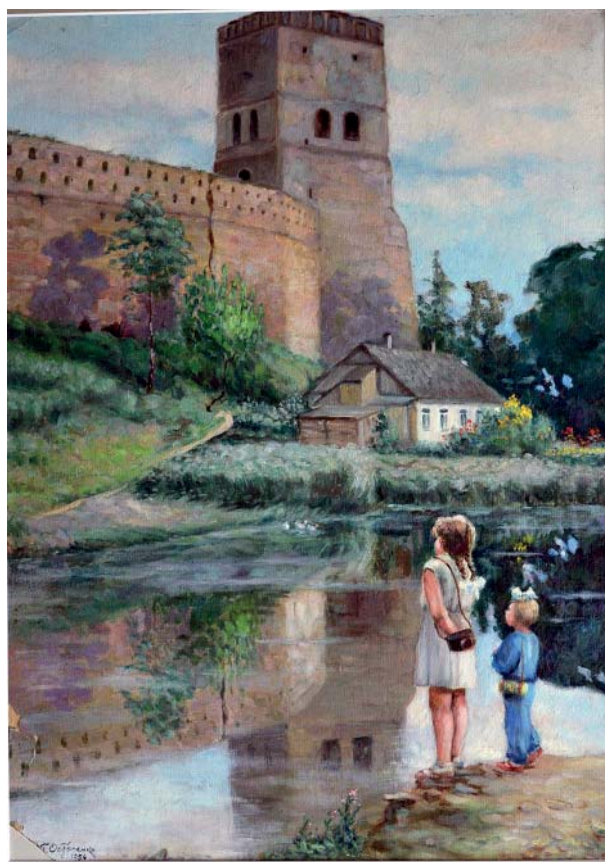
*Ніколаєнко А. Є. (1926 - 2011)
«Околиця міста». 1984 р.*

Остапенко Г. Н. (1892-1971) « Церква Покрова Богородиці, побудована в XV ст., по вул. Хлібній».

*Литвин Л. Є. (1943 р. н.)
«Луцький замок». 1987 р.*

Остапенко Г. Н. (1892-1971) «Замок Любарта. В'їзна башта». 1956 р.

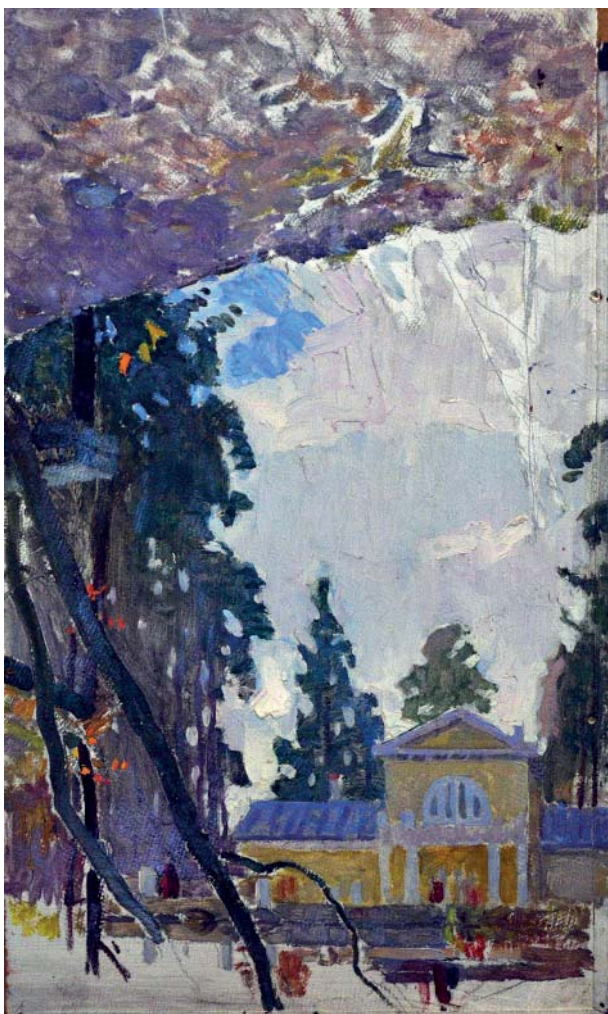
-
83. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вхід на кладовище с. Черчиці. 1951 р.
К. о.; 25,5 x 19 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 596
84. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
с. Черчиці. Церква зі сторони р. Стир. 1951 р.
К. о.; 20 x 15 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 504
85. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Стара церква. 1951 р.
К. п. о.; 25 x 31 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 521
86. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Стежка через колишній парк в
с. Черчиці. Західна околиця Луцька.
1949 р.
К. о.; 23,5 x 32,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 585
87. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Річка Стир. Плєж. 1963 р.
К. о.; 35,5 x 50 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 589
88. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
На розі вулиць Леніна і Радянської
(тепер пр-т Волі та вул. Лесі Українки). 1961 р.
К. о.; 33 x 48 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 590
89. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул Леніна зі сторони парку. 1958 р.
К. п. о.; 33,7 x 24 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 566
90. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул Болеслава Хороброго. Заїжджий двір
в 1928 році (колишня вул. Леніна,
тепер пр-т Волі). 1964 р.
К. о.; 24 x 32,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 541
91. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул Болеслава Хороброго. 1935 р.
К. о.; 26 x 36 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 542
92. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Ріг вулиць Шопена і Коперника у 1937 р. 1965 р.
К. о.; 24 x 33 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 241
93. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Ріг вулиць Червоної Армії і Некрасова. 1955 р.
К. п. о.; 24 x 32,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 243
94. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул. Пілсудського в 1931 році
(колишня вул. Радянська, тепер вул.
Лесі Українки). 1958 р.
К. о.; 24,2 x 38 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 240
95. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул. Болеслава Хороброго
(колишня вул. Леніна, тепер пр-т Волі).
Етюд. 1936 р.
К. п. о.; 24 x 32,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 494
96. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул. Радянська в 1935 році (тепер вул. Лесі Українки).
К. о.; 36,5 x 25,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 512
97. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вул. Галана (тепер вул. Шопена). 1931 р. Етюд.
К. п. о.; 19 x 32 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 549
98. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Селяни чекають вербувальника. Етюд.
К. о.; 26,5 x 38 см.
ВКМ. Інв. № ДМ – 2452
99. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Будинок, який стояв на місці, де 1950 року було
побудовано гуртожиток педінституту. 1964 р.
К. о.; 27,5 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 597
100. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Дворик по вулиці Потапова. 1932 р.
К. о.; 25 x 29,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 505
101. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Вулиця Потапова, 17. Квітуча вишня. Рік не
зазначено.
К. п. о.; 24,5 x 20,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 537
102. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Двір по вулиці Потапова. 1967 р.
К. п. о.; 31 x 34,8 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 639
-

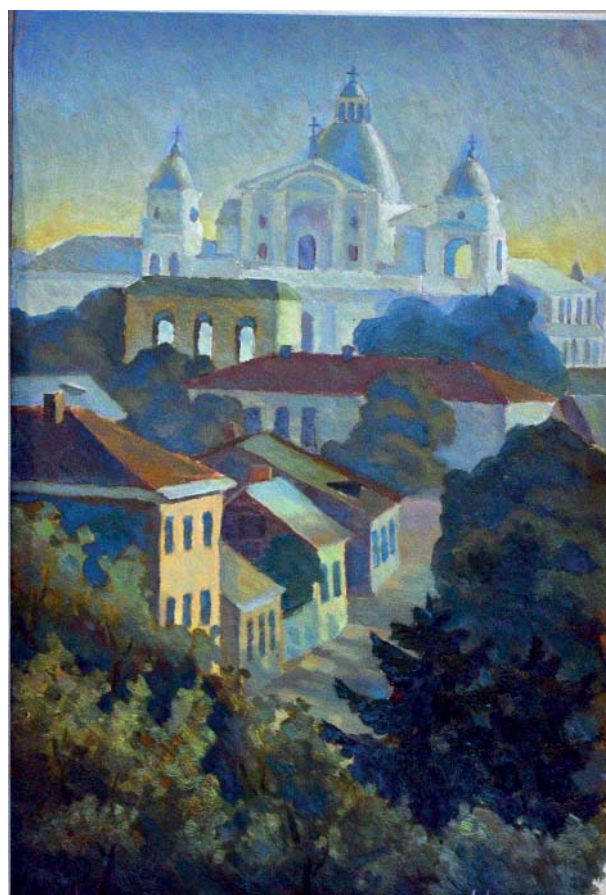
*Серветник С. М. (1928-2017) «м. Луцьк
(панорамне зображення міста)». 1985 р.*

*Черенюк М. І. (1945 - 2001)
«Костел сепидесятих». 1975 р.*

*Чорнокнижний Г. П. (1915 - 1992) «Луцька
дитяча залізниця». 1970-ті рр.*

*Шишкін О. В.
«Старе місто». Поч. ХХІ ст.*

-
<p>103. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Наш двір по вулиці Банковій. 1962 р.
К. п. о.; 24 x 33,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 535</p> <p>104. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Куточок моєї квартири. Інтер'єр. 1948 р.
К. п. о.; 32,7 x 24,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 575</p> <p>105. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Старий шляхетський будинок по вул. Матейка
(тепер вул. Ярошука)
1969 р.
К. о.; 30 x 34,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 534</p> <p>106. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Газетна вітрина в центральному сквері.
1961 р.
К. о.; 27 x 36,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 523</p> <p>107. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Парк Лесі Українки. 1960 р.
К. п. о. 50 x 35 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 646</p> <p>108. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Новобудови Луцька. 1969 р.
К. о.; 49 x 38 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 647</p> <p>109. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Монтаж крана. 1969 р.
К. о.; 24,2 x 14,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 529</p> <p>110. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Новобудови. Вид з боку вулиці
Молодіжної. 1964 р.
К. п. о.; 24 x 33 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 501</p> <p>111. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Будівництво гуртожитку педінституту.
1965 р.
К. о.; 28 x 35,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 524</p> <p>112. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк, р. Стир. 1964 р.
К. о.; 35 x 50,3 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 584</p> | <p>113. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк, р. Стир. 1953 р.
К. о.; 30,5 x 39 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 532</p> <p>114. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Парк. Етюд. 1967 р.
К. п. о.; 26 x 38 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 499</p> <p>115. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Вид на місто з парку. 1963 р.
К. о.; 26 x 37,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 603</p> <p>116. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Міст у парку. 1966 р.
К. п. о.; 24 x 34 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 502</p> <p>117. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк, парк ім. Гагаріна. 1963 р.
К. о.; 23,5 x 33,3 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 600</p> <p>118. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир. Осінь. 1965 р.
К. о.; 33,1 x 24,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 573</p> <p>119. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Маленький роботяга на р. Стир. 1964 р.
К. о.; 30,5 x 39 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 531</p> <p>120. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир в районі замку. 1962 р.
К. п. о.; 34,5 x 23,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 634</p> <p>121. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир в районі парку. 1967 р.
К. п. о.; 38 x 26 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 601</p> <p>122. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Парк Лесі Українки. 1967 р.
К. о.; 38 x 26 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 602</p> <p>123. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Розлив річки Стир біля мосту по вул.
Шевченка у 1965 р. 1967 р.
К. п. о.; 25,2 x 35,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 620</p> |
|---|--|
-

Ядчук-Богомазова Т. С. (1964 р.н.) «Луцький замок». 1990-ті рр.

Якубек К. М. (1923 - 2008) «Старий двір». 1984 р.

124. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Річка Стир в районі м. Луцька. 1949 р.
К. о.; 34,7 x 24,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 635

125. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир. Етюд. 1951 р.
К. о.; 47,2 x 33,8 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 543

126. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Етюд. 1951 р.
К. о.; 33 x 40 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 533

127. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Західна околиця Луцька. 1947 р.
К. о.; 27 x 22,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 561

128. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. На річці Стир. Етюд. 1966 р.
К. о.; 33,2 x 24 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 570

129. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. На річці Стир – повінь. 1966 р.
К. о.; 33 x 24 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 628

130. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Околиця. Етюд. 1949 р.
К. о.; 17,5 x 26,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 626

131. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. На березі річки. Етюд. 1953 р.
К. о.; 35 x 30 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 538

132. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир. Етюд. 1951 р.
К. п. о.; 21,5 x 30 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 510

133. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Луг біля річки Стир. Етюд. 1948 р.
К. о.; 19,8 x 24,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 608

-
<p>134. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Річка Стир. Етюд. 1948 р.
К. о.; 27,3 x 18,6 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 559</p> <p>135. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Вигляд від садиби, де я живу. 1956 р.
К. о.; 18,9 x 29,1 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 614</p> <p>136. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Вид на с. Рованці зі сторони р. Стир. 1961 р.
К. п. о.; 18,5 x 26,7 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 613</p> <p>137. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. «Шалунья позирует». 1951 р.
К. о.; 33,2 x 22,9 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 562</p> <p>138. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Місячна ніч. В районі станції
дитячої залізниці. 1956 р.
К. п. о.; 34 x 24 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 593</p> <p>139. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. На етюдах, р. Стир. 1950 р.
К. о.; 25 x 21 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 599</p> <p>140. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Студент Львівського художнього
інституту Довбошинський Д. на етюдах. 1951 р.
К. о.; 21 x 30,2 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 562</p> <p>141. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Студент Довбошинський Д. на етюдах.
Рік не зазначено.
К. о.; 16 x 23 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 545</p> <p>142. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Аматор. 1946 р.
К. п. о.; 18,9 x 20,9 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 605</p> <p>143. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Портрет чоловіка в картузі. 1948 р.
К. о.; 15,4 x 23,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 492</p> | <p>144. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Ворожка. 1964 р.
К. п. о.; 24,5 x 33,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 562</p> <p>145. Остапенко Г. Н. (1892-1971)
Луцьк. Водонос. 1935 р.
К. п. о.; 33,2 x 24 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 242</p> <p>146. Савицький М. Ф. (1930 р.н.)
17 вересня 1939 р. Зустріч воїнів Червоної
Армії з жителями м. Луцька. 1957 р.
П. о.; 110 x 150 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 95</p> <p>147. *Серветник С. М. (1928-2017)
м. Луцьк (панорамне зображення міста). 1985 р.
К. о.; 69,5 x 90 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 371</p> <p>148. Черенюк М. І. (1945 - 2001)
Зимовий ранок. 1981 р.
П. о.; 62 x 72 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 818</p> <p>149. Черенюк М. І. (1945 - 2001)
В старому місті. 1981 р.
П. о.; 67 x 76 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 821</p> <p>150. Черенюк М. І. (1945 - 2001)
На околиці міста. 1996 р.
П. о.; 81,5 x 72,6 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 823</p> <p>151. *Черенюк М. І. (1945 - 2001)
Костел семидесятих. 1975 р.
П. о.; 63,5 x 65,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 839</p> <p>152. Черенюк М. І. (1945 - 2001)
Разом з містом. 1997 р.
П. о.; 62 x 80 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 840</p> <p>153. *Чорнокнижний Г. П. (1915 - 1992)
Луцька дитяча залізниця. 1970-ті рр.
К. о.; 66,5 x 40 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 948</p> <p>154. Шингур В. І. (1939 - 2008)
До свята Жовтня. 1977 р.
К. о.; 90 x 65 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 337</p> |
|--|--|
-

155. Шмаков О. М. (1939 - 1977)
Монтажники. Луцьк. 1964 р.
Темпера, о.; 160 x 150 см
ВКМ. Інв. № Ж – 714

156.* Шишкін О. В.
Старе місто. Поч. ХХІ ст.
К. о.; 60 x 41 см
ВКМ. Інв. № Ж – 883

157.* Ядчук-Богомазова Т. С. (1964 р.н.)
Луцький замок. 1990-ті рр.
П. о.; 60 x 40 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 810

158. Якубек К. М. (1923 - 2008)
Сонячний день. 1980-ті рр.
П. о.; 65 x 84 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 379

159.* Якубек К. М. (1923 - 2008)
Старий двір. 1984 р.
П. о.; 75 x 45 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 381

160. Якубек К. М. (1923 - 2008)
Луцьк індустріальний. 1970-ті рр.
ДВП. о.; 48 x 68,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1018

161. Якубек К. М. (1923 - 2008)
Пейзаж з монументом Слави. 1970-ті рр.
К. о.; 65 x 74,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1020

162. Якубек К. М. (1923 - 2008)
Незакінчений етюд. 1970-ті рр.
П. о.; 64,5 x 84,5 см.
ВКМ. Інв. № Ж – 1021

Людмила КРЕВСЬКА, Наталія ПУШКАР (Луцьк)

КОЛЕКЦІЯ ГУТНОГО СКЛА У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Скло народжене вогнем вулканів. Вивержена і застигла лава перетворювалася у велетенські масиви натурального скла різних відтінків.

З нього первісні люди виготовляли наконечники стріл, ножі, списи, дрібні вироби, прикраси. Римлянин Обсидій вперше привіз уламок такого скла з Ефіопії в Європу; з того часу вулканічне скло стали називати обсидіаном – «каменем Обсидія».

Штучне скло почали виробляти 3-4 тисячі років до н.е. в Єгипті. Звідти скляне виробництво поширилося на країни Близького Сходу: Сирію, Фінікію, Причорномор'я і Китай. На рубежі нашої ери майстри древнього Риму винайшли технологію видування порожнистих скляних виробів, тут же вперше було використане скло як віконний матеріал. В кінці V століття центр скловиробництва перемістився у Візантію, а з VIII ст. світовим центром стає Венеція: найтонший ужитковий і декоративний посуд різних форм, туалетні дзеркала, дамські дрібнички, покриті золотом, розписані емаллями, кольорові скляні нитки, намисто, бісер розвозяться венеціанськими купцями по всьому світу. До речі, про бісер. Його виробництво було зосереджене у Венеції на острові Мурано; а відоме воно вже з X століття. Його вивозили в ті країни, які самі бісеру не виробляли. В Росії, наприклад, намисто вироблялося в незначних кількостях кустарними гутниками. 1753 року М.В.Ломоносов отримав за указом Сенату землю в Копорському повіті з 6-ма селами і 211 -ма душами, а також 4000 рублів безпроцентної позики на облаштування фабрики «изобретенных им разноцветных стекол и из них бисеру, пронизок и стекляруса и всяких других галантерейных вещей и уборов, чего еще поныне в России не делают, но привозят из-за моря великое количество ценою на многие тысячи». Фабрика, заснована Ломоносовим, перестала існувати 1765 року після його смерті.

У XVII столітті виникають перші склоробні заводи в ряді країн Західної Європи, особливих успіхів досягли Німеччина, Франція, Чехія, Швейцарія.

Про існування склоробного виробництва в Україні в давні часи свідчать знахідки черняхівської культури IV-VI ст. Відомий український археолог М.Ю. Смішко відкрив у поселенні Комарів на Чернівеччині залишки майстерні, де виготовлялися скляні кубки і намистини. Працювали в ній прийшли римські майстри на запрошення черняхівського населення, отримуючи при цьому великі прибутки. В цілому ж серед археологічних знахідок скляні вироби зустрічаються порівняно рідко: смальта, скляні браслети, намисто, скляний шлак, про що свідчать і фонди Волинського краєзнавчого музею: тут зберігається фрагмент скляного персня, скляний шлак, кілька десятків фрагментів скляних браслетів X – XIII ст., знайдених під час розкопок в Зимно, Перемилі, Луцьку; експонується декілька зразків смальти, яку використовували для виготовлення мозаїки.

Становлення і розвиток склоробних мануфактур – гут, вироби яких викликають подив і захоплення, припадав в Україні на XVI-XIX ст. На Волині і донині збереглося багато сіл і місцевостей, назви яких містять слово «гута» або похідне від нього, що дає підставу прямо чи опосередковано пов'язати таку назву з виробництвом скла. З існуванням гут можна пов'язати й іншу назву населених пунктів, які на Волині зустрічаються досить часто, а саме Буди (місце, де добували поташ і попіл) і Майдан (викорчувана ділянка лісу). Адже саме з лісом як джерелом палива пов'язується географія гутництва. Крім лісу (палива) необхідний був ще й кварцовий пісок як основний складник скломаси. О. Цинкаловський у книзі «Стара Волинь і Волинське Полісся» (Вінніпег, Канада, 1984) згадує в Осовській волості Луцького повіту хутір під назвою Буда і слободу під назвою Гута; у Володимирському повіті при джерелах р. Прип'яті, на північний захід від містечка Вишви – колонію Буди і село Стара Гута. Є на Волині села Гута Камінська, Гута Лісівська, Гута Боровенська, просто Гута, Будники, Будки, Буди, Будятичі, Будища, Майдан і Майдан–Липненський. Про значне поширення склоробних майстерень на історичній Волині засвідчив О. Цинкаловський у своїй праці «Стара Волинь і Волинське Полісся»: він подає 35 назв населених пунктів, в яких у різних варіаціях, з прикметниками-уточненнями і без них зустрічається слово Гута, 18 – Буди і похідні від цієї назви; 23 – Майдан з географічними означеннями (напр.: Литанський, Озерянський, Котовський, Янкевицький тощо) і навіть дві Поташні. Але й у інших селах, топонімічно не пов'язаних зі скляним виробництвом, наприклад, у селі Софіївка Луцького повіту існували в давні часи гуті. Є згадка про те, що луцький купець Артем Яковлев 1647 року привіз на продаж до Курська цілий віз скляного посуду.

У 1804 році на території Волині була 21 скляна гута, а з 1812 до початку XX ст. діяло 16.

Вироби XVI – XIX століття – посуд для пиття: конічні та циліндричні склянки (кухлі) для пива та меду з ліпними деталями. Фрагменти такого посуду зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею та експонуються в його залах. Гути виробляли віконне скло у вигляді шиб, на які був величезний попит. Поширеними були штофи. Вони використовувалися як міра або тара для перевезення напоїв, як аптекарське начиння. Для ліків (мікстури, тинктури) виготовляли пляшечки маленьких розмірів. Пляшки («фляшки») різних форм становлять численну групу серед давнього посуду; зустрічаються графини, плесканки, дзбани та дзбанчики. Дзбани, як і деякі інші види посуду, прикрашалися рифленням, наліпами; основні площини іноді декорувалися портретними зображеннями, написами, малюнками з анімалістичними сюжетами, накладними деталями. Деякі українські гуті виробляли навіть кришталевий посуд.

У XVIII – XIX ст. на Україні, в т.ч. і на Волині, побутовали скляні фігурні вироби: ведмеді, барани, коні тощо. Зображення ведмеда зустрічається частіше від інших, можливо, тому, що він був улюбленим персонажем фольклору, уособлюючи добру, хоч і незграбну, вайлувату силу; збереглися вірування, що ведмідь приносить у дім щастя. Пляшка-ведмідь була весільним посудом для вина або горілки. А ось як співається в одній весільній пісні:

*На печі ведмідь лежить,
В зубах лапу держить,
Як би се догадали,
Нам випити дали.*

А вислів «побороти ведмеда» означає опорожнити пляшку.

У давні часи скляний посуд був привілеєм заможного стану. У Д. Яворницького в «Історії запорізьких козаків» є згадка про те, що військова старшина користувалася, наприклад, срібними або кришталевими чарками для горілки, на відміну від козаків, які пили з простих дерев'яних кухлів.

Український поет XVII століття Климентій Зіновійв багато поезій присвятив «робітним людям»: ратаям, друкарям, цимбалістам і скринникам, сніцарям і слюсарям, стрільникам, що стріли козацькі роблять. Не обминув він і творців скляного посуду:

*Достойны и гутники великой похвалы:
где сосуды честные робят и крысталы.*

У фондах Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) зберігається велика колекція старої гуті, а також сучасні твори. Найбільш цікаві та характерні вироби дають можливість ознайомитися з яскравим і глибоко самобутнім видом українського прикладного мистецтва. Представлена фондова збірка різноманітними за формою і призначенням предметами. Частина гутних виробів має значні пошкодження, що не дозволяє точно встановити їх первісний вигляд та розмір. Накопичення та формування збірки проходило поступово. На сьогоднішній день вона нараховує 242 одиниці цілих та фрагментарних гутних виробів. Всі предмети, за винятком одинадцяти, відносяться до основного фонду. Частина виробів виготовлена на професійному

Фото 1. Пляшка «Ведмідь».
XVIII. ст.
ВКМ, інв. № РЗ – 425.

Фото 2. Пляшка «Ведмідь».
XVIII. ст. ВКМ, інв. № РЗ –
426.

Фото 3. Штоф. XVIII. ст.
інв. ВКМ, № РЗ – 404.

Фото 4. Бокал. XVII. ст. інв.
ВКМ, № РЗ – 477.

Фото 5. Чашечка. XVI. ст.
інв. ВКМ, № РЗ – 418.

Фото 6. Денця. XVI – XVIII
ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 457,
726, 739, 780, 732, 441.

Фото 7. Денця зі стінками.
XVI – XVIII ст. інв. ВКМ, №№
РЗ – 2814, 464, 401, 412, 775,
788.

Фото 8. Стінки. XVI – XVIII
ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 760,
433, 806, 468/1-2, 738, 428,
462, 467.

Фото 9. Шийки. XVI – XVIII
ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 783,
2811, 786, 790; ДМ – 66641.

рівні, у виконанні інших відчувається певна недовершеність. Предмети відрізняються за кольором скла. За складом скляної маси вони кольорові та безколірні. Значна частина музейної збірки виготовлена зі скла зеленої води, інші мають кольори коричневий, темнозелений, бузковий. Серед експонатів музею – гутне скло досить великого хронологічного періоду, яке датується XVI – XIX ст. У різний час і різним шляхом воно потрапило до фондів музею. Перші надходження датуються 1929 роком. З того часу розпочинається наукове комплектування збірки. Але основу колекції музею становлять гутні вироби, віднайдені і передані до музею у 1930-х рр. польськими дослідниками та доброчинниками: Пшемиським, Беднарським, Вишневським, Леським; вперше їх введено в науковий обіг у 1948 і 1977 рр. – 182 одиниці. Усі предмети у музей були передані безкоштовно.

Окрему групу виробів з гутного скла у Волинському краєзнавчому музеї становлять зразки художнього склярства зі склоробного цеху Луцького промкомбінату (1958р.), Львівського склозаводу №1 та інших виробників. Це, насамперед, речі побутового призначення: графини, вази для квітів, вазочки–цукорниці традиційної форми у вигляді кошчків, чорнильниці, попільнички, різноманітний посуд, сувеніри. Випуск продукції масового вжитку був найбільшим кількісно. Роботи майстрів–гутників відзначалися своєрідністю форм, специфікою способів обробки, близької до традицій старого українського гутництва. Якщо на початках відновлення гутництва (поч. 1950-их рр.) майстри створювали найпростіші форми, освоюючи традиційні техніки і прийоми декорування, то в наступні десятиліття вони все частіше переходять до індивідуальної творчості. Дуже поширеною технікою декорування гутного скла, як і в давні часи, є ліплення: стрічки, джгути, гребінці, хвилясті смужки, квіти, «печатки», стилізовані гілочки часто прикрашають вироби майстрів. Малопрозоре кольорове скло часто поєднується з безколірним: так, на кольорових вазочках-кошчках роблять наліпи з безколірного скла. Поєднання малопрозорого скла з безколірним часто зустрічається в скульптурах малих форм. У нашій колекції сучасного гутного мистецтва, яка, власне, лише починає формуватись, є ліплені скульптурки звірят; вони сповнені гумору, невимушеності; анімалістична пластика у другій половині XX ст. стає все поширенішою.

Уявлення про вироби початку 1950-х років дають авторські роботи, яких в колекції небагато. Серед них – вироби львівських художників-склодувів З. Масляк (композиція з 8-и предметів «Свято врожаю»), Я. Мацієвського (набір посуду з 7-и предметів), роботи заслуженого майстра народної творчості УРСР М. Павловського («Глечик»; «Однорогий козел»). Твір «Глечик» цікавий тим, що у ньому плавність округлої форми, витонченість пропорцій вміло поєднується з декоруванням ниткою.

У результаті аналізу музейної колекції гутні вироби можемо розділити за формою, призначенням та станом збереження на 3 групи: цілі (56), фрагменти (181), заготовки (5).

І. У цій групі предмети не лише побутові, а й декоративно–ужиткові, а також сувенірні вироби. Гутні вироби минулих століть практично неможливо співвіднести з певними гутами, як неможливо визначити авторів виробів. Автори незначної частини сучасних виробів відомі завдяки тому, що вони не придбані у роздрібній торгівлі, а передані до музею Дирекцією художніх виставок України (Київ), де зберігалися як твори високого мистецтва або як зразки для подальшого відтворення у виробництві.

1. Плешка «Ведмідь». XVIII ст.

Гутне скло, кольорове.

Видування, ліплення.

Вис. 20 см.

Інв. № РЗ – 425*.

2. Плешка «Ведмідь». XVIII ст.

Гутне скло, безбарвне.

Видування, ліплення.

Вис. 21 см.

Інв. № РЗ – 426*.

3. Штоф. XVIII ст.

Гутне скло, матове.

Видування, ліплення.

Вис. 25 см.; d дна – 9 см.

Інв. № РЗ – 404*.

4. Штоф. Поч. XX ст.

Фабричне гутне скло, безколірне; емалеві червона і молочно-біла фарби.

Видування, ліплення; розпис вручну.

Вис. 19 см.; d дна – 7 см.

Інв. № РЗ – 1670*.

5. Плешечка (штоф малий). XVII ст.

Гутне скло зеленої води.

Видування, рифлення, ліплення.

Вис. 11,5 см.; d отв. – 1,3 см.; d дна – 4х3 см.

Інв. № РЗ – 2517.

6. Плешечка (штоф малий). XVII ст.

Гутне скло, безколірне; форма чотиригранна.

Видування, рифлення, ліплення.

Вис. 8,6 см.; d отв. – 1,2 см.; d дна – 4х3,7 см.

Інв. № РЗ – 1960.

Фото 10. Елементи декорування XVI – XVIII ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 735, 767, 742, 751, 741, 1962, 429, 762, 812.

Фото 11. Невизначені XVI – XVIII ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 729, 427, 420, 731.

Фото 12. Заготовки XVI – XVIII ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 747, 722, 736, 740, 460.

Фото 13. Автор Масляк З. З. (Львів). Композиція «Свято врожаю». 1977 р. інв. № Д – 8/1-8.

Фото 14. Автор Мацієвський Я. Г. (Львів). Набір посуду. 1960 – і рр. інв. № Д – 30/1-7.

Фото 15. Вазочка – цукерниця. Середина XX ст. інв. ВКМ, №№ РЗ – 3661, 3662, 527.

Фото 16. Чорнильниця. 1958 р. ВКМ, № РЗ – 547.

Фото 17. Штоф. Поч. XX ст. інв. ВКМ, № РЗ – 1670.

7. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло зеленої води.
Видування; повітряні пухирці.
Вис. 11 см.; d д. – 5,5 см.
Інв. № РЗ – 475.

8. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло блідозеленого кольору.
Видування; повітряні пухирці.
Вис. 5,7 см.; d отв. – 2 см.; d д. – 2,7 см.
Інв. № РЗ – 2395.

9. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло зеленуватого кольору;
форма восьмигранна.
Видування, гранування; повітряні пухирці.
Вис. 6,3 см.; d отв. – 1,9 см.; d д. – 6 см.
Інв. № РЗ – 1929.

10. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло світлозеленого кольору.
Видування, ліплення.
Вис. 5,9 см.; d отв. – 0,7 см.; d д. – 5,5 см.
Інв. № РЗ – 774.

11. Плещечка для ліків. XVII ст.

Гутне скло зеленої води.
Видування.
Вис. 3,5 см.; d д. – 2 см.
Інв. № РЗ – 455.

12. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло зеленої води.
Видування.
Вис. 3,5 см.; d отв. – 2,5 см.; d д. – 4 см.
Інв. № РЗ – 469.

13. Плещечка. XVII ст.

Гутне скло зеленої води.
Видування.
Вис. 5 см.; d отв. – 2,5 см.; d д. – 4 см.
Інв. № РЗ – 471.

14. Флакочик. XVII ст.

Гутне скло, безбарвне.
Видування.
Вис. 6,5 см.; d д. – 2 см.
Інв. № РЗ – 422.

15. Флакочик. XVII ст.

Гутне скло, безбарвне.
Видування.
Вис. 3,5 см.; d д. – 2,5 см.
Інв. № РЗ – 423.

16. Флакочик. XVII ст.

Гутне скло, димчасте.
Видування.
Вис. 4 см.; d д. – 2 см.
Інв. № РЗ – 424.

17. Флакочик «Собачка». XIX ст.

Фабричне гутне скло, безбарвне.
Вис. 7 см.; d отв. – 3 см.
Інв. № РЗ – 466.

18. Флакоч. XVII ст.

Гутне скло кольорове.
Видування, ліплення.
Вис. 12 см.; d д. – 2 см.
Інв. № РЗ – 478.

19. Чара. XVII ст.

Гутне скло блакитної води.
Видування.
Вис. 9 см.; d отв. – 6,5 см.; d д. – 4,7 см.
Інв. № РЗ – 403.

20. Чара. XVII ст.

Гутне скло блідозеленого кольору.
Видування, рифлення.
Вис. 9 см.; d отв. – 5,2 см.; d д. – 3,5 см.
Інв. № РЗ – 398.

21. Чарка (фрагмент). XVII ст.

Гутне скло зеленуватой води.
Видування, ліплення.
Вис. 7 см.; d д. – 4,7 см.
Інв. № ДМ – 66639.

22. Чарка (фрагмент). XVII ст.

Гутне скло світлосалатового кольору.
Видування, ліплення.
Вис. 6,2 см.; d д. – 3,4 см.
Інв. № ДМ – 66636.

23. Келишок. XVII ст.

Гутне скло світлозеленої води.
Видування, ліплення.
Вис. 6 см.; d отв. – 4 см.; d д. – 4,5 см.
Інв. № РЗ – 417.

24. Бокал. XVII ст.

Гутне скло безбарвне.
Видування, ліплення.
Вис. 8 см.; d отв. – 5 см.
Інв. № РЗ – 477*.

25. Чашечка. XVI ст.

Гутне венеційське скло темносиньої води.

Видування, рифлення, ліплення; повітряні пухирці.

Вис. 2,6 см.; d отв. – 5,5 см.; d д. – 4,5 см.

Інв. № РЗ – 418*.

26. Резервуар від лампади. XVIII ст.

Гутне скло безколірне.

Видування, ліплення.

Вис. 6 см.; d отв. – 9 см.

Інв. № РЗ – 465.

27. Вазочка – цукерниця. 1958 р.

Фабричне гутне скло (Луцький промкомбінат).

Кольорове скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 20 см.; d отв. – 7,5 см.

Інв. № РЗ – 527*.

28. Чорнильниця. 1958 р.

Фабричне гутне скло (Луцький промкомбінат).

Блакитне з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 11 см.; d д. – 6 см.

Інв. № РЗ – 547*.

29. Ваза для квітів. 1958 р.

Фабричне гутне скло (Луцький промкомбінат).

Блакитне скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 27 см.; d д. – 9,5 см.

Інв. № РЗ – 548.

30. Попільничка. 1958 р.

Фабричне гутне скло (Луцький промкомбінат).

Блакитне скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 13 см.

Інв. № РЗ – 549.

31. Графин. 1958 р.

Фабричне гутне скло (Луцький промкомбінат).

Кольорове скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 24 см.; d отв. – 9 см.

Інв. № РЗ – 596.

32. Вазочка – цукерниця. Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло.

Кольорове скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 13,5 см.; d д. – 12 см.

Інв. № РЗ – 3661*.

33. Вазочка – цукерниця. Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло.

Кольорове скло з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Вис. 15 см.; d д. – 10 см.

Інв. № РЗ – 3662*.

34. Вазочка – цукерниця. Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло.

Кольорове, безколірне скло.

Видування, ліплення.

Вис. 20,5 см.; d отв. – 17 см.; d д. – 6,2 см.

Інв. № РЗ – 3867.

35. Вазочка декоративна. Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло.

Кольорове, безколірне скло.

Видування, ліплення (плетіння) скляним дротом.

Вис. 25 см.; d отв. – 10,5 см.; d д. – 9 см.

Інв. № РЗ – 3868.

36. Автор Павловський М. А. (Львів).

«Глечик» 1953 р.

Фабричне гутне скло.

Видування, ліплення.

Вис. 20 см.; d отв. – 4 см.; d д. – 7 см.

Інв. № Д – 39*.

37. Автор Мацієвський Я. Г. (Львів).

Набір посуду. 1960 – і рр.

Фабричне гутне скло, безколірне з поліхромними розводами.

Видування, ліплення.

Складається з 7 предметів:

1. Глек; вис. 18,5 см.

2. Чашка; вис. 6,3 см.

3. Цукорниця; вис. 4 см.

4. Кухоль; вис. 10 см.

5. Блюдце; d – 16 см.

6. Блюдо кругле; d – 27,2 см.

7. Блюдо овальне; 36,3х27 см.

Інв. № Д – 30/1-7*.

38. Автор Масляк З.З. (Львів).

Композиція «Свято врожаю». 1977 р.

Фабричне гутне скло, кольорове, безколірне.

Видування, ліплення.

Складається з 8 предметів:

1. Ваза; вис. 42 см.

2. Куля; d – 30 см.

3. Дівоча постать; вис. 33 см.

4. Дівоча постать; вис. 32 см.

5. Дівоча постать; вис. 30 см.

6. Дівоча постать; вис. 33,6 см.

7. Дівоча постать; вис. 33 см.

8. Дівоча постать; вис. 32,3 см.
Інв. № Д – 8/1-8*.

39. Ваза для квітів. Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло, кольорове з поліхромними розводами.
Видування, ліплення.
Вис. 11,5 см.; довж. – 29 см.
Інв. № РЗ – 3869.

40. Сувенір «Риба». Середина ХХ ст.

Фабричне гутне скло.
Кольорове скло з поліхромними розводами, безколірне.
Видування, ліплення.
Вис. 11,5 см.; довж. – 29 см.
Інв. № РЗ – 3870.

41. Автор Павловський М. А. (Львів). Сувенір «Однорогий козел». 1960 – і рр.

Гутне скло кольорове.
Пластика малої форми; ліплення.
Довж. – 6 см.
Інв. № РЗ – 3653*.

42. Сувенір «Зайчик». Середина ХХ ст.

Гутне скло кольорове.
Пластика малої форми; ліплення.
Довж. – 6 см.
Інв. № РЗ – 3652*.

43. Сувенір «Черепашка». Середина ХХ ст.

Гутне скло кольорове.
Пластика малої форми; ліплення.
Довж. – 7,7 см.
Інв. № РЗ – 3654*.

II. У колекції музею група фрагменти є найчисельнішою – 181 одиниця. Серед розмаїття фрагментів виділимо окремі типи.

Тип I:

Денця зі стінками. Ці предмети цікаві різноманіттям форм і елементами оздоблення. Різняться кольором, призначенням. Нараховує цей тип 51 одиницю:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 407, 2814, 464, 400, 823, 458, 442, 461, 753, 411, 401, 399, 414, 463, 802, 402, 412, 476, 459, 473, 470, 409, 415, 775, 444, 795, 807, 727, 474, 758, 734, 449, 756, 445, 448, 456, 472, 436, 752, 728, 761, 788, 413, 800, 416, 406, 781.

З загальної кількості чотири предмети віднесено до науково-допоміжного фонду через поганий стан збереження:

ДМ – 66638, 66640, 66643, 66644.

Тип II:

Денця. Різняться розміром, кольором, призначенням. Нараховує цей тип 43 одиниці:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 452, 778, 457*, 451, 773, 450, 820, 446, 408, 746, 824, 438, 447, 726*, 811, 453, 454, 799, 739*, 406, 798, 780*, 785, 732*, 782, 794, 818, 416, 781, 796, 1570/1-3, 443, 440, 768, 777, 2813, 2557, 441*, 730, 766, 822.

Тип III:

Стінки. Різняться розміром, кольором. Нараховує цей тип 9 одиниць:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 760*, 433*, 806*, 468/1-2*, 738*, 428*, 462*, 467*.

Тип IV:

Шийки. Різняться розміром, кольором. Нараховує цей тип 24 одиниці:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 797, 771, 803, 804, 2556, 784, 759, 783*, 2810, 2811*, 805, 787, 430, 786*, 790*, 2812, 814, 791, 789.

З загальної кількості п'ять предметів віднесено до науково-допоміжного фонду через поганий стан збереження:

ДМ – 66635, 66637, 66641*, 66642*, 66645.

Тип V:

Представлений тип елементами декорування (ручки, ніжки, вушка, підставки, тощо). Це наліпи у вигляді смуг, стрічок, джгутів, печаток, гребінців. Але в побутовому посуді вони зустрічаються рідше, ніж у фігурних виробках. Це ребристі або зубчасті наліпи з кольорового або безколірного скла. Вони підкреслюють конструктивні частини предмета або специфіку його форми: округлість, вертикальність тощо. Орнаментування такими прикрасами пов'язане з пластичністю самого матеріалу. Нараховує ця група 36 одиниць:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 763, 439, 748, 735*, 431, 745, 767*, 742*, 755, 809, 751*, 741*, 754, 765, 737, 810, 801, 776, 733, 434, 817, 1962*, 769, 405, 743, 432, 813, 779, 429*, 816, 762*, 435, 744, 821, 812*, 410.

Фото 18. Автор Павловський М. А. (Львів).
 Сувенір «Однорогий козел». 1960 – і рр.
 інв. ВКМ, № РЗ – 3653;
 сувенір «Черепашка». 1960 – і рр.
 інв. ВКМ, № РЗ – 3654;
 сувенір «Зайчик». 1960 – і рр.
 інв. ВКМ, № РЗ – 3652.

Фото 19. Автор Павловський М. А.
 (Львів). «Глечик» 1953 р.
 інв. ВКМ, № Д – 39.

Тип VI:

Невизначені. Це частинки гуті малого розміру, що різняться формою, кольором. Нараховує цей тип 18 одиниць:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 815, 808, 437, 819, 729*, 793, 770, 757, 744, 764, 427*, 420*, 421, 424, 792, 750, 731*, 777.

III. Наступна група – заготовки для майбутніх виробів, які різняться формою (кульки, «пляшка») та кольором.

Нараховує ця група п'ять одиниць:

ВКМ, інв. №№ РЗ – 747*, 772*, 736*, 740*, 460*.

Кожна річ, виконана і прикрашена майстром у процесі вільного видування, має живу пластичну форму. Гутне скло наділене кольором, прозорістю, здатністю передавати переломлення, гру світла, що може викликати в глядача найрізноманітніші асоціації. Збережені зразки свідчать про те, що українські склодуви не тільки добре володіли цією складною технікою, але й були талановитими художниками. Сьогодні сучасні скляні вироби часто використовують як оригінальні подарунки для людей, які цінують справжнє мистецтво ручної роботи.

Отже, фондова колекція гуті має велику історичну та художню вартість, яка, без сумніву, заслуговує на увагу з багатьох поглядів. У науковий обіг у повному обсязі колекція вводиться вперше.

Скорочення:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей;

Інв. № – інвентарний номер;

РЗ – група збереження «Дерево, кістка, солома, скло, кераміка, пластичні матеріали»;

Д – група збереження «Декоративно-прикладне мистецтво»;

* – позиція прілюстрована.

1. Пушкар Н. Мистецтво гутного скла // ПРО Бізнес. – Червень 2002 р. – С. 24–25.

2. Милян Т., Лазурко О., Шніцар М. та ін. Скарби підземного Львова: Каталог виставки археологічних знахідок із досліджень рятівної археологічної служби у середмісті Львова. – Львів, 2011. – С. 60–65.

3. Українська література XVII ст.: Синкрет. писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Упоряд., приміт. і вступ. стаття В. І. Кречотня; Ред. тому О. В. Мишанич. – К.: Наук. думка, 1987. – 608 с. – (Б-ка укр. літ.

Дожовт. укр. літ.).

4. Фонди ВКМ, групи зберігання «Дерево, кістка, солома, скло» (РЗ); «Декоративно-прикладне мистецтво» (Д).

5. Петрякова Ф. С. Українське гутне скло. – К.: Наукова думка, 1975. – 160 с.

Наталія КАРАБІН, Олександр МАТЕЙЧУК (Луцьк)

КОЛЕКЦІЯ КИШЕНЬКОВИХ ГОДИННИКІВ ЗІ ЗБІРКИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Упродовж існування Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) його зібрання постійно поповнювалося матеріалами, які відтворювали не тільки історію краю, культуру та побут його мешканців, а й історію техніки, технічних перетворень, які змінювали життя людини на краще, рухали людство в напрямку технічного прогресу. Так, у зібранні музею можна побачити зразки різноманітних фотоапаратів, друкарських машинок, освітлювальних приладів, годинників тощо.

У фондowych зібраннях ВКМ невелике, але помітне місце займає колекція кишенькових годинників XIX – XX століття, які певною мірою відображають історію годинників.

Хочемо згадати про таємничий і старовинний винахід – кишенькового годинника. Він з'явився у другій половині XV ст., його винахідником був німецький майстер Пітер Хенляйн. В ролі матеріалу використовувалася позолочена латунь. Формою ж він був схожий на яйце з однією стрілкою. Аксесуар швидко набирал популярність, його носили в руках, або на шиї, як прикрасу. За прикладом П. Хенляйна пішли інші майстри, які стали придумувати різні покращення та вдосконалення для таких годинників.

У 1600 році центр виробництва кишенькових годинників перемістився із Німеччини до Франції. Виробництво зосередилося у Парижі, Блуа і Ліоні. Однак у першій половині XVII ст. центрами годинникарства стає Женева і Лондон. Перші моделі кишенькових годинників використовувалися в основному як дорогі прикраси, їх могли носити тільки дуже багаті та заможні люди. Для виготовлення корпусу використовували золото, срібло або позолочений метал, корпус прикрашали гірським кришталем і дорогоцінним камінням або покривали емаллю.

Більшість кишенькових годинників початку XVII століття мали плоский металевий корпус овальної форми з витягнутими по вертикалі боковими гранями і злегка випуклою кришкою. На зовнішній, а іноді і на внутрішній поверхні кришки був гравірований рисунок на міфологічний сюжет, або алегоричні фігурки з орнаментом в стилі ренесанс. Металевий циферблат мав вузький круг з поділками, закріплений на гравірованій пластинці з маленькими бортиками, які доходили до краю корпусу. Годинники мали лише одну стрілку, латунну або із воронованої сталі. Лише у XVIII ст. було додано ще й другу стрілку, хвилину. У 1675 році почали використовувати баланс-спіраль. У результаті з'явилися годинники з більш точним ходом, з поділками на хвилини на циферблаті і хвилинною стрілкою.

До 1720 року англійські годинникові майстри поряд зі своїм прізвищем почали ставити порядковий номер виробу – зазвичай на задній кришці або внутрішній поверхні корпусу. Починаючи з 1690 року англійські кишенькові годинники почали відбивати години і чверті при натисканні на звукову спіраль.

Женевські майстри в кін. XVII – поч. XVIII ст. робили годинники з емалевим покриттям. Вони використовували яскраво-голубий, гранатовий і жовтий кольори. Розпис по емалі виконувався на теми художників початку XVII ст. Прізвище майстра ставилося на обрамленні корпусу між віньєтками візерунка. У XVIII – XIX ст. кишенькові годинники часто носили як прикрасу.

У процесі розвитку технологій у XIX столітті удосконалювався кишеньковий годинник: поліпшувалися точність ходу, будова хронографів та механізми. Остаточні свої сучасні форми кишенькові годинники на ланцюжку набули в кінці XIX століття. У виробництві кишенькових годинників стали застосовуватися камневі опори, спускові пристрої ходу, температурні компенсації стрілок, завод пружини і переведення стрілок заводною головкою.

Проходили століття, змінювалися смаки та мода, удосконалювалися пізнання людей, але, як і раніше, годинники були, перш за все, витвором мистецтва, деталлю костюма або приємним подарунком; але при цьому завжди зберігали свою самоцінність, оскільки виготовлялися, як правило, в одиничних екземплярах (найбільш вдалі зразки іноді мали кілька повторів). Саме з цих позицій — художньої цінності та меморіального, історичного раритету – комплектує свою колекцію годинників музей.

Зокрема, музейна колекція кишенькових годинників нараховує 122 одиниці західноєвропейського та російського годинникового виробництва XIX–XX століть. Значна частина годинників має художню або меморіальну цінність, одиниці з них виконані у сріблі та золоті з гравіруванням та інкрустацією. Музейна

Фото 1. Годинник кишеньковий. Молния. СРСР, сер. XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2139.

Фото 2. Годинник кишеньковий. LONGINES. Швейцарія, поч. XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2719.
Годинник кишеньковий. Павел Буре. Швейцарія, після 1920 року. ВКМ, інв. № Р4 – 2410.
Годинник кишеньковий. OMEGA. Швейцарія, початок XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2726.

Фото 3. Годинник кишеньковий. ANTI-MAGNETIQUE DOXA. Швейцарія, Льєж. 1905 р. ВКМ, інв. № Р4 – 2554.

Фото 4. Годинник кишеньковий. Виробник не визначений. ВКМ, інв. № Р4 – 1797.

Фото 5. Годинник кишеньковий. Луч. 50-70 рр.
XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2186.

Фото 6. Годинник кишеньковий. Виробник не визначений. Німеччина, перша третина XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2822.

Фото 7. Годинник кишеньковий. Молнія. СРСР, II пол. XX ст. ВКМ, інв. № Р4 – 2856.

колекція формувалася з 1970-х років шляхом передачі, закупки від приватних осіб та збору експонатів працівниками музею. Значну частину колекції становлять годинники, передані з Волинської митниці (1992 – 2018 рр.).

У колекції музею представлені кишенькові годинники виробництва Швейцарії, Німеччини, Англії, Франції, США, Росії (відомих фірм «Павел Буре», «Генрих Мозер», «Omega», «Longines», «Doxa», «Zentra», «Zenith», «Hamilton», «Mole» та інших). Чимало годинників радянського виробництва. Годинники музейної колекції виготовлялися різними способами. При їх виготовленні застосовувалися різні метали і сплави, в тому числі срібло й золото.

У музейній збірці зберігаються іменні кишенькові годинники, які надійшли до фондів у різні роки. Після розформування Музею бойової слави у 1992 році до музейних фондів надійшли особисті речі

та документи гвардії підполковника Герасимовича В'ячеслава Йосиповича. Серед них кишеньковий годинник (інв. № Р4 – 1797*), який належав учаснику бойових дій у Другій світовій війні, командирі 121-го гвардійського важкого самохідно-артилерійського полку Герасимовичу В.Й.

У 2000 році начальник управління у справах преси та інформації Денисюк Володимир Тимофійович передав до музею кишеньковий годинник сер. XX ст. (інв. № Р4 – 2186*), виробництва Мінського годинникового заводу «Луч». Годинник належав Євгену Шабліовському, уродженцю міста Каменя-Каширського, що на півночі Волині. Є. Шабліовський – видатний вчений-шевченкознавець, літературознавець, член-кореспондент Всеукраїнської Академії наук, доктор філологічних наук, автор майже тисячі книг, наукових праць, статей, монографій, заслужений діяч науки, перший і єдиний лауреат найпрестижнішої на той час регалії – Ленінської премії.

Музейна колекція у 2015 році поповнилася цікавим екземпляром – кишеньковим срібним годинником (інв. № Р4 – 2822*), виробництва Німеччини I третини XX ст. Годинник передала журналістка луцької газети «Волинь» Євгенія Сомова. До редакції газети його принесла жителька м. Луцька Лавренюк Надія. Знайшов цей годинник біля річки Стир її внук Павло. Годинник іменний, вочевидь, належав німецькому солдату, про що свідчить гравірування на внутрішній кришці – «Carl Körner Worms» (Карл Кьорнер Вормс).

Фонди музею поповнилися ще одним меморіальним кишеньковим годинником, датованим сер. XX ст., виробництва Челябінського годинникового заводу «Молния» (інв. № Р4 – 2856*). Годинник передав у травні 2017 року житель Франції Данило Штуль, який прибув до Луцька на відкриття виставки про свого батька «Довге повернення в Україну», присвяченої 100-річчю від дня народження Голови Проводу ОУН Олега Штуля. Під час свого візиту пан Данило передав до музею особисті речі, фотографії та документи свого батька, кишеньковий годинник, яким його дід, священик Данило Штуль, користувався під час перебування в ГУЛАГу і два молитовники, за якими він відправляв церковну службу.

Зразки кишенькових годинників використовуються у музейних експозиціях та на виставках. У 1988 році у музеї експонувалась виставка годинників луцького колекціонера Б. С. Крижанівського. У колекції було представлено три типи годинників: настінні, камінні, кишенькові. Нині діє виставка «Врятовано для України», де серед представлених декоративно-ужиткових речей експонуються кишенькові годинники західноєвропейського, російського виробництва від кінця XIX століття у срібних і металевих корпусах. В постійних експозиціях – наші годинники в Колодяжненському літературно-меморіальному музеї Лесі Українки (для характеристики епохи).

Колекція каталогізована за географічним принципом. За фізичним станом колекція музею збереглась відносно добре.

Повну версію каталогу можна подивитися на сайті Музейний простір Волині.

Список скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

Інв. – інвентарний номер

Р4 – група збереження «Метали, зброя, військово спорядження»

* – позиція проілюстрована

1. Пушкар Н. Ю. *А час іде...* // «Про бізнес». – січень 2004. – С. 28–29.

2. Антиквариат. *Энциклопедия мирового искусства.* // Генеральный редактор Хуон Маллалью. – Белый город, 2001. – С. 218–221.

3. [Електронний ресурс] режим доступу: <https://blog.7ya.ru/fulltext/Blogs/336362/>

Леся КРИШТАПЮК (Луцьк)

ТРАДИЦІЙНІ ЖІНОЧІ ГОЛОВНІ УБОРИ У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Головні убори відігравали важливу роль у цілісному традиційному жіночому строї, виконуючи ритуальну, символічну, захисну, соціальну й декоративну функції. З плином часу вони зазнали багатьох змін. Для дослідження різних аспектів побутування жіночих головних уборів, матеріалів і способів їх виготовлення, декорування, важливим джерело стають музейні збірки.

В етнографічній колекції Волинського краєзнавчого музею (далі ВКМ) можна виділити окрему

групу пам'яток до якої входять жіночі головні убори: хустини, очіпки, намітки, вінки, стрічки. Всього їх налічується понад 100 одиниць. Більшість належить до основної групи зберігання і лише 1% віднесено до науково-допоміжних матеріалів. Предмети основного фонду розподілені між групами Д (декоративно-прикладне мистецтво) та Р2 (тканини).

Традиційні жіночі головні убори в збірці ВКМ датуються кінцем XIX–XX ст. Відомо, що серед перших надходжень до музею були очіпки, які фіксуються в інвентарній книзі відділу етнографії 1930-х років й передані Людвігом Войцеховським до Волинського музею в Луцьку [4].

В етнографічній колекції ВКМ за чисельністю переважають хустки – 75 одиниць зберігання. Вони є домашнього виготовлення (домоткані) та фабричного.

Найбільш поширеними були домоткані хустки, які ткалися з лляних вибілених чи бавовняних фабричних ниток найчастіше білого кольору з додаванням червоної барви. Вони мають прямокутну чи квадратну форму. Декорували їх тканими смугами, вишивкою «хрестиком», «низинкою», «гладдю», оздоблювали по краях полотнища френзлями. Походять такі хустини з Камінь-Каширського, Ківерцівського, Маневецького, Старовижівського, Луцького, Ратнівського районів сучасної Волинської області й датуються кінцем XIX–XX ст.

Хустини з лляних ниток ткалися прямим полотняним переплетенням, перебірним, наприклад «в квадратики». Часто не мали ніякого декору. Виготовлялися з полотнища, зшитого з двох частин і підшитими вручну краями. (Д-1227 – Волинське Полісся, Д-1074 – с. Кримно Старовижівський район).

В етнографічній колекції музею зібрано 16 так званих «старосвітських» хустин, які мають прямокутну форму й оздоблені, зазвичай, поперечними тканими смугами, розташованими по всьому полотнищі виробу чи широкими смугами на двох вузьких краях. Побутували такі хустини на Волині та Західному Поліссі ще на початку XX ст., однак згодом зовсім вийшли з ужитку. Походять вони з сіл Маневецького, Старовижівського, Ківерцівського, Луцького, Камінь-Каширського районів.

До прикладу, домоткана хустина з фабричних бавовняних ниток (Д-298) із села Макаревичі Ківецького району виготовлена приблизно 1910 р. Має прямокутне полотнище, повністю орнаментоване тканими смугами трьох кольорів. Вузькі червоні смуги (0,9 см) з білою лінією по центру ритмічно чергуються по білому полю на відстані 2,5 мм одна від одної. На двох кінцях розташовані широкі смуги (14 см), що складаються з груп вузьких смужок та рядків дрібних прямокутників (червоного, білого, зеленого, жовтого та оранжевого кольорів).

Нещодавнім надходженням до етнографічної колекції ВКМ є дві хустини з села Несмічі Грубешівського повіту Люблінського воєводства (Польща), що датуються кінець XIX ст. (Д-2319 та Д-2320). Головні убори виготовлені з лляного прямокутного полотна орнаментованого тканими смугами червоного кольору, що розташовані по чотирьох сторонах виробу. На кутках хустки смуги перетинаються і утворюють квадрати та мають насичений червоний колір.

Подібну ткану орнаментацию на чотири сторони мають й інші хустини початку XX ст. з сіл Грудки Камінь-Каширського і Велимче Ратнівського районів (Р2-408, Д-77).

Крім тканої орнаментации святкові полотняні хустини оздоблювалися й вишивкою. Типовими для Західного Полісся є зразки Д-346 та Д-85. Перша хустка – квадратної форми, по одному краю проходять три ткані рожеві смуги, на інших кутах, розташовані під прямим кутом одна до одної, узорні смуги вишиті технікою «занизування» рожевими та сірими нитками утворені ритмічним чергуванням пари звернених один до одного трикутників та усічених ромбів.

Друга хустка із села Самари Ратнівського району (1930 р.) теж квадратної форми і зшита з двох частин білого лляного полотна. Центральний різок оздоблений вишивкою геометричного орнаменту, виконаний в техніці «низь» червоними і чорними нитками. Повздовжній узор складається з ритмічно-повторюваних фігур Ж-подібної форми, з'єднаних ромбами, які вишиті «хрестиком». В центрі різка цією ж технікою вишитий ромб, по кутках якого розміщені ще чотири менші ромби. Закінчується різок китицею з червоних ниток. Краї до середини оброблені вишневою ниткою. Два симетричних різки орнаментовані квіткою з чотирьох пелюсток і хрестом всередині вишитими технікою «низь». Різки по краю обшиті вишневою ниткою.

У фондах зберігається заготовка (Д-961) для пошиття хустини. Це домоткане полотнище розміром 200*44 см, сірого кольору, простого переплетення. Краї з трьох сторін декоровані композицією з тканих червоних смуг: посередині одна широка, обабіч дві паралельні вузькі смужки і відокремлена одна ширша. По центру полотнища зазначена червона смужка, ймовірно, це позначка для розрізу.

В інвентарних книгах Волинського краєзнавчого музею зафіксовано різні назви хустин:

«заболоть» – хустка з сірого домотканого полотна, прямокутної форми. З двох сторін хустки широкі

червоні ткані смуги з вкрапленням чорної барви. Луцький район, село Гаразджа, кінець XIX ст. (P2-485); «затикана» («заткана») – хустка прямокутної форми, заткана поперечним узором: широка червона смуга, що перебивається вузькими білими, жовтими, синіми смужками витканими «в ялинку». Ківерцівський район, село Звірів, кінець XIX ст. (P2-320, P2-313);

«квартирка» – хустка з фабричного полотна, з чотирьох сторін кайма червоного кольору, яка складається з однієї широкої смуги і чотирьох вузьких розташованих з обох боків від широкої. Камінь-Каширський район, село Нуйно, початок XX ст. (P2-1861);

«макошка» – ляна біла дівоча хустина, що пов'язувалась «на чубок». Декорована геометричним та рослинним орнаментом вишитим «хрестиком» в червоно-чорних тонах. Центральний кінець зашитий більше, два симетричних – орнаментовані широкою смужкою із квітів. Камінь-Каширський район, село Черче, початок XX ст. (P2-374);

«опиньоха», «пудьоха» – вовняна хустка, орнаментована смужками чи клітинкою, має френзелі по краю, могла бути зшитою з двох кусків. Таких хусток в колекції ВКМ нараховується чотири й датуються вони XX ст. (Д-329 – с. Кам'януха Маневицький район, Д-1873 – с. Сирники Луцький район). Одна з них в'язана спицями з білої домотканої вовни. Оздоблена широкою узорною каймою («павучки») з усіх чотирьох сторін та френзелями по краях. Автор невідомий. Волинь, перша половина XX ст. (Д-1854);

«тернова» – вовняна фабрична хустка, з рослинним, здебільшого квітчастим, орнаментом та китицями. В Камінь-Каширському районі її називали «салісувка» (P2-1754), а Любомльському – «салюсова» (Д-1927). Остання датується 30-ми роками XX ст. Має кремове забарвлення, «бережок» із троянд й дрібних квітів рожево-вишневих відтінків та вишнево-зелених листочків. По всьому полю хустки розкидані дрібні трояндочки.

Масового поширення в XX ст. набули різноманітні фабричні хустки. Їх виготовляли з перкалю, шовку, капрону, нейлону, ситцю, сатину, бавовни.

Святковими вважалися «перкальові» хустки. Вони мають квадратну форму, могли зшиватися з двох полотнищ. Декорувалися по краю френзелями (Д-1233), або вишивкою (Д-69, Д-1741). Так хустина з перкалю, що походить із села Волиця Камінь-Каширського району (Д-69) має два краї прикрашені торочками й поле оздоблене вишивкою техніками «гладь» і «стебнівка». Орнамент рослинний: стилізовані гілочки з великими та малими квітами синього, червоного, жовтого, рожевого, блакитного кольорів; зеленим, салатovým, темно-зеленим листям, розташованим вздовж двох сторін. На 2/3 поля вишиті по дві ягоди вишні.

Зберігаються в музейній колекції й тоненькі шовкові хустини (P2-1353, P2-1354, P2-2529) кремового, червоного, коричневого кольору з рослинним орнаментом та китицями на краях. Полотнище хустини з коричневим забарвленням орнаментоване стилізованим виноградним листям й при світлі грає переливами синього кольору. Відомо, що вони побутували в Іваничівському, Володимир-Волинському районах області.

Серед жіночих головних уборів налічується п'ять фабричних хусток «Товариства мануфактур Баранових» Володимирській губернії, які датуються поч. XX ст. Виготовлені вони із ситцевої тканини, мали квадратну форму. Розміри коливалися від 90 до 110 см. Тло хустин червоного кольору, що фарбувалося кумачею [9]. На тканині набитий рослинний орнамент, який вміщує до семи кольорів. В народі їх називали «червона фабрична», «миколаївка», що зафіксовано в інвентарних книгах ВКМ.

Зразком масової продукції є бавовняна хустина (P2-474), що виготовлена на Рожищенській текстильній фабриці у перші повоєнні роки (кінець 1940-х рр.). Вона має квадратну форму, виткана з бавовняних ниток – червоних і синіх, основа з білих. Орнамент з квадратів й прямокутників червоного і синього забарвлення, які відділені один від одного білою вузькою смужкою. Краї декоровані торочками.

Давнім головним убором заміжньої жінки було довге рушникоподібне полотнище – намітка («наमितець», «наметка», «плат», «обрус»), яка повністю закривала волосся. Найхарактернішим способом зав'язування намітки було обгортання її навколо очіпка та викінчення пишним бантом ззаду. Цей старовинний вид головного убору в різних районах України мав свої назви: плат (Волинь, Західне Полісся), завивало (Полісся), серпанок (Південне Полісся), перемітка, рантух (Львівщина, Гуцульщина, Буковина), перемітка (Івано-Франківщина), завійка, наміт (Прикарпаття), рушник (Буковина), рубок (Лемківщина). Незважаючи на локальні особливості усі намітки, мали вигляд довгого шматка полотна, кінці якого були прикрашені багатим тканим перебірним орнаментом [7, 241].

В етнографічній колекції ВКМ налічується 24 намітки з Маневицького, Ківерцівського, Старовижівського, Ратнівського районів Волинської області, Грубашівського повіту Люблінського воєводства (Польща). За формою це довге домоткане ляне полотно 172 см, 210 см, 385 см в довжину та від 28 см до 57,5 см в ширину, часто не досить добре вибіленого (світло-сірого чи жовтавого кольору)

тонкого (як серпанкове) та грубшого (як рушникове) полотнища.

Найбільше зібрано в колекції наміток з сіл Маневицького району. Намітки, які виготовлені в кінці XIX ст., мають тонше полотно, ніж ті що в 30–40-х роках XX ст. Орнаментовані вони з двох країв вузькими смугами червоного кольору і мають вкраплення чорної, синьої, жовтої нитки. Намітка, виготовлена в 20–30-х роках XX ст. з села Тельчі Маневицького району (Д-2425), має по краях ткану смугу червоного кольору з незначним вкрапленням чорної барви, по середині смуги – «косичка». Краї виробу не підшиті.

У фондах ВКМ зберігаються фрагменти наміток, які були передані уродженкою села Линів Локачинського району Левчанівською Іриною Олександрівною в 1979 році. Це краї наміток з орнаментуванням вишивкою. Один з них виконаний технікою «занизування» в червоних й білих тонах, візерунок – геометричний (Р2-1007) та фрагмент (Р2-1006) оздоблений мережкою.

Дві намітки з Волинського Полісся (Д-2102, Д-933) в етнографічній колекції Волинського краєзнавчого музею вирізняються надзвичайно тонким полотном. Їх називають «серпанковими». Вони датуються початком XX ст. Однак інших даних про них немає. Перша намітка має довжину 309 см і ширину 47 см, друга – 312 см і 51 см. Обидві по краях орнаментовані тканю смугою у червоно-чорних тонах.

З 1930-х рр. намітки, як головний жіночий убір, майже не використовували. Подекуди їх побутування пов'язане з весільним обрядом (як дарунок нареченій), покриванням голови та поховальною обрядовістю. Проте, у 90-х роках XX ст. знову з'явився інтерес до давніх елементів традиційного строю. Народні майстрині, використовуючи музейні колекції, взялися відтворювати сорочки-вишиванки, фартушки, спідниці, безрукавки й намітки. Так, у фондах ВКМ зберігається намітка, виконана В. Зінкевич. Для її створення автор використала фабричне полотно й оздобила вишивкою технікою «хрестик». Підібрано для намітки рослинний візерунок відшитий червоно-чорними нитками. Кінці виробу оздоблені плетінням макраме з китичками.

Серед головних уборів слід виокремити весільний плат з «кокошницею». Ця пам'ятка була передана до Волинського краєзнавчого музею Іриною Артушевською у 2003 році, під час проведення Волинської обласної науково-етнографічної конференції «Народна культура – шлях до себе». У збірнику матеріалів конференції автор описала історію її виявлення, подала світліни та схему завивання плату весільній свашці [1, 17–23]. Сам головний убір складається з трьох елементів: кибалка – овальний обруч; плат (намітка) оздоблений аплікацією із смужок тканини на кінцях; брижі з пучками фарбованого пір'я («кокуш», «кокошиця») [1, 18]. Походить весільний плат свашки молодого з села Воля Щетинська Любешівського району й датується серединою XX ст. (Д-1708).

«Коробочка» (кибалка), яка традиційно виготовлялася з липової кори, в наявному головному уборі – картонний обруч, поверх якого гума (верхня частина халяви чобота). На кибалку пов'язувався довгий білий плат, з одного довгого краю облямований вишивкою червоного кольору (техніками «обкидання», «стібок», «козлик»), на кінцях виробу пришта чорна смужка – «плашка» з фабричної тканини і вузьке фабричне мереживо. Поверх плати – «брижі»: на полотняній основі нашиті вузькі смужки фабричної тканини різних кольорів – всього сім, зібрані у складочки «брижі» – з торочками, ближче до краю з двох боків прикріплені пучки фарбованого пташиного пір'я, по середній смужці нашито зигзагом жовте скляне намисто, до брижів прив'язуються атласні стрічки голубого, синього, червоного, рожевого кольорів.

Перед тим як пов'язати намітку потрібно було зробити основу майбутньої конструкції, для якої використовували обруч та чепець. За народним звичаєм, жінка не мала заплітати волосся. Вона намотувала його на обруч («кибалку», «кичку», «гибалку»), виготовлений з шматка полотна, зплетених пасм льону, лика чи іншого матеріалу, та закріплювала у певному положенні по заді голови. Поверх закріпленого волосся одягала шапочку – «чепець», «чіпес», «гаруночок», «капурик». Ці два головні жіночі убори були невидимі для людського ока, але обов'язковими і дуже важливими деталями, які виконували практичну, оберегову, обрядову функції [8].

Очіпок – шапочка з вовняної, бавовняної, лляної або шовкової тканини, подекуди з парчі – важлива частина жіночого вбрання і невід'ємний атрибут заміжніх жінок.

В колекції ВКМ нараховується дев'ять очіпків з Любомльського, Старовижівського районів Волинської області й датуються кінцем XIX – початком XX ст. Вони виготовлялись в домашніх умовах на спеціальних кроснах з лляних чи конопляних вибілених ниток. Технікою «брання» формували одночасно виріб і створювали мереживний візерунок – декор. Найпоширенішим варіантом композиції орнаменту є ромбовидні мотиви, розташовані у шаховому порядку, а також трикутники, зигзаги, укладені у стрічково-ярусну композицію. Очіпок в'язався туго, ніби резинкою, щільно облягав голову, прикривав волосся і стягувався на потилиці шнуром [5, 119].

Один очіпок виготовлений з фабричної вовняної тканини: тло синього кольору, на якому розташовані рожеві троянди й інші квіти рожевого та фіолетового кольорів з зеленим листям, бутонами, схожими на ягоди ожини фіолетового і на ягоди малини жовто-коричневого кольорів. Обідок оздоблений шовковою стрічкою оранжевого кольору. Походить з села Олексіївка Камінь-Каширського району, датується виріб XIX – початком XX ст. (P2-2679).

До групи жіночих головних уборів входять вінки та стрічки. У фондах ВКМ зберігається дві реконструкції вінків: «козубенька» та вінок із стрічок, й одна дівоча стрічка.

Вінок із стрічок (бинд) – реконструкція 1991 року. Виготовлений вручну з різнокольорових атласних стрічок різної ширини, у верхній частині вінка розміщені три стилізованих квітки (дві – рожевого, одна – червоного кольорів). Автор – Шустваль Пелагія Федорівна, ткаля із села Смоляри Старовижівського району. Схожий вінок за описом згадується в інвентарних книг 1930 р, 1940 р., як один із перших експонатів, які надійшли до Волинського музею в Луцьку [4].

Іншим за конструкцією є вінок виготовлений в селі Забужжя Любомльського району на початку 2000-х років, як реконструкція. Його основу становить каркас у вигляді шапочки (шолома) з тонкого металевих дроту. Поверх нього густо прикріплені квіти з кольорового паперу. До тильної сторони вінка кріпляться різнокольорові стрічки.

В етнографічній колекції Волинського краєзнавчого музею група жіночих головних уборів є досить незначною. Вона не висвітлює всі різновиди цієї групи, що побутували на теренах Волині й Західного Полісся впродовж XIX–XX ст. Однак, в музейній колекції можна ознайомитися з найбільш типовими й характерними зразками. Цей фонд використовували в своїх дослідженнях ряд українських науковців, презнімали зразки майстри для створення сучасних реконструкцій, сьогодні задіюється музейними працівниками під час різноманітних виставок, тематичних етнографічних годин, занять тощо.

1. Артушевська І. «А на сванейках павине пір'я з росами». Ознака вбрання свашок в ритуалі поліського весілля // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе. Матеріали Волинської обл. наук.-етнограф. конф.*, 10–11 квіт. 2003 року, м. Луцьк. Збір. наук. праць. Вип. 11. Луцьк, 2003. С. 17–23.

2. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарні книги групи фондів «Д» (Т. I–VII).

3. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарні книги групи фондів «Р2» (Т. I–V).

4. Волинський краєзнавчий музей. *Museum inventar z dialu etnograficznego*. Т. VI.

5. Козакевич О. Традиційні в'язані вироби та мереживо Волині й Полісся: техніки виготовлення, типологія, художні особливості // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний. Матеріали Третьої Волинської обл. наук.-етнограф. конф.*, 14–15 червня 2007 року, м. Луцьк. Зб. наук. праць. Вип. 24. Луцьк, 2007. С. 116–121.

6. Матейко К. Український народний одяг. К.: «Наукова думка», 1977. 222 с.

7. Стельмачук Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. 280 с.

8. Українець А. Головні убори мешканців Рівненського Полісся кін. XIX – поч. XX ст. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.istvolyn.info/index.php?view=article&catid=27&id=18>

9. Хустки баранівської мануфактури. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hnh.ru/handycraft/Shawls_Barankovskaya_Manufactory.

Оксана МОРЕНЧУК (Луцьк)

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ДЕКОРАТИВНИХ РУШНИКІВ ОСНОВНОГО ФОНДУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті проаналізовано фондову колекцію речової групи декоративних рушників основного фонду; досліджено шляхи та форми комплектування колекції. Прослідковано поповнення фондової збірки за роками надходжень. Виокремлено внесок музейників та дарувальників у процес комплектування колекції. Дослідження проведено на основі джерельних ресурсів Волинського краєзнавчого музею (ВКМ), зокрема, книг надходжень, уніфікованих паспортів, публікацій у наукових збірниках.

Сьогодні все більшої актуальності набуває проблема збереження історико-культурної спадщини. Волинське Полісся – це край із виразною самобутністю, де довгий час зберігались архаїчні риси у побуті та культурі. Однак під впливом сучасних тенденцій та технологій традиційна матеріальна та духовна культура поліщуків, на жаль, втрачається. Музей залишається тією скарбницею, де можна ознайомитися із

надбанням минулих століть: автентичним волинським вбранням, регіональними особливостями вишивки, різноманітням традиційних гончарних виробів, дізнатись про промисли і ремесла завдяки збереженим артефактам тощо. Саме тому до музейних колекцій з метою вивчення все частіше звертаються науковці, мистецтвознавці, творчі люди, що працюють у різних галузях. Кожна така колекція унікальна, неповторна, вона є тим першоджерелом, на яке безпосередньо опирається дослідник.

На сьогодні колекція декоративних рушників основного фонду ВКМ налічує понад 651 одиниць. Зокрема, зберігається 354 одиниць вишитих у техніці «хрестик», 236 рушники, орнаментованих тканими різноколірними смугами, 61 одиниць, оздоблених такими техніками як гладь, занизування, стебнівка.

Формування етнографічної збірки музею, в тому числі декоративними рушниками, було започатковане ще у далекому 1929 році, коли був створений Волинський музей у Луцьку (нині – Волинський краєзнавчий музей). У структурі закладу діяв етнографічний відділ, який брав активну участь у поповненні фондів колекцій пам'ятками. За дослідженнями О.Ф. Ошуркевича відомо, що після реорганізації у 1935 році музей стрімко поповнявся новими предметами [17; с. 6]. Однак Друга світова війна та післявоєнна розруха стали основними причинами занепаду музею. Значна частина цінних експонатів була пограбована, а частина втрачена. Доля довоєнної етнографічної колекції у роки війни, на жаль, невідома.

Піднесення та розвиток ВКМ розпочались у післявоєнний період, коли заклад відновив свою роботу. З 1970-х рр. розпочинається час активного комплектування етнографічної колекції, зокрема, тканин інтер'єрного призначення. З 1976 р. заведено нову інвентарну книгу речового фонду групи Р2, а з 1977 р. розпочато перші записи у інвентарній книзі пам'яток групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Аналізуючи книги надходжень, стає зрозуміло, що поповнення фондів рушниками відбувалось значно раніше. Записи та основна інформація у книгах Д та Р2 про предмети були переписані з старих інвентарних книг. Про це свідчить рік, коли складений акт прийому на передум речей, а також зафіксовані старі інвентарні номери у колонці «№ і шифр експонату по старих погашених інвентарних книгах музею». Отже, сучасна колекція вишитих та тканих рушників, що нині представлена у фондах Волинського краєзнавчого музею, започаткована у 1961 році.

До основних шляхів поповнення колекції належать безкоштовна передача, дарування, закупка, виявлення під час різнопланових експедицій.

Найбільша кількість тканин інтер'єрного призначення надійшли у музей завдяки передачі. Перші декоративні рушники були передані у фонди на постійне зберігання безкоштовно. Так, у 1961 році (запис у новій інвентарній книзі від 1976 року) надійшли два вишиті хрестиком рушники з с. Малий Омеляник [8, Р2-121] та м. Луцьк [8, Р2-122]. У 1962 р. фонди поповнились рушником з с. Пулемець Шацького району (поч. ХХ ст.) [8, Р2-409]. У 1963 р. до музею безкоштовно надійшли два вишиті хрестиком рушники з с. Рогатин Луцького району. Полотно цих рушників добре вибілене, виготовлене на ткацькому верстаті з лляних ниток. Вишивка у чорно-червоній гамі. На одному рушнику зображений хрест, з обох сторін від нього розміщено стилізовані гілочки квітів, над хрестом зображена корона. У двох нижніх орнаментальних рядах рушника поперечно зображено хвилеподібну лінію з квітами та гілочками винограду [8, Р2-85]. На другому рушнику зображено чашу з букетом стилізованих гвоздик, нижче вишито текст «1928 Г» [8, Р2-86]. Також у 1963 р. колекція поповнилась двома рушниками з с. Машів Любомльського району. Один з них вишитий хрестиком [8, Р2-115], а другий орнаментований тканими поперечними лініями [8, Р2-101].

Безкоштовні передачі продовжувались і в наступні роки. У 1968 р. до Волинського краєзнавчого музею було безкоштовно передано один вишитий рушник із с. Рокита Старовижівського району [8, Р2-97], тканий та вишитий рушник з с. Хворостів Любомльського району [8, Р2-89, 167], один вишитий рушник з с. Вишнів Любомльського району [8, Р2-95].

Поодинокі безкоштовні надходження відбувались протягом 1970-1972 рр. Поповнення етнографічної колекції активно продовжувалось у 1984 році (передано 40 рушників). Протягом року у фонди було передано 18 декоративних вишитих рушників, що надійшли з с. Ворончин Рожищенського району. Час їх виготовлення – 1930-і рр. Дані про авторів та хто здійснив передачу – відсутні. Даний блок рушників яскраво репрезентує вишивальні традиції краю. Усі вони вишиті у чорно-червоній кольоровій гамі технікою «хрестик». На рушниках зображено поширений та давній мотив «дерево життя» [13, Р2-1910, 1913, 1914, 1917, 1927, 1928, 1929], орнітоморфні мотиви [13, Р2-1918, 1920, 1927], а також квіти покладені у хвилеподібні поперечні лінії [13, Р2-1912, 1920, 1922, 1927] та букети [Р2 1916, 1917, 1924, 1930]. Також у 1984 році до фондів було передано три ткани рушники, що були виготовлені на поч. ХХ ст. у с. Грабове Любомльського району [12, Р2-1829, 1831, 1833]. Полотно ткане саржевою технікою з лляних ниток. Орнаментовані рушники тканими поперечними смугами різних кольорів з фабричних ниток.

У 1985 році у музейні фонди було передано 9 декоративних рушників. Місце виготовлення та детальна інформація про них у фондовій документації відсутня.

У 1986 році завдяки безкоштовній передачі, колекцію поповнили 17 одиниць зберігання. Дванадцять вишитих хрестиком декоративних рушників надійшли з с. Романів Луцького району [13, P2-2126-2171]. Датуються першою пол. XX ст. Інформація про автора та дарувальника у інвентарній книзі відсутня. У 1987 році колекцію поповнили 2 ткани рушники [13, P2-2246, 2250], а у 1988 році два вишиті хрестиком та один тканий рушники з с. Дроздні Ковельського району [13, P2-2297-2299]. У 1989 році етнографічну колекцію збагатили три рушники з села Погулянка Маневицького району [11, P2-1175, 1176, 1177]. Виготовлені вони з домотканого вибіленого полотна, орнамент представлений тканими поперечними смугами з переважанням червоного кольору. Із наявних інвентарних книг відомо, що протягом 1990-2000 роки колекція декоративних рушників поповнилась 12 тканими рушниками, чотири з них вишиті у техніці гладь та 25 вишитих хрестиком.

У 1998 р. музейну колекцію декоративних тканин поповнив рушник, оздоблений гладдю та стібком. Інформація про автора та місце створення відсутня, датується виріб 1930 р. Його передало Волинське обласне ветеранське громадсько-культурне товариство «Холмщина» [13, P2-2531]. Дана організація об'єднує українців, виселених у 40-50-х роках із Холмщини, Підляшшя та інших етнічних українських земель Польщі в Україну.

Впродовж 1999-2000 рр. музейні фонди поповнились завдяки надходженням від Галини Мельник-Калужинської. Відомо, що її дід по батьковій лінії – Федір Калужинський багато подорожував по Україні, Англії, Австрії та зібрав чималу колекцію ужитково-побутових предметів і етнографічних матеріалів. Успадкувавши колекцію, Галина блок речей передала до музею [18, с. 173]. В тому числі три рушники, що презентують Волинь. Перший рушник складається з двох фрагментів, виготовлений з лляного вибіленого домотканого полотна, оздоблений вишивкою у техніці стебнівка та лічильна гладь [13, P2-2545/ 1-2]. Другий рушник з переданої колекції виготовлений з домотканого лляного полотна, оздоблений вишивкою – хрестиком [13, P2-2555]. Третій не менш цінний рушник надійшов від Г. Мельник-Калужинської у 2000 р. Він виготовлений з фабричної тканини, декорований мереживом ручної роботи, що пришите до обох країв виробу [6, Д-1612].

У 2002 р. до фондової колекції музею було передано чотири рушники від протоієрея отця Анатолія Шкари, настоятеля церкви м. Любешів. Один рушник виготовлений з фабричної тканини (перкаль) та оздоблений вишивкою у техніці гладь [13, P2-2585]. Три інші рушники створені з лляних ниток на ткацькому верстаті, орнаментовані поперечно розміщеними різноколірними смугами [13, P2-2582, 2583, 2585]. Датуються дані декоративні рушники другою пол. XX ст.

Протягом 2000 років безкоштовні передачі значно зменшились. До поповнення колекції в цей час долучились музейні працівники. У 2006 році три, а у 2007 році ще чотири вишитих хрестиком рушники, передала Лариса Обухович, яка працює реставратором у Волинському краєзнавчому музеї [7, Д-1897, 1898, 1899, 1935, 1937, 1938, 1939]. У 2008 році у музейні фонди був переданий тканий декоративний рушник від Тетяни Миколаївни Тищенко, завідувача відділу природи. Даний виріб був виготовлений на Волині на поч. XX ст. [7, Д-2030]

У 2014 році два вишиті рушники були передані у фонди музею Євгенією Ковальчук – заступником директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею [7, Д-2430, 2431]. У 2018 році фонди збагатились 4 рушниками, що були передані Оксаною Важатко, старшим науковим співробітником відділу новітньої історії [7, Д-2466, 2467, 2468, 2469].

Друга форма надходжень рушників у фонди музею – це закупка. Аналізуючи період формування колекції з 1961 по 2018 рр. варто відзначити, що у 1977 році було закуплено чотири рушники, у 1978 році – 14 виробів, у 1979 році куплено 13 тканих і два вишиті рушники. У 1980 році придбано для музею 8 тканих та два вишиті рушники. У 1981 році музейна колекція рушників поповнилась придбаними 8 тканими, 16 вишитими хрестиком рушниками. У 1983 році було придбано 4 рушники з села Павлівка Іваничівського району, 3 з с. Яблунька Маневицького району. Поодинокі закупки рушників відбувались протягом 1984-2000 рр. Активізуються закупки рушників з 2005 року, в цей час було придбано 5 вишитих рушників з села Буяни та два рушники з села Вікторяни Луцького району. У 2006 році куплено 4 вишиті рушники, що датуються серединою XX століття, місце створення їх невідоме. Також було закуплено 4 вишиті рушники хрестиком та 2 вишиті у техніці художня гладь з села Вікторяни Луцького району. У 2012 році закуплено три рушники з с. Залізниця Любешівського району, два з с. Тельчі Маневицького району. У 2014 році було придбано сім вишитих хрестиком рушники у Хвир Ольги з м. Луцьк. До фондової колекції музею у 2018 році було куплено 5 вишитих гладдю рушники,

що виготовлені у с. Ставки Турійського району у 60-70-х рр. XX ст.

Найбільша кількість рушників, різних за техніками виготовлення, надійшли у фонди музею завдяки експедиціям, у яких брали участь наукові працівники музею. У 1973 році створено художній відділ ВКМ та розпочалась його активна збиральницька робота [16, с. 78]. Відбувалось цілеспрямоване формування колекції декоративно-прикладного мистецтва. Здійснювались виїзди наукових співробітників у різні райони Волинської області. Окрім творів традиційного народного мистецтва, було віднайдено чимало декоративної вишивки. Таким чином, лише за 1973 р. фондову колекцію поповнили три ткани та 13 вишитих хрестиком рушників з недіючих храмів Володимир-Волинського району, що датуються 1920-1930 рр.

Значно поповнилась етнографічна збірка декоративними рушниками в результаті експедицій Волинського краєзнавчого музею з обстеження пам'яток культової архітектури під науковим керівництвом доктора мистецтвознавства Павла Жолтовського. Дані експедиції носили рятувальний характер [15, с. 11]. Їх завданням було виявити історичні і мистецькі цінності, зафіксувати їх стан. Робота експедиції була спрямована на якнайповніше обстеження всіх культових споруд, як знятих з реєстрації, так і діючих, а також збір пам'яток для фондів музею. Особлива увага приділялась саме мистецьким пам'яткам, однак виявлено було чимало декоративних тканин – рушників. Перший етап таких експедицій розпочався у 1981 році [16, с. 79]. Саме тоді до фондів надійшло 18 вишитих хрестиком рушників з Іваничівського району, п'ять з с. Ковбань та п'ять рушників з с. Румнище Горохівського району. У 1982 році до фондів було передано 29 декоративних рушників, оздоблених тканими різноколірними смугами, з недіючих церков Волині: три ткани рушники з с. Ворокомле та чотири з села Нуйно Камінь-Каширського району; два рушники з села Бучинь та дванадцять з села Грабове Старовижівського району.

Під час експедиції 1983 року було виявлено та передано до музею два вишитих хрестиком рушники з сіл Заячиці та Колпитів Локачинського району [3, Д-606, 613]. У 1984 році після обстеження закритих та недіючих церков краю було передано до фондів вісім вишитих рушників, однак детальна інформація у книгах надходжень про них відсутня.

Експедиційні виїзди музейних працівників двох відділів Волинського краєзнавчого музею: художнього та історії релігії і атеїзму продовжувались у 1989-1990 рр. Мета таких експедицій як і в попередні роки полягала у обстеженні знятих з реєстрації та діючих храмів краю, виявленні та передачі у музейні фонди творів народного мистецтва, декоративних тканин (рушників), що, як правило, були окрасою та обрамленням ікон у храмах [16, с. 80]. Так, зокрема з с. Пожарки Рожищенського району було передано у музей 23 декоративних рушники. З них 17 одиниць виготовлені з домотканого лляного полотна, орнаментовані хрестиковою вишивкою [14, РА-6025-6035, 6037, 6039, 6040]. Відомо, що божники вирізняються від інших груп тканин інтер'єрного призначення багатою вишивкою, добре вибіленим полотном високої якості, наявністю додаткових оздоблень (китиці, мережка, мереживо, стріпки тощо). Такі ж ознаки характерні для рушників з с. Пожарки. Виготовлені вони у першій пол. XX ст. На жаль, інформація про авторів відсутня. Окрім вишитих, з церкви села Пожарки надійшло 5 тканих рушників. Полотно ткане з лляних ниток різними техніками: полотняне переплетення, саржеве та перебірне ткання. Орнамент зосереджений ближче до країв виробів та представлений поперечними тканими смугами, з переважанням червоних і чорних кольорів, з незначним вкрапленням жовтого, синього, вохристого відтінків [14, РА-6038, 6041, 6042, 6043, 6044].

Етнографічні експедиції ВКМ активно відбувались у 2000-х роках. Влітку 2001 року наукові працівники відділу етнографії брали участь у другому етапі фольклорно-етнографічної експедиції «Народи Прибужжя», яку очолив Волинський центр народної творчості [16, с. 79]. Окрім вивчення матеріальної і духовної культури, учасниками експедиції було поповнено етнографічну колекцію музею декоративними тканинами. В результаті до фондів надійшло два рушники (ткані та вишиті) із села Забужжя Любомльського району, які виготовила у 30-х рр. XX ст. Піщанюк П.М., а також два рушники з села Чмикос Любомльського району.

Ще ряд не менш результативних експедицій відбулись по річці Турії, організовані відділом етнографії і народних промислів Волині ВКМ у 2003-2004 роках. Мета – дослідження особливостей народно-побутової культури волинян та поліщуків [16, с. 79]. Перший етап етнографічної експедиції «По Турії» відбувся у 2002 році. Під час досліджень було виявлено та передано до етнографічної збірки лляний тканий рушник з села Бобли Турійського району, що був виготовлений у середині XX століття. Також колекцію поповнив вишитий хрестиком рушник з с. Свійчів Володимир-Волинського району, що виготовила Дубинчук Н.У. у 90-х рр. XX століття. Маршрут другого етапу експедиції відбувся 23-25 липня 2003 року та проходив через села Турія, Туропин, Замостя, Руда, Гайки, Туричани Дуліби Турійського і

Доротище, Заріччя, Тойкут Ковельського районів. Під час проведення II етапу експедиції було виявлено та передано до фондової колекції музею два рушники з села Туричани Турійського району, один рушник оздоблений тканими смугами, другий вишитий гладдю та стебловим швом на перкалі [13, Р2-2594, 2595]. Також у музей надійшов рушник з села Бучин Любешівського району, що датується другою пол. XX ст. [13, Р2-2587].

Важливими не лише для вивчення матеріальної та духовної культури волинян та поліщуків, а й для поповнення багатой колекції декоративних рушників стали етнографічні експедиції, що відбувались протягом 2010 – 2013 рр. Наукові працівники відділу етнографії та народних промислів спільно з кафедрою музейної справи історичного факультету Східноєвропейського національного університету здійснили ряд експедицій у Камінь-Каширський, Шацький, Ратнівський, Маневицький райони. В ході яких колекція рушників збагатилась чималою кількістю декоративних тканин. Так, зокрема влітку 2013 року з Камінь-Каширського району було привезено чотири декоративні рушники. Один вишитий хрестиком рушник було виявлено у с. Осівці [7, Д-2462]. Виготовлений він був у 1950-х рр. із фабричної тканини. Оздоблений вишивкою з різноколірних фабричних ниток. Зображено віночок з дрібних троянд, листя і пуп'янків. Нижче горизонтально розміщена хвилеподібна смуга з троянд. Окрім вишитого, у експедиції було виявлено два ткани рушники з села Ворокомле [7, Д-2463, 2464]. Рушники побутового призначення, місцева назва «утирачі». Такий же за функціональним призначенням тканий рушник було виявлено та передано у музейні фонди з села Грудки [7, Д-2489].

Дарування являються ще одним важливим шляхом поповнення етнографічної збірки декоративних рушників. Дарування рушників музеєві здійснювались у 2004 році, коли заклад відзначав своє 75-річчя. Зокрема, Алла Адамівна Дмитренко – етнограф, відома на Волині та за її межами дослідниця народної культури волинян та поліщуків, доцент та кандидат історичних наук, передала у фонди два вишиті хрестиком рушники та один лляний рушник, оздоблений тканими смугами [6, Д-1719, 1720]. У день 75-річчя музейна етнографічна колекція збагатилась вишитим рушником, що передала Пась Наталія Олександрівна – директор Камінь-Каширського краєзнавчого музею [6, Д-1717].

У 2010 році музеєві був подарований вишитий хрестиком рушник з перкалевої тканини від Марчук Галини Степанівни в честь 20-річчя осередку «Просвіта» при Волинському краєзнавчому музеї [7, Д-2096].

Також окремі подаровані рушники пов'язані із персональними виставками, що організовувались у експозиційних залах музею, а також талановитими майстрами краю. Так, у 2011 році у Волинському краєзнавчому музеї діяла персональна виставка вишивки відомої волинської вишивальниці з м. Горохів Домбровської Т.Г., присвяченої 70-річчю майстрині. Після виставки до етнографічної колекції було передано на постійне зберігання рушник, виготовлений з фабричного полотна та оздоблений вишивкою у техніці хрестик. [7, Д-2123].

У 2008 році Сензюк Ірина Дмитрівна, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, передала у музейну колекцію декоративний рушник, виготовлений з лляного полотна. У вишивці поєднані різні техніки: хрестик, лічильна і художня гладь, стебловий шов [7, Д-2021].

Неперевершений зразок вишивки виготовила та передала у музей Марія Романівна Чорна-Козел - заслужений майстер народної творчості України. Вагомий внесок зробила Марія Романівна у розвиток народної творчості на Волині та відродження народного мистецтва вишивки занизуванням. Майстриня проживала у селі Замшани Ратнівського району. Рушник, який вона подарувала у Волинський краєзнавчий музей, оздоблений вишивкою у техніці занизування на білому рушниковому полотні [6, Д-1736].

Таким чином, колекція декоративних рушників, що нині представлена у фондах Волинського краєзнавчого музею, формувалась десятиліттями та продовжує поповнюватись в наші дні. Найбільша кількість рушників надійшла завдяки безкоштовній передачі, закупці музеєм, а також виявленні під час експедицій, у яких брали участь музейні працівники.

1. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т1. Інв. № 1–211.

2. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т2. Інв. № 212–559.

3. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т3. Інв. № 560–912.

4. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т4. Інв. № 913–1250.

5. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т5. Інв. № 1251–1502.
6. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т6. Інв. № 1503–1830.
7. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Д (декоративно-прикладне мистецтво). Т7. інв. № від 1831.
8. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т1. Інв. № 1–249.
9. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т2. Інв. № 250–529.
10. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т3. Інв. № 530–929.
11. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т4. Інв. № 930–1447.
12. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т5. Інв. № 1448–1871.
13. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи Р2 (речовий). Т6. Інв. № від 1872.
14. Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга фондів групи РА (історії релігії і атеїзму). Т3. Інв. № від 1872.
15. Ковальчук Є. Експедиції Волинського краєзнавчого музею 1981-1982 рр. по обстеженню культових споруд Волині на предмет виявлення, обліку і збору цінних мистецьких пам'яток // Волинський музей. Історія і сучасність. Тези та матеріали І наук. – практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16-17 червня 1994 року, м. Луцьк. Луцьк: Ініціал, 1997 р. – С. 11-12.
16. Ковальчук Є. Музей Волині в комплектуванні і дослідженні етнографічних матеріалів // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї. Наук. зб. Вип. 44. Матеріали Четвертої Всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича, 16-17 квітня 2013 року, м. Луцьк. Луцьк, 2013. – С. 77-82.
17. Ошуркевич О. З історії Волинського краєзнавчого музею // Волинський музей. Історія і сучасність. Тези та матеріали І наук. - практ. конф., присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого музею та 45-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, 16-17 червня 1994 року, м. Луцьк. Луцьк: Ініціал, 1997. – С. 5-7.
18. Патійчук Н. Декоративно-вжиткова складова зібрання Галини Мельник-Калужинської (на підставі фондів Волинського краєзнавчого музею) // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї. Наук. зб. Вип. 44. Матеріали Четвертої Всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича, 16-17 квітня 2013 року, м. Луцьк. Луцьк. 2013. – С. 170-175.

Олена ЯНІЮК (Луцьк)

ПОПОВНЕННЯ КОЛЕКЦІЇ ПИСАНОК ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ (1991–2018 рр.)

Однією з найбільших колекцій у збірці Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) є колекція писанок, яка нараховує більше трьох тисяч одиниць основного фонду. Колекція є порівняно новою, а досліджуючи її можна прослідкувати період відродження та подальшого розвитку та навіть розквіту традицій писанкового розпису Волині.

Певні дослідження по даній темі підготовлено науковими співробітниками відділу етнографії та народних промислів ВКМ О. Ошуркевичем [12], Л. Мірошніченко-Гусак [9], О. Моренчук [10]. Вони висвітлюють питання формування колекції писанок музею, регіональні особливості писанкового розпису. Є. Ковальчук (заступник директора з наукової роботи ВКМ) та Л. Мірошніченко-Гусак у 2009 р. з нагоди 20-річчя відділу етнографії і народних промислів Волині та 80-річчя Волинського краєзнавчого музею видали проспект «Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею», в якому виклали історію формування колекції [8]. Одним з останніх видань, присвячених волинським писанкам, є каталог збірки Волинського краєзнавчого музею, який знайомить читачів із збіркою, до якої увійшли традиційні писанки та творчі роботи волинських майстрів та писанкарів з інших регіонів України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. [13]. О. Романюк підготувала матеріали про холмські писанки на Волині [14].

Твори цього виду народного мистецтва збірки ВКМ виконані на шкаралупах різних пташиних яєць (куряті, качині, гусяті, перепелині, страусині). Фарбовані такі писанки барвниками з натуральної рослинної речовини, а з часом почали використовувати спеціальні харчові та хімічні барвники. Крім писанок, виконаних традиційним восковим розписом, у колекції музею зберігаються яйця декоровані різними новими техніками: мальованки (поверхня розмальована акварельними фарбами), шкрябанки (орнамент вишкрябаний гострим предметом, найчастіше голкою чи шпилькою), інкрустовані соломою,

оздоблені бісером та сувенірні яйця, виготовлені з воску та інші.

Формування колекції писанок було розпочате працівниками Волинського музею (нині Волинський краєзнавчий музей) у 1930–1932 рр. Перші надходження до музею зафіксовано в інвентарній книзі відділу етнографії, що велася польською мовою [1]. В ній подаються відомості про населений пункт, кількість писанок, іноді вказано їх автора. Найбільше було надходжень з Володимира-Волинського (за сучасним адміністративним поділом це села Турійського, Рожищенського, Іваничівського районів), Горохівського (Горохівський, Локачинський райони), дещо менше з Любомльського та Луцького повітів Волинського воєводства. На жаль, жодної писанки з тих часів не збереглося.

Нові надходження писанок до збірки ВКМ припадають на кінець 1960-х – початок 1970-х рр. У 1973 р. започаткований речовий фонд «Писанки» (Р-7). Н. Пушкар, Н. Гатальська зібрали ряд пам'яток, серед яких були писанки вихідців з Холмщини: Н. Іванюк, Р. Іванюк, М. Янюк з м. Луцьк, М. Титарчук з с. Гірка Полонка Луцького району, О. Подубинської з с. Озеряни Ківерцівського району та інші. Значна частина їх належали вихідцям з Холмщини, Підляшшя. Ставши заручниками політичних обставин, сотні тисяч холмщан були насильно зігнані зі своїх земель, розселені по багатьох регіонах України, в тому числі й на Волині. Сприймавши місцеві звичаї, вони також збагатили їх своїми. Так сталося з писанкарством. Саме холмські родини у багатьох випадках стали тими своєрідними центрами, навколо яких почали утворюватись осередки цього виду народної творчості у тих місцях, де традиція писанкового розпису була забута, або втрачена [14].

Протягом 1970–1980 рр. чисельність писанок у фондах музею збільшується з приватних колекцій: Бичковської Н. П. з м. Луцька (16 од.), Царук О. Я. з м. Луцька (15 од.), Бортник М. І. з с. Колодажне Ковельського району (43 од.) та ін. [10, 226]

Новий етап поповнення збірки Волинського краєзнавчого музею писанками розпочався з часу встановлення української незалежності (1991 р.), адже у цей час в українському суспільстві велика увага приділяється національному відродженню. В різних навчальних закладах запроваджувалися уроки й гуртки народознавства, започатковуються різноманітні фольклорно-мистецькі конкурси, фестивалі. Розпочинається активне дослідження та вивчення народної культури. А у Волинському краєзнавчому музеї проходить активне поповнення фондів збірок, не стала винятком і колекція писанок.

1991 р. фонди музею поповнилися п'ятьма писанками, переданими жителем с. Попелище Іваничівського району Поліщук В. І. Протягом наступних двох років (1992–1993 рр.) збірка не поповнилася ні одним твором цього виду народного мистецтва. Але варто відзначити, що 1993 р. у М. Онуфійчука, який у той час очолював Волинське обласне відділення Українського фонду культури, з'явилася ідея проведення щорічних конкурсів на кращу писанку Волині. Його ідею підтримали Волинський краєзнавчий музей, зокрема О. Ошуркевич, управління культури Волинської облдержадміністрації, обласний осередок Національної спілки майстрів народного мистецтва України [11]. Метою конкурсу було відродження та розвиток писанкарства краю. У 2000-х рр. почали звертати увагу на дослідження великодньої звичаєвості та обрядовості, обмін досвідом між учасниками, заохочення професійного і творчого росту учасників конкурсу, популяризація творчості писанкарів. Однією з умов конкурсу залишається те, що відзначені роботи учасників передаються на постійне зберігання до фондів Волинського краєзнавчого музею, що на межі XIX–XX ст. стало одним із основних шляхів поповнення фондової колекції писанок музею.

Починаючи з 1994 р. колекція писанок починає активно поповнюватися роботами учасників обласних конкурсів, відкриваються нові імена писанкарів. Так, в інвентарних книгах ВКМ за 1994 р. зафіксовано більше двадцяти авторів, які передали писанки до фондів музею після участі у I конкурсі на кращу писанку Волині. Тоді збірка поповнилася 165 писанками. Серед них, 11 писанок належать Пасієвич Т. О., викладачу Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського, 4 писанки – Хлопуку Н. Й. жителю м. Володимир-Волинський. 12 писанок передала Романюк О. Ф., 9 – Тищенко Т. М. з м. Луцьк. Тоді ж до фондів музею були передані роботи учнів шкіл м. Луцьк: 12 писанок із ЗОШ № 4, 9 та 23. Того ж року надійшло 22 роботи, з них 9 мальовок, 1 шкрябанка та 12 писанок, створені у родині Каспруків (бабусею Вірою, донькою Лесею та онучкою Настею). Учні Будинку дитячої творчості м. Рожище передали 19 творчих робіт (10 писанок та 9 мальованок), 5 – із Пожарківської середньої школи Рожищенського району. Від 1994 р. є записи про взяття на облік музею 4 писанок з Іваничівського району, 15 – з м. Нововолинськ, 7 писанок з смт. Локачі та 10 – з м. Ківерці. 19 писанок вчителя-методиста з м. Ковеля М. Гуліковської. [2, Р7-582–747].

У 1995 р. збірка музею поповнилася вже меншою кількістю писанок – 88 од. Фондову колекцію поповнили писанки, які були передані учасниками конкурсу на кращу писанку Волині 1993 р.: 10 писанок – учениці Нововолинської середньої школи № 11 І. Сиротинської, 9 робіт керівника гурткової роботи

Нововолинського будинку школяра Т. Матяш., 5 – жительки м. Луцьк Чуйко І. З Рожищенського району передано 7 писанок учнів і вчителя середньої школи № 4. Цього року фонди ВКМ поповнилися роботами учасників II конкурсу (1994 р.): Т. Пасієвич, викладача Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського (6 од.), Г.Шамрило, жительки м. Луцьк (24 од.), Л. Ільченко, жительки м. Луцьк (9 од.), Н. Тарадюк, учениці ЗОШ № 14 м. Луцьк (3 од.), Н. Юхимчук, жительки с. Рокитниця Ковельського району (14 од.) [2, Р7-748–835].

Дев'ять писанок Тетяни Пасієвич доповнили її уже існуючу колекцію у фондах музею у 1996 р. Тоді ж на постійне зберігання у музей передали свої роботи А. Гавриловська із с. Зимне Володимир-Волинського району (9 писанок), О. Тарасюк (7 писанок), Лисюк О. (5 писанок), Т. Данілова (7 писанок) – учасники гуртка писанкарства Нововолинського будинку школяра, Н. Юхимчук, вчитель Рокитницької НСШ Ковельського району (7 писанок) та О. Хоменко., вчитель ЗОШ № 23 м. Луцьк (3 писанки) [2, Р7-836–883].

У 1997 році фонди ВКМ поповнилися писанками жителів м. Луцьк – М.Ткачук (1 од.), Т. Харчук (1 од.), Т. Вербицька (1 од.), Н. Денисюк (1 од.), Т.Тищенко (1 од.), О. Жалай (2 од.). 13 писанок надійшли із Луцького району: 4 – із с. Воротнів, 4 – із с. Торчин, 5 – із с. Рокині. Тоді ж було описано 3 писанки, виготовлених технікою «шкрябання» по шкаралупі яйця голкою (автор Врублевська із м. Луцька) та мальованка (автор невідомий). Також цього року були надходження з м. Володимир-Волинський, це 10 писанок переданих Т. Пасієвич (2 од.) та учнями місцевих середніх шкіл № 2, 4 та 5 (8 од.). 5 писанок було передано учнями школи с. Прип'ять, 5 – із початкової школи с. Борове Любомльського району, 5 – зі школи с. Низькиничі Іваничівського району, 4 – з с. Гуща Любомльського району і 8 – з м. Нововолинськ [2, Р7-884–947].

За актами прийому 1998 р. до фондів музею прийнято 55 писанок: 10 писанок створено у м. Луцьк (автори Т.Тищенко, Н. Денисюк, Лучинець В.), 3 – у с. Миляновичі Турійського району (автор Н. Демянчук.), 2 – у с. Мосир (автор М. Легеза), 4 – у с. Столинські Смоляри (автор Чернова С.), 2 – у с. Борове (автор Романюк Г.) Любомльського району, 2 писанки – у с. Заозерне Любешівського району (автор В. Пекалюк). 13 писанок надійшло з с. Жовтневе Іваничівського району (автор Шпиґа Р.), ще 13 писанок передані викладачами Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського Т. Пасієвич та О. Потурай. 6 писанок передано жителькою м. Луцьк Т.Харчук, але в інвентарній книзі не зазначено автора робіт та місце їх створення [2, Р7-948–1002].

У 1999 р. колекція музею поповнилася роботами викладачів Луцької дитячої художньої школи – Л. Л. Манько (7 писанок) та Л. П. Каспрук (7 писанок), вчителя-кераміста О. В. Михалуся (5 писанок), жителька м. Володимир-Волинський З. Й. Ромашук (4 писанки) та студентка Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського І. Кіць (3 писанки). Всього у 1999 р. фонди обласного музею поповнилися 30 писанками [2, Р7-1003–1032].

У 2000 р. до фондів надійшло лише 4 писанки IV конкурсу на кращу писанку О. П. Хмілевської, яка була відзначена тоді дипломом III ступеня.

Значну кількість писанок у 2001 р. було передано лучанами, учнями та студентами різних навчальних закладів міста, авторами яких були: викладач Волинського технічного університету В. Хижинський (19 од.), викладач Луцької дитячої художньої школи Л. Манько (8 од.), викладач Центру науково-технічної освіти А. Голодишина (4 од.), вчитель початкових класів ЗОШ № 18 (31 од.), керівник військового духового оркестру В. Лучинець (4 од.), студентка Волинського державного університету ім. Лесі Українки О. Хмілевська (5 од.), учениця Луцької дитячої художньої школи Борис Т. (9 од.), учениця ЗОШ № 15 К. Кримковська (3 од.). Чимало писанок цього року потрапили до фондів музею з м. Володимир-Волинський: від викладачів педагогічного училища ім. А. Кримського (О. Потурай (5 од.), Пасієвич Т. (1 од.), Білик О. (3 од.), Л. Дембровська (11 од.)), студентів коледжу (О. Бондарук (3 од.), Л. Носко (3 од.), І. Кіц (6 од.), Т. Біда (3 од.) та учня ЗОШ № 4 Ю. Мазурка (8 од.)). Були надходження також з м. Любомль (2 од.) та м. Рожище (5 од.) [2, Р7-1039–1061, 1070–1192].

Влітку 2001 р. працівники відділу етнографії ВКМ брали участь у фольклорно-етнографічній експедиції «Народи Прибужжя», організованої Волинським центром народної творчості. Досліджувались матеріальна та духовна культура сіл Любомльського та Володимир-Волинського районів. Завдяки цій експедиції фонди музею поповнилися роботами місцевих майстрів. Так, Н. Г. Гатальська привезла 2 писанки із с. Забужжя Любомльського [2, Р7 1037–1038] та 3 – з с. Селисько Володимир-Волинського району [2, Р7-1067–1069].

Ще 5 писанок потрапили до музейної колекції після експонування в музеї персональної виставки писанок майстрині Іванни Щеглюк «Магія писанки». Писанкарка люб'язно подарувала свої роботи на

згадку про цю подію [2, P7-1062–1066].

Починаючи з 2002 р., до фондів починають надходити писанки виконані учнями і викладачами Володимир-Волинської дитячої художньої школи (викладач Ірина Надюкова передала 3 своїх роботи та 2 її учениці Ю. Мазурок.). Надходження були і від студентів Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського (8 од.). Цього року інспектором Володимир-Волинського відділу освіти Н. Заклектою було передано 20 писанок невідомого автора. Нові експонати надійшли від лучан: О. Жалай (вчителя образотворчого мистецтва ЗОШ № 24), А. Голодишиної (викладача Центру науково-технічної освіти), Т. Луцій та В. Хижинського (викладачів Луцького національного технічного університету) та ін. Передані роботи й з с. Сенкевичівка Горохівського району (17 од., з них 5 шкрябанок та 12 яєць інкрустованих соломкою), з смт. Люблинець Ковельського району (4 од.), з смт. Стара Виживка Старовижівського району (6 од.). Загалом у 2002 р. колекція писанок ВКМ була поповнена 110 одиницями основного фонду [2, P7-1202–1306; 3, P7-1307–1311].

У 2003 р. надійшло 132 писанки. Частина передана жителями м. Луцьк: 4 од. – О. Жалай, 6 од. – В. Конською, 11 од. – К. Кримковською. Багато експонатів передано студентами та викладачами Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського (66 од.), з Володимир-Волинської дитячої художньої школи (2 од.), з ЗОШ № 3 (4 од.) та з Володимир-Волинського вищого професійного училища № 23 (5 од.). Щодо надходжень писанок 2003 р. з інших районів Волинської області, то їх було не багато: 2 роботи передано з с. Гороховище Любомльського району, 2 писанки – з м. Ковель та 15 з м. Нововолинськ, з них 4 писанки належать Ус Г. С. (керівник зразкового фольклорного гуртка «Живиця») та 11 – Т. А. Шуміцькій (керівнику гуртка писанкарства) [3, P7-1312–1443].

У 2003 р. фонди ВКМ поповнилися трьома писанками наукового працівника Інституту народознавства НАН України Олени Іванівни Никорак (м. Львів) та трьома писанками з м. Житомир.

У 2004 р. було передано 66 писанок. Надійшли роботи з Володимир-Волинської дитячої художньої школи (10 од.), з Володимир-Волинського педагогічного училища ім. А. Кримського (16 од.). Нові експонати потрапили від Г. Ус (7 од.), Т. Шуміцької (5 од.) та її учнів (8 од.). 10 писанок передані студентами Волинського училища культури і мистецтв [3, P7-1444–1511].

У 2005 р. писанки були передані викладачами, В. Конською (6 од.), Л. Манько (4 од.), та ученицею, Т. Борис (6 од.), Луцької дитячої художньої школи, викладачем, С. Пасюк (5 од.), та студентами (12 од.) Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І. Стравінського, студенткою Львівської академії мистецтв К. Кримковською (11 од.), Т. Шуміцькою (3 од.), Г. Ус (6 од.) з м. Нововолинськ. Багато писанок передано викладачами, В. Залуніна (11 од.), О. Білик (12 од.), Л. Дембровська (14 од.), та студентами (14 од.) Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського. Цього року в інвентарних книгах з'являються нові імена писанкарів: Н., Чуйко вчитель української мови та літератури, керівник гуртка «Народні промисли» Комарівської ЗОШ Маневецького району, О. Томчук, вчитель образотворчого мистецтва ЗОШ № 3 м. Володимир-Волинський.

Всього за інвентарними книгами у 2005 р. до фондів музею було передано 121 писанку [3, P7-1512–1644]. У 2006 р. їх було менше, всього 66. Авторами були: В. Конська (4 од.), Т. Борис (4 од.), К. Кримковська (7 од.), О. Жалай (5 од.) з м. Луцьк, Н. Чуйко (3 од.) з с. Комарово, Г. Ус (6 од.) з м. Нововолинськ. Передані й писанки студентами Волинського державного училища культури і мистецтв К. Кильницькою (3 од.), Петрівською М. (3 од.), І. Коростелкіною (4 од.), М. Грисюк (3 од.), Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського Рибак Є. (3 од.), В. Кішта (3 од.), О. Ващук (5 од.), викладачем закладу В. Залуніною (4 од.) та іншими [3, P7-1645–1709].

2007 р. фонди Волинського краєзнавчого музею поповнилися роботами викладачів, В. Залуніної (6 од.), Білик О. (7 од.), Дембравської Л. (7 од.) та студентів (39 од.) Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського, викладача І. Надюкової (4 од.) та учнів Володимир-Волинської дитячої художньої школи. У 2006 р. в одному з виставкових залів ВКМ була представлена персональна виставка творчих робіт писанкарів з м. Володимир-Волинський Оксани Білик та Лесі Дембровської «Писанки княжого граду». Пізніше одна з майстринь, О. Білик, подарувала 7 своїх робіт для музею, які збагатили колекцію писанками розписаними традиційними волинськими орнаментами.

Цього ж року доповнило, передавши роботи своїх студентів, уже існуючу колекцію Волинське обласне училище культури і мистецтв (12 писанок). Писанки створені власною рукою передають у фонди музею й учні луцьких ЗОШ № 25 Штик В. (8 пис.), ЗОШ № 14 Петрук Р. (3 пис.), також 6 писанок вчителя образотворчого мистецтва ЗОШ № 24 і 9 О. Жалай [3, P7-1711–1820].

У музейній збірці у 2007 р. з'явилися дві писанки колекціонера традиційних сорочок, дослідника ткацтва і писанкаря Олександра Опарія із с. Перехрестівка Сумської області.

Наступного року до музею були передані писанки з Луцької (9 од.) і Володимир-Волинської (12 од.) дитячої художньої школи, Володимир-Волинського педагогічного коледжу (26 од.), Нововолинської школи мистецтв (13 од.). Свої роботи передали також Н. Чуйко (5 од.), С. Логіна (6 од.), С. Костукевич (7 од.), Н. Багінська (5 од.), Т. Борис (5 од.) [3, Р7-1821–1912].

У 2009 р. всього до колекції обласного музею було передано 77 писанок. Надійшли вони від учнів Володимир-Волинської (10 од.) та Луцької (9 од.) дитячої художньої школи, викладача Нововолинської школи мистецтв М. Булюк (5 од.) та її учнів (6 од.), студентів Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І. Стравінського (11 од.), Інституту мистецтв Волинського національного університету ім. Лесі Українки (10 од.). До участі у конкурсі писанкарства, починаючи з 2009 р., долучається студія «Художній розпис» Волинського центру науково-технічної творчості учнівської молоді. Тоді були передані писанки керівника цієї студії Л. Черній та її вихованки Б. Місюк та інші [3, Р7-1913–1922, 1928–1951, 1954–1989].

У тому ж таки 2009 р. у музейному житті краю відбулася ще одна важлива подія, персональна виставка робіт майстра-писанкаря Олеси Токарської з м. Київ «Котилася писанка». Нею було подаровано 5 писанок, які відтворені за зразками з приватної колекції Вадима Мицика, зібраної на території Подніпров'я в кінці 1960-х рр. 2 писанки потрапили із с. Хімчик Косівського району Івано-Франківської області (автор Мотрук М. Л.) [3, Р7-1923–1927, 1952–1953].

Тоді ж до музею (2009 р.) були передані 3, а наступного (2010 р.) – 4 писанки писанкаря Андрія Бондарука з с. Маяки (нині с. Княгинінок) Луцького району.

2010 р. до музейної збірки писанок було передано роботи учнів (24 од.) та викладачів В. Конської, С. Діхтярук, О. Кучма (10 од.) Луцької художньої школи, учасників гуртка «Фантазія» Рожищенського будинку дитячої творчості (7 од.), керівника гуртка районного Будинку дитячої та юнацької творчості с. Камінь-Каширський Н. Горохівської (3 од.), викладача Нововолинської школи мистецтв М. Булюк (5 од.) та її учнів (10 од.). Поповнила колекцію і нова порція писанок створених викладачами (О. Білик, В. Залуніна, Л. Дембровська) та студентами Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського (22 од.) та тутешньої дитячої художньої школи (11 од.) [3, Р7-1990–2013; 4, Р7-2014–2122].

В інвентарних книгах 2011 р. вказано 22 автори, які передали свої роботи до фондів ВКМ, серед них, М. Булюк та її учні (Кінах М., Олексюк А., Кінах А.), В. Конська та її вихованці Ю. Коришко та І. Ковальчук, Н. Павлюк (діво́че прізвище Чуйко), Т. Тиводар, Л. Грицюк та ін. Цього року поповнилась музейна колекція й писанками студентів Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І. Стравінського – О. Ковальчук та М. Матюк, й Інституту мистецтв Волинського національного університету ім. Лесі Українки – І. Нікітін, Н. Присяжнюк, С. Біляновська, А. Нагорна [4, Р7-2123–2217].

Лише 7 писанок було прийнято у фонди 2012 р., а 2013 р. – 184 писанки. 38 писанок передано з Володимир-Волинського педагогічного коледжу: О. Білик (9 од.), Л. Дембровська (7 од.), Т. Пасєвич (7 од.), Ю. Пінчук (2 од.), Л. Дякова (7 од.), Р. Бабійчук (6 од.), 13 писанок з Володимир-Волинської дитячої художньої школи: М. Катєгова (4 од.), А. Назарян (3 од.), А. Мельник (6 од.), 31 – з Луцької художньої школи: Ю. Коршико (6 од.), О. Матвійчук (6 од.), С. Глушко (6 од.), А. Савчук (6 од.), С. Конкевич (5 од.), 17 – з Інституту мистецтв Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки: С. Бігдаш (4 од.), А. Нагорна (3 од.), Б. Місюк (10 од.), 20 – з Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І. Стравінського: М. Лучинець (6 од.), І Драгун. (6 од.), К. Боярчук (5 од.), С. Пасюк (3 од.). У 2013 р. для працівників краєзнавчого музею відкриваються нові імена писанкарів: Ю. Мелесик, керівник гуртка Локачинського районного будинку школяра, І. Нікітін, викладач гуртка образотворчого мистецтва та С. Шуляк викладач відділу образотворчого мистецтва Дитячої музичної школи с. Маяки Луцького району, Р. Войнович, керівник гуртка декоративно-прикладного мистецтва і Д. Федорків, керівник гуртка образотворчого мистецтва Центру науково-технічної творчості учнівської молоді, О. Лукашук, керівник студії художнього дизайну «Берегиня» Ківерцівського центру дитячої та юнацької творчості, І. Павлович, керівник гуртків Старовижівського будинку школяра [4, Р7-2218–2409].

168 одиниць основного фонду прийнято у 2014 р. Серед авторів, що передали свої роботи викладачі Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського О. Білик (4 од.), Л. Дембровська (10 од.) та студенти закладу Л. Дякова (5 од.), Р. Бабійчук (5 од.), роботи студентів Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І. Стравінського І. Драгун (8 од.), К. Боярчук (9 од.), Х. Пелін (6 од.), В. Борисюк (4 од.), учнів Луцької (15 од.) та Володимир-Волинської (4 од.) дитячої художньої школи. Цього року також були надходження писанок і від інших навчальних та мистецьких закладів, гуртків: Львівського національного університету ім. І. Франка (5 од.), Львівської академії мистецтв (4 од.), Української академії друкарства (7 од.), Інституту мистецтв ЧНУ ім. Лесі Українки (4 од.), Горохівського (3 од.), Локачинського (4 од.), Ківерцівського (7 од.), Старовижівського (5 од.) районного будинку школяра, Маяківської дитячої

музичної школи (8 од.), ЗОШ с. Комарово Маневицького району (6 од.) та ін. [4, Р7-2410–2577].

У 2014 р. до фондів Волинського краєзнавчого музею вперше потрапили роботи (5 писанок) писанкарки з м. Олександрія Кіровоградської області Ірини Михалевич. У 2017 р. її роботами фонди музею поповнилися вдруге, це колекція з 23 писанок відтворена за зразками, що увійшли до альбому «Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки» Ольги Косач (Київ, 1876 р.).

Наступного року до фондів обласного краєзнавчого музею надійшло 28 писанок виконаних вихованцями студії юних писанкарів Володимир-Волинської дитячої художньої школи, учнями Луцького НВК «Гімназія № 14» та Нововолинської ЗОШ № 6. Свої роботи передала і вчитель образотворчого мистецтва Нововолинської спеціалізованої школи № 1-колегіум М. Соложук [4, Р7-2578–2605].

2016 р. збірка поповнилася більше 100 писанками, авторами яких були викладачі та студенти Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Кримського, студенти Волинського державного училища культури і мистецтв ім. І Стравінського, учні Луцької художньої школи. Були передані роботи і різних майстрів: М. Булюк, І. Нікітич, С. Шуляк, І. Павлович, М. Соложук та інших [4, Р7-2606–2701; 5, Р7-2702–2727].

Митрополит Волинський і Луцький Ніфонт подарував для музею 26 пасхальних сувенірних яєць. А також значимим подарунком стали писанки Любові Петруші, жительки м. Детрайт, США, українки за походженням.

2017 та 2018 рр. були не винятком по кількості поповнення колекції новими експонатами. Так, 2017 р. було передано 129 писанок [5, Р7-2728–2856], у 2018 р. – 223 писанки [5, Р7-2857–3079]. Їх авторами були студенти та викладачі Володимир-Волинського педагогічного коледжу, учні Луцької художньої школи та учні загальноосвітніх шкіл м. Луцьк та області. Свої роботи передали й майстри цього виду народного мистецтва: К. Кримковська, С. Шуляк, Д. Федорків, Т. Борис, І. Павлович, Н. Павлюк, М. Соложук., а також діти, яких вони навчають писанковому розпису.

Отже, після опрацювання інвентарних книг Волинського краєзнавчого музею групи фондів «Р7», ми бачимо, що формування колекції було розпочате 1930–1932 рр. і мало кілька «етапів» її поповнення. За часів незалежності нашої держави колекція писанок почала активно поповнюватися творами цього виду народного мистецтва завдяки щорічному обласному конкурсу на кращу писанку Волині. Кілька писанок привезені із експедицій, в яких брали участь і працівники відділу етнографії та народних промислів Волині, та передані іншими небайдужими до долі розвитку волинського писанкарства людьми. Збірка музею може бути цікавою не лише дослідникам писанкарства Волині. Тут можна знайти цікаві зразки з інших регіонів України, зокрема, з Івано-Франківської, Київської, Львівської, Сумської областей, тобто географія походження писанок колекції не обмежується лише волинським краєм, а й виходить далеко за її межі.

1. *Museum inwentarzdialu etnograficznego. T VI.*

2. *Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга групи фондів «Р7». Т. II. Інв. № 451–1306.*

3. *Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга групи фондів «Р7». Т. III. Інв. № 1307–2013.*

4. *Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга групи фондів «Р7». Т. IV. Інв. № 2014–2701.*

5. *Волинський краєзнавчий музей. Інвентарна книга групи фондів «Р7». Т. V. Інв. № від 2702.*

6. *Гриб Л., Пальоха Л. Етнографічні заходи у Волинському краєзнавчому музеї. Виставкова хронологія (2000–2013 року) // Волинський музей. Історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 5. Матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 р. – Луцьк, 2014. С. 33–36.*

7. *Ковальчук Є. Музеї Волині в комплектуванні і дослідженні етнографічних матеріалів // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї. Наук. зб. Вип. 44. Матеріали Четвертої Всеукр. наук.-етнограф. конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича, 16–17 квітня 2013 р., м. Луцьк. – Луцьк, 2013. – С. 77–82.*

8. *Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею [проспект] / упоряд.: Є. Ковальчук, авт. тексту: Л. Мірошніченко-Гусак. – Луцьк, 2009. – 1 арк.*

9. *Мірошніченко-Гусак Л. Колекція писанок Волинського краєзнавчого музею // Минуле і сучасне Волині та Полісся: народне мистецтво і духовність. Зб. наук. праць. Вип. 15. Матеріали Другої Волинськ. обл. наук.-етнограф. конф., 12–13 травня 2005 р., м. Луцьк. – м. Луцьк, 2005. – С. 55–56.*

10. *Моренчук О. Формування колекції писанок у Волинському краєзнавчому музеї // Минуле і сучасне Волині та Полісся. З історії національних меншин на Волині. Наук. зб. Вип. 49. Матеріали Міжнарод. наук. істор.-краєзн. конф. «Минуле і сучасне єврейської громади на Волині», 20–21 серпня 2013 р., смт. Маневичі та Міжнарод. наук.*

конф. «Польська культура в контексті волинського тексту», 3–4 квітня 2014 р., м. Луцьк. – Луцьк, 2014. – С. 226–228.

11. Онуфрійчук М. Про витоки конкурсів писанкарства на Волині // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип 7. / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – С. 364–365.

12. Ошуркевич О. Велемовний писанковий світ // Народна трибуна, №29 (242), 17 квітня 1993 року. – С. 3.

13. Писанки другої половини XX – початку XXI століть. Збірка Волинського краєзнавчого музею: каталог / вступ. ст. О. Моренчук; упоряд.: Л. Мірошниченко-Гусак, О. Моренчук, Т. Хомова. – Луцьк: Терези, 2014. – 80 с.:іл. – (Колекція Волинського краєзнавчого музею, вип. 11).

14. Романюк О. Холмські писанки на Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся: народна культура – шлях до себе. Зб. наук. праць. Вип. 11. Матеріали Волинськ. обл. наук.-етнограф. конф. 10–11 квітня 2003 р., м. Луцьк. – Луцьк, 2003. – С. 111.

РОЗДІЛ 3. МУЗЕЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ, ВИВЧЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Олександр БУЛИГА (Рівне)

ВИДАННЯ ДРУКАРНІ ПОЧАЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ В КОЛЕКЦІЇ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Більше як тисячоліття жителі сучасної України знаходяться під впливом ідей християнства, на основі яких формувались відповідні церковні об'єднання. Їхнє життя, у цей період, проходило паралельно з діяльністю інших інституцій суспільства, збагачуючи та доповнюючи взаємне функціонування. Саме тому минуле християнських церков є частиною нашої історії та об'єктом наукового дослідження.

Духовний, філософський, історичний, культурологічний, мистецький спадок, що залишили послідовники вчення Ісуса Христа є вагомим підґрунтям для розуміння та аналізу нашої минувшини, справ наших предків, ментальність яких формувалась під впливом ідей християнства. Церква, являючись невід'ємною частиною суспільства, нерідко, брала на себе ті функції, виконання яких сьогодні є звичною прерогативою держави. Це стосується періоду середньовіччя та нового часу, коли за стінами монастирів, скитів та братств розвивалась освітня та видавнича справи, творились національні набутки та святині.

Те, що залишилось з минулих часів і вдалось зберегти, його вартість сьогодні важко переоцінити. Це рукописні праці, літописні зводи, стародруки, твори живопису, скульптури, ювелірні речі тощо. Сьогодні чисельні скарби християнської культури знаходяться у музеях, бібліотеках, приватних колекціях і являються свідками суспільного поступу та безцінним джерелом історичного розвитку. Волинська земля була причетною до творення цих визначних пам'яток християнської культури, тому не випадково саме тут, зокрема на Рівненщині, зберігається значна їх частина.

Чільне місце посеред фондової збірки Рівненського краєзнавчого музею (РОКМ) належить історико-церковній колекції, у якій, зокрема, представлено різноманітну друковану продукцію, що видавалась в Острозі, Дермані, Львові, Києві, Москві, Варшаві та інших містах і містечках Європи від кінця XVI ст.

Найбільшу кількість друкованих матеріалів церковного походження становлять друки Почаївського Свято-Успенського монастиря. Друкарня цієї чернечої обителі розпочала свою роботу на початку тридцятих років XVIII ст. У той час монастир перебував у юрисдикції Унійної Церкви (з 1712 року), його господарями були ченці Чину Святого Василя Великого.

Згідно привілею короля Августа II від 18 жовтня 1732 року, Почаївський монастир отримав право на відновлення друкарні і видавництво книг «*dialectem Ruskim, Polskim y Latinskim*» [5, арк.1]. «Право на відновлення» можна пояснити тим, що ще у 1618 році у Почаївській обителі була видрукувана книга «Зерцало Богословія» мандрівним друкарем Кирилом Транквіліоном Ставровецьким. Саме цей факт, найімовірніше, спричинив відповідне формулювання у королівському привілеї.

За час існування друкарні (до 1918 року) у монастирі побачила світ велика кількість друків, переважну більшість яких становить літургійна література, збірки проповідей, релігійних пісень та молитов. Необхідно відзначити, що у цей період монастир змінив свою конфесійну приналежність. 1831 року Почаївська обитель повертається у лоно православ'я [4, с.206].

Найбільш активно почаївська друкарня працювала у василіанську добу свого існування. Це підтверджують і друки музейної збірки. Сорок п'ять книг, що зберігаються у РОКМ були надруковані уніатами і лише шістьнадцять православними. Тому проблематика публікації обумовлена почаївською друкарською історико-культурною спадщиною, що зберігається в музейній збірці Рівненського обласного краєзнавчого музею та інших зібраннях і спрямована на вивчення, збереження та популяризацію монастирського друкарського надбання.

Посеред унійних видань необхідно виділити «Служебник» (має два титули, один з них позначений 1734, другий – 1735 роком). У музеї зберігається два екземпляри цього видання 1734 року [9]. «Служебник» содержащ в собі по чину святия восточния церкви літургію иже в святых отца нашего Іоанна Златоустого и прочая і іерейская служенія...» є першою книгою стаціонарної монастирської друкарні. Окремі дрібні друки видавались у Почаєві ще на початку тридцятих років XVIII ст. Це проskomідійний листок, пісні на честь ігумена Йова Желіза та пастирські послання Луцького єпископа Феодосія Лубенецького-Рудницького [6, 463]. Саме з посвятою Рудницькому, який до 1730 року був настоятелем Почаївського монастиря, а перед тим ректором Гошанської школи, було видано «Служебник» 1734 року. Обумовлено

це тим, що саме єпископ Феодосій, разом з своїм наступником на посаді ігумена Почаївського монастиря, домоглися права відкриття друкарні.

Почаївські василіанські друки, із збірки РОКМ, у переважній більшості – це богослужбові видання, надруковані церковно-слов'янською мовою. Проте у монастирській друкарні виходили й україномовні книги «славенским руским языком», «щоб вигідніше було з них свойственным языком руським народ научати» [1, 55]. В музеї зберігається два таких видання «Народовещание или слово к народу кафалическому» (1768) [10] та «Науки парохіальныя» (1792) [11]. «Народовещание...» крім вказаного року видавалось ще тричі (1756, 1765, 1778). Цей твір є помітним явищем української літератури і належить до числа ораторської та повчальної прози. Видання 1768 року готував до друку почаївський ієромонах Анатолій Водзінський. Україномовні видання почаївської друкарні вирізняє те, що на відміну від інших творів тогочасних друкарень на теренах України, вони виходили українською літературною мовою. У збірці РОКМ немає жодного польсько та латиномовного видання Почаївської друкарні, що може свідчить про незначний попит відповідних книг у Волинському регіоні.

Почаївські друки унійного періоду відзначаються високим рівнем поліграфічного виконання. Вони прикрашені гравюрами відомих митців того часу Йосипа та Адама Гочемських, Федора Стрільбицького, Івана Филиповича, Федора Охримовського та інших відомих граверів [16, 101]. Помітним є досягнення почаївських майстрів у декоративному оздобленні. Їх заставки, кінцівки та художні ініціали належать до найкращих надбань українського книжкового мистецтва XVIII ст. [3, 248]. «Наприкінці XVIII ст., – зазначає Г. Логвин, – в оздобленні почаївських друків певне місце посідають офорти. Деякі з них виникли під впливом офортів Рембранта та його послідовників» [7, 110]. Таким прикладом високого мистецького рівня є зокрема книги з фондової збірки РОКМ: «Служебник» (1791) [12], «Трефалогіон» (1777) [13], «Апостол» (1783) [14], «Євангеліє» (1780) [15].

Книги нашої музейної колекції, що виходили у Почаївській друкарні після 1831 року, кількісно та якісно поступаються своїм попередникам. Усі вони (16 одиниць зберігання) являються богослужбовими виданнями. Таке, здавалось би, нелогічне співвідношення – збереження більшості давніх книг, ще раз підтверджує той факт, що монастирська друкарня найбільш плідно працювала у період юрисдикційної приналежності Унійній Церкві.

Посеред почаївських друків православної доби необхідно відзначити майже повну музейну колекцію часопису «Волинския Епархіальныя Ведомости», що спочатку виходив в Кременці, пізніше в Почаєві та Житомирі. На його сторінках друкувалась значна частина історичних досліджень та розвідок, документальних матеріалів, присвячених минувшині Почаївського монастиря. Їх авторами були священники, ченці, студенти духовних навчальних закладів, миряни. Серед цих досліджень необхідно відзначити ті, що були присвячені питанню функціонування монастирської друкарні [8].

Посеред дрібних православних друків церковно-історичної колекції РОКМ, що побачили світ у монастирі у кінці XIX на початку XX ст. є окремі номери «Почаевского листка», «Бесплатное приложение к Почаевскому листку» та листівки політичної організації «Союзъ Русскаго Народа» осередок якого знаходився у Почаївській лаврі. Переважна більшість почаївських друків потрапила до музею в результаті експедицій по храмах Рівненщини у сімдесяті – вісімдесяті роки XX ст., частина була закуплена або подарована, окремі екземпляри передані службою безпеки СРСР.

Безумовно, продукція почаївської монастирської друкарні, що зберігається в РОКМ, лише в певній мірі відображає розвиток книгодрукування Свято-Успенської лаври, ілюструючи зв'язок цього християнського центру з частиною Волинського регіону. Почаївські друки підтверджують, що Рівненщина – її християнські громади, окремі особи здобували духовний харч, який створювався на Горі Почаївській. Конфесійні рамки не стали перешкодою у тому, що богослужбова література видрукувана в унійну добу і в майбутньому використовувалась у православних храмах.

Сьогодні, окрім РОКМ, почаївські друки зберігаються у багатьох інших зібраннях. Найбільша у світі збірка кириличних друків, що походять з Почаївського монастиря оо. Василіан зберігається у фондах Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (понад 1370 примірники – 162 видання). Значно скромнішими є інші колекції. Зокрема, фондова колекція музею книги Державного історико-культурного заповідника м. Острог нараховує 102 почаївські стародруки, Музею книги і друкарства України 61, збірка Національної історичної бібліотеки України нараховує 47 екземплярів. Також окремі примірники, що побачили світ у XVIII-початку XX ст. є надбанням інших музейних та бібліотечних зібрань [2].

Доробки почаївської монастирської друкарні активно використовуються у музеях України на виставках та в постійнодіючій експозиції. Частина з них, у зв'язку застосуванням та умовами зберігання,

потребують реставрації, окремі екземпляри, збереженість яких є неповною, визначення точного датування. У зберігачів почаївської друкарської спадщини є достатньо проблем, проте цінність створеного на протязі століть, зобов'язує донести до прийдешніх поколінь твори які є мистецькими та історичними пам'ятками. Однозначно можна стверджувати, що колекція почаївських видань у збірці РОКМ, а також в інших зібраннях, поза усіляким сумнівом, є безцінним скарбом нашої минувшини. Почаївські друки, звичайно, ще будуть поповнювати нові надходження, використовуватись дослідниками і займуть гідне місце в музейних експозиціях.

1. Антонович С. Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври. – Крем'янець на Волині, 1938. – 67 с.

2. Заболотна Н. В. Побутування почаївських кирилических стародруків на Волині XVIII – початку XIX ст. за пограничними записами (на матеріалах фондів Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського) // Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології. – Рівне, 2010. – Вип. 9. – С. 22-27; Почаївські стародруки в фондах НБУВ : електронний каталог / каталогізація та бібліографічний опис стародруків – Н. В. Заболотна (к. філол. н.), підготовка онлайн-публікації електронного каталогу – К. В. Лобузін (к. техн. н.) // НБУВ [електронний ресурс]. – Київ, 2008 // www.nbuv.gov.ua/divisions/vsd/pochaiv/es.html; Завгородня Г. А. Організація і огляд колекції слов'янських книг кирилического друку в Державній історичній бібліотеці України // Роль бібліотек монастирів, соборів та інших установ у розвитку культури України: Тези наук. конф. – Київ, 1993. – С. 63-65; Булига О. Друкарня Почаївського Свято-Успенського монастиря. Аналіз видань із збірки Рівненського краєзнавчого музею // Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи. Наук. зб. – Рівне, 2000. – С. 50-54; Костюк С. Стародруки Свято-Успенської Почаївської лаври у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї // Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології. – Рівне, 2010. – Вип. 9. – С. 35-37; Киреева Г. В. Євангелія Почаевської типографії в зібранні Національного художественного музею Республіки Беларусь // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі. – Мінск, 2006. – Вип. 8. – С. 92-96; Литовченко А. Гравюри Почаївської друкарні з бібліотеки Київського Церковно-археологічного музею в збірці Національного музею історії України // Могиланські читання 2002. – К., 2003. – С. 288-293; Огнева О. Златогорський О. З історії друкованої Біблії України другої половини XVIII ст. // Сакральне мистецтво Волині. Матеріали 9-ої міжнар. наук. конф. – Луцьк, 2002. – С. 117-118; Позіховська С. Стародруки Речі Посполитої XVII-XVIII ст. у зібранні Музею книги та друкарства м. Острога // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї: наук. зб. Матеріали XVI Волинської наук. істор.-краєз. конф., присвяченої 65-річчю Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олени Пчілки. – Луцьк, 2005. – С. 33-34.

3. Запаско Я. Мистецтво книги. – Львів, 1971. – 311 с.

4. Іларіон Митрополит Фортеця Православ'я на Волині Свята Почаївська Лавра. – Вінніпег, 1961. – 398 с.

5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 231. – № 236. – 1 арк. (Грамота Августа II короля польського Почаевському монастирю на возобновление типографии и право издания книг, оригинал, 1732).

6. Ісаєвич Я. Василянські друкарні: Унів і Почаїв // На службі Кліо. Збірник наукових праць. – Київ-Нью-Йорк-Торонто-Париж-Львів, 2000. – С. 460-468.

7. Логвин Г. Н. З глибин. Гравюра українських стародруків XVI-XVIII ст. – Київ, 1990. – 408 с., 516 іл.

8. Предметный указатель содержания неофициальной части Волынских Епархиальных Ведомостей, за первые двадцать лет их существования: Сентябрь 1867 – Август 1887. – Почаевская Успенская Лавра. – 256 с.; Указатель статей, помещенных в неофициальной части Волынских епархиальных ведомостей за второе двадцатилетие их существования (с сентября 1887 по декабрь 1907 года включительно). – Почаев, 1909. – 207 с.; Барановский С. Краткія историческія сведения о бывших на Волыни православных типографиях // ВЕВ, 1877. – Ч. Н. – № 18. – С. 783-784.; Оситов С. Почаевская типография до начала XVIII века // ВЕВ, 1907. – Ч. Н. – № 25-29. – С. 737-857; Почаевская типография и братство Львовское въ XVIII веке // ВЕВ, 1909. – Ч. Н. – № 35-39. – С. 726-810.

9. РКМ VIII Д 2485; VIII Д 2129.

10. РКМ VIII Д 3270.

11. РКМ VIII Д 1710.

12. РКМ VIII Д 2488.

13. РКМ VIII Д 3158.

14. РКМ VIII Д 3311.

15. РКМ VIII Д 1664; VIII Д 1668; VIII Д 1822.

16. Ричков П. А., Луц В. Д. Почаївська Свято-Успенська лавра. – Київ, 2000. – 136 с.

ЛІТОГРАФІЇ Н. ОРДИ З ФОНДІВ НІАЗ «КАМ'ЯНЕЦЬ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВОЛИНІ

Цінними іконографічними джерелами другої половини 19 ст. стали акварелі, малюнки та літографії Наполеона Орди (1807–1883). У своїх творах митець документально зафіксував архітектуру другої половини 19 ст., а саме об'єкти палацового, оборонного зодчества, культові споруди, садово-паркові комплекси більшість з яких на сьогодні втрачено [2, 3].

Дослідниця творчості Н. Орди, кандидат архітектури, доцент Березіна І. В., виокремила ряд напрямків, в яких можуть бути використані його мистецькі роботи. Серед них історико-архітектурна наука, в якій художні роботи розглядаються для відтворення автентичного вигляду пам'яток на певний історичний період, як інформація про втрачені пам'ятки, для складання та повної інформації про архітектурні об'єкти з метою популяризації українського зодчества тощо. У пам'яткоохоронній та реставраційній практиці роботи Н. Орди використовують як цінний іконографічний матеріал для проведення реставрації та реконструкції об'єктів, отримання інформації про стилістичні нашарування архітектурного об'єкта, створення графічних реконструкцій втрачених пам'яток архітектури тощо [3, 82–89].

Звертає увагу на художню спадщину Н. Орди, як на цінне іконографічне джерело кандидат архітектури, мистецтвознавець, діяч у сфері охорони культурної спадщини Вечерський В. В. У монографії «Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України», науковець до історико-архітектурного опису втраченої пам'ятки додає іконографічний матеріал, який також включає рисунки та літографії Наполеона Орди [4].

У поданій статі розглянемо творчий доробок Н. Орди як джерело вивчення архітектурної спадщини Волині.

У 1831 р. Н. Орда розпочав художньо-архітектурні дослідницькі подорожі по території європейських держав, у 1870-і рр. продовжив мандрувати Правобережною Україною, фіксуючи пам'ятки архітектурного та ландшафтно-паркового мистецтва. Результатами цих подорожей стали видані альбоми історичних місць королівства Познанського та Західної Пруссії, видів губерній Гродненської, Віленської, Мінської, Ковенської, Волинської, Подільської, Київської, Вітебської, Могилівської, Галичини, альбоми гравюр тощо [2, 18–19]. Подорожуючи у 1862–1874-х роках найбільше художника зацікавила Волинська губернія, ним було створено близько 200 рисунків із зображенням переважно маєткової архітектури, а також волинських міст, містечок і сіл [1].

У фондах Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» (далі НІАЗ «Кам'янець») зберігається колекція літографій Наполеона Орди, яка нараховує 123 роботи і є однією з найповніших серед фондів музейних, архівних установ та бібліотек України, Польщі, Росії, Білорусі, Литви, де зберігаються твори Н. Орди [10]. Літографії класифікуються щодо географічного розташування за губерніями – Подільська (20), Київська (20), Волинська (26), Гродненська (13), Мінська (7), Ковенська (13), Віленська (14), Вітебська (5), Могилівська (4), Бесарабські степи (1) [11, 9].

Волинська губернія у фондах НІАЗ «Кам'янець» представлена 26 літографіями. Роботи мають розміри 45,0*30,0 см, малюнки виконано в пастельних сіро-коричневих кольорах, нижче яких підписи польською мовою, що в перекладі зазначають: малюнок з натури Наполеона Орди, літографовано в літографії М. Фаянса в Варшаві, назва населеного пункту, зазначена губернія Волинська, а також польською та французькою мовами подано історико-архівні відомості.

Подаємо короткий опис наявних у фондах НІАЗ «Кам'янець» літографій Н. Орди по Волинській губернії з характеристикою сучасного стану об'єктів.

Почаїв (губ. Волинська), «Почаїв належав від 1602 року Андрію Фурлею, каштеляну белзькому. На місці старої каплиці, на високій горі оточеній лісом, Теодор і його дружина Ева Домашевські звели чудову святиню. Миколай Потоцький, староста канівський, збільшив й прикрасив її, і тут життя своє скінчив» [12].

На сьогодні святиня, що була побудована на кошти Теодора та Єви Домашевських не збережена, вона була знесена під час будівництва Успенського собору в XVIII ст.

Заслав (губ. Волинська), «Оборонний замок над Горинню заклав у 1456 році Юрій Васильович, з княжат Острозьких і Заславських. Зараз власність князя Романа Сангушка» [13]. У даний час пам'ятка Палац князів Сангушків знаходиться у руїнах.

Вишнівець над Горинню (губ. Волинська), (рис.1) «Оборонний замок закладений Дмитром Корибутом біля 1395 року. Вишнівець належав з 1513 року князям Чарторийським, повернувся до князів

Рис.1. Літографія Н.Орди. Вишнівець над Горинню (губ.Волинська).

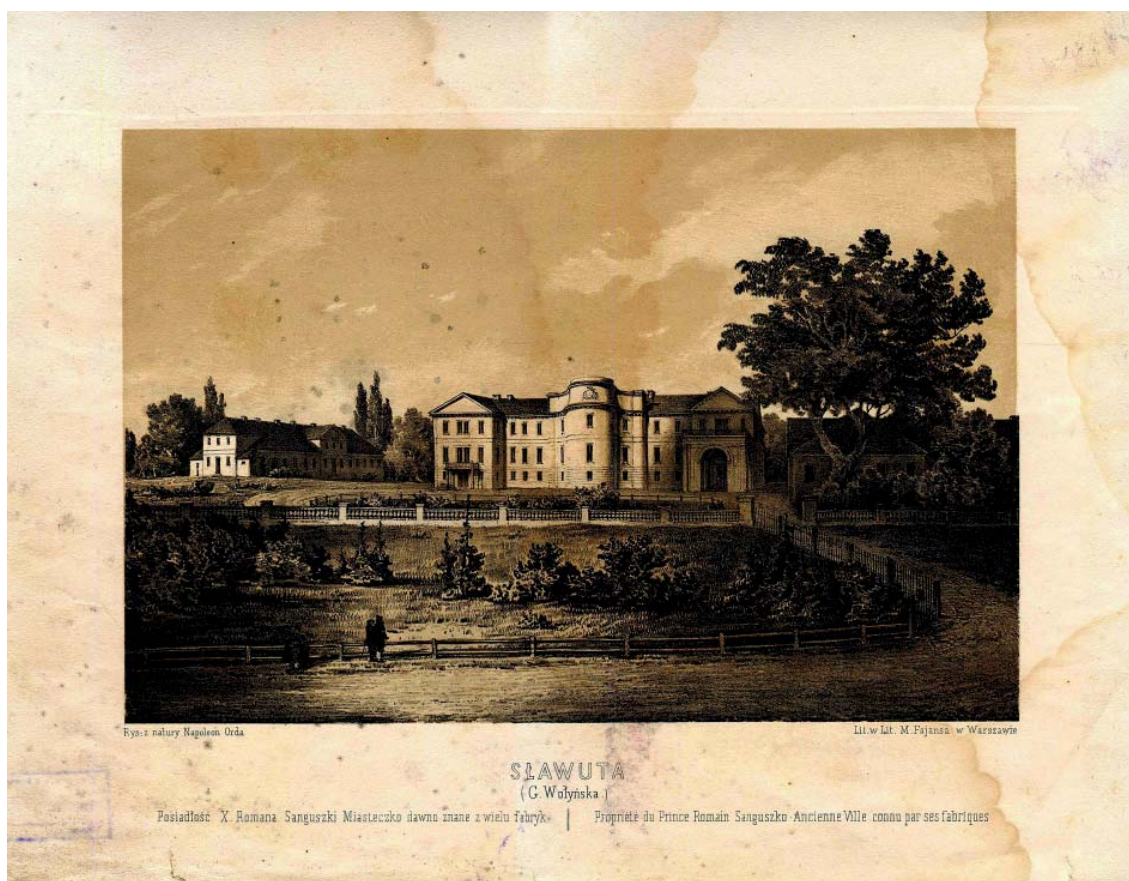

Рис.2. Літографія Н.Орди. Славута (губ.Волинська).

Вишнівецьких 1610 року. Новий палац заклав на давніх руїнах князь Єремія, а завершив король Михайло Корибут 1720 року. Вишнівець належить графові Володимиру де Броель Плятеру» [14]. Вишнівецький палац на сьогодні є пам'яткою Національного значення, та використовується як виставково-експозиційний об'єкт Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Острог (губ. Волинська), «Руїни оборонного замку, закладеного Федьком з Несвіжу, що княжив в Острозі в 1221 році. Руїна датована 1325 роком» [15]. На базі Острозького замку у 1981 р. був створений Державний історико-культурний заповідник міста Острога.

Острог (губ. Волинська), «Руїни костюлу і монастиря єзуїтів, заснованого Анною Алоїзою Ходкевич, княжною Острозькою; тут поховала останки чоловіка Яна Ходкевича, перенесені з Хотина 1624 року» [16]. Після скасування ордену Єзуїтів у 1773 р. В колегіумі розмістилися монастир Василян, консисторія, семінарія. Після пожеж 1809 та 1821 років комплекс не відновлювали, він поступово руйнувався і в 1875 р. був розібраний на будівельний матеріал, з якого споруджено Острозьку чоловічу гімназію (1876 р.) [6].

Кременець (губ. Волинська), «Кременець наданий Юрію Наримунтовичу Гедиміном в 1320 році. Замок на високій горі відомий в історії від 1240 року. Відновлений королевою Боною в 1536 році. Костел католицький новозведений на зібрані кошти» [17]. До наших днів замок зберіг двохярусну Надбрамну вежу з аркою, бічні оборонні мури, частково палац і вежу над ним. Костел збережений, на сьогодні костел святого Станіслава.

Антоніни (губ. Волинська), «Палац графині Марії з князівського роду Сангушків, дружини Альфреда Потоцького» [18]. До сьогодні палац не зберігся. На території парку можна побачити лише деякі корпуси, паркан, браму, гараж, возівню, флігелі, кінний манеж.

Славута (губ. Волинська), «Власність князя Романа Сангушка. Містечко здавна відоме багатьма фабриками» [19]. Палац князів Сангушків на сьогодні втрачений (рис. 2).

Луцьк над ріками Стиром і Глушцем (губ. Волинська), (рис. 3) «Дерев'яний замок зведений на острові Володимиром, Великим князем Київським, біля 1000 року. Потім вимурований Великим князем Любартом 1325 року. Тут Великий князь Вітольд приймав монархів сім тижнів. Костел кафедральний закладений Великим князем Вітольдом 1425 року, потім вимурований з тесаного каменю 1640 року біскупом Павлом Волуцьким. Тут була резиденція луцьких біскупів до 1845 року» [20]. На сьогодні це пам'ятка архітектури національного значення – Луцький замок, що використовується як виставково-експозиційний об'єкт.

Городище (губ. Волинська), «Костел отців кармелітів. Давня власність родини Єрліч» [21]. За часів радянської влади храм був закритий та використовувався різними установами. Відродження та реставрація монастиря відбулась уже за незалежної України на сьогодні тут знаходиться Свято-Різдво Богородичний Городищенський чоловічий монастир.

Корець (губ. Волинська), «Місто засноване Бутовом Ольгердовичем. Його син Борис був убитий у Ворсклі в 1399 р. Замок побудований Якимом Богушовичем, князем Корецьким» [22]. Корецький замок є визначною пам'яткою архітектури в Україні. На сьогодні з колишнього замкового комплексу залишилися лише руїни.

Дубровиця над Горинню (губ. Волинська), «Містечко, колись столиця удільного князівства в XII ст. В 1558 році власність князя Семена Ольшанського. Переходячи по спадковості, обширний маєток дістався графу Плятеру в 1775 році. Тут був костел отців піарів зі знаменними в околиці школами» [23]. На сьогодні пам'ятка збережена та використовується як костел Іоанна Хрестителя (рис. 4).

Олика (губ. Волинська), «Колишня власність Кишко. Пізніше Олика перейшла до Радзивіллів. Миколай «Чорний» отримав титул князя від імператора Карла V в 1589 році. Першим ординатом на Олиці став князь Станіслав, великий маршалок литовський, в 1589 році. Козаки знищили місто 1648 року. Укріплений замок закладено 1564 року. Костел Св. Трійці збудував князь Альбрехт Станіслав Радзивіл, великий канцлер литовський, в 1635 році» [24]. З середини 1950-х років руїни палацу були перебудовані під Волинську психіатричну лікарню, яка існує тут і донині [7].

Ридомль (губ. Волинська), «Регіна з Гощі, княжна Соломерецька, подарувала 1637 року маєток і давній родинний замок князю Миколою Чарторийському і його дружині Ізабелі, сестрі князя Самійла Корецького. Зараз власність графа Олександра Ржищевського» [25]. Кам'яний замок, що знаходився у селі Ридомль до сьогодні не зберігся.

Дубно над рікою Іквою (губ. Волинська), «Власність Данила Ігоровича у 1099 році. Ягайло надає привілеєм у 1386 році Федорові, князю з Острога. Далі Дубно належить князю Янушу Сангушці, великому маршалку литовському, що дарував місто з 70 селами Станіславу Любомирському. Давній замок укріпив князь Костянтин Острозький» [26]. Пам'ятка збережена. Саме на основі Дубенського замку у червні 1993 року постановою Кабінету Міністрів України створено Державний історико-культурний заповідник

Рис.3. Літографія Н.Орди. Луцьк над ріками Стиром і Глушцем (губ. Волинська).

Рис.4. Літографія Н.Орди. Дубровиця над Горинню (губ. Волинська).

м. Дубно. На сьогодні Дубенський замок використовується під музей [8].

Звягель, Новград Волинський (губ. Волинська), «Колись власність Великих князів Литовських, пізніше в XV ст., княжат Звягельських. Олександр Ягелончик подарував князю Костянтину Острозькому. Замок знищений в 1648 році Зигмунтом Пжиємським під час міського повстання. Останнім часом Звягельське князівство належало частині родини графів Потоцьких» [27]. На сьогодні, з колишнього міста Звягель збереглися лише стіни та фундамент фортеці. За часів незалежної України були проведені реставраційні роботи в фортеці, надбудовано вежу та поставлено дзвін [9].

Межиріч Корецький (губ. Волинська), «Знаменитий палац родини графів Стецьких» [28]. На даний час приміщення палацу в аварійному стані, та підпорядковуються спецшколі-інтернату села Великі Межирічі, Корецького району, Рівненської області.

Плоска (губ. Волинська), «Маєток князя Євстахія Четвертинського» [29]. Палац до наших днів не зберігся.

Губків (губ. Волинська), «Руїни оборонного замку над рікою Случчю, що належав родині Семашків, на останніх кордонах з татарськими загонами, зараз власність графів Понінських» [30]. На сьогодні замок також перебуває в руїнах.

Рівне (губ. Волинська), «Давне містечко над рікою Устя. Замок збудований Конецпольським в XVI ст., зараз власність князя Любомирського» [31]. Палац Любомирських у місті Рівне втрачений.

Клевани над рікою Стублою (губ. Волинська), «Будівництво старого оборонного замку розпочав Михайло Чарторийський в 1475 році, а завершив його син Федір» [32]. Клеванський замок представляє собою залишки оборонної споруди зі збереженими віадуком, двома кам'яними вежами та корпусами колишнього духовного училища [5].

Олексинець (губ. Волинська), «Олександра, донька князя Вишнівецького, внесла той маєток в дім чоловіка князя Чарторийського біля 1570 року. Оборонний замочок збудований для захисту від татарських нападів. В кінці XVIII ст. Олексинець належав князю Юзефу Чарторийському, останньому нащадку князів Корецьких. Далі перейшов до родини Ржищевських і зараз є власністю графа Олександра Ржищевського» [33]. Від замку залишилися лише вали-укріплення.

Тайкури (губ. Волинська), «Руїни замку, спорудженого в XV ст. княжатами Вишнівецькими, зараз володіння графа Олександра Ілінського» [34]. Руїни замку збереглися і до сьогодні.

Новомалин (губ. Волинська), «Володіння Оскара Сосновського, видатного скульптора» [35]. Сьогодні від Новомалинського замку залишилися лише руїни.

Берестечко (губ. Волинська), «Місце битви короля Яна Каземира з Богданом Хмельницьким 28 червня 1651 року, в якій загинуло 30000 татарів і козаків. У центрі надгробний пам'ятник Олександра князя Пронського каштеляна Троцького. В даленні пам'ятник 5000 дівчатам замучених татарами» [36]. Пам'ятник «Мурований стовп» у Берестечку на сьогодні збережений.

Каролін над Пінським (губ. Волинська), «Руїни замку князів Вишнівецьких. Був зруйнований в 1709 р. під час війни Петра Великого проти Карла XII» [37]. На сьогодні від замку в Пінську (Білорусія) залишився лише підземний хід.

Аналізуючи літографії Наполеона Орди на прикладі Волинської губернії з сучасним станом зафіксованих об'єктів, можна зробити висновок, що частина пам'яток не збережена, більшість перебудована або знаходиться в руїнах, лише окремі об'єкти дійшли до нашого часу в автентичному стані. Тому фондова збірка Заповідника може розглядатися як одне з іконографічних джерел з вивчення історичних, архітектурних аспектів поруйнованої та втраченої історико-культурної спадщини Волині, та складає значну допомогу в пам'яткоохоронній та реставраційній діяльності тощо.

Для ознайомлення з літографіями митця, Заповідником у 2014 та 2017 роках видано два альбоми літографій Наполеона Орди: «Колекція літографій з фондів Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець». Випуск 1. Подільська губернія» (20 літографій), та «Колекція літографій з фондів Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» Випуск 2. Волинська губернія» (24 літографії).

Поверхневий аналіз творів Н. Орди та сучасний стан об'єктів спонукає для подальших досліджень запропонованої теми із залученням фахівців у сфері відродження втраченої історико-архітектурної спадщини міст та містечок Волині.

2. Березіна І. В. Старожитнє зодчество України у творчості Наполеона Орди / І. В. Березіна. – Вісник ХДАДМ. №1, 2007.
3. Березіна І. В. Архітектурна спадщина України у творчості Наполеона Орди: іконографія та принципи використання: монографія / І. В. Березіна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 152 с.
4. Вечерський В. В. «Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України» / В. В. Вечерський. – К.: НДІТІАМ, 2002. – 600 С. (Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури й містобудування; Головне управління містобудування і архітектури Київської міськдержадміністрації).
5. Клеванський замок// uk.wikipedia.org [Електронний ресурс]: Матеріал з Вікіпедії–вільної енциклопедії. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Клеванський_замок
6. Колегіум Єзуїтів (Острозький)// uk.wikipedia.org [Електронний ресурс]: Матеріал з Вікіпедії–вільної енциклопедії. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Колегіум_Єзуїтів_\(Острозький\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Колегіум_Єзуїтів_(Острозький))
7. Олицький замок// uk.wikipedia.org [Електронний ресурс]: Матеріал з Вікіпедії–вільної енциклопедії. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Олицький_замок.
8. Прадавнє місто над Іквою [Електронний ресурс]: Матеріал з Перше екскурсійне бюро. - Режим доступу: <http://www.primetour.ua/uk/company/articles/Pradavne-misto-nad-Ikvoiu.html>.
9. Придубайло О. Звягельська фортеця / О.Придубайло // Мальовничі куточки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/zhytomyrska-oblast/zvyagelska-fortetsya>
10. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Науковий архів, Фондові зібрання Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець» [О. Вільчинська], 2017.
11. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Науковий архів, Актуальні питання збереження, використання та популяризації музейних колекцій в Національному історико-архітектурному заповіднику «Кам'янець» / [О.Вільчинська]. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 20 с.
12. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 769. Літографія Почаїв. Губ. Волинська.
13. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 771. Літографія Заслав. Губ. Волинська.
14. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 772. Літографія Вишнівець над Горинню. Губ. Волинська.
15. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 780. Літографія Острозький. Губ. Волинська.
16. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 784. Літографія Острозький. Губ. Волинська.
17. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 781. Літографія Кременець. Губ. Волинська.
18. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 785. Літографія Антоніни. Губ. Волинська.
19. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 787. Літографія Славути. Губ. Волинська.
20. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 790. Літографія Луцьк над ріками Стиром і Глушцем. Губ. Волинська.
21. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 794. Літографія Городище. Губ. Волинська.
22. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1028. Літографія Корець. Губ. Волинська
23. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1029. Літографія Дубровиця над Горинню. Губ. Волинська.
24. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1031. Літографія Олика. Губ. Волинська.
25. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1032. Літографія Ридомль. Губ. Волинська.
26. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1034. Літографія Дубно над рікою Іквою. Губ. Волинська.
27. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1037. Літографія Звягель, Новград Волинський. Губ. Волинська.
28. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1045. Літографія Межиріч Корецький. Губ. Волинська.
29. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1062. Літографія Плоска. Губ. Волинська.
30. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1077. Літографія Губків. Губ. Волинська.
31. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1090. Літографія Рівне. Губ. Волинська.
32. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1092. Літографія Клевань над рікою Стублою. Губ. Волинська.
33. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1097. Літографія Олексинець. Губ. Волинська. Губ. Волинська.
34. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1098. Літографія Тайкури. Губ. Волинська.
35. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 2007. Літографія Новомалин. Губ. Волинська.
36. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 782. Літографія Берестечко. Губ. Волинська.
37. Фонди НІАЗ «Кам'янець», Іконографічні матеріали, інв. № 1075. Літографія Каролін над Пінським. Губ. Волинська.

ЗНАХІДКА ФРАГМЕНТІВ ДО СУМКИ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В м. ЛУЦЬКУ

Більш як тисячолітнє минуле Луцька продовжує дивувати любителів історії нашого краю все новими знахідками, які, на жаль, не завжди вдається відразу визначити щодо призначення та хронологічних показників. Зокрема, з 2016 року в фондах Волинського краєзнавчого музею зберігаються кілька дрібних предметів бронзової металопластики, передані автором цього матеріалу [13]. Вони, як випадкова знахідка в старовинній частині Луцька, ще тоді були ідентифіковані як фрагменти сумки доби середньовіччя. З різних причин результати щодо дослідження знахідки не були по належному введені у науковий обіг. У той же час, виявлені фрагменти все ж варті поглибленого вивчення та належного оприлюднення. Адже проведені додаткові пошуки та співставлення з відомими аналогами засвідчують, що подібні накладки, як складові сумки, можуть бути датовані кінцем XIV – першою половиною XV століття (додаток 1). Тому є всі підстави опублікувати матеріали про цю знахідку саме в рік 590-ї річниці проведення в Луцьку з'їзду європейських володарів.

За відомими автору публікаціями, в такій сукупності фрагменти згаданого типу сумки на Волині виявлені вперше. Відомою є лише згадка про випадкову знахідку одного такого металевих фрагменту, ідентифікованого як оздоба, у м. Володимир-Волинському [12, 183]. Тут варто зазначити, що найбільш детально металева атрибутика з таких сумок вже досліджена науковцями з Прибалтики та Білорусі. Зокрема, на підставі їх фрагментів з шкіри та металу, викопаних археологами з середньовічних поховань у населених пунктах Августінішки в Латвії та Копиль у Білорусі, вдалося реконструювати кілька таких сумок. Відомими є також дослідження одного такого фрагмента сумки, як археологічної знахідки, виявленого в 2010 році біля літописного Звенигорода в Пустомитівському районі на Львівщині [2, 281]. Разом з тим, незважаючи на різноманітність форм та конфігурації металевих фрагментів, що належали сумкам, є можливість на підставі аналогів реконструювати вигляд і складові тих, що були виявлені на території Волині. Зокрема, відомо, що виготовлялися вони зі шкіри й мали майже прямокутну форму. Приблизно такою її відобразили в атрибутиці одягу жителя Литви ще в першій чверті XVII століття [8, 96]. Оформлення сумки, принцип її закриття та кріплення на поясі користувача мало кілька варіантів, відомих з наукової реконструкції. Зокрема, крій сумки знайдений у с. Августінішки був простий – два фігурно вирізані полотнища кишені, зшиті внизу і обаби́ч; клапаном могло бути довше нижнє полотнище задньої стінки кишені, або його могли викроїти окремо й пришити зверху до задньої стінки кишені [1, 421]. Загалом, як зазначалося, таким виробам притаманні прямокутна форма і майже тотожні розміри: довжина від 19 см, а ширина до 21 см. Клапан сумки був оздоблений бронзовими аплікаціями у вигляді кутників, заклепок, пластинок. Як вбачається з археологічних свідчень, до сумок належав також шкіряний пояс з пряжкою і два окуття на ньому, призначені для підвішування сумки на поясі.

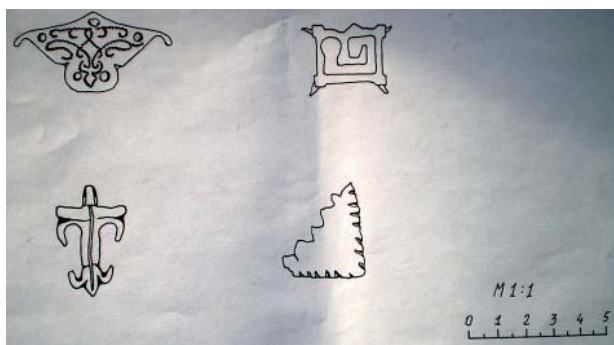
Цікаву конструкцію мав і пристрій, що виконував роль замка. Зокрема, на лицеву поверхню клапана накривки з сумки прикріплено бронзову пластинку що мала, видовжену трапецієвидну форму. Зі зворотної сторони на нижній частині цієї пластини був довгий штифт з округлою голівкою, який проходив наскрізь через шкіру. Під клапаном на лицевій поверхні передньої стінки кишені сумки за допомогою штифтів закріплено прямокутну рамку з гачком всередині, що слугувала нижньою частиною замка, тобто, власне застібкою. Під рамкою знаходилася тонка бронзова пластинка призначена охороняти шкіру від пошкоджень. Механізм замка діяв так: при накриванні кишені клапаном голівка штифта накладки вміщувалася у прямокутну рамку на кишені, до округлого отвору праворуч від гачка. Далі треба було пересувати її вздовж гачка в отвір, який він замикав. На підставі монет, виявлених у похованні в с. Августінішки описану вище сумку можна датувати XIV–XV століттями і приналежну до латгальської традиції [2, 284].

Схожою за кроєм, але значно складнішою була конструкція замка на згаданій вище сумці з Замкової гори с. Копиль Мінської області (Білорусь). Поряд з конструкцією згаданого вище замка, був ще й звичайний ремінець із простою пряжкою, що додатково кріпив верхній клапан сумки. Водночас більш чисельними були на ній металеві аплікації та накладки. Зокрема, це і лицева бронзова пластинка п'ятикутної форми, дві хрестоподібні накладки для кріплення до поясу, подібна до черепахи накладка нижнього кріплення ремінця та ажурні кутники в нижніх кутках сумки. Вона могла бути дещо меншою ніж сумка з Августінішок. Фахівці вважають сумку з м. Копиль приналежною до типу, що була поширена на теренах впливу литовської середньовічної культури. Датуюється вона білоруськими істориками XV – XVI століттями [2, 284].

Додаток 1.

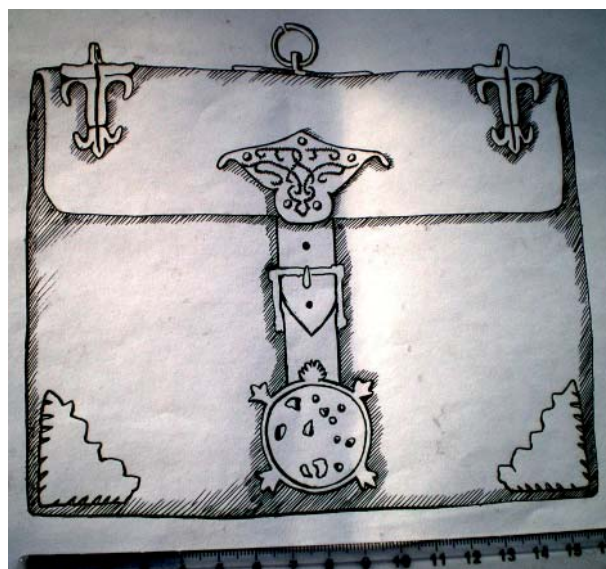
Металеві фрагменти середньовічних сумок знайдених в п'яти регіонах області.
З приватної колекції автора. Фото Г. Гулька, 2019 р.

Додаток 2.

Фрагменти з середньовічної сумки з м. Луцька.
Рис. художника В. Мискевича. Зліва направо на
малюнку:

- а) Лицева пластина замка з середньовічної сумки.
- б) Фрагмент замка з середньовічної сумки.
- в) Хрестоподібна накладка для кріплення сумки до пояса.
- г) Накладка на вугол сумки.

Додаток 3.

Реконструкція середньовічної сумки з м. Луцька.
Рис. художника В. Мискевича, 2019 р.

Тут варто наголосити, що на Волині у ті часи, можливо, побутували обидва вищезгадані типи сумок. Як відомо, звичні нам сьогодні кишені стали робити в одязі у нашому регіоні Європи лише в XVII столітті, а різні дрібні речі, зокрема, гроші, носили в невеличких сумках, які ще називають калитками. Зараз в колекції автора статті нараховується більше тридцяти металевих фрагментів середньовічної сумки. Якщо врахувати передані у фонди ВКМ ще шість, то загальна їх кількість в 40 одиниць дає підстави по належному дослідити металеві складові досліджуваного раритету. Зокрема, серед таких предметів найбільш чисельними (14 од.) виявилися предмети, що атрибутовані фахівцями як згадувані застібки [2, 282] (додаток 2 б). Аналогічні предмети були виявлені, як згадувалося, під час археологічних розкопок літописного Звенигорода та випадкової знахідки у м. Володимирі-Волинському. Як і згадані знахідки, інші волинські застібки виконані з бронзи, технологією лиття. Вони мають вигляд прямокутних рамок з пластинок переважно 25 мм на 20 мм, завтовшки біля 2 мм. По кутах назовні виступають півкруглі потовщення, на зворотній поверхні яких розміщені чотири короткі штифти для кріплення до шкіри виробу. У внутрішньому полі рамки, на одній з довших сторін виступає плаский гачок. У представленій збірці можна умовно визначити два типи застібок. Перший з них на одній з сторін прямокутника має прикрасу у вигляді незначного вигину, що звершується зубчиком назовні. Згадуваний вище плаский гачок тут має форму, що виглядає як верхня частина арабської цифри «7». У збірці нараховується 9 таких предметів. Застібки другого типу майже аналогічні за розміром і відрізняються від попередніх тим, що всі сторони її прямокутної складової мають незначні синхронні вигини овальної форми. Іншу форму має згадуваний гачок, який тут заокруглений і дещо схожий на відоме риболовне знаряддя. Такого типу застібок в колекції нараховується 5 штук. Враховуючи, що згідно здійсненої латвійськими науковцями реконструкції до середньовічної сумочки могла бути приналежною лише одна застібка, то можна вважати, в збірці представлені фрагменти металевої атрибутики не менше ніж 14 середньовічних сумок.

Майже такою ж кількістю представлені у збірці металеві атрибути сумки, які, згідно з аналогом із Замкової гори м. Копиль, можна кваліфікувати як хрестоподібні кріплення ручок сумки, або ж ремінця, на якому її носили власники (додаток 2 в). Таких предметів нараховується 13 одиниць. Їх також можна розділити на два умовні типи. Перші дійсно мають форму шестираменного хреста з більшими верхніми потовщеними на їх закінченнях раменами та короткими нижніми, закінчення яких загнуті вверх, або ж мають нахил як в православній традиції. Вушко таких предметів має форму типову для звичайних хрестиків, до якого в окремих варіантах кріпилося рухомий штифт «П»-подібної форми. Щоправда, збірка представлена лише одним таким кріпленням, але він дає підстави вважати, як саме міг кріпитися ремінець або шнурок, на якому носили сумку. Друга група таких атрибутів у верхній частині мають форму дещо схожу на древньоєгипетський символ «анх», але з нижніми короткими аменами. Різняться вони і за формою нерухомого вушка – від округлого до «П»-подібного, в діаметрі до 10 мм, тобто достатнього розміром для кріплення ремінця або шнурка. Про це засвідчують самі ж вушка цих атрибутів зі слідами тривалого подібного використання. Довжина кріплень сумок обох типів різниться від 25 до 30 мм. Виготовлені вони як і застібки методом лиття з бронзи. Варто також зазначити, якщо застібки, які мали фактично функцію замків, мають ознаки лиш якісного виробництва, тоді як хрестоподібні кріплення ручки або ж шнурка значно різняться як якістю вушка кріплення так і технологією виготовлення.

Значно невеликою кількістю, (лише 7 од.) в колекції представлені згадувані вище лицьові пластини верхніх частин замка (додаток 2 а). Найбільш класично, щодо відомих науковцям їх різновидів, мають вигляд дві з них, які умовно можна розділити на два типи. По-перше, це бронзова п'ятикутна пластина, можливо зооморфного вигляду з п'ятьма отворами, через які заклепками з середини ще на одній пластині кріпився штифт з круглою голівкою. Розмір пластини 50 мм на 28 мм. Помітною є і орнаментация на окремих екземплярах цих предметів, яка має вигляд кількох «S»- подібних фігур з боків та символу «кріна» у верхівці пластини. Окремі дослідження пов'язують її форму та оздоблення з християнською символікою, так як птахоподібна накладка має вигляд голуба, символу Святого Духа. Доповнюють п'ять заклепок уздовж накладки, що, можуть символізувати п'ять ран завданих Спасителеві на хресті. Тут варто наголосити, що пластинчасті накладки – найдавніші та датуються кінцем XIV – першими десятиліттями XV століть. Досить естетично виглядає і друга бронзова накладка розеткоподібного типу, які теж побутували у згадану добу середньовіччя. Зберігся лише лицевий її фрагмент, що має п'ять отворів для кріплення її нижньої частини. Розмір накладки в діаметрі становить 40 мм. Її шість пелюсток завершуються фігурними, схожими на символ «крін» раменами, а центральна її частина прикрашена колом з п'ятьма крапками по колу та однією по центрі. На думку литовських фахівців така форма та орнамент символізують небесне склепіння, Церкву та Бога [2, 284].

У висновку можна наголосити на наступному. Вивчення згаданих металевих фрагментів

Додаток 4.

Середньовічна гравюра. торговець з Великого князівства Литовського з сумкою на поясі. З книги «Україна і Литва в XIV–XVI століттях»[8, 96].

виявлених на Волині, свідчить, що вони могли бути складовими біля 14 сумок, якими користувалися середньовічні жителі та гості цього регіону (додаток 3). Виявлення їх у межах міст Луцька, Володимира-Волинського, сіл Княгининок Луцького, Чорторийськ Маневицького та Миляновичі Ковельського районів свідчить про широкий ареал побутування сумок такого типу на території області. Водночас, якщо в наукових публікаціях прибалтійських фахівців стверджується про приналежність таких сумок до священнослужителів католицького францисканського ордену, то цілком ймовірно, що в нашому краї їх могли використовувати ще й представники окремих верств населення, зокрема, торгівці (додаток 4). Це положення підтверджує факт, що знахідки фрагментів сумок виявлені в різних частинах Волині, де діяльність францисканців не проявлялась, але місцеві та приїжджі торгівці могли ними користуватися. Звертає також увагу різний технологічний рівень металопластики, що прикрашав сумки. Вірогідно, що конструкція замків виготовлялася в більш спеціалізованих майстернях і вони були на Волині привозними. Щодо різноманітності хрестоподібних накладок, то зважаючи на їх якість, то тут могло бути їх місцеве виробництво. Вірогідною причиною різних технологічних рівнів таких виробів могло бути статусне призначення сумок – більш якісне естетичне оформлення для заможних верств населення і менш якісне – для інших. В останньому варіанті можливим було виготовлення таких сумок для незаможного місцевого населення з грубого полотна. В цілому, цей предмет особистого вжитку, виготовлений з якісної шкіри, прикрашений металевими аплікаціями та специфічним замком, все ж має іноземне походження. Але цілком можливо, що якась історична подія в першій половині XV століття на Волині спричинила своєрідну «моду» саме на такі сумки, які пізніше в різних варіантах набули поширення серед різних верств місцевого населення.

1. Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинишки и Слутишки XIV – начала XVII века. *Lietuvos Archeologia*. – Т. 21. – С. 421–29.

2. Гупало В. Один різновид застібок до шкіряної сумки з літописного Звенигорода. // *Княжа доба*. – Київ : Видавництво ППВФ, 2012. – С. 282.

3. Грушевський М. *Історія України Русі*. – Т. IV. XV–XVI віки. – Київ: Наукова думка, 1993. – С. 194–199.

4. Гваньїні О. *Хроніка Європейської Сарматії. Упорядкування та переклад з польської о. Юрія Міцика*. 2-ге

видання, допрацьоване. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. – 1004 с.

5. Кучинко М. Історично-культурний розвиток Західного Побужжя в IX–XV ст. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 1993. – С. 160.

6. Русина О. Луцький з'їзд монархів 1429 року. Енциклопедія історії України. Ред. Кол. В. Смолія (голова) та ін. – Т. 6. – Київ : Наукова думка, 2009. – 790 с.

7. Рабинович М. Калита игрока. Судьбы вещей. – М., : Издательство «Детская литература», 1984. – С. 145.

8. Смолій В., Берковський В. та інші. Україна і Литва в 14–16 століття. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. – 252 с.

9. Санников С. Двадцать веков христианства. Второе тысячелетие. – Т.2. – Одесса – Санкт-Петербург, 2001. – С.114

10. Троневиц П. Волинь в сутінках української історії XIV–XVI ст. – Луцьк : Місійна фабрика «Християнське життя», 2003. – С. 44–45.

11. Терський С. Історія Луцька. Т.1. Лучеськ X–XV ст. – Львів : Вид-цтво національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 251 с.

12. Терський С. Княже місто Володимир. – Львів : Вид-цтво національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 315 с.

13. Волинський краєзнавчий музей. Інв. № – Р.21927–21939.

14. Електронний ресурс: <http://www.inst.ukrLviv.ua/files/K-doba/6017-Hupalo. Pat>.

**Михайло КУЧИНКО, Григорій ОХРИМЕНКО,
Світлана ЛОКАЙЧУК, Наталія СКЛЯРЕНКО (Луцьк)**

СКАРБИ З ВОЛИНИ ТА ПОЛІССЯ XI–XIV ст.

Домонгольський період давньої Русі був у багатьох відношеннях успішним: розвивалася економіка, далекою торгівля приносила зиск, культура одержала християнський зміст, форму в постеліністичному стилі. Ремесла, особливо золотарство, пишно розвивалися, запозичуючи і урізноманітнюючи взірці сусідніх народів та власні. У заможних людей нагромаджувалися монетні, речові скарби, які в часи небезпеки закопувалися в землю. Цікаво, що скарби зберігалися в різних «формах»: у глиняних горщиках, загорнуті в бересту, у бронзових посудинах. За підрахунками Г. Ф. Корзухіної, в керамічному посуді знайдено 46 скарбів, в мідному – 8, загорнутими в тканину – 5, в березовій корі – 2 скарби [7, 10]. Зараз ці скарби, якщо стають доступні науковцям, виявляються справжніми науковими знахідками і родючим ґрунтом для гіпотез, ідей, узагальнень [10, 246–247].

У ті часи Волинь була багатим краєм. Відкриті за останні два століття скарби це підтверджують. Особливо часто їх знаходили у великих містах (Київ, Чернігів, Львів, Володимир та Луцьк), городищах, торгових факторіях (напр., як далекий від Волині острів Готланд у Балтійському морі, який буквально виявився всіяним десятками депозитів, зокрема арабських високопробних монет). На Русі 1910 р., за даними Г. Ф. Корзухіної, було відомо 274 скарби куфічних монет, у той же час на острові Готланд відкрито 233 скарби (цей острів був найбільшим транзитним пунктом між Руссю та Скандинавією) [7, 31].

Значення цього унікального джерела – скарбів – для історичних реконструкцій неоціненне. Фіксація топографії різних монет кожного періоду дає можливість побачити пунктири первісних шляхів, обмінно-торгових, культурних центрів давньої Русі. Зокрема, Київ був одним із найбільших центрів концентрації монетних гривень. На 1982 р. тут нараховувалося 270 срібних і золотих монетних гривень загальною вагою 45 кг, що були виявлені в 41 пункті міста [6, 100]. За підрахунками дослідників, це трохи більше третини від загальної кількості знайдених давньоруських зливків XII–XIII ст., які мали сумарну вагу до 130 кг [6, 100].

Археологічні знахідки цього періоду свідчать про успіхи торгівлі та грошовий обіг (рис. 5). Розвиток економічної бази, товарний обмін набуває ознак з початками «ринкових» – товарно-грошових відносин. Функціонування грошової системи проявилось під час обігу арабських монет... срібних диргемів, котрі у VIII–IX – на поч. XI ст. правили за світову «валюту». З 70-х років IX ст. «підключається карб Візантійської імперії, далі європейських монет» [14, 12].

Вже у VIII–IX ст. через Волинь пролягав важливий торгівельний шлях «із хозар в немец», який вважають другою, поряд зі шляхом «із варяг в греки», основною віссю, вздовж якої концентрувалися перші зовнішньополітичні зусилля молодій Київській державі, розвивалися торгівельні зв'язки. Для торгових розрахунків використовувались арабські дирхеми, візантійські динари, західноєвропейські монети, а в XIII–XIV ст. – золотоординські монети. Для значних купівельних операцій використовувались

Рис. 1. Гривні волинського типу зі скарбу Ківерцівського р-ну Волинської обл.

Рис. 2. Фрагменти давньоруських срібних гривен зі скарбу Ківерцівського р-ну Волинської обл.

Рис. 3. Гривні кийівського типу з м. Ізяслава Хмельницької обл.

срібні зливки – гривні вагою від 95 до 200 г. [24, 135]. За даними В. Терського, гривні знайдено в Луцьку, Дорогобужі, Городищі поблизу Шепетівки та в інших місцях. Такий зливко (гривня) походить, зокрема, з Ринкового майдану м. Луцька. Його вага – 239,8 г, датується він XIV ст. [24, 135–136].

Існує думка, що монетні гривні з'явилися у XII ст., коли припинилося карбування власних монет (за Володимира Великого, Ярослава Мудрого та ін.), настав так званий «безмонетний період». Проте ще від IX ст. та пізніше в давньоруських скарбах трапляються гривні [8, 8–49]. В. Янін вважав, що збільшення кількості грошових гривень не пов'язане з припиненням карбування власних монет. Це пояснюється зручністю використання злиwkів в оплаті значних операцій. Зверталася також увага на більш легке їх виробництво [29, 181–182]. І. Г. Спаський дотримувався думки, що «ця форма грошей... може свідчити про високий ступінь концентрації багатства... в руках панівної верхівки» [23, 62–63]. Проте такі зливки були непридатні для дрібних операцій. Їхня вага становила 100–200 г і була менш зручною, ніж монет меншої ваги та вартості. Варто звернути увагу, що форма прутикоподібних гривень існувала віддавна, зокрема в Прибалтійських країнах, Польщі, Німеччині, Скандинавії. Це були зручні заготовки для ремісників та засоби обміну. У відомому Качинському скарбі теж знаходилася невелика гривня.

Вивченню грошових гривень дослідники присвячували увагу ще на початку XX ст. [26]. Пізніше з'явилися ґрунтовніші дослідження цих монет-грошей [5]. Як відомо, серед монетних гривень виділяють декілька типів: київський, новгородський, чернігівський та волинський [15, 60].

Київські гривні. Помічено, що більшість знайдених на землях України гривень належать до київського типу (шестигранні бруски срібла вагою близько 160 г). Появу цих грошей відносять до другої половини XII ст. [8, 51–52]. У той час Г. Ф. Корзухіна припускала, що поява гривень усталеної ваги відноситься до XI ст. [7, 28]. Обіг гривень київського типу закінчується, імовірно, у середині XIII ст. у зв'язку з навалом монголо-татар. М. Котляр наводить цікаві статистичні дані: з 93 випадків знахідок київських гривень у скарбах зафіксовано 9 випадків, коли вони були разом із новгородськими гривнями, 3 – разом із чернігівськими, 2 – з литовськими [8, 52–53]. Автор подає кількість гривень у скарбах Києва та Київщини (в найбільшому було 34 штуки) і підкреслює, що вартість однієї «була надзвичайно високою» [Там само]. Майже в половині випадків згадані гривні знайдено разом із коштовними прикрасами – як монетно-грошові скарби – з браслетами, сережками, підвісками, перснями, шийними гривнями тощо. Тобто монетні гривні у XII–XIII ст. становили «засіб накопичення багатства» (це крім інших функцій – Г. О.) [8, 53]. Варто згадати, що зливки київського типу виявлено поблизу Рязані, Могильова, Твері. В останньому місті, в одному зі скарбів їх було аж 106 штук [5].

На території Північно-Західної України маємо 6 випадків знахідок по 1–3 гривні цього типу. Більші скарби київських гривень знайдено біля с. Висоцьк Дубровицького р-ну Рівненської обл. (32 штуки), м. Ізяслав Хмельницької обл. (9 штук), с. Ржатковка (передмістя м. Новограда-Волинського Житомирської обл.), а також два чималі скарби на Волинському Поліссі – в басейні рік Стоходу та Стубли (докладної інформації про них бракує). Усього цих гривень на північному заході України нараховується приблизно до 180 екземплярів.

Подаємо опис одного із скарбів. 2014 (?) року з м. Ізяслава надійшов короткий електронний лист та фото скарбу срібних гривень. Усього 9 злитків. Монети сфотографовані лише зверху, подано вагу та довжину кожної з них: 1 – 176 г, довжина 6,3 см; 2 – 158 г, довжина 8,6 см; 3 – 163 г, довжина 8,0 см; 4 – 159 г, довжина 7,7 см; 5 – 156 г, довжина 7,5 см; 6 – 161 г, довжина 8,2 см; 7 – 161 г, довжина 7,6 см; 8 – 165 г, довжина 8,6 см; 9 – 161 г, довжина 7,8 см. Як видно з фото та ваги, всі гривні дещо різняться розмірами та виглядом, тобто відливалися в різних формах. На поверхні спостерігаються більші та менші каверни (рис. 3) (докладної інформації про скарб бракує).

В. Н. Рябцевич зазначає, що в Білорусі відомо три різновиди злитків: «київські» вагою 140–165 г, «західноруські», або «литовські», вагою 100–110 г та більш рідкісні – новгородські (190–210 г) [20, 134].

У виданні «Манеты Беларусида 1707 г.» зазначено, що з кінця XI ст. поширюються грошові засоби великого «гандлю» – срібні «прутики», а найбільш ранніми є київські гривні (рис. 4). «Її [київської гривні] вага була подібна до візантійського фунту». Іншими гривнями були новгородські рублі. Мали поширення й чернігівські ромбічні гривні [13, 16].

Необхідно з'ясувати особливості «паличкоподібних» гривень, до яких належать литовські, новгородські та нещодавно виділені волинські. Нижче подаємо інформацію про ці типи монетних гривень.

Назва **новгородські гривні** походить від місця їх першої знахідки, часто вони трикутні в перетині. У XII–XIII ст. ці зливки були «основною одиницею... північної системи руської ваги». До 1971 р. на території України відомо 9 випадків їх знаходження. Вага новгородських гривень – близько 200 г. М. Котляр зазначає, що цей тип гривень траплявся також у скарбах XIV–XV ст. в Південно-Західній Русі

Рис. 4. Віцинський скарб (Білорусь).

Рис. 5. Скарб міста Червен (Польща).

[8, 54–55]. У XII–XIII ст. мали поширення і чернігівські гривні.

До **литовського типу** гривень відносили три зливки з Кам'яного Броду Житомирщини (їхня вага від 143,97 до 162,73 г). Литовські гривні мають паличкоподібну форму, «м'якші обриси, проте легші від новгородських» (за М. Котлярем, човноподібна форма притаманна волзьким або татарським гривням XIV ст. [8, 56]). М. Котляр також зазначає, що литовські гривні мають вагу приблизно 100 г. На них наносилися поперечні відтиски на спинці. М. Щекотіхін вважав, що вага литовських гривень в різні періоди змінювалася [28]. Спираючись на наявні в той час дані (друга пол. XX ст.), М. Котляр писав, що литовські гривні у XII–XIII ст. не були відомі на землях України. Цей дослідник згадує і про зливки золотих гривень, але їх було дуже мало [8, 56–57].

Гривні **волинського типу**. В. Савицький, В. Свінціцький, І. Пасюк писали, що в XI–XII ст. на Волині відливали власні гривні. Автори називають їх «волинський тип гривень» [21, 200–204; 17, 37]. Датування одного зі скарбів, знайденого в басейні р. Сарни, подано на основі сокирки-амулету з напівкруглим лезом, яка належить, за Н. Макаровим, до I типу [12, 41–56]. Отже, цей тип гривень виділений В. Савицьким та В. Свінціцьким у 2005 році.

Окремих знахідок гривень волинського типу (з 1–3 монет) відомо 13 випадків, усього – 26 (?) гривень. Крім того, знайдено близько 10 більших скарбів (р. Сарна, Ківерцівський р-н Волинської обл., с. Городок Рівненської обл., с. Борщівка Здолбунівського р-ну Рівненської обл. та ін.), де сумарно нараховується приблизно 175 (?) гривень. Тобто всього гривень волинського типу відомо приблизно 180. Таким чином, кількість монет київського та волинського типів приблизно однакова (з можливим переважанням київських).

У басейні р. Сарни знайдено скарб, до якого входили бронзові амулети у формі двох сокирок та кігтя та 9 «прутикоподібних» злиwkів – гривень. Довжина злиwkів від 14,5 до 17,0 см, ширина – від 1,7 до 2,8 см, товщина – від 0,8 до 1,2 см. Вага від 199,3 до 206,2 г, проба – 946–993. Три з них вужчі від інших, які були ширшими. Екземпляри більших розмірів мають вищу пробу. Поверхня гривень гладка, інколи пориста. Кінці однієї гривні дуже розплескані. У перетині ці зливки сегментоподібні. Зважаючи на їхні обриси, вони відливалися в різних формах [17, 36].

На сході Ківерцівського р-ну Волинської обл. знайдено грошово-речовий скарб, у якому були три шийні гривні з плетеного дроту, срібний браслет або підвіска більших розмірів, два плетені срібні ланцюжки та 26 «прутикоподібних» злиwkів (рис. 1; рис. 2). Приблизно половина з них мала розміри 18,4–18,6 см. Менші були довжиною 12,8 см, інші 13,2–15,4 см, шириною 20–24 мм. 12 «прутиків» мають сліди легких ударів (від одного до чотирьох) гострим предметом з обох боків. На п'яти помітні сліди розплескування на одному або двох кінцях. Одні «прутики» прямі (12 штук), інші ледь вигнуті [21, 200–204].

За усною інформацією, 2016 (?) року поблизу с. Старий ЧорторийськМаневицького р-ну відкрито монетно-речовий скарб, схований у посудині, до якого входили нашийні прикраси (гривна і ланцюжок) та більше 10 прутікоподібних гривень.

У м. Луцьку 2019 року виявлено скарб із 10 прутікоподібних гривень, 900 грам празьких грошів та, можливо, арабських диргемів (?) – усе було вміщено в амфору. У кінці 2018 (?) року в м. Володимир-Волинський знайдено великий скарб із гривнями різних типів.

Отже, на сьогодні маємо інформацію про кілька скарбів з «паличкоподібними» гривнями волинського типу, знайдених у східній частині Ківерцівського р-ну, у басейні р. Сарни, Старому Чорторийську, Луцьку та Володимирі.

З наявних даних випливає, що волинські гривні мають свої особливості: вони коротші від новгородських, меншої ваги, більш заокруглені з усіх боків, у т.ч. на кінцях. З екземплярів, які походять з Волині та Волинського Полісся, видно, що чіткої стандартизації у їх виготовленні не було: є менші, більші, прямі, злегка вигнуті, з насічками по боках, кінці окремих розклепані.

Литовські гривні від волинських відрізняються меншими розмірами і відповідно вагою, поперечними зарубками по спинці. У перетині вони тонкі, підтрикутні, товщиною близько 1 см. Як приклад, наводимо Вішчинський монетно-речовий скарб. Він знайдений 1979 року поблизу с. Вішчин Рогачовського р-ну Гомельської обл. біля стіни городища. У ньому було 37 предметів: 2 колти, виконані в техніці перегородчатої емалі, шестипроменевий колт, колт з ажурними краями, фрагменти срібних намистин, 14 підвісок, фрагменти рясен, 2 підвіски, масивний браслет, скручений з 3 дротів. Усі речі виготовлені з високопробного срібла. Грошова частина скарбу складалася з гривень: 6 київського, 2 новгородського типу, 8 цілих та 2 фрагментів литовського типу. Загальна вага скарбу 2 кг [2, 189] (рис. 4).

До литовського типу можна віднести 2–3 гривні, знайдені поблизу с. Кам'яний Брід Коростишівського

р-ну Житомирської обл.

Гривень чернігівського типу на Волинському Поліссі відомо 2 (Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл. – розкопки Б. Прищепи) [18, 111 (рис. 123)]

Отже, на північному заході України були поширені переважно гривні київського та волинського типів. Чернігівського та новгородського типів відомо по кілька, так само, як і срібників (один срібник нібито знайдено біля м. Рівне у 2007 р.) [17, 18]

Як відомо, на цій території знаходять також монети Центральноєвропейських країн – німецькі, англійські, чеські, польські – та візантійські, арабські. Усе ж масовими місцевими були в давньоруський період гривні двох згаданих типів. Зазначимо, що в останні роки у зв'язку із появою металодетекторів кількість знахідок скарбів та окремих предметів давньоруського періоду зросла, проте докладної інформації про більшість із них бракує.

Нижче подаємо опис відомих давньоруських скарбів з Волині та Полісся:

1) уроч. Гнідава (с. Рованці Луцького р-ну Волинської обл.) 1967 року (?) на високому березі р. Рудки (притоки Стиру) ковшем екскаватора відкрито скарб у горщику з ромбічних гривень (київського типу) – збереглась одна. Розвідки М. Матвієнка [11, 107 (рис. 52: 3)].

2) с. Висоцьк Дубровицького р-ну Рівненської обл. На території села у 1878 р. знайдено давньоруський скарб срібних речей XII-XIII ст.: 32 монетні гривні та 3 браслети (доля скарбу невідома) [1, 40; 7, 132; 22, 58].

3) с. Борщівка Здолбунівського р-ну Рівненської обл. В 1883 р. на території села знайдено скарб давньоруських речей, що складався з 42 срібних злитків (які були, імовірно, грошовими гривнями), 2 срібних лунниць, оздоблених зерню, 8 сережок волинського типу, 7 цілих дротяних шийних гривен (серед них 2 великі виті гривні) та в уламках (фонди державного Ермітажу) [1, 40; 7, 83, 85; 9, 73].

4) с. Черниця Корецького р-ну Рівненської обл. На території села у 1899 р. знайдено половину золотої давньоруської монетної гривні новгородського типу 96 проби [22, 66; 8, 63].

5) с. Торговиця Млинівського р-ну Рівненської обл. У 1971 р. «на городищі випадково ... знайдено скарб давньоруських срібних речей з 7 шийних гривен, 3 браслетів, 5 сережок, 3 перстенів, 3 скроневих кілець, 5 бурштинових намистин, лунниц та 2 монетних гривень «новгородського типу» (експозиція Рівненського краєзнавчого музею) [16, 385–386].

6) с. Бегень Рівненського р-ну Рівненської обл. На полі поблизу села 1890 р. виорано скарб (XI-XII ст.), що складався з трьох цілих і фрагментованих срібних та двох частково збережених бронзових шийних гривен [22, 89].

7) с. Козлин Рівненського р-ну Рівненської обл. За 2 км. від правого берега старого річища Горині і за 8-10 м від мосту через Горинь 1933 року знайдено скарб давньоруських срібних речей: збереглось 4 шийні гривні та 2 намистини [22, 98].

8) басейн р. Сарни. На лівому березі р. Сарни знайдено скарб давньоруських речей, зокрема 9 «прутикоподібних» срібних гривень пальчастої форми – усі закопані вертикально вкупі. Зверху були дрібні символічні вироби металопластики – дві сокирки-амулет, підвіска у формі кігтя [21, 200–204].

9) с. Городище Друге Луцького р-ну Волинської обл. У 1983 р. під час розкопок знайдено скарб з п'яти срібних плетених шийних гривен, трьох плетених наручних браслетів та шести намистин прикрашених зерню (роботи експедиції М. М. Кучинка). Знахідки зберігаються у Волинському краєзнавчому музеї [9, 80-86]. Подібні гривні відомі з Козярожських речових скарбів. В енциклопедичній статті видання «Археологія Беларусі» А. Макушніков зазначає, що Козярожські речові скарби (їх було 2) знайдені поблизу пос. Козі Рог, Буда – Кашельовського р-ну Гомельської обл. та були сховані в XI – на поч. XIII ст., склалися з витих срібних гривен (більше 10) [3, 394].

10) Ківерцівський р-н (східна частина) Волинської обл. Кілька років тому знайдено давньоруський скарб, який належить до монетно-речових. До його складу входили пальчасті гривні та 2 срібні ланцюги, 2 шийні гривні, 1 браслет, перстень. Вага скарбу приблизно 6 кілограмів. У скарбі було 26 гривень «волинського типу» (рис. 1; рис. 2). Інші деталі про депозит невідомі.

11) м. Сокаль Львівської обл. Скарб срібних прикрас (XII-XIII ст.) знайдено на околиці міста у 1974 р. Там Р. Багрій виявив сліди городища, що розташовувалось на правому березі Західного Бугу [19, 255; 4, 42–44].

12) с. Соснина Іваничівського р-ну Волинської обл. Знайдено срібну гривну, сережки, 42 чеські срібні монети XIV ст. [30, 139].

13) с. Дорогобуж Гощанського р-ну Рівненської обл. Скарб жіночих прикрас XI-XIII ст. До скарбу входили дві підвіски з конічним верхом, пара колтів та ланцюжки для їх підвішування, сережки київського

типу, пластинчастий перстень [18, 29 (рис. 18)].

14) с. Дорогобуж Гошанського р-ну Рівненської обл. Під час розкопок знайдено скарб із 15 срібних дротяних скроневи́х кілець [18, 98 (рис. 109)].

15) с. Дорогобуж Гошанського р-ну Рівненської обл. Під час розкопок знайдено скарб прикрас: 2 золоті персні, 4 срібні сережки київського типу, 12 срібних дротяних скроневи́х кілець [18, 97 (рис. 108)].

16) с. Дорогобуж Гошанського р-ну Рівненської обл. Під час розкопок Б. Прищепи знайдено дві срібні гривні чернігівського типу [18, 111 (рис. 123)].

17) с. Кам'яний Брі́д Коростишівського р-ну Житомирської обл. У 1903 р. знайдено скарб золотих та срібних в емалях речей XI–XII ст., 1 гривня київського типу, 3 паличкоподібні гривні недбалого лиття з «сірого поганого срібла» [8, 61].

18) с. Переросле Білогірського р-ну Хмельницької обл. Знахідка золотої «штабки» – прутикоподібної гривні [1, 90; 8, 62].

19) м. Ізяслав (поблизу міста ?) Хмельницької обл. У 2014 р. (?) знайдено скарб срібних гривень київського типу (всього 9) (рис. 3).

20) смт Мирові́пль Житомирської обл. У 1938 р. відкрито монетно-речовий скарб, який складався з 1 срібної гривні київського типу (149,8 г), 2 товстих кованих срібних пластин, 2 золотих колтів із перегородчатою емаллю, 4 срібних підвісок зі звисаючими ланцюжками. Зберігаються в Київському історичному музеї [7, 131].

21) с. Кикове (поблизу села – в уроч. Терно) Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл. 1916 р. знайдено скарб із 3 срібних шийних гривен [7, 94].

22) с. Городок Рівненського р-ну Рівненської обл. Знайдено 1 срібну гривню київського типу, 2 шийні срібні гривні, 3 срібні браслети, 32 монетні гривні (волинського типу – Г. О.) [1, 40; 7, 132].

23) с. Кустин Рівненського р-ну Рівненської обл. Пара срібних гривень походить з кургану [30, 150].

24) с. Мильці (колишнє Mielce) Рівненського повіту Волинської губернії. Знайдено срібний браслет, скручений спіралью [30, 153].

25) с. Софії́вка (колонія) Рівненського повіту Волинської губернії. Знайдено 13 гривень, 3 срібні браслети [30, 172].

26) с. Стадники Острозького р-ну Рівненської обл. Знайдено срібні сережки, «руські» монети (гривні), срібні шийні гривні та ін. [30, 163].

27) м. Володимир-Волинський. В уроч. Михайлівщина, де була церква, знайдено кілька десятків срібних гривень (монет) невідомої форми. перетоплених у 1880/1882 рр. [30, 166].

28) м. Володимир-Волинський. У 2016 р. (?) знайдено ще один скарб гривень (усна інформація).

29) смт Торчин Луцького р-ну Волинської обл. Поблизу селища знайдено 1 гривню київського типу (усна інформація).

30) На березі р. Стохід (Полісся) кілька років тому знайдено скарб гривень київського типу (усна інформація).

31) с. Жорнів Дубенського р-ну Рівненської обл. Знайдено скарб на городищі над р. Стубла. До його складу входили 1 плетена срібна шийна гривна, плетений перстень, 12 срібних намистин, 1 підвіска та ін. Датуються знахідки X–XII ст. [25, 419; 9, 78–79].

32) смт. Турійськ Волинської обл. Поблизу селища знайдено «руські» монети, пояс, прикраси [30, 163].

33) смт. Турійськ Волинської обл. Виявлено срібні прикраси [30, 163].

34) Волинь (без локалізації) 41 гривня паличкоподібна [27, 71].

35) м. Луцьк Волинської обл. У 1930 р.? знайдено скарб монет XI ст., що складався переважно з німецьких денаріїв та вендок [8, с. 46]. У цьому ж місті знайдено срібний «кутий» браслет з двох скручених дротів [30, 152].

36) м. Луцьк Волинської обл. 2019 року знайдено скарб з 10 прутикоподібних гривень (вага кожної приблизно 194 г), 900 г празьких грошів (1 монета – 2,683 г) та арабських диргемів (?), вміщених в амфорі (Інтернет-ресурс–Віоліті).

37) с. Старий Чорторійськ (поблизу) Маневецького р-ну Волинської обл. 2016 (?) року відкрито монетно-речовий скарб, схований у посудині, до якого входили нашийні прикраси (1 гривна та 1 ланцюжок) та більше 10 прутикоподібних гривень (усна інформація).

38) м. Володимир-Волинський. 2018 знайдено скарб гривень різного типу (деталі невідомі – усна інформація).

Отже, виявлені в останні століття речові та грошові скарби княжої доби, як і інші археологічні та

літописні свідчення, показують значні успіхи Давньоруської держави в економіці, торгівлі, військовій справі, ремеслах (в т. ч. золотарстві). Волинь та поліська зона належали до найбільш розвинутих регіонів Русі, що зумовлювалося багатими природними ресурсами, активними культурними та торговельними відносинами з такими центрами культури, як Візантія, Хазарія, Центральна Європа.

1. Антонович В. Б. *Археологическая карта Волынской губернии. Труды XI Археологического съезда*. – Москва, 1901. – С. 1–132.
2. *Археологія і нумізматики Білорусі. Енциклопедія*. Мінск, 1993. 702 с.
3. *Археологія Білорусі: енциклопедія. У 2 томах*. [Редкал.: Бялова Т. У. (гал. ред.)]. – Мінск: Біларуская энцыклапедыя, 2009. – Т. 1. – 496 с.
4. Багрий Р., Петегрич В. Скарб срібних виробів княжої доби із Сокаля на Львівщині. *Studia archaeologica*. 1993. – Вип. 1. – С. 42–44.
5. Ильин А. А. *Топография кладок серебряных и золотых слитков*. Петроград: Госиздат, 1921. – 62 с.
6. *История Киева: в 3-х т., 4-х кн. Т. 1: Древний и средневековый Киев*. – Киев: Наукова думка, 1982. – 408 с.
7. Корзухина Г. Ф. *Русские клады IX–XIII вв.* Москва–Ленинград: Изд-во АН СССР, 1954. – 226 с.
8. Котляр М. Ф. *Грошовий обіг на території України доби феодалізму*. Київ: Наук. думка, 1971. – 175 с.
9. Кучинко М., Кучинко З. *Давні та середньовічні скарби Волині. Луцьк: Волинська книга, 2007. – 170 с.*
10. Кучинко М. *Історія населення Західної Волині, Холмищини та Підляшшя в X–XIV століттях*. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 528 с.
11. Кучинко М. М., Охріменко Г. В. *Археологічні пам'ятки Волині*. – Луцьк: Вид-во ВДУ «Вежа», 1995. – 168 с.
12. Макаров Н. А. *Древнерусские амулеты-топорики*. *Российская археология*. 1992. – № 2. – С. 41–56.
13. *Манеты Беларуси 1707 г. / склад. Д. Гулецькі, А. Грамыка, А. Крываручка*. – Мінск: Логвінаў, 2007. – 207 с.
14. Моця О. П., Робота П. П. *Толочка «Від Русі до України» і архелогічні реалії // Археологія*. – 2018. – № 1. – С. 9–17.
15. Нечитайло В. В. *Каталог монет Древнерусского государства III–XIII века*. – Киев: Киевская книжно-журнальная фабрика, 2011. – 80 с.
16. Никольченко Ю. М. *Древнерусское городище в с. Торговица. Археологические открытия 1971 г.* – Москва: Наука, 1972. – С. 385–386.
17. Пасюк І. М. *Торгово-грошовий обіг на Волині (IX–XIX ст.)*. – Луцьк: Вид-во ПП «Іванюк В.П.», 2016. – 212 с.
18. Прищепя Б. *Дорогобуж на Горині у X–XIII ст.: монографія*. – Рівне, 2011. – 250 с.
19. Ратич А. А., Багрий Р. С. *Сокальский клад. Археологические открытия 1974 г.* Москва, 1975. – С. 255.
20. Рябцевич В. Н. *Нумизматика Білорусі*. – Мінск: Польша, 1995. – 688 с.
21. Савицький В., Свінціцький В. *Знахідки монетних гривень на території Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині: наук. збірн.* – Луцьк, 2009. Вип. 32. – С. 200–2004.
22. Свєшніков І. К., Нікольченко Ю. М. *Довідник з археології України. Ровенська обл.* – Київ: Наукова думка, 1982. – 115 с.
23. Спасский И. Г. *Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. Изд. 4-е, дополненное*. – Ленинград, Аврора, 1970. – 256 с.
24. Терський С. *Археологія доби Галицько-Волинської держави*. – Київ: «Стародавній світ», 2014. – 164 с.
25. Чайка Р., Зварич В. *Работы Вольно-Днестровской экспедиции. Археологические открытия 1978 г.* Москва, 1979. – С. 419.
26. Черепнин А. И. *О гривенной денежной системе по древнимкладам // Труды Моск. нумизмат. о-ва*. – Москва, 1900. – Т. 2 – Вып. 2. – Гл. IV. Южно-русская, или Киевская гривенная система. С. 171–190.
27. Шуст Р. *Нумізматики. Історія грошового обігу та монетної справи в Україні: навч. посіб.* – Київ: Знання, 2009. – 376 с.
28. Щекотихин Н. Н. *Топография кладов с древними литовскими монетами на территории древнего Литовского государства. 1933–1934. Ч. 2. Библиотека ОН ГЭ, XV.2.51.в/1 № 129052*. – С. 1–63.
29. Янин В. Л. *Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольский период*. – Москва, 1956.
30. Cynkałowski A. *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. – Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961. – 265 s.

ЕКСПЕРТИЗА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВОЛИНСЬКОМУ НДЕКЦ МВС УКРАЇНИ

Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України – це державна спеціалізована науково-дослідна установа судової експертизи, яка є територіальним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України та діє на підставі Положення, затвердженого наказом МВС України від 31.01.2017 № 77. Адміністративно-лабораторний корпус Центру знаходиться за адресою: м. Луцьк, вул. Винниченка, 43.

Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України спеціалізується на судово-експертному забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень, наданні інших платних послуг, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, за заявами громадян та юридичних осіб, а також проводить наступні види судових експертиз: дактилоскопічні, трасологічні, балістичні, експертизи холодної зброї, експертизи документів; почеркознавчі; портретні; комп'ютерно-технічні; експертизи у сфері інтелектуальної власності; гемологічні; дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; вибухотехнічні; дослідження матеріалів, речовин і виробів; імунологічні та дослідження волосся; дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод; транспортно-трасологічні; автотоварознавчі; пожежотехнічні; товарознавчі; економічні; будівельні.

Крім вище перерахованих видів судових експертиз у Волинському НДЕКЦ з 2011 року проводяться мистецтвознавчі експертизи за експертною спеціальністю 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження».

Мистецтво цінувалося завжди. І з кожним роком істинні цінителі мистецтва готові платити великі гроші за різні об'єкти культурної спадщини такі як картини, статуетки, різного роду вироби старовини або відомих авторів. Для встановлення автентичності виробів та з'ясування їх цінності проводиться мистецтвознавча експертиза. Це дуже важлива процедура для усіх поціновувачів справжнього мистецтва.

Мистецтвознавча експертиза проводиться з метою встановлення наявності або відсутності можливості віднесення творів до спадщини того чи іншого автора, визначення ступеню збереження предметів, наявності або відсутності реставраційних робіт, визначення приналежності до певного періоду та дає відповідь на запитання: чи має досліджуваний предмет культурну, історичну, наукову, художню, археологічну, або іншу цінність.

Мистецтвознавчі експертизи найчастіше проводяться в рамках кримінальних проваджень, у тому числі пов'язаних з розкраданням творів мистецтва та антикваріату, шахрайством, у митних справах про контрабанду, про порушення авторських прав, спробах неповернення предметів художнього, історичного та археологічного надбання, незаконному обігу зброї, руйнуванні або пошкодженні пам'яток історії та культури.

Об'єкти мистецтвознавчих експертиз настільки різні, що навряд чи можна скласти з них повний перелік, та має понад 176 основних видів досліджень, які розгалужуються на різні підвиди. Крім цього, це комплекс досліджень, спрямованих на отримання відповідей на питання що це, де, коли, і ким зроблено. При цьому в дослідженнях широко використовуються знання в галузі хімії, фізики, анатомії, біології, теорії матеріалів, історії, географії та багатьох інших прикладних наук.

У ході проведення мистецтвознавчих досліджень фахівець відтворює історію предмету, як ретроспективу його створення та його «життя». Саме таке заглиблення дає можливість зазирнути в потаємний світ історії технологій людства.

Багатогранність творів мистецтва виводить мистецтвознавчу експертизу на щабель однієї з найскладніших експертиз. Спектр предметів досить великий. Це картини і ікони, монети, ордени, зброя, столові предмети, порцеляна та багато іншого. Фактично це будь-які предмети, які можна колекціонувати, або назвати їх антикварною річчю.

Основними запитаннями, що вирішує експерт-мистецтвознавець у ході виконання судової експертизи є:

- 1) Встановлення авторства твору, часу його створення, місця його створення, та багатьох інших питань, які виникають у замовника.
- 2) До якого виду мистецтва відноситься предмет, наданий на дослідження.
- 3) Чи має предмет, наданий на дослідження, ознаки культурної цінності, історичної, етнографічної чи художньої цінності.

Важливу роль у розвитку мистецтвознавчої експертизи відіграє підготовка спеціаліста з даного

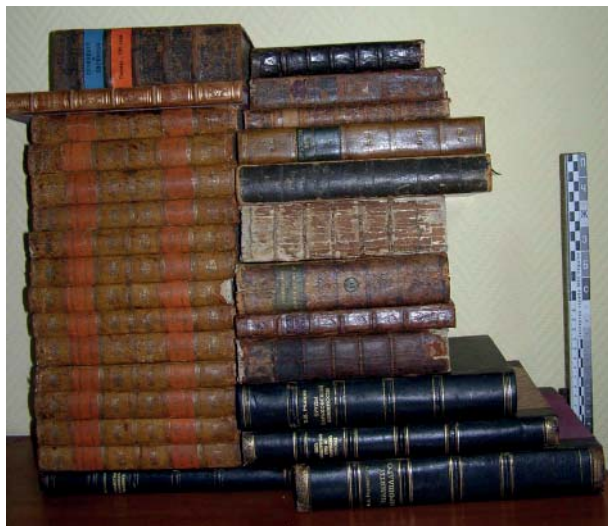
1. Адміністративно-лабораторний корпус Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

2. Колекція втульчатих наконечників до деревкової зброї та частина шпори (вістря), пізньокімммерійського і ранньоскіфського періодів VII–II ст. до н. е.

3. Меч нормандського типу XIV–XV ст.

4. Колекція стародруків, серед яких
«Ежемѣсячныя сочиненія къ пользѣ и увеселенію
служащія. Генварь, 1755 года. Вѣ Санкт-
Перербургѣ При Императорской Академии
Наук» та інші.

5. «Часослов» 1762 року,
друкований друкарнею Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові.

напрямку експертних досліджень. Так, рівень знань і професійних навичок судового експерта-мистецтвознавця потребує постійного вдосконалення, що неможливо забезпечити без обміну практичним досвідом серед фахівців у сфері мистецтва.

Задля цього Волинський НДЕКЦ тісно співпрацює з Волинським краєзнавчим музеєм, зокрема в частині проведення консультаційних заходів з питань дослідження предметів культового значення, історико-культурних цінностей, ідентифікації та класифікації творів мистецтва, визначення ступеню унікальності, оригінальності та встановлення вартості досліджуваних об'єктів, тощо.

Результати такої співпраці не змусили себе довго чекати. Так, спільними зусиллями вдалося ідентифікувати, дослідити, і тим самим запобігти контрабандному вивезенню за кордон України та запобігти втраті унікальних предметів старовини, серед яких: колекція втульчатих наконечників до древкової зброї та частина шпори (вістря), пізньокімімерійського і ранньоскіфського періодів VII–II ст. до н. е.

Це далеко не повний перелік унікальних і рідкісних предметів, що в подальшому внесені до Державного реєстру національного культурного надбання, Національного архівного фонду та включені до Музейного фонду України, зокрема і фондів Волинського краєзнавчого музею.

1. Закон України від 21.09.99 № 1068-XIV «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».

2. «Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» від 14 листопада 1970 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186.

3. Указ Президії Верховної ради Української РСР від 10.02.1988 № 5396-XI «Про ратифікацію Конвенції про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5396-11>.

4. Матеріали з Інтернет-сайтів:

- <http://ndekc.volyn.ua/>;

- <https://www.facebook.com/pg/ndekcvolyn/posts/>;

- http://volyn-kray-mus.at.ua/news/rezultati_spivpraci/2017-05-15-1315;

- <http://ndekc.volyn.ua/news/view/32-zustrich-z-pytan-mystetstvoznachyih-doslidjen/>;

- <https://kise.ua/vidi-ekspertiz/mystetstvoznachcha.html>;

- https://pidruchniki.com/74957/pravo/mistetstvoznachcha_ekspertiza;

- <https://inconsulting.com.ua/uk/antikvariat-ua/mistectvoznachcha-ekspertiza.html>;

- <http://www.hniise.gov.ua/13948-mistetstvoznachcha-ekspertiza.html>.

Ольга МОРОЗОВА (Рівне)

МУЗЕЙНІ ДІАЛОГИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ШКОЛІ

Сьогодні музеї стають об'єктами зацікавлення системи освіти, адже вони мають потенційні можливості кластерного підходу до навчального процесу. Особливо це стосується вивчення історії України, яка має багато пробілів та не досліджених артефактів, що можуть знаходитись у фондах та виставкових залах музеїв. Це спонукало до систематизації матеріалу щодо трансформаційних процесів у царині моделі «Музей–школа» та аналізу інноваційних технологій, що впливають із даної співпраці. Актуалізація даного питання полягає у використанні музейних можливостей у навчальному процесі системи освіти, зокрема, щодо вивчення історії України у школі. Заявлена постановка уже містить в собі інновацію. Працівники Рівненського обласного краєзнавчого музею запропонували школам м. Рівного та прилеглим до міста школам проект «Музейні діалоги зі школярами». Спочатку це були спонтанні, не системні тематичні зустрічі музейних працівників з дітьми в дитячих садочках та школярами шкіл, що розміщені віддалено від музею, але в силу свого позитивного досвіду вони набули статусу системної роботи.

Аналіз літератури. Попри зацікавленість дослідників музеєзнавчою тематикою увага, в основному, приділяється окремим аспектам заявленої нами проблеми. Так, за словами Р. Маньковської концептуальні новації музейної діяльності «вплинули на взаємодію музею і суспільства, поступово змінюючи та поглиблюючи їхній діалог», «з'явилися оригінальні форми спілкування з відвідувачами», «вектор

музейної діяльності повернувся до людини». [3, 372]. Подаючи динаміку розвитку культурно-освітніх форм музеїв, О. Харченко констатує дискусійність їх точного датування, заявляючи, що їх метою є актуалізація історичної, мистецької, культурної спадщини. Аналізуючи інноваційні підходи у діяльності музеїв дослідниця приводить приклади функціонування комплексної програми «Школа і музей: разом навчатися цікавіше», що сформована на базі традиційного музейного лекторію за принципом врахування запитів аудиторії і відповідності шкільній програмі — уроків історії, української та зарубіжної літератури» тощо [8, 184]. У методичній розробці «Музей –школі» на допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області на 2017–2018 н.р. систематизовано матеріал щодо пропонованих екскурсій Волинським краєзнавчим музеєм спільно зі своїми філіями. Тематика екскурсій зорієнтована на регіоніку, включено і перелік тем з давньої та новітньої історії, до прикладу: «Мандруємо століттями: гончарство», «Давні мешканці Волині», «Волинь у складі Речі Посполитої», «Матеріальна і духовна культура волинян кін. XIX – перша пол. XX ст.» та ін. «Музей пропонує різноманітні інноваційні технології, широкий діапазон інтегрованих музейних форм роботи зі школярами, а також інтерактивні неформальні заняття у формі ігрової, пошукової та дослідницької діяльності» [4, 5]. Проаналізувавши літературу, можна зробити висновок, що обшир заявленої нами теми є багаторівневим і перебуває у постійному дискусійному обговоренні, тому виникає нагальна потреба подальших наукових досліджень.

Мета дослідження – обґрунтувати ефективність використання інноваційних технологій при вивченні історії України в школі у взаємодії з музейними установами.

Виклад матеріалу дослідження. Про освітні завдання музеїв та відвідувачів як повноцінних учасників музейного діалогу було заявлено на Мангеймській конференції «Музей як освітній і виховний заклад» ще 1903 року. Ці ідеї знайшли свій розвиток і у діяльності сучасних музеїв. Проект «Музейні діалоги зі школярами» у Рівненському обласному краєзнавчому музеї охопив різновікові категорії учнів. Це учні молодших, середніх та старших класів. Тематика музейних зустрічей є теж досить розмаїтою: для учнів молодших класів – «Звідки прийшла книга»; «Скарби рідної землі» (корисні копалини Рівненщини); для учнів середніх та старших класів – «До витоків писемності і книжності»; «Рівненщина в період Української революції 1917-1920 рр.»; «До річниці вигнання німецьких окупантів з м. Рівного»; «До Дня пам'яті і примирення та Дня Перемоги»; «Друга світова війна в пам'ятниках і назвах вулиць міста Рівного»; «Небесна сотня воїнів Майдану»; «Життя та побут рівнян у минулому»; «Музично-обрядова культура Рівненського Полісся» та ін. Музейні діалоги сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, формуванню історичних компетентностей, креативного мислення та зацікавленості до навчання. В основі інновацій використовується мотиваційний аспект прагнення до знань. Пріоритетною метою навчання стає особистісно-діяльнісний підхід кожного учня до процесу отримання знань. До такого підходу спонукають і зустрічі з музейними працівниками, що виїжджають у школи міста Рівного та району. «Не випадково метод особливих «музейних» уроків визнаний експертами Ради Європи як один із основних методів викладання історичних дисциплін у середній школі, а екскурсії в музей розцінюються як діалогічна форма історико-культурної освіти» [6].

Своєрідність та відмінність музейних зустрічей полягає в тому, що музейники, організовуючи зустрічі не тільки теоретично викладають матеріал відповідно до теми, а і підбирають предмети з фондів музею, що ілюструють тему. Так, під час лекції-екскурсії «Круг містечка Берестечка» (про події Берестецької битви 1651 року) музейники презентують речі знайдені під час археологічних розкопок на полі Берестецької битви: уламки шаблі, кулі, цвяхи для підковування коней, люльку-носогрійку, заготовку для чобота (реконструкція), ніж у чохла, чохол для ложки. У нашому випадку школярі можуть не тільки побачити їх, і а доторкнутись до них, а також сфотографуватись на згадку. В. Снагощенко у дисертаційному дослідженні «Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки» наголошує на розумінні музейного предмета як важливого джерела історичних знань, носія історичної, соціальної, художньої та ін. інформації [6]. Крім того, через інтерактивні засоби під час музейних діалогів у відеоряді подаються фото з розкопок, тематичні експозиції залів музею, до вищезазначеної теми — було продемонстровано реконструкцію Берестецької битви, що розміщена в одному з залів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Інший приклад, лекція-діалог «Сторінки історії м. Рівного». Експонати, що демонструвались учням - фото, поштівки старого міста, речі, що належали рівнянам і розповідають про побут та історію краю. Для учнів п'ятих класів розроблена лекція-діалог «Що таке музей», де подається інформація про джерела вивчення історії. Музейні предмети, що ілюструють дану тему: писемні пам'ятки - документи, листи; речові пам'ятки – монети, значки, козацька люлька; археологічні пам'ятки - кам'яні наконечники списів, уламки горщиків тощо. Демонстраційний відеоряд, підготовлений музейниками - це музейні заклади області та виставкові зали Рівненського обласного краєзнавчого музею. Підбираючи

ілюстративний матеріал, музейні працівники відбирають найцікавіші, незвичайні експонати, ті що відкривають нові сторони в розумінні історії, сприяють зануренню учнів у конкретну історичну епоху. Таким чином, музейні предмети в поєднанні з текстами музейного працівника здатні емоційно впливати на учнів, що робить матеріал більш запам'ятовуваним. А музейні зустрічі, як правило, завершуються спільними фотографіями музейників, вчителів та школярів, що виставляються на сайтах шкіл, музею та у Фейсбук.

Активізуються виїзні екскурсії у відповідності до знакових подій у житті країни. Так, до 5-ої річниці трагічних подій на Майдані працівники музею побували у навчальних закладах міста з екскурсією «Небесна Сотня воїнів Майдану». Разом з учнями та вчителями вони згадали трагічні події та вшанували пам'ять тих, хто загинув на Майдані під час Революції Гідності, а у ЗОШ № 23 м. Рівного до музейників долучилась пасербиця Героя Небесної Сотні Георгія Арутюняна, випускниці цієї школи Анна Адамчук, яка виступила зі зворушливими спогадами [1].

При комплексному підході до вивчення історії, урізноманітнюючи методи і прийоми навчання, створюються «оптимальні умови для формування креативності в учнів», що сприяє «більш цілісному відтворенню в уяві школярів історичних умов і реалій» [2, 38].

Музейні зустрічі будуються на постійному діалозі зі школярами. Як правило, заняття розпочинаються з бліц-опитування учнів для виявлення рівня їхніх знань. Слухаючи та споглядаючи учні задають питання у відповідності до викладеного матеріалу та щодо предметів, що ілюструють його. Використання інтерактивних засобів викликає інтерес до навчальної теми, дозволяє активізувати учасників заняття. Адже дефініція «інтерактивний» перекладається з англійської: «Inter» - взаємний, «act» - діяти [5], що означає взаємодіяти, комунікувати, знаходитись у режимі бесіди, діалогу. За відгуками вчителів - учні зацікавлюються історією України, активно включаються в діалог у подальшому навчальному процесі.

Сучасна парадигма історичної освіти в Україні висуває проблему персоніфікації історії. Так, методист В. Тоболін пропонує такий алгоритм складання історичного портрету на уроці: походження історичного діяча; дитячі та юнацькі роки; ідеологічні симпатії; власні оригінальні погляди (завдання, засоби реалізації); шлях становлення історичного діяча (основні етапи); основні напрями діяльності; результати діяльності історичного діяча очима сучасників та істориків (політологів) [7]. Науковці рекомендують значну увагу приділяти історико-біографічному та історико-психологічному опису визначної особистості. «У методиці навчання історії під історико-біографічним описом розуміють характеристику особи в контексті біографічних даних, що має на меті реконструкцію життєвого шляху особистості і передбачає визначення траєкторії її життя в багатовимірному суспільно-особистісному контексті» [2, 31]. Розробляючи алгоритмічні пам'ятки методисти комплексно підходять до створення портрету особистості у контексті заявленого історичного періоду та тематичного спрямування, зосереджуючи увагу на становленні особистості, рисах характеру. Цими методичними алгоритмами послуговуються музейні працівники Рівненського обласного краєзнавчого музею, створюючи портрети визначних особистостей на тлі історичних подій. Затребуваними та цікавими є розповіді на теми «Вшановуючи Великого Кобзаря» (про Волинські шляхи Т.Г. Шевченка), «Жіночі долі крізь віки» (історії відомих жінок Рівненщини) та ін. Зокрема, лекція-екскурсія «В. Короленко і Рівненщина» будувалась за вищезначеним алгоритмом з відповідно структурованим матеріалом та ілюстративними експонатами: книги для гімназій XIX ст. – «Краткий курс рисования», «Курс природоведения», «Математические задачи для гимназий», прописи, зошити, в яких писали учні гімназії, свідоцтво про закінчення гімназії. Використовуючи інтерактивні засоби, музейники демонструють фрагменти документальних фільмів, а у відеоряді - фото В. Короленка та його родини, місця пов'язані з письменником у Рівному: будинок гімназії, палац Любомирських, колону Божої Матері, могили батька і сестри письменника на Грабнику у Рівному. Музейні діалоги дозволяють більш детально, глибинно, на конкретних прикладах вивчити роль і місце постаті в історії України.

Ефективність виїзних зустрічей підтверджується подальшою співпрацею музею зі школами. Так, як наслідок співпраці, у березні 2019 року у Рівненському обласному краєзнавчому музеї за ініціативи керівництва НВК с. Великий Олексин був проведений обласний науково-практичний семінар «Роль музею у дослідницькій діяльності школярів». Його учасниками та слухачами були вчителі різних районів області та учні школи с. Великий Олексин, для яких музейні працівники провели інтерактивні, театралізовані екскурсії. «Музей і Велико-Олексинська школа вже мали позитивний досвід активної співпраці — були організовані виїзні заняття до школи у форматі Авто-музею, під час яких школярі отримали знання з різноманітної тематики», зокрема і історичної [9], що і спонукало обидві сторони до організації даного проекту.

Проаналізувавши практичний досвід використання музейних діалогів при вивченні історії України

школярами, можна констатувати, що під час занять використовуються словесні (пояснення, розповідь, лекція, бесіда) та наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження) методи навчання.

Шляхами удосконалення спільної діяльності школи і музею є: активізація співпраці школи і музею у науковій діяльності школярів у рамках МАНу; організація спільно з вчителями історії науково-методичних та науково-практичних семінарів; розробка вчителями наукової історичної тематики спільно з музейними працівниками; запровадження інноваційних технологій навчання вчителями історії з використанням музейних засобів; розробка методичних рекомендацій для вчителів історії музейними працівниками з орієнтацією на наявні в музеї експозиційні зали та виставки; спільні виховні заходи історико-патріотичного спрямування.

Висновки. Музейні діалоги, як інноваційну технологію, можна віднести до розвивального навчання. Адже вони формують вміння працювати з історичними фактами, аналізувати джерела, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, творчо підходити до процесу надання - зі сторони викладачів, та оволодіння - зі сторони учнів, знань. А використання інтерактивних засобів підвищує рівень взаємодії музейного працівника і учня та підсилює емоційне сприйняття історичного періоду. Ефективність музейних діалогів зі школярами буде більшим, якщо це будуть не одноразові а системні акції, під час яких учні привчатимуться до постійного спілкування та комунікування.

Перспективи подальших досліджень будуть стосуватись проблематики взаємодії музею і школи у питанні вивчення історії України, а також генези та розвитку регіоніки.

1. Виїзні екскурсії до 5-ї річниці розстрілів на Майдані [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://museum.rv.gov.ua/news/2019/02/21/viyizni-ekskursiyi-do-5-yi-richnici-rozstriliv-na/>

2. Коляда І., Клодницький В. Формування креативності в учнів при роботі з історичною персоналією на уроці історії України у 9 класі. *Історія в школі : науково-методичний журнал*. – 2018. – №8–9. С. 30–39.

3. Маньковська Р. В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок ХХІ ст.) : дис. д-ра істор. наук : 07.00.01 – історія України. – Київ, 2017. – 518 с.

4. Музей – школі: на допомогу вчителям та учням навчальних закладів Волинської області (2017-2018 н.р.). – Луцьк, 2017. – 54 с.

5. Словник інішомовних слів [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=8476&action=show>

6. Снагощенко В. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Київ, 2010. – 24 с.

7. Тоболін В. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем портретів. *Історія в школах України*. – 1999. – №1. – С. 25–28.

8. Харченко О. В. Становлення та розвиток музеїв художнього профілю України як культурно-освітніх закладів (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) : дис. канд. іст. наук : 26.00.05 – Музеєзнавство. Памяткознавство. – Київ, 2016. – 321 с.

9. Юрчук О. П. Науково-практичний семінар «Роль музеїв у дослідницькій діяльності школярів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.rv.gov.ua/news/2019/03/27/naukovo-praktichnij-seminar-rol-muzeviv-v-doslidni/>

Ігор ПАСЮК (Луцьк)

ВАДИМ КУДЬ – ІСТОРИК ТА СОЛДАТ

У 2019 році виповнюється 75 років з дня визволення Волині та України. На жаль, кількість учасників звільнення постійно зменшується. Серед живих учасників тих подій на Волині залишилось лише 150 чоловік. Серед них і відомий історик, кандидат історичних наук Вадим Олексійович Кудь.*

В. О. Кудь народився 5 лютого 1927 року у м. Ялта в сім'ї службовця. Влітку 1941 року закінчив 7 класів середньої школи. В період німецької окупації від листопада 1941 до квітня 1944 рр. працював робітником на городі інфекційної лікарні, а з кінця 1942 року – учнем слюсаря на ялтинському водоканалі. Батько в цей час працював бухгалтером у міськфінвідділі, який тоді входив до міської управи. Мати померла в січні 1942 року від сухот. Після визволення від німецької окупації працював на водоканалі контролером водогону. В той час батько був репресований та засуджений до ув'язнення, згодом виправданий та реабілітований посмертно.

*Батьки та дядько Георгій - консул ВМС СРСР
в Туреччині.*

Зліва Кудь В. О.

*Вадим Кудь з Михайлом Рігерманом,
працівником штабу із забезпечення морських
конвоїв РВ під час Другої світової війни.*

*Вадим Олексійович
під час відпустки в Ялті. 1950 р.*

Влітку 1944 року проходить військову підготовку при військовому комісаріаті. А восени 1944 року призваний до військової частини, де до травня 1945 року був командиром стрілецького відділення 52-го стрілецького полку. У лютому 1945 року присвоєно звання сфрейтора. Від травня 1945 року до лютого 1947 року був курсантом 46-го, потім 45-го учбових танкових полків четвертої Чернігівської танкової бригади. У лютому 1947 року присвоєно кваліфікацію механіка-водія 3-го класу та звання сержанта. Був направлений у 89-й окремих учбовий танковий батальйон 10-ї Рівненської механізованої дивізії на посаду механіка-водія інструктора по навчанню курсантів танкістів. Батальйон спочатку знаходився у місті Рівному, а від вересня 1947 року дислокувався у Луцьку. У 1951 році, після семи років строкової служби був зарахований до надстрокової служби, де прослужив до 1957 року. За цей час було присвоєно

кваліфікацію механіка-водія 2-го потім 1-го класу, і далі звання майстра водіння танків і САУ, а також військове звання старшини. Протягом 1951–1955 років закінчив повний курс середньої вечірньої школи при Луцькому Будинку офіцерів. У 1951 році одружився з волинянкою (народилась в с. Свидники Ковельського району) Ганною Антонівною – педагогом, що багато років працювала директором Луцької школи-інтернату, у 1953 році народилась дочка Олена (згодом за батьківськими стопами стала вчителем-істориком та методистом).

У 1957 році демобілізований з 3-ю групою інвалідності. В цьому ж році поступив на перший курс історико-філологічного факультету Луцького педінституту, за спеціальністю: історія, російська мова та література.

Після закінчення навчання у 1962 році був зарахований на посаду асистента кафедри історії Луцького педінституту. Пізніше працював на посаді старшого викладача, доцента. Протягом 1968–1972 рр. – аспірант-заочник при кафедрі історії СРСР Львівського університету ім. І. Франка. У 1974 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Селянський рух у Волинській губернії в період між двома революціями (1907–1917 рр.)». Протягом 1972–1976 рр. був деканом історичного факультету. Працював на кафедрі історії СРСР. Після одержання Україною незалежності деякий час працював доцентом на кафедрі історії слов'янських народів, а від 2001 до 2014 на кафедрі новітньої історії України Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Від 2000 року – голова Ради ветеранів СНУ ім. Лесі Українки.

Наукові інтереси вченого торкалися проблеми аграрного руху в Україні (кінець XIX – початок XX століть). Значна увага приділялась краєзнавчій тематиці. Зокрема, В. Кудь брав участь у написанні «Історії міст і сіл УРСР. Волинська область», «Історії Волині», «Атласу Волинської області», «Історії Луцького педінституту», «Книги пам'яті України. Волинська область», «Волинь у Другій світовій війні» та інших. Він є автором біля 200 наукових публікацій. У 2009 році науковцю присвоєно звання «Почесний краєзнавець України».

В. О. Кудь нагороджений орденом «За мужність», медаллю «Захиснику вітчизни», медаллю «За бойові заслуги», ювілейними медалями України та СРСР, відзнаками «Відмінник народної освіти УРСР», Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, нагрудним знаком «Почесний ветеран України та знаком міністерства освіти України «Петро Могила». За науково-педагогічну роботу відзначений золотим та срібним знаком «СНУ ім. Лесі Українки», численними грамотами голів Волинської обласної та Луцької міської адміністрацій тощо.

** При написанні статті використані матеріали фонду Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки – філії Національного військово-історичного музею України*

РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛИ ВОСЬМОГО КРУГЛОГО СТОЛУ „МУЗЕЙНА СПРАВА НА ВОЛИНІ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА” (м. Луцьк, 16 травня 2018 року)

Іван СИДОРУК (*Ковель*)

СПОГАДИ ПРО ОЛЕКСІЯ ФЕДОРОВИЧА ОШУРКЕВИЧА

Навчаючись у Вижницькому училищі прикладного мистецтва у 1978–1982 роках, я отримав доручення від кафедри мистецтвознавства дослідити традиційну народну культуру Волинського Полісся. Мої наполегливі пошуки привели мене до обласного науково-методичного центру народної творчості у Луцьку, де я познайомився з Олексієм Федоровичем Ошуркевичем. Наше знайомство переросло у хороші стосунки представників різних поколінь. За віком я молодший за Олексія Федоровича на 22 роки, саме через спілкування я зрозумів які випробування випали на долю цієї симпатичної, розумної людини.

Олексій Федорович навчав мене розмовляти тихо, змістовно і без зайвих свідків. Нерідко він виходив з робочого кабінету, щоб не бентежити колег по роботі емоціями гостя.

Завершуючи навчання у ВУПМ, я обрав темою дипломної роботи «Дитячу дерев'яну іграшку». Зразки виконані для отримання Диплома про освіту мали проникливий вигляд за сюжетами народних казок. Згодом за порадою етнографів – Лідії Орел, Олексі Ошуркевича, Степана Шевчука, я розпочав дослідження та виготовлення народної дерев'яної дитячої іграшки Волинського Полісся.

Завдяки знайомству з Олексієм Федоровичем мені відкрилося багато фактів із історії нашого краю, я познайомився з багатьма творчими людьми Волині.

Одного разу відвідавши свого старшого колегу на роботі, я довідався що у цей день у Луцьку будуть похорони української письменниці Маргарити Малиновської, яка проживала у Києві, працювала в газеті «Літературна Україна» літературним критиком. Смерть нашої землячки є загадковою донині. Я гордий

*Учасники Всеукраїнської наукової конференції «Культура і Чорнобильська зона». Весна 1992 р. м. Рівне.
У центрі в першому ряду: І. Сидорук, О. Ошуркевич, А. Данилюк.*

що віддав останню шану письменниці.

Олексій Федорович Ошуркевич був глибоко обізнаний з пісенною спадщиною усієї України, з його доробку на сьогодні ми маємо феноменальний збірник «Пісні з Волині» виданий у 1970 році. Мене захоплює дослідження О. Ошуркевича, його пісенного скарбу з батьківщини Маркіяна Шашкевича з с. Підлисса Золочівського району Львівської області.

Тема героїзму українських козаків у битві 1651 року з поляками під м. Берестечком є найбільша пошана пам'яті героїв під Берестечком Олексія Ошуркевича.

Готуючи до видання збірник казок Волині «Чарівне кресало» Олексій Федорович порадив мені відшукати казкаря серед знайомих односельчан.

На той час у селі Хотешів проживав Свистун Адам Федорович 1912 р. н., якого в селі називали «Чилистика». Причиною такого прізвиська казкаря було те, що в молоді роки він перебував на заробітках у Південній Америці, зокрема в республіці Чилі.

Знайомство етнографа з казкарем дало свій результат, Олексій Федорович характеризує хотешівського пілігрима як цікавого оповідача. Таке ставлення відомого українського вченого до людей і традицій мого рідного села спонукало мене особисто до наполегливої праці і самовдосконалення. На прикладі його особистої працездатності я прагнув пізнати глибше духовну і матеріальну спадщину культури нашого Волинського краю. Згодом зізнання допомогли мені в експедиціях які я проводив особисто в регіонах Волинської області, вражених наслідками аварії на ЧАЕС 26.04.1986 року.

Весною 1992 року у м. Рівне відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Культура і Чорнобильська зона», де я знову мав приємність зустріти і вітати свого старшого товариша як колегу.

На конференції я демонстрував зразки народної дерев'яної іграшки Волинського Полісся. Дитячі забавки : «деркачі, калаталки, літуни, фуркала», виготовлені мною особисто для експозиції на конференції отримали схвальну оцінку і конструктивну критику Олексія Федоровича Ошуркевича, українського фольклориста та етнографа з Луцька.

Його доброзичливі та професійні настанови стали для мене найкращим дороговказом людяності у роботі на все моє життя.

Алла ДМИТРЕНКО (Луцьк)

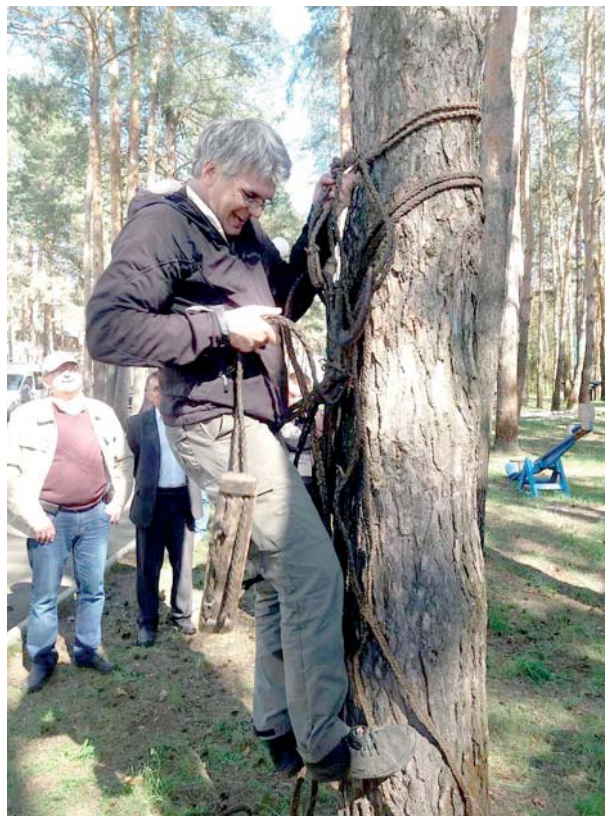
ДО АТРИБУЦІЇ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОНАТІВ: БДЖІЛЬНИЦЬКЕ ЛАЗИВО В ЕКСПОЗИЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Питання атрибуції музейних предметів є надзвичайно важливим у всій системі музейної роботи – починаючи від пошуку предмету, його набуття, обліку, вивчення, експонування. Помилки в атрибуції об'єктів культурної спадщини є досить частими. Інколи той чи інший музейний предмет вдається атрибутувати частково, приблизно, а потім роками і десятиліттями поступово нагромаджувати інформацію про нього. Іноді, після пошуку необхідних матеріалів, музейні предмети переатрибутовуються. Саме так трапилося і з бджільницьким лазивом в експозиції Волинського краєзнавчого музею, яке впродовж багатьох років експонувалося як «бурлацька тяга» (див. фото 1). Лише запис, віднайдений у старій (польській) інвентарній книзі етнографічного відділу, що свідчив про те, що саме у міжвоєнний період до музею було придбане давнє унікальне пристосування для піднімання на бортні дерева – шкіряне «лазиво» із Рокитного (районний центр Рівненської області) [14, 242]. Такий стан справ з атрибуцією даного музейного предмету спричинений тим, що він представляє лісове бджільництво, яке в повоєнні роки на території Волині практично зникло і про таке пристосування як лазиво не знали навіть бджоларі старшого віку.

В останні роки інтерес до давніх форм традиційного господарювання та пов'язаних з ними народних знань і звичаєво-обрядових норм, зростає не тільки в Україні, а й у всьому світі. Недаремно 2003 року ЮНЕСКО прийняло Міжнародну «Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини», яка, у т. ч. Україна формує свій Перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини, до якого наказом Міністерства культури України від 30 травня 2018 року включене й лісове бджільництво – бортництво [10; 21]. Ще раніше бортництво внесли до своїх національних Переліків Польщі і Білорусь. А в Литві та Польщі бортні дерева віднесені до пам'яток природи [16]. Все це актуалізує вивчення різноманітних елементів матеріальної і духовної культури, пов'язаної із цим давнім заняттям, яке дотепер збереглося в окремих районах Рівненського і Житомирського Полісся і впродовж багатьох століть побутувало і на

1. Лазиво в експозиції
Волинського краєзнавчого музею.

2. Майстер-клас О. Нагорнюва по підняттю
на дерево за допомогою лазива, с. Кустинь
Рівненської обл., 22.04.2019 р.

3. Пліть – основна частина лазива / жєні,
с. Сновидовичі Рктн., 2006 р.

4. Нитяне лазиво із
с. Князівка Брзн., 2013 р.

Волині.

В останні роки значну увагу вивченню традиційного бортництва, у т. ч. й поліського лазива / жені, приділяють члени громадської організації «Бортники України» [8], зокрема, Максим Фірсов із Києва та науковий співробітник Рівненського краєзнавчого музею Олексій Нагорнюк, які ведуть активну експедиційну і практичну роботу по вивченню і відродженню давніх бортницьких традицій [13; 18–20; 24]. Результати роботи по виготовленню колодних вуликів, плетінню і відновленню лазива / жені будуть вперше представлені у бортницькому куточку Музейних гостин 2019 року, що проводяться Рівненським краєзнавчим музеєм [17; 22].

Бортництво – лісове бджільництво було надзвичайно розвиненим промислом у поліських лісах. Про значний його розвиток в часи Київської Русі свідчать статті «Руської Правди», які визначають чіткі покарання за різноманітні злочини, пов'язані з порушенням бортних меж, знищенням бортних знаків, розоренням бортей. Майже в незмінному вигляді воно проіснувало до XIV–XV ст., коли поряд із бортями з'явилися і колодні вулики. Однак лісове бджільництво, яке з того часу розвивалось як суто бортне і колодне, існувало до кінця XIX ст., а в окремих районах Українського Полісся зберігається дотепер.

Лазиво – обов'язковий атрибут лісового бджільництва. Це пристосування за допомогою якого бортники піднімалися на дерева. В різних районах Українського Полісся його називають двома термінами: «лазиво» або ж похідними від нього – «лазо», «лезо», «лезіво», «лезиво», «лезвіє», «лезво», «лізво», «леска», «ліска» та «жень», «жинь», «ження». Термін «жень» здебільшого виводять від основного матеріалу для виготовлення пристосування – шкіри (кожи), відзначаючи, що її повна назва «кожень», а звідси і «жень» [26]. Багатьом сучасним респондентам з районів, де лісове бджільництво на сьогодні практично зникло, вже невідомий жоден з названих термінів. Хоча про пристосування для піднімання на дерево вони й знають, та називають його здебільшого «вировкою», «веровкою», «сверовкою»: *«По вировци. Якось закідає веровку і стає ногами. Да! І от, і тягне за ту веровку. [...] Да. Лазили по дереви»* (с. Видричі Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.) [7, од. зб. D4S2].

Іноді для позначення лазива вживають терміни «плеть» і навіть «драбина»: *«Я його не бачив, но це казали колись [...] Колись ще. Шийсят семей держав [...] Дак у його оце була така, оце такий подйом. Казали на його «драбіна». Чи той, «плеть»! «Плеть», драбіна ... Не бачив! Но розказували, шо таке було»* (с. Рудня-Вересня Чорнобильського р-ну Київської обл.) [5, од. зб. D3S1].

Бортницьке лазиво відоме не тільки в регіоні Українського Полісся, а й лісових районів інших держав, де в минулому існувало, чи й тепер ще зберігається, бортницький промисел: Білорусі, Литві, Польщі, Башкирії. Під назвою «лазиво», «лезиво» пристосування згадується в актах XVI ст. [1, 204; 25, 194].

Основна складова частина лазива / жені – пліть (див. фото 1, 3). Матеріалом для її виготовлення була шкіра, лико, мотузки. Найбільш поширеним було шкіряне лазиво для якого брали цілу шкіру вола, обов'язково сиром'ятну, не дублену, і кроїли її по колу на смужки, або, як кажуть респонденти, на «сталки». Наукові співробітники Рівненського краєзнавчого музею О. Нагорнюк, О. Чернецький та О. Войтюк спробували відтворити техніку виготовлення лазива і в присутності старого бортника із с. Єльне Рокитнівського р-ну покроїли придбану шкіру. Загалом вийшло майже 90 м ремня для жені [23].

Для виготовлення одного лазива використовували 4–5 волових або коров'ячих шкур, а в багатьох селах – шкур лося. До порізаних по колу смужок шкіри шириною приблизно «два пальці» кріпили вантаж і вішали, щоб вони добре витягнулися і тільки після цього плели лазиво у 4–5, а то навіть і у 6–12 смужок [2, од. зб. 17–1; 3, од. зб. 15–4; 6, од. зб. D4S3; 15, с. 145–146; 26]. Іноді сусіди або родичі об'єднувались і виготовляли одне спільне лазиво, яким користувались, при потребі, по чергово (с. Глинне Рокитнівського р-ну Рівненської обл. – далі – Рктн.) [3, од. зб. 8–6].

Зважаючи на значну кількість матеріалу, шкіряні лазива (і волові, і лосині) були дуже дорогими і передавалося у спадок від батька до сина: *«Ето ше та жень дід єю користовавса. Батько користовавса. О я вже, вже мене шийсят шостий год, пошло на шийсят шостий год, так [...] все єю користуємса»* (с. Біловіж Рктн.) [3, од. зб. 2–9]. М. Чмуневич із с. Вежове (Рктн.) пригадував, що їхню жень виготовляв «чи дід, чи прадєд» [3, од. зб. 15–4]. У родині С. Самченка із с. Луко Ємільчинського р-ну Житомирської обл. (далі – Ємлч.) дотепер шкодують про втрату дідівської жені, яку батько, ішовши на фронт, заховав колодному вулику від німців, але вона так і пропала [6, од. зб. D7S4]. А от у родині Н. Балдиш брати не змогли поділити між собою єдину жень, що дісталась у спадок, і порізали її на частини, перетворивши на «поводи» (с. Вежове Рктн.) [3, од. зб. 16–2]. Однак давні лазива дотепер є у багатьох бджоларів Українського Полісся.

Для збереження своїх властивостей шкіряне лазиво потребує ретельного догляду, щоб воно не

7. Гачок лазива, с. Князівка Брзн., 2013 р.

6. Лавочка лазива, с. Сновидовичі Рктн., 2006 р.

5. Лавочка лазива, с. Кам'яне Рктн., 2006 р.

8. Закріплення лазива на дереві за допомогою гачка, с. Біловіж Рктн., 2006 р.

втратило еластичності. Для цього лазиво періодично змазували дьогтем [15, с. 146]. Сьогодні цю давню технологію відроджують члени громадського об'єднання «Бортники України» [8]. Подекуди для кращого зберігання лазива його клали у соляну ропу, або ж мастили риб'ячим жиром, а пізніше – машинним маслом і навіть звичайною лляною чи соняшниковою олією (с. Блажове Рктн. та ін.) [3, од. зб. 16–3; 15, с. 146]. Тепер варять суміш із олії і машинного масла (с. Познань Рктн.) [3, од. зб. 9–4].

Другим матеріалом для виготовлення лазива було конопляне, рідше лляне, волокно (с. Осни Лугинського району Житомирської обл. (далі – Лгн.); с. Князівка і Михалин Березнівського р-ну Рівненської обл. (далі – Брзн.)) [2, од. зб. 4–3; 4, од. зб. D5S1, D5S2, D7S4]. Підготовлений льон чи коноплі пряли, потім сукали і тоді вже плели, щоб мотузки були міцними : *«А мотузка, то вже просто була із того, оно лляна теє. Тожє прали теї, з конопель. Да плели таке веровки. Сукали, а пося ще плели, щоб вона крепша була. Да й називалися те лазиво. [...] З ниток зробляне»* (с. Хотин Брзн.) [4, од. зб. D4S3]. Мотузьяними пристосуваннями і тепер користуються поліські бортники (див. фото 4).

Середньовічні джерела зберігають інформацію про побутування лазив, сплєтених із лика – кори дерев і куштів. Найчастіше, очевидно, це була лоза. Зокрема, статті Литовського Статуту 1529 р. дозволяють бортникам дерти лико на виготовлення лазива [25, с. 194]. Про те, що ликові лазива були менш поширеними, ніж личані, свідчать документи Архіву Південно-Західної Росії. Запис від 1596 р. засвідчує, що в господарстві Каменського у м. Володимирі було *«лезев две раменных, а третье лычаное»* [1, с. 204].

Зважаючи на те, що традиційно борті і колодні вулики розміщувались на деревах на висоті 10 і більше метрів від землі, лазива виготовляли досить довгими – вони мали 30–40 метрів: *«... так, щоб вам не збрехати, метрув тридцать. Тридцать, не меньше. Да, не меньше»* (с. Малахівка Лгн.) [2, од. зб. 5–2]. З часом, коли не стало великих дерев, покортшали і лазива, які робили довжиною 10–25 метрів, а то й менше: *«Ну вот десь метрув, таке Вам сказати, [...] дліни метрув двадцать п'ять»* (с. Біловіж Рктн.) [3, од. зб. 2–9]. *«Лізво [...] Метров восєм»* (с. Бобричі Лгн.) [2, од. зб. 3–6]; *«Разна була. Була і метров двадцить, і тридцить метрув. Довгіє жені»* (с. Старе Село Рктн.) [3, од. зб. 17–2].

Складовою частиною лазива / жені є лавочка («сіделко», «сіделечко», «колиска», «сідушка»), виготовлена із дуба, берези. Вона має злегка вигнуту форму для зручності сидіння (див. фото 1, 5, 6). Сидячи на лавочці, бджоляр виконували всі роботи у бортях – чистили, вибирали мед : *«Там «лавочка» така була. Сядаєш і седиш, так як собі, як оцьо на стульчику»* (с. Хотин Брзн.) [4, од. зб. D4S3].

Третя складова частина лазива – гачок («крук», «кручок»), який виготовляли з міцного дерева, зазвичай із граба, берези, груші, яблуні, дуба, кореня горобини (див. фото 7). За його допомогою бортники закріплювали себе на дереві (див. фото 8, 9), підвішуючись на необхідній висоті : *«І тута є таки кручок і я сядою, етой рукой держус, отой раз, два, закінув, за голяку закідаю, [...] і раз, два накінув петлю, затаг, і всьо, спокійно»* (с. Біловіж Рктн.) [2–9-Рокитне]; *«Єслі дід вже сів на ту лавочку, спустівса, то етой женню накідаєш на той кручок і все вона держитса, етий дід»* (с. Обсіч Рктн.) [3, од. зб. 11–1].

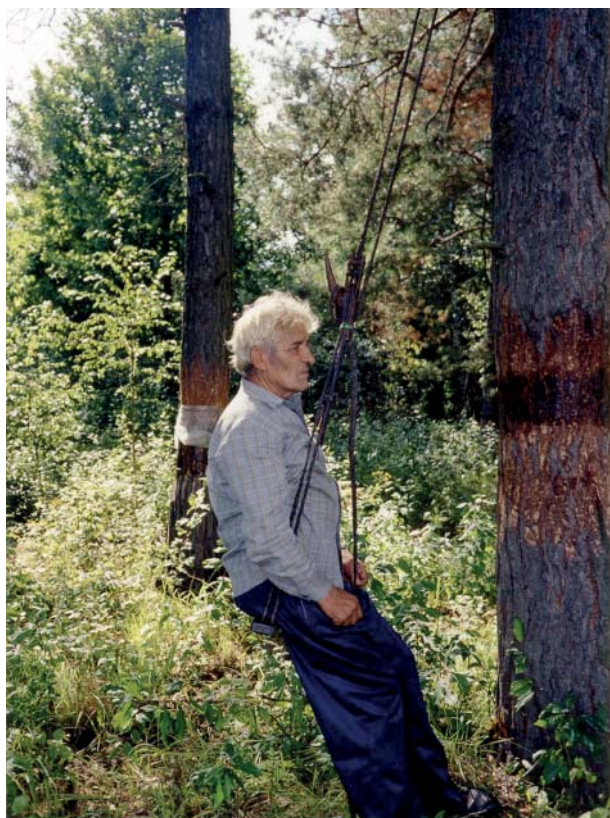
На Поліссі зустрічаються орнаментовані гачки, на які нанесені різні символічні знаки (див. фото 10), які, за твердженням респондентів, мали сприяти і розвитку промислу, і удачі, але головне – захищати бортника від падіння : *«Шоб не впасть з того вуліка. Ну, для щастя воно було, так, примєрно»* (с. Блажове Рктн.) [3, од. зб. 16–3]. Дехто відзначає, що візерунки – для краси (с. Кам'яне Рктн.) [3, од. зб. 12–1]. Над розшифруванням знаків на лазивах сьогодні працює О. Нагорнюк.

Старі лазива мали ще одну частину – лежею (лежейку) (див. фото 11), яку бортники використовували для закріплення себе на високих деревах (с. Березове, Дроздинь, Блажове Рктн.) [3, од. зб. 12–1, 15–2, 16–3].

Ішовши до лісу, лазиво складали «вісімкою» (див. фото 12) і брали на плече (див. фото 13) або несли його на спині разом з лазбенем – коробкою для меду (див. фото 14).

Існувало кілька способів піднімання на бортні дерева за допомогою лазива. Перший спосіб – «перекидом». Бортник складав пліть лазива собі на плечі таким чином, щоб його кінці звисали. Тоді брав один кінець мотузки і удвоє обвивав (обкручував) стовбур дерева, затагуючи петлю і ставав у неї лівою ногою. Потім робив другу петлю (на відстані 50–60 см від першої) і ставив у неї праву ногу і т. д., піднімаючись таким чином на дерево. Якщо дерево було дуже високе, то потягнувши за другий кінець мотузки, він розв'язував нижні петлі [11, с. 16; 12, с. 32]. Піднявшись на необхідну висоту, бортник закріплював себе на дереві («зарепивсь», «залезовався»).

Очевидно, саме підняття перекидом мав на увазі респондент із с. Велика Глумча (Ємлч.), коли розповідав про піднімання бортника на дерево, яке він спостерігав ще в дитинстві : *«зашиггне і це обмоталоса кругом дерева, цей один кінець, із кручком»*. Після цього бджоляр піднімався на дерево: *«І*

9. Кріплення бортника на дереві,
с. Познань Рктн., 2006 р.

10. Візерунки на гачку лазива,
с. Блажове Рктн., 2006 р.

11. Лежея лазива,
с. Кам'яне Рктн., 2006 р.

12. Складання лазива,
с. Біловіж Рктн., 2006 р.

вон знов поліз. Зняв і далі, і далі. І може вилізти сто метрув оцим одним, цим пристосованієм. Воно старинне». Респондент зазначає, що дід з-під Білорусії називав жень «лазня» [6, од. зб. D7S4].

Другий спосіб – «потягом» або «самотягом» – використовується тоді, коли борті і колоди розміщені не на дуже великій висоті. При цьому бортник перекидав лазиво через одну з гілок чи міцний сучок, сідав на лавочку і, відштовхуючись ногами від стовбура, підтягував себе уверх : «І тако, бере дід, або батько, і тако сам сабе пудтягає» (с. Вежиця Рктн.) [3, од. зб. 15-4] (див. фото 15).

Третій спосіб білоруські дослідники називають «чашка». При ньому на стовбурі дерева робили невеликі зарубки – «чашки». Бортник, який прийшов до бджіл, складав пліть лазива удвоє і обхоплював себе і стовбур дерева таким чином, щоб між ним і деревом залишалось 70–80 см вільного простору, що дозволяло рухатися по «чашках». Подібним чином працюють сучасні електромонтери, які замість зарубок мають металеві кліщі [11, 16; 12, 32].

Тепер вулики ставлять не так високо як колись, коли остерігались ведмедів, які видирали борті. І гілки внизу під бортями і колодами не обрубують. Тому бджоларі піднімаються на дерева по гілках дерев і вже там закріплюються за допомогою лазива [18; 20].

Вільний кінець лазива використовували для того, щоб подавати наверх необхідні пристосування. При цьому робили петлю і клали туди необхідні інструменти : «Ну, тиє рази батько каже: „Синоку! Подай сокіру!“ Ну як подать? Батько на сосне, а я внизу. Як подать сокіру? [...] Петлі две кінеш. Одну на лєзо сокєри, друг на топорище сокєри і вже батько покойнік потяг» (с. Березове Рктн.) [3, од. зб. 13-6]. Таким же чином подавали наверх ємності для вибраного меду і спускали їх додолу. Таким же чином бортник спускав додолу вибраний мед. Тому завжди працювали удвох – бортник на дереві, помічник – внизу.

Таким чином, серед основних атрибутивних ознак лазива / жень слід назвати наступні : конструктивні особливості (3–4 складові частини); матеріал для виготовлення пліті, гачка, лавочки; довжина лазива; обробка лазива з метою збереження функціональних властивостей; способи піднімання на дерева за допомогою лазива.

Отож, лазиво / жень – традиційне бортницьке пристосування, що було характерне для всіх районів з розвинутим лісовим бджільництвом. У зв'язку з його скороченням зникає з масового вжитку і лазиво. Сьогоднішні бортники для догляду за лісовими бджолами користуються старими батьківськими і дідівськими пристосуваннями і нових практично не виготовляють. Внесення бортництва до Національного Переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини сприятиме не тільки вивченню й збереженню, а й відродженню давніх бортницьких традицій.

*Фото Алли Дмитренко

1. Архив Юго-Западной России. Ч. VII. Т. 1. Киев, 1886. 732, XII с.
2. Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – Архів ДНЦЗКСТК), ф. Лугини–2005, оп. Дмитренко.
3. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Рокитне–2006, оп. Дмитренко.
4. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Березне–2013, оп. Дмитренко.
5. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Володарка–2012, оп. Дмитренко.
6. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине–2011, оп. Дмитренко.
7. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Ємільчине–2011, оп. Дмитренко.
8. Архів ДНЦЗКСТК, ф. Камінь-Каширський–2012, оп. Дмитренко.
9. Бортники України. URL : <https://www.facebook.com/groups/361162167557946/>.
10. Бортництво : Відеогалерея. URL : <http://virtmuseum.uccs.org.ua/ua/element/11> (дата звернення.26.05.2019).
11. Включення до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України нових елементів. Національна комісія у справах ЮНЕСКО. Бюлетень. 2018. Вип. 10. С. 7–12.
12. Гурков В. С., Терехин С. Ф. Бортничество в Белоруссии. Минск : Наука и техника, 1980. 44 с.
13. Гурков В. С., Терехин С. Ф. Занятие издревле благородное. Минск : Польша, 1987. 136 с. : ил.
14. Давній бортницький пристрій «жень» реконструюють рівненські музейники. URL : <http://prostor.museum/ua/post/41689> (дата звернення 25.05.2019).
15. Дмитренко А. Предметний склад етнографічної колекції Волинського музею у міжвоєнний період. Pereyaslavica: Наук. записки. Зб. наук. ст. Вип. 2(4). Переяслав : Міленіум, 2008. С. 241–246.
16. Дмитренко А. Традиційні чоловічі промисли: бджільництво. Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження у 5 т. Т. 4 : Зрілість. Чоловіки. Чоловіча субкультура / Наук. ред. М. Гримич. Київ : Дуліби, 2013. С. 135–159.

13. Перенесення лазива на плечі,
с. Біловіж Рктн., 2006 р.

14. Перенесення лазива із лазбенем на спині,
с. Кам'яне Рктн., 2006 р.

15. Піднімання на дерево «самотягом»,
с. Березове Рктн., 2006 р.

17. Ільницька Т. На Рівненщині туристам демонструватимуть давній промисел. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/news/241116-na-rivnenshchyni-turystam-demonstruvatyut-davniy-promysel> (дата звернення.24.05.2019).
18. Музейні гостини 2019: У Рівному гомонітимуть та частуватимуть : Програма. URL : <http://ogo.ua/articles/view/2019-05-26/99949.html> (дата звернення 25.05.2019).
19. Нагорнюк О. Бортництво-Князівка. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=OdB3Bkq-3jU> (дата звернення 25.05.2019).
20. Нагорнюк О. З фотовиставки Krzysztofa Hejke «Останні бортники» в Луцьку. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=DSvX5pC6L8U> (дата звернення 25.05.2019).
21. Нагорнюк О. Колодне бджільництво, с. Князівка, Березнівський р-н. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=DX6nu74KLGA> (дата звернення 25.05.2019).
22. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL : <https://demcult.org/golovna/nacionalniy-perelik/> (дата звернення 05.05.2019).
23. Під час «Музейних гостин» в парковій зоні діятиме локація по традиційному бортництву. URL : <http://www.rivnenews.com.ua/2019/05/25/pid-chas-muzeinykh-hostyn-v-parkovii-zoni-diiatyme-lokatsiia-po-tradytsiinomu-bortnytstvu/> (дата звернення.25.05.2019).
24. Працівники Рівненського краєзнавчого музею відтворюють давній бортницький пристрій URL : <http://museum.rv.gov.ua/news/2019/03/27/pracivniki-rivnenskogo-kraeznavchogo-muzeu-vidtv/> (дата звернення.26.05.2019).
25. Старовинне ремесло Рівненщини внесли у перелік нематеріальної культурної спадщини України. URL : https://rivnepost.rv.ua/news/starovinne-remeslo-rivnenshchyni-vklyuchili-u-perelik-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchiny-ukraini?fbclid=IwAR0EP54ie9mFW_vJglwG39fJtjpsbo2HXycwp9XwhGuZK6LDFObtpCfS5w (дата звернення 05.05.2019).
26. Статут Великого княжества Литовского 1529 года. Минск, 1960. 253 с.
27. Халімчук Ю. Прадавнє бортництво на Поліссі. URL : <http://spadok.org.ua/polissya/pradavn-bortnytstvo-na-polissi> (дата звернення.10.05.2019).

Тетяна ГАРАСИМЕЦЬ (Луцьк)

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЕТНОГРАФІЧНИЙ АНСАМБЛЕВИЙ ПОКАЗ В КОНТЕКСТІ ПОСТІЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ ВІДДІЛУ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У час розвитку інноваційних технологій, музеї не можуть стояти осторонь процесів, які переживає суспільство. Адже, напевно, сьогодні немає таких сфер діяльності, в яких би не використовувався електронний компонент. Для того щоб зберегти своїх потенційних відвідувачів і залучити нових, музеї ХХІ століття просто зобов'язані йти в ногу з часом, підтримувати технологічний прогрес та активно впроваджувати інформаційну складову в свою роботу. Загалом інформаційні музейні інновації сьогодні використовуються в науково-фондовій, експозиційно-виставковій, культурно-освітній та маркетинговій роботі.

Детальніше розглянемо музейні інновації в експозиційно-виставковій діяльності, так як експозиція є основою музейної комунікації. Сучасні відвідувачі, які вже звикли до технологій у своєму повсякденному житті, не задовольняються переглядом звичайної виставки, позбавленої інтерактивності. Цю проблему висвітлює крізь призму етнографічного ансамблевого показу відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею, так як він є важливим осередком культури та освіти області. За часів радянської влади експозиція будувалася за принципом, який всіма можливими способами висвітлював велику роль партії в житті Волині. Постійна етнографічна виставка була створена 1985 року [2]. З цього часу концепція не змінювалася, на що існує ряд причин. Однією з них є брак коштів. У загальному експозиція відділу побудована за тематико-хронологічним принципом. За допомогою ансамблевого показу відвідувачі можуть побачити інтер'єр майстерні гончаря, житлової кімнати та господарського приміщення.

Звісно, такий підхід дозволяє гостям музею ближче познайомитися з матеріальним та духовним світом волинського краю. І це перевага. Проте пропонуємо певні доповнення виставки сучасними технологіями, які ще більше б оживили її та забезпечили комфортні умови для «зони занурення». Адже одне із завдань технологій – цікаво та зрозуміло донести інформацію до відвідувачів різного віку, статі та вподобань.

Популярним сьогодні є використання в експозиційному просторі технологій створення системи доповненої реальності (augmented reality, AR). AR-система забезпечує відвідувачу якісне доповнення об'єктів фізичної реальності об'єктами віртуальної реальності. [4, 41]. Досить часто світові музеї

пропонують кімнати віртуальної реальності. Але, так як масштаби приміщень Волинського краєзнавчого музею не дозволяють нам цього, пропонуємо використання AR-пристроїв, зокрема AR-окулярів, та звичайних мобільних пристроїв, наприклад смартфонів. За допомогою цих пристроїв можна прив'язати до експозиції ті предмети, яких не вистачає [1, 15]. Наприклад, якщо під час проведення театралізованої екскурсії на тему святкування волинянами Пасхи чи Трійці, потрібно продемонструвати як сім'я іде до церкви, можна прикріпити віртуальний храм до реального об'єкта, користуючись маркерною системою. Тобто на реальний предмет нанести мітку-маркер (це може бути і мітка на стіні, або ж підлозі), яку AR-окуляри розпізнають, а відвідувачі зможуть побачити. Проте якщо врахувати те, що зазвичай екскурсії у ВКМ розраховані на велику кількість людей, заклад просто не зможе власними силами забезпечити купівлю такої ж кількості AR-пристроїв. Бюджетнішим варіантом може бути використання 3D голограм, позаяк така система дозволяє обійтися без спеціальних окулярів.

Важливим моментом у комунікації є безпосередній тактильний зв'язок між відвідувачем і експонатом. Якщо працівники музею не можуть дозволити цього, а така позиція є цілком зрозумілою, то AR-система може. І не обов'язково ставити мітку, адже можна використати предмет, який насправді не має ніякої цінності, пристрій розпізнаватиме його, а людина бачитиме кухонне начиння, глечик чи якийсь предмет із господарського приміщення, тим більше зможе «потримати його в руках» та роздивитися з усіх сторін [4, 43–44].

Після огляду одягу Волині та Полісся гостям музею можна запропонувати скористатися віртуальною приміркою Artoucher. Камера розпізнає обличчя та фігуру людини, а програма доповненої реальності потурбується про створення копії даного одягу на тілі людини. За допомогою жестів можна швидко змінювати одяг, а використовуючи мобільні системи «ділитися образами» з друзями у соціальних мережах [3].

Не менш популярною є інтерактивна система візуалізації Inside Explorer (IE), яка за допомогою медичного сканування та МРТ [6] дозволяє розкласти предмет на частини, повертати його, робити розрізи і проникати всередину [5]. Таку систему було б доцільно використати для детальнішого вивчення волинської печі. Це б дозволило відвідувачам не тільки дуже добре розглянути її, але й зазирнути всередину і дізнатися, як вона виглядала та які страви готувалися в печі. Для розширення світогляду та порівняння можна прив'язати до експозиції печі інших типів.

Можна запропонувати інтерактивну гру на сенсорних екранах : на основі розповіді екскурсовода правильно одягнути волинську дівчину, заміжню жінку, парубка і т.д., вибрати страви, які споживали волиняни на Коляду, Великдень, Трійцю і т.д., вибрати куди потрібно покласти певну річ – в майстерню гончаря чи в приміщення з господарським реманентом. Також можна впровадити такі інновації, як : поруч із майстернею гончаря, житловою кімнатою та приміщенням з господарським реманентом встановити планшети, де людина спостерігатиме принцип роботи гончарного круга, випікання в печі страв, процес ткання, вишивання, використання господарського начиння та інше; транслювати відео волинських звичаїв та традицій. На нашу думку варто запропонувати відвідувачам аудіогіди на різних мовах, у зв'язку з тим, що з кожним роком Луцьк відвідує все більше іноземних туристів, для яких також важливо забезпечити комфортні умови перегляду експозиції.

Отже, епоха розвитку науки і техніки дозволяє впроваджувати в експозиційну діяльність інноваційні технології, що робить музей більш цікавим та доступним. Волинський краєзнавчий музей дещо відстає у використанні таких технологій, так як це потребує значних фінансових витрат.

1. Векишин О. В., Ткачук М. В. Розробка прототипу та дослідження продуктивності маркерної мобільної системи доповненої реальності. Вісник НТУ «ХПІ»: зб. наук. пр. Харків, 2014. № 55. С. 11–18.

2. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії музейної експозиції [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/publ/volinskij_kraeznavchij_muzej_do_istoriji_muzejnoji_ekspoziciji/1-1-0-293.

3. Технология дополненной реальности [Электронный ресурс] / AREALIDEA. Режим доступу: <https://arealidea.ru/articles/tekhnologiya-dopolnennoy-realnosti/>

4. Фененко А. О. Використання систем «доповненої реальності» в експозиційній роботі музею. Двадцять перші сумцовські читання. 2015. № 21. С. 40–46.

5. Фролова А. Inside Explorer – система визуализации, меняющая восприятие экспонатов [Электронный ресурс] / Технологии и маркетинг для музеев. Режим доступу: http://mart-museum.ru/mart_articles/inside-explorer/

6. Цимбала О. С., Стахів О. З. Інноваційні тенденції в роботі сучасних музеїв світу. Двадцять перші сумцовські читання. Харків, 2015. № 21. С. 46–53.

ДІОРАМИ В ЕКСПОЗИЦІЇ ВІДДІЛУ ПРИРОДИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В ЕКСКУРСІЙНІЙ РОБОТІ

Важливими експозиційними комплексами експозиції відділу природи Волинського краєзнавчого музею є діорами: «Пори року» («Зима», «Весна», «Літо», «Осінь»), «Озеро «Світязь», «Тетеревине токовище», «Лісостеп», «Полісся», «Зубри в Цуманській пущі». Вони були створені київськими художниками Л. А. Жабинським, І. Б. Александровичем, Е. А. Антохіним, Б. В. Розановим у 1984–1985 роках для нової експозиції музею до 800-річчя м. Луцька. Ці художники були й авторами біогруп: «Риби Волині», «Лисиці», «Плазуни», «Олень благородний», «Лосі», «Дикий кабан», «Вовк на зимовому полюванні».

Діорама – експозиційний комплекс, побудований на поєднанні живого фону (тла) з об'ємним переднім планом, що надає зображенню ілюзії просторовості. На відміну від панорами діорама охоплює лише частину горизонту. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють створювати для діорами віртуальне об'ємне тло. Вона передбачає використання динамічних елементів і аудіовізуальних ефектів. [1; 55]

Діорама – стрічкоподібна, зігнута півколом живописна картина з переднім наочним планом (спороди, реальні і бутафорські предмети). Її відносять до масового видовищного мистецтва, в якому ілюзія присутності глядача в природному просторі досягається синтезом художніх і технічних засобів.

Діорами розраховані на штучне освітлення і часто розташовуються в спеціальних павільйонах або музеях. Величезну роль в експонуванні діорам грають устаткування експозиційного залу і конструкція оглядового майданчика, а також світло і звук (музичний і дикторський супровід). Більшість діорам присвячена історичним битвам. Найширше діорама застосовується в музейній практиці як особливий спосіб подачі документального матеріалу, підкріплений образною емоційністю. У природничих музеях вони створюються і використовуються для посилення емоційного впливу під час відтворення природних ландшафтів.

Перша діорама була створена у Франції в 1822 році Луї Жаком Дагером, винахідником фотографії. Складні механізми і витончена гра світла разом з дзеркалами і запоною розмірами 22×14 м діорами Дагера і Бутона тримали в напрузі глядачів, перед якими кожні 15 хвилин мінялися сюжети: гори, руїни готичних замків, італійські пейзажі.

Пізніше декоратором Гроніусом була створена діорама в Берліні, звідки в 1851 р. вона була переведена до Петербургу, де здобула популярність під назвою панорами Палермо. Відвідувачі входили всередину круглої будівлі і по сходах піднімалися в павільйон, з якого відкривався на всі боки вигляд на Палермо і його околиці. Павільйон знаходився як би усередині монастирської будівлі, двір якої був вистелений кам'яними плитами; поблизу було видно дзвіницю (все – живопис), з якої при настанні смеркового освітлення було чути звуки дзвонів, які закликали до вечірньої молитви, що сприяло посиленню ілюзії, вироблюваною прекрасно написаною декорацією.

У створенні діорам брали участь М. І. Авілов, В. К. Биляницький-Бируля, Г. Н. Горелов, Б. В. Югансон, А. А. Лабас, А. В. Моравов, А. А. Пластов, Г. К. Савицький, В. С. Сварог, П. П. Соколов-Скаля, а також члени Студії військових художників імені М. Б. Грекова, створеної 1934 року.

У 1977 році Юхим Дешалит створив найбільшу у світі пересувну діораму «Панорама Москви», яка з успіхом експонувалася у Філадельфії (США), Софії (Болгарія), Лондоні і Туреччині, а з 1980 року до початку перебування – на ВДНГ у Москві.

Найвідоміші діорами в Україні: «Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 року» – Севастополь; «Битва за Дніпро» – Дніпропетровськ; «Штурм фортеці Ізмаїл» – Ізмаїл; «Будівництво ДніпроГЕСу» – Запоріжжя.

Близькі до діорам біогрупи – експозиційні комплекси, що відображають екологічні особливості видів організмів [1; 21].

В експозиції відділу природи ВКМ біогрупи відрізняються від діорам відсутністю картин на задньому плані, на деяких використовується фото великого розміру (на всю площу біогрупи).

У другому експозиційному залі відділу природи ВКМ «Кліматичні умови і фенологічна характеристика Волині» чотири діорами «Пори року». Їх автор – Ігор Борисович Александрович. Вони змальовують один і той же куточок лісу під містечком Ківерці в різні пори року. Це найменші діорами: висота – 1,83 м (висота картини – 2,57 м), ширина – 1,31 м, глибина – 66 см. Складність побудови переднього плану для цих діорам – абсолютна ідентичність дерев, кущів, опалих гілок, пеньків. Їх приходилось довго шукати у лісах (за дозволом лісників).

Ці діорами служать декораціями для циклу театралізованих екскурсій-казок «Чарівні пори року», які проводяться науковими співробітниками відділу природи для найменших відвідувачів музею. У театралізованій екскурсії-казці «Ой, ялинка зелененька» ми використали такий опис діорами:

«Зима»: «Лісова галявина вкрита білим пухнастим снігом. Зараз на ній тихо і пусто, не те що влітку. Здається, взимку на галявинці ніхто не живе. Але це тільки так здається. Біля куща з-під снігу стирчить старий, трухлявий пень. Це не просто пень, а справжній терем-теремок. Немало в ньому затишних зимових квартир для різних лісових мешканців.

Під корою сховались від холоду дрібні комашки, поряд влаштувався зимувати стомлений жук-дровосік. А у норі між корінням, згорнувшись тугим кільцем, вмостилася метка ящірка. Усі залізли в старий пень, кожен заняв у ньому крихітну спаленку та й заснув у ній на довгу зиму.

На самому краю галявинки, під товстою ковдрою, сплять жаби. Сплять і не знають, що тут неподалечку, під купою хмизу, згорнувшись клубком, заснув їх найлютіший ворог – їжак.

Тихо й пусто взимку на лісовій галявині. Тільки зрідка пролетить над нею зграйка щиглів чи синиць або дятел, всівшись на пеньок, почне видзьобувати з кори поснулих комах».

Графік Александрович Ігор Борисович (Александрович-Дочевський) народився 28 січня 1918 року у м. Боржомі в Грузії. Він був батьком відомого художника театру, живописця А. І. Александровича – Дочевського (1958 р. н.) [2, 359–360].

У 1940 році Ігор Борисович закінчив Вище театральне училище імені М. Щепкіна при Малому театрі в Москві. Вчителем його був О. Бичков. Митець грав на сцені цього театру. У 1941–1945 роках у складі акторського колективу виступав перед бійцями радянської армії з концертами. З 1945 року він працював карикатуристом у журналах «Крокодил» і «Гудок». У журналі «Перець» митець малює карикатури на політичні та побутові теми (1953–1968), а також у газеті «Правда України» (1961–1990), а від 1993 року – у журналі «Вус». Серед його творів виокремимо такі: серії – «Майстри мистецтв України» в дружніх шаржах» (1962–1964), «Письменники України в дружніх шаржах» (1963), плакат «Африка бореться, Африка буде вільною» (1960), ілюстрації до книги «Молоді перчани» (1962), «Карикатури» (1991) та ін. Помер художник 9 березня 1997 року в Києві.

У третьому експозиційному залі «Води краю» розміщена діорама «Озеро Світязь», яку створив Леонід Жабинський. Її розміри: висота – 1,92 м (висота картини – 2,8 м), ширина – 3,5 м, глибина – 1,35 м. Для написання тла діорами художник із працівниками музею їздив до озера Світязь писати з натури. Він досить точно передав масштаб українського Байкалу, унікальний колір його води, навіть пісок привезений із берега озера. Біля діорами екскурсоводи розповідають легенди про озеро Світязь, про унікальну природу Шацького поозер'я.

Л. Жабинський – автор діорами «Тетереvine токовище», яка розміщена в кінці першого залу відділу природи. Вона невелика: висота – 2,1 м (висота картини – 2,8 м), ширина – 1,5 м, глибина – 95 см.

Художник Жабинський Леонід Андрійович народився 11 червня 1928 року в с. Рябці Чернігівського р-ну, нині Чернігівської області. Закінчив Київський художній інститут у 1967 році. Викладачами у нього були: В. Пузирьков, К. Трохименко, І. Штільман [3, 482]. З 1953 по 1954 роки Леонід Андрійович працював декоратором Київського театру російської драми ім. Лесі Українки, а з 1954 по 1974 рік – з перервами у майстернях Художнього фонду УРСР. У 1974 році митець обіймає посаду головного художника в Управлінні «Реклама», а з 1976 по 1991 роки працює в об'єднанні «Художник». Від 1970 року Л. А. Жабинський був учасником республіканських мистецьких виставок. Основні галузі, в яких він творив – станковий живопис (сюжетно-тематична картина, портрет, пейзаж, натюрморт) та діорамний живопис. Тематика творінь митця – Друга світова війна, козаччина, мисливство. Його роботи відрізняються лаконічністю задуму, психологізмом. Окремі роботи зберігаються у Вінницькому історичному музеї. Серед найбільш цікавих творів Жабинського Л. А. можна виокремити такі: графіка – «Весняне мереживо» (1975); діорами – «Полісся» та «Надніпрянщина» (1975–1976 рр., Олеський краєзнавчий музей, Житомирської області), «Примусове вивезення населення Первомайська до Німеччини» (1979–1980 рр., Первомайський історичний музей, Миколаївської області), «Трагедія у с. Копище» (1980–1981 рр., музей у с. Словечне Овруцького р-ну); живопис – «Перший день війни» (1964), «Піони» (1968), «Чернігівщина» (1969), «У батьківській хаті» (1969), «Партизани» (1970), «Дружина» (1970), «Дівчина» (1971), «На штрафній лаві» (1971), «Весняний день» (1972), «Хліб» (1973), «Море» (1973), «Дороги батьків. 1941р.» (1973), «Хранителі природи» (1977), «Зорі назустріч» (1977), «Материнство» (1979), «З розвідки» (1983), «Попереду – Київ» (1983), «Громиця» (1989), «Весняна сюїта. Тетерева» (1989), «Мати» (1989), «Сватання» (1990-і рр.), «Літа орел, літа сизий» (1991), «Натюрморт із кавуном» (1991), «Осінь» (1993), «Журба» (1995), «Матінко рідненька» (1996), «Помста козацька» (1996), «Автопортрет» (1998); диптихи – «За життя» (1993),

«Мисливські натюрморти» (1999).

У 1978 році Жабинський Л. А. став членом Національної спілки художників України. 31 січня 2002 року Леоніда Андрійовича не стало. Похований митець в Києві.

Діорами «Лісостеп» і «Полісся» розмішені у п'ятому і шостому залах експозиції відділу природи. Вони показують краєвиди природних зон Волині – лісостепової та лісової. Їх автор – Борис Володимирович Розанов. Діорама «Лісостеп» 2,2 м у висоту (висота картини – 2,75 м), 3 м у ширину, глибина – 1,7 м. «Полісся» – найкраща діорама відділу природи. Її розміри: висота – 2,15 м (висота картини – 2,8 м), ширина – 2,8 м, глибина – 2,1 м.

Над створенням найбільшої діорами музею «Зубри в Цуманській пуші» працювали два художники – Ігор Александрович та Едвард Антохін. Розміри діорами: висота – 2,10 м (висота картини – 3,5 м), ширина – 4 м, глибина – 3,45 м. Діорама змальовує найбільший волинський ліс – Цуманську діброву. Великі розміри діорами спричинили технічні труднощі при її створенні. Великі в обхваті дуби – насправді композиція із сітки і кори. Чучело зубра-самця куплене в 1984 році в музеї при заповіднику «Біловезька пуша» спеціально для цієї діорами.

Художник, плакатист Антохін Едвард Сергійович народився 22 червня 1938 року у с. Ольшанець Орловської області [4, 589–590].

У 1966 році він закінчив Київський художній інститут. Від 1962 року Едвард Сергійович працював художником на фабриці «Укррекламфільм» (від 1968 року – художній редактор), а також у видавництвах «Радянська школа», «Реклама», «Молодь». Він був учасником всесоюзних, республіканських та всеукраїнських виставок. У 1972 році став членом Національної спілки художників України. У видовищному плакаті здійснював пошук нових рішень. Багато уваги приділяв рисунку та живопису. Серед його творів можна відзначити зокрема такі: «Альошчине полювання» (1965), «Від двох до семи» (1967), плакати «Два мушкетери» (1964), «Лівша» (1965), «У ті дні», «Балада про Берінга та його друзів», «Слуги диявола», «Я, Франциск Скорина» (усі – 1970), буклети до кінофільмів «Материнське поле» (1967) і «Удар, ще удар» (1968), діорами в історико-краєзнавчих музеях «Зубри в Цуманській пуші» (1984, м. Луцьк), «Війна» (1988, Володимир-Волинський), «Трипільська культура» (1990, м. Остер), «Г. Капустін – першовідкривач вугілля на Донбасі» (1962, м. Лисичанськ).

Створені понад тридцять років тому, діорами відділу природи Волинського краєзнавчого музею донині захоплюють відвідувачів музею, змальовуючи красу та своєрідність краю Лесі Українки.

1. Климишин О. С. Природничка музейна термінологія. Словник-довідник. Львів, 2003. – 224 с.

2. Александрович І. Б./ Лабінський М. Г. // Енциклопедія сучасної України / ред. Дзюба І. М., Жуковський А. І. – Т.1. – К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2001. – С. 359–360.

3. Жабинський Л. А./ Бічукова О. В. // Енциклопедія сучасної України/ ред. Дзюба І. М., Жуковський А. І. – Т.9. – К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2009. – С. 482.

4. Антохін Е. С./ Прядко В. М. // Енциклопедія сучасної України / ред. Дзюба І. М., Жуковський А. І. – Т.1. – К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2001. – С. 589–590.

Сергій ЛИС (Луцьк)

ВИСТАВКА «ВОЛИНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ» У ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ

У 2017 році було відзначено важливу дату: 100 років від початку Української революції. Згідно указу Президента України нині триває п'ять років (2017–2021) пошанування революційного пробудження українського народу, початку його боротьби за свою державу в Новітній час [19]. Це, природно, спричинило посилений інтерес істориків до нових досліджень, наукових та культурно-освітніх проєктів присвячених цій темі. У Волинському краєзнавчому музеї науковці відділу новітньої історії створили виставку «Волинь в Українській революції 1917–1921 років».

Її презентація відбулася 16 березня 2017 року. Приурочено виставку було до 100-річчя від заснування Центральної Ради та початку революції. Відкриття викликало значний суспільний резонанс. У цей день до музею завітали студенти історичного факультету Східноєвропейського університету імені Лесі Українки і Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Героїв Небесної Сотні. Прийшло також чимало тих лучани, яким не байдужа історія рідного краю.

Фото 1. Військові ліцеїсти та журналістка на відкритті виставки «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.», 16.03.2017 р.

Фото 2. Галузеві прапори Гетьманату (1918 р.). Зверху-вниз: військово-морський, військового міністерства та дипломатичного представництва.

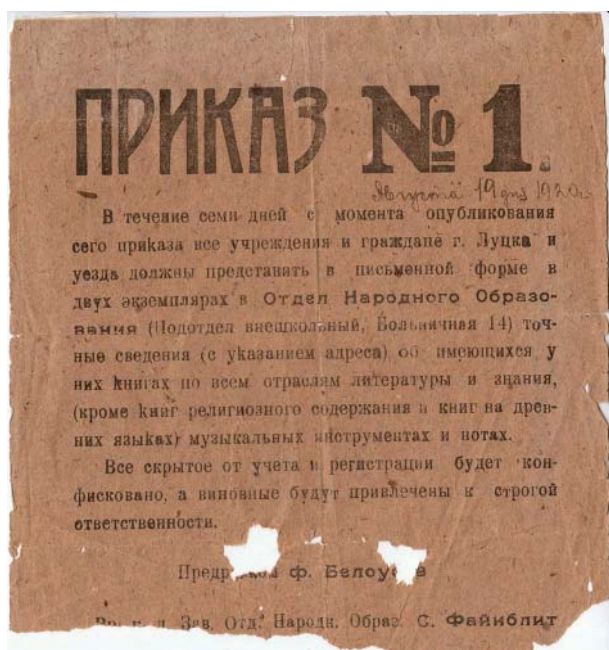

Фото 3. «Приказ №1» від 19.08.1920 р., який Червона армія видала після захоплення Луцька.

Фото 4. Відкриття виставки «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.». Зліва направо: О. Дем'янюк, С. Лис, Я. Шабала, Г. Бондаренко, А. Силук.

Зі вступним словом до присутніх звернувся в. о. директора Волинського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури Анатолій Силук. Він наголосив, що даний музейний проект є лише початком дослідницької й аналітично-дискусійної роботи, покликаної привернути увагу громадськості до пошанування подій Української революції на теренах Волинського краю.

Проректор з науково-освітньої роботи та моніторингу якості освіти Волинського інституту післядипломної освіти, доктор історичних наук Олександр Дем'янюк розповів про специфіку становища Волині на початку революції. Адже у 1917 році все ще тривала Перша Світова війна і у нашому регіоні перебували російські та німецько-австрійські війська. Розповів він і про формування перших українських військових підрозділів на теренах Волинської губернії. Також Олександр Дем'янюк подарував музею блок марок і конверт «Українська революція 1917–1921. 100 років».

Декан історичного факультету СНУ імені Лесі Українки, доктор історичних наук Анатолій Шваб наголосив, що без Української революції сторічної давності не було б сучасної незалежної України. Та повідомив про можливі спільні дослідницькі проекти університету і музею. Привітали музейників зі створенням виставки і завідувачі кафедр історичного факультету СНУ імені Лесі Українки: голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Геннадій Бондаренко, доктор історичних наук Ярослав Шабала та доктор історичних наук Віктор Крамар, який також розповів про історію становлення місцевих органів влади на Волині у роки Української революції.

На заході також виступив і тодішній заступник міського голови, історик Сергій Григоренко. Він провів паралелі між політичною ситуацією на Волині під час Української революції і сьогоднішнім. Насамкінець, автор виставки, провідний науковий співробітник і завідувачий відділом новітньої історії Волинського краєзнавчого музею Сергій Лис провів присутнім першу екскурсію [2]. Головними на ній, звісно, є раритетні музейні колекції сторічної давності. Завдяки кількарічній пошуковій роботі на виставку було залучено і низку до того не відомих фотографій та документів. Створено тематичні блоки, які розповідають про малознані сторінки історії Української революції 1917–1921 років.

Розпочинається експозиція виставки документами, світлинами, колекцією нагород добровольчої військової формації Українських січових стрільців. У 1916–1917 роках галичани з УСС відкрили десятки українських шкіл на Західній Волині, які заборонялися тут до цього російською владою [9, 29]. В експозиції представлені світлини українських шкіл на Волині, атестат з Луцької школи 1919 року, нагороди січових стрільців.

На початку березня 1917 року за участі солдатів Волинського гвардійського полку в Петрограді було повалено владу всеросійського Імператора Миколи II. А вже 17 березня у Києві сформувався народний парламент – Українська Центральна Рада на чолі з Михайлом Грушевським: уродженцем Холма – історичного центру волинського Забужжя [3, 221]. В експозиції розміщені польові щоденники офіцерів Волинського полку, I і III Універсали УЦР, оригінал накладної, написаної рукою Михайла Грушевського, його ж автентичне друге видання «Короткої історії України» 1917 року, де голова УЦР аналізує початок революції, карта УНР видрукована на початку 1918 року.

Луцьк, який з червня 1916 року був під контролем російської армії, у квітні 1917 році підтримав новостворену УЦР. У місті під час одного з мітингів (дві світлини розміщено в експозиції) лучани змусили подати у відставку ставленика старого режиму підполковника В. Малявчика та обрали нового міського голову – шанованого лучанами єврейського фінансиста Абрама Варковицького [16, 274]. У листопаді 1917 року над міською радою було піднято жовто-блакитний стяг щойно проголошеної УНР [10, 72]. В експозиції розміщено текст резолюції Луцької міської думи, про засудження більшовицького Жовтневого перевороту в Петрограді, телеграму з Києва, в якій українська влада, після проголошення нею III Універсалу, просить підняти в Луцьку жовто-блакитний стяг, звернення євреїв Луцька до Абрама Варковицького, з проханням зареєструвати сіоністську організацію у місті, зображення офіційного у 1911–1919 роках герба Луцька – лицаря на вежі з мечем і хрестом у руках.

По нижніх вітринах експозиції можна простежити музейну колекцію рідкісних книг і зброї. Серед видань – оригінальні книги часів революції і 1920-х років (І. Кедрина «Берестейський договір» 1925 р., І. Борщака «Ідея Соборної України в Європі в минулому» 1923 р., В. Панейка «Зєдинені держави Східної Європи: Галичина й Україна супроти Польщі й Росії» 1922 р.), спогади очевидців (П. Скоропадського, В. Липинського, В. Винниченка, І. Мазепи тощо), дослідження сучасних волинських істориків.

Щодо зброї, то представлені саме ті її зразки, які використовувалися в ході революції у 1917–1921 роках. На озброєнні Російської Імперської Армії, а потім Армії УНР і Червоної Армії були кулемет «Максим», гвинтівки «Мосіна», «Вінчестер» (американська модель 1895 р., яку випускали спеціально для російського калібру патрона 7,62 мм), револьвер «Сміт & Вессон» (модель 1871 р., яку США

експортувало у Росію) пістолети «Наган», «Велодог», гранати «РГ-12». Австрійська армія, УСС, а потім і Українська Галицька Армія використовували гвинтівку «Малінхера», пістолет «Штейр М 12». Франція, яка підтримувала Польщу у війні проти УНР, надавала Війську Польському гвинтівки «Бертєс» і «Гра». Також в експозиції представлені російська нагородна шабля, австрійський саперний тесак, кавказький кинджал «Бебут», який був на озброєнні в Російській Імператорській Армії.

22–24 січня 1918 року УНР проголосила повну незалежність. Але нова більшовицька влада Росії розпочала військове вторгнення в Україну. Перший бій незалежна УНР дала росіянам поблизу станції Крути на Чернігівщині 29 січня. Волиняни, зокрема, Матвій Данилюк і Остап Гаврилюк (їхні світлини представлені в експозиції) із Луцького повіту теж брали участь у цьому першому бою воїнів-добровольців незалежної УНР проти червоногвардійців Радянської Росії [11, 5]. В експозиції також наведена карта бою під Крутами, світлина командира «крутян» Аверкія Гончаренка та декого із загиблих там хлопців. Наведена також карта найважчого положення УНР, коли її територія у лютому 1918 року звузилася до частини волинського Полісся, а тимчасовою столицею стали Сарни.

На Волині, завдяки протегуванню січових стрільців, німецько-австрійське військове командування допомогло створити і озброїти на початку 1918 року нові українські збройні формації. Поблизу Ковеля – козацько-стрілецьку Синю (Синьожупанну) дивізію, а поблизу Володимира-Волинського – козацько-стрілецьку Сіру (Сірожупанну) дивізію [7, 441]. В Луцьку ж у лютому 1918 року було придушено більшовицький заколот російських фронтовиків. Світлина синьо- і сірожупанників – в експозиції. Варто звернути увагу на фото, де на прапорі синьожупанників видно зображення Богородиці Покрови з рушником, на краях якого – традиційні волинські рівнораменні хрести.

29 квітня 1918 року, попередньо ініціювавши розпуск вірної Центральній Раді Синьожупанної дивізії, яка тоді дислокувалася у Києві, німецькі військові ініціювали в Києві державний переворот. У результаті праві сили проголосили монархічну Українську Державу на чолі з Гетьманом Павло Скоропадський [17, 154]. Одним з головних ідеологів українського консерватизму був волинянин В'ячеслав Липинський [13, 11]. В експозиції – світлина волинянина, документи про його діяльність, фотографія огляду Павлом Скоропадським Сірої (Сірожупанної) дивізії, конституційний «Закон про тимчасовий Державний устрій України». Розміщена і світлина волинянки Фанні Каплан, яка 30 серпня 1918 року зробила замах на більшовицького лідера Радянської Росії Володимира Леніна. Також представлено на виставці й кілька сторінок із демократичної Конституції УНР, яка була відмінена режимом Гетьманату.

Невдоволені німецькими безконтрольними поборами українського населення, проти Павла Скоропадського формується широка ліво-демократична опозиція. В експозиції наведені документи, які свідчать про антигетьманські виступи на Волині. Після поразки Німеччини і Австро-Угорщини у Першій світовій війні, їхні війська покинули Україну. Втративши підтримку ззовні та так і не набувши її всередині країни, 14 грудня 1918 року Павло Скоропадський зрікся влади. Київ, а 22 грудня і Луцьк, зайняли республіканські загони Армії УНР. Новим органом влади в Україні стала Директорія, яку очолив Володимир Винниченко [10, 74].

У результаті розпаду Австро-Угорської імперії на теренах Галичини 19 жовтня 1918 року було проголошено утворення Західноукраїнської Народної Республіки зі столицею у Львові. На основі УСС постала Українська Галицька Армія. Досить швидко розпочалася й співпраця з Директорією УНР. У результаті, вже 22 січня 1919 року на Софійській площі Києва всенародне віче урочисто проголосило Акт об'єднання українських земель. Його засвідчили і офіційним документом – Універсалом про Злуку (Соборність) ЗУНР і УНР. Галичина, Буковина і Закарпаття відтепер ставали автономною Західною Областю УНР (ЗОУНР) [6, 441]. В експозиції наведено Акт Злуки (Соборності), конституційний «Тимчасовий основний закон» ЗУНР, світлина очільників УНР і ЗУНР (Володимира Винниченка і Євгена Петрушевича), матеріал у тогочасній газеті «Волинська зоря» про Злуку. Представлено карту УНР і ЗУНР на початку 1919 року.

У 1918 році було створено ще декілька українських державних утворень, зокрема, Кубанська Народна Республіка і Зелений Клин (далекосхідна Українська Закитайщина) [15, 323]. Обидва зазначених краї задекларували бажання возз'єднатися з УНР, адже більшість жителів цих регіонів тоді становили українці. Але через військово-політичний тиск білогвардійської Росії їм цього не вдалося досягти. В експозиції наведено світлини керівників КНР і Зеленого Клину, фотографії українських мітингів на теренах цих державних утворень.

Також, у квітні 1918 року УНР ненадовго приєднала до своїх теренів Крим, але Німеччина змусила українців віддати півострів прихильникам його федерації з постімперською «Білою» Росією [14, 160]. В експозиції вміщено світлину полковника Петра Болбачана, який здійснив у квітні 1918 році Кримський

похід, зайнявши територію півострова. Цікавою є й світлина тачанки з кулеметом, на якій зображений напис «За советы без коммунистов» Револуційної Повстанської Армії України (махновців) вільної території Гуляйполя.

Простежено на виставці й історію становлення української державної символіки. У 1917 році жовто-блакитні та синьо-жовті знамена були рівнозначно українськими національними прапорами. 12 лютого 1918 року в тимчасовій столиці УНР Коростені, яке тоді було містом Волинської губернії, був прийнятий закон про офіційне затвердження тризуба гербом [1, 262]. У березні 1918 року офіційним прапором було затверджено синьо-жовтий стяг. Документ УНР, з проханням не плутати послідовність кольорів державного стягу розміщено у третій вітрині виставки, а на перестінку вивішено три галузевих прапори часів Гетьманату: військово-морський, військового міністерства та дипломатичного представництва.

У 1919 році УНР, яку з середини лютого очолив Головний Отаман Симон Петлюра, перебувала затиснена у «трикутнику смерті» між російськими більшовиками і білогвардійцями, а також поляками. На Волинь із заходу наступало Військо Польське [4, 160]. В експозиції наведені світлини волинян із різних її населених пунктів, які обороняли свій край від поляків у 1919 р., світлини офіцерів Армії УНР, зокрема, в.о. Наказного Отамана Дієвої Армії УНР Олександра Осецького, який керував Холмським (Волинським) фронтом, карту УНР станом на серпень 1919 року, на якій Володимир-Волинський, Ковель, Луцьк уже є зайняті Військом Польським.

Перед лицем загрози тотальної перемоги російської Червоної Армії, 21 квітня 1920 року УНР і Польща заключили Варшавський договір про мир і військово-політичний союз. Кульмінацією стала перемога поляків над росіянами під Варшавою у серпні 1920 року. Та її не було б, якби Дієва Армія УНР не затримала тоді російські підрозділи будьонівців під Замостям, не давши їм з'єднатися з основними силами Червоної Армії під столицею Польщі [7, 488]. В експозиції – конституційні закони «Про форму влади в Україні» (1919 р.) і «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР» (1920 р.), книга урядовця УНР Сергія Шелухина «Варшавський договір», світлина інтернованих в Луцьку січових стрільців на чолі з Євгеном Коновальцем (січень-лютий 1920 р.), карта боїв під Варшавою і Замостям, книга з оригінальними автографами більшовицьких воєначальників Семена Будьонного і Кліма Ворошилова, які вони залишили під час перебування у Луцьку (серпень 1920 р.), більшовицька антипольська агітлістівка.

У жовтні 1920 року Польща і Радянська Росія заключили перемир'я. Без підтримки Війська Польського, обезкровлена Дієва Армія УНР 21 листопада втратила останню контрольовану нею територію на Поділлі та відступила за річку Збруч на окуповану поляками Галичину. Тут «союзники» роззброїли українських військових та відправили їх у табори для інтернованих. 18 березня 1921 року Польща і Росія заключили Ризький мирний договір, поділивши між собою землі України [10, 25]. В експозиції представлено текст волинської народної пісні про переговори Симона Петлюри з Йозефом Пілсудським у Луцьку в 1919 році та польську зраду України у 1920 році, фотографія воїнів II Волинської стрілецької дивізії, карту УНР на листопад 1920 року.

У жовтні-грудні 1921 року залишки Армії УНР здійснили Другий Зимовий похід із теренів Західної України на Київ, на чолі з генерал-хорунжим Юрієм Тютюнником (фото – в експозиції). У ході наступу найчисельніша Волинська група повстанців 7 листопада зайняла Коростень. Однак, 17 листопада в бою під селом Малі Міньки на Житомирщині вояки УНР були розбиті Червоною Армією. 21 листопада 1921 року 359 полонених українців було розстріляно під містечком Базар. У 1922 році уцілілі старшини Другого Зимового походу створили на Житомирщині Волинську Повстанську Армію. Але незабаром майже усі її учасники були заарештовані [18, 41]. В експозиції представлено світлини учасників Другого Зимового походу і Волинської Повстанської Армії, карту України 1921 року.

Окремою підтемою представлено участь українських військових у культурному відродженні України. Особливо акцентується увага на феномені стрілецьких пісень – одного з найоригінальніших і найзначущіших пластів української культури ХХ століття. Створені провідниками УСС, більшість з яких складала українська інтелігенція, вони вже у 1920–1940-х роках стали невід'ємною частиною українського фольклору.

Ще 9 березня 1915 року січові стрільці зорганізували Пресову Кватиру УСС – допоміжну культурно-просвітню формацію, головним завданням якої було поглиблення національної самосвідомості українців. Вона мала різні осередки культурно-мистецької сфери. В експозиції наведені світлини стрілецьких митців, музикантів, оркестри синьожупанників і воїнів УГА, головного капелана Армії УНР Павла Пашевського, який у 1925–1939 роках служив у Луцькій Хрестовоздвиженській церкві та викладав у Луцькій українській гімназії, книга вже покійного завідуючого відділу етнографії ВКМ Олексі Ошуркевича «Мелодії червоної

калини», у якій він зібрав стрілецькі пісні, які побутують на Волині. Цінним експонатом є скрипка майже сторічної давності, виготовленої на Старовижівщині волинським народним умільцем Корнієм Мазуриком.

Георгій Нарбут (1886–1920 рр.) – український художник-графік, ілюстратор, автор декількох українських банкнот і першої серії поштових марок УНР. Один з засновників і ректор Української Академії Мистецтв. Автор герба Української Держави, де до тризуба УНР було додано козака з самопалом. Георгій Нарбут створював і ескізи військових мундирів армії України, оформлень упаковок та етикеток для українських товарів. Інформація про нього розміщена на окремому банері [8, 14]. Під ним – електромеханічний телеграфний апарат для передачі і прийому повідомлень знаками коду Морзе і друкарська машинка «Хаммонд-Мультиплекс». Завдяки можливості швидкої заміни літероносія дана модель сто років тому була популярною, бо використовувалася для друку текстів на кількох мовах.

Що є ознакою суверенітету держави? Це, насамперед, її атрибутика – герб, гімн, прапор і, звичайно, власні гроші. Закон же про грошову одиницю УНР було прийнято 1 березня 1918 року в тимчасовій столиці УНР Житомирі, який тоді був адміністративним центром Волинської губернії [8, 8]. Всього за часів існування трьох українських політичних режимів у 1918–1920 роках було випущено 24 грошових знаки. В умовах нападу на УНР армій Росії та Польщі, її економічне становище від початку 1919 року погіршується. У цих умовах низка міст стали також випускати свої тимчасові грошові знаки (бони). Наприклад, у Луцьку в березні 1919 року випустили свої місцеві гривні, на яких було зображено не лише міський герб, а й (як і на сучасній 200-гривенній купюрі) Луцький замок [16, 273].

В експозиції представлено гривні й карбованці УНР і Української Держави, волинські регіональні гроші, а також бони Львова, Єлисаветграда, Одеси. Рідкісними є представлені на виставці 10 карбованців УСРР, які відрізнялися від УНР-ських лише тим, що були більш червоні. Цікавими, з представлених грошових знаків, є рублі випущені Російсько-Азіатським банком у китайському місті Харбін, які ходили у Зеленому Кліні. Є на виставці й австрійська банкнота у 50 крон (1914 р.) на якій є напис номіналу галицьким діалектом української мови: «Пятьдесять корон». В умовах війни на теренах України ходили також грошові знаки Імперської і Радянської Росії, Німеччини, Польщі: їхні зразки теж представлені у експозиції. Є на виставці також і марки-шагівки УНР 1918 року, які слугували за розмінну монету, і марки 1920 року, які вже виконували суто поштову функцію.

Попри поразку, Українська революція 1917–1921 років мала колосальне значення. Вона спричинила справжнє національне відродження в Україні, яка перед тим майже два сторіччя не мала незалежності. Саме колишні діячі УНР були провідниками української громади у Волинському воєводстві в 1921–1939 роках [11, 27]. Керували ж урядом УНР у вигнанні Голови Директорії: Симон Петлюра (1919–1926 рр.), Андрій Лівіцький (1926–1939, 1940–1948 рр.), В'ячеслав Прокопович (1939–1940 рр.).

На виставці представлено фотографії тих українських державних діячів, які у 1920–1930-х роках жили у Луцьку: члена УЦР Григорія Степури, міністра шляхів уряду УНР і учасника Другого Зимового походу Сергія Тимошенко, генерал-хорунжого і один з командирів гайдамаків Дієвої Армії УНР Олекси Алмазова. Також є світліни могил борців Української революції: у Луцьку – Олекси Алмазова і льотчиків УНР, у селі Хотинь біля Рівного – Володимира Оскілка, в Парижі – Симона Петлюри. Цінним експонатом є посвідчення громадянина УНР, які до 1992 року видавалися в середовищі української діаспори. Є також і оригінальна діаспорна грамота-привітання Гетьманича Данила Павловича Скоропадського з 42-им днем народження від прихильників української монархії (1946 р.). Однак, у порівнянні з впливовим урядом УНР в екзилі, прихильники української монархії були малочисельними.

У роки Другої світової війни деякі колишні воїни Дієвої Армії УНР воювали в лавах УПА «Поліської Січі», отаман якої Тарас Бульба-Боровець декларував боротьбу за відновлення влади УНР. До 1946 року на горищі Луцького кафедрального Свято-Троїцького собору переховували частину урядового архіву УНР [5]. Сам же уряд на чолі своїх Президентів проіснував на еміграції (в екзилі) до серпня 1992 року, коли в 1-шу річницю проголошення незалежності України останній Президент УНР Микола Плав'юк офіційно передав усі свої регалії влади Президенту України Леоніду Кравчуку. Фото їх зустрічі представлено в останній вітрині виставки. В експозиції наведений і фоторяд усіх чотирьох Президентів УНР в екзилі: Андрія Лівіцького (1948–1954 рр.), Степана Вітвицького (1954–1965 рр.), Миколи Лівіцького (1967–1989 рр.) і Миколи Плав'юка (1989–1992 рр.).

Виставка «Волинь в Українській революції 1917–1921 років» діятиме до кінця 2021 року. На її основі постійно проводяться музейні заходи у рамках п'ятиріччя відзначення Української революції. Регулярно вона поповнюється новими експонатами. Зокрема, у квітні 2018 року до 100-річчя прийняття Центральною Радою Конституції УНР на виставці було створено стенд присвячений цій події. На ньому розміщено копії титульної та першої сторінок Конституції 1918 року, проект оновлення Основного

Державного Закону схваленого урядовою комісією у 1920 році, Тимчасовий Закон про реорганізацію Державного Центру УНР в ескилі від 1948 року згідно якого запроваджувалася посада Президента УНР тощо [12].

По завершенню експонування виставки на її основі має постати постійно діючий зал експозиції Волинського краєзнавчого музею з тією ж назвою – «Волинь в Українській революції 1917–1921 років».

1. Верстюк В., Дзюба М., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник / В. Верстюк та ін. – Київ: Наукова думка, 1995. – 688 с.
2. Волинь в Українській революції // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2017. – 16 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/volin_v_ukrajinskij_revoljuciji_1917_1921_rokiv/2017-03-16-3096.
3. Грушевський М. Автобіографія, 1926 р. / М. Грушевський // Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / упор. А. Демиденко. – Київ: «Веселка», 1992. – С. 220–240.
4. Дем'янюк О., Пасюк І. Воєнна історія Волині: Т.3: 1914–1923 / О. Дем'янюк, І. Пасюк. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2015. – 280 с.
5. Державний архів Волинської області, ф.Р. – 393, оп. 3, спр. 9 – арк. 79. – Доповідна М. Діденка в обком Компартії про архів УНР.
6. Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки: Документи і матеріали. Т.2 / упор. В. Верстюк. – Київ: Видавництво імені Олени Телізи, 2006. – 744 с.
7. Киричук М. Волинь – земля українська / М. Киричук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. – 508 с.
8. Кравець А., Лис С. Грошові одиниці періоду Української революції / А.Кравець, С. Лис. – Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2012. – 44 с.
9. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1931 рр.: національно-культурне та релігійне життя / Ю. Крамар. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 404 с.
10. Крамар Ю. Суспільно-політичні процеси на території Західної Волині в період Української революції 1917–1921 рр. / Ю. Крамар // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Т.5. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2010. – С. 71–76.
11. Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки. Науково-методичні матеріали / С. Лис. – Луцьк: Терези, 2017. – 30 с.
12. Лис С. Конституції УНР – 100 років / С. Лис // Музейний простір Волині. – Луцьк, 2018. – 27 квітня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/news/konstituciji_unr_100_rokiv/2018-04-27-3939.
13. Литинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму / ред. Я. Пеленський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Литинського, 1995. – 471 с.
14. Монкевич Б. Слідами новітніх запорожців: Похід Болбочана на Крим / Б. Монкевич. – Нью-Йорк: Товариство ім. полк. Петра Болбочана в Америці, 1956. – 288 с.
15. Попок А. Зелений Клин / А. Попок // Енциклопедія історії України: у 10 томах: Т.3 / ред.: В. Смолій та ін. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 323.
16. Пушкар Н. Луцька грошова емісія 1919 року / Н. Пушкар // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцьк в історії Волині та України: матеріали XXXV міжнародної іст.-краєзн. конф.: Науковий збірник. – Луцьк, 2010. – С. 273–277.
17. Скоропадський П. Спогади / П. Скоропадський. – Філадельфія – Київ: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Литинського, 1995. – 495 с.
18. Тинченко Я. Нескорена Волинь / Я. Тинченко // Український тиждень. – Київ, 2013. – 2-8 серпня. – №31 (299). – С. 40–43.
19. Указ Президента України №17/2016. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. – Київ, 2016. – 22 січня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>.

Людмила ЗАВАДА, Оксана СКОРИЧ (Луцьк)

**«ВИШИВАНА КРАСА ВІД КОСАЧІВ: ПРИСВЯЧЕНО ВОЛИНСЬКОМУ КРАЄВІ».
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ І
УКРАЇНСЬКОЇ ТОРГОВОЇ МАРКИ «ЕДЕЛЬВІКА»: ДОСВІД СПІВПРАЦІ З ПАРТНЕРАМИ**

Сучасний світ, що стрімко змінюється, руйнує звичний уклад життя, залишаючи в минулому те, що донедавна становило сенс нашого існування. Змінюються соціальні й споживацькі орієнтації: як провести вільний час, чим заповнити своє дозвілля. Змінюються й уявлення про музей, який нині постає

не лише місцем збереження історичних і культурних надбань людства, а й цілісним соціокультурним простором – місцем, де відбуваються мистецькі акції, театралізовані імпрези, проводяться інтерактивні заняття, організовуються різноманітні творчі конкурси тощо.

Таким чином музей (зокрема традиційний регіональний) опиняється в ситуації, коли в умовах низького рівня фінансування, застарілих технічних засобів він має не лише залишатись «хранителем вічних цінностей», а й конкурувати з чисельними закладами культури та сфери послуг, аби утримувати інтерес до себе з боку відвідувача. Не понижуючи рівень своєї професійної діяльності, музей змушений стати ще й посередником у рекламуванні власних послуг та водночас виробити нові форми спілкування зі своєю аудиторією, тобто ґрунтовно переосмислити питання музейної комунікації. Важко не погодитись із визначенням нашої головної професійної місії, як його подає Н. І. Капустіна, директор Дніпровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького: «Музей – це не просто місце зберігання колекцій дорогоцінних предметів, доступних для невеликої кількості високоосвічених цінителів; його головне завдання – комунікація, і цій задачі повинні бути підпорядковані усі інші» [2, 13].

Як зазначає у своєму дослідженні шляхів взаємодії музею і місцевої громади кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СХУ імені Лесі Українки Фаїна Рябчикова, «діяльність музеїв повинна оцінюватись не за кількістю відвідувачів чи кількістю проданих квитків, а за соціальним ефектом, своєрідним внеском музею у розвиток громади, суспільства загалом» [6, 102]. На підтвердження дослідниця подає думку професора музеології Йанне Вілкуна (Фінляндія) про те, що хороший музей повинен співпрацювати з місцевою спільнотою, бути до неї дуже прив'язаним і впливати на неї [6, 102].

Таким чином, мета музейної комунікації – не лише залучення уваги громади, а й налагодження двосторонніх стійких зв'язків із нею. Тут варто дослухатись досвіду закордонних фахівців і усвідомити, що, окрім постійних відвідувачів – туристів, школярів, студентів, музейна установа може направити свої зусилля ще й на пошук постійних партнерів – меценатів, підприємців, зацікавлених громадян, інших організацій та установ, не конче пов'язаних зі сферою культури [4]. Підметом такої комунікації є співпраця, спрямована на благо місцевої спільноти, в ході якої музей своїми можливостями допомагає новому партнеру у творенні позитивного іміджу.

Власне, у цій конкретній статті мова йтиме якраз про один із прикладів такого партнерства – про спільний проект Волинського краєзнавчого музею та Луцького приватного акціонерного товариства «Едельвіка», виробника одягу та текстилю: «Вишивана краса від Косачів: присвячено Волинському краю».

Проект був започаткований у грудні 2016 року. Його головна мета – побачити дивосвіт давнього українського вишиваного орнаменту очима сучасних майстрів, творців відомих колекцій етно-одягу. Організатори проекту, автори статті захопились ідеєю: на основі музейних збірок створити колекцію вбрання, котра б поєднувала в собі традиційний прагматизм крою та самобутню народну вишивку з сучасними модними тенденціями.

Перша зустріч із представниками «Едельвіки» відбулась у музеї. Гості провели кілька годин у відділі етнографії музею, з професійною цікавістю та непідробним захватом розглядаючи зразки традиційного волинського вбрання із фондів колекцій. Їх цікавило буквально все: особливості народного крою, розмаїття традиційної вишивки та тканини, комплектування строїв. У ході зустрічі було прийняте рішення: розпочати розробку моделей для нової, ексклюзивної колекції етно-одягу за мотивами народних узорів зі збірок Олени Пчілки та Ольги Косач-Кривинюк.

Поштовхом до реалізації ідеї стали два альбоми українських узорів, видані з ініціативи Волинського краєзнавчого музею, а саме: «Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки. Зібрала Олена Пчілка. Репринтне відтворення першого видання, Київ, 1876.» (2010 р.) [8] та «Українські народні узори. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк. Випуск II зі змінами й доповненнями» (2009 р.) [7]. Обидва ці видання є результатом плідної дослідницької праці видатних волинських музейників Віри Комзюк і Наталії Пушкар.

Назва «Вишивана краса від Косачів: присвячено Волинському краю» виникла спонтанно: адже саме такою присвятою щиро звирялася у своїй любові до Волині визначна жінка України Ольга Драгоманова-Косач, Олена Пчілка — письменниця, редактор і видавець, етнограф і фольклорист, громадська діячка, мати талановитого сузір'я дітей, славетної Лесі Українки. Тут, на волинських теренах, була започаткована її глибока наукова розвідка в царині української орнаментики. «Дещо й інше з волинського побуту живило те моє захоплення етнографом, — згадувала Ольга Петрівна. — Між іншим — вишивки. Це був для мене непочатий край. Дивно сказати тепер, що з цього захоплення орнаментикою волинською вийшла моя перша наукова робота. Так, перша наукова робота. Це величезна праця під назвою: «Український

орнамент», що вийшла друком аж 1876 р. Всі роки перебування до цього на Волині були роками збирання до тої роботи матеріалів» [5, 20].

Отож, після того, як тему було обрано, творча команда приступила до роботи. Складний поетапний процес тривав кілька місяців. Спершу всі учасники проекту обмінювались ідеями, відбирали зразки вишивки. Тоді починалась відповідальна робота для фахівців дизайн-студії «Едельвіки»: переосмислення оригінального взірця художником і створення авторського малюнку, виготовлення ескізу моделі дизайнером, розробка дизайну та концепту модельєрами, розробка вишивки художниками, виготовлення лекал конструкторами і, нарешті, результат – готовий предмет одягу. Цікаво було спостерігати за трансформацією орнаментів із альбому Олени Пчілки [8], які в руках талановитих майстрів набували нових, подекуди несподіваних рис. Так, художниця Вікторія Александрук доповнила зразок тканий № 2 (таблиця 27) яскравим волошковим тлом і широкими смугами білого шиття, а модельєр Мар'яна Степко і конструктор Світлана Кропива створили із нього завершену композицію в якості пазухи чоловічої та хлоп'ячої сорочок, виготовлених із бавовняної тканини насиченого синього кольору. Пізніше тріо авторів на основі того ж тканого взірця втілило в життя ще одну творчу ідею: сорочку для хлопчика, виконану на перлово-сірій тканині (бавовна і льон) та декоровану орнаментом у фіалково-блакитних тонах. Зразки вишивки № 142а (таблиця 16) і № 204 (таблиця 21) надихнули художницю Ольгу Гришук, модельєра Юлію Стахів і конструктора Світлану Кропиву на розробку сучасних стильних моделей – жіночої і дитячої суконь, скомбінованих із червоної бавовняно-ляної та білої ляної тканин. Зразок № 212 (таблиця 21) художниця Вікторія Александрук побачила у двох кольорових гамах: насичена синьо-червона і ніжна біло-рожева. Це в свою чергу дало модельєру Мар'яні Степко і конструктору Світлані Кропиві поштовх до створення двох контрастних за виконанням предметів одягу: перший – жіноча блуза без рукавів із делікатного синього льону, другий – святкова блуза для дівчинки із білої щільної бавовняної тканини, декорована широким поясом та мереживом. Зразки № 233 (таблиця 22) і № 59 (таблиця 2) виконані у традиційних волинських червоно-чорних кольорах, тоді як художниця Ольга Гришук запропонувала три варіанти їх кольорового вирішення: червоно-чорний, сріблясто-білий та золотисто-сріблястий. Модельєр Юлія Стахів і конструктор Світлана Кропива взяли сріблясто-білий у розробку чоловічої та жіночої сорочок, а на основі золотисто-сріблястого створили два кульмінаційні образи етно-колекції – розкішний дует: сукню та чоловічу вишиванку для весільної пари, виготовлені з білосніжного льону.

Справжній мистецький підхід застосувала творча майстерня «Едельвіки» і до вишивки з альбому Ольги Косач-Кривинюк [7]. Зокрема, зразок № 2 (картуш II), початково призначений для оздоблення пазухи чоловічої сорочки, надихнув художницю Вікторію Александрук, модельєра Марину Джанкарашвілі, конструкторів одягу Тетяну Грабовець і Світлану Кропиву на створення цілого ряду моделей. Це і елегантна сорочка для хлопчика (вишивка виконана червоним на білосніжній бавовняній тканині), і стильна дівоча блуза (вишивка білим на чорній ляній тканині), і жіноча блуза та сукня, де до початкового елементу вишивки застосовано різні композиційні прийоми (вишивка білим на сіруватому, натурального відтінку льоні, що є органічною частиною декору із квітковим орнаментом у червоно-чорних тонах) і, нарешті, «модель із обкладинки» – вишукана жіноча сорочка на тонкій білій ляній тканині, де оригінальний зразок вишито білим у техніці «настилування» і доповнено червоно-чорним хрестиковим орнаментом із центральним елементом – квіткою маку. За словами авторів моделі, квітку маку обрали не випадково, адже народження колекції припало на початок травня, напередодні Дня пам'яті та примирення, тож мак як символ поминання загиблих на вишивці виконує не лише декоративну, а й традиційну сакральну функції.

Під час останньої зустрічі було визначено дату показу: 17 травня 2017 року. Мистецька акція під назвою «Вишивана краса від Косачів: присвячено Волинському краєві», котра об'єднала довкола себе наукових співробітників музею та художників-модельєрів торгової марки «Едельвіка», стала подарунком місту з нагоди Міжнародного дня музеїв і Всесвітнього дня вишиванки.

Перша частина дійства репрезентувала відвідувачам дві збірки українських узорів авторства Олени Пчілки та Ольги Косач-Кривинюк, видані з ініціативи Волинського краєзнавчого музею. Одна із редакторів-упорядників цих видань, головний хранитель музею Наталія Пушкар, поділилась із громадою хвилюючими подробицями їх спільної з Вірою Комзюк, у минулому завідувачкою Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, нелегкої, але захоплюючої праці. Її результат – видання «Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки. Зібрала Олена Пчілка. Репринтне відтворення першого видання, Київ, 1876» (2010 р.) – єдина, видана в Україні, повна збірка зразків «оригінальної народної вмілості», до котрої увійшли: «Передмова», 31 таблиця узорів та детальних коментарів до них. Найбільше представлено вишивок — 298 зразків на 26 таблицях, на 27-ій таблиці – 6 зразків тканин і 5 зразків прикрас, що називалися «лавочки» (виконувалися із кольорового намиста),

8 зразків орнаментів на килимах (таблиці 28–30) і 23 візерунки на писанках (таблиця 31). Дослідниця підкреслила, що найбільш складні і відповідальні моменти роботи упорядників полягали в тому, аби віднайти у збірках цілого ряду установ України (музеї, бібліотеки, приватні колекції) всі без винятку таблиці орнаментів, уміщені в оригінальному виданні.

Розповіла Наталія Пушкар і про подвижницьку наукову працю Ольги Косач-Кривинюк, автора наступного представленого альбому народних узорів, зібраних на Полтавщині, Катеринославщині та Київщині. Наголосила, що планувалось видавати його у кількох випусках, проте після першого, який вийшов друком у Києві 1928 року, всі подальші не публікувались. Тому видання, що його готувала до друку разом із Вірою Комзюк «Українські народні узори. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк. Випуск II зі змінами й доповненнями» (2009 р.), унікальне. Тут вперше опублікована повна збірка зразків народної вишивки, віднайдених і упорядкованих Ольгою Косачівною, матеріали якої планувались до публікації у кількох окремих випусках. Присутні зі слів головної хранительки музею довідались про долю оригінальних зразків, відшитих з вражаючою майстерністю авторкою збірки, котрі нині зберігаються у фондах Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (Київ).

Цікаву інформацію про долю етнографічного дослідження Олени Пчілки в радянські часи, зокрема, публікації окремих її фрагментів на сторінках журналу «Радянська жінка», подала кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи історичного факультету СНУ імені Лесі Українки Алла Дмитренко.

На гостей музею чекав і справжній сюрприз – представлена для загального огляду безцінна реліквія, створена руками самої Ольги Косач-Кривинюк майже сто років тому – листи-картуші з 22-ма візрцями філігранної традиційної вишивальної техніки – мережки. Про ці оригінальні зразки узорів та їх історію зворушливо і поетично розповіла провідний науковий співробітник Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки Любов Мерзвинська.

Кульмінацією свята став показ-дефіле ексклюзивної колекції моделей від бренду українського етно-одягу «Едельвіка», створених за мотивами зразків традиційної вишивки із колекцій Олени Пчілки та Ольги Косач-Кривинюк. Наші головні учасники, автори представленої колекції, дали можливість усім побувати «за лаштунками» своєї творчої лабораторії. Кожна з майстринь подарувала гостям детальне знайомство з усіма етапами власного унікального творчого процесу.

На продовження спілкування директор із маркетингу ПРАТ «Едельвіка» Ольга Кас'ян, координатор проекту, провела для громади міні-екскурсію, своєрідну «посвяту» в таємни цього дивовижного дійства – творення дизайнерського вбрання. Своїми враженнями від спільної праці з музейниками поділилась і комерційний директор підприємства, співорганізатор проекту Оксана Скорич. Приємно, що результати цієї праці зміг оцінити і присутній на заході голова правління підприємства Юрій Переходько.

Музичною сторінкою зустрічі, а також неповторною барвою під час дефіле моделей став виступ фольклорного дуету «Рута-м'ята» у складі Оксани Годлевської та Марії Ковальчук. Проникливе і тонке виконання справжніх перлин народного мистецтва – рідкісних старовинних пісень, записаних учасницями гурту під час дослідницьких експедицій на Волині, не залишили байдужими наших відвідувачів [1].

Після проведення спільної культурно-мистецької акції таких різних за фаховими спрямуваннями і соціальними функціями установ як Волинський краєзнавчий музей і Луцьке підприємство з виготовлення одягу та текстилю «Едельвіка» можемо підвести певні підсумки. По-перше, слід відзначити нове положення музею по відношенню до своєї аудиторії: наші відвідувачі виступили не лише у ролі слухачів, а й повноправних учасників робочого процесу. Цей позитивний фактор є, безперечно, актуальним у той час, коли світом широко крокує нова модель музею, основана на культурі залучення, участі, взаємодії з потенційною музейною співгромадою. По-друге: через звернення до наукової спадщини родини Косачів музей не лише презентував своє зібрання, конкретні пам'ятки історії, але й надав можливість волинській громаді оцінити певні історичні процеси регіону [5, 3]. По-третє: наш партнер, ПРАТ «Едельвіка», став гідним продовжувачем шляхетних традицій музейного меценатства – адже кожна із моделей ексклюзивної колекції одягу, створених за мотивами зразків традиційної вишивки із колекцій Олени Пчілки та Ольги Косач-Кривинюк, готова для передачі в якості експоната до нової збірки музейних фондів.

До позитивних підсумків акції з боку наших партнерів можна віднести той факт, що торгова марка «Едельвіка» отримала нове коло шанувальників – поціновувачів традиційної мистецької спадщини. Моделі ексклюзивної колекції одягу, створеної у співпраці з Волинським краєзнавчим музеєм, полюбилися не лише волинянам і користуються заслуженим попитом у магазинах торгової мережі «Едельвіка» по всій

Україні. До того ж музейний захід набув належного резонансу, що, безперечно, відіграло неабияку роль у творенні позитивного іміджу підприємства в масштабах національного ринку.

Окремо слід зазначити про ще один непередбачуваний факт. Після того, як стаття про музейну акцію з'явилась в мережі Інтернет, майстри народної творчості з усіх куточків України почали масово звертатись до музею, аби придбати альбом узорів Ольги-Косач Кривинюк (ця вперше опублікована повна збірка, на відміну від праці Олени Пчілки, ще не стала відомою для широкого загалу). За рік, що минув відтоді, вже з'явилися і продовжують з'являтися численні твори мистецтва традиційної вишивки, в яких отримали своє нове життя унікальні, зібрані сестрою Лесі Українки народні орнаменти.

Підсумовуючи все сказане, можемо констатувати: така плідна праця людей, різних за фахом, але об'єднаних спільною ідеєю, – познайомити громаду з багатством волинських традицій і творчістю їх продовжувачів, насправду спонукає нас «єдиними устами і єдиним серцем» славити вічну красу рідного краю.

1. Вишивана краса від Косачів до Міжнародного дня музеїв. [Електронний ресурс]. – http://volyn-museum.com.ua/news/vishivana_krasa_vid_kosachiv_do_mizhnarodnogo_dnja_muzeiv/2017-05-12-3228

2. Капустіна Н. Перспективи розвитку Дніпропетровського історичного музею: ретроспективний аналіз музейних завдань та їх реалізації / Н. Капустіна // Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції «Роль музеїв у культурному просторі України й світу». Вип. 11. – Дніпропетровськ: «АРТ-ПРЕС», 2009. – С. 5–17.

3. Макагуансар М. Воспитательная и просветительная роль музеев сегодня и завтра/ М. Макагуансар// *Museum: Вопросы музейной практики*. – Москва: Госкомиздат СССР, 1984. – № 141. – С.3–7.

4. PR-деяльність в музеях [Електронний ресурс] / Образовательный портал. – Режим доступа: <http://margref.ru/pr-deyatelnost-v-muzeyah/>.

5. Пчілка Олена (О. Косач). Оповідання з автобіографією. — Х.: Рух, 1930.

6. Рябчикова Ф. Музей і місцева громада: шляхи взаємодії / Ф. Рябчикова // *Волинський музейний вісник: Наук. Зб.: Вип. 7/ Упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. Краєзн. Музей; каф. Документознавства і музейн. Справи СХУ ім. Лесі Українки*. – Луцьк, 2015. – С. 102–107.

7. Українські народні узори. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк. Випуск II зі змінами й доповненнями / вст. ст. Н. Сташенко, упор. В. Комзюк, Н. Пушкар. – Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2009. – 20 с.

8. Український народний орнамент: вишивки, тканини, писанки: збірка Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка), Вип. VIII / вст.ст. Н. Сташенко, уклад. В. Комзюк, Н. Пушкар. – Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2010. – 36 с.

Тамара ЛЕВИЦЬКА (Луцьк)

ПОБУТОВИЙ ЖАНР У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНИКА АНДРОНИКА ЛАЗАРЧУКА

У зібранні Волинського краєзнавчого музею велика колекція творів класика українського мистецтва художника А. Г. Лазарчука (3 січня 1870, с. Уховецьк, тепер Волинської обл. – 6 вересня 1934, м. Борзна Чернігівської обл.). Він писав портрети й пейзажі, займався іконописом, монументальним розписом храмів. У списках картин художника згадуються й натюрморти – «Волинські маки», «Хризантеми», «Гвоздики», «Букет» та інші. Талант Лазарчука виявився і в жанрових творах, які прозвучали проникливою оповіддю про народні долі, селянське життя.

Побутовий жанр посідав важливе місце як у графіці, так і в малярстві художника. До нього він звертався протягом усього життя. Цьому, зокрема, сприяло навчання у Санкт-Петербурзькій Академії мистецтв у видатного російського художника Володимира Маковського, під впливом якого відбувалось творче формування митця. Лазарчук був тісно пов'язаний з передвижниками, їх ідеалами й пошуками, але, насамперед, з безпосереднім своїм учителем Маковським, який ввійшов в історію мистецтва як майстер побутового жанру. Саме у творчості передвижників набуває актуальності побутова картина.

Твори Лазарчука на теми з народного життя і побуту становлять окремий розділ у його мистецькій спадщині. Українське село з його потребами й турботами стає основним об'єктом зображення. Працюючи над сюжетами, Лазарчук використовує свої життєві спостереження, знання звичаїв, традицій, обрядів, щоденних життєвих клопотів. Олійне полотно «У сільській хаті в Уховецьку», кін. XIX ст. відтворює сімейну сценку в інтер'єрі курної волинської хати. З любов'ю змальовує митець селянську родину, підкреслюючи гідність, душевну красу старійшини роду – дідуся, до якого дослухається усе сімейство:

діти, їх батьки, дружина старого – усього 7 персонажів. Пошуки композиції цього твору йшли у художника в напрямку збільшення кількості постатей. Так, у первісному начерку олівцем – «У селянській хаті», кін. XIX ст. – зображено 5 дійових осіб. Зліва на лаві спить дівчинка. Високо на печі хлопчина грається, спускаючи якийсь предмет до юнака з книгою, дразнячи його. Біля печі, схрестивши руки на грудях, стоїть жінка. А дідусь, той, який на картині є центром загальної уваги, у начерку зображений зі спини. Згорблений від важкої праці, він ніби відсторонений від інших персонажів. Тут художник звертається до передвижницького прийому образного й емоційного протиставлення – веселої жвавої пори дитинства і юності та оповитої смутком старості, яка навіть у рідній домівці відчувається самотньою і непотрібною. На картині Лазарчук кардинально змінює концепцію. Він об'єднує усі покоління роду. Зоровим і смисловим центром твору стає найстарший її член – сивочолий дідуган, який, піднявши праву руку, про щось емоційно розповідає.

Збільшується порівняно з підготовчим рисунком і кількість постатей в акварелі «Самосуд у селі Уховецьку», поч. XX ст. Начерк композиції, що має назву «Сільський самосуд», виконано синім олівцем на тонованому папері 3 травня 1901 року. В основі твору «Самосуд у селі Уховецьку» лежить типовий для села епізод. На розправу ведуть крадія зі зв'язаними за спиною руками. Сцена відбувається на тлі літнього пейзажу з убогими хатинками, прогнилими тинами. Персонажі наділені індивідуальними рисами зовнішності. Відтворено їх одяг, вік, стать. Привертає увагу босонога дівтора, яка з цікавістю приєдналась до ходи. Остеронь від усіх стоїть інтелігентного вигляду чоловік у чорному, виділений за допомогою прийому ізоляції. Він не приєднався до процесії і мовчки спостерігає за усім, що відбувається. У підготовчому рисунку ця постать відсутня. У картині передано ілюзію руху, збережено напрямок, який відбувається справа наліво.

Отримавши в Академії міцну основу рисункової грамоти, Лазарчук вважав за неможливе втілювати задуми без серйозних натурних студій. Про постійний його інтерес до побуту народу, його звичаїв свідчать численні замальовки. Він ретельно вивчає і досліджує кожну деталь натури, проникає у саму суть явища. Збереглося багато підготовчих робіт, які так і не були втілені на полотні. Ці композиції відзначаються тонко опрацьованим рисунком, побудованим на чіткій контурній лінії або скупому, але виразному різному напрямку штриху. Є й живописно-тональні рисунки. Графічні твори Лазарчука (рисунки) виконані на тонованому чи білому папері рідкою тушшю, графітним чи кольоровим олівцем. Незважаючи на допоміжний характер, створені під живим враженням від побаченого, вони мають художню цінність і є запорукою (за Сальвадором Далі) чесності митця. Як лакмусовий папір виявляють майстерність автора. «За прядкою» – одна із таких натурних композицій. Лець намітивши інтер'єр сільської хати, Лазарчук змальовує двійко дітлахів на лаві, які з цікавістю спостерігають за роботою матері.

Образ хати у Лазарчука нерозривно пов'язаний з поняттям родини, її цілісності. Ось вона – «Батьківська хата у селі Уховецьку», кін. XIX ст., де народився майбутній художник. Осяяна сонцем, біла хатинка під стріхою – це обличчя української хати як суто національної ознаки. У цій хаті шестирічний Андроник навіки попрощався зі своєю матір'ю Ксенією Косміною, а за три роки провів на цвинтар й батька Григорія Комара-Лазарчука. Його дитячі спогади про батьківську хату, смуток і відчай, радощі й жалі, які спливали в пам'яті художника, записала його донька Олена [1, 763. Була в сирітських поневіряннях Лазарчука і хата старшого одруженого брата Степана, який узяв опіку над ним. Тут, напередодні Різдва Господнього, у Святвечір, змалює він вуглем на печі велику, першу у своєму житті жанрову картину з людьми і кінями й отримає публічне визнання свого хисту: його похвалить місцевий священик. А потім хата маляра-іконописця, куди його, десятилітнього хлопчину, віддадуть на навчання до Ковеля («В науці у маляра», 1912). Одержимий мистецтвом, торуватиме волинський сирота тернистий шлях до мрії, поневіряючись по чужих людях, чужих хатах, у чужих землях – Бриків, Почаїв, Санкт-Петербург. Був у його житті й солдатський побут Іжорського полку у Санкт-Петербурзі («В казармі», кін. XIX ст., «В казематі», 1905), казенні квартири у Ковелі, селі Великі Дедеркали, Конотопі й Кременці. Не здійснилося за життя і його природне людське бажання мати свою власну оселю. Останній притулок художника у козацькому містечку Борзна на Чернігівщині. Цей дім – «Будинок художника у Борзні», 1920 – родина винаймала, але він став для Лазарчука розрадою. Він був центром українського життя міста. Тут звучала музика, тут збиралася інтелігенція й молодь.

Приділяв увагу Лазарчук сюжетам із життя сільської молоді. Розкриттю взаємин юнаків і дівчат присвячено живописно-тональний рисунок «Сватання. Котрому дати?..», поч. XX ст. Тема пов'язана з інтерпретацією українських народних обрядів. Художник передав стан двох парубків, які закохалися в одну дівчину. Її, збентежену і трохи розгублену, в українських строях, сватають святково вбрані парубки в чоботах та смушкових шапках. Схиливши голову, вона сидить на призьбі, тримаючи в руках гарбуза.

Один із залицяльників, який поряд з нею, запитально заглядає дівчині в обличчя. Інший, стоячи перед ними, мовчки переживає ситуацію. Сюжет розгортається на тлі сільського обійстя.

Приваблював митця й український базар. Він любив ярмарки за їх метушню, за можливість спостерігати найрізноманітніші предмети, цікаві побутові сценки, колоритні типи. Цій темі присвятив оригінальний малюнок тушшю «Ярмарок у селі Стіні на Поділлі», кін. XIX ст. Художнику вдалося передати атмосферу українського базару з його галасливим людом, який повністю заповнив ярмаркову площу. У малюнку згруповано персонажі, змальовані з натури під живим враженням від побаченого. На передньому плані багатофігурної хорової композиції поросся, яке ділить твір навпіл. Позаду нього зі спини чоловік у свитці і смушковій шапці. Він стоїть перед юнаком у брилі. Їх постаті виділено сірою аквареллю. Обабіч сидять сліпці. Справа музикант грає на лірі. Зліва два колоритні чоловіки щось жваво обговорюють. Весь аркуш заповнено людьми різного віку і статі. Персонажі наділені індивідуальними характеристиками, відзначаються природністю поз, жестів, міміки. Лазарчук був майстром художньої деталі. Деталі побуту виявляли етнографічні уподобання автора.

Не без злого гумору викриває він негативну сторону тогочасної дійсності у багатофігурній композиції тушшю «Пияки», кін. XIX ст. Перед глядачем проходить ціла галерея різних типів п'яниць, побачених здивованим поглядом художника. Він знаходить матеріал для виявлення свого таланту сатирика у малюнках, які супроводжує уїдливіми підписами: «Сякайся в хусточку», «П'яний дяк гроші розкидає».

Рисунки – найсокровенніша сторона творчості Лазарчука. Вони свідчать про пошуки художником композиційних засобів, про те, як він ставив завдання і як їх розв'язував, як вписував постаті в аркуш, як шукав виразні форми у позах, жестах, міміці обличчя. Це давало йому змогу повніше розкрити характер людини, її внутрішній зміст, дати оцінку тій чи іншій життєвій ситуації.

Розвагам селян, їх відпочинку присвячено графічний аркуш «Танці. Вечорниці», кін. XIX ст. Дія відбувається в інтер'єрі просторої хати. Лінією відтворено контури постатей, схоплено їх жести і пози. У центрі композиції молодий чоловік, який грає на скрипці. Дві молодиці танцюють. За ними спостерігає гурт людей. Зліва матір з двома підлітками, у правій частині – родина з дітьми. За скрипаєм ще двоє – старша жінка і юнак. Увага до побутового жанру супроводжувалась у художника безпосереднім спостереженням. Кумедні розповіді із життя і побуту родини, сусідів розгортає він у своїх рисунках і акварелях, виконаних під час відпочинку у родинному колі, за дружньою розмовою.

В характері побутового жанру виконано й окремі портретні малюнки. Тут і суджена долею вірна супутниця життя Лазарчука його дружина Таїсія Синьковська, яка понад три десятиліття створювала у родині бажаний для художника затишок і атмосферу натхнення («За рукоділлям», 1907, «Біла дитини», поч. XX ст.), натурний рисунок графітним олівцем дев'ятирічного Іполита, сина художника («Поля», 11.02.1911). Людину Лазарчук зображує в конкретній життєвій ситуації, зайнятою якоюсь справою, в певному психологічному стані («За вишиванням», «За читанням книги», 31 грудня 1909, «За піаніно», 1905. «Достовський з каторги повернувся», кін. XIX ст.).

Тема царської солдатчини, започаткована в українському образотворчому мистецтві Т. Шевченком, знаходить відображення у портретах військових Іжорського полку, де служив Лазарчук у Санкт-Петербурзі («На привалі», поч. 1890-х, «Солдат на відпочинку», поч. 1890-х). У характері побутового жанру виконав митець і власний автопортрет початку XX ст. Це лінійний рисунок графітним олівцем, де художник зобразив себе сидячим просто на землі. У його силуеті читається втома – рукою він підпер голову, іншу безсило опустив на коліна. У нерадісні думи поринув «Селянин з палицею» в олійному портреті 1900-х. Проникнення в народний характер спостерігається у знаковій, найбільш знаній картині Лазарчука «Молодиця», 1907.

Твори художника багаті на реалії українського народного життя. Він ретельно і детально розробляє сюжетну ситуацію у картині «Лірник», поч. XX ст. Лазарчук звертається до образу народного співця. Кобзарі, лірники охороняли історичну пам'ять народу. Сцена майстерно вписана у літній пейзаж. Дія відбувається на сільській вулиці. Художник зображає гурт людей, який у сонячний день зібрався на площі, аби послухати спів народного музиканта. Люди колом обступили сліпого музику, його вагітну дружину і хлопця-поводиря, які розмістились просто на землі. Об'єднуючи усіх загальною увагою до пісень лірника, він водночас виразно характеризує кожен персонаж. У подробицях, які зауважує, художник, виявляється естетика побуту українського села. Тут і молода матір з немовлям поспішає до спільноти, юна дівчинка і хлопець-підліток теж з матір'ю, ще одна дівчина з кошиком у руці та чоловіки, молоді й старі, у капелюхах, шапках, картузах, босі і в чоботах. Художник уміло поєднує вірність життєвій правді, конкретність мотиву з чисто живописним поетичним осмисленням сцени. Захоплений пленером, Лазарчук об'єднує усі елементи твору загальним вохристим тоном. Сонячне світло сповнює картину особливою теплотою,

опромінюючи обличчя селян, виблискуючи тіннями на їх картатому одязі, предметному і пейзажному оточенні. У Художньому музеї Луцька експонується ескіз. Сама ж картина, за розповіддю нащадків митця, була вивезена у роки Другої світової війни до Німеччини.

Драматичні ноти часто прориваються в сюжетних полотнах Лазарчука. Кращою серед картин є «Похорон на Волині», у якій з найбільшою повнотою було узагальнено усе пережите особисто майстром. Суворі кольорова стриманість, соціальне звучання, композиційна майстерність і «режисура» твору роблять глядача причетним до цієї події, змушують його разом з героями переживати драматизм сцени.

Сьогодні нам важко уявити історію українського мистецтва без творчості Андроника Лазарчука, сина Поліського краю. Він надавав великого значення розвитку побутового жанру. Вірний рідному народові, з життя якого черпав теми і сюжети своїх творів, художник разом з ним переживав усі незгоди і радощі. Його життя може бути прикладом самовідданого, подвижницького служіння високим, благородним цілям мистецтва.

І. Михалевич О. А. Розповідь про батька // «Роде наш красний». Волинь у долях краян і людських документах. – Т. 3 – Ред. вид. відділ «Вежа» Волинського держ. Університету ім. Лесі Українки, 1999. – С.762–766

Людмила КРЕВСЬКА (Луцьк)

ПРО ІВАНА АРИВАНЮКА І ЙОГО ТВОРЧИЙ ДОРОБОК У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Серед сучасних майстрів помітною є постать самобутнього майстра-різьбяра з Луцька Івана Івановича Ариванюка.

Народився Іван Ариванюк 8 січня 1948 р. у селі Новосілки Старовижівського району Волинської області. Зростав у простій селянській родині, де поміж усіма панувала любов і взаємоповага. Батьки виховали шестеро дітей: двох дочок та четверо синів. Троє з чотирьох братів закінчили Яворівське художньо-промислове училище і стали різьбярами.

У 1954–1963 рр. навчався у школі в рідному селі. Захоплення різьбою та художньою обробкою дерева Іван розпочав з дитинства. Бажання стати різьбярем було головною його мрією. Мабуть, у цьому відіграли важливу роль перші вчителі. Із вдячністю Іван Іванович згадує свого першого вчителя Кваса Касяна Матвійовича, талановитого односельчанина, у якого багато хто хотів навчитися художній обробці дерева.

У 1964 р. Іван Ариванюк вступив до Івано-Франківського художнього ремісничого ПТУ-14.

У 1967–1968 рр. працював на Луцькому меблевому комбінаті різьбярем по виготовленню сувенірів з дерева.

З 1969 р. очолив сувенірний цех у Ківерцівському лісгоспзагові. Вироби сувенірного цеху відомі в нашій країні і за її межами. Велика заслуга в цьому начальника цеху досвідченого майстра різьби Івана Івановича Ариванюка. Різьбярєві притаманний постійний творчий пошук, який реалізується у його виробках. З дитинства склалося, що за всі свої справи він брався дуже серйозно й намагався їх довести до логічного завершення: стати кращим.

У 1988 р. під його керівництвом було створено кооператив «Сувенір», який спеціалізувався на виробках з дерева. І. Ариванюк працює у техніці різьблення, інкрустації та інтарсії на дереві. Майстер розробив і освоїв багато оригінальних сувенірів, серед яких інкрустовані тарілки з барельєфами видатних людей. Багато сувенірів з українським орнаментом були відправлені в Канаду, США, Польщу та інші країни.

Іван Іванович виконував почесні завдання і від партійного керівництва. Делегації, які їздили за кордон, при зустрічах з іноземними керівниками дарували традиційні українські сувеніри, портрети на дереві.

Ариванюк І. І. розповів, що виготовлений ним портрет Володимира Леніна висів у кабінеті першого секретаря Комуністичної партії України Володимира Щербицького. Зі спогадів майстра про цей випадок: «Раніше кожна область звітувала в Києві про свої досягнення в сфері культури. Волинська делегація замовила в мене портрет Леніна. Я гарно над ним працював, це не була копія чужої роботи, а мій особистий творчий погляд. Щербицький побачив цей портрет та, певно, вирішив, що він гідний того, щоб прикрашати його особистий кабінет».

Ил. 1.

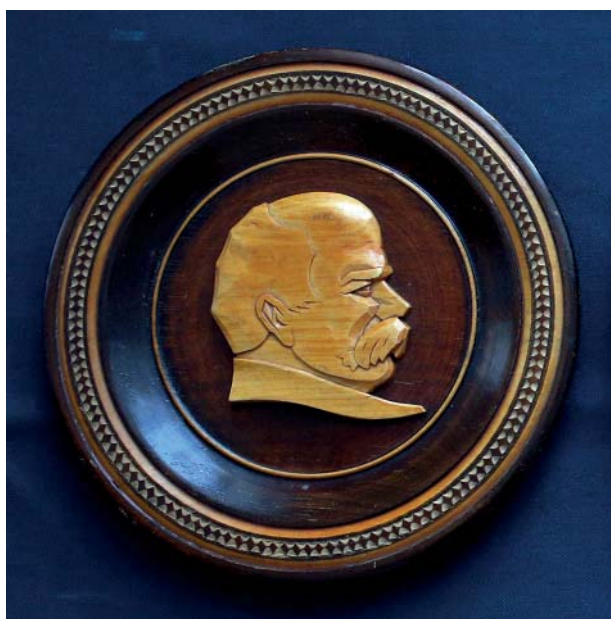
Ил. 2.

Ил. 3.

Ил. 4.

Ил. 5.

Ил. 6.

У Івана Івановича Ариванюка є книга з автографом кубинського прокомуністичного диктатора Фіделя Кастро; на титульній сторінці літературного твору Фіделя Кастро «Будущее принадлежит интернационализму» (М.: Политиздат, 1973р. – 494с.) його автограф іспанською. Переклад написаного: «Товаришу Івану Ариванюку з безмірною вдячністю за його картину. З гарячими обіймами. Куба, лютий 2, 1974 рік. Фідель Кастро».

Кожну наступну роботу Іван Іванович намагається виконати краще. Відбувається постійний розвиток, і це дає свої результати.

У 1974 р. за свою роботу, високопрофесійну майстерність Івану Івановичу Ариванюку присвоєно почесне звання «Заслужений майстер народної творчості УРСР».

Поруч з улюбленою справою Іван Ариванюк проводив свій вільний час біля більярдного столу. У цій грі присутня своя логіка. Це шахи та стрілецькі види спорту, поєднані в одне. Варто зазначити, що саме Іван Іванович Ариванюк стояв біля джерел створення федерації більярдного спорту Волині та України. Він регулярно вигравав чемпіонати області. Іван Іванович зайняв третє місце на чемпіонаті України. Це були перші роки незалежності нашої країни, призерам загальнонаціональної першості присвоювали звання майстра спорту. У І. І. Ариванюка значок майстра спорту за номером 10.

Зміни у суспільстві зумовили нові умови життя. Для народної творчості почалися важкі часи. Виявилося, що сувеніри нікому не потрібні. Їхня ціна стала мізерною. Іван Іванович зрозумів, що потрібно серйозно займатися новим видом творчості – більярдними киями. Майстер робив кий для чемпіонів та президентів. Кий Ариванюка вибрав Аслан Бузоєв, який три роки поспіль ставав чемпіоном СРСР, граючи ним. За виробами майстра-різьбяра приїжджають найкращі більярдисти з усього світу, адже усі свої кий він робить вручну, враховуючи особливості конкретного гравця. Слід відмітити, що упродовж останніх років багато спортсменів на різних чемпіонатах і турнірах отримували перемогу, граючи більярдними киями, виготовленими луцьким майстром І. І. Ариванюком. Виготовлення хорошого кия – це ремісництво і творчість.

Праця і талант І. І. Ариванюка гідно вшановані. На жаль, знайти вироби і художні твори, простежити їх шлях сьогодні досить складно. Багато предметів розійшлися по приватних колекціях. Частина з них потрапила за кордон.

Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ) є скарбницею різноманітних колекцій. Кожна колекція надзвичайно цікава та неповторна.

У фондах ВКМ зберігається невеликий, але дуже цікавий персональний фонд Івана Івановича Ариванюка. Фондова збірка представлена різноманітними за тематикою і призначенням виробами. Загальна кількість – двадцять шість одиниць зберігання. Передані предмети безпосередньо автором. У різний час вони потрапили до фондів музею. Перші вироби, які надійшли до музею і були обліковані в інвентарній книзі 1971 року – 3 одиниці. Нові надходження з'являються 1973 року – 4 одиниці, 1974 року – 6 одиниць, 1977 року – 6 одиниць, 1984 року – 6 одиниць та 1998 року – 1 одиниця. Всі предмети віднесено до основного фонду. Слід зазначити, що в опрацьованій колекції вироби не були у використанні. У науковий обіг колекція вводиться вперше.

Вивчаючи музейну збірку художніх виробів І. Ариванюка, ми виділяємо три групи: лесезнавча тематика (9), соціальні замовлення (6), побутові речі (11):

I – група:

Представлена різноманітними виробами лесезнавчої тематики. У творчості майстра присутні мотиви легенд і природи рідного краю. Серед них ті, які можна вважати своєрідними ілюстраціями до драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Одним з таких творів є композиція «Лісова пісня» із зображенням Лукаша і Мавки біля дерева (ВКМ, інв. № РЗ – 500). Цікавою є декоративна тарілка з зображенням барельєфа Лесі Українки (інв. № РЗ – 501) та ювілейна медаль (інв. № ЛУ – 21), виготовлені до 100-річчя з дня народження Лесі Українки. На особливу увагу заслуговують фігурки з шахматного набору «Персонажі волинського лісу»: «Олень» (інв. № Д – 817), «Сова» (інв. № Д – 818), «Лісовик» (інв. № Д – 819), «Мавка» (інв. № Д – 820), «Лукаш» (інв. № Д – 821), «Русалка» (інв. № Д – 822). У фондах Колодязненського літературно-меморіального музею Лесі Українки зберігається декоративне пано Ариванюка І. «Лукаш і Мавка» (інв. № ПМ – 24). Іл. 1–4

II – група:

Не менш цікавими у фондовій збірці (ВКМ) є соціальні замовлення. Вироби виготовлялись на вимогу часу. Це різноманітні тарілки з барельєфами видатних людей: Т. Г. Шевченка (інв. № РЗ – 491), В. І. Леніна (інв. № РЗ – 494, 505); присвячені 50-річчю СРСР (інв. № РЗ – 495, 499) та 60-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції (інв. № РЗ – 986). Вони прикрашені тонованою плоско-

Ил. 7.

Ил. 8.

Ил. 9.

Ил. 10.

Ил. 11.

орнаментальною різьбою по краю з елементами тиснення по металу. Іл. 5–7

III – група:

На увагу заслуговують різноманітні побутові речі. Різняться призначенням, розміром, різьбою. Це: оригінальні скриньки (інв. №№ РЗ – 487, Д – 1571); інкрустовані тарілки з українським орнаментом (інв. №№ РЗ – 489, 490, 492, 493, 987); хлібниці (інв. №№ РЗ – 983, 984, 985); горіхолущівка (інв. № РЗ – 982). Іл. 8–11

Сьогодні Іван Іванович разом з родиною конструює більйардні кії. Продовжує розвивати і вдосконалювати технології у цьому напрямі, бере активну участь у більйардному спорті та здобуває перемоги. Можна пишатися талантом майстра-різьбяра Івана «Луцького».

Скорочення:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей;

Інв. № – інвентарний номер;

РЗ – група збереження «Дерево, кістка, солома, скло, кераміка, пластичні матеріали»;

ЛУ – група збереження «Фонд Лесі Українки»;

Д – група збереження «Декоративно-прикладне мистецтво»;

ПМ – група збереження «Прикладне мистецтво».

Андрій КЛИМЧУК (Рівне)

МАТЕРІАЛИ З ЛУЦЬКОГО ПОВІТУ В МУЗЕЇ БАРОНА Ф. Р. ШТЕЙНГЕЛЯ

Городоцький музей барона Федора Рудольфовича Штейнгеля був унікальним явищем українського музейництва. Це був перший приватний музей, поруч з цим це був науковий заклад, який не лише накопичував предмети старовини, але й їх вивчав, проводив екскурсії.

Музей започаткував барон Ф. Р. Штейнгель, надалі згуртувавши довкола себе коло зацікавлених науковців. Варто кількома словами згадати постать цієї видатної людини.

Навчався Федір спочатку в Київському університеті, а згодом у Варшавському університеті на природничому відділенні фізико-математичного факультету. Донині в архіві цього навчального закладу зберігаються його студентські роботи. У Варшаві Федір зібрав чимало букіністичної літератури про Волинь, а також познайомився з відомим у майбутньому науковцем Миколою Біляшівським, що потім став однодумцем у створенні музею. Він же склав структурний план музею. З музеєм співпрацювали відомі тоді діячі історичної науки: І. А. Абрамов, Я. В. Яроцький, О. М. Лазаревський. Неодноразово його співробітники виїздили у різні містечка Волині з метою вивчення народніх обрядів і звичаїв, запису пісень, дослідження селянського життя. Такі експедиції проводилися в перший період діяльності музею. (1896–1904). Городоцький музей проіснував до 1914 року.

У структурі музею як підрозділ діяла бібліотека. Вона була науково-дослідним відділом музею, займалась збиранням рукописних і друкованих матеріалів. Структурно бібліотека поділялась на три відділи: рукописи, стародруки та книги пізнішого часу. Комплектування бібліотеки відбувалося з різних джерел, основними з яких були: купівля через крамниці і букіністів, дарунки прихильників музею, обмін з іншими установами, знахідки під час експедицій. Про склад бібліотеки можна судити зі «Звітів». Багатим був рукописний відділ, серед документів якого: інвентарні, метричні, родові, сімейні, судові книги, ухвали судів, єпархіальних установ, староств, волинського губернатора, описи костьолів, монастирів, матеріали господарського змісту. Всі рукописи поділялися за територіальним принципом, за повітами: Володимирський, Житомирський, Заславський, Ковельський, Кременецький, Луцький, Овруцький, Острозький, Рівненський і Староконстантинівський. За мовною ознакою документи були русинською (українською), польською, російською, латинською, а також німецькою мовами. Найстарішим рукописом був «Інвентар Ковельського староства». Деякі рукописні матеріали музею барона Ф. Штейнгеля відклалися в його особистому фонді в ДАРО (Ф. 366, оп. 1, од.зб. 45–74, 78–100). Інша частина бібліотеки музею опинилася розпорошеною серед фондів Національної Бібліотеки України ім. Вернадського (НБУВ). Стародруки музею були представлені місцевими друками, а також книгами з костьолів і монастирів Волині: Акафісти, Богогласники, Молитовники, Патерики, Псалтирі, Требники, Четї-Мінеї. Наукова література була представлена виданнями з усіх галузей географії, природознавства, історії, культури Волині. Серед періодики в основному місцеві часописи: «Волинские єпархияльные ведомости», «Волинские губернские

ведомости», «Волинь», «Почаевський листок».

Наукова діяльність музею барона Штейнгеля в певній мірі торкнулася Луцького повіту. Він був одним з найближчих до с. Городок, яке знаходилося в Рівненському повіті і тому зручний для проведення наукових екскурсійних поїздок. Відтак перша така екскурсія Городоцького музею, яка охопила в тому числі і Луцький повіт відбулася влітку 1899 р. В ній прийняли участь: Ф. Р. Штейнгель, І. С. Абрамов, Е. І. Корнилович (археологія), Ю. В. Жалковський, С. В. Аникін, Л. Фельдман (етнографія), барон Д. К. Врангель. М. Голополосов, Ю. В. Мошков (ботаніка), А. К. Мордвилка, Н. А. Мошков (зоологія).

З сіл Луцького повіту було досліджено Бережницю, Берестя, Великі Цапцевичі, Висоцьк, Дубровицю, Малинськ, Орв'яницю, Селець, Удрицьк.

У результаті цієї екскурсії було зібрано ряд речей, деякі інші експонати з території Луцького повіту надійшли як дарунки або ж купувалися за гроші. В результаті було зібрано експонати, перелік яких подається нижче.

Географічний відділ

Карти і плани

Карта околиць м. Луцька 1843 р., виправлена 1897 р., гравірована при управлінні генерал-квартирмейстера діючої армії. Масштаб в англійському дюймі 200 сажнів. Дарунок Н. Буніна.

Збірники історично-географічних матеріалів

м. Луцьк;
с. Гнідава;
с. Підгайці⁴
м. Бережниця;
с. Городець;
м. Колки;
с. Своз;
с. Великі Цепцевичі;
с. Чаква.

Негативи фотографій

м. Луцьк. Дві світлини розміром 13x18 см., зняті В. А. Мошковим: вид міста і замку, внутрішній вигляд караїмської синагоги; серія світлин А. А. Матвєєва розміром 18x24 та 13x18 см., зняті в 1897 р.: замок, синагога, руїни василіянської (уніатської) церква – фотокопія світлини 70-х рр. XIX ст., руїни костелів і кляшторів домінікан, боніфратрів, кармелітів, караїмська синагога. Ще одна серія світлин А. А. Матвєєва: види замку, костел, пароплав на Стиру.

м. Бережниця. Костел, група євреїв. Світлина В. А. Мошкова.

с. Цепцевичі. Будинок поміщика, група членів екскурсії. Світлина барона Ф. Р. Штейнгеля.

с. Городець. Розкопки курганів. Світлина барона Ф. Р. Штейнгеля.

Антропологічний відділ

с. Городець. Скелет з кургану № 2. Скелет з кургану № 3.

с. Теклювка. Скелет з кургану № 2.

Археологічний відділ

с. Городець. Предмети, знайдені під час розкопок в курганах. Трикутний уламок кремнію зі слідами обробки.

Історичний час

Сталева кольчуга, виорана на полі під Луцьком 1898 р; кольчуга зроблена із густо скріплених кілець, діаметром в 8 мм.; має вигляд сорочки; найкраще збереглася верхня частина, боки, низ і кінці рукавів не збереглися; довжина збереженої частини 75 см., ширина з рукавами 1 м., ширина без рукавів – 65 см., ширина коміра, який складається з подвійного ряду кілець, 26 см, висота коміра 7 см., ширина рукавів 26 см.

Монети та медалі

Срібний чеський гріш і 4 срібні литовські монети, на одному боці яких зображено «колоні», а на іншій – сокира з хрестом; монети в поганому стані, із скарбу, знайденого в 1896 р. при побудові будинку. Дарунок В. Ф. Ріхтера.

с. Баковці. Денарій Олександра Ягайл (1501-1506), із знайденого в с. Баківцях в 1888 р. скарбу. Дарунок Л. К. Житинського.

Марки

м. Більче. Марка з човної міді, неправильної круглої форми; на одному боці трьома штемпелями

вибито: «Gostynski | groszy | 40»; діаметр 23-25 мм. Ця марка заміняла монету в 40 грошей в 40-кі рр. XIX ст. Були марки в 10, 15, 20 і 30 грошей. Маєток належав Гостинському. Дарунок С. І. Копровського.

Відбитки печаток

Відбиток печатки м. Торчина (1780-194 рр.). Відбиток печатки почесного караулу Государя Імператора від піхотного Селенгінського полка в м. Луцьку 27-го серпня 1890 р.

Етнографічний відділ

с. Борухове. Пілка - фартух з шерстяної кольорової матерії домашньої роботи.

м. Володимирець. Покришка, миска, банька – глиняний горщик для води.

с. Городець. Прач – валик для білизни. Образчик домотканого полотна на сорочки (дев'ятка). Плахта, які бабки носять замість спідниці, вона складається вдвоє і вішається на «плахотнику» на талію так, щоб розріз прийшовся спереду. Штани літні. Образчик полотна на штани (осьмачка). Плахотник – шнурок для підв'язування плахти на пояс. Стенжка – смужка для зав'язування ковніра (коміра) чоловічої сорочки, покупна.

с. Теклювка «Хвартух жіночий»

с. Великі Цапцевичі. Тарамок – дерев'яний звінок, який підвішувався на шию великій рогатій худобі. Таблички з вирізаними на них роком і датою освячення хати; вішаються на чотирьох стінах хати в день її освячення і знімаються щоразу, коли стіни хати біляться.

Рукописи

Люстрація волинського воєводства 1663 р. (копія)

Інвентар Луцького староства 1766 р. (копія)

Wypis z ksiąg grodzkich pow. Łuckiego. Дарунок С. П. Яремича.

Різні документи, що стосуються м. Луцька, російською та польською мовами. Дарунок Ю. В. Жалковського.

Афіши та оголошення

м. Луцьк [6; 7; 8].

Уважне вивчення збережених документів в особовому фонді Ф. Р. Штейнгеля в Державному архіві Рівненської області дає можливість зробити висновок щодо збереженості документів, які перебували у відділі музею під назвою Рукописи. На це вказує наявність на окремих документах наліпок з інвентарними номерами або ж їх записано на титульних сторінках олівцем. Порівняння з відповідними номерами у «Звітах» це підтверджує.

На жаль в процесі формування архівних справ не було дотримано принципів, які були закладені бароном Ф. Р. Штейнгелем. За основу було взято хронологічний принцип. Таким чином в одній справі опинилися документи з різних повіт.

Що стосується Луцького повіту, то тут збереглися оригінали документів з печатками XVII–XVIII ст.: виписки із земських книг Луцького повіту та з книг Луцького замку. Частина документів руською, частина – польською мовами [1; 2; 3; 4].

Великий інтерес і цінність має уривок Люстрації Волинського воєводства 1663 р. [5]. Швидше за все цю копію хтось зробив на замовлення барона або ж для власного вжитку, а потім передав до музею. Оригінал на той час перебував у фонді Фінансового Управління при Варшавській казенній палаті. Зараз цей документ знаходиться в архіві Польщі: AGAD, ASK, Oddz. XLVI, Sygn, 17.

Свого часу в «Архіві Південно-Західної Росії» з цієї Люстрації було видано частину, яка стосується Луцького староства. Фрагмент в фондах ДАРО більш ширший, він обривається на арк. 246 оригінального документу, де вже подається люстрація Ковельського староства.

1. Выписки из земских книг Луцкого повета, 1604–1662 // Державний архів Рівненської області, ф. 366, оп. 1, спр. 45.

2. Выписки из книг городских Кременца, Луцкого и Владимирского замков, 1754–1770 // Державний архів Рівненської області, ф. 366, оп. 1, спр. 48

3. Выписки из книг городских Луцкого, Овручского поветов и замка Луцкого 1798 // Державний архів Рівненської області, ф. 366, оп. 1, спр. 52.

4. Выписки из книг замка Луцкого и выписки из книг земских Старокопчантинского повета, 1795 // Державний архів Рівненської області, ф. 366, оп. 1, спр. 51.

5. Люстрации государственных имений Волынского воеводства 1663–1698 // Державний архів Рівненської області, ф. 366, оп. 1, спр. 46.

6. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля за первый год с 25 ноября 1896 года

по 25 ноября 1897 года. – Варшава, 1898. – 58 с.

7. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля за второй год с 25 ноября 1897 года по 25 ноября 1898 года. – К., 1898. – 60 с.

8. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля за второй год с 25 ноября 1898 года по 25 ноября 1904 года. – К., 1905. – 82 с.

Наталія ПУШКАР (Луцьк)

ДО ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ ГІМНАЗІЇ ім. ТАДЕУША КОСТЮШКА В ЛУЦЬКУ – РОЗПОВІДЬ КОЛИШНЬОГО ГІМНАЗІСТА

З Мар'яном Фельдманом, автором книги «Z Warszawy przez Łuck, Syberię, znów do Warszawy» (Drukarnia Ludu, Stany Zjednoczone AP, USA 2009. – Wydanie I. – 168 s.) мене познайомив заочно Дмитро Олександрович Белановський, провідний архівіст Міжнародного фонду соціально-економічних і політологічних досліджень, який відвідав Волинський краєзнавчий музей на початку літа 2017 року. Поспілкувавшись, обмінялись адресами і візитками; для п. Мар'яна п. Дмитро придбав альбом В.Літевчука «Луцьк», адже юність п. Мар'яна пройшла у нашому місті. Трохи згодом я отримала від п. Мар'яна в подарунок його книгу з дарчим підписом, надіслану з Варшави 1 серпня 2017 р. Читання відразу захопило мене легкістю викладу, інформативністю, добрим гумором, сердечністю спогадів про родину, друзів і знайомих, вчителів і товаришів по службі. Спогади М.Фельдмана тематично окреслені в заголовку його книги, хронологічно охоплюють надзвичайно насичений різноманітними подіями період від 1930 до 1948 року з екскурсами в минуле, якщо мова йде про його родину, або в сучасність, – завжди доречними і цікавими.

Хто ж він, Мар'ян Фельдман? Якщо коротко – людина, яка створила себе сама. Звичайний хлопець, який народився у Варшаві 22 жовтня 1922 року у єврейській родині, яка ніколи не соромилась свого єврейства і не приховувала його, сприймала як щось натуральне – колір очей або шкіри, нічим не відрізняючись від своїх співвітчизників. Батько, Ігнаці (Ізраель), був службовцем, мама, Регіна (Ривка, Реня) – домогосподаркою. Жили в Отвоцьку, іноді відвідували Варшаву, куди мама брала з собою малого Мар'яна; одного разу в знаменитій кав'ярні зустріли письменника Юліана Тувіма, але малому більше запам'ятався смак гарячого шоколаду, бо спробував напій вперше у житті.

Економічна криза 1930-х позбавила главу родини роботи, щоправда, на короткий час, бо незабаром йому запропонували переїхати до Луцька і обійняти посаду інспектора банків Волині і Полісся. До 1938 р. Ігнаці Фельдман був банківським службовцем (директором, юрисконсультантом збанкрутілих банків та їх ліквідатором). Регіна Фельдман, хоч як важко їй було залишити улюблену Варшаву, змушена погодилась на переїзд. У Луцьку вона займалась домашнім господарством, але була разом з тим членом комітету «Бунду» і депутатом міської управи.

У Луцьку оселились на вулиці Сенкевича, 28 (нині Богдана Хмельницького), у мурованому будинку з довгим дерев'яним балконом на першому поверсі (не зберігся), поряд з поштовими стайнями (тобто біля нинішньої міської Ради, приміщення якої було побудоване під пошту і телеграф).

Восьмилітнього Мар'яна віддали до польської загальноосвітньої школи імені Станіслава Яховича; з тих давніх часів запам'ятав лише однокласника Беція Басюка (до речі, нині в Луцьку живе кілька сімей Басюків). [А польська початкова школа ім. Ст. Яховича знаходилась на вулиці Бернардинів (пізніше Плеханова, нині Градний Узвіз, де згодом були різні установи, художня школа, семінарія; на її місці (згоріла) побудовано Волинську православну богословську академію). – Н.П.]

«Szkóło, szkóło, gdy się wspominam oczy mam pełne łez...» – ці рядки Юліана Тувіма якнайкраще характеризують спогади Мар'яна Фельдмана про його юні роки, які пройшли в Луцьку, адже з 1934 року він почав навчатися в Державній гімназії ім. Тадеуша Костюшка (польській).

У його «а»-класі, у якому вивчали французьку мову, він був єдиним євреєм; ще було двоє караїмів, двоє українців, росіянка і чех, решта – поляки. Між учнями і вчителями панувала атмосфера толерантності, без ознак антисемітизму. В гімназії Мар'ян мав прізвисько «козел» або «козлик», бо, по-перше, на уроках гімнастики не міг перескочити через козла (є такий спортивний снаряд), а, по-друге, був дуже наполегливий (упертий) у досягненні поставленої мети (життя довело, що то була розумна впертість).

Згадує п. Мар'ян, що на самому початку навчання, ще у 1-му класі, на запрошення князів Радзивілів було організовано екскурсію до замку і палацу в Олиці, до князівської резиденції. Дітей прийняли сердечно; князь [Януш?] мав якусь промову; гімназистів пригостили хлібом з маслом і молоком. На закінчення

візиту дівчатка з найкращими намірами вручили княгині [Анні з Любомирських?] букет чудових квітів. Замість подяки почули від княгині слова гніву і обурення. Виявилось, що дівчатка зірвали квіти з кушів азалії, виписаної спеціально з Америки, першої в Польщі азалії, яку викохувала княгиня! З великими труднощами перепросили княгиню, але гімназистів до Олики більше не запрошували.

У гімназії Мар'ян перебував у польському оточенні, а канікули проводив у селі Новостав біля Луцька в єврейському таборі, організованому молодіжним крилом «Bundu» або «Cukunft», чи, може, «Haszomer Nasaig». У таборі співали єврейських і давньоєврейських пісень, яких він не знав, дискутували про справи Палестини, до яких був байдужим. Вдома батьки, які часто між собою розмовляли на їдиш, не навчали рідної мови дітей; переважалою була мова польська, державна – як старт до майбутньої вищої освіти. Кілька разів з сестрою Янкою їздив на канікули до Кременця. Запам'яталися прогулянка на Гору Королеви Бони з руїнами замку XV ст. і фаршировані половинки яєць, які готувала родичка, пані Кремінецька.

Мар'ян був хорошим учнем, і цей факт, очевидно, був вирішальним для звільнення його від половини оплати за навчання, яка була досить високою – 220 злотих на рік. Його родина не була ні занадто бідною, ні дуже багатю. Перший шкільний мундирчик його був досить поганенький. Перший ламповий радіоприймач з'явився в родині лише у 1936 році. Лише один раз, коли Мар'ян захворів на шлунок, мама змогла вивести його до Трускавця, де він лікувався мінеральною водою «Нафтуса».

З великою повагою і теплотою згадує Мар'ян своїх гімназійних вчителів, знаходячи для кожного ті характеристичні ознаки, які лишилися в його пам'яті з юних літ. Так, вчителькою історії і вихователькою у першому класі була Красицька; у дні жалоби по смерті Маршалка Юзефа Пілсудського з нею трапилася істерика. Латину викладав росіянин Шевцов; на його лекціях половина класу слухала його, а решта грала в карти, або, в кращому випадку, читала книжки. Але Мар'ян любив латинь; уривки з промов Ціцерона і з Овідієвих «Метаморфоз» запам'ятав на все життя; вдячний вчителю за його добру пораду на перехресті життя. Математик, росіянин Євдокимов, запам'ятався, як високий елегантний суворий пан старшого віку. Ще одного математика, лисого і сором'язливого, Ковалика, доводили до білого гарту гімназистки, підіймаючи високо спіднички. Мадам Перетяткович викладала французьку; була занадто поблажливою до недисциплінованих і лінивих учнів, але роздавала їм адреси дітей, які жили у Франції: таким чином багато хто, і Мар'ян у тому числі навчилися добре писати французькою. Науку релігії викладав ксьондз Галензовський, але для єврейських дітей читали лекції з історії євреїв. Польської навчали дуже хороші викладачі Ян Яворчак і Станіслав Гертель. Стефана Мацко, викладача біології, надзвичайно закоханого у свій предмет, гімназисти дуже любили. Викладачем фізики був Пшемиський, гімнастики – Броніслав Кондратович, співу – Лясоцький, трудового навчання – Беднарський. М.Фельдман згадує, що українська мова була в гімназії обов'язковим предметом, але, на жаль, імені викладача не називає.

Директором гімназії був старший, вишуканий і надзвичайно пристойний Ян Ляковський, у якого були закохані багато з учениць. Одну з них, Ірену, яку прозивали Горобчиком («Wróbel»), за відвертість її почуттів до пана директора навіть було переведено до іншої гімназії. Під час війни вони зійшлися, по смерті дружини директора одружилися і мали дитину, а після війни Ян Ляковський був директором гімназії в Західній Польщі (na Ziemiach Zachodnich).

Шкільним двірником був старий солдат з пишними сивими вусами à la Marszałek Piłsudski, Валентин Подригуля.

До спогадів Мар'яна Фельдмана про викладачів державної польської ім. Костюшка гімназії хочу додати свої знання про декого з тих, хто мав стосунок до Волинського краєзнавчого музею у перший період його становлення, 1929-39 рр.

Ботанік Стефан Мацко (1899-1967), який у 1932-39 рр. жив і працював у Луцьку, викладав природничі дисципліни в гімназії ім. Тадеуша Костюшка, одночасно завідував відділом природи Волинського музею і був членом наукової ради ВТПН (Волинського Товариства Приятелів Наук). Гербарій рослин, зібраних ним під час літніх польових досліджень, налічує понад 2900 листів, а разом з невизначеними (мохи і лишайники, 176 листів) – понад 3000. Географія його пошуків – Волинь, Тернопілля, Татри, Бескиди у Польщі. Серед зібраних ним є рідкісні види рослин. Колекція і нині зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею.

Казимір Пшемиський (1882-1941) – педагог і палеонтолог, дослідник Волині. З вересня 1929 року викладав географію, пізніше – фізику в державній гімназії ім. Костюшка в Луцьку, одночасно до кінця 1929 року виконуючи тимчасово обов'язки директора Волинського музею (за інформацією сина, Владислава Пшемиського, Варшава). Активний член ВТПН, її наукової ради. Разом з Я. Фітцке, З. Леським, С. Мацко брав участь у багатьох експедиціях по Волині. Меценат. Передавав до музею багато природничих, археологічних, палеонтологічних матеріалів (за даними Інвентарних книг музею).

Мар'ян Фельдман – випускник державної гімназії ім. Т. Костюшка. Луцьк, червень 1938 р.

Нове приміщення гімназії ім. Т. Костюшка (архітектор Казимир Толочко), відкрите 1931 року. Нині це найстаріший корпус Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Викладач гімназії Яворчак завідував етнографічним відділом музею.

Прізвище Беднарського, викладача трудового навчання (ручної праці) в гімназії, часто згадується в Інвентарних книгах 1929-34 рр. як особи, що передавала до музейних фондів пам'ятки старовини – окремі одиничні знахідки і цілі колекції. Деякі дослідники називають Беднарського директором музею. На особливу увагу заслуговують передані ним декоративно-ужиткові предмети XIX – поч. XX ст. – фарфоровий і фаянсовий посуд різноманітного призначення і широкої географії мануфактур: Баранівки і Цмільова, Полонного і Романівки, Славути і Білотино, Корця і Петербурга, фабрик Кузнецова і Гарднера, Гіршфельда в Барахах, Зусмана в Городниці. Дві пляшки з гутного скла – ведмеді – нині постійно експонуються в одному з музейних розділів. Колекція налічує понад сотню предметів. Ще більшою кількісно була передана Беднарським нумізматична колекція, яку склали скарби Антонія Пія, Марка Аврелія, Адріана, Фаустини Діви, Коммода, Кріспіна Августа, Фаустини Августи, Люція Веруса, одиничні екземпляри монет Септимія Севера, Каракалли, Нерви, Сабіни Августи, Траяна, Доміціана, Веспасіана, Нерона; серед переданих ним візантійських монет було кілька золотих. На жаль, не всі вони пережили війну. 29 грудня 1933 р. Беднарським передано орден «Virtuti Militari» 1831 року, періоду Листопадового повстання; 15 квітня 1933 р. – плакетку з портретом Юзефа Пілсудського, Георгіївський хрест (Росія), жетони і значки періоду Першої світової війни, які нині експонуються в музеї. Загалом передана ним колекція медальєрного мистецтва Польщі, Австрії, Італії, Німеччини, Франції, Росії налічує понад 30 одиниць.

З величезною симпатією, навіть ностальгією згадує М.Фельдман друзів і подруг своєї гімназійної юності, яка прошуміла в Луцьку; розповідає цікаві історії, які відбувалися під час навчання; згадує про зустрічі з тими, хто пережив війну і Голокост, емігрувавши до Англії, Іспанії, Австралії, Ізраїлю, Сполучених Штатів і тими, кому пощастило вижити у засланні в Гулагу; з ними зустрічався в Сибіру.

Популярне видання, яким є книга «Z Warszawy przez Łuck, Syberię, znów do Warszawy» цікаве ще й тим, що містить кілька покажчиків, серед них Indeks osób, за яким можна скласти алфавітний список його гімназійних товаришів (однокласників). Товаришував з одноплемянниками і з інших, паралельних «b» і «c» класів. Серед них – Дора Буслік; Іда Декельбойм, яка врятувалася під час Голокосту, вийшла заміж за дантиста з Луцька Ізю Ландсберга і жила з родиною в Тель-Авіві (Ізраїль); Адам Креппель, який захоплювався давньонімецькою культурою і загинув трагічно під час Голокосту.

У пам'яті серця лишилась Ніна Шльонзкевичівна, мама якої підгодовувала козячим молоком Мар'яна і його сестру (Янку (Яніну)), які залишилися в Луцьку удвох і дуже бідували у 1939-41 роках; пізніше Ніна стала лікарем і жила у Варшаві. З Іркою Гарлінською, яка в заміжжі змінила прізвище на Качмарек, Мар'ян зустрівся кілька разів упродовж квітня-вересня 1967 року в Лондоні. Тоді ж в Лондоні зустрівся ще з однією з однокласниць, Ізею Райковською. А її сестра-близнючка Стася, яка у гімназійні роки була старостою класу, жила в Іспанії.

Яким насправді треба бути небайдужим до життя, до людей, до подій, щоб детально знати і описати долю не лише своїх колишніх приятельок і приятелів, але й їхніх родин – дітей і онуків, як це робить у

своїй книзі Мар'ян Фельдман. А, може, це ментальність його народу?

З Янкою Гродзенською, дочкою місцевого високопоставленого чиновника з Луцька, яка не виявляла симпатії до євреїв і з якою досить часто сварились у класі, зустрілися 1967 року в Лондоні. Сердечна зустріч з нею та її чоловіком, відомим лондонським архітектором, залишилась у пам'яті і переважила колишню неприязнь.

Ганка Іжицька, прехороша, зграбна шатенка з великими сіро-фіалковими очима, якій Мар'ян допомагав готувати завдання з математики, покінчила життя самогубством, маючи всього біля 15 років; ця трагедія дуже важко вплинула на хлопця, адже у другому і третьому класі вони сиділи за одною партою.

За одною партою сидів і з Олександром Ростоцьким; батьки обох учнів служили разом; Ольо був чи не єдиним, хто приходив додому до Мар'яна в Луцьку. Після війни Ростоцький став відомим спеціалістом по старих автомобілях.

Мечислав Павліковський, пізніше пілот дивізіону 303, письменник і актор, виконавець ролі Заглоби у фільмі «Потоп», в гімназії вчився погано, відтак залишався на повторні курси.

На останній парті сидів завжди сонний і спокійний Анатоль Потемковський, якого прозивали Рамзесом; після війни став відомим польським сатириком, сценаристом; підписував свої твори псевдонімом «Megan».

Фред Садовський, в гімназії скарбник класу, був вивезений до Росії, пізніше вступив до армії генерала Андерса і залишився жити в Англії; одружився, мав дочку Анну. Мар'ян Фельдман підтримував з ним стосунки до його кончини 5 березня 2005 року. Садовський допоміг Фельдману пригадати кілька імен однокласників: Сташка Боркацького, Янки Войтих, Януша Радецького, Чесі Ямрожевни, Ганки Каласевичуни. Стася Озембло (Райковська) назвала ще кілька імен: Романа Перетятковича, Юзка Вейнара, Олька Лапа, двох сестер-близнят Янку і Ірку Банкувних, Кобилецьку, Єву Гороховську, Данку Севінську і Влодка Засядчука, українця. Був у класі ще один українець, Данилюк, який прославився тим, що коли вперше побачив електричну лампочку, то так її стиснув у руці, схотівши довідатись, що то таке у ній світить, що лампочка, звичайно, тріснула.

А Влодко Засядчук, – додаю від себе, – це Володимир Платонович Засядчук, який у 1944-1946 рр. був директором Волинського краєзнавчого музею.

Фотознімки гімназійних літ допомогли М.Фельдману згадати ще кільканадцять імен давніх друзів: Пржемак Халацінський, Марек Морткович (караїм), Абкович (караїм), Здислав Чентковський, Ева (Буба) Брудницька, Здислав Булига, Здислав Мадей, Збишек Кретович, Збишек Дубравський. Юзек Тарновський отримав від королеви Єлизавети II медаль за вклад у промисловість Великобританії. Ще з першого класу дружив з Юрком (Іржі) Малінським, чехом, онуком Вацлава Земана. Четверо друзів – Мар'ян Фельдман, Здислав Булига, Марек Морткович і Юрек Малінський брали запаси пива і їжі і виїздили іноді за місто на бричці запряженій конем. Розважались, придумуючи для себе різні аристократичні титули: графські, княжі, баронські.

2002 року в публікації «Луцьке пиво від Вацлава Земана» (авт. Н.Пушкар, В.Дмитрук) коротко було чи не вперше описано долю цієї родини. Йозеф Малінський, зять Земана, котрий став продовжувачем справи свого тестя, з дружиною Вірою, дітьми Іржі (Юреком), Ханною і Вацлавом 1939 року були вивезені до Сибіру, адже новій владі капіталісти, на відміну від їхньої власності, були непотрібні. Кілька років по тій публікації мій приятель Георгій Фесалійський, дід якого, Клестов, варив пиво у Земана, подарував музею фото: на візку, запряженому коником, якого звали Міцька, онуки старого пивовара їдуть до школи.

Згадує М.Фельдман ще одного приятеля з Луцька, який навчався в гімназії, Шимона Шурмея, пізніше директора Державного єврейського Театру у Варшаві. У Луцьку мешкала його сестра, Євгенія Іванівна Шурмей (Шурмій), з якою М.Фельдман зустрівся в готелі «Україна» під час свого приїзду до Луцька 4-7 листопада 1988 року. Згадує, що на зустріч вона прийшла з великими пересторогами. Так, вона справді була «kimś ważnym w partyzantce sowieckiej» [Зв'язковою командира з'єднання партизанських загонів А.П. Бринського. – Н.П.], але не була ні партійним, ні державним діячем, а працювала на той час доглядачем залів у відділі природи Волинського музею.

У червні 1938 року Мар'ян Фельдман закінчив гімназію. Здавши іспит, був зарахований без екзаменів до I класу ліцею математично-фізичного. Через якийсь час повернувся до Варшави, куди перед тим виїхала його родина. Мав на той час 16 років. Отже, період у його житті, пов'язаний з Державною гімназією імені Тадеуша Костюшка у Луцьку, був досить значним. У 1939-41 рр. доля знову закинула його до Луцька; то були дуже важкі роки в його житті, варті окремої розмови.

Юність його припала на роки Другої світової війни; вчився (у Луцьку і Львові), воював (в червоній армії і Війську Польському), працював (в Алтайському краї, в Сибіру).

Після війни здобував вищу освіту (у Вроцлаві і Варшаві); працював у Польщі та Індокитаї, багато подорожував. Є автором кількох спеціальних фахових книг, словників і статей. Активний громадський діяч.

*У польській державній гімназії ім. Тадеуша Костюшка у 1931–1935 рр. навчався мій рідний по матері дядько, Присяжнюк Олексій Васильович (1915–1945), українець, родом з села Полонка, що за кілька кілометрів від Луцька. Початкову освіту отримав у рідному селі. У Держархіві Волинської області зберігається його «Персональна справа», в якій є цікавий документ. Мій дідусь, Василь Гнатович Присяжнюк, звернувся до дирекції Державної гімназії ім. Т. Костюшка з проханням звільнити Олексія Присяжнюка від плати за навчання (220 злотих на рік), оскільки того року посіви вибило градом («zasiewy moje zostały zniszczone doszczętnie») і родина, у якій було восьмеро дітей, була позбавлена засобів до виживання. «Дозволю собі зазначити, – писав дідусь, – що у випадку негативного вирішення справи змушений буду забрати свого сина з гімназії». Резолюція директора Яна Ляковського гласила: «Звільнити від 1/2 оплати».

Чому дідусь віддав свого сина Олексія до польської гімназії? Треба думати, тому, що польська мова була державною, тобто перспективою для майбутнього життя і праці. Це не було ренегатством, а здоровим глуздом роботящого селянина (до речі, вивезеного у 1941 році в Томську область).

** У 1961–66 рр. я навчалась в Луцькому державному пединституті імені Лесі Українки (будинку колишньої гімназії, інших корпусів тоді ще не було). Про те, що то колись була польська гімназія, де навчався мій дядько, знала від мами.

Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

ВНЕСОК ВЧЕНИХ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У РОЗРОБКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МУЗЕЄЗНАВСТВА І ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

(до 10-річчя створення кафедри документознавства і музейної справи у СНУ імені Лесі Українки)

Розбудова Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки як класичного наукового і освітнього центру пов'язана із становленням і розвитком у його структурі низки випускових кафедр, створених з метою підготовки фахівців з нових спеціальностей.

Процес розширення номенклатури освітніх програм, спеціальностей і спеціалізацій у виші активізувався з початку 2000-х рр. У зв'язку із відчутними змінами в політичному та духовному житті держави, зміною структури суспільних відносин, переходом до ринкової економіки, активізацією інтеграційних процесів, суспільство поставило особливі вимоги до подальшої професіоналізації у сфері освіти. Наступні зміни в університеті також пов'язувалися із збільшенням контингенту студентів. Кожен із тогочасних факультетів університету розглядав можливості щодо ліцензування нових спеціальностей. На історичному факультеті це питання вивчалось викладачами кафедри археології та джерелознавства, профіль якої найбільше відповідав реалізації поставлених завдань. За пропозицією доцентів кафедри Дмитренко А. А. і Надольської В. В. увагу було звернуто на спеціальність «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури». Підготовка названими викладачами ліцензійної справи, формування навчального плану здійснювалось за підтримки директора Волинського краєзнавчого музею Силука А. М.

У березні 2006 р. Волинський державний університет імені Лесі Українки отримав ліцензію МОН України на підготовку фахівців зі спеціальності 6.020100 «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури». В Україні ВДУ імені Лесі Українки став третім, а в західному регіоні держави – єдиним вузом, якому було надано право підготовки спеціалістів даного профілю.

Підготовка фахівців двох нових спеціальностей («Документознавство та інформаційна діяльність», «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури») та необхідність проходження процедури їх акредитації актуалізувала потребу реорганізації кафедри археології та джерелознавства. У березні 2008 р. на її основі утворено дві кафедри, у тому числі кафедру документознавства і музейної справи, яка стала випусковою для двох названих спеціальностей. До її складу увійшли Дмитренко А. А., Златогорський О. Є., Надольська В. В., Огнева О. Д., Петрович В. В., Собчук В. С. З урахуванням тематики наукових досліджень очолити кафедру було доручено д. і. н., професору Гаврилюк С. В. (завідувач кафедри у 2008–2014 рр.). 3 січня 2015 р. на посаду завідувача обрано к. і. н., професора Бондаренко Г. В.

Викладачі кафедри документознавства і музейної справи розгорнули не лише роботу, спрямовану на

розробку та удосконалення комплексу навчально-методичного забезпечення (системи навчальних курсів та виробничих практик, курсових, дипломних робіт, вимог до абітурієнтів та студентів) для підготовки кадрів у сфері українського музейництва і пам'яткоохоронної діяльності. Важливою складовою їх діяльності стали наукові дослідження у галузі теорії і практики музейної справи, пам'яткознавства та пам'яткоохоронної діяльності.

Так проблеми вивчення, охорони, збереження і популяризації пам'яток історії та культури як складової частини національної і всесвітньої культурної спадщини перебувають у полі наукових зацікавлень Бондаренка Г. В., Гаврилюк С. В., Качковської Л. Р., Петрович В. В., Яцечко-Блаженко Т. В. Увагу дослідників привертають у першу чергу об'єкти культурної спадщини Правобережної України, Великої Волині зокрема. Низка публікацій Гаврилюк С. В. і Петрович В. В. присвячена пам'яткам церковної архітектури Волині (у тому числі Успенському собору, комплексу Михайлівського монастиря та ін. храмам Володимира-Волинського [4-5; 13; 79-80; 82; 85-86; 89; 93-96], Свято-Василівському собору Овруча [14]). Петрович В. В. досліджує також як нерухомі пам'ятки палацові садиби краю [83-84; 92], Бондаренко Г. В. – як краєзнавець – історико-культурну спадщину окремих районів і населених пунктів [1], Яцечко-Блаженко Т. В. (*працює на кафедрі з 2013 р.*) – *старожитностей Кременця* [130; 132; 134]. Підґрунтям названих та більшості публікацій дослідників є історико-біографічний підхід, з'ясування ролі окремих особистостей у збереженні об'єктів національної культурної спадщини. Це й окремі розвідки Гаврилюк С. В. про діяльність у Волинській губернії професора Адріана Прахова [8], священника Полієвкта Гапановича [17], архітектора-новатора Петра Покришкіна [3], архітектора і громадського діяча Сергія Тимошенка [16], історика Ореста Левицького [2], польських дослідників старожитностей [7; 9].

Гаврилюк С. В. є відомим в Україні дослідником історії вітчизняного пам'яткознавства та пам'яткоохоронного руху XIX – початку XX ст. У її статтях аналізуються процеси зародження пам'яткоохоронної діяльності у Наддніпрянській Україні в цілому, а також різні її аспекти: внесок наукових товариств у правові та теоретико-методологічні засади пам'яткознавчої роботи, наукові видання того часу та ін. [6; 10-12; 15]. Зібрані вченою матеріали лягли в основу розділів колективних монографій «Основи пам'яткознавства» (2012 р.) [18] та «Регіональні особливості нерухомих пам'яток України» (2017 р.) [19], підготовлених Центром пам'яткознавства НАН України і УТОПІК.

Пам'яткознавча й пам'яткоохоронна діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва впродовж 1910–1913 рр. стала предметом наукових зацікавлень кандидата історичних наук Качковської Л. Р. (*працює на кафедрі з 2012 р.*). Уведення у науковий обіг значного кола нових архівних документів дозволило Качковській Л. Р. з'ясувати теоретичні засади роботи КТОПСІМ, його основні напрями й форми, окреслити види й типи пам'яток регіону, що їх досліджувало Товариство, відбиття змісту та підсумків роботи у власній діловодній документації, друкованих працях, періодиці. Статті авторки доводять значну роль КТОПСІМ у вітчизняному пам'яткознавстві початку XX ст., вагомість його здобутків для сьогодення [51–56].

Відомим дослідником сходознавцем є Огнєва О. Д. Працюючи у багатьох галузях українського гуманітарного знання, вона звернулася й до такого напрямку діяльності як вивчення пам'яток східного походження, що опинились у приватних колекціях та музейних зібраннях України. Одним із підсумків цієї багаторічної праці став збірник «Боги снежных гор. Музеи Украины: сакральное искусство в традиции тибетского буддизма» (2008 р.), присвячений актуальним питанням поширення буддистського мистецтва на території України, та низка статей [76–78; 136].

Ще один важливий напрям наукових досліджень викладачів кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки – теорія та практика музейництва. Окрім створення випускової кафедри, вона була активізована відкриттям у жовтні 2008 р. у СНУ імені Лесі Українки спеціалізованої вченої ради К 32.051.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство (голова – Гаврилюк С. В.).

У 2010 р. у спеціалізованій вченій раді СНУ імені Лесі Українки першою у західному регіоні захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство на тему «Діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.)» Рябчикова Ф. Д. Цією дисертацією було започатковано музеєзнавчий напрям дослідження історії музею як інституції збереження, дослідження і популяризації національної культурної спадщини. У роботі проаналізовано комплекс науково-теоретичних праць із музейної справи, написаних завідувачем етновідділу ВНДМ Кравченком В. Г., розкрито проведені етновідділом заходи в справі дослідження традиційно-побутової культури населення Східної Волині, роботу працівників етновідділу із комплектування фондів, обліку, вивчення

та забезпечення збереженості музейних предметів, оформлення постійних і тимчасових експозицій. Проблемам розвитку працівниками етновідділу ВНДМ теорії і практики музезнавства присвячено також ряд наукових статей Рябчикової Ф. Д. [97–104; 110].

Активізації музезнавчих та пам'яткознавчих досліджень не лише викладачами кафедри, але й загалом науковою спільнотою України, сприяло проведення починаючи з 2010 р. спільно з Волинським краєзнавчим музеєм за підтримки обласної державної адміністрації щорічних тематичних круглих столів і видання «Волинського музейного вісника», на сторінках якого аналізуються питання історії та практики музейної і пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні.

Саме така проблематика висвітлюється у більшості публікацій викладачів кафедри. Питаннями етнографічного музейництва ґрунтовно займається доцент Дмитренко А. А. Вона досліджує етнографічну колекцію Волинського краєзнавчого музею (рушники [24; 37; 42], орнаментальні і конструктивні особливості традиційного українського одягу [22; 26–30; 35–36; 38–39; 43–44], пристосування рибалок [31]), діяльність у відділі етнографії та народних промислів музею відомого українського етнографа і фольклориста Олекси Ошуркевича [34; 40], співпрацю музею з майстрами декоративно-ужиткового мистецтва [33].

Чимало праць Дмитренко А. А. присвячено характеристиці фондів, історії утворення та діяльності Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ імені Лесі Українки,¹ активною учасницею створення якого вона була [23; 32; 41; 45–48]. Використання музею для підготовки фахівців спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури», проведення на його базі інтерактивних заходів з дитячою аудиторією, форми комплектування фондів музею висвітлюються також у розвідках Чибирак С. В. (у 2011–2017 рр. – завідувач музею, викладач кафедри), Трофімук-Кирилової Т. М. (викладач кафедри з 2013 р.) [119–120; 123–127]. Формування та основні напрями роботи ще одного музею, який функціонує на історичному факультеті університету – Музею археології – стали предметом вивчення Петрович В. В. та Яцечко-Блаженко Т. В. [81; 87; 90; 135].

Дослідження змін у музейництві Волинської області доби незалежності представлені публікаціями доцента Надольської В. В. [49–50]. У статтях авторки аналізуються новітні тенденції у розвитку фондової [62; 74], експозиційно-виставкової [60; 73; 75], культурно-освітньої роботи музеїв області [63], прослідковуються зміни у мережі музейних установ у 1991–2017 рр. [61; 64–65; 71], використання у роботі з різновіковою музейною аудиторією нових засобів [21; 67; 69–70; 72], шляхів та форм промоції музейних пропозицій на Волині [66; 68]. Звертається увага на роль у трансформації музейництва в останні десятиріччя Волинського краєзнавчого музею як головного музейного осередку краю.

Не залишилися поза увагою викладачів кафедри й окремі аспекти розвитку музейної справи в Україні: використання реклами у роботі музеїв (Чибирак С. В. [122]), можливостей музеїв у процесі соціокультурної реабілітації осіб із вадами зору (Трофімук-Кирилова Т. М. [121]), проведення майстер-класів, міжнародної акції «Ніч у музеї» та музейних фестивалів (Надольська В. В. [57–59]), залучення новітніх технологій у виставково-експозиційну роботу музеїв та інформаційної безпеки музеїв (Герасимчук О. Б., Яцечко-Блаженко Т. В. [20; 128–129]), упровадження електронного обліку музейних предметів (Рябчикова Ф. Д., Петрович В. В., Яцечко-Блаженко Т. В. [117–118; 133]), шляхів взаємодії музею і місцевої громади, принципів роботи з музейною аудиторією в сучасних умовах (Рябчикова Ф. Д. [105–106; 113; 116]) та ін. Названі наукові розробки, як правило, оприлюднювалися викладачами кафедри на наукових конференціях різних рівнів.

Викладачі кафедри долучилися до створення на Волині двох музеїв. Кандидат історичних наук Огнева О. Д. є автором експозиції Музею І. Стравінського (єдиного в Європі) в Устилузі, Дмитренко А. А. за участі працівників ВКМ розроблений тематико-структурний план побудови експозиції Музею волинського бджільництва (с. Баїв Волинської обл.) [25].

Перспективним напрямом наукових досліджень в галузі музеології є розробка викладачами кафедри низки теоретичних питань. Серед них – трактування музейної педагогіки, визначення її об'єкту і предмету, ключових понять, дослідницького поля (Рябчикова Ф. Д. [108]), характеристика методів музейної соціології та різноаспектного вивчення відвідувачів музеїв (Яцечко-Блаженко Т. В. [131]), видів та учасників процесу музейної комунікації (Петрович В. В. [88; 91]). Новаторськими є статті Рябчикової Ф. Д., присвячені базовим у музезнавстві термінам «музейний предмет», «предмет музейного значення», «природничі музейні предмети», «музейна колекція» «музейний фонд держави» [107; 109; 111–112; 114–115]. Вони

¹ Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки був створений за ініціативою завідувача кафедри документознавства і музейної справи Гаврилук С. В. на базі однойменного кабінету (наказ № 438-з від 18 листопада 2008 р.).

сприяють розвитку вітчизняної музейної термінології, її гармонізації із зарубіжною теоретичною думкою.

Різномпланова проблематика у галузі музеєзнавства і пам'яткознавства обговорюється на засіданнях кафедри у зв'язку з розглядом дисертаційних досліджень. За час функціонування спеціалізованої вченої ради у СНУ імені Лесі Українки здобувачами успішно захищено 7 дисертацій за спеціальністю 26.00.05, присвячених історії музейної та пам'яткоохоронної діяльності на Правобережній Україні і в Криму.

Серед захищених кандидатських дисертацій – дослідження Ковальчук Є. І. «Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2009 рр.)», Ломакіна Д. А. «Мусульманські пам'ятки Старого Криму XIII–XV століття: історія вивчення, сучасний стан, перспективи дослідження», Червінського А. І. «Пам'яткоохоронний рух на Прикарпатті (90-ті роки XX – початок XXI ст.)», Борис Т. П. «Становлення і розвиток художніх музеїв в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.)» та ін.

З 2014 р. – у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки функціонує аспірантура зі спеціальності 26.00.05 – «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» (історичні науки). Все це сприяє активізації досліджень з теорії і практики музеєзнавства і пам'яткознавства, формуванню наукових шкіл, подальшому розвитку цих двох молодих наук в Україні, розширенню регіональних досліджень, виходу на міжнародний науковий рівень.

Таким чином, дослідження науковцями СНУ імені Лесі Українки низки проблем у галузі музеєзнавства та пам'яткознавства стали значним внеском у розвиток на новому теоретичному і практичному рівнях цих наук в Україні. Вони сприяють поглибленню та популяризації фахових наукових знань. У західному регіоні кафедра документознавства і музейної справи є центром підготовки нової генерації молодих науковців.

1. Бондаренко Г., Пась Н., Силук А., Хитрик В. *Історико-культурна спадщина Камінь-Каширського району // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині / Упоряд. Г. Бондаренко, Н. Пась, А. Силук. – Луцьк, 2017. – С. 7–19.*

2. Гаврилюк С. В. *Археографічна майстерність Ореста Левицького (з історії розвінчання вченим одного фальсифікату) // Четверті Зарембівські читання : матер. IV Всеукр. Зарембівських наук. читань «Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції», присвяч. 150-річчю від дня народження В. І. Вернадського, 17 квіт. 2013 р. / Центр пам'яткознавства НАН України, Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури ; редкол.: О. М. Титова (голова) [та ін.]. – Київ, 2013. – С. 58–62.*

3. Гаврилюк С. В. *Архітектор-новатор Петро Покришкін // Актуальні питання історії науки і техніки : матер. IX Всеукр. наук. конф., 7–9 жовт. 2010 р., м. Житомир / Житомир. держ. технол. ун-т, Житомир. музей космонавтики ім. С. П. Корольова, Центр пам'яткознавства НАН України, Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. – Київ, 2010. – С. 284–286.*

4. Гаврилюк С. В. *Відновлення Успенського собору м. Володимира-Волинського – унікальної пам'ятки Київської Русі: концепція, здійснення, результати // Чорноморський літопис / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2010. – Вип. 1. – С. 75–80.*

5. Гаврилюк С. В. *Відновлення Успенського собору м. Володимира-Волинського наприкінці XIX ст.: концепція, здійснення, результати // Володимир-Волинська єпархія на рубежі тисячоліть: до 1020-річчя єпархії : матер. міжнар. конф., 5 трав. 2012 р., м. Володимир-Волинський, Зимно / Володимир-Волинська єпархія Укр. Православної Церкви, Волин. обл. держ. адмін., Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Володимир-Волинський, 2012. – С. 51–64.*

6. Гаврилюк С. В. *Внесок Московського археологічного товариства у правові та теоретико-методологічні засади пам'яткознавчої діяльності // Чорноморський літопис / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2010. – Вип. 2. – С. 101–105.*

7. Гаврилюк С. В. *Внесок польських дослідників 1800–1850-х рр. у вивчення архітектурних пам'яток Волині, Холмицини й Підляшшя // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: С. В. Гаврилюк [та ін.]. – Луцьк, 2016. – № 13(338) : Історичні науки. – С. 138–145.*

8. Гаврилюк С. В. *Волинські пам'ятки в дослідженнях професора Адріана Прахова // Літопис Волині : всеукр. наук. часоп. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – Ч. 6. – С. 10–16.*

9. Гаврилюк С. В. *Історико-культурна спадщина Волині в описах польського дослідника Тадеуша Стецького // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: С. В. Гаврилюк [та ін.]. – Луцьк, 2012. – № 10(235) : Історичні науки. – С. 130–135.*

10. Гаврилюк С. В. *Історичне пам'яткознавство Волині, Холмицини й Підляшшя в науковій літературі XIX – початку XX ст. // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: С. В. Гаврилюк та ін.]. – Луцьк, 2010. – № 1 : Історичні науки. – С. 200–205.*

11. Гаврилюк С. В. *Пам'яткознавчий збірник «Древности Украины»: історія підготовки, авторство, суспільний відгомін // Українська історична наука на шляху творчого поступу. : [доп. та повідомл.] III Міжнар.*

наук. конгресу укр. істориків, Луцьк, 17–19 трав. 2006 р. / *Укр. іст. т-во, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки*; голов. ред.: Л. Винар, І. Коцан; відп. ред.: С. Гаврилюк, О. Гаврилюк, В. Пришляк, Л. Шваб. – Луцьк, 2008. – Т. 3. – С. 390–395.

12. Гаврилюк С. В. Процес зародження пам'яткоохоронної діяльності в Україні (XIX – початок XX ст.) // *Краєзнавство*. – 2015. – № 3/4. – С. 225–233.

13. Гаврилюк С. В. Реконструкція пам'яток церковної архітектури Волині у другій половині XIX – на початку XX століть // *Літопис Волині: всеукр. наук. часоп.* / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; голов. ред. С. Радчук. – Луцьк, 2008. – Ч. 4. – С. 13–17.

14. Гаврилюк С. В. Свято-Василівський собор Овруча: з історії реставрації початку XX ст. // *Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр.* / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK; голов. ред. О. М. Титова. – Київ, 2014. – Вип. 25. – С. 36–46.

15. Гаврилюк С. В. Становлення пам'яткоохоронної діяльності в Україні (XIX – початок XX ст.) // *Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини* / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – Вип. 583–584. – С. 138–146.

16. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Волинські стежки архітектора і громадського діяча Сергія Тимошенка // *Актуальні питання історії науки і техніки: матеріали XIV Всеукр. наук. конф., м. Львів, 8–10 жовт. 2015 р.* / Центр пам'яткознавства НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури [та ін.]. – Київ; Львів, 2015. – С. 80–83.

17. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Священик Полієвкт Гапанович – збирач відомостей про пам'ятки церковної старовини Волині й Холмицини // *Інтелектуальна еліта Волині / автор проекту і упоряд. Г. В. Бондаренко*. – Луцьк, 2012. – С. 107–113.

18. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Історичний нарис пам'яткоохоронної справи // *Основи пам'яткознавства: [монографія] / під заг. ред. Л. О. Гріффена, О. М. Титової; Центр пам'яткознавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури*. – Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2012. – С. 248–284.

19. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Характерні особливості нерухомої спадщини західних областей України // *Регіональні особливості нерухомих пам'яток України [Монографія] / кол. авт.: Бичковська Г. М., Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В. [та ін.]; під заг. ред. Л. О. Гріффена, О. М. Титової; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK*. – Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2017. – С. 173–199.

20. Герасимчук О. Б., Трофімук Т. М. Новітні технології у виставково-експозиційній роботі музеїв // *Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 15 грудня 2011 р., м. Чернівці*. – Чернівці: Букрек, 2012. – С. 244–256.

21. Голдованська О., Надольська В. Досвід роботи Волинського краєзнавчого музею з дитячою аудиторією // *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині. Наук. зб.* – Острог, 2011. – Вип. 3. – С. 68–71.

22. Дмитренко А. А. Колекція вбрання з Ковельщини у Волинському краєзнавчому музеї // *Ковель і Ковельщина в історії України та Волині: Наук. зб. Вип. 50: Матер. 50 Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю Магдебурзького права / Упор. А. Силук*. – Ковель, 2013. – С. 284–296.

23. Дмитренко А. А. Музей етнографії Волині і Полісся при ВНУ імені Лесі Українки: тематико-структурний план побудови експозиції музею // *Волинський музейний вісник. Вип. 2 / Упорядн. А. Силук, Є Ковальчук*. – Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, 2010. – С. 18–22.

24. Дмитренко А. А. Предметний склад етнографічної колекції Волинського музею у міжвоєнний період // *Pereyaslavica: Наук. записки. Зб. наук. ст. Вип. 2(4)*. – Переяслав: Міленіум, 2008. – С. 241–246.

25. Дмитренко А. А. Тематико-структурний план побудови експозиції Музею волинського бджільництва // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. Вип. 6 / Упор. А. Силук*. – Луцьк, 2014. – С. 225–229.

26. Дмитренко А. Атрибуція жіночого стегнового вбрання: спідниці (за збірками Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки) // *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2016. 2-ге вид. / редкол.: В. Г. Чернець (голова) та ін.* – К.: НАККіМ, Видавець Олег Філюк, 2016. – С. 167–172.

27. Дмитренко А. Атрибуція чоловічих сорочок (за збірками Волинського краєзнавчого музею і Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки) // *Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Наук. зб. Вип. 61: Матер. П'ятої Волин. наук.-етнограф. конф., 27–28 квітня 2017 р., м. Луцьк / Упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошніченко-Гусак*. – Луцьк, 2017. – С. 19–25.

28. Дмитренко А. Боровицька Т. Орнаментальні композиції на сорочках зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся // *Матер. III-ої наук. конф. «Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині»*. – Острог, 2011. – С. 81–87.

29. Дмитренко А. Збірка жіночих сорочок із Любомльського і Шацького районів у фондах Волинського краєзнавчого музею // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль і Любомльщина в українській та європейській історії. Наук. зб. Вип. 63: Матер. міжнар. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 730-ій річниці з часу першої відомої писемної згадки про м. Любомль та 810-ій річниці з часу писемної згадки про літописне м. Угровськ (24–25*

жовтня 2017 р., м. Любомль). – Луцьк, 2017. – С. 647–665.

30. Дмитренко А. Колекція жіночих сорочок з Маневиччини у фондах ВКМ // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинське Полісся та Маневиччина в європейській та українській історії*. Наук. зб. Вип. 38. Матер. XXXVIII Міжнар. наук. істор.-краєзн. конф., смт. Маневичі / Упоряд. А. Силук, П. Хомич. – Луцьк, 2011. – С. 114–121.

31. Дмитренко А. Колекція рибальських пристосувань у Волинському краєзнавчому музеї // *Волинський музей: історія і сучасність*. – Наук. зб. – Вип. 4. Матер. IV Всеукр. наук.-пр. конф., присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк-Колодяжне, 19-20 травня 2009 р. – Луцьк, 2009. – С. 56–62.

32. Дмитренко А. Музей етнографії Волині та Полісся в системі підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. Вип. 6 / Упор. А. Силук*. – Луцьк, 2014. – С. 120–126.

33. Дмитренко А. Музейні колекції і народні майстри: До 85-річчя від дня народження Володимира Ковальчука // *Волинський музей: історія і сучасність: Наук. зб. – Вип. 5: Матер. V Всеукр. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею*. – Луцьк, 2014. – С. 40–46.

34. Дмитренко А. Олекса Ошуркевич – музейний діяч Волині: участь у науковому комплектуванні фондів Волинського краєзнавчого музею // *Рівненський обласний краєзнавчий музей: Наук. записки*. – Вип. XI. – Рівне, 2013. – С. 43–46.

35. Дмитренко А., Андрусик Т. Атрибуція жіночих сорочок (за збірками Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки і Волинського краєзнавчого музею) // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. Вип. 8*. – Луцьк, 2016. – С. 270–276.

36. Дмитренко А., Андрусик Т. Художнє вирішення жіночих сорочок Волині (за фондами Волинського краєзнавчого музею) // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України*. Наук. зб. Вип. 54: Матер. 54-ої Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору / Упор. А. Силук, В. Пикалюк. – Луцьк, 2015. – С. 365–367.

37. Дмитренко А., Березко О. Сезонна символіка антропоморфних орнаментів на вишитих рушниках (за фондами Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки) // *Літопис Волині: Всеукр. наук. часопис*. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – Число 11. – С. 75–80.

38. Дмитренко А., Боровицька Т. Конструктивні особливості жіночих сорочок зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини*. Наук. зб. Вип. 39: Матер. XXXIX Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., смт. Іваничі / Упоряд. А. Силук, Л. Куль. – Луцьк, 2011. – С. 345–348.

39. Дмитренко А., Боровицька Т. Орнаментальні композиції на сорочках зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся // Матер. III-ої наук. конф. «Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині». – Острог, 2011. – С. 81–87.

40. Дмитренко А., Мірошниченко-Гусак Л. Олекса Ошуркевич – музейний діяч та дослідник народної культури (до 80-річчя від дня народження) // *Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності*. Зб. міжн. конф. / Національний музей у Львові ім. А. Шептицького. – Львів, 2013. – С. 580–583.

41. Дмитренко А. А., Чибирак С. В. Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки // *Тези Міжнар. наук.-практ. конф. «Університетські музеї: європейський досвід та українська практика»*, 6–7 жовтня 2011 р. – К., 2011. – С. 29–30.

42. Дмитренко А., Березко О. Дослідження сезонної символіки антропоморфних орнаментів на вишитих рушниках (із колекції МЕНП) // *Літопис Волині: Всеукр. наук. часопис*. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – Число 11. – С. 75–80.

43. Дмитренко А. Етнорегіональні особливості декорування сорочок Волині Західного Полісся: на основі збірки МЕНП // *Актуальне народне: інтерпретації традиційної культури*. Матер. VII Гончарівських читань / Упор. і наук. ред. І. Пошивайло. – К.: НЦНК «Музей Івана Гончара», 2011. – С. 244–248.

44. Дмитренко А., Боровицька Т. Збірка сорочок Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ імені Лесі Українки // *Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.)* / Ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 314–320.

45. Дмитренко А., Червінський М. Типологічні риси димленої кераміки зі збірки Музею етнографії Волині та Полісся // *Проблеми збереження, відтворення та популяризації історико-культурної спадщини в контексті діяльності музеїв просто неба: Матер. першої міжн. наук.-практ. конф.* Наук. зб. Вип. 1 / Упорядн. М. І. Банах, Н. В. Будинкевич, Н. В. Гаврилів. – Львів: «Апріорі», 2013. – С. 70–79.

46. Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки та його роль у підготовці студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» // *Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів: Матер.*

Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 15 грудня 2011 р.). – Чернівці: Букрек, 2012. – С. 305–314.

47. Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки // Університетські музеї: європейський досвід та українська практика: Збірка праць Міжнар. наук.-практ. конф. (6–7 жовтня 2011 р., м. Київ). – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. – С. 97–108.

48. Дмитренко А., Чибирак С. Музей етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки: основні напрямки і форми діяльності // Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи: наук. зб. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 145-річчю від дня народження М. Ф. Біляшівського та 135-річчю від дня народження Д. М. Щербаківського. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – С. 51–57.

49. Кальченко Ю., Надольська В. Розбудова музейництва на Волині за роки незалежності України // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3 / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 34–38.

50. Кальченко Ю., Надольська В. Розвиток музейної справи у Волинській області (1991–2010 рр.) // Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині. Науковий збірник. – Острог, 2011. – Вип. 3. – С. 68–71.

51. Качковська Л. Архівні документи як джерело з вивчення діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2015. – № 8. – С. 141–147.

52. Качковська Л. Діловодна документація Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва: особливості оформлення реквізитів та змісту (за матеріалами Центрального державного історичного архіву України, м. Київ) // Гілея: науковий вісник. – Вип. 105 (лютий 2016). – Київ, 2016. – С. 146–151.

53. Качковська Л. Збереження архівної спадщини й архітектурних реліквій Правобережної України Київським товариством охорони пам'яток старовини і мистецтва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – № 7. – Луцьк, 2014. – С. 147–152.

54. Качковська Л. Пам'яткоохоронна діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва впродовж 1910–1913 рр.: становлення та розвиток // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – № 3. – Луцьк, 2016. – С. 143–148.

55. Качковська Л. Теоретичні та практичні засади діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 1. – Ч. 3. – С. 122–127.

56. Качковська Л. Р. Музейна справа в діяльності Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 10. – С. 141–146.

57. Надольська В. В. Інтерактивні музейні технології: «Ніч музеїв» // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 7 / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2015. – С. 227–230.

58. Надольська В. В. Майстер-клас як інтерактивна форма роботи з відвідувачами в етнографічних музеях // Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині. Наук. зб. Вип. 61. Матер. П'ятої Волинської наук.-етнограф. конф., 27–28 квітня 2017 р., м. Луцьк / Упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошниченко-Гусак. – Луцьк, 2017. – С. 38–42.

59. Надольська В. В. Міжнародна акція «Ніч музею»: зарубіжний і вітчизняний досвід // Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.) / ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 68–73.

60. Надольська В. Зміни в експозиційній практиці музеїв Волині за доби незалежності // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Зб. наук. праць. Вип. XIII. Ч. 2. – Рівне: Дятлик М., 2015. – С. 136–139.

61. Надольська В. Зміни в організаційній структурі Волинського краєзнавчого музею (1991–2015 рр.) // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. – Вип. 9. – С. 222–228.

62. Надольська В. Комплектування збірки Волинського краєзнавчого музею: досягнення і проблеми // Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині. Наук. зб. – Острог, 2012. – Вип. 4. – С. 185–191.

63. Надольська В. Культурно-освітня та популяризаторська діяльність музеїв Волинської області // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог: Вид-во Нац-го ун-ту «Острозька академія», 2013. – Вип. 6. – С. 428–435.

64. Надольська В. Нові музейні установи Волинської області: формування та діяльність // Матер. наук. істор.-краєзн. конф. «Лицар ордена культури», присвяченої 90-річчю від дня народження Б. Г. Возницького, Героя України, Почесного громадянина міста Дубна. – Рівне: Дятлик М., 2016. – С. 172–176.

65. Надольська В. Нові тенденції у розвитку музейної системи Волинської області // Волинський музейний

- вісник : Наук. зб. : Вип. 7. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2015. – С. 87–91.
66. Надольська В. Популяризація діяльності музеїв Волині: традиції та новації // Науковий вісник Національного музею історії України. Зб. наук. праць. Вип. 2 / Відп. ред. Б. К. Патріляк. – К., Левада, 2017. – С. 402–408.
67. Надольська В. Представлення музейної інформації відвідувачам: традиції та інновації музеїв Волині // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 8. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – С. 62–66.
68. Надольська В. Промоція музейних пропозицій на Волині: шляхи та форми // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Наук. зб. Вип. 63. Матер. Міжнар. істор.-краєзн. конф., 24–25 жовтня 2017 р., м. Любомль. Упоряд. Г. Бондаренко, О. Остапук, А. Силук. – Луцьк, 2017. – С. 68–73.
69. Надольська В. Робота з відвідувачами у музеях Волинської області: традиції та новації // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6 / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 53–58.
70. Надольська В. Розвиток дитячого напрямку в діяльності музеїв Волині // Тези III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти», 2–3 червня 2016 р., м. Львів. – Львів, 2016. – С. 111–114.
71. Надольська В. Удосконалення мережі музейних закладів у Волинській області (1991–2011 рр.) // Наукові записки. – Вип. X. – Рівне, 2012. – С. 148–151.
72. Надольська В., Петрович В. Участь художнього музею Луцька у міжнародній акції «Ніч музею» // Твердиня над Іквою. Матер. міжнар. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 520-річчю Дубенського замку. – Дубно, 2012. – С. 228–232.
73. Надольська В., Рябчикова Ф. Експозиційно-виставкова діяльність музеїв Волині в 1991–2010 роках // Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 15 груд. 2011 р. – Чернівці : Букрек, 2012. – С. 257–265.
74. Надольська В., Рябчикова Ф. Поповнення збірки Волинського краєзнавчого музею у роки незалежності // Волинський музей. Історія і сучасність. Наук. зб. Вип. 5. Матер. V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 р. / Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 134–137.
75. Надольська В., Токарська О. Виставкова робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею // Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.) / ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 337–342.
76. Огнева Е. Д. Боги снежных гор. Музеи Украины: сакральное искусство в традиции тибетского буддизма. – О.: Астропринт, 2008 – 208 с.
77. Огнева Е. Д. Ваджраччхедіка: тибетомовні примірники в установах та приватних колекціях України // Східний світ. – 2009. – № 2. – С. 20–28.
78. Огнева Е. Д. Зразки сакральної пластики калмицького походження в зібранні Будинку-Музею Миколи Реріха // Східний світ. – 2008. – № 2. – С. 17–28.
79. Петрович В. В. Дослідження М. К. Каргером комплексу споруд Михайлівського монастиря // Минуле і сучасне Волині й Полісся: Володимир-Волинський в історії України і Волині. Наук. зб.: Вип. 31. – Луцьк: Пульс, 2009. – С. 23–25.
80. Петрович В. В. Василівська ротонда – сакральна пам'ятка міста Володимира давньоруського часу // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Християнська традиція Київської Русі (присвячена 1000-літтю упокоєння рівноап. вел. кн. Володимира)», м. Луцьк, 19 травня 2015 р. – Луцьк, 2015. – С. 38–42.
81. Петрович В. В. Вивчення, збереження та популяризація Музеєм археології Волинського національного університету імені Лесі Українки археологічних пам'яток Великої Волині // Роль та місце музеїв у підвищенні туристичної привабливості регіонів : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 15 грудня, 2011 р. – Чернівці : Букрек, 2012. – С. 373–381.
82. Петрович В. В. Вивчення, збереження та популяризація пам'яток національного значення міста Володимира давньоруського часу // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 4. / упр-ня культури і туризму Волині. ОДА ; Волинський краєзнавчий музей ; кафедра документознавства музейної справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 115–118.
83. Петрович В. В. Дворянська садиба Липинських на Волині: збереження і відтворення історико-архітектурної спадщини // Тези III Міжнар. наук.-практ. конф. «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти». – Львів, 2016 р. – С. 124–127.
84. Петрович В. В. Дворянські садиби – осередки культури Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Локачинський район і Затурці в історії України та Волині. Науковий збірник. – Вип. 46. Матер. XLVI Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 22-й річниці Незалежності України та 510-й річниці першої писемної згадки про Затурці – малу батьківщину В'ячеслава Липинського / Упоряд. А. Силук. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – С. 99–101.

85. Петрович В. В. Збереження історичної пам'яті в нерухомих пам'ятках міста Володимира давньоруського часу // *Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.) / ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 463–468.
86. Петрович В. В. Історія виникнення та функціонування Миколаївської церкви у місті Володимирі // *Хроніки Ладомерії*. Наук. зб. Вип. II. Матер. II Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяченої 1025-й річниці заснування єпископської кафедри у Володимирі, 30 листопада 2017 р., м. Володимир-Волинськ / заг. ред. В. Пикалюк. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – С. 91–94.
87. Петрович В. В. Історія музею археології Волинського національного університету імені Лесі Українки // *Матер. Волинської істор.-краєзн. конф. – Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – С. 13–15.*
88. Петрович В. В. Музейна педагогіка і музейна комунікація: форми взаємодії // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. : Вип. 5 : Музейна комунікація : теорія і практика / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2013. – С. 106–108.*
89. Петрович В. В. Основні проблеми вивчення та локалізації літописних храмів міста Володимира княжої доби // *Минуле і сучасне Волині й Полісся*. Олександр Цинкаловський і край. Наук. зб.: Вип. 27. – Луцьк: «Пульс», 2008. – С. 70–72.
90. Петрович В. В. Пам'ятки козацької епохи в колекціях музею археології Волинського національного університету імені Лесі Українки // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Волинь – край козацький: Матер. 1-ої та 2-ої всеукр. наук.-практ. конф. з питань збереження й дальшого розвитку козацьких традицій, які відбулися 23–24 червня 2007 р. і 22 жовтня 2010 рр. на базі Музею історії сільського господарства Волині – скансену*. Наук. зб. Луцьк: Надстир'я, 2010. – С. 41–44.
91. Петрович В. В. Роль музею у сучасному суспільстві та його комунікаційна функція // *Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 7. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; кафедра документознавства і музейної справи СНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2015. – С. 239–242.*
92. Петрович В. В. Садиби Волині в контексті новітніх музеєфікаційних процесів // *Жовківські читання 2013: Зб. статей II міжнар. конф. «Музей в сучасному світі» / Львівська галерея мистецтв. Упорядник С. Каськун. – Львів : Вид-во «Растр-7», 2013. – С. 103–105.*
93. Петрович В. В. Успенський собор – пам'ятка православ'я міста Володимира XII ст. // *Історія та сучасність Православ'я на Волині : матер. II наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті краєзнавця і викладача ВДС М. І. Теодоровича, з нагоди 130-ї річниці встановлення Собору Волинських Святих (Луцьк 22-23 листопада 2011 р.) / Волинська єпархія УПЦ, Волинська духовна семінарія, Вид-й відділ Волинської єпархії. – Луцьк, 2012. – С. 36–38.*
94. Петрович В. В. Успенський собор міста Володимира XII ст.: питання відновлення та реставрації // *Острозькі краєзнавчі читання. «Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині»*. Вип. 3, м. Острог, 2011. – С. 208–212.
95. Петрович В. В. Церкви-ротонди міста Володимира // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині*. Наук. зб. Вип. 47. Матер. XLVII Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф. / Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2013. – С. 243–246.
96. Петрович В. В., Рябчикова Ф. Д. Церква св. Миколая у місті Володимирі – пам'ятка архітектури національного значення // *Острозький краєзнавчий збірник*. Вип. 6 / ред. група : М. Манько, М. Данилюк, Т. Глушман, М. Бендюк ; Держ. іст.-культ. заповід. м. Острога, Острозьке наук.-краєзн. т-во «Спадщина» ім. кн. Острозьких. – Острог, 2013. – С. 399–403.
97. Рябчикова Ф. Д. Види та форми комплектування фондів етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920 – поч. 1930-х рр.) // *Літопис Волині*. Всеукр. наук. часопис. Ч. 8. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 79–85.
98. Рябчикова Ф. Д. Культурно-освітня та популяризаторська діяльність етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) // *Краєзнавство – 2011. – № 2. – С. 208–216.*
99. Рябчикова Ф. Д. Основні напрями діяльності етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) // *Волинський музейний вісник: Наук. зб. : Вип. 3. / упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук - Луцьк, 2012. – С. 61–64.*
100. Рябчикова Ф. Д. Питання відкриття нових музейних закладів у науковій спадщині В. Кравченка // *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині : Наук. зб. : Вип. 3. – Острог, 2011. – С. 9–17.*
101. Рябчикова Ф. Д. Проблеми проведення експедицій у науковому доробку В. Кравченка (1920–1931 рр.) // *Наукові записки*. Вип. IX. Ч. 2 – Рівне : Вид-во «Волинські старожитності», 2011. – С. 259–262.
102. Рябчикова Ф. Д. Робота етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею зі шкільною аудиторією (1920–1931 рр.) // *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 3. – Луцьк, РВВ «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 74–79.
103. Рябчикова Ф. Д. Студентство і музей: форми організації культурно-освітньої діяльності (за матеріалами етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. № 22. – Луцьк, РВВ «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 74–79.

104. Рябчикова Ф. Д. Вивчення музейних предметів у практиці етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 10 (235). – Луцьк, РВВ «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – С. 169–173.
105. Рябчикова Ф. Д. Засади принципи роботи з музейною аудиторією в сучасних умовах // Тези III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та практичні аспекти», 2–3 червня 2016 р., м. Львів. Укладач А. Я. Нагірняк – Львів, 2016. – С. 143–146.
106. Рябчикова Ф. Д. Музей і місцева громада: шляхи взаємодії // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 7. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2015. – С. 102–107.
107. Рябчикова Ф. Д. Музейна колекція: відповідність правової дефініції засадам музеології // Краєзнавство – 2015. – № 3/4. – С. 240–246.
108. Рябчикова Ф. Д. Музейна педагогіка як наукова дисципліна // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6. / упр-ня культури Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей ; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 64–69.
109. Рябчикова Ф. Д. Музейний фонд України: музеологічний аналіз правової дефініції // Україна XX століття: культура, ідеологія, політика. – 2017. – Вип. 22. – С. 96–112.
110. Рябчикова Ф. Д. Організаційні засади функціонування музейних закладів у науковому доробку В. Кравченка (1920–1931 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 22. – Рівне : РДГУ, 2011. – С. 289–292.
111. Рябчикова Ф. Д. Особливі ознаки чи музейна цінність? Аналіз правових дефініцій термінів «музейний предмет» та «предмет музейного значення» // Пам'ятки : археографічний щорічник. – К., 2015. – Т. 15–16. – С. 202–212.
112. Рябчикова Ф. Д. Природничі предмети у музеях: музеологічний аналіз правових дефініцій // Вісник Національного науково-природничого музею. – 2016. – № 14. – С. 13–22.
113. Рябчикова Ф. Д. Розробка музейних заходів: що варто врахувати // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 8. / Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – С. 74–76.
114. Рябчикова Ф. Д. Тлумачення «предмета музейного значення» та «музейного предмета» як культурних цінностей в українському законодавстві: музеологічний аналіз // Праці Центру пам'яткознавства. – 2015. – Вип. 28. – С. 36–46.
115. Рябчикова Ф. Д. Формування та еволюція поняття музейний фонд держави // Краєзнавство. – 2016. – № 1/2. – С. 195–211.
116. Рябчикова Ф. Д. Функціонування музеїв у сучасних умовах // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Зб. наук. праць. Вип. XIII. Ч. 2. – Рівне : Дятлик М., 2015. – С. 152–157.
117. Рябчикова Ф. Д., Петрович В. В. Проблеми впровадження електронного обліку музейних предметів // Жовківські читання. 2011: зб. статей І наук. конф. «Музей у сучасному світі» / Львівська галерея мистецтв; Упоряд. С. Касків. – Львів : Вид-во «Растр 7», 2011. – С. 69–71.
118. Рябчикова Ф. Д., Петрович В. В. Проблеми застосування новітніх технологій в обліку музейних предметів // Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині : Наук. зб. : Вип. 4. – Острог, 2012. – С. 173–177.
119. Рябчикова Ф., Чибирак С. Музейне свято як форма практичної підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» (на базі Музею етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки) // Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.) / Ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 123–126.
120. Рябчикова Ф., Чибирак С. Музейні свята у Музеї етнографії Волині та Полісся при СНУ ім. Лесі Українки // Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 6. / Упор. А. Силук. – Луцьк, 2014. – С. 286–287.
121. Трофімук-Кирилова Т. М., Здрок Я. А. Роль музеїв у процесі соціокультурної реабілітації осіб із вадами зору: зарубіжний та вітчизняний досвід // Актуальные научные исследования в современном мире: XXXI Междунар. науч. конф., 26–27 ноября 2017 г., г. Переяслав-Хмельницький: сб. науч. трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. II (31). – Ч. 2. – С. 117–122.
122. Чибирак С. В., Христинець Н. О. Використання реклами у роботі музеїв України // Проблеми і перспективи розвитку соціальних комунікацій: матеріали доповідей учасників II Міжвуз. наук.-метод. семінару (м. Луцьк, 10 квітня 2014 р.) / упоряд. Т. Й. Жалко, О. М. Мациборська. – Луцьк : Луцький ін-т розвитку людини ун-ту «Україна»; КП ІАЦ «Волинський енергосфот», 2014. – Вип. 2. – С. 56–59.
123. Чибирак С. Інноваційні технології у діяльності Музею етнографії Волині та Полісся // Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 339–341.
124. Чибирак С., Рябчикова Ф. Музейне свято для першокласників – форма навчального заняття для студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» // Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. / Упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. Краєзн. Музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім.

Лесі Українки ; упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 77–79.

125. Чибирак С., Трофімук-Кирилова Т. Виховні заходи Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки як складова частина підготовки студентів спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури» // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців 3–4 грудня 2015 р., м. Харків. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2015. – С. 168–172.

126. Чибирак С., Трофімук-Кирилова Т. Значення етнографічних експедицій у комплектуванні фондів Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 8. / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – С. 76–81.

127. Чибирак С., Шевчик О. Традиційні знаряддя праці та предмети побуту з дерева у збірці Музею етнографії Волині та Полісся при ВНУ // Історія музейництва і пам'яток охоронної справи у в Острозі та на Волині. Наук. зб. – Вип. 3. – Острог, 2011. – С. 98–103.

128. Яцечко-Блаженко Т. В. Інтеграція цифрових технологій в музейну справу // Інформаційні технології в професійній діяльності: Матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. – Рівне: РВВ РДГУ, 2015. – С. 139–141.

129. Яцечко-Блаженко Т. В. Інформаційна безпека та музей // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії: матер. XIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 329–330.

130. Яцечко-Блаженко Т. В. Сакральна спадщина Кременця (XVII–XVIII ст.) // Старий Луцьк. Наук.-інформ. зб. Вип. X. Матер. Х ювілейної наук. конф. «Любартівські читання». – Луцьк: ФОП Сікачова В.А., 2016. – С. 292–300.

131. Яцечко-Блаженко Т. В. Основні методи соціологічного дослідження // Соціологія музею: презентація на тлі простору і часу: колективна монографія / наук. ред. В. В. Карпов. – К.: НАКККиМ. Видавець Олег Філюк. – 2016. – С. 30–41.

132. Яцечко-Блаженко Т. В. Кременецький замок – пам'ятка архітектури та історії національного значення // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наукові записки РДГУ. Вип. 20, т.1. – Рівне: РДГУ, 2014. – С. 208–213.

133. Яцечко-Блаженко Т. В. Музейний продукт в добу цифрових технологій // Матеріали науково-практичної конференції (24–25 вересня 2013 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К., 2013. – 80 с. – С. 77–79.

134. Яцечко-Блаженко Т. В. Нерухомі пам'ятки єврейської культурної спадщини міста Кременця / Т. В. Яцечко-Блаженко // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип. 90. – С. 144–147.

135. Яцечко-Блаженко Т. В. Пам'ятки козацької доби в колекції музею археології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки як джерело до вивчення історії українського козацтва // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. пр. / О. М. Титова (відп. ред.), С. О. Біляєва, Л. І. Виногородська; Наук.-досл. центр «Часи козацькі», Укр. тов-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОPIK, Історико-культ. ас-ція «Україна–Туреччина». – Вип. 22. – Ч. I. – К., 2013. – С. 175–177.

136. Ohnieva E. D. Sacral Art Tradition of the Northern Buddhism in Ukraine // Journal of Russian Studies. – 2008 (June). – N 8. – Taipei. – P. 135–171.

Валентина ПЕТРОВИЧ (Луцьк)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГУ У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

Музеї є одними із головних соціальних інститутів, які виконують функцію формування національної самосвідомості та історичної пам'яті народу, донесення до громадян знань про минуле, поглиблення громадянсько-патріотичних якостей, збереження та поширення культурних цінностей нації, вдосконалення освітнього процесу тощо. Особливе значення має етнопедagogічна робота музеїв, спрямована на подолання етнокультурних бар'єрів в процесі міжнаціональних комунікацій.

Проте ситуація, в якій опинилося вітчизняне музейне господарство, є вкрай несприятливою для ефективного функціонування. Перед керівництвом музеїв постають численні проблеми, які не дозволяють сповна розвинути їхній культурний та соціальний потенціал. Поганий стан експозицій, мізерні обсяги фінансування та відсутність попиту на результати музейної діяльності не дозволяють цим закладам стати повноцінними прибутковими туристичними та науковими центрами країни. Вирішення зазначених проблем можливе шляхом максимального включення музейного потенціалу до туристичного обігу, що потребує переосмислення концепції функціонування музеїв та впровадження у практику нових підходів

до господарювання в сучасних реаліях [2].

О. Кифяк та М. Руденко зазначають, що музей задовольняє потреби населення в інформації, в зростанні самосвідомості особистості, в розвитку духовного потенціалу індивіда, що відбувається шляхом обміну, тобто надання товарів, під яким мається на увазі послуги музейної установи.

На їхню думку, одним із способів переусвідомлення ролі музею, підвищення ефективності його роботи та задоволення потреб організації без втрати його місії, цілей та філософії є маркетинг [2]. Стосовно музейної діяльності маркетинг може бути визначений як стратегічний підхід, який використовується для досягнення загальних цілей музею в умовах ринкової економіки [4].

Для успішного ведення музейної справи необхідно не тільки вміти надавати якісні послуги, але й знати, для яких цілей вони потрібні і кому. Саме на це націлені завдання маркетингу музейної справи, які можуть бути визначені так:

1. Формування та підвищення попиту на результати музейної діяльності та послуги музею, розширення контингенту існуючих та потенційних відвідувачів, творчих та ділових партнерів музею.
2. Оптимізація форм співробітництва та кооперації музею з його творчими та діловими партнерами.
3. Формування та активна реалізація музеями власної цінової політики на основі маркетингу на ринку культурної продукції, інформації та послуг.
4. Збільшення обсягів фінансування музеїв (за рахунок освоєння альтернативних бюджетних джерел, розширення кола недержавних джерел фінансування розробки і реалізації конкретних проектів).
5. Приведення нормативної бази музейної діяльності у відповідність до вимог забезпечення ефективності реалізації соціальних функцій цих закладів.
6. Удосконалення діяльності музеїв у напрямку раціонального використання фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів.
7. Стимулювання творчої активності персоналу музеїв.

Маркетинг в музейній справі дозволяє визначати і задовольняти інтереси споживачів музейних послуг, а також формувати їх. Завойовницькі маркетингові стратегії мають на меті інформування потенційного відвідувача та рекламування музейного пропозиції. Ефективна маркетингова стратегія досягається при співпраці з іншими музеями і різними установами культури [2]. І хоча музеї є некомерційними соціально-культурними організаціями, які від самого початку не орієнтовані на отримання прибутку зі своєї діяльності, це не знімає з них необхідність дотримуватися вимог ринкових відносин, використовуючи механізми маркетингу.

Як і в більшості наукових напрямів, у музейному маркетингу не існує універсальних рецептів підвищення рентабельності діяльності музеїв. Але є ціла низка понять і уявлень, які допомагають аналізувати ситуацію, зіставляти можливі варіанти розвитку, оцінювати їх і приймати стратегічно правильні рішення. Адже у самому загальному вигляді маркетинг – це обмін. Музей щось дає і щось отримує натомість. Так влаштований ринок, і музейний ринок не виключення.

Часом доводиться чути, що музей – це підприємство, яке торгує нематеріальними змістовними значеннями. Насправді, навіть якщо продукт музею має цілком матеріальну природу (виставка, сувенір, книга і т.д.), все одно для відвідувача (покупця) зміст його є, насамперед, символічним. Для певної категорії відвідувачів сам візит в музей є символічним вчинком - незалежно від того, що вони там побачили. Тому, зокрема, немає сенсу торгувати в музеї продуктами широкого вжитку або пропонувати послуги, які можуть бути надані в іншому місці [1; 2].

Вся діяльність музеїв безпосередньо пов'язана із ефективним механізмом маркетингових зусиль. Стратегія розвитку музеїв в ринкових умовах реалізується за рахунок запровадження маркетингових технологій, які забезпечують відкритість музеїв не лише для споживачів, але і для державних структур, громадськості, бізнесу. Реалізація маркетингових завдань музеїв допоможе зберегти і збільшити попит на музейні продукти за рахунок популяризації музеїв серед населення, широкого громадського загалу.

Головною відмінною особливістю нової маркетингової стратегії стає переміщення акценту зі збуту вже освоєних музейних послуг чи продукції на їх розробку, орієнтовану на потреби відвідувачів. Тому розробка маркетингової стратегії музею повинна починатися з аналізу потреб відвідувачів.

Сучасна інноваційна стратегія розвитку музейного господарства передбачає розробку та впровадження нових музейних продуктів, орієнтованих на потреби відвідувачів, тому розробка маркетингових планів та стратегій повинна починатися з аналізу потреб клієнтів. Самі ж програми розвитку нового регіонального продукту повинні бути спрямовані на:

- розширення сфери діяльності шляхом розробки нових додаткових послуг (розважальних, інформаційних освітніх тощо);

– втілення розробок новітніх музейних послуг в практику;
 – створення проєктів перспективних музейних продуктів;
 – розробка та вдосконалення програм залучення та утримання постійних клієнтів;
 – інтеграція маркетингових програм з суміжними організаціями та установами (банками, компаніями по наданню послуг перевезення та ін.).

Важливо також розробити маркетингову стратегію по відношенню до транзитних мандрівників, ідентифікувати в деталях їхні мотиви та бажання з метою вироблення відповідної туристичної пропозиції [3].

Складною проблемою є той факт, що працівники музеїв у своїй переважній більшості не є представниками бізнесу. Відповідно, сучасні реалії вимагають від них глибоких змін, адже для досягнення успіху їм доведеться займатися фаховою справою під дещо іншим кутом, аніж вони робили це дотепер.

Маркетинг не можна розглядати лише як рекламну діяльність, формування цін на квитки та інструмент удосконалення асортименту музейних послуг. Маркетинг – це спосіб організувати цю діяльність у такий спосіб, щоб вона стала більш привабливою для публіки. Це вимагає вивчення ролі маркетингу та можливості використання його інструментарію в оптимізації діяльності музею в нових ринкових умовах [1].

1. Бандуровська В.О. Музейна реклама: аналіз переважних форм (з досвіду практичної роботи) [Електронний ресурс] / В. О. Бандуровська // VII Сумцовські читання: Історія та археологія Слобожанщини в музеях Харківщини. До 100-річчя відкриття Салтівської культури. – Харків, 2001. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsovconference/2001/article.html?n=679>. – Назва з екрана.

2. Кифяк О. В. Маркетинг у музейній справі : теоретико-прикладні аспекти [Електронний ресурс] / О. В. Кифяк, М. М. Руденко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statii_ukr/kyfjak_o4.htm. – Назва з екрана.

3. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку [Електронний ресурс] / Р. Маньковська. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/kraj/kraj_2013_3/13.pdf. – Назва з екрана.

4. Музейний маркетинг : проблеми та шляхи вирішення (етимологія понять) / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://spimash.ru/2007/05/30/muzeijnnyj-marketing-jetimologija.html>. – Назва з екрана.

Надія КУКСА (Суботів)

ПАМ'ЯТКИ ЛАНДШАФТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЧИГИРИН»: ТРИ КРИНИЦІ

З-поміж п'яти пам'яток ландшафту, що перебувають під охороною НІКЗ «Чигирин», однією з найбільш затребуваних є Три криниці у Суботові. Обставини та час їх створення за браком документальних джерел не з'ясовані. Попри свою популярність, пам'ятка має досить бідну історіографію. Вперше згадується у «Сказаннях о населенных местностях Киевской губернии...» Л. Похилевича, який, посилаючись на народні джерела, вказує на виникнення Трьох криниць саме за часів Богдана Хмельницького: «Ко временамъ Хмельницкаго жители относят три криницы, одна подле другой, съ легкою и прозрачною водою, обязанныя своимъ сохранениемъ тому, что находятся вдали от замка – наконць сада и звѣринца» [5, 682]. За переказами, в цьому урочищі, що зветься Качалка, був козацький шпиталь, для потреб якого і використовували джерельну воду.

Подальші відомості відслідковуємо у збірці етнографа і фольклориста Марка Грушевського, «Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова» у розділі «Три криниці гайдамацькі». Посилаючись на перекази, записані від місцевих старожилів, Марко Грушевський вважає, що з'явилися три криниці за часів Коліївщини [1, 5–32]. Однак, беручи до уваги те, що відомості наведені Л. Похилевичем на три десятиліття раніше, схильні вважати більш достовірними саме їх.

Особливо цінними для дослідження історії пам'ятки є світліни XIX –поч. XX ст., вміщені у збірку «Гетьманське гніздо...», виконані на замовлення Михайла Грушевського, які є найдавнішими відомими на сьогодні зображеннями об'єкта. У фондах заповідника та приватних збірках збереглося чимало знімків початку-першої половини XX ст., які дають змогу співставити вигляд трьох криниць та прилеглої території впродовж останніх ста років. Напрошується висновок, що у місцевих мешканців завжди було особливе відношення до пам'ятки. Територія доглянута, зруби і цямрини криниць у належному стані.

Отже, з впевненістю можна стверджувати, що три криниці існують у Суботові щонайменше три

*Три криниці у Суботові.
Кінець XIX - поч. XX ст.*

Три криниці.

*Три криниці.
Сучасна світлина.*

століття, хоча ці дані опираються виключно на народні джерела. За цей час виникло чимало легенд та переказів, суть яких, якщо відкинути часові нашарування та літературну обробку, зводиться до того, що викопані вони були за часів гетьмана Богдана Хмельницького.

Слід зауважити, що дослідники XIX – поч. XX ст., яких цікавили старожитності Суботова, особливої уваги цій пам'ятці не приділяли. Інформації про три криниці у їх напрацюваннях не знаходимо.

До початку 50-х рр. XX ст. функціональне використання криниць визначалося як побутове. Ситуація почала змінюватися у процесі підготовки до святкування 300-ї річниці Переяславської ради. У 1953 р. було проведено впорядкування трьох криниць та прилеглої території: виготовлено соснові зруби, на місці звичайної доріжки, прокладеної місцевими мешканцями, збудовано кам'яні сходи. Установлено пам'ятний камінь з текстом: «Три криниці виконані за наказом Богдана Хмельницького на честь спільної боротьби українського, російського та білоруського народів у визвольній війні проти польської шляхти» [4]. Відтоді і до проголошення Незалежності України Три криниці партійними функціонерами стала подаватися як символ «братерської дружби трьох народів – українського, російського і білоруського у боротьбі з польською шляхтою». Криниці були внесені до туристсько-екскурсійних маршрутів, хоча й продовжували виконувати функцію джерела водопостачання для частини місцевого населення, що проживало неподалік.

Знаходимо згадку про Три криниці як про пам'ятку козацьких часів у нарисі Г. Логвина, який вперше провів дослідження у Суботові та Чигирині [3, 48].

На початку 1970-х рр. у процесі виконання комплексних пам'яткоохоронних заходів на Чигиринщині місцевим Міжколгоспбудом на Трьох криницях встановлені дубові зруби. Рішенням Черкаського облвиконкому № 367 від 27 червня 1972 р. Трьом криницям було надано статус пам'ятки ландшафту місцевого значення та поставлено на державний облік з присвоєнням охоронного знаку за № 126 Пг [4].

Зі створенням у 1989 р. заповідника Три криниці з прилеглою зоною, загальною площею 3,0 га, ввійшли до складу його охоронних територій.

У 2001–2003 рр. на замовлення НІКЗ «Чигирин» згідно АПЗ №01/01 від 03.01. 2001 р. ПП «Ларо» були виконані рекомендації з облаштування території і відновлення самих криниць і проведені відновлювальні роботи першого етапу, в т.ч. повністю замінені зруби криниць, підпірної дубової стійки, східців та жолоба з настилом, замінений дубовий вхідний місток, дерев'яна огорожа навколо нижнього майданчика, установлені рекламно-інформаційні стенди на верхньому та нижньому майданчиках, видалено аварійно небезпечні дерева [4]. Постійно проводиться робота з впорядкування криниць та прилеглої території, підтримується належний санітарний стан.

Три криниці відомі широкому загалу далеко за межами Чигиринщини. Адже знаходяться серед живописного природного ландшафту, який за три століття практично зберіг свій первісний вигляд. Пам'ятка входить до екскурсійного маршруту історичними місцями Суботова, пов'язаними з життям та діяльністю Богдана Хмельницького. Щороку її відвідують сотні тисяч екскурсантів.

Три криниці стали джерелом натхнення для місцевих художників, поетів, музикантів, які присвятили їм свої твори.

Три криниці з прилеглою територією – одна з локацій культурницько-просвітницької розважальної програми «Ігри, розваги та забавлянки старого Суботова», розробленої науковцями відділу «Суботівський історичний музей».

1. Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр.1897-9 /Подав Марко Грушевський// Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1909. Т. ХСІ. - С. 5-32.

2. Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область. – К., 1972. –689 с.

3. Логвин Г. Чигирин. Суботів: архітектурно-історичний нарис. – К.,1954. –С. 58.

4. Паспорт об'єкта культурної спадщини Три криниці № 126 Пг.

5. Похилевич Л. Сказання о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – С. 682.

Світлана ШМИГОЛЬ (Суботів)

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СЕРЕД ВІДВІДУВАЧІВ НІКЗ «ЧИГИРИН»: МАЙСТЕР-КЛАС ІЗ ВИГОТОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВІНОЧКА

Сучасні музейно-освітні програми мають складатися з урахуванням робочих програм різних навчальних організацій, профілю музею й освітніх можливостей музейного середовища. Важливо, щоб провідними в цих програмах залишалися змістовний і розвиваючий аспекти (формування знань, умінь і навичок), однак при цьому необхідно, щоб вони розглядалися не тільки як мета, але і як засіб розвитку особистості. Під час розроблення музейно-освітніх програм, наприклад, для шкіл, особливо важливим є дотримання певних психолого-педагогічних вимог відповідно до специфіки кожного щабля шкільної освіти, спрямованої на розвиток особистості [1].

Реальна цільова аудиторія відвідувачів музею сьогодні поділяється не лише за традиційними віковими ознаками, а й за формами естетичної діяльності, орієнтованої на:

1. сприймання (побачити); форма діяльності – екскурсії;

2. активну форму творчості (створити); форма діяльності – майстер-класи;

3. комунікацію (дослідити предмети); форма діяльності – конкурси, творчі столи, творчі зустрічі – тобто соціально орієнтовані проекти, у яких задіяні різні інтереси та групи населення (молодь, люди з обмеженими можливостями, представниками субкультур тощо) [2,91].

Нині автентичні джерела знань і емоцій, мають унікальну особливість, а саме здатність впливати на інтелект, емоційну й моральну сферу особистості, активізуючи почуттєве сприйняття, актуалізуючи особистий досвід і стимулюючи ціннісне ставлення людини до навколишньої дійсності [2, 92]. Найкраща можливість сприйняти автентичну – це відчуття її на собі.

Саме тому, наразі однією з актуальних форм роботи музею є проведення окрім екскурсій, виставок та занять ще й різноманітних майстер-класів, які б дозволили екскурсантам більш детально доторкнутися до історії та відчуття певну історичну епоху.

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» вже декілька років надає своїм

відвідувачам таку послугу, яка викликає цікавість до себе та активно користується попитом. Так, працівниками заповідника проводяться майстер-класи з декоративного розпису, писанкарства, квілінгу, паперової пластики, орігамі, виготовляються ляльки-мотанки та етноляльки, вироби з солоного тіста та іграшки і прикраси з різних екологічних та вторинних матеріалів. З-поміж них чи не найбільш затребуваним на сьогодні є майстер-клас з виготовлення традиційного українського віночка.

В Україні своєрідним оберегом завжди був саме віночок. Звичай вінкоплетіння прийшов до нас із давнини. В той час вони створювалися з різного зілля від весни й до пізньої осені.

Учасників майстер-класу цікавить історія виникнення віночка, різновиди, техніка плетіння, символічне значення квітів та вплетених стрічок. Так, на заняттях діти часто вперше чують інформацію про те, що до українського віночка вплітали різноманітні квіти; всього в одному вінку могло бути до 12 різних квіток, кожна з яких мала певний символічний зміст. В основному використовувалися троянда – символ кохання, біла лілія – чистоти і невинності, волошка – простота, ніжність, мак – туга і печаль, вереск – самостійність, дзвоник польовий – вдячність, мальва – краса, холодність, півонія – довголіття, ромашка – мир, ніжність, кохання, безсмертник – здоров'я роду людському, деревій – нескореності, вишні та яблуні – символ материнської відданості, калина – символ краси та дівочої вроди, символ України, барвінок – символ вірного кохання, життя й безсмертя людської душі, ружа – мальва та півонія – віри, надії та любові, хміль (вусики) – символ гнучкості та розуму, любисток і волошка – відданості та вірності

Звертають увагу і на те, у якій послідовності вплітати стрічки у віночок. Уважно слухають, а інколи й записують. Так, найпершу у віночку – посередині, в'яжуть світло-коричневу пообіч від коричневої – жовті стрічки, за ними світло-зелені, потім блакитні, сині, далі в'яжуть жовтогарячу з одного боку, фіолетову з іншого боку, малинову, рожеву. Інколи використовували й білу стрічку, але тоді, коли кінці її були розшиті сріблом і золотом. На лівій вишивали сонце, а на правій – місяць. Якщо стрічка не була вишита, то її не пов'язували, бо це символ пам'яті про померлих.

Але більше захоплення викликає той факт, що віночок, який нині активно входить в моду, можна зробити самостійно і набагато дешевше. Також, ми знаємо, що вироби, які продаються у магазинах та на ринках, по-перше, сумнівної якості, по-друге, далекі від автентичності, а створена власноруч прикраса прослугує набагато довше, ніж її китайський аналог.

Перед початком проведення майстер-класу потрібно заохотити аудиторію, привернути увагу до даної справи. Тому, необхідно підібрати цікаву інформацію для подачі теми.

При проведенні майстер-класу, перш за все, варто звертати увагу на вікові особливості групи. Адже для молодшого і старшого шкільного віку подача інформації та показ техніки плетіння має бути на різних рівнях. Особливе проведення має бути у змішаних груп, адже одночасно потрібно донести інформацію до дітей, наприклад, 6 і 13 років.

Для того, щоб учасники заняття краще сприймали інформацію, необхідно належну увагу приділити візуалізації теми. Тому, розповідь супроводжується презентацією, в залі, де проводиться заняття, завжди розміщується заздалегідь підготована тимчасова виставка, на якій експонуються фотокопії зображень та віночки з фондів НІКЗ «Чигирин», а також власні вироби майстрині.

У подібних майстер-класах активну участь беруть і дорослі. Для даної вікової категорії виклад матеріалу повинен бути більш детальний, але зрозумілий. Їм також необхідно подивитися на готовий виріб та потримати його в руках для того, щоб знати, яку саме річ вони можуть отримати після майстер-класу та наяву бачити, що можна зробити самостійно, якщо прикласти більше зусиль та фантазії. Важливо наголосити на цьому.

У залежності від пори року, для майстер-класу використовуються різні природні чи штучні матеріали. Так, взимку в основному – гофрований папір, кольорові стрічки, нитки, мідний дріт. Весною, літом та восени, окрім вище зазначеного, варто звернути увагу на природний матеріал, таким чином, повернутися до історичного минулого. Адже раніше вінки вплітали з живих або штучних квітів, колосків, кольорового пір'я, паперу, воску, парафіну, використовуючи дріт. У деяких місцевостях України дівчата вплітали у вінок пташине пір'я.

При проведенні майстер-класу варто виокремити умовні етапи:

1. Перший або підготовчий етап розпочинається для майстрині ще вдома, коли необхідно проаналізувати склад групи, з якою доведеться працювати, зібрати та систематизувати хоча б якусь інформацію про неї. Потім розпочати підбір цікавого матеріалу, виходячи з вікових особливостей учасників та розробити необхідний текст та презентацію, яка допоможе при проведенні майстер-класу, відібрати з фондів заповідника найцікавіші експонати для тимчасової виставки.

2. Другий – вступний етап – це зустріч з групою безпосередньо на занятті. Потрібно звернути

увагу на настрій та оцінити готовність учасників. Варто відрекомендуватися, сказати декілька слів з того приводу, чому всі зібралися та, за необхідності, розвеселити цікавим жартом, викликати прихильність до себе і заволодіти увагою аудиторії.

3. Наступний – інформаційний етап включає в себе подачу необхідної інформації, підготовленої заздалегідь. Тут варто звернути увагу на те, чи сприймає група розповідь, по можливості, зупинятися на найбільш цікавих для всіх питаннях та відповідати на поставлені запитання.

На даному етапі варто наголосити на тому, як у сучасному житті поєднуються стародавні традиції вінкоплетіння і сучасні модні тенденції. Так, одним з різновидів даної справи є виготовлення солодких букетів, коли при виготовленні традиційної квітки в середину прикріплюється цукерка, тим самим перетворюючись на цікавий і оригінальний подарунок. За можливості, на наступному етапі також показати і цю техніку.

4. На четвертому – практичному – учасники майстер-класу ознайомлюються з технологією виготовлення елементів віночка. Під час проведення заняття важливо ознайомити з технікою виготовлення та приділити час кожному учаснику індивідуально, похвалити за добре виконану роботу. Варто брати до уваги й те, що не у всіх з першого разу вдається виріб, тому бути терплячим до кожного та, за можливості, не критикувати, а навпаки підтримати.

5. На заключному, п'ятому етапі підбити підсумки майстер-класу, подякувати аудиторії за увагу та запросити відвідати заняття наступного разу. Дітям молодшого та середнього шкільного віку подобається по завершенні роботи отримувати маленькі подарунки від майстрині на згадку. Тому можна вдома виготовити декілька маленьких квіток або ж подарувати свій показовий виріб комусь із учасників заняття.

Варто зазначити, що кожен майстер-клас має свої відмінності, що визначається віковими та індивідуальними особливостями його учасників. Навіть час заняття може тривати від 45 хвилин до двох годин. Необхідно зазначити, що за одне заняття неможливо створити повноцінний виріб з гофрованого паперу, лише з природних матеріалів. Частіш за все, для цього потрібно 2-3 заняття, залежно від того, яка кількість елементів потрібна для віночка та скільки часу займатиме їх виготовлення. Частіше за все, на одному майстер-класі ми вивчаємо техніку плетіння квітів, вдома кожен учасник виготовляє необхідну кількість саме для свого віночка, а на наступному майстер-класі завершуємо формування виробу.

Особливо дієвими слід вважати майстер-класи, в роботі яких беруть участь цілі родини, представники різних поколінь. Всі ми знаємо, що, на жаль, у ритмі сучасного життя мало часу залишається на спілкування зі своїми рідними. Такі заняття дають їм змогу ближче пізнати один одного, присвятити час дітям чи батькам та спільно зробити корисну справу.

Показово, що поряд з дівчатками охоче навчаються виплітати віночки і хлопці. Частіше за все, потім вони дарують їх своїм сестрам, матерям чи бабусям.

Отже, нині діяльність музеїв виходить на якісно новий рівень. Проведення екскурсій та наукова робота поступово доповнюється різноманітними творчими столами, заняттями, майстер-класами, які спрямовані на те, щоб дозволити відвідувачам не лише розширити власний кругозір з приводу певного питання, але й стати на крок ближче до історичного витоку свого минулого. Майстер-клас з виготовлення традиційного українського віночка дає можливість миттєво перенестися в часі в минуле та відчути себе на місці своїх предків, а також власноруч якісно виготовити модну, але, наразі, дорогу прикрасу.

1. Мартен'янова Н. С. Музейна педагогіка в організації культурно-освітньої діяльності музею [Електронний ресурс] – Вісник. – Вип. 39. – 2013. Точка доступу: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/hak_2013_39_34.pdf

2. Пушонкова О. Музей у сучасних арт-процесах (на прикладі молодіжного перформенсу у Черкаському обласному художньому музеї [Текст] / О. Пушонкова // Фундатори музейних колекцій та реалії сучасного стану розвитку музейної справи. – Київ, 2014. – С. 91–98.

РОЗДІЛ 5. МАТЕРІАЛИ ДЕВ'ЯТОГО КРУГЛОГО СТОЛУ „МУЗЕЙ ХХІ СТОЛІТТЯ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ” (м. Луцьк, 16 травня 2019 року)

Тарас ВЕРБА, Михайло ВАШЕТА (Луцьк)

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДДІЛУ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ВКМ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2016–2018 рр.

Протягом 2016–2018 років працівники музею провели ряд археологічних розвідок та взяли участь в експедиціях інших наукових організацій на території Волинської області. Зокрема, було проведено комплексне обстеження с. Бортяхівки Рожищенського району, завершено розвідки в с. Буяни Луцького району, обстежено рештки укріпленого двору у с. Крупа Луцького району та проведено розвідки та археологічний нагляд на території сіл Роговичі, Марковичі та Міжгір'я Локачинського району.

У 2017 році завершилися планові археологічні дослідження на території пам'ятки Буяни-8 на території Луцького району. Пам'ятка розміщена на мисовому пагорбі заввишки 6 м над рівнем заплави. Мисовий пагорб в основі має розміри 55×50 м. На схилах пагорба з півдня, заходу та північного заходу помітні сліди ескарпування, а зі східної (напільної) сторони мисовий пагорб перерізаний ровом завширшки 1,5 м та завглибшки до 0,6 м, значною мірою знівельованим наслідок змивання ґрунту. Ознак валів не виявлено. Мисовий пагорб має плаский майданчик розмірами 30×35 м. По центру – курган діаметром близько 10 м та заввишки близько 1 м [2].

У ході досліджень у південній частині пам'ятки було закладено два розвідкових шурфа та розкрито площу 12 м². Серед виявлених матеріалів фрагменти кераміки, торгова плomba дорогичинського типу періоду Київської Русі, перстні та монета солід Густава II Адольфа XVII ст. Під час шурфування було виявлено значну кількість людських кісток без збереженого анатомічного укладу, а також три вцілілих поховання. Детальніше вивчення виявлених матеріалів та поховального інвентаря дозволило припустити, що на місці пам'ятки у XVI–XVII століттях існував сільський цвинтар.

Співробітники відділу давньої історії провели у 2017 році археологічні розвідки на території села Бортяхівка Тихотинської сільської ради. В ході досліджень було виявлено та обстежено дві пам'ятки археології. Бортяхівка-1 – курган невідомого часу у південній околиці села. Курган частково зруйнований, імовірно, належить до епохи бронзи, має висоту до 1,5 м, діаметр понад 20 м. Бортяхівка-2. Пам'ятка відноситься до литовсько-польського періоду, на поверхні трапляються фрагменти димленої та полив'яної кераміки XVI–XVIII ст. Пам'ятка розташована у центральній частині села поруч з господарським двором, приблизна площа 1 га.

Протягом польового сезону 2017 року співробітниками відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею проводилось обстеження пам'ятки «замчище» у с. Крупа Луцького району. В ході робіт було проведено візуальні розвідки та знято обміри оборонних елементів на території пам'ятки.

«Крупа-11», яка являє собою замчище, розташоване у західній частині села на природному мисоподібному майданчику першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир. З північної та західної сторони майданчик має круті схили висотою до 16 м., з півдня і сходу немає виразних природних меж. Рельєф верхньої площадки рівнинний. Внутрішня частина замчища на даний момент активно розорюється. Замок має неправильну п'ятикутну форму, сторони якої мають різну довжину. Східна, найбільш збережена сторона оборонного комплексу складається валу, двох виступаючих земляних платформ по його краях, в'їзного майданчику та рову. Північно-східна земляна платформа (Платформа №1) має форму нечіткого видовженого п'ятикутника, що прилягає до куртини південно-східною стороною. Східна частина валу являє собою лінію, загальна довжина якої сягає 74 м. Приблизно посередині вал розділений в'їзним майданчиком і розділяє оборонну лінію на північну та південну частини. Південно-східна земляна платформа (платформа №2) має форму нечіткого п'ятикутника, що прилягає до валу північно-західною стороною. Безпосередньо перед валом та між платформами №1 і №2 розташований рів, перерізаний земляною площадкою, що переходить у в'їзний майданчик. У південній частині замку до східного валу в місці його з'єднання з платформою №2 прилягає південний вал, який має довжину біля 50 м. і висоту 3 м. у східній частині, поступово спадає до 2 м. у західній частині, де плавно зникає. На захід від південно-східної платформи №2 розташована південно-західна земляна платформа №3, яка значною мірою зруйнована.

З північної сторони до неї прилягає вал, який орієнтований чітко на північ та має довжину біля 90 м. Вал розташований по краю природного майданчика, висота якого сягає 10 м. Вал частково зруйнований. Його північно-західна частина починається від різкого залому природного майданчику і проходить лінією на схід з відхиленням у сторону півночі. Довжина валу біля 130 м. Північно-східна сторона практично повністю зруйнована, її довжина біля 70 м. і має форму дуги увігнутої всередину замкового простору. Схил пагорба пологий та має сліди численних вкопів. Під час візуальних розвідок на поверхні замчища виявлено кераміку литовсько-польського періоду та кін. XIX – поч. XX ст. Керамічний комплекс часів Речі Посполитої представлений фрагментами димленого посуду, який виконаний на швидкому гончарному крузі та має заглажену чи підлощену поверхню [3].

Співставлення отриманих матеріалів з розвідок з писемними джерелами дозволило зробити висновок, що пам'ятка є укріпленим двором князів Острозьких, що функціонував від другої половини XVI ст. [3, ст. 59].

Ще одним пунктом досліджень 2017 року стало село Бортяхівка Рожищенського району. В ході розвідок виявлено та обстежено дві пам'ятки археології. Бортяхівка-1 – курган невідомого часу у південній околиці села. Курган частково зруйнований, імовірно, належить до епохи бронзи, має висоту до 1,5 м, діаметр понад 20 м. Бортяхівка-2. Пам'ятка відноситься до литовсько-польського періоду, на поверхні трапляються фрагменти димленої та полив'яної кераміки XVI–XVIII ст. Пам'ятка розташована у центральній частині села поруч з господарським двором, приблизна площа 1 га.

У 2018 році співробітники Науково-дослідного центру «рятивна археологічна служба» інституту археології НАН України спільно з експедицією Волинського краєзнавчого музею проводили рятивні розкопки на території сіл Марковичі, Міжгір'я та Роговичі Локачинського району. Загальна досліджена площа становила близько 930 м². Виявлені матеріали доби бронзи, ранньозалізного віку, римського часу, ранньослов'янських старожитностей та періоду Київської Русі. Знахідки представлені кременевими артефактами, різночасовою керамікою, ювелірними виробами. Однією з найцінніших знахідок стала бронзова накладка у вигляді лева, яку можна датувати VI–VII ст. [5].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що Волинський краєзнавчий музей продовжує виконувати роль провідного наукового регіонального осередку з вивчення археологічної спадщини. Дослідження ініційовані музеєм дали змогу ввести до наукового обігу ряд нових пам'яток археології більш детально дослідити окремі з них.

1. Антонович В.Б. *Археологическая карта Волынской губернии*. – К.: «Стародавній Світ», 2013. – 138 с.

2. Верба Т. В. *Археологічні розвідки у верхній течії р. Серни в 2016 р.* / Т. В. Верба. // *Волинський музейний вісник. Наук. збірник*. – 2018. – №9. – С. 189–192.

3. Верба Т. В. *Укріплений двір XVI–XVII століть у с. Крупа* / Т. В. Верба. // *Старий Луцьк. Наук.-інф. збірник*. – 2018. – №14. – С. 49–59.

4. Сілаєв О. *Матеріали до поселенської структури р. Луга в околицях Локачинського городища*. / О. Сілаєв, М. Вашета // *Археологічні зошити з Пересопниці. V* / укладач Микола Федоришин // *Збірник статей учасників V наукового археологічного симпозіуму «Літописні міста давньоруської держави» 5-6 липня 2017 року*. – Рівне – Пересопниця: О. Зень, 2017. – 132 с. С.89-96.

5. Сілаєв О. М. *Рятивні дослідження на об'єктах Локачинського газового родовища* / О. М. Сілаєв, М. П. Вашета, З. А. Ільчишин. // *І всеукраїнський археологічний з'їзд. Програма роботи та анотації доповідей*. – 2018. – №1. – С. 146–147.

6. Цинкаловський О. М. *Стара Волинь та Волинське Полісся. В 2-х томах* / О. М. Цинкаловський. – Вінніпег, 1986. – 1179 с.

Світлана ЧИБИРАК (Луцьк)

ВИКОРИСТАННЯ PR ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ВИСТАВКОВО-КСПОЗИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Сьогодні музейні заклади здійснюють свою діяльність в умовах динамічного середовища, яке передбачає вміння швидко реагувати на подію та адаптуватися до постійних змін. Бажання стати конкурентоспроможними серед закладів дозволя вимагає від музеїв створити систему ефективних зв'язків з громадськістю. Існування у музеї чіткої маркетингової комунікаційної політики загалом та PR

(Public Relations), як її складової, сприяє формуванню позитивного іміджу цього закладу. «PR-технологія – це особлива технологія та методи, спрямовані на формування позитивного чи негативного ставлення до явища, компанії або особистості в середовищі людей, бізнесу, політики, мистецтва. Важливою особливістю правильно організованого піару є те, що робота, спрямована не стільки на миттєвий результат, скільки на досягнення довгострокових вигод» [4, 79].

Подаючи визначення PR для сучасних музеїв Т. В. Абанкіна слушно зазначила, що це «стратегічний ресурс некомерційної організації», в якій «PR-діяльність орієнтована на просування не товару, а організації, і не на ринку, а в суспільстві» [1].

Музейний заклад необхідно налагоджувати комунікацію з різноманітною аудиторією з метою: донести інформацію про себе; переконати у необхідності відвідати музей; стимулювати потенційних відвідувачів до певних дій. Інформація повинна містити дані про музейний продукт, який пропонується, та обов'язково вона має бути об'єктивною та достовірною. Необхідно повідомити про появу нової виставки; проінформувати про зміни цін на послуги; описати послуги, що надаються; перебороти упереджене ставлення споживачів до музеїв; створити позитивний імідж музею [9, 33]. Важливість правильного використання PR розуміє й Волинський краєзнавчий музей. У даній статті розглядається PR-діяльність щодо популяризації експозиції та виставок, які розміщені в стінах Волинського краєзнавчого музею, а не його відділів чи філій, піар яких потребує окремого дослідження.

Одним з найважливіших інструментів PR є робота із засобами масової інформації. При звертанні музею до них виникає «зворотній зв'язок» в обміні інформації. ЗМІ розповідають про діяльність закладу і в музею з'являється можливість отримати швидкий відгук про заходи та виставки. Під час роботи зі ними музеї, зазвичай, використовують: прес-реліз (press-release), бекграундер (backgrounder), медіа-кіт (media-kit), аналітичні статті та ін. Співробітники музею найчастіше використовують як спосіб комунікації із ЗМІ анонс, прес-реліз, пост-реліз або ж коментар до події. Проте, варто наголосити, що готуючи, наприклад, прес-реліз працівники створюють його один як для граційних, так і для електронних ЗМІ. При цьому не враховується, що формат сторінки електронного видання є значно меншим, тому й інформації, що буде комфортною для читання, вона має містити менше тексту, або ж буде подана дрібним шрифтом, поділена на сторінки, тобто стане непривабливою для прочитання.

Взагалі роботу із мас-медіа треба розпочати з аналізу засобів масової інформації, що працюють в регіоні, враховувати специфіку кожного з них (формат, характер та спосіб донесення), а також особливості сприйняття поданої ними інформації аудиторією. Знання про специфіку видання, телеканалу, манеру роботи окремих журналістів допоможе дозувати та варіювати інформацію, викликати зацікавленість у споживачів подією, встановити партнерські відносини і, таким чином, керувати формуванням іміджу музею за допомогою ЗМІ.

Для популяризації виставки чи експозиції в музеї часто використовують ньюсмейкерів. Ньюсмейкер – це людина, „що робить” новини, цікава особистість або носій новин, відома і (або) впливова особа, сам факт присутності якої на тій чи іншій події (заході) цікавий для ЗМІ. Так, Волинський краєзнавчий музей у 2013 р. презентував виставку авторської вишивки „Містерія літочислення” Анжеліки Рудницької – співачка, заслужена артистка України, телеведуча, художниця, науковець, громадський діяч. На відкриття була запрошена не лише її авторка, а й Оксана Білозір – народна артистка України (1994 р.), народний депутат України 4-го, 5-го і 6-го скликань, Міністр культури і мистецтв України, згодом Міністр культури і туризму України. Ця виставка отримала широкий резонанс у суспільстві. На її відкриття 20 лютого 2013 р. прийшли: інтелігенція міста, студентська та учнівська молодь, шанувальники мистецтва, зокрема творчості Анжеліки Рудницької і/або Оксани Білозір, особи, які цікавляться політикою чи шоу-бізнесом, ін.

9 листопада 2018 р. була відкрита виставка «Катерина Таїландська», присвячена уродженці Луцька Катерині Десницькій, яка стала дружиною сина Сіамського короля Рами П'ятого – принца Чакрабонгсе. Для популяризації події було запрошено представників управління туризму та промоції міста Луцької міської ради. На наш погляд, ньюсмейкерами даної події стали директор фестивалю «Anna de Kyiv Fest» та засновник видавництва «Пінзель» Федір Баландін та Почесний Консул Королівства Таїланд в Україні Михайло Радущкий. Саме вони презентували український переклад книги «Катя і принц Сіаму», яку написала внучка Катерини Десницької Наріса Чакрабонгсе [10].

Інформація про виставку була анонсована на сайтах «Музейний простір Волині», Луцької міської ради та Facebook-сторінці Волинського краєзнавчого музею. Згідно до твердження, що журналісти реагують на «подію своїми повідомленнями протягом 1–7 днів» [2, 76], так відбулося і з виставкою «Катерина Таїландська». Про неї написала газети «Вісник+К» (09.11.2018) та «День» (10.11.2018),

інтернет-видання «Хроніки Любарта» (05.11.2018), Перший. Канал соціальних новин (09.11.2018), t1.ua (09.11.2018), ІА ЗІК (12.11.2018), телесюжет підготував 12канал (12.11.2018), ін. Як бачимо, інформація про захід у Волинському краєзнавчому музеї поширилась не лише на західний регіон України, а й охопила значно ширшу аудиторію. Однак, вона не була розміщена на сайті «Музейний простір. Музеї України та світу» (prostir.museum), хоча інші заходи та виставки активно висвітлюються на цьому ресурсі.

PR-діяльність включає в себе проведення маркетингових досліджень (як важливого елемента маркетингових комунікацій), за допомогою яких забезпечується більш ефективна експозиційна та освітня робота музею, а також формується маркетингова стратегія музею. У Волинському краєзнавчому музеї щороку (починаючи з 2009 р.) у формі заповнення анкет експертною радою, до якої входять фахівці музейної справи, представники влади, засобів масової інформації, громадськості, відбувається обласна рейтингова акція щодо визначення музейного заходу – «Музейна подія року на Волині». Головним критерієм для отримання перемоги є «суспільна значущість музейної події, позитивний резонанс у масштабах Волині і всієї України» [3].

У 2012 р. Волинському краєзнавчому музеї було проведено соціологічне дослідження «Музей і суспільство», головною метою якого було вивчення соціально-демографічної структури музейної аудиторії, рівня і динаміки потреби суспільства в музеї, попиту музейного продукту (екскурсій, експозицій, виставок, лекцій, масово-освітніх заходів). Більшість респондентів заявили про своє бажання оглядати музей саме із супроводом екскурсовода. В анкетах було зауважено щодо недостатньої кількості інформації про музей, вказувалось на відсутність або недостатню кількість реклами, потребу в рекламній продукції (проспектах, путівниках, буклетах, прес-релізах ін.). Цікавою виявилася інформація про частини експозиції, які викликають у відвідувачів найбільший інтерес: «історія та археологія цікавить 56% опитаних, природа – 30%, мистецтво – 30%, сакральні пам'ятки – 22%, військова та цивільна техніка – 22%, етнографія та народні промисли – 9%» [5]. Ці дані могли б бути корисними при проведенні реекспозиції музею чи впровадженні інших ефективних форм роботи.

Проведення таких соціологічних опитувань повинно носити системний характер та стосуватися як експозиції в цілому так і окремих виставок, що дасть змогу у перспективі створити нову експозицію та виставковий простір, який буде цікавим для громади Луцька та гостей міста.

Сьогодні популярним музейним заходом є проведення «Ночі в музеї», яка присвячена Міжнародному дню музеїв – 18 травня. Така акція може привернути увагу до музею своєю оригінальністю, вразити відвідувачів атмосферою, що панує під час її проведення, і як результат сформувати позитивний імідж музею. Така акція просто необхідна регіональним музеям, щоб привернути увагу до їх діяльності, викликати інтерес до експозицій, зменшити «дефіцит великих культурних проєктів» [7, 73].

У Волинському краєзнавчому музеї лише у 2016 р. з ініціативи Любомира Білого була проведена культурно-мистецька акція «Ніч у музеї. Тут живе історія...», хоча у його відділах цей захід відбувається щорічно. Захід, проведений у стінах обласного музею, був надзвичайно вдалим. Він зміг залучити велику кількість відвідувачів, знайшов висвітлення в багатьох ЗМІ, і відповідно отримав І місце у акції «Музейна подія на Волині – 2016 р.».

Під час проведення акції «Ніч у музеї. Тут живе історія...» проходила театралізована екскурсія у експозиції відділу давньої історії. Відвідувачів познайомилися із колоритними персонажами: кроманьйонцем Га, літописцем Ізяслава, князем Любартом, луцькою шинкаркою Ізі Шмойловою та гусарами другого полку генерала Баракова, а також музейним приви́дом Онисько. Послухали традиційну музику від волинського лірника Андрія Ляшука. Побували у конференц-залі музею на майстер-класах з виготовлення ляльки-мотанки від Тетяни Тищенко, глиняних оберегів від Анатолія Філософа. Побачили фотовиставку архітектурних пейзажів міста Луцька від Олександра Котиса та світлини із буденного життя музейних співробітників. У залах, присвячених сучасним подіям в Україні, демонструвалися документальні короткометражні фільми, присвячені подіям на Майдані та бойовим діям у зоні АТО. У музейному дворі діяли різні атракції, що запропонував клуб середньовічного бою «Айна Бера» [8].

За допомогою акції «Ніч у музеї. Тут живе історія...» музей зумів викликати зацікавлення відвідувачів до експозиції відділу давньої історії, дав можливість по-новому її побачити/прочитати.

Значний резонанс у громадськості викликали не лише акції, що відбуваються раз в рік, а й цикл заходів «Музейні посиденьки». Вони розпочалися 9 листопада 2015 р. з теми «Українське слово на Волині в часи випробувань (кін. XIX – поч. XX ст.)». Окрім обговорення проблеми, відвідувачам пропонувалася до огляду виставка із фондової колекції музею, на якій демонструвалися документи, фотоматеріали, шкільні приладдя, що відображали стан освіти на Волині в означений період.

Зупинимося детальніше на етнографічній годині «Іди, кутя, до покутя!», що відбулася 15 січня

2016 р. в рамках проекту «Музейні посиденьки». Оскільки під час заходу, окрім розповідей про кутю, її приготування та частування нею гостей, популяризувалися роботи учасників Одинадцятого обласного конкурсу різдвяно-новорічної атрибутики «Символи різдвяних свят». Ця виставка розмістилася у конференц-залі і ніби огортала відвідувачів та допомагала зануритись в атмосферу свята. Крім того, фон, яким вона виступила, дивився досить вдало на фото, що викликало бажання прийти та побачити виставленні атрибути зимових свят «в живу».

24 лютого 2016 р. відбулися «Музейні посиденьки» на тему «Магія її обличчя...», де поряд із розповідями, декламацією віршів, була підготовлена виставка світлин і поштових листівок із зображенням Лесі Українки.

На «Музейних посиденьках» піднімалися й інші теми, про те вони базувалися не на експонатах, а доповнювалися презентаціями. Недоліком цього циклу заходів була його хаотичність (різні дні та години), проте до позитивних моментів варто віднести – високий фаховий рівень лекторів, можливість познайомитись з окремими пам'ятками Волинського краєзнавчого музею, що демонструвалися на тематичних виставках. Варто зауважити, що аудиторія «Музейних посиденьок» поступово розширювалась. До неї долучилися студенти, викладачі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, краєзнавців та просто зацікавлені лучани.

Активізувати інтерес до виставки та експозиції можна й за допомогою рекламної продукції, зокрема: банерів та афіш. Чим яскравіша буде „картинка”-афіша, несподіванішою чи креативнішою буде виставка, акція чи захід, тим більше шансів, що засоби масової інформації зацікавляться цією музейною подією [6, 566].

Окрім традиційних друкованих афіш, у Волинському краєзнавчому музеї розміщують їх електронні варіанти на сайті та сторінці Facebook. Ці афіші доповнюють короткими текстами-анонсами та спецефектами. Зокрема, для активізації відвідування відділу давньої історії у 2019 р. Тарас Верба розробив цикл інтерактивних екскурсій, серед яких – „Мисливці на мамонтів”. Щоб привернути увагу до цієї пропозиції автор розмістив поряд з інформацією картинку у формі gif з первісною людиною, що рухається. Такий прийом застосувала й завідувач відділу етнографії Людмила Мірошніченко-Гусак. Поряд з інформацією про Двадцять п'ятий обласний конкурс «Волинська писанка третього тисячоліття» вона розмістила на сторінці музею у Facebook коротке відео з писанками, що крутяться.

З огляду на впровадження PR-діяльності Волинським краєзнавчим музеєм окремого аналізу потребує його Facebook-сторінка, за якою стежить більше 1800 осіб. Уподобання цієї сторінки уже свідчить про позитивне ставлення цих людей до цього закладу та його пропозицій. Саме ці люди можуть створити ефект «сарафанного» радіо, що передбачає розповсюдження інформації через агентів впливу, тобто швидко поширити нову інформацію, прорекламувати подію. Facebook-сторінка Волинського краєзнавчого музею є потенційною платформою для впровадження PR-кампанії.

Отож, викликати інтерес до експозиції чи виставки можна за допомогою різноманітних музейних акцій, свят, екскурсій з елементами театралізації; якісної рекламної продукції; систематичної роботи із ЗМІ та залученню ньюсмейкерів; вивчення своєї цільової аудиторії. Впровадження ефективних PR-заходів покаже збільшення кількості відвідувачів, що прийшли на виставку чи інше музейну подію. Тому для Волинського краєзнавчого музею перспективним є створення відділу PR, який буде здійснювати системні заходи щодо популяризації експозиції та виставок, формувати позитивний імідж музейної установи, комунікувати зі ЗМІ та моніторити відвідуваність музею.

1. Абанкина Т. В. PR некоммерческой организации: теоретические основы современных pr-технологий и моделей коммуникации // *Музей будущего : информационный менеджмент*. – М., 2001. – С. 120–135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.museum.ru/future/part01/010501.htm>.

2. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка публік рилейшинз. – К.: МАУП, 2005. – 440 с.

3. Визначені переможці VIII обласної рейтингової акції «Музейна подія року на Волині – 2016» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostir.museum.ua/post/39389>

4. Кіндій М. В., Гринів Н. Т., Білоконний І. О. Проблема масштабування та персоналізації PR-заходів підприємства // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – 2017. – № 863. – С. 77–81.

5. Ковальчук С. Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/publ/volinskij_kraeznavchij_muzej/kulturno_osvitnja_dijalnist_muzejnikh_zakladiv_jak_skladova_muzejnoji_komunikaciji_za_rezultatami_sociologichnikh_doslidzen/2-1-0-97

6. Москалець А. А. Музей і ЗМІ. З досвіду організації співпраці з мас-медіа Дніпропетровського історичного музею // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. (Зб. матер. загальноукр. наук. конф. з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького). – Вип. 11. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2009. – С. 565–573.

7. Надольська В. Міжнародна акція „Ніч музею”: зарубіжний та вітчизняний досвід // Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення : матер. всеукр. наук-практ. конф. (15–16 травня 2013 р.) / Ред. кол. Затуловська О. П. та ін. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 68–73.

8. Ніч у музеї – вперше у Волинському краєзнавчому музеї! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/ніч-у-музеї-вперше-у-волинському-краєзнавчому-музеї17-травня-з-1800-до-2200-году/1570643993236896/>

9. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник / Під редакцією: В. Великоного, Н. Гасюк. – Івано-Франківськ : Плай. – 2005. – 64 с.

10. Сіамська принцеса – родом із Луцька! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/news/siamska_princesa_rodом_iz_lucka/2018-11-08-4301

Оксана ГАВРИЛЮК (Луцьк)

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ (на прикладі відділу природи Волинського краєзнавчого музею)

На початковому етапі розвитку людського суспільства вплив людини на природу був незначний. Людина була невіддільною від природи, майже повністю залежала від неї.

Давньоруська релігія орієнтувалась на гармонійне відношення до природи. Озерам, рікам, болотам, морям поклонялись. Вважалося за гріх забруднювати та оскверняти їх. Земля у наших предків вважалася живою, матір'ю, а все, що росте на землі – святим. Це не випадково, так як українська культура формувалася перш за все, як культура землеробська. В цій культурі людина та її мораль невіддільні від природи.

З розвитком людського суспільства зростали і потреби людини. Відношення до природи почало набувати споживацького характеру. Первинна духовна єдність людини і природи починає руйнуватись. Людина все більше віддалялась у своїй свідомості від природного середовища. Результат такої «незалежності» – екологічні катастрофи, які від локальних все частіше почали приймати характер глобальних.

Наділена розумом людина почала використовувати його не для виконання своєї безпосередньої ролі збереження всього живого на планеті, підвищення рівня свідомості по відношенні до об'єктів живої та неживої природи, а часто для боротьби із світом живої природи заради досягнення матеріальних благ. Починає домінувати споживацька культура, в якій задоволення потреб споживача не залежить від того наскільки шкідливими вони можуть бути для навколишнього природного середовища. Природа почала сприйматись як дещо окреме від людини, перетворилася у сировину, позбавлену священного змісту. Виникли протиріччя між економікою та екологією. Закони біосфери часто не враховуються при впровадженні економічних проектів. У результаті біосфера не завжди справляється з поглинанням та нейтралізацією відходів людської життєдіяльності. Людина створила для життя штучне середовище, беручи від природи більше, ніж необхідно, ставлячи на перше місце бажання людей.

У час, коли негативний вплив суспільства на природу досяг величезних масштабів, а механізм цілісного функціонування біосфери руйнується в планетарному масштабі формування екологічної культури є першочерговим завданням суспільства.

Кожен народ має свою унікальну культуру, традиції, століттями накопичує культурні цінності. Але, існують загальні для всіх категорії культури. І це, в першу чергу, стосується екологічної культури, адже, люди всієї планети проживають у спільному навколишньому середовищі.

Розвиток екологічної свідомості, освіти та культури – умова самозбереження людського суспільства, гарантія його безпеки. Для збалансованого його розвитку необхідне поєднання економічних, соціальних та екологічних складників. Рівень екологічної культури прямо пропорційний екологічній обстановці в світі. Володіючи основними навиками природокористування, людина має більші шанси вижити і утвердитися в біосфері.

Екологічна культура, перебуваючи у структурі загальної культури, направлена не тільки на гармонізацію відносин людини і природи, а й відносин між самими людьми.

Екологічна культура – сприйняття людиною оточуючого світу природи. Чим вищий її рівень, який

безпосередньо залежить від рівня свідомості людини, тим більша ймовірність збереження навколишнього природного середовища. Цей рівень не залежить на якому історичному етапі перебувало чи перебуває людське суспільство, від матеріального достатку, умов проживання. Самих екологічно спрямованих знань, в тому числі наукових, недостатньо, якщо вони не пов'язані з практичною діяльністю. Важлива активна громадська позиція у справі збереження навколишнього природного середовища, розуміння кожним окремим членом суспільства власної відповідальності за стан довкілля. Особливо велике значення має робота з підростаючим поколінням, адже саме в молодому віці формується система цінностей, якими людина буде користуватись впродовж подальшого життя.

Неабияку роль у вихованні екологічної культури, як і культури в цілому, відіграють музеї, особливо природничі відділи.

У відділі природи Волинського краєзнавчого музею проводяться численні заходи, які мають за мету виховання екологічної культури та бережного ставлення до природи.

Так, щороку в експозиції відділу проводяться екологічні години до Міжнародного дня води, який міжнародна громадськість відмічає, починаючи з 1993 року, адже вода – це життя, найбільше багатство кожної країни, а збереження водних ресурсів – одне із основних завдань громадянина незалежно від національності. На екологічні години запрошують фахівців, які працюють в галузі водного господарства, демонструються фільми, роздаються листівки як економити воду в побуті.

У залі «Водні ресурси Волині» проводяться тематичні екскурсії екологічного спрямування, на яких діти вчаться економно витрачати воду, не забруднювати водойми та їх береги синтетичними миючими засобами, побутовими відходами.

До 26 квітня – дати, яка стала трагічною сторінкою в історії нашої держави, працівниками відділу природи підготовлено дві пересувні виставки: «Мужність та біль Чорнобиля» та «Чорнобильський слід на Волині». В експозиції відділу природи розміщена інформація та карта Волинської області з позначенням районів, найбільш уражених чорнобильською хмарою.

22 квітня світова громадськість, починаючи з 1971 року, відмічає Міжнародний день Землі. 20–21 березня у штаб-квартирі ООН в Нью-Йорку дзвонить дзвін світу щоб привернути громадськість до проблем, які створило людство безгосподарським ставленням до землі. З нагоди цієї дати в експозиції відділу природи проводяться екологічні години, виставки, демонструються фільми з метою виховання екологічної культури, бережного ставлення до землі.

Неодноразово в експозиції відділу природи проводились заходи до Дня птахів, Міжнародного дня захисту тварин, Міжнародного дня котів тощо.

Дуже актуальною проблемою людства є надмірне накопичення пластику та виробів із нього. Пластик – легкий, зручний, сучасний матеріал, винайдений людиною давно. Але, його хімічна складова та надмірне використання в побуті створюють численні проблеми не тільки для окремого регіону, а й для планети в цілому.

Нарівні міста, області, держави проводяться численні заходи, майстер-класи еколого-просвітницького напрямку для того, щоб прилучити людей до культури використання пластику та виробів із нього.

В експозиції відділу природи в залі «Рослинний світ лісів» експонувалась виставка, матеріали якої допомагали відвідувачам ще раз переконатись наскільки проблематичним для довкілля є пластик, якщо не володіти культурою поводження із ним. Відвідувачі могли ознайомитись з виробами, які є альтернативою пластику та не забруднюють довкілля, зокрема різними видами паперових стаканчиків замість пластикових, паперовою упаковкою замість поліетиленової, різними видами екоторбинок замість поліетиленових пакетів.

Щороку в експозиції відділу природи проводяться екологічні години для школярів та студентів, на яких діти ознайомлюються з правилами поведінки екологічно свідомої людини на природі та в побуті.

Працівниками відділу природи проводяться тематичні екскурсії, в тому числі на екологічну тематику, розглядаються екологічні проблеми, які склались на території області та держави в цілому. Минулого року було започатковано цикл екскурсій на екологічну тематику із студентами факультету психології Східноєвропейського університету на тему «Психологія та екологія». Дана тема є досить актуальною, так як будь-яка діяльність людини в основі має психологічний аспект. Знайшовши причину тієї чи іншої дії людини, легше боротись з наслідками. Екологічна культура звернена перш за все до внутрішнього світу людини. Чим більше людей буде прагнути зберегти навколишнє середовище, маючи внутрішню мотивацію та переконання, тим чистішим наше довкілля.

Прагнучи до комфорту, задоволення своїх надмірних матеріальних інтересів, людина руйнувала не тільки світ довкола а й світ внутрішній, духовний. Результат – криза на економічному, культурному,

політичному рівні, адже якість нашого життя залежить від стану свідомості. Справжня культура, в тому числі екологічна має сприяти підвищенню рівня свідомості.

Згідно вчення О. Вернадського існує єдиний інформаційний простір, або сфера життя – ноосфера. Чистота цього інформаційного простору залежить від якості та спрямованості думок кожної людини.

Необхідний перехід від аналізу окремих явищ до аналізу зв'язків між явищами, вивчення взаємозалежності, взаємодоповнюваності всіх форм і явищ життя.

Популяризація екологічних свят, проведення природоохоронних конференцій, семінарів, екологічних форумів, читання лекцій, проведення екскурсій, уроків на природоохоронну тематику тощо сприяє підвищенню рівня екологічної культури. Важлива активна участь у справі збереження довкілля засобів масової інформації: телебачення, радіо, преси. Радіопередачі, статті у періодичних виданнях, телепередачі у доступній для сприйняття формі мають подавати природоохоронний матеріал для підвищення рівня екологічної культури населення, яке має не пасивно споглядати, а бути активним учасником підтримання довкілля на належному рівні. Необхідне врахування досвіду передових країн світу. Співпраця науковців з педагогічними колективами, організаціями, які займаються просвітницькою роботою серед населення дасть змогу надати науковим знанням, розробкам практичного характеру. Важлива і рекламно-видавнича діяльність: виготовлення книг, плакатів, листівок, буклетів. Заходи по охороні природи будуть мати ще більший успіх, якщо буде добре організований і діяльний державний контроль за станом навколишнього природного середовища та джерелами його забруднення.

Самих екологічно спрямованих знань, в тому числі наукових, недостатньо, якщо вони не пов'язані з практичною діяльністю. Важлива активна громадська позиція у справі збереження навколишнього природного середовища, розуміння кожним окремих членом суспільства власної відповідальності за стан довкілля.

Необхідно доносити інформацію про розумну достатність у споживанні кожної людини і суспільства в цілому. Переспоживання призводить до неможливості компенсації навколишньому природному середовищу нанесеного збитку, до збільшення екологічного боргу. Потрібно знайти спосіб жити відповідно з можливостями планети, адже стрімкий ріст експлуатації природних ресурсів, необхідний для забезпечення надмірного споживання, загрожує виснажити або непоправно скалічити її природні ресурси.

Валентина КАМІНСЬКА (Луцьк)

РОЛЬ МУЗЕЮ ЯК КОМПОНЕНТА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА У РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Новій українській школі потрібен учитель з розвиненою загальнокультурною компетентністю, який здатен опановувати нові моделі та стратегії конструктивної професійної діяльності в умовах культурного, мовного, релігійного розмаїття; застосовувати найефективніші засоби й технології міжкультурної взаємодії; аналізувати та використовувати потенціал соціокультурного середовища регіону для власного культурного зростання та розвитку загальнокультурної грамотності учнів.

У Концепції «Нова українська школа» серед 10 ключових компетентностей розглядається загальнокультурна грамотність, як здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших [7].

Загальнокультурна компетентність є однією з ключових компетентностей, визначених провідними українськими дидактами (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиною, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко) [2, 37 – 40]. Науковці розглядають загальнокультурну компетентність педагога як сукупність компонентів в їх єдності та взаємозв'язку (мотиваційного, інформаційно-теоретичного, процесуально-діяльнісного, аналітико-корекційного та самостійно-творчого). Проте, на сьогодні, немає єдиних поглядів дослідників щодо визначення поняття «загальнокультурна компетентність», немає загально визнаної її структури.

Варто також зазначити, що багато науковців (І. Бех, О. Беспалько, І. Єрмаков, Н. Назаренко, П. Лернер, В. Ясвін, Ю. Колюткін, С. Тарасов) акцентують увагу на значенні соціокультурного середовища у розвитку загальнокультурної компетентності особистості. На думку вчених, соціокультурне середовище,

разом з іншими елементами життєвого середовища, формує комплекс емоційно забарвлених уявлень людини про навколишній світ і про своє місце в ньому, впливає на морально-етичні орієнтири, пропонує і формує програми поведінки, реалізує дозвілліє та історико-пізнавальні запити особистості [1,8].

Дослідники під соціокультурним середовищем розуміють систему ключових факторів, що визначають розвиток людини: природне середовище, суспільно-політичний лад, засоби масової інформації, освітні та культуроосвітні установи, духовно-церковні заклади, люди, які впливають на культурні й освітні процеси, а також випадкові події. Так, Ю. Кулюткін і С. Тарасов, аналізуючи соціокультурне середовище, виділяють у його структурі кілька рівнів: глобальний (загальноосвітні тенденції розвитку культури, освіти, економіки, глобально-інформаційної мережі); регіональний (освітня, культурна політика, система освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національних норм, звичаїв і традицій); локальний (установи культури, освіти, найближче оточення сім'я, родина, колектив) [8].

Таким чином, соціокультурне середовище може бути схарактеризоване як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих у закладі освіти умов, що сприяють реалізації діяльності людини, де відбувається її всебічний розвиток.

Зміст поняття нас цікавить через призму впливу елементів соціокультурного середовища регіону, в тому числі музеїв, на розвиток загальнокультурної компетентності педагогів, визначення найбільш значимих елементів соціокультурного середовища для організації освітнього процесу.

Музей як компонент соціокультурного середовища займає важливе місце в системі вітчизняної освіти.

У наш час, реформування освітньої галузі, важливим є визначення ролі музею у якості компонента культурно-освітньої діяльності, його впливу на загальнокультурний розвиток особистості. Музеєзнавці, науковці (Т. Белофастова, А. Давиденко, Н. Пусепліна, М. Рутинський, О. Стецюк) вважають, що соціокультурний потенціал музею полягає у здатності музею продукувати і доносити до відвідувача суспільно значущі ідеї, які ґрунтуються на історико-культурній спадщині. Значення музеїв у житті суспільства визначається тим, що музеї виконують функції інституту національної пам'яті, самоідентифікації та ідентифікації України у світовому співтоваристві, зберігають історію і культуру народу як частину світового історико-культурного надбання, слугують джерелом інформації і знань, мають величезний культурно-освітній та виховний потенціал [3, 5, 9, 10].

На думку Т. Белофастової мета діяльності музеїв педагогічного профілю полягає у формуванні творчої особистості педагога та сприянні відродженню і розбудові національної системи освіти [3].

Аналізу потенціалу музеїв педагогічного профілю щодо реалізації завдань професійного та загальнокультурного розвитку педагогів можуть слугувати праці таких авторів: Л. Гайди, Л. Данилової, Т. Коцубей, Н. Пусепліної, С. Скидан, В. Тригубенко, [4, 9].

З метою з'ясування впливу елементів соціокультурного середовища регіону на розвиток загальнокультурної компетентності педагогів, в тому числі, і музеїв педагогічного профілю, визначення чинників, які мотивують педагогів до розвитку загальнокультурної компетентності та факторів, що є перешкодою у розвитку загальнокультурної грамотності особистості, науково-дослідною лабораторією освітніх інновацій та координації діяльності РМК/ММК Волинського ІППО у 2018 році було проведено соціологічне дослідження. Опитування охопило майже всі категорії слухачів курсів підвищення кваліфікації (вчителі географії, початкового навчання, англійської мови, біології і хімії, керівники гуртків (позашкільні заклади), вчителі української мови і літератури, фізики, математики, шкільні бібліотекарі, педагоги-організатори). Всього було опитано 233 респонденти. Абсолютна більшість респондентів – 88,75 % жіночої статі, 11,67 % – чоловічої, віком 26–60 років. Педагогічний стаж більше 20 років мають 44,73 %, 20 років – 10,97 %, 10 років – 26,58 %, 5 років – 18,14 % респондентів [6].

Аналіз відповідей педагогів на запитання анкети щодо факторів, які є мотивацією та перешкодою у розвитку загальнокультурної грамотності, дозволив виокремити наступні фактори (див. таб. 1).

Таблиця 1

Фактори, які стимулюють та перешкоджають розвитку загальнокультурної компетентності педагогів

Позитивні фактори	Респонденти, %
Внутрішня потреба в постійному підвищенні свого культурного рівня, розвиток особистих здібностей, творчих задатків, розширення культурного кругозору	50,41
Створення позитивного іміджу, визнання, авторитет серед учнів, колег, батьків, громади	50
Духовний розвиток	26,64
Приклад і вплив колег, організація праці в школі	24,59
Відчуття емоційного задоволення від спілкування з творами мистецтва	24,18
Негативні фактори	Респонденти, %
Нестача часу	54,73
Обмежені матеріальні ресурси	53,50
Відсутність підтримки й допомоги від адміністрації навчального закладу	34,16
Розчарування, які мали місце раніше	25,51
Стан здоров'я	22,22
Негативне сприйняття оточуючими особистісних змін і прагнення до розвитку загальнокультурного рівня	15,23
Власна інерція	14,40
Недостатня поінформованість про культурно-просвітницькі заходи	13,58

Позитивним є той факт, що слухачі курсів підвищення кваліфікації серед чинників, які найбільше мотивують до розвитку загальнокультурної компетентності, визначають: внутрішню потребу в постійному підвищенні свого культурного рівня, розвиток особистих здібностей, творчих задатків, розширення культурного кругозору (50,41%); створення позитивного іміджу, визнання, авторитет серед учнів, колег, батьків, громади (50%). Серед інших чинників, які мотивують до розвитку загальнокультурної компетентності, педагоги називають наступні: духовний розвиток (26,64 %); приклад і вплив колег, організація праці в закладі освіти (24,59 %); відчуття емоційного задоволення від спілкування з творами мистецтва (24,18 %) [6, 17–20].

Як видно з вищенаведеної таблиці, для значної кількості респондентів нестача часу та обмежені матеріальні ресурси, відсутність підтримки й допомоги від адміністрації навчального закладу є факторами, які найбільш перешкоджають розвитку загальнокультурної компетентності. Негативний вплив на розвиток загальнокультурної компетентності вчителів мають і такі фактори, як розчарування від очікуваних результатів, які мали місце раніше; негативне сприйняття оточуючими особистісних змін і прагнення до розвитку загальнокультурного рівня; стан здоров'я; власна інерція; недостатня поінформованість про культурно-просвітницькі заходи.

Педагогам було запропоновано назвати елементи соціокультурного середовища найбільш значимі для їхнього культурного зростання. Результати опитування відображено у таблиці (див. табл. 2).

Таблиця 2

Елементи соціокультурного середовища, які є найбільш значимими для культурного зростання вчителів

Елементи соціокультурного середовища	Респонденти, %
Відвідування музеїв	59,40
Відвідування театрів	58,97
Відвідування виставок	58,97
Відвідування бібліотек	41,03
Відвідування релігійних установ	35,47
Відвідування історико-краєзнавчих екскурсій	25,64

Відвідування кінотеатрів	20,94
Відвідування філармоній	12,82
Інше	1,28

Виходячи з даних таблиці, можемо стверджувати, що педагоги надають важливого значення у розвитку загальнокультурної компетентності музеям різних профілів, 59,40 % освітян стверджують, що використовують потенціал музеїв в організації освітнього процесу. На думку слухачів курсів підвищення кваліфікації, вагомими у культурному та духовному розвитку є відвідування мистецьких виставок, театрів, бібліотек, релігійних установ, історико-краєзнавчих екскурсій, кінотеатрів та філармоній.

Педагоги називають найбільш цікаві для учнів форми роботи щодо розвитку загальнокультурної компетентності: використання квест-технологій в освітньому процесі (85%), інтерактивні ігрові технології в музеях, під час організації екскурсій (72%), туристичні подорожі (68%), майстер-класи на базі музеїв (57%), зустрічі з видатними людьми краю (48%), краєзнавчі, фольклорні експедиції (32%) [6, 17–20].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що історико-культурна спадщина краю, музеї педагогічного профілю мають вагоме значення для всебічного розвитку особистості, формування її національного світогляду, духовності, розвитку творчих задатків та забезпечення її самореалізації. Тому готовність педагогів до музейно-педагогічної діяльності, володіння методикою організації та проведення екскурсій, краєзнавчих експедицій, уміння ефективно використовувати потенціал соціокультурного простору регіону для власного професійного розвитку та всебічного розвитку учнів є актуальним питанням, якому приділяється значна увага у Волинському ІППО.

Структурні підрозділи ВІППО окремі аспекти своєї діяльності зосереджують на формуванні готовності педагогів до розвитку загальнокультурної грамотності особистості, використовуючи потенціал музеїв та інших компонентів соціокультурного середовища регіону. Зокрема наукові співробітники науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК/ММК проводили соціологічні дослідження щодо ефективності інноваційних форм роботи розвитку загальнокультурної компетентності педагогів з використанням потенціалу соціокультурного середовища регіону, щодо вивчення готовності педагогів до музейно-педагогічної діяльності, а також вивчали та узагальнили досвід роботи керівника Зразкового історичного музею Т. О. Савицької, вчителя історії ЗОШ І-ІІІ ступенів імені М. А. Васюти с. Уховецьк з теми «Використання музейних експозицій в освітньому процесі».

Питання щодо нових підходів використання елементів музейної педагогіки в освітньому процесі слухалось на вченій раді Інституту, де було затверджено програму спецкурсу «Основи музейної діяльності в закладах загальної середньої освіти» та опорні конспекти до програми спецкурсу (автор Камінська В. В., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК/ММК), (протокол № 2 від 21.03.2019). Видавничу діяльність науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК/ММК висвітлює питання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки щодо проблеми (методичні розробки: «Історико-краєзнавчі екскурсії як засіб розвитку загальнокультурної компетентності педагогів», «Шляхи розвитку загальнокультурної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти», «Музеї педагогічного профілю як фактор професійного розвитку вчителів» і ін.).

Слухачі курсів підвищення кваліфікації (86,75%) підтверджують цілеспрямовану роботу ВІППО щодо розвитку загальнокультурної компетентності педагогів та зазначають, що саме під час курсів підвищення кваліфікації мають можливість якнайкраще підвищити свій професійний та загальнокультурний рівень [6, 17–20].

Розуміючи важливість використання соціокультурного потенціалу музеїв педагогічного профілю у професійному та загальнокультурному розвитку педагогів, Волинський ІППО підтримує діяльність Музею освіти Волині, який є структурним підрозділом ВІППО, щодо запровадження та апробації інформаційно-презентаційних, інтерактивних форм та методів роботи з аудиторією. На базі музею проводяться з використанням музейних колекцій різноманітні навчально-методичні заходи для слухачів курсів підвищення кваліфікації, лекції-презентації, екскурсії з використанням квест-технологій, зустрічі з видатними людьми краю, періодично експонуються різноманітні виставки. Значимою для музеєзнавців, педагогів області було засідання секції на базі музею «Спадщина Василя Сухомлинського: музейні аспекти» у рамках ІХ Міжнародної науково-практичної конференції та XXIII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина», яка вперше була організована за всі роки педагогічних читань присвячених В. О. Сухомлинському, що відбувались в Україні. Музейниками, педагогами, науковцями була презентована робота музеїв, які присвячені життю

та діяльності видатного науковця-педагога В. О. Сухомлинського.

Слухачі курсів підвищення кваліфікації мають можливість працювати з музейними колекціями, використовувати матеріали музею для написання дослідницьких робіт, дисертаційних досліджень, розширювати свій професійний кругозір.

Враховуючи результати соціологічних досліджень з проблеми, Волинський ІППО для слухачів курсів підвищення кваліфікації, учасників різноманітних науково-методичних заходів та своїх працівників практикує різні види екскурсій та музейні форми роботи щодо вивчення історико-культурної спадщини регіону. Зокрема, екскурсії у: Музей історії освіти Волині, Волинський краєзнавчий музей, Музей історії Луцького братства, Музей Волинської ікони, Художній музей, музеї Луцького замку, Музей сучасного мистецтва Корсаків, Музей академіка Михайла Кравчука (с. Човниця Ківерцівського району), Музей Лесі Українки (Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки), Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки; музей «Лісової пісні» в урочищі Нечимному, Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського, Устилузький народний музей Ігоря Стравінського, музей історії сільського господарства Волині – скансен та ін.

Окремої уваги заслуговує співпраця Волинського краєзнавчого музею і Волинського ІППО, музею історії освіти Волині (ВІППО) та закладів освіти області щодо організації та проведення спільних науково-методичних заходів, наданні консультацій щодо музейно-педагогічної діяльності, укладання методичних рекомендацій, створення музейних проєктів та програм.

Слухачі курсів підвищення кваліфікації ВІППО, педагоги міста, області в освітньому процесі ефективно використовують розроблену Волинським краєзнавчим музеєм комплексну програму «Музей – школі», яка складається з 6 окремих програм та реалізується на базі Волинського краєзнавчого музею та його філій. Педагоги та учні є активними учасниками різноманітних виставок, культурно-просвітніх заходів, що пропонує музей та його філії.

Науково-педагогічні працівники, методисти Волинського ІППО мають можливість у співпраці з науковцями Волинського краєзнавчого музею проводити наукові та науково-методичні заходи: круглі столи, семінари-практикуми, практичні заняття з висвітлення певних тем під час курсів підвищення кваліфікації. Позитивні відгуки щодо співпраці висловили учасники круглого столу «Музейно-педагогічна діяльність: сучасні ідеї ефективного навчання і комунікації», який проходив у ВІППО та семінару-практикуму вчителів мистецтва і керівників фольклорних колективів закладів загальної середньої освіти «Український народний костюм як джерело до вивчення культури Волинського краю», який відбувся 6 березня 2019 року у Волинському краєзнавчому музеї.

Освітня зазначена, що така співпраця є дієвим засобом активізації краєзнавчої роботи, оновлення та створення нових експозицій музеїв при закладах освіти, ефективного впровадження елементів музейної педагогіки в освітній процес, розширення культурного кругозору, формування національного світогляду, розвитку музейно-педагогічної компетентності особистості.

З огляду на вищезазначене, ми можемо стверджувати, що розвиток загальнокультурної компетентності педагогів стає можливим за умов оптимального поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з використанням потенціалу соціокультурного середовища області під час курсів підвищення кваліфікації у ВІППО; коригування варіативної складової навчальних планів відповідно до результатів соціологічних досліджень; проведення науково-методичних заходів з проблеми; історико-краєзнавчих екскурсій з використанням потенціалу музеїв; дієвої співпраці з музеями, краєзнавчими спілками, бібліотеками, закладами вищої освіти, громадськими культурними та освітніми організаціями; забезпечення інформування педагогів про можливості соціокультурного простору регіону; висвітлення на сайті ВІППО, у фахових виданнях шляхів розвитку загальнокультурної грамотності особистості, передового педагогічного досвіду використання елементів музейної педагогіки в освітньому процесі.

1. Бех І. Д. Цілісність особистості як теоретико-прикладна проблема. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 40–48.

2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / [Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Савченко та ін.]; заг. ред. О. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.*

3. Белофастова Т. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06. К., 2003. – 20 с.

4. Гайда Л. А. Музей у навчальному закладі. К.: Шкільний світ, 2009. 128 с.

5. Давиденко А. А. Роль соціального середовища у творчості людини : збірник наукових праць / гол. ред.

В. Г. Кузь. К. : Науковий світ, 2004. –С. 57–61.

6. Камінська В. В. Соціокультурне середовище регіону як фактор розвитку загальнокультурної компетентності педагогів. Педагогічний пошук. 2017. № 4 (96). С. 17–20.

7. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html>.

8. Кулюткін Ю. Н. Освітнє середовище і розвиток особистості. Нові знання. 2001. № 1. С. 6–7.

9. Пусепліна Н. Андрагогічні засади використання освітньо-виховного потенціалу музеїв у професійній підготовці вчителів. Пед. науки. 2012. № 54.

10. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: навч. посіб. Київ: Знання, 2018. 428 с.

Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

ГЕЙМІФІКАЦІЯ У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

Сучасні суспільні виклики вимагають розвитку поряд із традиційними нових напрямів діяльності музею. Музейна педагогіка, новітні комунікаційні технології, інформатизація, маркетинг, підприємництво у роботі музею сприяють появі оригінальних комунікацій, які підносять роль музею як соціальної інституції, визначають його особливе місце у соціокультурному просторі модерного суспільства.

Для сучасної людини надзвичайно важливою є атмосфера музею: вона повинна бути цікавою і зручною. Змінилася мотивація відвідування музею людьми. Все більшого значення для аудиторії набуває його дозвілєва функція. У боротьбі за відвідувача музеям доводиться приділяти більшу увагу новим освітнім технологіям і використовувати їх у своїй роботі.

Однією з таких технологій є технологія інтерактивності. Інтерактивність (з англ. *interaction* «взаємодія») – поняття, яке розкриває характер і рівень взаємодії між об'єктами. Інтерактивність (з лат. *inter* «між, усередині» та *activus* «діяльний») є модерністським терміном, який характеризує нові види естетичної діяльності віртуальної реальності, комп'ютерної графіки. У більш широкому розумінні він означає посилення ролі глядача і навіть заміну авторського бачення глядацькою активністю, творчою уявою дилетанта. Це принцип організації системи, при якому мета досягається інформаційним обміном елементів цієї системи [5].

Поняття інтерактивності використовується фахівцями різних галузей діяльності (інформатика й програмування, телекомунікації, соціологія та ін.). Активно воно увійшло і в музейну справу. За кордоном ідея інтерактивного музейного простору почала формуватися в 1960-і рр. під впливом операціональної теорії інтелекту швейцарського психолога Ж. Піаже. Суть її полягає в тезі «знати предмет – значить діяти з ним» [9]. З'явилися і ставали все більш популярними такі форми роботи з музейною аудиторією, які вимагали самостійності, активності і творчого закріплення знань. Інтерактивність дає право відвідувачу на вияв свободи і творчості в просторі музею. У середовищі музею вона сприяє посиленню ролі самих відвідувачів шляхом різноманітного моделювання їх активності, організації різних форм співтворчості, розкриттю естетичного потенціалу розвитку особистості [6, 172].

У своїй діяльності сучасні музеї послуговуються різними інтерактивними формами роботи: майстер-клас, музейне свято, музейні акції («Ніч музеїв», «Музейне селфі» та ін.), музейні проекти, відео-арт, інсталяція, хеппенінг та ін. До них відноситься й гейміфікація.¹ Як синтез предметного середовища і рольового компонента в музейному (позамузейному) просторі, музейна гра є способом активізації аудиторії за допомогою застосування ігрових методик і прийомів з метою підвищення ефективності сприйняття музейних предметів [2, 151]. Це спосіб дослідження дійсності в контексті особистісних інтересів. За допомогою гри музей перетворюється у простір, в якому відвідувачі можуть вивчати артефакти, встановлювати з ними зв'язки як з частиною власного повсякденного життя. У музейній грі знаходить вияв соціальна активність аудиторії практично всіх вікових груп, від дітей і підлітків до людей середнього віку. Музейна гра дозволяє здобувати нові знання, розвивати пізнавальну діяльність, переводити її на більш високий рівень кооперації та співробітництва.

У зарубіжній музейній практиці ігри почали поширюватись з 70-х рр. XX ст. [14, 235]. Гра базується на активній поведінці музейної аудиторії і вважається однією з найефективніших форм культурно-освітньої діяльності. Її особливість полягає у тому, що вона будується на рольовій поведінці учасників і дає можливість зануритись у певне середовище. Така гра сприяє розвитку історичної свідомості у її

¹ У широкому розумінні гейміфікація (ігрофікація, геймізація, англ. *gamification*) – це використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення кінцевих користувачів до вирішення проблем.

учасників. Вона характеризується високим рівнем комунікації, спілкування, обміну інформацією, зміною і різноманітністю видів діяльності. Головними критеріями названої технології є створення атмосфери ігрового простору, підпорядкованість певному сюжету, логічність, оригінальність [8, 76]. Музейна гра дозволяє по іншому побачити музей, поєднати навчання з розвагою. За віковим складом аудиторії музейні ігри поділяються на дитячі, молодіжні та сімейні. За цільовим призначенням – на дозвіллєві та освітні. З урахуванням змісту виділяють таку тематику музейних ігор: красзнавчі, ігри музейного профілю, історичні, екологічні, літературні, святкові [2, 151].

Прикладом такої форми роботи може служити досвід співробітників шотландського Музею освіти в Единбурзі з їх рольовою грою на тему «Урок у старій школі». Діти, одягнені в темні сукні з білими фартухами, парами входять до класу, читають молитву, сідають за парти із заглибленнями для чорнильниць і сталевих ручок з пір'ям, відтворюючи у такий спосіб атмосферу тих часів. Співробітник музею у ролі вчителя розмовляє з дітьми суворо і жорстко, як було прийнято в старій школі. Інтер'єр класу відтворений за фотографіями того часу [15, 487].

Відомим у Європі став досвід Музею візантійської культури в Салоніках.² Музейними працівниками тут була підготовлена та апробована рольова історична гра під назвою «Рік 550 від Різдва Христового: Загадкова подія в Салоніках часів Юстиніана». Для більшої історичної достовірності вона була розіграна у 4 із 11 зал музею, тих, що були безпосередньо присвячені епосі раннього християнства. Лише за два дні у грі взяло участь 218 гравців, розділених на невеликі групи по 5–7 осіб. Приблизно дві години тривала подорож у часі, яка переносила учасників до Салонік VI ст. н. е. часів правління Імператора Юстиніана. Перетворившись на подорожніх, які прибули в місто, вони повинні були розкрити таємницю зникнення якогось дорогоцінного предмета. Щоб отримати необхідну для цього інформацію, учасники мали шукати підказки в експозиції музею, розгадувати загадки, пов'язані з його експонатами, і спілкуватися з оповідачами [7].

Історична гра є досить поширеним видом ігор, що використовуються у музейній діяльності. Її особливість полягає у тому, що вона загалом побудована на рольовій поведінці її учасників, створює можливості для занурення у минуле, досвід безпосереднього контакту з історичними реаліями. Це робить історичну гру неподібною на будь-які форми роботи з музейною аудиторією. Рольові ігри розігруються командами (або «партіями»), які спільними зусиллями мають створювати історії, що розгортаються на будь-якому історичному або уявному тлі. Керує грою центральний оповідач або «майстер гри», гравці ж повинні приймати на себе ті чи інші ролі та імпровізувати, взаємодіючи з іншими членами своєї команди. Саме їх рішення визначають напрямок і результат гри. Гра не закінчується визначенням переможців і переможених; працюючи спільно, члени однієї команди розвивають співпрацю і поділяють загальний досвід.

Історична гра є перспективною, але й досить складною для виконання, оскільки передбачає наявність багатьох компонентів: спеціального простору, атрибутів (з костюмами включно), підготовленого керівника, котрий володіє акторськими здібностями і, що дуже важливо, бажання і здібностей аудиторії включитися в гру, прийняти її умови.

Музей Гетті в Лос-Анджелесі (США) пропонує відвідувачам зрозуміти і відчути мистецтво через рух, долучившись до нових ігрових екскурсій «Move!» (з англ. «рухайся») [3]. Фахівцями департаменту освіти музею було проведено дослідження, результати якого показали, що в середньому відвідувачі музею витрачають лише 17 секунд на огляд одного експонату, а потім переходять до наступного. Роздуми про це наштовхнули працівників музею на те, що потрібно шукати способи більш енергійної й активної взаємодії з мистецтвом. Результати цього дослідження вилилися в нові інтерактивні екскурсії-ігри, які є міждисциплінарною розробкою, створеною за участі хореографів.

Кожна екскурсія розбита на частини і пропонує відвідувачам вступити в діалог з експонатами та іншими учасниками групи через рухи. Спочатку відвідувачам пропонують досліджувати неокласичну скульптуру, а згодом вибрати скульптуру з улюбленою позицією рук і повторити її. Інші учасники мають зрозуміти, про яку саме скульптуру йдеться, при цьому кожен повинен пояснити не тільки те, які пози він обрав, але й розповісти чому. Взаємодія у такій формі дозволяє вести активний діалог про скульптуру та художників. Групу супроводжує педагог, який допомагає налагодити таку розмову і будує її таким чином, щоб учасники мали бажання розвивати діалог.

² У 2005 р. музею була присуджена музейна премія Ради Європи за досягнення «ідеального балансу» в справі реалізації таких різноманітних завдань, як збереження і вивчення пам'яток візантійського минулого на півночі Греції з одного боку, та презентація цих старожитностей публіці, можливість знайомства з ними й отримання естетичної насолоди від них з іншого.

Екскурсія завершується обнадійливим нагадуванням: «Ваше тіло не закінчується шиєю, і завжди є можливість взаємодіяти з художнім твором. Продовжуйте рухатися і вивчати, де б ви не стикалися з мистецтвом» [3].

Цікавим є досвід створення ігрового простору Музею Хуана Міро у Барселоні. Тут для дітей розроблено ігрову програму, під час якої всі учасники подорожують по експозиції музею з чорно-білими розмальовками творів Міро. Знайшовши свою роботу, кожен повинен виконати її у кольорі.

У Музеї культур Базеля (Швейцарія) під час літніх канікул для дітей 8 років організовується захід «Індіанська ніч. Ночівля у музеї» (у типі в дворі, або у фойє, коли погана погода). Діти приносять з собою спальні мішки та ізоляційні килимки. Під час гри розповідаються індіанські казки, готується їжа індіанців, виготовляються традиційні прикраси корінних мешканців Америки та ін. [12, 318].

У французькому Луврі в Парижі з 2012 р. діє схожа гра під назвою «ТНАТ» (Treasure Hunts At The – з франц. *полювання на скарби*). Це гра для усієї родини. Участь у ній беруть команди від двох до чотирьох осіб, які змагаються між собою. Гра пов'язана з експозицією музею, де учасники за допомогою підказок мають знайти «скарб» і сфотографуватися поруч. Для того, щоб заробити додаткові бали, команди мають позувати подібно до героїв, зображених у творах мистецтва. «ТНАТ» за допомогою тематичних маршрутів робить візит до величезного Лувру більш керованим, цілеспрямованим та цікавим [4, 32].

На початку 2013 р. музей д'Орсе у Парижі спільно з AFMO (Американські друзі Музею д'Орсе) започаткували гру ТНАТd'Or. У 2015 р. паризькі музеї, спільно з американськими партнерами запустили ТНАТKid (з англ. kid – *дитина*), яке полегшує дітям сприйняття творів Леонардо да Вінчі, Ботічеллі, Мікеланджело та ін. [4, 33].

У зарубіжних музеях активно використовуються й різновиди американської гри Scavenger Hunt (з англ. – «*полювання на сміття*»)³. Її суть полягає у тому, що учасники (це можуть бути як команди, так й окремі гравці) повинні за певний час знайти та зібрати предмети із заздалегідь складеного списку. Виграє той, хто набере більшу їх кількість, або той, хто перший закінчить весь список.

Існують різні варіанти гри – у деяких потрібно сфотографувати всі пункти списку, або якимось творчо їх представити. Scavenger hunt – це огляд музею у вигляді гри. Музеї розробляють спеціальний бланк із зображеннями експонатів з підписами-загадками. Вони розміщені у тому порядку, в якому відвідувачі рухаються у музеї. Таким чином, scavenger hunt задає напрям руху [13, 30].

Варіант музейної гри у форматі «полювання» (scavenger hunt) пропонує дітям та їх батькам Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (м. Київ). Цікава гра під назвою «Шукачі в музеї» спрямована на розвиток уважності і спостережливості, вміння помічати деталі та впізнавати символи [10]. Важливим моментом цієї гри є винагорода. Після того, як експонат віднайдений, потрібно поставити позначку на карті. Коли все знайдено та заповнено, дитина має підійти до співробітника музею, який перевіряє бланк і потім видає приз.

У Херсонському обласному краєзнавчому музеї цікавим є спеціальне завдання-гра «Канікули у музеї» [1, 51]. Дітям пропонують за малюнком знайти в експозиції зображений предмет або ж заповнити музейну абетку. По завершенні гри дитина отримує музейні сувеніри.

Набувають поширення освітні мультимедійні ігри, що з'явилися як відповідь на популярність комп'ютерних ігор. Музей Людвіга в Російському музеї розробив таку мультимедійну інтерактивну програму освітнього характеру, яка базується на ігрових методиках, – Арт-практикум. У цій грі користувач може познайомитися з творами сучасного мистецтва, історією мистецтв (з акцентом на мистецтво ХХ ст.), а також спробувати себе в творчих практикумах – інтерактивних творчих завданнях [11, 257].

Хоча музейні ігри поряд з спеціальною літературою, комп'ютерними та картковими іграми можна віднести до процвітаючої індустрії розваг, надзвичайно важливий їх аспект полягає в тому, що вони пробуджують креативність гравців, їх уяву, навички комунікації, вміння приймати рішення. Саме такі аспекти й прагне розвивати музей, впроваджуючи гру у свою практичну діяльність. Як форма інтерактивної і колективної співтворчості над будь-якою історією, яка вимагає від гравців уяви, імпровізації та взаємодії, гра може перетворити відвідування музею в унікальний досвід колективного заходу [7].

Ігрові стратегії активно використовуються в функціонуванні сучасного музею. Відомий культуролог, який займався проблемою гри, Й. Хейзінга вважав, щогра лежить в основі людської діяльності. Згідно з його теорією, існування ігрових стратегій у музеї, що є відображенням сучасних тенденцій культури і

³ Гра була вигадана Ельзою Максвелл і стала дуже популярною в 30-ті рр. минулого століття на американських вечірках. Зараз найвідомішою грою цього жанру є «Полювання на сміття», що проводиться між студентами в університеті Чикаго. Її в 1987 р. заснував Кріс Страус. Гра проводиться щорічно в травні і триває 4 дні. За цей час студенти встигають зібрати близько 300 предметів.

життя суспільства, цілком виправдане.

Таким чином, досвід як зарубіжних, так й вітчизняних музеїв свідчить про використання музейної гри як форми роботи з відвідувачами. Проведення такої діяльності орієнтоване саме на відвідувачів та задоволення їх різноманітних потреб. Вона є комунікаційним утворенням, яке базується на активній поведінці музейної аудиторії, характеризуються високим комунікаційним потенціалом та дозволяє привертати максимальну увагу відвідувачів до музейних предметів.

1. Вихор О. Інтерактивний музей для кожного // *Музейний простір*. – 2012. – № 6. – С. 50–51.
2. Галкина Т. В. Основы классификации музейно-педагогических форм в российских музеях // *Вопросы музеологии*. – 2011. – № 2. – С. 145–153.
3. Гетти: что если предметы искусства просят нас ответить движением [Электронный ресурс] // *МАРТ. Технологии и маркетинг для музеев*. – 2014. – Режим доступа: <http://mart-museum.ru/2014/09/30/getty-museum-move-project/>.
4. Де Плюм Д. Американський досвід у французьких музеях // *Музейний простір*. – 2014. – № 4 (14). – С. 32–33.
5. Интерактивность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>.
6. Караманов А. В. Организация интерактивной музейной среды: от методов к моделям // *Вопросы музеологии*. – 2012. – № 2 (6). – С. 171–178.
7. Кацаника Э., Кацарида И. Ролевые игры как форма культурно-образовательной деятельности музея (на примере Музея византийской культуры в Салониках) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=13157546356390335982&hl=ru&as_sdt=0,5
8. Киселева А. В. Организация самостоятельной работы студента в музейной образовательной среде // *Проблемы и перспективы развития образования в России*. – 2016. – № 38. – С. 75–79.
9. Культурно-образовательная деятельность музеев в России и за рубежом: метод. указания / авт-сост. Д. Е. Озерова; Яросл. гос. ун-т. – Ярославль: ЯрГУ, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studfiles.ru/preview/2165009/page:2/>.
10. Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://khanenkomuseum.kiev.ua>.
11. Салтанова М. В. Игровые стратегии музея современного искусства // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. – 2009. – № 101. – С. 252–258.
12. Соболева Е. С., Эпштейн М. З. Маркетинговая политика музеев Швейцарии накануне нового тысячелетия // *Триумф музея?* – СПб., 2005. – С. 312–329.
13. Суходоля Л. Музей і діти Scavenger Hunt // *Музейний простір*. – 2013. – № 1 (7). – С. 30–33.
14. Шевченко В. В., Ломачинська І. М. Музеєзнавство: Навч. посібник для дистанційного навчання. – К.: Університет «Україна», 2007. – 288 с.
15. Юрєнева Т. Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2004. – 560 с.

АВТОРИ ЗБІРНИКА

Андрейчук Тамара Борисівна – молодший науковий співробітник відділу науково-освітньої та методичної роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Бірюліна Олена Андріївна – провідний науковий співробітник, завідувач Музею історії Луцького братства, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Булига Олександр Степанович – історик, м. Рівне.

Василевська Світлана Іванівна – провідний науковий співробітник Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Вашета Михайло Петрович – археолог, м. Луцьк.

Вигодник Ангеліна Петрівна – провідний науковий співробітник Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Верба Тарас Володимирович – науковий співробітник, в. о. завідувача відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Вернидубов Олександр Петрович – провідний науковий співробітник відділу науково-освітньої та методичної роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Гаврилюк Оксана Іванівна – старший науковий співробітник відділу природи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Гарасимець Тетяна Петрівна – студентка IV курсу факультету історії, політології та національної безпеки (спеціальність - Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури) Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Гатальська Наталя Григорівна – провідний науковий співробітник Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, с. Затурці.

Грабинська Любов Дмитрівна – методист Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк.

Гриб Лариса Василівна – старший науковий співробітник, в. о. завідувача відділу науково-освітньої та методичної роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Грузер Ірина Алімівна – старший науковий співробітник Національного історико-архітектурного заповідника „Кам'янець”, м. Кам'янець-Подільський.

Гулько Геннадій Якович – історик-релігієзнавець, заслужений працівник культури України, м. Луцьк.

Дмитренко Алла Адамівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Єліссєва Тетяна Миколаївна – провідний науковий співробітник, завідувач Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Завада Людмила Михайлівна – науковий співробітник відділу науково-освітньої та методичної роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Зек Богдан Миколайович – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Камінська Валентина Василівна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій та координації діяльності РМК/ММК Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк.

Карабін Наталія Дмитрівна – старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Карпюк Людмила Альбертівна – провідний науковий співробітник Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Климчук Андрій Миколайович – краєзнавець, журналіст, головний редактор інтернет-порталу „Віртуальні історичні міста”, м. Рівне.

Ковальчук Євгенія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Корецька Ольга Петрівна – провідний науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Кравчук Михайло Васильович – завідувач сектору досліджень у сфері інформаційних технологій Волинського НДЕКЦ МВС України, м. Луцьк.

Кревська Людмила Іванівна – старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Криштапук Леся Юрійвна – молодший науковий співробітник відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Кукса Надія Василівна – завідувач відділу „Суботівський історичний музей” Національного історико-культурний заповідник „Чигирин”, Почесний краєзнавець України, с. Суботів.

Кучинко Михайло Михайлович – доктор історичних наук, професор кафедри археології та давньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Кушнір Віталій Григорович – завідувач Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, с. Затурці.

Ланшина Людмила Володимирівна – старший науковий співробітник відділу природи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Левицька Тамара Леонідівна – провідний науковий співробітник Художнього музею, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Лис Сергій Володимирович – провідний науковий співробітник, в. о. завідувача відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Локайчук Світлана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Маркус Ігор Ярославович – старший науковий співробітник відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Матейчук Олександр Васильович – науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Моренчук Оксана Миколаївна – молодший науковий співробітник, в. о. завідувача відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Морозова Ольга Володимирівна – завідувач сектору давньої історії відділу історії КЗ „Рівненський обласний краєзнавчий музей” РОР, м. Рівне.

Надольська Валентина Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Несторук Ілона Миколаївна – старший науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Откович Тарас Мирославович – кандидат мистецтвознавства, завідувач Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України, м. Львів.

Охріменко Григорій Васильович – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Павлюк Катерина Ярославівна – заступник директора Центру туризму, спорту та екскурсій управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк.

Пасюк Ігор Миколайович – завідувач Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, філії Національного військово-історичного музею, м. Луцьк.

Петрович Валентина Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Пушкар Наталія Юхимівна – головний хранитель Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Садовник Тамара Євгенівна – провідний науковий співробітник відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Сидорук Іван Васильович – заслужений працівник культури України, м. Ковель.

Склярєнко Наталія Владиславівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Луцького національного технічного університету, м. Луцьк.

Скорич Оксана Борисівна – начальник відділу оптових продаж тканин ПРАТ „Едельвіка”, м. Луцьк.

Старикова Олена Леонідівна – провідний науковий співробітник Художнього музею, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Стасюк Людмила Антонівна – директор Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, заслужений працівник культури України, м. Луцьк.

Тищенко Тетяна Миколаївна – завідувач відділу природи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Чибирак Світлана Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, науковий співробітник відділу етнографії та народних промыслів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Чопко Віра Юріївна – науковий співробітник Затурцівського меморіального музею В’ячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, с. Затурці.

Шмиголь Світлана Петрівна – старший науковий співробітник відділу „Суботівський історичний музей” Національного історико-культурний заповідник „Чигирин”, Почесний краєзнавець України, с. Суботів.

Янюк Олена Володимирівна – молодший науковий співробітник відділу етнографії та народних промыслів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА

Валентина Надольська , кандидат історичних наук, м. Луцьк Роль Волинського краєзнавчого музею у підготовці фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства	3
Людмила Стасюк , м. Луцьк Співпраця Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки та Волинського краєзнавчого музею.....	6
Богдан Зек , кандидат історичних наук, м. Луцьк Популяризація історії українського війська Волинським краєзнавчим музеєм на прикладі проєктів „Перемоги української зброї” та „Наші захисники” (2015–2018 рр.).....	9
Григорій Охріменко , кандидат історичних наук, Світлана Локайчук , кандидат філологічних наук, Наталія Скларенко , кандидат мистецтвознавства, м. Луцьк Ян Фітцке. Опис нумізматичної збірки	14
Тамара Андрейчук , м. Луцьк Родинна зустріч у Музеї історії Луцького братства як форма музейної комунікації	19
Алла Дмитренко , кандидат історичних наук, м. Луцьк Збірка кераміки і гончарських пристосувань в Музеї Волині у міжвоєнний період: комплектування та предметний склад	23
Людмила Ланшина , Тетяна Тищенко, м. Луцьк Квест як інтерактивна форма організації дозвілля школярів у відділі природи Волинського краєзнавчого музею.....	30
Людмила Завада , м. Луцьк Творчість як експонат: що ми показуємо, коли презентуємо творчість /Досвід співпраці Волинського краєзнавчого музею і засновниці видавництва книг ручної роботи „Креативна книга” Олени Медведєвої (м. Рівне).....	35
Тетяна Єлісєєва , м. Луцьк Музей волинської ікони: історія і сьогодення	38
Олена Старикова , м. Луцьк До питання із історії діяльності Художнього музею м. Луцька: Міжнародна культурно-мистецька акція „Ніч музеїв” (2009–2018)	46
Тамара Левицька , м. Луцьк Хронологія найважливіших подій життя і творчості українського художника А. Г. Лазарчука	53
Тамара Левицька , м. Луцьк Світ любові української художниці Лесі Каспрук. Нотатки з виставки „Митець і місто: відкриваємо імена”	57
Віталій Кушнір , с. Затурці Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського на краєзнавчій палітрі Волині	60
Наталія Гатальська , с. Затурці Мистецькі етнофестивалі в контексті сьогодення. (З досвіду роботи музею в Затурцях)	62

Віра Чопко , с. Затурці Музейний парк в Затурцях – осередок дослідження природи рідного краю.....	66
Олександр Вернидубов , м. Луцьк Методичний відділ в історії Волинського краєзнавчого музею	69
Лариса Гриб , м. Луцьк Спогади. Моє музейне життя.....	76
Олена Бірюліна , м. Луцьк З історії створення і діяльності Музею історії Луцького братства, відділу Волинського краєзнавчого музею	78
Тамара Садовник, Ігор Маркус , м. Луцьк Раритетні експонати у відділі давньої історії Волинського краєзнавчого музею	84
Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник , м. Луцьк Місце Холмської Чудотворної ікони Божої Матері у соціокультурному просторі України.....	91
Любов Грабинська, Катерина Павлюк , м. Луцьк Музеї закладів освіти на сучасному етапі	99
Євгенія Ковальчук , кандидат історичних наук, м. Луцьк Ян Фітцке у виставковому проекті «Музейники» до 90-річчя Волинського краєзнавчого музею	103

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА КАТАЛОГІЗАЦІЯ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ

Ольга Корецька , м. Луцьк Документи як джерела генеалогічної інформації. (На прикладі документів з фондів Волинського краєзнавчого музею).....	107
Сергій Лис , м. Луцьк Правозахисні матеріали дисидента М. Г. Коца у фондах Волинського краєзнавчого музею	109
Людмила Карпюк , м. Луцьк Графічні взірці у волинському іконописі XVII – XVIII ст. На прикладі пам'яток колекції Волинського краєзнавчого музею	114
Тарас Откович , кандидат мистецтвознавства, м. Львів Портрет Йоганна IV Ангальт-Цербста Лукаса Кранаха Старшого в Україні.....	122
Наталія Пушкар, Ілона Несторук , м. Луцьк Наукова каталогізація музейних колекцій – складова їх вивчення, зберігання та популяризації	126
Ілона Несторук , м. Луцьк Луцьк живописний. Каталог	136
Людмила Кревська, Наталія Пушкар , м. Луцьк Колекція гутного скла у фондах Волинського краєзнавчого музею	149
Наталія Карабін, Олександр Матейчук , м. Луцьк Колекція кишенькових годинників зі збірки Волинського краєзнавчого музею	158
Леся Криштапюк , м. Луцьк Традиційні жіночі головні убори у фондах Волинського краєзнавчого музею	161

Оксана Моренчук, м. Луцьк

Формування колекції декоративних рушників основного фонду Волинського краєзнавчого музею 165

Олена Янюк, м. Луцьк

Поповнення колекції писанок Волинського краєзнавчого музею (1991–2018 рр.).....170

РОЗДІЛ 3. МУЗЕЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ, ВИВЧЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Олександр Булига, м. Рівне

Видання друкарні Почаївського монастиря в колекції Рівненського обласного краєзнавчого музею 177

Ірина Грузер, м. Кам'янець-Подільський

Літографії Н.Орди з фондів НІАЗ „Кам'янець” як джерело
вивчення архітектурної спадщини Волині 180

Геннадій Гулько, м. Луцьк

Знахідка фрагментів до сумки доби середньовіччя в м. Луцьку 186

Михайло Кучинко, доктор історичних наук,

Григорій Охріменко, кандидат історичних наук,

Світлана Локайчук, кандидат філологічних наук,

Наталія Скляренко, кандидат мистецтвознавства, м. Луцьк

Скарби з Волині та Полісся XI–XIV ст. 190

Михайло Кравчук, м. Луцьк

Експертиза культурних цінностей у Волинському НДЕКЦ МВС України.....198

Ольга Морозова, м. Рівне

Музейні діалоги зі школярами: інноваційні технології вивчення історії України в школі 201

Ігор Пасюк, м. Луцьк

Вадим Кудь – історик та солдат 204

РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛИ ВОСЬМОГО КРУГЛОГО СТОЛУ „МУЗЕЙНА СПРАВА НА ВОЛИНІ: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА” (м. Луцьк, 16 травня 2018 року)

Іван Сидорук, м. Ковель

Спогади про Олексія Федоровича Ошуркевича 207

Алла Дмитренко, кандидат історичних наук, м. Луцьк

До атрибуції музейних експонатів: бджільницьке лазиво в експозиції
Волинського краєзнавчого музею.....208

Тетяна Гарасимець, м. Луцьк

Сучасний погляд на етнографічний ансамблевий показ в контексті постійної
експозиції відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею 216

Людмила Ланшина, Тетяна Тищенко, м. Луцьк

Діорами в експозиції відділу природи Волинського краєзнавчого музею:
історія створення та використання в екскурсійній роботі.....218

Сергій Лис, м. Луцьк

Виставка „Волинь в Українській революції 1917–1921 років” у Волинському краєзнавчому музеї.....220

Людмила Завада, Оксана Скорич, м. Луцьк „Вишивана краса від Косачів: присвячено Волинському краєві”. Культурно-освітній проект Волинського краєзнавчого музею і української торгової марки „Едельвіка”: досвід співпраці з партнерами	226
Тамара Левицька, м. Луцьк Побутовий жанр у творчості українського художника Андроника Лазарчука	231
Людмила Кревська, м. Луцьк Про Івана Ариванюка і його творчий доробок у фондах Волинського краєзнавчого музею	234
Андрій Климчук, м. Рівне Матеріали з Луцького повіту в музеї барона Ф. Р. Штейнгеля	238
Наталія Пушкар, м. Луцьк До історії Державної гімназії ім. Тадеуша Костюшка в Луцьку – розповідь колишнього гімназиста	241
Валентина Надольська, кандидат історичних наук, м. Луцьк Внесок вчених Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у розробку теорії та практики музеєзнавства і пам’яткознавства в Україні (до 10-річчя створення кафедри документознавства і музейної справи у СНУ імені Лесі Українки)	245
Валентина Петрович, кандидат історичних наук, м. Луцьк Основні напрямки використання маркетингу у діяльності музеїв України	255
Надія Кукса, с. Суботів Пам’ятки ландшафту Національного історико-культурного заповідника „Чигирин”: Три криниці	257
Світлана Шмиголь, с. Суботів Сучасні методи популяризації історико-культурної спадщини серед відвідувачів НІКЗ „Чигирин”: майстер-клас із виготовлення традиційного українського віночка	259
РОЗДІЛ 5. МАТЕРІАЛИ ДЕВ’ЯТОГО КРУГЛОГО СТОЛУ „МУЗЕЙ ХХІ СТОЛІТТЯ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ” (м. Луцьк, 16 травня 2019 року)	
Тарас Верба, Михайло Вашета, м. Луцьк Археологічні дослідження відділу давньої історії ВКМ на території Волинської області у 2016–2018 рр.	262
Світлана Чибирак, кандидат історичних наук, м. Луцьк Використання PR для популяризації виставково-експозиційних проєктів Волинського краєзнавчого музею	263
Оксана Гаврилюк, м. Луцьк Виховання екологічної культури засобами музейної експозиції (на прикладі відділу природи Волинського краєзнавчого музею)	267
Валентина Камінська, м. Луцьк Роль музею як компонента соціокультурного середовища у розвитку загальнокультурної компетентності педагогів	269
Валентина Надольська, кандидат історичних наук, м. Луцьк Гейміфікація у музейному просторі	274
Автори збірника	278

**Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей**

Наукове видання

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Науковий збірник

Випуск 6

**Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк, 14 червня 2019 року**

Друкується в авторській редакції.

**Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.**

**Виготовлення оригінал-макету – Олександр Трофімук.
Дизайн обкладинки – Ольга Щерба**

Здано на виробництво 31.05.2019 р. Підписано до друку 10.05.2019 р.
Формат 60х68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 41,5. Обл.-вид. арк. 60,1.
Накладом 300 прим. Вид. №. 371. Ціна вільна. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 6. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 14 червня 2019 року. Упоряд. Є. Ковальчук, М. Мігас. – Луцьк, 2019. – 286 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті учасників VI Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 90-річчю Волинського краєзнавчого музею, яка відбулася в м. Луцьку 14 червня 2019 року, а також Восьмого круглого столу „Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика” (м. Луцьк, 16 травня 2018 року) і Дев’ятого круглого столу „Музей ХХІ століття: стан і тенденції” (м. Луцьк, 16 травня 2019 року).

Розраховане на науковців, краєзнавців, музейних працівників та широке коло шанувальників минувшини.

УДК 069: 908](477.82) (06)